

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ
ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Κ. ΣΑΜΣΑΡΗ

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ
ΤΗΣ ΑΝΑΤΟΛΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΑ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ
1976

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	9
I. ΦΥΣΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ	11
Α. ΟΡΟΓΡΑΦΙΑ	11
Β. ΥΔΡΟΓΡΑΦΙΑ	16
1. Ποταμοί	16
2. Λίμνες - Έλη	21
3. Κλίμα	22
II. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ	24
Α. ΓΕΩΡΓΙΚΑ ΠΡΟΪΟΝΤΑ ΚΑΙ ΔΙΑΦΟΡΑ ΕΙΔΗ ΔΙΑΤΡΟΦΗΣ	24
Β. ΔΑΣΙΚΟΣ ΠΛΟΥΤΟΣ	31
Γ. ΟΡΥΚΤΟΣ ΠΛΟΥΤΟΣ	32
III. ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ	43
IV. ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ	54
Α. ΕΝΤΟΠΙΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ	54
1. Παίονες - Θράκες	54
2. Μακεδόνες	70
Β. ΑΠΟΙΚΟΙ	71
1. Θάσιοι	71
2. Άθηναῖοι	76
3. Άνδριοι - Χαλκιδεῖς	78
4. Ρωμαῖοι	78
Γ. ΠΑΡΟΙΚΟΙ	84
1. Έλληνες	85
2. Έβραῖοι	86
3. Ρωμαῖοι	87

Δ. ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΗ ΔΙΑΙΡΕΣΗ - ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ ΣΥΝΟΡΩΝ	88
1. Βισαλτία	90
2. Σιντική	93
3. 'Οδομαντική	94
4 - 5 'Ηδωνίδα - Πιερίδα	95
V. ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ	98
Α. ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΙΣΤΙΚΗ ΚΑΙ ΤΗΝ ΤΟΠΟΓΡΑΦΙΑ	98
Β. ΠΟΛΕΙΣ - ΠΟΛΙΣΜΑΤΑ - ΡΩΜΑΪΚΟΙ VICI ΚΑΙ ΣΤΑΘΜΟΙ ΜΕ ΓΝΩΣΤΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΠΗΓΕΣ ΟΝΟΜΑΤΑ	103
1. Βισαλτία	103
2. Σιντική	120
3. 'Οδομαντική	126
4. 'Ηδωνίδα - Πιερίδα	135
5. Διάφοροι VICANI	168
Γ. ΠΟΛΙΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΡΩΜΑΪΚΟΙ VICI ΑΓΝΩΣΤΟΥ ΟΝΟΜΑΤΟΣ. ΑΓΡΟΙΚΙΕΣ	170
1. Βισαλτία	170
2. 'Οδομαντική	174
3. 'Ηδωνίδα	181
Δ. ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ	194
ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ	199
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	201
RÉSUMÉ	211
ΠΙΝΑΚΑΣ ΟΝΟΜΑΤΩΝ	221

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Στην εργασία αυτή¹ ασχολούμαστε με την ιστορική γεωγραφία της περιοχής, που εκτείνεται ανάμεσα στα βουνά Βερτίσκο - Δύσωρο και τον ποταμό Νέστο και περιλαμβάνει τη σημ. 'Ανατολική Μακεδονία (δηλ. τούς σημ. νομούς Σερρών, Δράμας και Καβάλας)². Την εργασία τη χωρίσαμε σε 5 κεφάλαια. 'Απ' αυτά στο πρώτο προσπαθούμε να ταυτίσουμε τα αρχαία βουνά, τα ποτάμια και τις λίμνες. Στο δεύτερο εξετάζουμε τις φυσικές πηγές πλούτου, την οικονομική ανάπτυξη και τον οικονομικό ρόλο της περιοχής στην ελληνική ιστορία. Στο τρίτο επιχειρούμε, με βάση τις φιλολογικές μαρτυρίες και τα αρχαιολογικά δεδομένα, να αναπαραστήσουμε το οδικό δίκτυο της περιοχής. Στο τέταρτο εξετάζουμε τη γεωγραφία του πληθυσμού· προσπαθούμε να εντοπίσουμε το λίκνο τών διαφόρων θρακικῶν φυλῶν, καθώς και τις περιοχές, στις οποίες έδρασαν το ελληνικό και ρωμαϊκό στοιχείο.

Τέλος στο πέμπτο κεφάλαιο ασχολούμαστε με την τοπογραφία της περιοχής. Συγκεντρώσαμε όλες τις πόλεις και τα πολισμάτα, που τὰ ονόματά τους αναφέρονται από τις φιλολογικές και επιγραφικές πηγές, και επιχειρήσαμε να εντοπίσουμε και να ταυτίσουμε τις θέσεις τους. 'Ακόμη επισημάναμε τις θέσεις πολλῶν αρχαίων πολισμάτων, που δὲ μᾶς εἶναι — μέχρι στιγμῆς τουλάχιστο — γνωστά τὰ ονόματά τους. 'Ιδιαίτερα γιὰ τὴ συγγραφή τοῦ τελευταίου αὐτοῦ κεφαλαίου δὲ στηριχθήκαμε μονάχα στὶς λιγοστές (τις περισσότερες φορές) και πολλὰ συχνὰ αντιφατικές πληροφορίες τῶν αρχαίων, ἀλλὰ χρειάστηκε νὰ προσθέσουμε και τὴ δικιά μας αὐτοψία· γι' αὐτὸ και ἐπισκεφθήκαμε ὅλες σχεδὸν τις θέσεις τῶν αρχαίων οικισμῶν και τὰ πιὸ ἀπομακρυσμένα ἀκόμη ἀρχαία κάστρα. 'Οπωσδήποτε δὲν ἦταν δυνατό νὰ ταυτιστοῦν ὅλες οἱ ἀρχαῖες πόλεις, τὴ στιγμή που δὲν ἔχουν γίνει ἀκόμη ἐκτεταμένες ἀνασκαφές στὴν 'Ανατολική Μακεδονία, ἀλλὰ και γιὰ τὴν πολλὴ ἀπὸ τις πόλεις αὐτὲς ἔχουμε μονάχα ἀπλή μνεία τοῦ ονόματός τους, χωρὶς καμιά ἀπολύτως τοπογραφική ἐνδειξη.

1. 'Η εργασία εἶχε ὑποβληθῆ τὸ Μάιο τοῦ '73 στὴ Φιλοσοφική Σχολή τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης γιὰ τὴν ἀπόκτηση τοῦ διπλώματος μεταπτυχιακῶν σπουδῶν στὸν κλάδο τῆς 'Αρχαίας 'Ιστορίας. 'Απὸ τότε ἔγιναν ὀρισμένες συμπληρώσεις και βελτιώσεις, ὥσπου πῆρε τὴν τωρινὴ μορφή της.

2. 'Οφείλουμε ἐδῶ νὰ διευκρινίσουμε ὅτι στὸν τίτλο τῆς μελέτης μας ἀποφύγαμε σκόπιμα τὴ χρήση τοῦ ὄρου «'Αρχαία 'Ανατολική Μακεδονία», που τὸν ἀναφέρει πρῶτος ὁ Στέφανος Βυζάντιος (στὴ λ. «'Ιχναι»), ἐξαιτίας τῆς διαφωνίας που ἐπικρατεῖ ἀνάμεσα στοὺς ἐρευνητὲς σχετικά με τὰ ὄρια αὐτῆς.

Με τήν ιστορική γεωγραφία γενικά τῆς ἀρχαίας Μακεδονίας ἔχουν ἀσχοληθῆ παλιότερα οἱ Th. Desdèvises-du-Desert (*Géographie ancienne de la Macédoine, Paris 1863*) καὶ M. Δήμιτσας (*Ἀρχαία Γεωγραφία τῆς Μακεδονίας, Ἀθήναι 1870/74*) καὶ πρόσφατα ὁ N. Hammond (*A History of Macedonia, I. Historical Geography and Prehistory, Oxford 1972*): ἐπίσης μὲ τοπογραφικὰ ζητήματα ἀσχολήθηκε καὶ ἡ F. Parazoglou (*Makedonski Gradovi u rimsko doba, Skopje 1957*).

Ἀπ' αὐτοὺς τοὺς ἐρευνητῆς οἱ δυὸ προῶτοι συμπεριέλαβαν βέβαια στὴν ἐρευνά τους τὴν περιοχὴ τῆς σημ. Ἀνατολικῆς Μακεδονίας, δὲν ἐξάντλησαν ὅμως τὶς φιλολογικὲς πηγὲς καὶ δὲ χρησιμοποίησαν σχεδὸν καθόλου ἐπιγραφικὲς πηγὲς, γιατί ἐγραψαν σὲ μιὰ ἐποχὴ πού δὲν εἶχαν γίνε ἀκόμη ἀνασκαφῆς στὴ Μακεδονία. Ὁ N. Hammond πάλι, θεωρῶντας σὰν ἀνατολικὸ σύνορο τῆς ἀρχαίας Μακεδονίας τὸ Στρυμόνα, ἀφήνει ἔξω ἀπὸ τὸ πεδίο τῆς ἐρευνᾶς του τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας. Τέλος ἡ F. Parazoglou πιὸ πολὺ ἐνδιαφέρεται γιὰ τὴν ἱστορία τῶν μακεδονικῶν πόλεων καὶ λιγότερο γιὰ τὴν τοπογραφία. Ἔτσι εἶναι φανερὸ ὅτι ὑπῆρχε ἓνα κενό, πού ἀκριβῶς αὐτὸ ἐπιχειρήσαμε νὰ καλύψουμε μὲ τὴν ἐργασία αὐτή.

Ἀπὸ τὸ πρῶτο στάδιο τῆς ἐρευνας ὡς τὴν τελικὴ μορφή τῆς ἐργασίας μου πολέτιμη στάθηκε ἡ καθοδήγησις καὶ πολὺ χρήσιμες καὶ ἐποικοδομητικὲς οἱ ὑποδείξεις τοῦ καθηγητῆ μου κ. Δημ. Κανατσούλη, πού ἐπιθυμῶ κι ἀπὸ δω θεορᾶ νὰ εὐχαριστήσω. Ἐπίσης εὐχαριστῶ θεορᾶ τοὺς καθηγητῆς μου κ.κ. Μ. Ἀνδρόνικο, Α. Βακαλόπουλο, Ρ. Ducrey (Παν. Λωζάννης), Α. Μέγα, Μ. Σακελλαρίου καὶ Θ. Σαοικᾶκη γιὰ τὶς χρήσιμες συμβουλές τους. Ἀκόμη ὀφείλω νὰ ἐκφράσω τὶς πιὸ θεορᾶς εὐχαριστίες μου πρὸς τὸν Πρόεδρο κ. Χαρ. Φραγκίστα, τὸν Γενικὸ Γραμματέα κ. Ἰωάν. Βασδραβέλλη καὶ τὰ ἄλλα μέλη τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν, πού δέχτηκαν νὰ συμπεριλάβουν τὴν ἐργασία μου στὴ σειρᾶ τῶν ἐκδόσεων τῆς Ἐταιρείας.

Λωζάννη, Νοέμβριος 1975

Δημ. Σαμσάρης

Ι. ΦΥΣΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

Α. ΟΡΟΓΡΑΦΙΑ

Στὴν Ἀνατολικὴ Μακεδονία κατεβαίνουν δυὸ διακλαδώσεις τῆς μεγάλης ὄροσειρᾶς τοῦ ἀρχαίου Ὀρβήλου, πού ὁ κύριος ὄγκος του ἐκτείνεται στὴν περιοχὴ τῆς ἀρχαίας Παιονίας καὶ Παρορβηλίας καὶ ταυτίζεται μὲ τὶς σημ. ὄροσειρῆς τῆς Males Planina καὶ Pirin Planina¹. Οἱ δυὸ αὐτῆς διακλαδώσεις περιβάλλουν τὴν Ἀνατολικὴ Μακεδονία μὲ τέτοιο τρόπο, ὥστε σχηματίζουν ἀδιάβατα φυσικὰ τεῖχη καὶ τῆς δίνουν τὴν ὄψη ἐνὸς ἀπέραντου φυσικοῦ φρουρίου μὲ μόνες πύλες ἐξόδου τὰ στενὰ τοῦ Κλειδιοῦ (Ροῦπελ) στὰ βόρεια καὶ τὸ Στρυμονικὸ κόλπο στὰ νότια.

Κερκίνη. Ἡ μιὰ ἀπ' τὶς διακλαδώσεις αὐτῆς, ἡ δυτικὴ, καθὼς ἀποσπᾶται ἀπὸ τὸν κύριο κορμὸ τοῦ Ὀρβήλου, στὴν ἀρχὴ ἔχει κατεΐθουσις ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότο· στὸ σημεῖο ὅμως τῶν στενῶν τοῦ Κλειδιοῦ (Ροῦπελ) ἀλλάζει κατεύθουσις καὶ στρέφεται ἀπὸ τὰ ἀνατολικά πρὸς τὰ δυτικά, σχηματίζοντας ἔτσι μιὰ ὀριζόντια ὄροσειρᾶ (σημ. Belasiča, Μπέλες), πού φτάνει ὡς τὴ λίμνη τῆς Δοϊράνης.

Ἡ ὄροσειρᾶ αὐτὴ τοῦ Μπέλες δὲν πρέπει νὰ εἶναι ἄλλη ἀπὸ τὴ δασώδη καὶ ἀκατοίκητη Κερκίνη, πού ἀναφέρεται ἀπὸ τὸ Θουκυδίδη στὴν περιγραφή τῆς πορείας τοῦ Σιτάλη κατὰ τὴν ἐκστρατεία του ἐναντίον τῆς Μακεδονίας². Σ' αὐτὸ τουλάχιστο τὸ συμπέρασμα μᾶς ὀδηγοῦν οἱ πληροφορίες του³: 1) ὅτι ἡ

1. Ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους συγγραφῆς, πού μνημονεύουν τὸ βουνό, ἄλλοι (Στραβ. VII, ἀποσπ. 10. *Mela*, II, 2, 27. *Plin.*, H.N., IV, 10, 35. *Πτολεμ.* III, 9, 1. 11, 1. 12, 1) ἐννοοῦν τὴ βόρεια γραμμὴ, δηλ. τὶς ὄροσειρῆς Males καὶ Pirin Planina, καὶ ἄλλοι κάποια ἀπὸ τὶς κορυφογραμμῆς τῶν δυὸ κλάδων πού ἐκτείνονται στὴν Ἀνατολικὴ Μακεδονία. Σχετικὰ βλ. στοῦ Δήμιτσα, Ἀρχαία Γεωγραφία τῆς Μακεδονίας, II, Ἀθήναι 1874, 16-7, ὅπου καὶ ἐλεγχος τῶν ἀπόψεων παλιότερων συγγραφῆς. Ἐπίσης βλ. καὶ B. Geron, A propos de la population et des localités de la vallée du cours moyen de la Struma dans l'Antiquité, *StudBal* 1(1970)12-14.

2. *Θουκυδ.* II, 98, 1-2: «... καὶ ἐπειδὴ αὐτῶ (τῶ Σιτάλη) ἐτοῖμα ἦν, ἄρας ἐπορεύετο ἐπὶ τὴν Μακεδονίαν πρῶτον μὲν διὰ τῆς αὐτοῦ ἀρχῆς, ἔπειτα διὰ Κερκίνης ἐρήμου ὄρους, ὅ ἐστι μεθόριον Σιντῶν καὶ Παιόνων· ἐπορεύετο δὲ δι' αὐτοῦ τῆ ὁδῶ ἦν πρότερον αὐτὸς ἐποίησατο τεμῶν τὴν ὄλην, ὅτε ἐπὶ Παιονίας ἐστράτευσεν. Τὸ δὲ ὄρος ἐξ Ὀδρυσῶν διόντες ἐν δεξιᾷ μὲν εἶχον Παιονίας, ἐν ἀριστερᾷ δὲ Σιντούς καὶ Μαιδούς. Διεθόντες δὲ αὐτὸ ἀφίκοντο εἰς Δόβηρον τὴν Παιονικὴν...».

3. *Θουκυδ.*, ὅ.π.

Κερκίνη βρισκόταν κοντά στην παιονική πόλη Δόβηρο, που η θέση της από τους σύγχρονους έρευνήτες εντοπίζεται κοντά στη λίμνη Δοϊράνη¹ και 2) ότι το βουνό αυτό αποτελούσε το σύνορο των Σιντών και Παιόνων, από τους οποίους οι πρώτοι, όπως θεωρείται πολύ πιθανό, κατοικούσαν στις δυο μεριές του Μπέλες² και οι άλλοι ΒΔ αυτού³.

Με το Μπέλες θα πρέπει να ταυτιστή και ο "Ορβηλος, που αναφέρει ο "Ηρόδοτος⁴. Για την ταύτιση αυτή μάς πείθει η πληροφορία του⁵ ότι από τον "Ορβηλο έκοβαν ξύλα οι άνθρωποι που ζούσαν στις λιμναίες οικήσεις της αρχαίας λίμνης Πρασιάδα. "Ετσι, αν πάρουμε υπόψη μας την πολύ πιθανή ταύτιση της Πρασιάδας με τη σημ. λίμνη της Δοϊράνης⁶, τότε μπορούμε να πιστέψουμε ότι ο "Ορβηλος του "Ηρόδοτου δεν μπορεί να είναι άλλος από το βουνό Μπέλες, που είναι το πιο κοντινό στη Δοϊράνη και το οποίο περιβάλλει τη λίμνη σά στεφάνι από τις τρεις μεριές της. "Ακόμη είναι πολύ πιθανό ότι ο "Ηρόδοτος με το γενικό και περιεκτικό όνομα του "Ορβήλου έννοει τόσο την όρεινη διακλάδωση της Κερκίνης όσο και την όροσειρά της περιοχής Σερρών, που και οι δυο τους αποτελούν κλάδους του βορείου κυρίου όγκου του "Ορβήλου.

"Αντίθετα έντελώς άπιθانه φαίνεται η ταύτιση της Κερκίνης με το βουνό Κερκετήσιον ή Βερκετήσιον⁷, που συναντούμε σ' όρισμένους κώδικες της Γεωγραφίας του Πτολεμαίου.

Δύσωρο - Βερτίσκο. "Από το σημείο του δυτικού άκρου της Κερκίνης αρχίζει μια άλλη όροσειρά — πιθανώς άλλοτε κλάδος της Κερκίνης —, που με κατεύθυνση ΝΑ απόληγει στο μυχό του Στρυμονικού κόλπου. Στην όροσειρά αυτή θα πρέπει να αναζητήσουμε, σύμφωνα μ' όλες τις ένδείξεις, το βουνό Δύσωρο των αρχαίων. Ο "Ηρόδοτος, ο μόνος που αναφέρει το βουνό, μάς δίνει γι' αυτό τις εξής πληροφορίες⁸: 1) ότι αποτελούσε το 513 π.Χ. το ανατολικό σύνορο της Μακεδονίας 2) ότι βρισκόταν κοντά στη λίμνη Πρασιάδα και 3) ότι σ' αυτό υπήρχαν μεταλλεία άργύρου. "Ετσι, αν θεωρήσουμε σά δεδομένη την

ταύτιση της Πρασιάδας με τη σημ. λίμνη της Δοϊράνης¹ κι αν πάρουμε υπόψη μας τά ανατολικά σύνορα του μακεδονικού βασιλείου την εποχή της έκστρατείας του Μεγάβαζου (513 π.Χ.)², θα καταλήξουμε στο συμπέρασμα ότι ο "Ηρόδοτος ονομάζει Δύσωρο μια άπ' τις κορυφές της όροσειράς αυτής. Και η κορυφή, που συγκεντρώνει τις περισσότερες πιθανότητες, είναι τά Κρούσια (σημ. Δύσωρο)³, γιατί το βουνό αυτό είναι το μοναδικό μεταλλειοφόρο στη γύρω περιοχή, που δικαιολογεί την ύπαρξη μεταλλείων στην αρχαιότητα.

Γιά το Βερτίσκο πάλι, που μνημονεύεται μονάχα από τον Πτολεμαίο⁴, σχεδόν όλοι οι νεώτεροι συγγραφείς συμφωνούν για την ταύτισή του με τη σημ. όμώνυμη κορυφή (τουρκ. Μπεσίκ - ντάγ, Τσεγκέλ - ντάγ)⁵.

"Ο ρ β η λ ο ς - Π α γ γ α ῖ ο - Σ ύ μ β ο λ ο. "Η άλλη διακλάδωση, η ανατολική, που άποσπάται άπ' τον κεντρικό βόρειο όγκο του "Ορβήλου, εκτείνεται ανάμεσα στους ποταμούς Νέττο και Στρυμόνα, σχηματίζοντας ένα ήμικύκλιο που στο κέντρο του βρίσκεται η πεδιάδα των Φιλίππων. "Από τους αρχαίους συγγραφείς μάς παραδόθηκαν τά όνόματα τριών κορυφογραμμών της διακλάδωσης αυτής, που είχε κατά τόπους διαφορετικές ονομασίες. Πρόκειται για τον "Ορβηλο (όμώνυμο με τον κύριο κορμό), το Παγγαίο και το Σύμβολο.

Γιά την ταύτιση του "Ορβήλου⁶ πολύ διαφωτιστικό είναι το χωρίο του "Αρριανού, όπου περιγράφεται η πορεία του Μ. "Αλεξάνδρου στην έκστρατεία του έναντι των Τριβαλλών: . . . *όρμηθέντα δὴ (Ἀλέξανδρον) ἐξ Ἀμφιπόλεως ἐμβαλεῖν ἐς Θράκην τὴν τῶν αὐτονόμων καλουμένων Θρακῶν, Φιλίππους πόλιν ἐν ἀριστερᾷ ἔχοντα καὶ τὸν Ὀρβηλον τὸ ὄρος . . .*⁷ "Απ' αυτό συμπεραίνε-

1. Βλ. πιο πάνω, σ. 12.

2. Σχετικά με τά σύνορα αυτά βλ. Δ. Κανατσούλη, "Η Μακεδονία μέχρι του θανάτου του "Αρχελάου Ι. "Εξωτερική πολιτική, Θεσσαλονίκη 1964, 20-5, όπου και η σχετική βιβλιογραφία. Βλ. και Μ. Παπαγεωργίου, "Εστι εκ της Πρασιάδος λίμνης σύντομος κάρτα ἐς τὴν Μακεδονίην, 2, 5-7, όπου και διατυπώνεται η άποψη ότι ἴσως όρισμένες περιοχές (δυτικές) του Δυσώρου περιλαμβάνονταν το 513 π.Χ. στη Μακεδονία.

3. Για την ταύτιση αυτή βλ. Μ. Döll, Studien zur Geographie des alten Makedoniens, Stadtmhof 1891, 42 κ.έ. St. Casson, Macedonia, Thrace and Illyria, Oxford 1926, 63. Fr. Geyer, Makedonien bis zur Thronbesteigung Philipps II, München/Berlin 1930, 5. Philippson, RE, V₂, στ. 1890, στή λ. «Dysoron».

4. Πτολεμ. III, 13, 19 (έκδ. Müller). - Το βουνό αυτό δεν πρέπει να συγχέεται με το Βερτίσκο του Στράβωνα (VII, 329, άποσπ. 10), που βρισκόταν στην "Ιλλυρία (Montenegro) (βλ. Η. Kiepert, Formae orbis antiquae, XVII). Πρβλ. όμως και τον Ν. Hammond, ό.π., 198, σημ. 2, ο όποιος ταυτίζει το Βερτίσκο του Πτολεμαίου μ' εκείνον του Στράβωνα.

5. Βλ. Η. Kiepert, N. Atl. v. Hell. VII. XIII. Μ. Χουσοχόου, "Η λίμνη Πρασιάς, 17. V. Colocotronis, La Macédoine et l' hellénisme. Étude historique et ethnologique, Paris 1919. Fr. Geyer, ό.π., 4, 16.

6. "Αρριαν. "Αναβ., I, 1, 5. Mela, II, 17. Anthol. Gr. VI, 114, 115, 116.

7. "Αρριαν., ό.π.

1. Βλ. Μ. Χουσοχόου, "Η Πρασιάς λίμνη, "Αθήναι 1893, 27. Philippson, RE, V₁ 1249-50. Ν. G. Hammond, A History of Macedonia, I, Oxford 1972, 200-201.

2. Βλ. πιο κάτω, σ. 56.

3. Βλ. Ν. G. Hammond, ό.π., 78-84, 204.

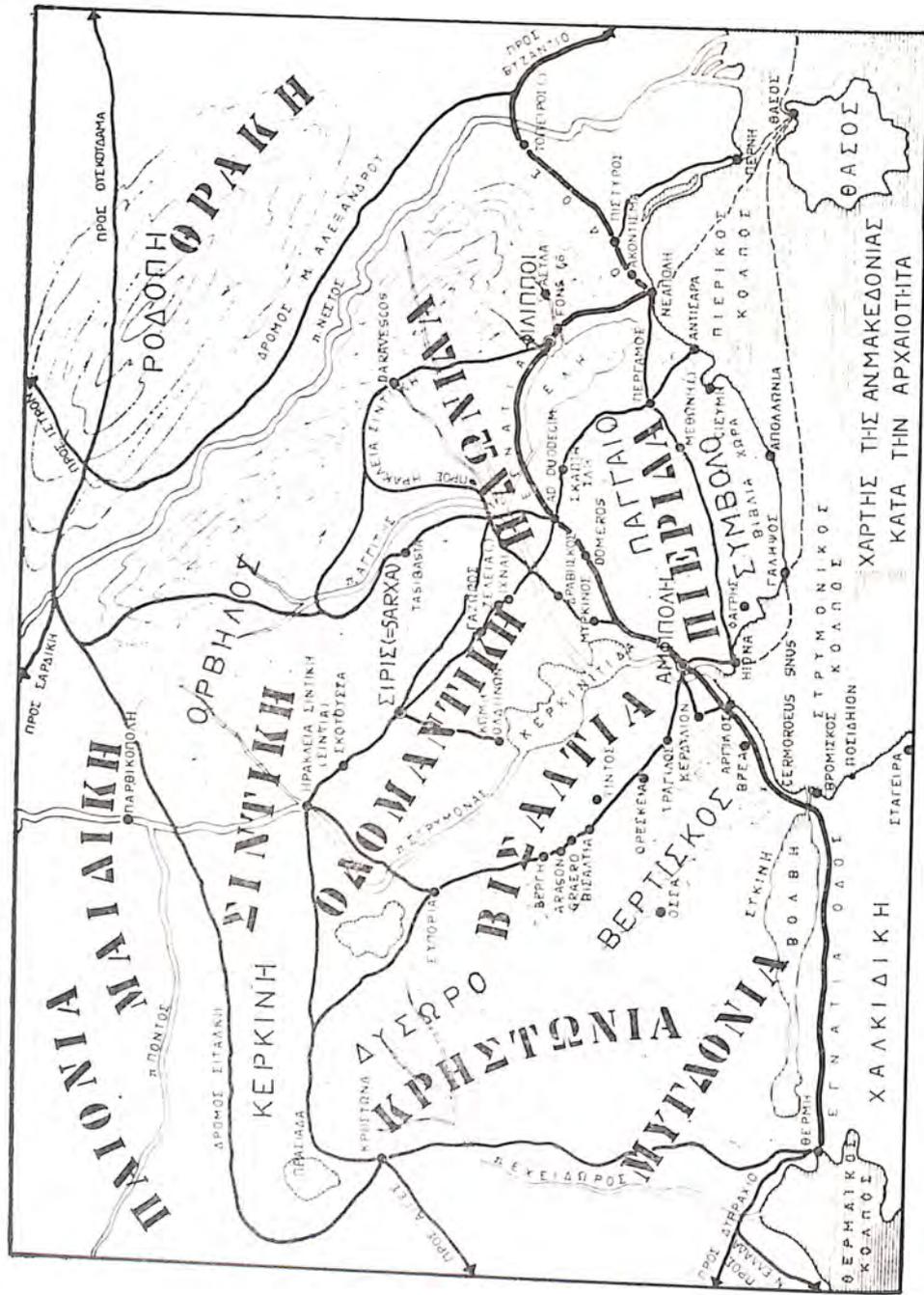
4. "Ηροδ. V, 16, 2-4.

5. "Ηροδ., ό.π.

6. Βλ. Β. Saria, RE, XXII₂, στ. 1698-99. "Από τις διάφορες άλλες λύσεις που προτάθηκαν συζητήσιμη είναι μονάχα η ταύτιση της Πρασιάδας με τη λίμνη του Μπουτκόβου (σημ. Κερκίνη), βλ. Δ. Κανατσούλη, "Ιστορία της Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 1964, 4. Ν. Hammond, ό.π., 194 και σημ. 1. - Γενικά για τὸ πρόβλημα της ταύτισης της Πρασιάδας βλ. Μ. Παπαγεωργίου, "Εστι εκ της Πρασιάδος λίμνης σύντομος κάρτα ἐς τὴν Μακεδονίην ("Ηροδ. V, 17), «Μακεδονικά» 10(1970)1 κ.έ.

7. Βλ. W. Smith, Dictionary of Greek and Roman Geography, στή λ. «Κερκίνη»

8. "Ηροδ. V, 17, 2.

ται ότι ο αρχαῖος Ὀρβηλος πρέπει νά ταυτιστῆ με τῆς σημ. κορυφῆς τοῦ Μενόικου καὶ τοῦ Φαλοκροῦ ¹.

Τὸ Παγγαῖο ² (ἢ Πάγγαιο) ³ ἦταν πολὺ γνωστὸ στὴν ἀρχαία ἐλληνικὴ καὶ λατινικὴ φιλολογία ⁴ καὶ ἰδιαιτέρα φημισμένο γιὰ τὰ ἀργυρωρυχεῖα καὶ τὰ χρυσορυχεῖα του ⁵, καθὼς καὶ γιὰ τὴν ζυλεῖα ⁶, τὰ ἑκατοντάφυλλα τριαντάφυλλα ⁷ καὶ κυρίως γιὰ τὸ μαντεῖο τοῦ Διόνυσου ποῦ ὑπῆρχε στὴν κορυφὴ του ⁸. Ταυτίζεται, χωρὶς ἀμφιβολία, μετὰ τὸ σημ. ὀμώνυμο βουνό ⁹.

Τὸ βουνὸ τέλος τοῦ Συμβόλου ¹⁰, ποῦ στὸν Ἐπίχαρμο εἶναι γνωστὸ σὰ Βίβλινα ὄρη, πρέπει ¹¹ νά ταυτιστῆ, σύμφωνα μετὰ τὴ σαφῆ μαρτυρία τοῦ Δίωνος ¹², μετὰ τὴ σημ. ὀμώνυμη ὄρεινὴ γραμμῆ, ποῦ ὑψώνεται ἀνάμεσα στοὺς Φιλίππους καὶ τὴν Καβάλα καὶ ἐκτείνεται παραλιακὰ ὡς τὸ σημ. χωριὸ Κάριανη ¹³.

1. Πιθανῶς τὸν Ὀρβηλο ἀπὸ τὸν ἔννοσε καὶ ὁ Διόδωρος, XX, 19, 1.

2. Σύμφωνα μετὰ τὸν Ψευδο-Πλούταρχο, Περί ποταμῶν, III, 2, τὸ βουνὸ πρῶτα ὀνομαζόταν Καρμάνιο καὶ ὕστερα πῆρε τὸ ὄνομα Παγγαῖο ἀπὸ τὸ γινὸς τοῦ Ἄρη καὶ τῆς Κριτοβούλης. Ὁ P. Perdrizet, Cultes et mythes du Pangée, Paris/Nancy 1910, 49-51, ἔχει ἀποδείξει ὅτι μετὰ τὸ Παγγαῖο ἢ μ' ἓνα τμήμα του θὰ πρέπει νά ταυτιστῆ καὶ τὸ ὀμηρικὸ βουνὸ Νύσα (Ὀμηρ. Ἰλ. Z, 133).

3. Ἡρόδοτ. VII, 112. Ἐγγρ. Ῥῆσος, στ. 922. Θουκυδ. II, 99, 3. Ἀριστοτ. Ἄνεμ. θέσεις, 973 β. Ἀρριαν. Ἄναβ., II, 11, 4. Δίων Κάσσ. XLVIII, 40, 7. Σούδα, στή λ.

4. Πίνδ. Πυθ. IV, 180(320). Plin. H.N., IV, 40, 42. XXI, 17. Virg. Georg. IV, 462. Lucan. I, 679. VII, 482. Val. Flacc. I, 575, 598, 631. Ἀπολλοδ. III, 5. Ξενοφ. Κυνηγ. XI, I. Αἰλ. Περί ζώων, II, 21. Πλουτ. Φυσ. Αἰτ., 7.

5. Ἡρόδ. VII, 112. Ἐγγρ. Ῥῆσος, 921, 972. Θεοφρ. ἀποσπ. 159 [= Ἀθην. II, 42β] Ξενοφ. Ἑλλην., V, 2, 17. Πολυβ. XXII, 18, 2-3. Στραβ. VII, ἀποσπ. 34. Λουκιαν. Ἰκαρομν., 18.

6. Θουκυδ. IV, 108, 1.

7. Θεοφρ. Φυσ. Ἰστ., VI, 6, 4. Ἀθην. XV, 682. Plin. H.N., XXI, 17.

8. Ἡρόδ. VII, 111. Ἐγγρ. Ῥῆσος, στ. 971-74.

9. Τὸν 5ο μ.Χ.αἰ. τὸ βουνὸ ὀνομαζόταν «Μακέτιον» (Σ. Μερτζίδη, Αἱ χώραι τοῦ παρελθόντος, Ἀθῆναι 1885, 69) καὶ τὸν 9ο μ.Χ. «Σελμάτιον» (S. Casson, ὁ.π., 51). Ἀργότερα οἱ Τούρκοι τὸ ὀνόμασαν «Πιρνάρ-ντάγ», «Καστάν-ντάγ» καὶ «Πιλάφ-τεπέ» καὶ οἱ Σλάβοι «Κόσονιτσα» ἢ «Γκούσνιτσα».

10. Τὸ ὄνομα τοῦ βουνοῦ φαίνεται πῶς εἶναι μεταγενέστερο, γιὰτὶ ὁ Θουκυδίδης, II, 99, 3, μιλώντας γιὰ τὸ Παγγαῖο, γράφει «ἔτι καὶ νῦν Πιερικὸς κόλπος καλεῖται ἢ ὑπὸ τῷ Πάγγαιῳ πρὸς θάλασσαν γῆ», πράγμα ποῦ σημαίνει ὅτι τὸ Σύμβολο τὸ θεωρεῖ ἄνωνυμη κορυφὴ τοῦ Παγγαίου. Τὸ χωριὸ ὅμως αὐτὸ τοῦ Θουκυδίδη εἶναι μεταγενέστερη προσθήκη καὶ ἔτσι δὲν μπορούμε νά βασισταῖμε ἀπόλυτα. Ἴσως τὸ βουνὸ αὐτό, προτοῦ πάρη τὸ ὄνομα Σύμβολο, ὀνομαζόταν «Πιέρια» καὶ ἀπ' αὐτὸ πιθανῶς πῆρε τὸ ὄνομα καὶ ὁ κόλπος (Πιερικὸς).

11. Etym. Magn., ἐκδ. Gaisford, στή λ. «Βίβλιος οἶνος». Πρβλ. καὶ P. Perdrizet, Scaptésylé, «Klio» 10(1910)15.

12. Δίων. Κάσσ. XLVII, 35.

13. Βλ. M. - E. Cousinéry, Voyage dans la Macédoine, II, 65-66. Th. Desdevises-du-Desert, Géographie ancienne de la Macédoine, Paris 1863, 25.

B. ΥΔΡΟΓΡΑΦΙΑ

I. Ποταμοί

Στρυμόνας. Ὁ κυριότερος ποταμὸς τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας εἶναι ὁ Στρυμόνας¹, πού τ' ὄνομά του εἶναι πολὺ γνωστὸ στους ἀρχαίους². Ὁ ποταμὸς αὐτὸς διαρρέει ἀπ' τὸ ἕνα ὡς τὸ ἄλλο ἄκρο τῆς τῆν πεδιάδα τῶν Σερρών, τῆ Στρυμόνια γῆ τῶν ἀρχαίων³, ἡ ὁποία ἐκτείνεται ἀνάμεσα στὰ βουνὰ τοῦ Ὀρβήλου, Παγγαίου, Βερτίσκου καὶ Δυσώρου. Ἐπειδὴ σ' αὐτὸν τὸν ποταμὸ κυρίως ὀφειλόταν ἡ μεγάλη εὐφορία τῆς σερραϊκῆς πεδιάδας, οἱ γύρω κάτοικοι τὸν εἶχαν θεοποιήσει⁴ καὶ πρὸς τιμὴ του ἔχτισαν ναοὺς⁵ καὶ συχνὰ τὸν ἀπεικόνιζαν προσωποειμένον στὰ νομίσματά τους⁶.

Σύμφωνα μὲ τὴ μαρτυρία τοῦ Θουκυδίδη, ὁ Στρυμόνας πηγάζει ἀπὸ τὸ βουνὸ Σκόμιο (=σημ. Vitoša)⁷. Ἀπὸ κεῖ, κατευθυνόμενος πρὸς νότο, διατρέχει

1. Τὸ ἀρχαῖο αὐτὸ ὄνομα τοῦ ποταμοῦ (πιθανῶς θρακικὸ) διατηρήθηκε καὶ στὴ βυζαντινὴ ἐποχὴ (πικράλληλα μὲ τὸ ὄνομα «Μαρμαρᾶς»), βλ. Νικ. Γρηγ. XII, 15, 1. 16. Πορφυρογ. Περὶ Θεμ., Π. Γ. Θεοχαρίδη, Τὰ κατεπανίκια τῆς Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 1954, 37 κέ. Ἔτσι ἡ ταύτισή του μὲ τὸ σημ. ὁμώνυμο ποταμὸ δὲν παρουσιάζει κανένα ἀπολύτως πρόβλημα. - Σύμφωνα μὲ τὴν πληροφορία τοῦ Ψευδο - Πλούταρχου, Περὶ ποταμῶν, XI, ὁ Στρυμόνας πρῶτα ὀνομαζόταν Παλαιστίνος.

2. Βλ. Oberhammer, RE, IV A 1, στ. 390-93, ὅπου δίνονται οἱ σχετικὲς παραπομπὲς στὶς ἀρχαῖες πηγές. Πρόσθεσε ὁμοίως καὶ Σκυμν. Περηνγ., 649-51. Εὐριπ. Ῥῆσος, 348-53, 393-4, 926-28. Αἰσχ. Ἰκετ., 258. Ἡροδ. I, 64, 2. 23. 98. Ἀριστοτ. Περὶ ζ. Ἰστ., IX, 45. Θεοφρ. Ἰστ. IV, 9. Λυκοφρ. Ἀλεξ., 417, 1178. Liv. XLV, 29. 30, 3. Ἀπολλοδ. III, 5, 1. Corn. Nep. Cimon, V, 2, 2. Διοδ. XII, 68, 4. 73, 3. XXXI, 8, 7. Στραβ. VII, ἀποσπ. 10. 11. 33. Plin. H.N. III, 10, 7. Lucan. III, 199. V, 711. Πλουτ. Κίμ., 7. Ἀππιαν. Ἐμφ. πολ. IV, 105-6. Πολυαιν. VII, 24.

3. Στεφ. Βυζ. στή λ. «Στρυμών».

4. Σχετικὰ μὲ τὴ θεοποίησή του βλ. στοῦ Oberhammer, ὁ.π., στ. 393-94.

5. Πρβλ. ἐπιγραφή τῆς Ἀμφίπολης, ὅπου ἀναφέρεται ναὸς τοῦ Στρυμόνα, (CIG, II, 2008 = Syll. I 2, 113. 187 = M.E.Cousinèry. Voyage, I, 128-32 = W. M. Leake, Travels in Northern Greece, III, 510, 521 κλπ.)

6. Βλ. Head, HN 2, 217, 244. CBM, Macedonia, 12, 40 κέ. 47, 31 κέ. Thrace, 74, 80. Macdonald, Catal. of Greek Coins in the Hunterian Coll. (Glasgow) I, 350, 4. Ποστόλακα, Κατάλογος τῶν ἀρχαίων νομισμάτων τοῦ ἐν Ἀθήνησιν ἐθνικοῦ νομισματικοῦ μουσείου, Ἀθῆναι 1872, I, 988. Babelon, Traité des monnaies grecques et romaines, I, 782. G.F.Hill, Handbook of Greek and Roman Coins, 188. Γ. Καφαντζίη, Ἱστορία τῆς πόλεως Σερρών καὶ τῆς περιφέρειας τῆς, I, Ἀθῆναι 1967, 478-79.

7. Θουκυδ. II, 96, 3-4. - Ὁ Στράβωνας, VII, ἀποσπ. 36.37, ἐσφαλμένα τοποθετεῖ τὴν πηγὴν τοῦ στῆ Ροδόπη καὶ ὁ Plin. H.N., IV, 10, στὸν Αἴμο. Γιά τὴν γνώμην τῶν νεωτέρων ἀναφορικὰ μὲ τὴν πηγὴν τοῦ ποταμοῦ βλ. στοῦ Μ. Δήμιτσα, Ἀρχαία Γεωγραφία τῆς Μακεδονίας, Ἀθῆναι 1874, 166-67. Γιά τὴν ἀκριβῆ θέσιν τῶν πηγῶν βλ. Oberhammer, ὁ.π., στ. 391-92.

πρῶτα τὸ λεκανοπέδιο τοῦ Ραδομιρίου, ὕστερα τοῦ Κιουστεντίλ, περᾶ τὰ στενὰ Ἄνω Τζουμαγιάς - Πετριτσίου, συνεχίζει τὴν πορεία του πρὸς νότο καί, ἀφοῦ περάσῃ καὶ τὰ στενὰ τοῦ Κλειδιοῦ (Ροῦπελ), ἀπ' ὅπου φυσοῦσε καὶ ὁ γνωστὸς στοὺς ἀρχαίους φοβερὸς Στρυμόνιος ἀέρας¹, ξεχύνεται ὀρμητικὸς στὴν πεδιάδα τῶν Σερρών. Ἀφοῦ διασχίζῃ μὲ κατεύθυνση ΝΑ τὴν πεδιάδα αὐτὴ, ἐκβάλλει τέλος στὸ Στρυμονικὸ κόλπο², κοντὰ σ' ἕνα τόπο πού ὀνομαζόταν ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους Νηρηίδων χοροί³. Στὴν πορεία του ἀπὸ τὰ στενὰ τοῦ Κλειδιοῦ ὡς τὴν ἐκβολὴν του ὁ Στρυμόνας ἄλλαζε συχνὰ κλίτη⁴ καὶ τὸ χειμῶνα πολλὰ φορὲς πάγωνε⁵.

Λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν ἐκβολὴν τοῦ στὸ Στρυμονικὸ κόλπο διέσχισε ἀπ' τὸ ΒΑ πρὸς τὸ ΝΔ ἄκρο τῆς τῆς μεγάλη λίμνη τῆς Κερκινίτιδας⁶. Στὸ τμήμα του ἀπὸ τὴν λίμνη αὐτὴ ὡς τὴν ἐκβολὴν του, ὅπως φαίνεται ἀπ' τὴν μαρτυρίαν τῶν ἀρχαίων, ὁ ποταμὸς ἦταν πλωτός⁷.

Μερικοὶ ἐρευνητὲς, παίρνοντας ἀφορμὴ ἀπὸ διάφορα θασιακὰ νομίσματα πού βρέθηκαν στὴν Τρανσυλβανία, ὑποστήριζαν ὅτι ὁ ποταμὸς ἦταν πλωτός σ' ὅλη τὴ διαδρομὴν του καὶ ἀποτελοῦσε ἔτσι ἕνα μέσο ἐπικοινωνίας τῶν λαῶν τοῦ βορείου Αἰγαίου μὲ τοὺς λαοὺς τῶν κεντρικῶν Βαλκανίων⁸. Ὁ S. Casson ὁμοίως μὲ εὐλόγη ἀπιχειρήματα ἀντικρούει μιὰ τέτοια ἄποψη σὰν ἐντελῶς ἀπίθανη⁹.

Ἐκτὸς ἀπὸ τ' ἄλλα, ὁ Στρυμόνας ἐπαιξε κατὰ τὴν ἀρχαιότητα σπουδαῖο ρόλο καὶ ἀπὸ πολιτικο - γεωγραφικὴ ἄποψη, σὰ φυσικὸ σύνορο διαφόρων φυ-

1. Ἡροδ. VII, 118. Ἀριστοτ. Περὶ ἀνέμων, 973α, 17. Καλλιμ. Ὑμνος εἰς Δῆλον, IV, 26. Στραβ. VII, ἀποσπ. 36. Στεφ. Βυζ. στή λ. «Στρυμών».

2. Τὸ ὄνομα αὐτὸ μᾶς τὸ παρέδωσε ὁ Στράβωνας, VII, ἀποσπ. 32,33,35. Ἄν πιστέψουμε ὁμοίως σὲ μιὰ μεταγενέστερη προσθήκη σ' ἕνα χωρίο τοῦ Θουκυδίδη (II, 99, 3), ὁ κόλπος ὀνομαζόταν — ἴσως πῶ παλιὰ — «Πιερίκος». Ὁ Ἡρόδοτος (VII, 115, 2) πάλι τὸν ὀνομάζει «Ποσιδήιον», ἂν πραγματικὰ ἐννοῦ ὀλόκληρο τὸν κόλπο καὶ ὄχι κάποιον μικρότερο, πού σχηματιζόταν μέσα σ' αὐτὸν (βλ. καὶ Μ. Δήμιτσα, Ἀρχαία Γεωγραφία, I, 109, ὁ ὁποῖος ὑποθέτει ὅτι «Ποσιδήιον» ὀνομαζόταν ὁ μυχὸς τοῦ Στρυμονικοῦ κόλπου). Στὸ Στρυμονικὸ κόλπο ἀναφέρεται καὶ ὁ Ἐκαταῖος, ἀποσπ. 125 («Θράκης αἰγιαλὸς παρὰ τῷ Στρυμόνῳ»), καθὼς καὶ ὁ Livius, XLII, 51, πού ὀνομάζει τὴν παραλία του «Papastrymonia». Τέλος ὁ Plinius, IV, 9, μνημονεύει τὴ δυτικὴ παραλία τοῦ κόλπου, ἀπὸ τὸ Βρομίσκο ὡς τὴν Ἀμφίπολη, μὲ τὸ ὄνομα «Cermoroëus».

3. Σκυμν. X, 649-51.

4. Ἀπολλοδ. II, 5, 10.

5. Αἰσχ. Περσ., 492-510. Ἡροδ. VIII, 115. Ovid. Trist., V, 3, 21. Πρβλ. καὶ Σ. Μερτζίδη, Αἱ χώραι τοῦ παρελθόντος, Ἀθῆναι 1885, 54.

6. Γ' αὐτὴν βλ. πῶ κάτω, σ. 21.

7. Βλ. Ἀρριαν. Ἀναβ., I, 11, 3. Liv. XLIV, 46. Ἀπολλοδ. II, 5, 10. Στραβ. VII, ἀποσπ. 35. Πρβλ. Καντακουζ. III, 54. IV, 17. Νικ. Γρηγ. VIII, 14.

8. Βλ. Admiralty Handbook, Macedonia and Surrounding Territories (στοῦ S. Casson, Macedonia, 20, σημ. 1).

9. Βλ. S. Casson, ὁ.π., 20-21.

λῶν κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴ κυρίως ἐποχὴ¹ καὶ σὰ σύνορο τῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης ἀπ' τὴς ἀρχῆς τοῦ 5ου π.Χ. αἰῶνα ὡς τὰ μέσα περίπου τοῦ 4ου².

Παραπόταμοι τοῦ Στρυμόνα. Στὴ μακρὰ διαδρομὴ τῶν 256 χιλ. ὁ Στρυμόνας δέχεται κι ἀπ' τὴς δυὸ μεριῆς πολλοὺς παραπόταμους³, πού ἀπ' αὐτοὺς μερικῶν μονάχα τὰ ὀνόματά τους μᾶς γνωρίζουν οἱ ἀρχαῖοι. Ἔτσι στὸ μέσο ροῦ του χυνόταν ὁ Πόντος⁴, πού σύμφωνα μὲ τὴς πληροφορίες τῶν ἀρχαίων διέρρεε τὴ χώρα τῶν Σιντῶν. Ὁ ποταμὸς αὐτὸς ἀπ' ὅλους ἀνεξαιρέτως τοὺς ἐρευνητὲς ταυτίζεται μὲ τὸ σημ. Strumešnica⁵.

Ἄλλος παραπόταμος τοῦ Στρυμόνα ἦταν ὁ Βισάλτης, πού τὸν ἀναφέρει μονάχα ὁ Στέφανος ὁ Βυζάντιος⁶. Δυστυχῶς πέρ' ἀπὸ τὴ γενικὴ πληροφορία τοῦ παραπάνω λεξικογράφου ὅτι ὁ ποταμὸς βρισκόταν στὴ Βισαλτία, δὲν ἔχουμε κανένα ἄλλο στοιχεῖο πού νὰ μᾶς βοηθῇ στὴν ταύτισή του μ' ἓνα ἀπ' τὰ πολλὰ μικρὰ ποτάμια, πού διασχίζουν σήμερα τὴν περιοχὴ τῆς ἀρχαίας Βισαλτίας καὶ χύνονται στὸν Στρυμόνα· γι' αὐτὸ ὑπάρχει μεγάλη διαφωνία ἀνάμεσα στοὺς ἐρευνητὲς, οἱ ὁποῖοι πρότειναν διάφορες — ἀβάσιμες ὅμως — λύσεις⁷.

Κατὰ τὴ γνώμη μας ἀπὸ τὸν ποταμὸ αὐτὸ πῆρε — ἢ ἔδωσε σ' αὐτὸν — τὸ ὄνομά της ἡ Βισαλτία, πρωτεύουσα τῶν Βισαλτῶν, πού θὰ ἦταν χτισμένη στὴς ὄχθες του. Ἔτσι τὸ πρόβλημα τοῦ ἐντοπισμοῦ τοῦ Βισάλτη συνδέεται ἄμεσα μὲ τὸ πρόβλημα τῆς θέσης τῆς Βισαλτίας. Ἄν δεχτοῦμε λοιπὸν σὰ δεδομένη τὴν ταύτιση τῆς πόλης αὐτῆς μὲ τὰ ἀρχαῖα ἐρείπια, πού σώζονται κοντὰ στὸ σημ. χωριὸ Θερμὰ τῆς Νιγρίτας⁸, τότε θὰ πρέπει νὰ ταυτίσουμε τὸ Βισάλτη μὲ τὸ σημ. ποτάμι Μεγάλο Ρέμμα.

1. Βλ. πῶς κάτω, σσ. 54, 64.

2. Βλ. S. Casson, Macedonia, 41-2. A. Κανατσούλη, Ἡ Μακεδονία μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἀρχελάου, I. Ἐξωτερικὴ πολιτικὴ, Θεσ/νίκη 1964, 20 κέ.

3. Ὅσον ἀφορᾷ τοὺς παραποτάμους τῆς ἄνω κοιλάδας του βλ. A. Ischirkoff, Oro- und Hydrographie von Bulgaren, Sarajevo 1913, 159-61.

4. Ψευδο-Ἀριστοτ. (Περὶ θαυμ. ἀκουσμ.) στὸ Στεφ. Βυζ., λ. «Σιντία». [Θεοπομ.], ἀποσπ. 257(α). Θεοφρ. Περὶ λίθων, II, 12.

5. Σχετικὰ μὲ τὴν ταύτιση αὐτῆ βλ. στοῦ B. Geron, A propos de la population et des localités de la vallée du cours moyen de la Struma dans l'Antiquité, StudBal 1(1970)11-12, καὶ σημ. 31. Πρβλ. καὶ M. Δήμιτσα, Γεωγραφία, I, 169, ὅπου καὶ ἡ παλιότερη βιβλιογραφία.

6. Στεφ. Βυζ. στὴ λ. «Βισαλτία».

7. Ἔτσι ὁ W. Leake, Travels, III, 228, ταυτίζει τὸ Βισάλτη μὲ τὸ σημ. Καστρινό, πού πηγάζει ἀπὸ τὸ Βερτίσκο καὶ χύνεται στὸ Στρυμόνα, στὸ σημεῖο πού ἄλλοτε αὐτὸς ἐβγαίνε ἀπὸ τὴ λίμνη Κερκινίτιδα. Τὸν Leake ἀκολουθεῖ καὶ ὁ M. Δήμιτσα, Γεωγρ., II, 509. Σ' ἓνα ἀπὸ τὰ δυτικὰ ποτάμια, πού χύνονταν ἄλλοτε στὴν Κερκινίτιδα λίμνη, ἀναζητεῖ τὸ Βισάλτη καὶ ὁ Kiepert, N. Alt. v. Hell., VII· ἐνῶ ὁ Tafel, RE, I, 1115, δὲ θεωρεῖ τὸ Βισάλτη παραπόταμο τοῦ Στρυμόνα καὶ ταυτίζει αὐτὸν μὲ τὸ ποτάμι πού βγαίνει ἀπὸ τὴ λίμνη Βόλβη καὶ ἐκβάλλει στὴ θάλασσα, σ' ἓνα σημεῖο κοντὰ στὸ σημ. χωριὸ Σταυρός.

8. Γιὰ τοὺς λόγους πού μᾶς πείθουν στὴν ἐδῶ τοποθέτηση τῆς πόλης βλ. πῶς κάτω, σσ. 109-10.

Ἄλλὰ ὁ σπουδαιότερος καὶ μεγαλύτερος παραπόταμος τοῦ Στρυμόνα στὸν κάτω ροῦ του ἦταν ὁ Ἀγγίτης, πού τὸν ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος¹. Δὲν χωρᾷ καμιὰ ἀμφιβολία γιὰ τὴν ταύτιση τοῦ ἀρχαίου Ἀγγίτη μὲ τὸ σημ. ὀμώνυμο ποταμὸ, τουλάχιστο στὸ τμήμα τοῦ ροῦ του ἀπὸ τὴ συμβολή του στὸ Στρυμόνα ὡς τὸ σημεῖο πού διακλαδίζεται σὲ δυὸ βραχίονες· ἀπ' αὐτοὺς ὁ ἓνας φτάνει ὡς τὸ Κ. Νευροκόπι καὶ ὁ ἄλλος ἀποτελεῖται ἀπὸ τὸ ἐνωμένο ρέμμα δυὸ ποταμιῶν, πού τὸ ἓνα κατεβαίνει ἀπὸ τὴ Δράμα καὶ τὸ ἄλλο ἀπὸ τοὺς Φιλίππους μὲσ' ἀπὸ τὸ ἔλος². Τὰ προβλήματα καὶ οἱ συζητήσεις γύρω ἀπ' τὸν Ἀγγίτη ἀρχίζουν ἀπὸ τὸ σημεῖο αὐτό, πού συμβάλλουν οἱ δυὸ βραχίονες, στοὺς ὁποίους πρέπει νὰ ἀναζητήσουμε τὰ ἀρχαῖα ὀνόματα τοῦ Γάγγα ἢ Γαγγίτη³ καὶ τοῦ Ζυγάκτη⁴ ἢ τέλος πάντων τὴ συνέχεια τοῦ Ἀγγίτη πού θὰ μᾶς ὀδηγήσει στὴς πηγές του.

Ἔτσι ὁ Leake ταυτίζει τὸν Ἀγγίτη μὲ τὸ Γαγγίτη καὶ ἀναζητεῖ τὴς πηγές του στὴν περιοχὴ τῶν Φιλίππων, ἐνῶ στὸ βραχίονα πού κατεβαίνει ἀπὸ τὸ Κ. Νευροκόπι ἀναγνωρίζει τὸν ἀρχαῖο Ζυγάκτη⁵. Στὴν ταύτιση τοῦ Ἀγγίτη καὶ Γαγγίτη πιστεύει καὶ ὁ Heuzey, πού διασαφηνίζει ὅμως ὅτι, ἐνῶ ὁ Ἀππιανὸς δὲ βλέπει παρὰ μονάχα τὸ ἄνω τμήμα τοῦ ροῦ του, πού ρεεῖ ἀνάμεσα στὴς πηγές του καὶ τὸ ἔλος, ὁ Ἡρόδοτος ὑπολογίζει τὸ τμήμα ἀπὸ τὸ στόμιο τοῦ ἔλους ὡς τὴν ἐκβολή του στὸ Στρυμόνα⁶.

Καμιὰ ὅμως ἀπὸ τὴς δυὸ αὐτὲς ἀπόψεις, πού τὴς ἀκολουθοῦν σχεδὸν ὅλοι, δὲν εἶναι σωστή. Ὅπωςδήποτε δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία γιὰ τὴν ἐτυμολογικὴ σχέση τῶν ὀνομάτων τοῦ Ἀγγίτη καὶ Γαγγίτη, προβλήματα ὅμως δημιουργοῦνται ὅσον ἀφορᾷ τὴν ταύτιση τῶν δυὸ ποταμιῶν. Ἀκόμη κι ἂν πάρουμε ὑπόψη μας τὴ συμβιβαστικὴ λύση πού προτείνει ὁ Heuzey, δὲ διαλύεται ἡ ὑπόψια ὅτι ὁ Ἀππιανὸς ἀγνοεῖ τὸν Ἡρόδοτο, — πού στὸ σχετικὸ μὲ τὸν Ἀγγίτη χωριὸ του εἶναι πολὺ σαφές⁷ — μὲ ἀποτέλεσμα νὰ πέσει σὲ σειρὰ γεωγραφικῶν σφαλμάτων καὶ ἀντιφάσεων⁸. Ἔτσι τοποθετεῖ ἐσφαλμένα τὸν Ἀγγίτη κοντὰ στοὺς Φιλίπ-

1. Ἡρόδ. VII, 113, 2: «Ἡ δὲ γῆ αὕτη ἢ περὶ τὸ Πάγγαιον ἕρος καλεῖται Φυλλίς, κατὰ τεινύουσα τὰ μὲν πρὸς ἐσπέρην ἐπὶ ποταμὸν Ἀγγίτην ἐκιδιδόντα ἐς τὸν Στρυμόνα, τὰ δὲ πρὸς μεσημβρίην τεινύουσα ἐς αὐτὸν τὸν Στρυμόνα».

2. Γιὰ τὸ ἔλος βλ. πῶς κάτω, σ. 22.

3. Ἀππιαν. Ἐμφ. πολ., IV, 106.

4. Ἀππιαν. ὁ.π., IV, 105.

5. Leake, ὁ.π., III, 225.

6. Heuzey - Daumet, Mission archéologique de Macédoine, Paris 1876, 106. Πρβλ. Hirschfeld, RE, I₂, 2191. P. Collart, Philippes, ville de Macédoine depuis ses origines jusqu' à la fin de l' époque romaine, Paris 1937, 208, σημ. 1.

7. Ἡρόδ. ὁ.π.

8. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ σύγχυση πού κάνει μὲ τὸν Ἀγγίτη τοῦ Ἡρόδοτου, ἐπισημαίνουμε μιὰ ἀσυνέπεια στὰ σημεῖα (IV, 105, 106), ὅπου γράφει ὅτι ἡ πεδιάδα πού ἀπλωνόταν δυτικὰ τῶν Φιλίππων ὡς τὸ Στρυμόνα ἦταν πολὺ εὐφορὴ καὶ καλὴ καὶ λίγο παρακάτω σημειώνει ὅτι ἡ ἴδια πεδιάδα ὡς τὸ Στρυμόνα ἦταν ὄλο ἔλη καὶ λίμνες (!).

πους¹ και στη θέση του πραγματικού ροῦ του Ἀγγίτη ἐντοπίζει τὸ Ζυγάκτη². Στὴν πραγματικότητα ὅμως δὲν μπορούμε νὰ ἐντοπίσουμε τίς πηγές του Ἀγγίτη του Ἡρόδοτου στὴν περιοχή τῶν Φιλίππων. Αὐτὸ τὸ πράγμα ἔμμεσα τὸ ἀποκλείει ὁ ἴδιος ὁ Ἀππιανός, ποὺ υπολογίζει σὰ Γαγγίτη (Ἀγγίτη) τὸ μικρὸ ποτάμι ποὺ χύνεται στὸ ἔλος, ἐνῶ τὴ συνέχεια αὐτοῦ ἀπὸ τὴν ἔξοδὸ του ἀπὸ τὸ ἔλος καὶ ὡς πέρα τὴν ὀνομάζει Ζυγάκτη. Θὰ μπορούσαμε νὰ υπολογίσουμε σὰ συνέχεια τοῦ Ἀγγίτη τὸ ποτάμι τῆς Δράμας καὶ νὰ ἀναζητήσουμε τίς πηγές του στὴν περιοχή αὐτή, ἂν δὲν ὑπῆρχε τὸ τρίτο ποτάμι ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὴν περιοχή τοῦ Κ. Νευροκοπίου καὶ ποὺ ἔχει τὰ πιὸ πολλὰ νερά. Ἄν σκεφτοῦμε λοιπὸν ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸ ἓνα μεγαλύτερο ποτάμι νὰ θεωρηθῆ παραπόταμος σ' ἓνα μικρότερο, τότε δὲν μπορούμε παρὰ νὰ θεωρήσουμε σὰ συνέχεια τοῦ Ἀγγίτη τὸ βραχίονα τοῦ Κ. Νευροκοπίου καὶ νὰ ἀναζητήσουμε ἔτσι τίς πηγές του στὴν περιοχή τοῦ Κ. Νευροκοπίου, ὅπως κάνουν καὶ οἱ Cousinéry³ καὶ Collart⁴.

Τέλος ὁ Ζυγάκτης θὰ πρέπει νὰ ἦταν κάποιο μικρὸ ποτάμι, ποὺ πηγάζει ἀπὸ τὴν περιοχή τῶν Φιλίππων καὶ τὸ ὁποῖο, ἀφοῦ διαπερνοῦσε τὸ ἔλος καὶ ἐνώνονταν μὲ τὸ ποτάμι τῆς Δράμας, τελικὰ χυνόταν στὸν Ἀγγίτη⁵.

Νέστος. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Στρυμόνα, ἄλλος μεγάλος ποταμὸς τῆς Ἀνατολ. Μακεδονίας εἶναι ὁ Νέστος⁶ (ἢ Νέσσος)⁷, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Φιλίππου Β' ὄριζε τὰ σύνορα τῆς Μακεδονίας καὶ Θράκης⁸. Γιὰ τὴν ταύτισή του μὲ τὸ σημ. ὀμώνυμο ποταμὸ δὲ χωρᾶ καμιὰ ἀμφιβολία, γιατί τὸ ἀρχαῖο του ὄνομα διασώθηκε λίγο μονάχα παραλλαγμένο (Μέστος)⁹ σ' ὅλη τὴν διάρκεια τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς¹⁰.

Σύμφωνα μὲ τὴ μαρτυρία τοῦ Θουκυδίδη¹¹ καὶ ὁ ποταμὸς αὐτὸς πηγάζει ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο βουνὸ Σκόμιο (σημ. Vitoša). Ἀπὸ κεῖ κατεβαίνει μὲ κατεύθυνση ΝΑ,

διασχίζει τὸν ἀρχαῖο Ὀρβηλο καὶ φτάνει στὸ σημ. βουνὸ τῆς Λεκάνης. Μόλις διασχίσει τὸ βουνὸ, στρέφεται πρὸς νότο καὶ τελικὰ ἐκβάλλει στὴ Θάλασσα, σ' ἓνα σημεῖο ἀπέναντι ἀπὸ τὴ Θάσο¹ καὶ κοντὰ στὴν πόλη τῶν Ἀβδήρων, ὅπου σχηματίζει ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ἓνα δέλτα². Ἡ κοίτη του ἀπ' τὸ βουνὸ Λεκάνη ὡς τίς ἐκβολές του δὲν ἦταν σταθερὴ καὶ γι' αὐτὸ πολλές φορές πλημμύριζε³, καθιστώντας ἔτσι πολὺ εὐφορὴ τὴν πεδιάδα τῆς σημ. Χρυσούπολης.

2. Λίμνες - Ἐλη

Στὸ ΒΔ τμήμα τῆς πεδιάδας τῶν Σερρῶν σχηματίζεται σήμερὰ ἡ λίμνη τῆς Κερκίνης (τουρκ. Μπουτκόβου), τὴν ὁποία ὀρισμένοι ἐρευνητὲς ταυτίζουν μὲ τὴν ἀρχαία Πρασιάδα⁴. Ἐχομε πῆ ὅμως ὅτι πιὸ πιθανὴ θὰ πρέπει νὰ θεωρηθῆ ἡ ταύτιση τῆς Πρασιάδας μὲ τὴ σημ. Δοϊράνη. Κατὰ συνέπεια στὴ σημ. Κερκίνη θὰ πρέπει ἴσως νὰ ἀναγνωρίσουμε μιὰ ἀπ' τίς 7 ἀνώνυμες λίμνες ἀπὸ τίς ὁποῖες περνοῦσε ὁ Στρυμόνας στὴ διαδρομὴ του ἀπὸ τίς πηγές ὡς τίς ἐκβολές του⁵.

Ἄλλη μιὰ μεγάλη λίμνη, ἡ Ταχινοῦ, ὑπῆρχε στὸ νότιο μέρος τῆς πεδιάδας, λίγα χιλιόμετρα πιὸ πάνω ἀπὸ τίς ἐκβολές τοῦ Στρυμόνα, ἡ ὁποία ἀποξηράνθηκε πρὶν ἀπὸ μερικές δεκαετίες. Οἱ πιὸ πολλοὶ ἐρευνητὲς συμφωνοῦν γιὰ τὴν ταύτιση αὐτῆς μὲ τὴν Κερκινίτιδα λίμνη⁶ ποὺ ἀναφέρει ὁ Ἀρριανός⁷.

Γιὰ τὴν ὀρθότητα τῆς ταύτισης αὐτῆς δὲν ἀφήνει ὄρια γιὰ ἀμφιβολίες ἡ πληροφορία τοῦ Ἀρριανοῦ⁸, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἀπὸ τὴν Κερκινίτιδα, ὅπου ἦταν ἀγκυροβολημένος, ὁ στόλος τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου εἶχε πλεύσει στὴν Ἀμφίπολη καὶ ἀπὸ κεῖ στίς ἐκβολές τοῦ Στρυμόνα· ἐνῶ, ἂν ταυτίσουμε τὴν Κερκινίτιδα μὲ τὴ λίμνη τοῦ Μπουτκόβου,⁹ θὰ πρέπει νὰ δεχτοῦμε ὅτι ὁ Στρυμόνας

1. Ἡρόδ. VII, 109. 126. Θεοφρ. Ἰστ. φυτ., III, 1, 5. W. Leake, ὁ.π., III, 215. E. Oberhammer, RE, XVII, 138-9, στή λ. «Nestus», ἀρ. 1.

2. Oberhammer, ὁ.π.

3. Στραβ. VII, ἀποσπ. 43(44).

4. Βλ. F. Geyer, ὁ.π., 5. N. Hammond, ὁ.π., 194 καὶ σημ. 1.

5. Βλ. Plin. H.N., IV, 38: «... Strymon, ortus ex Haemo memorandum in saeptum lacum eum fundi priusquam dirigit cursum». Πρβλ. Dettelsen, Die geogr. Bücher des Plin., 57.

6. Βλ. F. Beaujour, Voyage militaire de l'empire othoman, Paris 1828, 213. Desdèvises-du-Desert, Géographie, 49. N. Hammond, ὁ.π., 193.

7. Ἀρριαν. Ἀναβ., I, 11, 3: «Ἄμα δὲ τῷ ἦρι ἀρχομένῳ ἐξελαύνει (Ἀλέξανδρος) ... Ἦν δὲ αὐτῷ ὁ στόλος παρὰ τὴν λίμνην τὴν Κερκινίτιν ὡς ἐπ' Ἀμφίπολιν καὶ τοῦ Στρυμόνος ποταμοῦ τὰς ἐκβολάς. Διαβὰς δὲ τὸν Στρυμόνα παρήμειβε τὸ Πάγγαιον ὄρος ... ».

8. Ἀρριαν., ὁ.π.

9. Τὴν ταύτιση αὐτὴ προτείνει ὁ Svoronos, ὁ.π., 85, δίνοντας διαφορετικὴ ἐρμηνεῖα στὸ σχετικὸ χωρίο τοῦ Ἀρριανοῦ.

1. Ἀππιαν. IV, 105.

2. Ἀππιαν. IV, 106.

3. M.E. Cousinéry, Voyage, II, 45-48.

4. P. Collart, Philippines, πίν. 1.

5. Ὁ Γ. Μπαζαλάκης, Νεάπολις - Χριστούπολις - Καβάλας, ΑΕ 1936, 37 (χάρτη), σημειώνει σὰ Ζυγάκτη τὸ ποτάμι, ποὺ κατέβαινε ἀπὸ τοὺς Φιλίππους (ἀπὸ τίς πηγές τοῦ Μπουναρ - Μπασί) καὶ χυνόταν στὸ ἔλος.

6. Σκυλ., 67. Ἡρόδ. VII, 109. 126. Θουκυδ. II, 96, 4. Ἀριστοτ. Μετεωρ., I, 13, 22. Σκυμν., 672. Στραβ. VII, ἀποσπ. 43(44). Διοδ. XXXI, 8, 8. Μελα, II, 2, 17.

7. Ἡσιόδ. Θεογ., 341. Ἀριστοτ. Ἰστ. ζ., VIII, 28, 165. Ἀρριαν. Ἀναβ., I, 1, 5. Πτολεμ. III, 11, 1. 12, 6. Ἡσυχ. στή λ.

8. Liv. XLV, 29, 5. Διοδ. XXXI, 8, 8. Στραβ. VII, 323. Πρβλ. καὶ Smith, Dict., στή λ.

9. Plin. H.N., IV, 40, 42. VIII, 45.

10. Πρβλ. Ἀνν. Κομν. XIII, 1. Ζωναρ. IX, 28 κλπ.

11. Θουκυδ. II, 96, 4. Πρβλ. καὶ A. Ischirkoff, Bulgarien, I, 43. N. Hammond, ὁ.π., 197 καὶ χάρτη 17.

ἦταν πλωτὸς σ' ὅλη τὴ διαδρομὴ του μέσ' ἀπὸ τὴν πεδιάδα τῶν Σερρών, πράγμα πού καὶ ἀπίθανο φαίνεται καὶ ἀπὸ κανένα ἀρχαῖο συγγραφέα δὲ μαρτυρεῖται.

Ὁ Θουκυδίδης, περιγράφοντας τὶς ἐδῶ πολεμικὲς ἐπιχειρήσεις τῶν Ἀθηναίων καὶ Σπαρτιατῶν, ἀναφέρει τὴ λίμνη χωρὶς νὰ μνημονεύῃ ὅμως κανένα ὄνομα αὐτῆς¹. Ἔτσι μᾶς κάνει νὰ υποψιαστοῦμε ὅτι στὴν ἐποχὴ του δὲν ὑπῆρχε μιὰ μόνιμη λίμνη, ἀλλὰ στάσιμα νερά (ἔλη), πού ἀργότερα φαίνεται πὼς πῆραν τὴ μορφή μόνιμης καὶ πραγματικῆς λίμνης. Ἡ ἄποψη αὐτὴ ἐνισχύεται ἀκόμη περισσότερο, ἂν υποθέσουμε ὅτι τὴν ἴδια λίμνη ἐννοεῖ ὁ Θουκυδίδης καὶ σ' ἓνα ἄλλο χωρίο, χρησιμοποιώντας τὴν ἔκφραση *λιμνωδες τοῦ Στρυμόνος*². Ἐπίσης τὴν ἴδια λίμνη ἀναφέρει καὶ ὁ *Mela*³, χωρὶς ὅμως νὰ μνημονεύῃ τὸ ὄνομά της καὶ μάλιστα σὲ μιὰ ἐποχὴ πού θὰ ἔπρεπε νὰ γνώριζε αὐτὸ ἀπὸ τὸν Ἀρριανό.

Τέλος, ἂν βασιστοῦμε στὴν πληροφορία τοῦ Ἀππιανοῦ, θὰ πρέπει νὰ φανταστοῦμε διάφορες μικρὲς — πιθανῶς ἐποχιακὲς — λίμνες καὶ ἔλη στὴν πεδιάδα, ἀνατολικά τοῦ Στρυμόνα, οἱ ὁποῖες θὰ σχηματίζονταν ἀπὸ τὶς πλημμύρες τοῦ Ἀγγίτη καὶ τῶν παραποτάμων του⁴. Ἡ πεδιάδα πάλι τῶν Φιλίππων καλύπτονταν καὶ αὐτὴ ἀπὸ ἓνα ἀπέραντο ἔλος⁵, πού ἀποξηράνθηκε μόλις τὰ τελευταῖα χρόνια⁶. Ἐνα μέρος τοῦ ἔλους εἶχε ἀποξηρανθῆ ἀκόμη ἀπὸ τὴν ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ καὶ μεταβλήθηκε σὲ καλλιεργήσιμη γῆ⁷. Στὸ ἔλος αὐτὸ ὁ Σβορώνος ἀναγνωρίζει τὴ λίμνη *Θεστίδειον*⁸, ἐντοπίζοντας στὴ γύρω περιοχὴ τὸ χωρίον *Νῦσα* κοντὰ στὸ ὁποῖο βρισκόταν ἡ λίμνη αὐτὴ⁹.

3. Κλίμα

Δυστυχῶς δὲν ἔχουμε πληροφορίες γιὰ τὸ κλίμα τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Ὅπως δὲ ποτε στὴν παραλιακὴ ζώνη αὐτὸ θὰ πρέπει νὰ ἦταν σχετικὰ ἥπιο, ἐνῶ στὴν ἐνδοχώρα ψυχρό. Τὸ χειμῶνα δὲ θὰ ἔλειπαν, ὅπως καὶ σήμερα, οἱ βροχοπτώσεις, οἱ παγωνιές, οἱ χιονοπτώσεις καὶ οἱ ἀπότομες ἐναλλαγὲς τῆς θερμοκρασίας. Ὁ Αἰσχύλος μᾶς διέσωσε τὴ μαρτυρία ὅτι ὁ

1. Θουκυδ. IV, 108, 1: «... ἄνωθεν μὲν (Ἀμφιπόλεως) μεγάλης οὔσης ἐπὶ πολὺ λίμνης τοῦ ποταμοῦ...».

2. Θουκυδ. V, 7, 4: «Ἐλθὼν τε καὶ καθίσας ἐπὶ λόφου καρτεροῦ πρὸ τῆς Ἀμφιπόλεως τὸν στρατόν, αὐτὸς ἐθεᾶτο τὸ λιμνωδες τοῦ Στρυμόνος».

3. *Mela*, II, 2, 30.

4. Ἀππιαν. Ἐμφ. πολ., IV, 106: «Τὰ γὰρ ἐκατέρωθεν αὐτῶν, τῆ μὲν ἦν ἔλη καὶ λίμναι μέχρι τοῦ Στρυμόνος...».

5. Ἀππιαν. ὅ.π., 105: «Οἱ δὲ Φίλιπποι πόλις ἐστίν... πρὸς δὲ τῇ μεσημβρίᾳ ἔλος ἐστι...».

6. Πρόκειται γιὰ τὰ γνωστὰ *τενάγη* τῶν Φιλίππων (Μπερεκετλή Γκιόλ).

7. Θεοφρ. Περὶ φυσ. αἰτ., V, 14, 5. Βλ. καὶ *Plin. H.N.*, XVII, 30.

8. *Sbornos*, ὅ.π., 65.

9. *Στεφ. Βυζ.* στή λ. «Θεστίδειον» ἐστι καὶ λίμνη Θράκης, παρ' ἧ *Νῦσα* χωρίον».

Ξέρξης, κατὰ τὴν ἐπιστροφή του στὴν Ἀσία, εἶχε βρῆ τὸ Στρυμόνα παγωμένο¹. Εἶχε ξεσπάσει πρόωρος χειμῶνας καὶ ὁ ποταμὸς εἶχε παγώσει μέσα σὲ μιὰ νύχτα, ἐνῶ τὸ πρῶτ' εἶχε βγῆ ἓνας λαμπερὸς ἥλιος πού ἄρχισε γρήγορα νὰ λειώνη τοὺς πάγους². Ὁ ἴδιος κάνει λόγο σ' ἓνα ἄλλο σημεῖο γιὰ τοὺς πεδινοὺς δρόμους τῆς περιοχῆς αὐτῆς πού πολλές φορές καλύπτονταν ἀπὸ χιόνια³. Ἔτσι, χιόνια εἶχε βρῆ στὴν περιοχὴ αὐτὴ καὶ ὁ Βρασίδης κατὰ τὴν πορεία του ἀπὸ τὴ Χαλκιδικὴ πρὸς τὴν Ἀμφίπολη, μιὰ νύχτα τοῦ χειμῶνα τοῦ 424 π.Χ.⁴. Ἄν πάρουμε ἀκόμη ὑπόψη μας τὸ φοβερὸ *Στρυμόνιο* ἀέρα πού φυσοῦσε ἀπὸ τὰ στενὰ τοῦ Κλειδιού⁵, καθὼς καὶ τὰ μάλλινα ροῦχα πού φοροῦσαν οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς⁶, τότε μπορούμε νὰ σχηματίσουμε μιὰ ἀμυδρὴ εἰκόνα τῶν ψυχρῶν χειμῶνων πού ἐπικρατοῦσαν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐδῶ.

Ἀντίθετα ἡ ἀνοιξὴ καὶ τὸ καλοκαίρι ἦταν πολὺ πιὸ θερμὲς ἐποχὲς ἀπ' ὅ,τι σήμερα. Ἔτσι ἐξηγεῖται καὶ ἡ ὑπαρξὴ ἀγρίας πανίδας ἀπὸ λιοντάρια κλπ. θηρία⁷. Ἐξάλλου ἔχουμε καὶ τὴ μαρτυρία τοῦ Ἀθήναιου ὅτι στὴ Βισαλτία οἱ ἐλιές, τὰ ἀμπέλια καὶ οἱ συκιές ἔδιναν καρπὸ ἀκόμη ἀπὸ τὰ μέσα τῆς ἀνοιξῆς⁸.

1. *Αἰσχλ.* Περσ., 495-505.

2. *Αἰσχλ.*, ὅ.π.

3. *Αἰσχλ.*, ὅ.π., 566-7.

4. Θουκυδ. IV, 103.

5. *Ἡροδ.* VII, 118. Ἀριστοτ. Περὶ ἀνέμων, 973α, 17: *Καλλιμ.* Ὑμνος εἰς Δῆλον, IV,

26. *Στραβ.* VII, ἀποσπ. 36. *Στεφ. Βυζ.* στή λ. «Στρυμόνος».

6. Πρβλ. τὶς πολυάριθμες «σταφυλές» ἀπὸ ἀργαλειούς.

7. Βλ. πιὸ κάτω, σ. 30.

8. Ἀθην. III, 77d., e.

II. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

A. ΓΕΩΡΓΙΚΑ ΠΡΟΪΟΝΤΑ ΚΑΙ ΔΙΑΦΟΡΑ ΕΙΔΗ ΔΙΑΤΡΟΦΗΣ

Ἡ Ἀνατολική Μακεδονία με τὶς ἀπέραντες πεδιάδες τῶν Σερρῶν καὶ τῶν Φιλίππων, ποὺ ἀρδεύονται ἀντιστοιχῶς ἀπὸ τοὺς ποταμοὺς Στρυμόνα¹ καὶ Ἀγγίτη, ἦταν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα πολὺ εὐφορὴ περιοχὴ, τῆς ὁποίας ἡ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη στηριζόταν κυρίως στὴν ἀγροτικὴ οἰκονομία. Ἄν πάρουμε ὑπόψη μας τὸ γεγονός ὅτι ὡς τὴ μακεδονικὴ κατάκτηση ἡ περιοχὴ αὐτὴ ἀνῆκε στὴ Θράκη, τότε δικαιολογημένα μπορούμε νὰ συμπεράνουμε ὅτι οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς, στὰ ἐγκώμιά τους γιὰ τὴν εὐφορία τῆς Θράκης², θὰ πρέπει νὰ ἐννοοῦν καὶ τὴν Ἀνατολ. Μακεδονία. Ἐξάλλου τὴν εὐφορία ἑνὸς τμήματος αὐτῆς, τῆς Βισαλτίας, ἐξαίρουν ἰδιαίτερα ὁ Θεόπομπος³, ὁ Λίβιος⁴, ὁ Στράβωνας⁵ καὶ ἄλλοι ἀρχαῖοι συγγραφεῖς⁶. Ὁ Στράβωνας μιᾶ ἐπίσης καὶ γιὰ τὰ εὐκαρπὰ πεδία τοῦ Δάτου⁷ δηλ. τῆς πεδιάδας τῶν Φιλίππων.

Ὁ πλοῦτος τῶν φυσικῶν ἀγαθῶν τῆς περιοχῆς ἐξηγεῖ καὶ τὸ τεράστιο ἐνδιαφέρον τῶν Ἀθηναίων γιὰ αὐτήν. Τὸ ἐνδιαφέρον τους αὐτὸ πολὺ σωστὰ ὁ καθηγητῆς Μπακαλάκης τὸ ἀνάγει σὲ πολὺ πρῶιμη ἐποχὴ⁸, παίρνοντας ἀφορμὴ ἀπὸ τὸ μῦθο τοῦ Δημοφῶντα (ἢ Ἀκάμαντα), γιοῦ τοῦ Θησέα, ποὺ εἶχε πάρει σὺν προίκα ἀπὸ τὴ ντόπια βασιλοπούλα Φυλλίδα τὴν περιοχὴ ἀνάμεσα στὴν Ἀμφί-

1. Τὰ σύμβολα τοῦ Στρυμόνα (στάχης καὶ τσαμπὶ σταφυλιοῦ) στὰ νομίσματα (βλ. Γ. Καφαντζίη, Ἱστορία τῆς πόλεως Σερρῶν, I, 381) δείχνουν ὅτι αὐτὸς λατρευόταν ἀπὸ τοὺς γύρω κατοίκους σὺν θεότητά κατ' ἐξοχὴ παραγωγικῆ.

2. Πίνδ. στὸν Oxyrhynchus Papyr., V, n. 841, p. 27: «Θραϊκίαν γαῖαν ἀμπελόεσσαν τε καὶ εὐκαρπον». Ὁ Ὀμηρος, Ἰλ., Υ, 485, τὴν ἀποκαλεῖ ἐριβώλακα.

3. Θεοπομπ., στὸν Ἀθην. III, 77: «... κατὰ τὴν Φιλίππου φησὶν ἀρχὴν περὶ τὴν Βισαλτίαν καὶ Ἀμφίπολιν καὶ Γραστονίαν τῆς Μακεδονίας, ἕκαστος μεσοῦντος τὰς μὲν συκάς σῦκα, τὰς δὲ ἀμπέλους βότρους, τὰς δ' ἐλαίας ἐν ᾧ βρύειν εἰκὸς ἦν αὐτάς ἐλαίας ἐνεγκεῖν καὶ εὐτυχῆσαι πάντα Φίλιππον...».

4. Λίβ. XLV, 30, 3: «... pars prima Bisaltis habet, fortissimos viros... et multas frugum proprietates et metalla et opportunitatem Amphipolis...».

5. Στράβ. VII, ἀποσπ. 33: «Ἐπεὶ δὲ τῆς Ἀμφιπόλεως Βισάλται... ἔχοντες αὐλῶνα εὐκαρπον, ὃν διαιρεῖ Στρυμῶν...».

6. Πρβλ. Ἐκατ. ἀποσπ. 123.

7. Στράβ. VII, ἀποσπ. 33: «... Δάτον, ὅπερ καὶ ἀρίστην ἔχει χώραν καὶ εὐκαρπον... ἀφ' οὗ καὶ παροιμία Δάτον ἀγαθῶν, ὡς καὶ Ἀγαθῶν ἀγαθίδας», ἀποσπ. 36: «... παρὰ δὲ τὴν παραλίαν τοῦ Στρυμόνος καὶ Δατηνῶν πόλις Νεάπολις καὶ αὐτὸ τὸ Δάτον εὐκαρπὰ πεδία... ἀφ' οὗ καὶ παροιμιάζονται Δάτον ἀγαθῶν ὡς καὶ Ἀγαθῶν ἀγαθίδας». Βλ. καὶ Ἀπιαν. Περὶ ἐμφ. πολ., IV, 105.

8. Βλ. Γ. Μπακαλάκη, Νεάπολις - Χριστούπολις - Καβάλα, ΑΕ 1936, 39.

πολη, καὶ τὸν ποταμὸ Ἀγγίτη¹. Τὸ 475 π.Χ. οἱ Ἀθηναῖοι κατόρθωσαν νὰ καταλάβουν τὴν πρώτη πόλη τῆς περιοχῆς, τὴν Ἡϊόνα², ποὺ τὴ χρησιμοποίησαν σὰ βάση γιὰ τὶς ἐπιχειρήσεις τους πρὸς κατάκτηση τῆς θρακικῆς ἐνδοχώρας καὶ τῆς θασιακῆς ἠπείρου. Μὲ τὴν κατάληψη τῆς Ἡϊόνας οἱ Ἀθηναῖοι βελτίωσαν σημαντικὰ τὴν οἰκονομία τους, γιὰτὶ ἐξασφάλισαν μιὰ πλούσια πηγὴ ἀγαθῶν (σιτηρῶν, ξυλείας, χρυσοῦ κλπ.). Γι' αὐτὸ καὶ ὁ κύριος συντελεστὴς τῆς νίκης, ὁ Κίμωνας, ἀπέκτησε μεγάλη συμπάθεια ἀνάμεσα στὸ ἀθηναϊκὸ κοινόν³. Ἡ ἐπιτυχία ὁμῶς αὐτὴ τοὺς ἔφερε σὲ σύγκρουση μὲ τοὺς Θασίους, ποὺ βλέπτονταν τὰ οἰκονομικά τους συμφέροντα καὶ γι' αὐτὸ τὸ 465 π.Χ. ἀποστάτησαν ἀπὸ τὴν Ἀττικοδηλιακὴν συμμαχίαν. Οἱ Ἀθηναῖοι ἔστειλαν ἰσχυρὲς δυνάμεις γιὰ νὰ καταστρίψουν τὸ κίνημα καὶ στὸ διάστημα ποὺ πολιορκοῦσαν τὴ Θάσο ἀπέστειλαν 10.000 ἀποίκους μὲ ἀρχηγοὺς τὸ Λέαγρο καὶ Σωφάνη γιὰ νὰ καταλάβουν τὴν πλούσια θρακικὴ ἐνδοχώρα⁴. Αὐτοὶ ὁμῶς νικήθηκαν ἀπὸ τὶς ἐνωμένες δυνάμεις τῶν Θρακῶν κοντὰ στὴ Δραβῆσκο, ἀφοῦ κατάφεραν πρῶτα νὰ καταλάβουν τὴν πόλη τῶν Ἐννέα ὀδῶν⁵ ὅπου ἀργότερα (437/6 π.Χ.) ἱδρυσαν τὴν ἀποικία τῆς Ἀμφίπολης⁶. Κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Μπακαλάκη⁷, οἱ Ἀθηναῖοι ἐκμεταλλεύτηκαν τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ἠπείρου τῶν Θασίων γιὰ μιὰ περίπου εἰκοσαετία, ὥσπου τὸ 446/5 π.Χ. ἀπέδωσαν τὰ μέρη αὐτὰ στοὺς Θασίους γιὰ 27 τάλαντα, ποὺ προστέθηκαν στὸ θασιακὸ φόρο καὶ ἔτσι αὐξήθηκε ἀπὸ 3 σὲ 30 τάλαντα.

Παρόμοιο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν Ἀνατολ. Μακεδονία ἔδειξαν ἀργότερα καὶ οἱ Μακεδόνες μὲ τὴν ἱδρυση τῆς ἀποικίας τῶν Φιλίππων. Σύμφωνα μάλιστα μὲ πληροφορίες τοῦ Θεόφραστου⁸ καὶ τοῦ Πλίνου⁹, ποὺ ἐπιβεβαιώνονται καὶ

1. Βλ. Αἰσχιν. Περὶ παραπρεσβ., 31, σχολ. Ovid. Heroides, II, Ars amandi, III, 87. Σχολ. στὸ Λυκόφρ. (Τζέτζης), σ. 495. Πρβλ. ἐπίσης καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ τύραννου Πεισίστρατου, ποὺ κατεῖχε ἕνα τμήμα τῆς περιοχῆς τοῦ Παγγαίου, (Ἀριστοτ. Ἀθην. πολιτ., 15, 2. Ch. Edson, CPH 42(1947)91. Δ. Κανατσούλη, Ἡ Μακεδονία μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἀρχελάου, 103-104. A. Fol, Politicheska istorija na Trakite, Sofija 1972, 86-87).

2. Ἡ κατάληψη τῆς Ἡϊόνας ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους ἔδωσε ἀφορμὴ στὸν Αἰσχύλο, ποὺ ἴσως πῆρε μέρος στὴν ἐπιχείρηση, νὰ περιγράψῃ τὴν περιοχὴ αὐτὴ (Αἰσχουλ. Περσ., 867 κ.έ.), βλ. Blass, Aeschylus Perser und die Erobrung der Eion, RhM 1874, 481.

3. Πλούτ. Κίμ., 7: «Διατὶ τοίνυν τὸ Κίμωνος ὑπεραγάπησαν ἔργον; Χώραν εὐφουεστάτην καὶ καλλίστην οὖσαν παρέδωκε τοῖς Ἀθηναίοις».

4. Θουκυδ. I, 100, 1-3.

5. Ἡροδ. IX, 75. Θουκυδ. I, 100, 2-3. IV, 102, 2. Ἰσοκρ. Περὶ εἰρ., 6. Διοδ. XI, 70. XII, 68, 1-3.

6. Σχετικὰ μὲ τὴν ἱδρυση αὐτῆς βλ. παραπομπὲς πρὸ κάτω, σ. 136.

7. Μπακαλάκη, ὁ.π., ΑΕ 1936, 41.

8. Θεοφρ. Περὶ φυτ. αἰτ., V, 14, 5: «Ἐν τε Φιλίπποις πρότερον μὲν μᾶλλον ἐξεπήγνυτο, νῦν δ' ἐπεὶ καταποθεῖς ἐξήρανται τὸ πλεῖστον ἢ τε χώρα πᾶσα κάτεργος γέγονεν ἤττον πολὺ... δ καὶ περὶ τὰς Κρηνίδας ἦν τῶν Θρακῶν κατοικούντων. Ἄπαν γὰρ τὸ πεδῖον δένδρων πλήρες ἦν καὶ ὕδατων».

9. Πλιν. H.N., XVII, 30: «... circa Philippos cultura siccata regio mutavit caeli habitum».

από μια έπιγραφή τῆς ἐποχῆς τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου¹, τὸν 4ο π.Χ. αἰώνα οἱ Μακεδόνες εἶχαν ἀποξηράνει μεγάλες ἐκτάσεις ἀπὸ τὰ ἔλη τῶν Φιλίππων. Τὸ πλουτοπαραγωγικὸ αὐτὸ ἔργο εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα τὴν ἀξιοποίηση μεγάλου μέρους τῆς πεδιάδας.

Τὸ ἴδιο ζῶηρό ἐνδιαφέρο γιὰ τὰ φυσικὰ ἀγαθὰ τῆς περιοχῆς ἔδειξαν τέλος καὶ οἱ Ρωμαῖοι, ἂν κρίνουμε ἀπὸ τὶς ἀθρόες ἐγκαταστάσεις ἀποίκων στὴν ὑπαίθρο χώρα καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἡ ρωμ. ἀποικία τῶν Φιλίππων εἶχε συμπεριλάβει μέσα στὰ ὄρια τῆς εὐφορες πεδιάδες καὶ κοιλάδες. Μὲ τὴν ἴδρυση τῆς ἀποικίας (42 π.Χ.), ἡ γῆ ποὺ περιλήφθηκε μέσα στὰ ὄρια τῆς περιῆλθε στὸ ρωμ. δημόσιο (*ager publicus*) καὶ μεγάλες ἐκτάσεις ἀπ' αὐτὴν μοιράστηκαν στοὺς ἀποίκους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους πολλοὶ ἐξελίχτηκαν σὲ πλούσιους μεγαλοκτηματίες.

Κοντὰ στὸ Σέλιανι (σημ. χωριὸ τῶν Φιλίππων) ὁ Heuzey εἶχε ἀνακαλύψει τὸ ἐπιτύμβιο ἐνεπίγραφο μνημεῖο ἐνός ἀπ' αὐτοὺς τοὺς πλούσιους κτηματίες, τοῦ P. Oprimius, ὅπου μνημονεύονται τὰ ἀκίνητα κτήματά του, οἱ ἀπελεύθεροί του καὶ τὸ σπίτι του². Ἀπὸ ἓνα σύνορο, ποὺ βρέθηκε στὸ Ν. Σούλι Σερρών, γνωρίζουμε ἓναν ἄλλο Ρωμαῖο κτηματία, τὸν Claudianus Artemidorus, ποὺ εἶχε κτήματα πλάι στὸ χωριὸ αὐτὸ (δυτικὰ), ποὺ συνόρευαν μὲ τὴ δημόσια γῆ τῆς ἀποικίας³. Ἐπειτα ἡ μνεία σὲ πολλὰς ἐπιγραφὰς τῶν *actores*⁴, ποὺ, κατὰ τὸν Collart, ἦταν ἐπιστάτες τῶν γεωργῶν⁵, μαρτυρεῖ καὶ αὐτὴ τὴν ὑπαρξὴ ἐκτεταμένων ἰδιοκτησιῶν αὐτοὶ οἱ *actores*, ἂν καὶ ἦταν κατὰ κάποιον τρόπο ὑπάλληλοι τῶν μεγαλοκτηματιῶν, στοὺς ὁποίους ἐμπιστεύονταν τὴν καλλιέργεια τῆς γῆς καὶ τὴν οἰκονομικὴ διαχείριση, κατεῖχαν μιὰ θέση κάθε ἄλλο παρὰ εὐκαταφρόνητη καὶ ἀρκετὰ ἀνεξάρτητη⁶. Ἀπὸ τὶς ἐπιγραφὰς τῶν *actores*,

1. Βλ. Δ. Λαζαρίδη, Οἱ Φίλιπποι, 13.

2. Βλ. Heuzey - Daumet, Mission, 40, ἀρ. 16 = CIL, III, 656 = Δήμητσα, ἀρ. 995.

3. CIL, III, 14206⁴ = Δήμητσα, ἀρ. 825.

4. *Actores* ἀναφέρονται σὲ ἐπιγραφὰς τῶν Φιλίππων (J. Coupry - M. Feyel, Inscriptions de Philippes, BCH (1936) 43, ἀρ. 2. Heuzey - Daumet, Mission, 94, ἀρ. 49 = A. Salač, Inscriptions du Pangée et de Philippes, BCH 47(1923)88, ἀρ. 7 = Δήμητσα, ἀρ. 929. P. Lemerle, Nouvelles inscriptions latines de Philippes, BCH 61(1937)415, ἀρ. 8. BCH 21(1897)530, ἀρ. 1) καὶ τῆς Χαριτωμένης (Heuzey - Daumet, Mission, 153, ἀρ. 88 = Δήμητσα, ἀρ. 1058 = CIL, III, ἀρ. 701 = P. Perdrizet, Inscriptions de Philippes, BCH 24(1900)313 = A. Salač, BCH 24(1900)313 = Tod - Baker - Penoure, JHS 29(1909)102, ἀρ. 30).

5. P. Collart, Philippes, 289. Ὁ Poland, Geschichte des griech. Vereinswesens, Leipzig 1909, 108, κατατάσσει τοὺς *actores* (= πραγματευτές) μέσα στὸν ἐμπορικὸ κόσμον.

6. Γιὰ τὴ θέση καὶ τὶς δικαιοδοσίες τῶν *actores* στὶς μεγάλες ἰδιοκτησίες, βλ. P. Perdrizet, BCH 21(1897)530 καὶ 24(1900)313. S. Gsell, Esclaves ruraux dans l' Afrique romaine, «Mélanges Glotz», 1932, I, 407-11.

ποὺ ἀναφέρουν τὰ ὀνόματα τῶν κυρίων τους, μαθαίνουμε ἀκόμη μερικὰ ὀνόματα Ρωμαίων μεγαλοκτηματιῶν. Ἔτσι μᾶς εἶναι γνωστοὶ οἱ: Caesius Victor, ποὺ οἱ *actores* του συναντιοῦνται στὴ Χαριτωμένη καὶ τὰ Κύρια καὶ ὁ ὁποῖος εἶχε ἰδιοκτησίες ποὺ ἀπεῖχαν τόσο πολὺ μεταξύ τους¹, ὁ Atiarus Germanus,² ὁ Baibius Magnus³, ὁ Junius Pontius Junior⁴ καὶ ὁ Priscianus Bassus⁵. Ἐπίσης, ἴσως ἀπὸ ὀνόματα μεγαλοκτηματιῶν πῆραν τὰ ὀνόματά τους οἱ *fundus Aimilianus* καὶ *fundus Psychianus*, ποὺ ἀναφέρονται σὲ μιὰ ἐπιγραφὴ τοῦ Σέλιανι⁶.

Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους αὐτοὺς μεγαλοκτηματίες ποὺ συναντιοῦνται μέσα στὰ ὄρια τῆς ἀποικίας, ὑπῆρχαν καὶ οἱ ἐνεκτετημένοι⁷, δηλ. οἱ *consistentes* τῆς ὑπόλοιπης Ἀνατολ. Μακεδονίας, οἱ ὁποῖοι εἶχαν γῆς καὶ οἰκίας ἐγκτησιῶν.

Ἀντίθετα φοβερὴ ἦταν ἡ κατάσταση, στὴν ὁποία εἶχαν περιέλθει κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ οἱ ἐντόπιοι γεωργοὶ (Θράκες καὶ Μακεδόνες), ποὺ βρέθηκαν οἱ περισσότεροι χωρὶς κτήματα⁸. Εἰκόνα τῆς σκληρῆς γεωργικῆς ζωῆς καὶ τῆς οἰκονομ. κατάστασης τῶν ἀκτημόνων αὐτῶν γεωργῶν τῆς Ἀνατολ. Μακεδονίας

1. Ἐπιγραφὴ Χαριτωμένης: «D.I.M./Lucius Caesi Victori(s), servus actor, an.LV/, h.s.e. . .» (βλ. Heuzey - Daumet, 153, ἀρ.88 = P. Perdrizet, BCH 24(1900)313 = A. Salač, BCH 47(1923)61 = CIL, III, 704). Ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὴν Κρίφλα (Κύρια): «Abrocomae/Caesi Victori(s)/niger actor» (βλ. P. Perdrizet, BCH 21(1897)530 = CIL, III, 14206¹⁸

2. Ἐπιγραφὴ Φιλίππων: «Fortun[atus]/Atiari Germ[ani]/actor, an. X[L] (βλ. A. Salač, BCH 47(1923)88, ἀρ. 7).

3. Ἐπιγραφὴ Καβάλας: «Ἀρχέδημος/πραγματευτής/Βαυβίου Μάγνου» (βλ. P. Perdrizet, BCH 24(1900)313 = Tod - Baker - Penoure, JHS 29(1909)102, ἀρ. 30).

4. Ἐπιγραφὴ Φιλίππων: «Ἀγαθῆ Τύχη./Τὸν κράτιστον/Ἰούλιον Πόντ/ον Πρόκλον/Νέον, Πυθια/νὸς πραγμα/τευτής, τὸν ἴδιον πάτρωνα ψ(ηφίσματι) β(ουλήσ)» (βλ. Coupry - Feyel, BCH 60(1936)43 κέ., ἀρ. 2).

5. Ἐπιγραφὴ Φιλίππων: «Luriana act/ori Priscian./Bassus Ant/igoni amico/b. m.f.c.» (βλ. P. Collart, Philippes, 289, σημ. 4).

6. Βλ. Heuzey - Daumet, Mission, 40, ἀρ. 16 = CIL, III, 656 = Δήμητσα, Ἡ Μακεδονία, ἀρ. 995.

7. Ἄν καὶ αὐτοί, κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Δ. Καρατσούλη, Ἡ μακεδονικὴ πόλις, 265, ἦταν πολυπληθεῖς, συναντιοῦνται μονάχα στὴ Βέροια (βλ. Δήμητσα, ἀρ. 58). - Πιθανῶς ἓνας τέτοιος «ἐνεκτετημένος» ἦταν ὁ Claudianus Artemidorus ποὺ τὰ κτήματά του συνόρευαν μὲ τὴ δημόσια γῆ τῆς ἀποικίας τῶν Φιλίππων (βλ. ἐπιγραφὴ Ν. Σουλίου Σερρών, CIL, III, 14206⁴ = Δήμητσα, ἀρ. 825).

8. Κατὰ τὴ θρακικὴ ἐποχὴ, ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἐξαρτημένους ἀγρότες, αὐτοὺς δηλ. ποὺ δὲν εἶχαν δικὰ τους κτήματα, ὑπῆρχαν καὶ οἱ ἡμι-ανεξάρτητοι, καθὼς καὶ οἱ ἐλεύθεροι ἀγρότες· σχετικὰ μ' αὐτοὺς βλ. Ch. Danov, Drevna Trakija, 112· τοῦ ἴδιου, Kâm istorijata na polusvobodnite seliani prez antičnata epoha, «Sbornik G.I.Kačarov» = IAI 19(1955) 111 κέ. Τοῦ ἴδιου, Jugoiztočna Trakija po svedenijata na Ksenofont, IBI 3/4(1951) 299.

μᾶς δίνει ἓνα ψήφισμα (ἀγροτικὸς νόμος) ρωμαϊκῆς ἐποχῆς ἀπὸ τὴν πόλη Γάζωρο¹. Σύμφωνα μὲ τὸ ψήφισμα, ὅσοι ἀπὸ τοὺς γεωργοὺς ἦταν ἐμφυτευτὲς σὲ δημόσια κτήματα ἢ ἐπιθυμοῦσαν νὰ ἀποκτήσουν τὴν ἐπικαρπία δημόσιων κτημάτων, εἴτε καλλιεργώντας σ' αὐτὰ νέες φυτεῖες εἴτε βελτιώνοντας τὶς παλιές, ἦταν ὑποχρεωμένοι νὰ δίνουν στὸ δημόσιο, ἂν ἐπρόκειτο γιὰ ἀμπέλι, τὰ μισὰ σταφύλια (ἢ τὸ μισὸ κρασί), κι ἂν ἐπρόκειτο γιὰ ἐλαιῶνες, τὰ 2/3 τῶν καρπῶν (ἢ τοῦ ἐλαίου). Δικαιοῦνταν νὰ κρατήσουν, χωρὶς νὰ δώσουν τίποτε στὸ δημόσιο, μονάχα τοὺς καρποὺς τῶν συκεῶνων καὶ ὄλων τῶν ἄλλων ὀπωροφόρων δένδρων, καθὼς καὶ τὰ ἀποτίσματα τῶν σταφυλῶν, σὲ περίπτωση ποὺ παρασκευάζαν ἀπὸ τὰ σταφύλια κρασί. Ἀπὸ τοὺς ἐντόπιους κατοίκους μέσα στὰ ὄρια τῆς ἀποικίας σὲ καλύτερη οἰκονομικὴ μοῖρα βρισκόνταν μονάχα ὅσοι ἔπαιρναν τὴ ρωμαϊκὴ ἰθαγένεια².

Τὸ ἐλληνομακεδονικὸ καὶ θρακικὸ στοιχεῖο διατήρησε τὴν οἰκονομικὴ ἀκμὴ του μονάχα στὶς πόλεις Ἀμφίπολη καὶ Ἡράκλεια Σιντική, ποὺ εἶχαν κηρυχθῆ ἐλεύθερες καθὼς καὶ στὴ Βισαλτία, ποὺ βρισκόταν ἔξω ἀπὸ τὰ ὄρια τῆς ἀποικίας τῶν Φιλίππων καὶ ὅπου οἱ ἐγκαταστάσεις Ρωμαίων ἦταν ἀραιές καὶ ὀλιγάνθρωπες.

Ποιὰ ἦταν ὁμως ἡ καλλιεργούμενη γλωρίδα τῆς τόσο εὐφορῆς καὶ περιμάχητης αὐτῆς περιοχῆς; Ὁ Θεόπομπος μᾶς πληροφορεῖ ὅτι στὴ Βισαλτία, καὶ στὴν περιοχὴ τῆς Ἀμφιπόλης, παράγονταν ἄφθονα σύκα καὶ ἐληές³. Σ' ἓνα ψήφισμα ρωμαϊκῆς ἐποχῆς τῆς πόλης Γάζωρου γίνεται λόγος γιὰ καλλιέργεια σιταριοῦ καὶ κριθαριοῦ⁴. Ἡ καλλιέργεια ὁμως δημητριακῶν καρπῶν βεβαιώνεται καὶ σὲ ἀρχαιότερα ἀκόμη χρόνια τόσο ἀπὸ τὶς πολυάριθμες μυλόπετρες καὶ πιθάκια, ποὺ βρίσκει κανεὶς στὰ ἐρείπια τῶν ἀρχαίων πόλεων τῆς Ἀνατ. Μακεδονίας, ὅσο καὶ ἀπὸ τὴν παράσταση τοῦ στάχυος σὲ ἀρχαῖα νομίσματα. Μὲ τὴν καλλιέργεια τῶν δημητριακῶν ἔχει σχέση καὶ ὁ μῦθος τῆς Περσεφόνης, ποὺ, σύμφωνα μὲ τὴ μυθολογικὴ παράδοση, τὴν ἄρπαξε ὁ Πλούτωνας ἀπὸ τὸ (Νύσιον) πεδίο⁵ κάπου στὴν πεδιάδα τῶν Φιλίππων. Σ' ἓνα ἄλλο ψήφισμα πάλι τῆς Γάζωρου γίνεται λόγος γιὰ καλλιέργεια ὀπωροφόρων δέντρων, καθὼς καὶ γιὰ

συκεῶνες καὶ ἐλαιῶνες¹. Ἐπίσης, σύμφωνα μὲ τὴν πληροφορία τοῦ Θεόφραστου, οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς τοῦ Παγγαίου καὶ τῶν Φιλίππων καλλιεργοῦσαν τὰ περίφημα τριαντάφυλλα², ποὺ χρησιμοποιοῦνταν κυρίως στὴν τελετὴ τῆς λατρείας τῶν νεκρῶν (*rosalia*)³ καὶ ἔπαιζαν πιθανῶς κάποιον ρόλο στὴ λατρεία τοῦ Διονύσου, ποὺ τὸ μαντεῖο του βρισκόταν πάνω στὸ Παγγαῖο⁴. Ἐκτὸς ἀπ' αὐτὰ συστηματικὴ θὰ πρέπει νὰ ἦταν καὶ ἡ καλλιέργεια τῶν σκόρδων, ἂν πάρουμε ὑπόψη μας ὅτι οἱ Ὀδόμαντες καὶ γενικὰ οἱ Θράκες ἦταν γνωστοὶ στὴν ἀρχαιότητα γιὰ τὴ σκορδοφαγία τους⁵.

Περισσότερο ὁμως γνωστὴ μᾶς εἶναι ἡ ἀμπελοκαλλιέργεια καὶ ἡ παραγωγὴ ἄφθονου κρασιοῦ σ' ὅλη αὐτὴ τὴν περιοχὴ, ποὺ θεωροῦνταν κέντρο τῆς διονυσιακῆς λατρείας. Ἡ ἀνεύρεση πολυαριθμῶν ὀστράκων ἀπὸ κρατῆρες καὶ οἰνοχόες ἐπιβεβαιώνουν τὴ φιλολογικὴ παράδοση γιὰ τὸ κρασί τῆς περιοχῆς αὐτῆς. Ὁ Στέφανος Βυζάντιος μᾶς παραδίδει τὸν ξακουστὸ βίβλινον οἶνον⁶ ποὺ παράγονταν στὴ βιβλινὴ χώρα, περιοχὴ τῆς Πιερίδας, ὅπου ἡ σημ. κοιλάδα ἀνάμεσα στὰ βουνὰ Παγγαῖο καὶ Σύμβολο. Ἡ ἀμπελοκαλλιέργεια φυσικὰ δὲν περιοριζόταν μονάχα στὴν Πιερίδα. Ὁ Θεόπομπος μᾶς μιλά γιὰ ἀμπελῶνες στὴ Βισαλτία καὶ στὴν περιοχὴ τῆς Ἀμφιπόλης⁷, ἐνῶ σ' ἓνα ἀπὸ τὰ προαναφερθέντα ψήφισματα τῆς Γάζωρου μνημονεύονται ἀμπελῶνες καὶ σταφύλια στὴν περιοχὴ τῆς πόλης αὐτῆς⁸. Ὁ μῦθος πάλι γιὰ τὸ βασιλιά τῶν Ἡδωνῶν Λυκοῦργο ποὺ ἀρνοῦνταν νὰ δεχτῆ στὴ χώρα του τὸ θεὸ τοῦ κρασιοῦ Διόνυσο⁹ ἢ ὁ ἄλλος μῦθος γιὰ τὸ Συλέα, ποὺ ὑποχρέωνε τοὺς ξένους περαστικούς νὰ καλλιεργοῦν τὰ ἀμπέλια του¹⁰, μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ ἐπεκτείνουμε τὴν ἀμπελοκαλλιέργεια στὴν Ἡδω-

1. *Cl. Vatin*, Une inscription inédite de Macédoine, BCH 86(1962)57-63. Πρβλ. *Καρπαντζῆ*, Ἱστορία, I, ἀρ. 546. Ἡ καλλιέργεια τῆς ἐλιάς στὴ χώρα τῆς Ὀδομαντικῆς μαρτυρεῖται καὶ ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ ἀρχαίων ἐλαιοτριβείων, τῶν ὁποίων οἱ μυλόπετρες ἀνευρίσκονται στὰ ἐρείπια, διαφόρων ἀρχαίων πολισιμάτων (πρβλ. π.χ. τὴν κόμη Ὀλδηνῶν, *Καρπαντζῆ*, II, 92).

2. *Θεοφρ.* Ἱστ. φυτ., VI, 6, 4. Βλ. ἐπίσης καὶ *Plin. H.N.*, XXI, 17, 4-10. *Collart*, *Philippe*, 481. - Ἀνάμνηση ἀπὸ τὰ τριαντάφυλλα αὐτὰ διέσωσε, σύμφωνα μὲ τὸν *Heuzey*, *Mission*, 481, τὸ σημ. τοπωνύμιο Ροδολίβος, κομόπολη στὶς βόρειες πλαγιές τοῦ Παγγαίου.

3. *Nilsson*, RE 2R, I, 1411-15.

4. Ὁ *Heuzey*, *Mission*, πιστεύει ὅτι τὰ τριαντάφυλλα ἦταν ἀφιερωμένα στὸ Διόνυσο τῆς Θράκης καὶ ὅτι θὰ εἶχαν καλλιεργηθῆ ἀρχικὰ στοὺς ἱεροὺς τόπους, ποὺ περιστοιχίζαν τὸ Ἱερό του στὸ Παγγαῖο.

5. *Ἀριστοφ.* Ἀχαρνῆς, 164 κέ. Γενικὰ γιὰ τοὺς Θράκες, βλ. *Ἡσυχ.* στὴ λ.

6. *Στεφ. Βυζ.* στὴ λ. «Βιβλινῆ». Πρβλ. *Casson*, Macedonia, 54.

7. *Θεόπομπ.* στὸν Ἀθην. III, 77.

8. *Cl. Vatin*, ὁ.π.

9. *Ἀπολλοδ.* III, 5, 1.

10. Μὲ τὴν προϋπόθεση φυσικὰ ὅτι εἶναι σωστὴ ἡ διήρθωση, ποὺ προτείνει στὸ κείμενο τοῦ Ἀπολλοδώρου (II, 6, 3) ὁ Hercher: «ἐν Φυλλίδι» ἀντὶ «ἐν Αὐλίδι» (βλ. *Ἀπολλοδ.* ἐκδ.

1. *Cl. Vatin*, Une inscription inédite de Macédoine, BCH 86(1962)57-63.

2. Μὲ τὴν ἀπόκτηση τῆς ρωμ. ἰθαγένειας φαίνεται ὅτι δὲν ὑπῆρχαν πιά ἐμπόδια σ' αὐτοὺς ἀκόμη καὶ νὰ πλουτίσουν. Ἔτσι ἀπὸ μιὰ ἐπιγραφή τῆς Ἡράκλειας Σιντικῆς μαθαίνουμε ὅτι κάποιος Γναῖος Τερέντιος Λουκελιανὸς Ἀλέξανδρος εἶχε πλουτίσει τόσο πολὺ, ὥστε κατασκεύασε «ἐκ θεμελίων ἐκ τῶν ἰδίων» τοὺς ναοὺς «θεοῖς σωτῆρσι Ἀρτέμιδι καὶ Ἀπόλλωνι καὶ τῇ Πατρίδι». (*Καρπαντζῆ*, ὁ.π., ἀρ. 503).

3. *Θεοπομ.* στὸν Ἀθην. III, 77.

4. *Καρπαντζῆ*, Ἱστορία τῶν Σερρών, I, ἀρ. 547. - Ἀπὸ τὸ κριθάρι μάλιστα οἱ Θράκες παρασκευάζαν καὶ ἓνα ποτὸ (Ἀθην. X, 417 C), ὅμοιο μὲ τὴ σημ. μπύρα.

5. Ἀπλιαν. IV, 105.

νίδα· ἐνῶ τὸ γεγονός ὅτι οἱ Θράκες γενικὰ θεωροῦνταν σὰν πολυπότοι καὶ ἀκρατοπότοι¹ μᾶς ἀφήνει νὰ ὑποθέσουμε ἐντατικὴ καλλιέργεια τῆς ἀμπέλου σ' ὀλόκληρη τὴν Ἀνατολικὴ Μακεδονία.

Γιὰ τὶς τεχνικὲς μεθόδους καλλιέργειας τῆς γῆς δὲν ἔχουμε συγκεκριμένους πληροφορίες γιὰ τὴν περιοχὴ αὐτὴ, μποροῦμε ὅμως νὰ πάρουμε μιὰ ἀναλογικὴ εἰκόνα ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, οἱ ὅποιοι μιλοῦν γι' ἄλλες περιοχὲς τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ ρωμαϊκοῦ κόσμου². Πάντως πρέπει νὰ σημειώσουμε ὅτι σταθμούς στὴ μέθοδο τῆς καλλιέργειας θὰ πρέπει νὰ σήμαναν πρῶτα ἡ μακεδονικὴ κατάκτηση καὶ ἡ διείσδυση τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ μετὰ τὴν ἵδρυση τῶν ἀποικιῶν τῶν παραλίων καὶ ἔπειτα ἡ ρωμαϊκὴ κατάκτηση.

Τέλος, παρὰ τὴν ἔλλειψη πληροφοριῶν ἀπὸ τὴν πηγὴ, θὰ πρέπει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι πλούσια θὰ ἦταν, ὅπως καὶ σήμερα, ἡ πανίδα τῆς περιοχῆς. Τὴ μοναδικὴ μαρτυρία γιὰ τὴν ἄγρια πανίδα ἔχουμε ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο, ὁ ὅποιος μᾶς πληροφορεῖ ὅτι στὴν περιοχὴ αὐτὴ ζοῦσαν λιοντάρια καὶ ἄγρια βόδια μετὰ μεγάλα κέρατα³. Ἐπίσης, ἂν πάρουμε ὑπόψιν μας τὴν ὀξύτατη παρατήρηση τοῦ Casson ὅτι οἱ παραστάσεις τῶν νομισμάτων δὲν εἶναι ἀπλὰ σύμβολα ἀλλὰ εἰκονίζουν προῖόντα τῆς περιοχῆς⁴, τότε δίκαια ὁ Λαζαρίδης θεωρεῖ σὰν πιθανὲς ἐνδείξεις γιὰ τὴν πανίδα τὶς παραστάσεις διαφόρων ζώων⁵. Ἔτσι ἡ ἄγρια πανίδα τῆς περιοχῆς θὰ πρέπει νὰ ἀποτελοῦνταν ἀπὸ τάρους, βόδια, ἀγριόχοιρους, ἀετούς, γρύπες, πάνθηρες, αἰγαγρούς, λαγούς, ἄλογα, ἀγριόπαπιες, σαύρες καὶ διάφορα πουλιά, πού εἰκονίζονται σὲ νομίσματα τῆς περιοχῆς. Τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ζῶα

J. Frazer, σημ. 1) - Γιὰ τὰ ἀμπέλια τοῦ Συλέα μιλά καὶ ὁ Διόδωρος (IV, 31, 7), χωρὶς ὅμως νὰ ἀναφέρῃ ποιᾶς χώρας βασιλεύς ἦταν αὐτός. Ὁ Τζέτζης, Χιλ., II, 432 κέ., τὸν θεωρεῖ Λύδιο.

1. Θεοπομπ. στὸν Ἀθην. X, 60.XI, 16.XII, 534. Ξενοφ. Ἀναβ., 7, 2, 23, 3, 24. Αἰλιαν. Ποικ. Ἱστορ., II, 41. III, 15. Καλλιμ. Αἴτια, II, 12. - Ἡ οἰνοποισία παρατηρεῖται ἀκόμη καὶ στὶς Θράκισσες, Πausan. IX, 30, 5. Χαρακτηριστικὸ γιὰ τὴν οἰνοποισία τῶν Θρακῶν εἶναι τὸ περιστατικὸ πού ἀναφέρει ὁ Ἀθήναιος, X, 59.

2. Ἔτσι βλ. Ἡσιόδ. Ἔργα καὶ Ἡμέραι. Ξενοφ. Οἰκονομικός. Θεοφρ. Ἱστ. φυτῶν. Caton, De agricultura. Virg. Georgica. Plin. H.N. Ἐπίσης πρβλ. «Histoire générale du travail», τόμ. I, Paris 1959. «Histoire générale des techniques», τόμ. I, Paris. F.M. Heichelheim, Wirtschaftsgeschichte des Altertums, 2 τόμοι., Leyden 1938. R. Forbes, Studies in Ancient Technology, τόμ. VIII καὶ IX, Leyden 1964. G. Glotz, Le travail dans la Grèce antique, Paris 1920. A. Jardé Les céréales dans l'antiquité grecque, Paris 1925. R. Billard, L'agriculture dans l'antiquité d'après les «Georgiques» de Virgile, Paris 1928. P. Cloché, Les classes, les métiers, le trafic, Paris 1931. M.I. Finley, Studies in Land and Credit in Ancient Athens (500 - 200 B.C.). The Horoi Inscriptions, 1952. Cl. Mossé, Le travail en Grèce et à Rome, Paris 1971 (στὴ σειρὰ «Que sais-je, ἀρ. 1240).

3. Ἡροδ. VII, 124-26.

4. Casson, Macedonia, 90.

5. Λαζαρίδης, Ἀμφίπολις καὶ Ἀργίλιος, 8.

αὐτὰ παριστάνονται καὶ σὲ διάφορα ἀνάγλυφα καὶ ἀγγεῖα πού δείχνουν καθαρά, κατὰ τὴ γνώμη μας, ὅτι τὰ εἰκονιζόμενα ζῶα θὰ πρέπει νὰ ἦταν γνωστὰ στοὺς καλλιτέχνες. Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ζῶο πού συναντιέται πῶς συχνὰ στὶς ἀνάγλυφες παραστάσεις εἶναι τὸ ἄλογο, ὥστε σωστὰ ὁ Λαζαρίδης, παίρνοντας ἀφορμὴ ἀπὸ μιὰ πληροφορία τοῦ Θουκυδίδη γιὰ συγκέντρωση πολλῶν ἀλόγων μέσα στὰ τείχη τῆς Ἀμφίπολης¹, ὑποθέτει ὅτι στὴν περιοχὴ θὰ πρέπει νὰ ἐκτρέφονταν ἄλογα, κατάλληλα γιὰ τὸ ἵππικὸ². Σύμφωνα μετὰ τὰ παραπάνω λοιπόν, οἱ ὄρεινές κυρίως περιοχὲς τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας θὰ προσέφερονταν γιὰ τὸ κυνήγι καὶ ἀκόμη γιὰ τὴν ἀνάπτυξη κτηνοτροφίας, ἀπ' ὅπου οἱ κάτοικοι θὰ ἐξασφάλιζαν ἄφθονο κρέας, γάλα, τυρί, βούτυρο³ καὶ τὸ ἀπαραίτητο μαλλὶ γιὰ τὰ μάλλινα ρούχα τους, πού τὰ ὑφαίναν στοὺς ἀργαλειούς τους, ἀπὸ τοὺς ὁποίους βρέθηκαν ἀμέτρητες σταφυλές.

Ἀπὸ τὶς λίμνες πάλι, τὰ ποτάμια καὶ φυσικὰ καὶ ἀπὸ τὴ θάλασσα προμηθεύονταν τὰ ψάρια. Ἔτσι, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Στρυμόνας πρόσφερε σ' αὐτοὺς ἄφθονα ψάρια, κυρίως χέλια, πού τὰ ψάρευαν θολώνοντας τὰ νερά μετὰ λάσπη⁴. Ἀκόμη πῶς νωρὶς ἀπ' αὐτὸν ὁ Ἡρόδοτος μᾶς μιλά γιὰ τοὺς πάπρακες καὶ τίλωνες, εἶδη ψαριῶν, πού ἀφθονοῦσαν στὴν Πρασιάδα λίμνη καὶ πού τὰ ψάρευαν οἱ κάτοικοι τῶν λιμναίων οἰκήσεων μετὰ καλάθια⁵. Ἐπίσης διαδομένη θὰ ἦταν, τουλάχιστο κατὰ τὴ ρωμ. ἐποχὴ, καὶ ἡ ἰχθυοτροφία· τὸ ἰχθυοτροφεῖο (= cella natatoria) πού εἶχε ἰδρύσει ὁ Ὀππιος Φρόντων, σύμφωνα μετὰ μιὰ λατινικὴ ἐπιγραφή⁶, στὴν περιοχὴ τῶν Φιλίππων, δὲν μπορεῖ νὰ ἦταν τὸ μοναδικὸ σ' ὅλη τὴν Ἀνατολικὴ Μακεδονία.

B. ΔΑΣΙΚΟΣ ΠΛΟΥΤΟΣ

Τὰ περισσότερα βουνὰ τῆς Ἀνατολ. Μακεδονίας καλύπτονταν ἀπὸ πυκνὰ δάση⁷, τὰ ὁποῖα πρόσφεραν ἄφθονη ξυλεία γιὰ ὑλοτόμηση, πού ἦταν κατάλληλη γιὰ τὴ ναυπήγηση πλοίων καὶ τὴν κατασκευὴ κουπιῶν⁸. Πολὺ γνωστὸ γιὰ τὴ ναυπηγήσιμη ξυλεία του ἦταν τὸ βουνὸ Παγγαῖο ἀπὸ τὸ ὁποῖο τροφοδοτοῦν

1. Θουκυδ. V, 6, 10.

2. Λαζαρίδης, ὁ.π., 8-9.

3. Πρβλ. Ἀθην. IV, 131. Στραβ. VII, 296, οἱ ὅποιοι ἀναφέρονται γενικὰ στοὺς Θράκες.

4. Ἀριστοτ. Ἱστ. ζ., IX, 45. Ἀρχεστρ. στὸν Ἀθην. VII, 130c.

5. Ἡροδ. V, 16.

6. CIL III, 7342.

7. Πρβλ. τὰ δάση τοῦ Ὀρβήλου γιὰ τὰ ὁποῖα μιλά ὁ Ἡρόδοτος (V, 16, 2 καὶ VII, 125-26) ἢ τὰ δάση τῆς Κερκίνης, πού ἀναφέρει ὁ Θουκυδίδης (II, 98, 1), ἀκόμη τὴ «φαραγγώδη καὶ δασεῖα» χώρα τῆς Βισαλτίας πού τὴ μνημονεύει ὁ Πολύαινος (Στρατηγ.) καὶ τοὺς «δρυμούς» βορείως τῶν Φιλίππων πού μνημονεύει ὁ Ἀππιανός (IV, 105).

8. Ἡροδ. V, 23.

ταν τὰ ναυπηγεῖα τῆς Ἀμφίπολης καὶ τοῦ Δάτου¹. Πρῶτος ὁ Ἡρόδοτος μὲ τὸ στόμα τοῦ Μεγαβάζου ἐξαίρει τὴ σημασία τῆς περιοχῆς τοῦ Παγγαίου ἐξαιτίας τῆς ἀφθονῆς ναυπηγήσιμης ξυλείας². Ὑστερα ἀπὸ τὴν ἐκδίωξη καὶ τῆς τελευταίας περσικῆς φρουρᾶς ἀπὸ τὴν Ἡϊόνα οἱ Ἀθηναῖοι προσπάθησαν νὰ πάρουν στὴν κατοχὴ τους τὴν ἐκμετάλλευση τῆς ναυπηγήσιμης ξυλείας τοῦ Παγγαίου³, πού ἦταν τόσο ἀπαραίτητη γιὰ τὴν αὔξηση τῆς ναυτικῆς τους δυνάμεις. Αὐτὸ τὸ κατόρθωσαν ὅμως μονάχα τὸ 437/6 π.Χ. μὲ τὴν ἴδρυση τῆς ἀποικίας τῆς Ἀμφίπολης⁴, ὅποτε ἰδρύθηκαν καὶ τὰ ναυπηγεῖα, πού ἀναφέρει ὁ Θουκυδίδης⁵. Ἀπὸ τὴν ξυλεία τῆς περιοχῆς αὐτῆς εἶχε ναυπηγήσει, στὴ διάρκεια τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, τριήρεις ὁ Βρασιδίας. Τὴ μακεδονικὴ ἐποχὴ ἡ ἀφθονὴ ξυλεία τῆς περιοχῆς τοῦ Παγγαίου βοήθησε σημαντικὰ στὴν αὔξηση τῆς ναυτικῆς δυνάμεις τῶν Μακεδόνων βασιλέων. Ἔτσι τὴν ξυλεία αὐτὴ τὴν ἐκμεταλλεύτηκε ὁ Φίλιππος Β' γιὰ τὴ ναυπήγηση μακεδονικῶν πλοίων⁶ νέου τύπου⁷ καὶ πιθανῶς ἀπὸ τὰ δάση αὐτὰ ἐξασφάλισε καὶ ὁ Μ. Ἀλέξανδρος τὴν ἀπαραίτητη ξυλεία γιὰ τὴ ναυπήγηση τοῦ στόλου του⁸. Ἀπὸ τὸ 167 π.Χ. τὴν ξυλεία τὴν ἐκμεταλλεύονταν πιά γιὰ λογαριασμό τους οἱ Ρωμαῖοι⁹.

Γ. ΟΡΥΚΤΟΣ ΠΛΟΥΤΟΣ

Ἀπὸ τὰ ὀρυκτὰ τὸ πιὸ εὐκλινο γιὰ ἐκμετάλλευση, πού πρόσφερε τὸ ὑπέδαφος τῆς Ἀνατολ. Μακεδονίας, ἦταν ἡ ἄργιλος. Τὸ τοπωνύμιον Ἄργιλος πού συναντιέται στὴ Βισαλτία, καθὼς καὶ ἡ ὑπαρξὴ («ὀρυκτοστασίου») κατασκευῆς πηλίνων λυχνιῶν στὴν ἀρχαία κώμη Ὀλδηῶν (σημ. Ν. Σκοπὸ Σερρών)¹⁰ προϋπο-

1. Τὰ ναυπηγεῖα μνημονεύονται ἀπὸ τὸ Θουκυδ. IV, 100, 3 καὶ Στράβωνα, VII, ἀποσπ. 33,36.

2. Ἡροδ. V, 23, 2: «Ὁ βασιλεῦ, κοῖτον τι χρῆμα ἐποίησας, ἀνδρὶ Ἑλληνι δεινῷ τε καὶ σοφῷ δοῦς ἐγκτίσασθαι πόλιν (Μύρκινον) ἐν Θρηίκῃ, ἵνα ἴδῃ τε ναυπηγήσιμος ἐστὶ ἀφθονος καὶ πολλοὶ κωπέες...». - Ἄς σημειωθῇ ὅτι οἱ περιοχῆς πού εἶχαν ναυπηγήσιμη ξυλεία δὲν ἦταν πολλές. Στὴν Εὐρώπη ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Θράκη ἦταν γιὰ τοὺς Ἑλληνας οἱ πιὸ σπουδαῖες, βλ. Θεοφρ. Ἱστ. φ., IV, 5, 5. V, 2, 1. Πρβλ. Δ. Κανατσούλη, Ὁ Ἀρχελάος καὶ οἱ μεταρρυθμίσεις του ἐν Μακεδονίᾳ, Θεσσαλονίκη 1948, 18-19. Τοῦ ἴδιου, Ἡ Μακεδονία μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἀρχελάου, Θεσσαλονίκη 1964, 119.

3. Θουκυδ. I, 100, 3.

4. Θουκυδ. IV, 102, 1-2.

5. Θουκυδ. IV, 108, 5.

6. P. Cloché, Histoire de la Macédoine, 151

7. Πρόκειται γιὰ τὸν τύπο τῶν τετρήρων καὶ πεντήρων, πού πρῶτος εἰσήγαγε ὁ Φίλιππος Β', βλ. Δ. Κανατσούλη, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, 29.

8. Γιὰ νὰ βρισκεται ὁ στόλος του στὴν Κερκινίτιδα λίμνη (Ἄρριαν. 1, 11, 3) σημαίνει ὅτι εἶχε ναυπηγηθῆ ἐκεῖ πιθανῶς ἀπὸ τὴν ξυλεία τοῦ Παγγαίου.

9. Liv. XLV, 29, 14. Πρβλ. Casson, Macedonia, 52.

10. Βλ. Γ. Μπακαλάκη, Ἀρχ. εὐρήματα ἐκ Ν. Σκοποῦ Σερρών, ΑΕ 1936, Χρονικά, 14-19.

θέτουν τὴν ὑπαρξὴ ἀρχαίων ὀρυκτῶν ἀργίλου. Τὰ ὀρυκτεῖα αὐτὰ θὰ προμήθευαν τὴν ἀπαραίτητη ἄργιλο γιὰ τὴν κατασκευὴ τῶν πηλίνων ἀντιβαριδίων, σταφυλῶν καὶ ἀγγείων.

Νεώτερες γεωλογικὲς ἐρευνες ἔχουν ἀποδείξει τὴν ὑπαρξὴ ἐνὸς στρώματος μαρμάρου 5-7 χλμ. στὰ βουνὰ Παγγαῖο¹ καὶ Μενόικιο. Συγκεκριμένα στὰ δυὸ αὐτὰ βουνὰ ἔχει ἐπισημανθῆ ἄσπρο μάρμαρο, ὅμοιο μὲ τὸ παριανό, ἐνῶ στὸ δεύτερο ἀπ' αὐτὰ, ἐκτὸς ἀπὸ ἄσπρο, πράσινο καὶ γκρίζο μάρμαρο. Τὰ μόνα βέβαια ἔχνη ἀρχαίων λατομείων πού μᾶς εἶναι, μέχρι στιγμῆς τουλάχιστο, γνωστά, εἶναι αὐτὰ στοὺς Φιλίππους². Δὲν ξέρουμε ἂν στὴ θέση τῶν λατομείων ἄσπρου μαρμάρου γιὰ ἀγάλματα, πού μᾶς ἀναφέρει ὁ Cousinéry κοντὰ στὴν πόλη τῶν Σερρών³, ὑπῆρχαν παρόμοια στὴν ἀρχαιότητα. Ἀντίθετα ὁ τίτλος ὁ ἐπὶ τῶν λατόμων, πού συναντοῦμε σὲ μιὰ ἐπιγραφή τοῦ 1ου μ.Χ. αἰ. ἀπὸ τὴν Καβάλα, μᾶς πείθει ὅτι πρέπει νὰ ἀναζητήσουμε ἔχνη ἀρχαίων λατομείων στὴν περιοχὴ Ἐλευθεροῦπολης - Καβάλας, ὅπου δηλ. λειτουργοῦν καὶ τὰ σημ. λατομεῖα.

Οἱ γεωλογικὲς ἐρευνες ἔχουν ἀποδείξει ἐπίσης τὴν ὑπαρξὴ μεταλλευμάτων χαλκοῦ (στὸ Παγγαῖο καὶ Δύσωρο), μολύβδου (στὸ Παγγαῖο, Μενόικιο, Βροντοῦ) καὶ σιδήρου (στὸ Παγγαῖο, Λαίλια, Κερδύλιο, Βροντοῦ, Σύμβολο). Δὲν ἔχουμε καμιὰ μνεῖα γιὰ μεταλλεῖα τῶν παραπάνω ὀρυκτῶν στὴν ἀρχαιότητα. Ἡ ἀνάγκη ὅμως τῆς κατασκευῆς ὀπλισμοῦ, σὲ μιὰ ἐποχὴ μάλιστα πού ἦταν ἀδύνατο νὰ ἐννοηθῆ εἰσαγωγὴ αὐτοῦ ἀπὸ ἐργοστάσια τῆς Ἀθήνας, μᾶς ἐπιτρέπει νὰ φανταστοῦμε ἀρχαῖα μεταλλεῖα τουλάχιστο σιδήρου στὴν περιοχὴ. Ἡ πληθώρα ἐξάλλου ἀπὸ ἀπορρίμματα (σκωρίες) μεταλλευτικῶν ἐργασιῶν στὰ ἐρείπια μερικῶν ἀρχαίων πολισιμάτων (ὅπως π.χ. τοῦ Ἀγ. Πνεύματος κ.ἄ.) ἐπιβεβαιώνει μιὰ τέτοια ὑπόθεση. Ἀκόμη δὲν θὰ ἦτον ἀπίθανο νὰ ὑποθέσουμε πὼς οἱ κάτοικοι π.χ. τῆς Βροντοῦς Σερρών, πού, ὅπως μαρτυρεῖ ὁ Χατζηκυριακοῦ, συγκέντρωναν στὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας ὀρυκτὰ σίδηρο καὶ τὸν ἐπεξεργάζονταν, κατασκευάζοντας ἀπ' αὐτὸ διάφορα σιδερένια ἀντικείμενα (μαχαίρια, πηρούνια κλπ.)⁴, συνέχιζαν μιὰ παράδοση ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα.

Ἀντίθετα μὲ τίς ἀτελεῖς γνώσεις μας γιὰ τὴν ἐκμετάλλευση τῶν παραπάνω ὀρυκτῶν, ἔχουμε ἀφθονες πληροφορίες ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς γιὰ μεταλλεῖα χρυσοῦ καὶ ἀργύρου. Ἔτσι μᾶς εἶναι γνωστὰ τὰ μεταλλεῖα τοῦ Δυσώρου,

1. Βλ. Casson, Macedonia, 65-6.

2. Σχετικὰ μ' αὐτὰ βλ. P. Collart - P. Ducrey, Philippines I. Les reliefs rupestres, Paris 1975, 12-13.

3. Cousinéry, Voyage, 212-3.

4. Γ. Χατζηκυριακοῦ, Γεωλογικὴ καὶ Πετρογραφικὴ σύσταση τῆς Μακεδονίας, Θεσ/νίκη 1929, 20. - Στὸ χωριὸ σώζονται 8 παλιὰ χυτήρια. Εἶχε λειτουργήσει μάλιστα καὶ ὑδροκίνητο ἐργοστάσιο πού κατασκεύαζε σιδερένια ἀντικείμενα (καρφιά κ.ἄ.) καὶ καταστράφηκε τὸ 1913. (Πρβλ. καὶ τίς συντεχνίες χαλκωματῶν σὲ ἀφιερῶσεις εἰκόνων).

των Κρηνίδων (Φιλίππων) και του Παγγαίου¹. Για τα πρώτα απ' αυτά μάς πληροφορεί ο Ήρόδotos ότι τα είχε αξιοποιήσει ο βασιλιάς της Μακεδονίας Ἀλέξανδρος ο Α' σέ σημείο ώστε να του αποφέρουν 1 τάλαντο άργύρου την ημέρα². Ο ίδιος σημειώνει την ύπαρξή τους και στην εποχή της έκστρατείας του Μεγάβαζου³, όποτε τα εκμεταλλεύονταν οι άνεξάρτητοι τότε Βισάλτες. Ο Ήρόδotos μιλά μονάχα για άργυρο στο Δύσωρο· ώστόσο, αν πάρουμε υπόψη μας ότι από το βουνό αυτό πηγάζει ο ποταμός Έχειδωρος (σημ. Γαλλικός), που κατέβαζε ψήγματα χρυσοῦ⁴, δε χωρᾶ άμφιβολία ότι το Δύσωρο περιείχε και χρυσοφόρα στρώματα, χωρίς βέβαια να έχουμε καμιά μαρτυρία για εκμετάλλευση αυτών στην αρχαιότητα.

Πιο γνωστά μάς είναι τα μεταλλεία χρυσοῦ της πόλης των Κρηνίδων (Δάτου - Φιλίππων)⁵, ή όποια υπήρξε στην αρχαιότητα σπουδαίο μεταλλευτικό κέντρο της περιοχής, μια σωστή άποικία μεταλλωρύχων, με την όποια συνδέονταν μια ομάδα από άλλες πόλεις. Οι Κρηνίδες ήταν αρχικά άποικία της Θάσου⁶, γνωστή παλιότερα ως Δάτον ή Δάτος⁷ και από τη μακεδονική εποχή ως Φίλιπποι⁸. Ο Στράβωνας περιγράφει την περιοχή των Κρηνίδων σαν πλούσια σε χρυσορυχεία και άλλα άγαθά, που από έδω πήρε και το όνομα Δάτον, που σημαίνει πηγή άγαθών⁹. Τα μεταλλεία των Κρηνίδων βρίσκονταν,

1. Στα μεταλλεία αυτά υποθέτω πως θα πρέπει να αναφέρονται δυο έργασίες, που δυστυχώς όμως δεν μπόρεσα να τις χρησιμοποιήσω: *Nopcsa Franz*, Die Mineralquellen Makedoniens, Wien 1908 (δκτυλογρ.) Α. Ἀρβανιτοπούλου, Περί του χρυσοῦ της Μακεδονίας, «Πολέμων» 5(1952/53)83-119.

2. Ἡροδ. V, 17, 2: «Ἐστι δὲ ἐκ τῆς Πρασιάδος λίμνης σύντομος κάρτα ἐς τὴν Μακεδονίαν. Πρῶτα μὲν γὰρ ἔχεται τῆς λίμνης τὸ μέταλλον ἐξ οὗ ὕστερον τούτων τάλαντον ἀργυρίου Ἀλεξάνδρου ἡμέρης ἐκάστης ἐφοίτα, μετὰ δὲ τὸ μέταλλον Δύσωρον καλούμενον ὄρος ὑπερβάτα εἶναι ἐν Μακεδονίῃ». Ὅσον ἀφορᾶ τὴ θέση τῶν μεταλλείων, ὁ *St. Casson*, Macedonia, 62, ἐντοπίζει αὐτὴν κοντὰ στὸ σημ. χωριὸ Γαλλικὸ τοῦ Κιλκίς.

3. Ἡροδ., ὅ.π.

4. *Etym. Magn.* στὴ λ. «Ἐχειδωρος». Πρβλ. *St. Casson*, Macedonia, 61-2.

5. Για τὴν ταύτιση τῶν τριῶν ὀνομάτων, βλ. Ἀππιαν. Ἐμφ. πολ., IV, 106. *P. Collart*, Philippes, 41-5, 134-7.

6. *P. Collart*, ὅ.π., 41-5.

7. *P. Collart*, ὅ.π., 40, 42-5, 81, σημ. 4, 89, 90, 150, 179. Ὁ *L. Heuzey*, Mission, 34, βρίσκει ἀνάμνηση τοῦ ὀνόματος «Δάτον» στὸ τουρκ. χωριὸ «Μπερεκετλή» (= πλούσιος, εὐφορος στὰ τουρκικά). Ὁ *Γ. Μπακαλάκης*, Νεάπολις - Χριστούπολις - Καβάλα, ΑΕ 1936, 38 καὶ σημ. 1 (καὶ ἄρτη, σελ. 37), ἀποδίδει τὸ ὄνομα «Δάτον» σ' ὅλη τὴν πεδιάδα τῶν Φιλίππων, στηριζόμενος σὲ μιὰ ἐπιγραφή, πού μνημονεύει τὴν «χώραν τοῦ Δάτου». Περισσότερα γιὰ τὸ Δάτον βλ. πῶ κάτω, σσ. 146-9.

8. Για τὴ μετονομασία, βλ. *P. Collart*, ὅ.π., 39, 71, 138 κέ., 148, σημ. 1, 154-6, 160.

9. *Στραβ.* VII, ἀποσπ. 34: «... ὅτι πλεῖστα μέταλλά ἐστι χρυσοῦ ἐν ταῖς Κρηνίσιν, ὅπου νῦν οἱ Φίλιπποι πόλις ἴδρυται, πλησίον τοῦ Παγγαίου ὄρους», ἀποσπ. 33: «... Δάτον, ὕπερ καὶ ἀρίστην ἔχει χώραν καὶ εὐκαρπὸν καὶ ναυπήγια καὶ χρυσοῦ μέταλλα· ἀφ' οὗ καὶ παροιμία Δάτον Ἀγαθῶν, ὡς καὶ Ἀγαθῶν Ἀγαθίδας», ἀποσπ. 36 «... παρὰ δὲ τὴν παραλίαν τοῦ Στρυμό-

σύμφωνα με τὴν πληροφορία τοῦ Ἀππιανοῦ, στὸ λόφο τοῦ Διονύσου, κοντὰ στὴν πόλη, καὶ ὀνομάζονταν «Ἄσσυλα»¹. Οἱ ἐπιτόπιες ἔρευνες καὶ παρατηρήσεις τοῦ *L. Heuzey*, συνδυαζόμενες με τὶς τοπογραφικὲς πληροφορίες τοῦ Ἀππιανοῦ, μάς ἐπιτρέπουν νὰ ταυτίσουμε τὸ λόφο τῶν Ἀσύλων μ' αὐτὸν πού βρίσκεται ἀνατολικά τῶν Φιλίππων, πίσω ἀπὸ τὴν ἀκρόπολη, καὶ πού δεσπόζει στὸ φαράγγι τῆς Ράχτσας (σημ. Κρηνίδες)².

Ἄν εἶναι σωστὴ ἡ ταύτιση αὐτῆ τῶν Ἀσύλων, τότε θὰ πρέπει νὰ παραδεχτοῦμε τὴν ὑπαρξὴ καὶ ἄλλων θέσεων μεταλλείων (ἀρχαιότερων ἢ μεταγενέστερων). Αὐτὸ τουλάχιστο μάς δείχνει ἡ ἀνακάλυψη ἀπὸ τὴν Ἐταιρεία «Μακεδονικὰ Μεταλλεία Σκαπτῆς Ὑλης Παγγαίου» ἀρχαίων μεταλλευτικῶν ἐργασιῶν λίγο ἀνατολικότερα, στὴν κρινότητα Ζυγοῦ³.

Πρὶν ἀπὸ τὴ μακεδονικὴ ἐποχὴ τὰ μεταλλεία αὐτά, πού τὰ κατεῖχαν Θάσιοι ἄποικοι⁴, ἦταν ἄσημα καὶ ἡ παραγωγὴ τους πολὺ φτωχὴ⁵. Ἀργότερα ὅμως, ὅταν ὁ Φίλιππος Β' ἐπενέβη στὶς διενέξεις τῶν Θασίων ἀποίκων με τοὺς γύρω Θράκες καὶ κατέλαβε τὶς Κρηνίδες⁶, ἐκμεταλλεύτηκε τὰ μεταλλεία με ἀριστο τρόπο⁷. Σύμφωνα με τὴν πληροφορία τοῦ Διόδωρου, αὐξήσε σὲ ὑπερμετρο βαθμὸ τὴν παραγωγὴ τους καὶ τὰ ἔκανε νὰ ἀποφέρουν πάνω ἀπὸ 1.000

νος καὶ Δατηνῶν πόλις Νεάπολις καὶ αὐτὸ τὸ Δάτον εὐκαρπα πεδία καὶ λίμνη καὶ ποταμοὺς καὶ ναυπήγια καὶ χρυσοῦ λασιτελῆ ἔχον, ἀφ' οὗ καὶ παροιμιάζονται Δάτον ἀγαθῶν, ὡς καὶ Ἀγαθῶν ἀγαθίδας». Τὰ μεταλλεία τοῦ Δάτου τὰ ἀναφέρει καὶ ὁ Ἡρόδοτος, IX, 75.

1. Ἀππιαν. Ἐμφ. πολ., IV, 106, 443: «Φιλίππων μὲν οὖν ἔστιν ἕτερος λόφος οὐ μακρὰν, ἐν Διονύσου λέγουσιν, ἐν ᾧ καὶ τὰ χρυσεῖά ἐστι τὰ Ἄσυλα καλούμενα». Ὁ *L. Heuzey*, Mission, 59, ἔχει υποθέσει ὅτι τὸ ὄνομα Ἄσυλα φανερώνει τὸ μέσο πού χρησιμοποίησε ὁ Φίλιππος γιὰ τὴν ἐκμετάλλευση τῶν μεταλλείων, μεταβάλλοντας δηλ. τὴν περιοχὴ σὲ τόπο ἀσύλου γιὰ τοὺς περιπλανώμενους ἐγκληματίες καὶ τοὺς καταδικωμένους δούλους. Πιθανῶς στὴ σκέψη αὐτῆ ὀδηγήθηκε ὁ Heuzey, ἔχοντας ὑπόψη του τὴν περίπτωση τῆς Αἰγύπτου, πού ἀναφέρει ὁ Διόδωρος, III, 12, 2. Τὴν ὑπόθεση αὐτῆ τὴ δέχτηκαν καὶ οἱ *Perdrizet*, *Scarté-sylé*, «Klio» 10(1910)22 καὶ *P.N. Ure*, The Origin of Tyranny, Cambridge 1922, 50. Ὁ *P. Collart*, Philippes, 51, σημ. 3, πάλι ἀναγνωρίζει στὰ Ἄσυλα τὸ ὄνομα «Συλέος πεδίων» πού ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος (VII, 115).

2. *Heuzey - Daumet*, Mission, 55 κέ. καὶ πίν. Α'. Πρβλ. *P. Collart*, ὅ.π., 54.

3. Πρόκειται γιὰ διάφορες στοές, ὅπου φαίνεται καθαρὰ ἡ ἀποκόλληση τῆς φλέβας τοῦ χρυσοῦ ἀπὸ τὶς βραχώδεις πλευρὲς καὶ τοὺς ὀρόφους αὐτῶν.

4. *P. Collart*, ὅ.π., 39-101, 134-7, 138, σημ. 5, 300. - Για τὴν ἀποίκηση τῆς Δάτου ἀπὸ τοὺς Θασίους, βλ. *Zenob.* III, II [= *Paroimiogr. gr.*, I, 60] IV, 34. *Σκυλ.*, 67 [= *GGM*, I, 54]. *Εὐσταθ.* στὸ Διον. Περιηγ. 514 [= *GGM*, II, 315].

5. *Διοδ.* XVI, 8, 6: «... τὰ δὲ κατὰ τὴν πόλιν χρύσεια μέταλλα παντελῶς ὄντα λιτὰ καὶ ἄδοξα ταῖς κατασκευαῖς ἐπὶ τοσοῦτον ἠῤῥήσεν (ὁ Φίλιππος) ὥστε δύνασθαι φέρειν αὐτῶ πρόσοδον πλεῖον ἢ τάλάντων χιλίων». Βλ. καὶ *Plin.* H.N., XXXVII, 4 (15), 57.

6. *Στεφ. Βυζ.* στὴ λ. «Φίλιπποι».

7. *Διοδ.*, ὅ.π. - Τὸ γεγονός ὅτι ὁ Φίλιππος στρέφει τὴν προσοχὴ του στὴν ἐκμετάλλευση τῶν μεταλλείων τῶν Κρηνίδων, μάς κάνει νὰ ὑποψιαστοῦμε ὅτι στὴν ἐποχὴ του ἴσως εἶχαν ἐξαντληθῇ οἱ πρόσοδοι τῶν μεταλλείων τοῦ Παγγαίου (βλ. *Γ. Μπακαλάκη*, ΑΕ 1936, 41).

τάλαντα χρυσού το χρόνο¹, ποσό που ήταν 250% ανώτερο από τα δημόσια έσοδα της Αθήνας την ίδια εποχή. Το χρυσό των Κρηνίδων το χρησιμοποίησε ως κύριο όργανο για την αύξηση της δύναμής του. Αργότερα οι πληροφορίες που έχουμε για την εκμετάλλευση των μεταλλείων της Μακεδονίας από το Φίλιππο Ε' και τον Περσέα, καθώς και απ' τους Ρωμαίους, αναφέρονται περισσότερο σε άργυρο κι όχι σε χρυσό.

Πάντως οι πρόσοδοι των μεταλλείων δε θα πρέπει να διατηρήθηκαν σε μια τόσο μυθική στάθμη, στην οποία τής αναβιβάζει ο Διόδωρος, γιατί βλέπουμε ότι στα αυτοκρατορικά χρόνια η εκμετάλλευση τους δε φαίνεται να παίζη πια κανένα ρόλο στην οικονομική ζωή της ρωμ. αποικίας των Φιλίππων². Από το γεγονός αυτό μπορούμε να συμπεράνουμε ότι το χρυσοφόρο στρώμα των Ασύλων, ύστερα από την εκμετάλλευση των Θασίων μεταλλωρύχων και την έντακτη εκκίνηση του Φιλίππου, στα αυτοκρατορικά χρόνια είχε πια εξαντληθ³.

Πιο ξακουστά ακόμη από την πιο πρώιμη αρχαιότητα ήταν τα μεταλλεία χρυσού και άργυρου του Παγγαίου. Σύμφωνα με μια παράδοση, που διέσωσε ο Πλίνιος, ο χρυσός του Παγγαίου ανακαλύφθηκε για πρώτη φορά και εξορύχθηκε από το Φοίνικα Κάδμο⁴. Στην περιοχή του Παγγαίου ήρθαν για να κάνουν την τύχη τους ο Πεισίστρατος⁵ και ύστερα απ' αυτόν ο Ιστιάιος της Μιλήτου⁶. Επίσης η κατάληψη από τους Αθηναίους της

1. Διοδ., β.π.

2. P. Collart, β.π., 55. - Δυστυχώς, παρόλο τον πλούτο των επιγραφικών δεδομένων, που αναφέρονται στην αποικία των Φιλίππων, καμιά επιγραφή δεν κάνει μνεία μεταλλευτικών εργασιών στους Φιλίππους, ούτε ακόμη και κανένα υπαινιγμό για τέτοιου είδους εργασίες. 'Ακόμη, ενώ οι συγγραφείς των αυτοκρατορικών χρόνων μιλούν τόσο συχνά για τα μεταλλεία της Δαλματίας και της Θράκης, οι ίδιοι δεν αναφέρουν λέξη για τα μεταλλεία των Φιλίππων (βλ. Perdrizet, BCH 21(1897)541, σημ. 2).

3. Στη διάρκεια εκμετάλλευσης των μεταλλείων αυτών αναφέρεται η εργασία του Martin Victor, La durée de l'exploitation de gisements aurifères de Philippes en Macédoine, Athènes 1939 (στον τιμ. τόμο του Α. Ανδρεάδη), που δυστυχώς όμως δεν μπόρεσα να συμβουλευτώ.

4. Plin. H.N., VII, 56 (57), 197: «...auri metalla et flaturam Cadmus Phoenix ad Pangaeum montem (invenit)...». Κλημ. 'Αλεξ. Στραωμκτ., I, XVI, 75, 8: «Κάδμος γάρ ο Φοίνιξ λιθοτομείον εξεύρεν και μέταλλα χρυσού τά περί το Παγγαίον επενόησεν ὄρος». Σκήμιος στο Στραβ. XIV, 5, 28, C 680: «Ο δὲ Κάδμος (πλούτος ἐκ τῶν) περί Θράκην και το Παγγαίον ὄρος...». Βλ. και M. Sakellariou, La migration grecque en Ionie, Athènes 1958, 372.

5. 'Ηροδ. I, 64. 'Αριστοτ. 'Αθην. Πολιτ., 15, 2: «...ἐκεῖθεν δὲ παρήλθεν (ὁ Πεισίστρατος) εἰς τοὺς περί Παγγαίον τόπους, ὅθεν χρηματισάμενος και στρατιώτας μισθωσάμενος, ἐλθὼν εἰς 'Ερέτριαν...». Πρβλ. F. Schachermeyer, «Peisistratos», RE, στ. 167 κέ.

6. 'Ηροδ. V, 23. 'Ο Ιστιάιος εἶχε πάρει ὡς δῶρο ἀπὸ τοῦ Δαρείου τὴ Μύρκινο, πού βρισκόταν ἕχι πολὺ μακριὰ ἀπὸ τοὺς ΒΔ πρόποδες τοῦ Παγγαίου.

'Ηϊόνας και ἀργότερα τῶν Ἐνεία ὄδων, ἡ ἕδρευση τῆς Ἀμφίπολης, καθὼς και ἡ ἐπιχειρήση τοῦ Λέαγρου και Σωφάνη, διερμηνεύουν ὅπωςδὴποτε τὸ ἐνδιαφέρον τῶν Ἀθηναίων για τὴν ἐκμετάλλευση τῆς χρυσοφόρου περιοχῆς τοῦ Παγγαίου. Τέλος τὴν πλούσια αὐτὴ περιοχή τοῦ Παγγαίου τὴ διεκδικησαν ἀργότερα και οἱ Μακεδόνες και τελικὰ τὴν κατέλαβε ὁ Φίλιππος Β' πού ἀνῆγε τὰ δικαιώματά του στὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου Α', στὸν ὁποῖο εἶχε δωρηθῆ τάχα ἀπὸ τὸν Ξέρξη¹. Ἡ ἀφθονία σὲ χρυσὸ και ἄργυρο τοῦ Παγγαίου, για τὴν ὁποία μιλοῦν ὁ Ἡρόδοτος², ὁ Θεόφραστος³, ὁ Στράβωνας⁴ και ἄλλοι ἀρχαῖοι συγγραφεῖς⁵, χρησίμευσε ἀκόμη ἀπὸ τὴν ἀρχαῖκή ἐποχὴ σὲ μιὰ πλούσια νομισματοκοπία⁶.

Δυστυχῶς δὲ μᾶς εἶναι γνωστὲς ὅλες οἱ θέσεις τῶν μεταλλείων τοῦ Παγγαίου. Ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους μᾶς παραδίδονται μονάχα τὰ μεταλλεία τῆς Σκαπτηῆς⁷. Σύμφωνα με τὴν πληροφορία τοῦ Ἡροδότου, τὰ μεταλλεία

1. Πρβλ. 'Επιστολὴ Φιλίππου στὸ Δημοσθένη, 21, 164 και 'Ηροδ. VIII, 121, ὅπου ἀναφέρεται χρυσὸ ἄγαλμα, πού θα μπορούσε νὰ θεωρηθῆ ὡς ἀπαρχὴ ἀπὸ τίς προσόδους τοῦ ἀπὸ τὸ Παγγαῖο. Ἐπίσης πρβλ. και 'Επιστολὴ τοῦ Σπεύσιππου πρὸς τὸ Φίλιππο (Socratis et socraticorum epistolae, Orelli, α. 262): «...ἀλλὰ μὴν και τὰς ὑπογεῖους Ἀλεξάνδρου τῶν Ἠδωνῶν χώρας κτήσεις Μακεδόνων πάντες ἴσασιν». - Ἵπῆρχε ἀκόμη και παράδοση, σύμφωνα με τὴν ὁποία οἱ κτήσεις ἀπὸ τὸν Ὀλυμπο ὡς τὸν Αἴμο εἶχαν δοθῆ ὡς δῶρο στὸν Ἀλέξανδρο ἀπὸ τὸν Ξέρξη, Just. VII, 41 (βλ. σχετικὰ Δ. Καρατσούλη, Ἡ Μακεδονία μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἀρχελάου, 22. Πρβλ. E. Meyer, GGA 1932, 457. U. Kahrstedt, Städte in Makedonien, «Hermes» 81(1953)94).

2. 'Ηροδ. VII, 112 α... τὸ Παγγαῖον ὄρος... ἐν μέγα τε και ὑψηλὸν ἐν τῷ χρυσεῖα τε και ἀργύρεα ἐνι μέταλλα, τὰ νέμονται Πιερῆς τε και Ὀδομαντοῖ και μάλιστα Σάτραι.

3. Θεοφρ. ἀποσπ. 159, ἐκδ. Didot [= 'Αθην. II, 42 β]: «...τὰ δὲ πρὸς τοῖς περί Παγγαῖον μέταλλοις τοῦ μὲν χειμῶνος τὴν κοτύλην ἄγρυσαν ἔχει ἐνενημόντα ἔξ, ἕθρους δὲ τεσσαράκοντα ἔξ». Ὁμοίως τοῦ ἴδιου, ἀποσπ. 161 [= Πλουτ. 'Ηθ., σ. 914], ὅπου μιλά για τίς πηγές, πού τὰ νερά τους χρησίμευαν για τὸ πλούσιμο τοῦ χρυσοῦ (πρβλ. P. Perdrizet, Sceptésylé, β.π., 24, σημ. 3).

4. Στραβ. VII, ἀποσπ. 34: «...και αὐτὸ δὲ τὸ Παγγαῖον ὄρος χρυσεῖα και ἀργυρεῖα ἔχει μέταλλα και ἡ πέραν και ἡ ἐντὸς Στρυμόνος ποταμοῦ μέχρι Παιονίας».

5. Βλ. Ἐνρηπ. 'Ρῆσ., 921 κέ.: «...ὅτ' ἤλθομεν γῆς χρυσοβώλου λέπας Παγγαίου...» και στ. 970: «...κρυπτός δ' ἐν ἄντροις τῆς ὑπαργύρου χθονός». Και πιθανῶς τὰ μεταλλεία τοῦ Παγγαίου ὑπανίσσονται ὁ Liv. XLV, 29, II και ὁ Just. VII, 3, 12.

6. Για τὰ ἀρχαῖα νομίσματα τῆς περιοχῆς τοῦ Παγγαίου ἢ τὰ θρακομακεδονικὰ πρβλ. κυρίως B.V. Head, Hist. Num², 194-197, 199-202. H. Gaebler, Die antiken Münzen Nord-Griechenlands, III, 55-57, 63-72, 89-92, 144-148. B.M.C., Macedonia, σ. XIII κέ., XXI κέ., 140 κέ. E. Babelon, Traité des monnaies grecques et romaines, 2ο μέρος, τ. I, σ. 1033 κέ. Ἰδιαιτέρα βλ. στοῦ J.N. Svoronos, L'hellénisme primitif de la Macédoine prouvé par la numismatique et l'or du Pangée (ἀνάτυπο ἀπὸ τὸ «Journal international d'archéologie numismatique», XIX, 1918/19), Athènes 1919.

7. Ἀνάλυση τοῦ τύπου τοῦ ὀνόματος, βλ. στοῦ P. Perdrizet, Sceptésylé, 24, σημ. 1.

Ἰπάρχουν δυὸ τύποι: «Σκαπτῆ Ὀλυμ» και «Σκαπτῆ Ὀλυμ».

τοῦ Παγγαίου τὰ νέμονταν οἱ Πίερες, οἱ Ὀδόμαντες καὶ ἰδιαιτέρα οἱ Σάτρες¹, ἦταν δηλ. Θρακικὴ ἰδιοκτησία. Ἀπὸ τὸν ἴδιο ἱστορικὸ μαθαίνουμε πὼς εἰδικὰ ἀπὸ τὰ μεταλλεῖα τῆς Σκαπτῆς Ὑλης ἀποκόμιζαν καὶ οἱ Θάσιοι 80 τάλαντα χρυσοῦ τὸ χρόνο², ἕνα ποσὸ πὺ ξεπερνοῦσε καὶ αὐτὴν ἀκόμη τὴν παραγωγὴ τῶν μεταλλείων τοῦ νησιοῦ τους.

Ὁ Θουκυδίδης κάνει διάφορους ὑπαινιγμούς γιὰ τὰ μεταλλεῖα αὐτὰ³ καὶ ξέρουμε πὼς καὶ ὁ ἴδιος εἶχε ἕνα μερίδιο⁴. Τὸ γεγονὸς ὅτι σὲ μιὰ καταγραφὴ τοῦ ἀθηναϊκοῦ θησαυροῦ ἀναφέρονται καὶ φθοῖδες χρυσίῳ Σκαπτεσυλικῷ⁵ θὰ μπορούσε νὰ μᾶς κίνη νὰ πιστέψουμε ὅτι στὰ μεταλλεῖα αὐτὰ εἶχαν μερίδιο καὶ οἱ Ἀθηναῖοι, ἂν δὲν ἐρμήνευε ὁ Perdrietz τίς φθοῖδες αὐτὲς σὰ δωρεὰ κάποιου Ἀθηναίου, ἴσως τοῦ Θουκυδίδη, πὺ εἶχε προσωπικὴ ἰδιοκτησία στὴ Σκαπτὴ Ὑλη. Ἐξᾴλλου τὸ γεγονὸς ὅτι ἐδῶ εἶχε καταφύγει ὡς ἐξόριστος ὁ Θουκυδίδης δείχνει καθαρὰ ὅτι ἡ Σκαπτὴ Ὑλη βρισκόταν ἐξῶ ἀπὸ τὴ σφαῖρα τῆς ἀθηναϊκῆς ἐπιρροῆς⁶.

Σχετικὰ πάλι μὲ τὴν ταύτιση τῆς θέσης τῆς Σκαπτῆς Ὑλης δὲν ὑπάρχει ὁμοφωνία ἀνάμεσα στοὺς ἐρευνητές. Ἔτσι ὁ Casson, στηριζόμενος κυρίως στὴ μαρτυρία τοῦ Στέφανου Βυζάντιου ὅτι ἡ Σκαπτησύλη (εἶναι) πόλις τῆς Θράκης μικρὰ, ἀντικρὸ Θάσου⁷, ἀναζητεῖ τὴ θέσιν τῆς στοὺς νότιους πρόποδες τοῦ Παγγαίου, κοντὰ στὴν παραλία⁸, καὶ ἀναγνωρίζει ἔχνη τῶν ἀρχαίων μεταλλείων τῆς Σκαπτῆς Ὑλης στὶς Ἀσημότρουπες, κοντὰ στὴ σημ. Μεσορόπη⁹. Τὰ ἐπιχειρήματα ὅμως πὺ φέρνει καὶ οἱ ἔτυμολογικὲς συσχετίσεις¹⁰ δὲν εἶναι πειστικά. Πιὸ σωστὴ φαίνεται ἡ γνώμη τοῦ Perdrietz, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία

συσχετίζει τὸ πρῶτο συνθετικὸ τοῦ ὀνόματος μὲ τοὺς «Σκαψαίους» πὺ συναντοῦμε στοὺς φορολογικοὺς καταλόγους τῆς Ἀττικοδηλιακῆς συμμαχίας.

1. Ἡροδ. VII, 112.

2. Ἡροδ. VI, 46, 3.

3. Θουκυδ. I, 100, 2: «... περὶ τῶν ἐν τῇ ἀντιπέρας Θράκης ἐμπορίων καὶ τοῦ μετάλλου, ἃ ἐνέμοντο», I, 101, 3: «... τὴν τε ἡπειρον καὶ τὸ μέταλλον ἀφέντες», IV, 105, 1: «(ὁ Βρασίδας) πυθανόμενος τὸν Θουκυδίδην κτήσιν τε ἔχειν τῶν χρυσέων μετάλλων ἐργασίας ἐν τῇ περὶ ταῦτα Θράκη».

4. Θουκυδ. IV, 105, 1. Πρβλ. Μαρκελλ. Θουκυδ. βίος, 14, 19. Πλουτ. Κίμων, 4, 2. P. Perdrietz, Scaptésylé, «Klio» 10(1910)21.

5. IG, I², 301, B, στ. 103 κέ: «φθοῖδες χρυσίῳ Σκαπτεσυλικῷ», στ. 116 κέ: «... φθοῖ(δες χρυσίῳ Σκαπτε)συλικῷ». - Σχετικὰ μὲ τὸ πρόβλημα τῆς χρονολόγησιν τοῦ καταλόγου, βλ. P. Collart, Philippes, 54, σημ. 3. Perdrietz, Scaptésylé, 21.

6. P. Collart, Philippes, 53. Τὸ ἐπιχείρημα τὸ πρόβαλε πρῶτος ὁ G. Perrot, Mémoires, 16.

7. Στεφ. Βυζ. στή λ. «Σκαπτησύλη».

8. Casson, ὁ.π., 77.

9. Casson, ὁ.π., 78.

10. Ὁ.π., 70.

ἡ ἔτυμολογία τοῦ ὀνόματος τῆς Σκαπτῆς Ὑλης¹ εἶναι αὐτὴ πὺ θὰ πρέπει νὰ μᾶς ὀδηγήσῃ στὴν ταύτιση τοῦ τόπου. Μὲ βάση αὐτὴ τὴ σκέψη, ἀναγνωρίζει τὴ θέσιν τῆς Σκαπτῆς Ὑλης στὶς ἀνατολικὰς πλευρὰς τοῦ Παγγαίου, τίς πὺ δασωμένες, καὶ συγκεκριμένα κοντὰ στὸ μοναστήρι τῆς Εἰκοσιφοίνισσας², ὅπου, σύμφωνα μὲ τίς μαρτυρίες τῶν νεωτέρων συγγραφέων καὶ τῶν σημ. χωρικῶν, ὑπάρχουν ἔχνη ἀρχαίων μεταλλευτικῶν ἐργασιῶν³ (ὄρυχεῖα), καθὼς καὶ μιὰ ἀρχαία πηγή⁴, πὺ χρησίμευε γιὰ τὸ πλύσιμο τῆς χρυσόσκονης. Σύμφωνα μὲ τὸν ἴδιο μάλιστα συγγραφέα, τὰ ὄρυχεῖα αὐτὰ χρησιμοποιοῦνταν περισσότερο γιὰ τὴν ἐξόρυξη τοῦ ἀργύρου, παρὰ τοῦ χρυσοῦ, πὺ βρισκόταν στὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς⁵.

Ἀφοῦ δεχτοῦμε τὴν ταύτιση τῶν μεταλλείων τῆς Σκαπτῆς Ὑλης μὲ τὴν θέσιν τοῦ μοναστηριοῦ τῆς Εἰκοσιφοίνισσας, τότε πρέπει νὰ ἀναγνωρίσουμε τὰ μεταλλεῖα τῶν Ἀθηναίων ἀποίκων τῆς Ἀμφίπολης στὶς περιοχὰς τῶν χωρικῶν Ροδολίβους - Παλαικώμης - Ὀφρυνίου, ὅπου σώζονται, σύμφωνα μὲ τίς διαβεβαιώσεις τῶν κατοίκων, ἔχνη ἀρχαίων ὄρυχείων⁶. Ἔτσι μονάχα θὰ μπορούσαμε νὰ ἐννοήσουμε καὶ τὸ χωρίο τοῦ Ἡρόδοτου, πὺ μιλά γιὰ τὴ χρυσοφόρο καὶ ἀργυροφόρο περιοχὴ τῆς Μυρκίνου⁷, πὺ ἀπλώνεται ἀκριβῶς κάτω ἀπὸ τοὺς ΒΔ αὐτοὺς πρόποδες τοῦ Παγγαίου. Τέλος στὰ ὑπόλοιπα ἀνώνυμα μεταλλεῖα τοῦ Παγγαίου πρέπει νὰ συγκαταλεχθοῦν καὶ αὐτὰ πὺ ἔχνη τους ἀναφέρει ὁ Casson κοντὰ στὴ Μεσορόπη⁸ καὶ τὰ ἄλλα κοντὰ στὸ Παλαιοχώρι⁹.

1. Γιὰ τὴν ἔτυμολογία τοῦ ὀνόματος βλ. Fest., ὁ.π., ἐκδ. Lindsay, 442-443. Πρβλ. καὶ Perdrietz, ὁ.π., 24, σημ. 1. G. Perrot, Mémoire sur l'île de Thasos, 17, σημ. 1.

2. Perdrietz, ὁ.π., 23, 25. Στὶς ἀνατολικὰς αὐτὲς πλαγιὰς τοῦ Παγγαίου τοποθετοῦν τὴ Σκαπτὴ Ὑλη καὶ οἱ: Perrot, ὁ.π., 16. Fredrich, IG, XII, 8, σ. 80. Πρβλ. καὶ Γ. Μπακαλάκη, ΑΕ 1936, 37 (χάρτη).

3. Heuzey - Daumet, Mission, 27. Verković, Esquisse topographique - ethnographique de la Macédoine (στὴ ρωσικῇ), Saint - Petersburg 1889, 96 (στὸ ὅποιο παραπέμπουν οἱ Perdrietz, ὁ.π., 25, σημ. 1 καὶ Collart, Philippes, 53, σημ. 1). Ὁ Casson, 64, 65, πὺ ἀνέβηκε τὸ 1922 στὶς ΒΑ αὐτὲς πλαγιὰς τοῦ Παγγαίου δὲν μπόρεσε νὰ βρῇ ἔχνη ἐργασιῶν καὶ διαψεύδει ἔτσι, κατὰ τὴ γνώμη του, τὸ Μετζίδη, Φίλιπποι, 54, πὺ ἀναφέρει ἔχνη ἀρχαίων ἐργασιῶν, στὶς πλαγιὰς αὐτὲς, πάνω ἀπὸ τὰ χωριά Νικήσιανη καὶ Παλαιοχώρι.

4. Γιὰ τὴν ἀρχαία πηγὴ ὁ Perdrietz στηρίζεται καὶ παραπέμπει (ὁ.π., 14, σημ. 4) στοῦ Μοσχόπουλου, Ἡ ἱερὰ μονὴ τῆς Εἰκοσιφοίνισσας, Κων/λη 1896. - Ὁ Casson, ὁ.π., 60, στηριζόμενος στὸ Μετζίδη (Αἰ χῶραι τοῦ παρελθόντος, 82), παραδέχεται τὴν παράδοση, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἡ πηγὴ ἐμφανίστηκε τὸν καιρὸ τῆς ἱδρύσεως τοῦ μοναστηριοῦ (443/454 μ.Χ.).

5. Perdrietz, ὁ.π., 25.

6. Πρβλ. καὶ Verković, ὁ.π., 96, πὺ μιλά γιὰ ἔχνη ὄρυχείων στὶς πλαγιὰς τοῦ Παγγαίου ἀπὸ τὸ χωρίο Παλαικώμη (Προβίστα) ὡς τὸ μοναστήρι τῆς Εἰκοσιφοίνισσας.

7. Ἡροδ. V, 23. Ὁ Casson, ὁ.π., 66, πιστεύει ὅτι τὸ χρυσὸ καὶ ἀργυρὸ τῆς πεδιάδας τὸν κατέβαζαν ἀπὸ τὸ Παγγαῖο τὰ διάφορα ποτάμια καὶ οἱ χεῖμαρροι, πὺ ξέπλυναν τὰ χρυσοφόρα στρώματα τῶν πλαγιῶν τοῦ Παγγαίου.

8. Casson, ὁ.π., 65.

9. Heuzey - Daumet, ὁ.π., 27.

Τέλος εκτός από τὰ παραπάνω μεταλλεία τῆς περιοχῆς τοῦ Παγγαίου, πιθανῶς ὑπῆρχαν στὴν Ἀνατολική Μακεδονία καὶ ἄλλα, ἴσως μικρότερης σημασίας. Ἔτσι ὁ Μερτζίδης εἶχε ἐπισημάνει ἔχνη ἀρχαίων μεταλλευτικῶν ἐργασιῶν στὰ ὑψώματα τοῦ σημ. χωριοῦ Γρανίτης (Γιουρετζίκι) ¹. Ἐπίσης ἀρχαῖα μεταλλεία ἔχουν ἐντοπιστῆ καὶ κοντὰ στὸ σημ. χωριὸ Λεύκη (Καβάλας) ².

Δυστυχῶς δὲν ξέρουμε πολλὰ πράγματα γιὰ τὴν τεχνολογικὴ μέθοδο παραγωγῆς τοῦ χρυσοῦ στὴν Ἀνατολ. Μακεδονία, ἐξαιτίας τῆς ἔλλειψης σχετικῶν πηγῶν, καθὼς καὶ εἰδικῶν ἐργασιῶν ³. Μονάχα μερικὲς λιγοστὲς πληροφορίες μᾶς δίνουν οἱ ἀρχαῖοι γιὰ τὸ χρυσὸ τοῦ Παγγαίου, ποὺ καὶ αὐτὲς ὅμως ἀλληλοσυγκρούονται μεταξύ τους. Ἔτσι, ἐνῶ ὁ Στράβωνας μιᾶ γιὰ χρυσὸ πάνω στὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς ⁴, δηλ. γιὰ χρυσολύσια ὅπως ὀνομάζονται, ὁ Λουκρήτιος καὶ ὁ Β. Φλάκκος φαίνεται νὰ ἀναφέρονται σὲ μεταλλευτικὲς ἐργασίες σὲ βράχους ⁵. Ἀπὸ δῶ ξεκινοῦν καὶ οἱ διαφωνίες τῶν νεωτέρων: ὁ Perdrizet, μὴ θεωρώντας ἀρκετὴ τὴ μοναδικὴ πληροφορία τοῦ Λουκρήτιου καὶ ἀγνοώντας τὸν Β. Φλάκκο, παραδέχεται ὅτι ἡ παραγωγή χρυσοῦ προέρχονταν μονάχα ἀπὸ τὴν ἀναζήτηση καὶ συλλογὴ ψηγμάτων στὴν ἄμμο τῶν ποταμιῶν ἢ ἀπὸ τὴν περισυλλογὴ κομματιῶν ἀπὸ τὶς χρυσοφόρες ζώνες τῆς γῆς ⁶. Ἡ ὀλόκληρη ὅμως ἀπόρριψη μεταλλευτικῶν ἐργασιῶν ἀπὸ τὸν Perdrizet δὲ δικαιολογεῖται, ἂν πάρουμε ὑπόψη μας τὸ γεγονὸς ὅτι σώζονται μέχρι σήμερα ἔχνη τέτοιων ἐργασιῶν σὲ βράχους τοῦ Παγγαίου. Συνεπῶς σωστὴ μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ μονάχα ἡ συμβιβαστικὴ ἀπόψη τοῦ Casson. Αὐτός, στηριζόμενος σὲ μιὰ ἀνάλυση τοῦ χημικοῦ ἐργαστηρίου τοῦ Ὑπουργείου Ἐθνικῆς Οἰκονομίας ⁷ καὶ συνδυάζοντας τὰ πορίσμα-

1. Μερτζίδης, Αἱ χῶραι, 45.

2. Βλ. ΑΔ 22(1967), Β ², Χρονικά, 422.

3. Μὲ τὸ θέμα αὐτὸ ἀσχολοῦνται στὶς μελέτες τους οἱ: Heuzey - Daumet, Mission archéologique de Macédoine, 1-10, 55-60. P. Perdrizet, Scaptésylé, «Klio» 10(1910) 1 κέ. S. Casson, Macedonia, 75-7. Ἀναφερόμενος γενικὰ στὴν παραγωγή χρυσοῦ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ὁ Plinius, H.N., XXXIII, 21, σ' ἓνα μεγάλο τεχνολογικὸ κεφάλαιο ἀναφέρει καθά- τρωση κομματιῶν χρυσοῦ ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς καὶ 3) ἐξαγωγή τοῦ χρυσοῦ ἀπὸ βρά- χους, στοὺς ὁποίους ἀνοίγαν σήραγγες (ὄρυχεῖα).

4. Στράβ. VII, ἀποσπ. 34: «... καὶ αὐτὸ δὲ τὸ Παγγαῖον ὕρος χρυσεῖα καὶ ἀργυρεῖα ἔχει μέταλλα καὶ ἡ πέραν καὶ ἡ ἐντὸς Στρυμόνος ποταμοῦ μέχρι Παιονίας».

5. Lucr. VI, 808-10: «Denique ubi argenti venas auri que secuntur, terrae penitus scrutantes arbuta ferro, / qualis expiret scaptensyla subter odores». V. Flaccus στὸ Fest. ἐκδ. Lidsay, σσ. 442-43: «Scapten(sula locus ubi effoditur argen) tum in Macedonia, (dictus a fodiendo) quod est Graece σκάπτειν...».

6. P. Perdrizet, Scaptésylé, 25-7.

7. Βλ. ἐφημ. «Ἀθηναϊκὴ» (29 Μαρτίου καὶ 11 Ἀπριλίου 1920). Ἡ ἀνάλυση σὲ πο- σότητα χρυσοφόρων μεταλλευμάτων τοῦ Παγγαίου ἀπέδωσε ποσότητα χρυσοῦ σὲ ἀναλογία 20 γραμ. στὸν τόννο, δηλ. μιὰ ποσότητα, ἂν ἔχι κακὴ, ἀλλὰ παρὸν αὐτὰ μὴ ἐπιτρέπουσα τὴν ἐκμετάλλευση τῶν χρυσοφόρων στρωμαμάτων (Casson, Macedonia, 76, σσμ. 5).

τα αὐτῆς μὲ τὶς παραπάνω πληροφορίες τοῦ Στράβωνα καὶ τοῦ Λουκρήτιου ¹, καθὼς καὶ μὲ τὸ γεγονὸς τῆς ἀνεύρεσης σήμερα ἔχνη ἀπὸ μεταλλευτικὲς ἐργασίες, προτείνει μιὰ μέση λύση· παραδέχεται δηλ. ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ ὅτι ἡ παραγωγή χρυσοῦ στὴν ἀρχαιότητα στηριζόταν κυρίως στὴν περισυλλογὴ ἐτοιμῶν ψηγμά- των ἢ κομματιῶν ἀπὸ τὴν ἄμμο τῶν ποταμιῶν ἢ ἀπὸ τὶς χρυσοφόρες ζώνες ². Ἡ ἄλλη αὐτὴ καὶ εὐκόλη μέθοδος ἐξάλλου δικαιολογεῖ καὶ τὴν πλούσια παρα- γωγὴ χρυσοῦ, ποὺ ἀναφέρουν οἱ ἀρχαῖοι. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ ὅμως δὲν ἀπορ- ρίπτει καὶ τὴ χρησιμοποίησι μεταλλευτικῶν ἐργασιῶν σὲ βράχους, μονάχα ποὺ περιορίζει τὴν ἔκταση τῶν ἐργασιῶν αὐτῶν, μιὰ ποὺ ἀπαιτοῦσαν πολὺ κόπο καὶ δὲν ἀπέφεραν ἱκανοποιητικὲς ποσότητες χρυσοῦ ³.

Ἔτσι λοιπόν, ἂν δεχτοῦμε τὴν ἀπόψη τοῦ Casson, δικαιολογοῦνται κάλλι- στα τόσο οἱ μεγάλες ποσότητες χρυσοῦ, ποὺ παράγονταν στὴν ἀρχαιότητα, ὅσο καὶ ἡ ὑπαρξὴ χρυσοῦ ὡς τὰ δικὰ μας ἀκόμη χρόνια ⁴. Γιατί, ἂν δεχτοῦμε μονά- χα τὴν πρώτη μέθοδο παραγωγῆς, δικαιολογοῦνται βέβαια οἱ μεγάλες ποσότη- τες ποὺ παράγονταν, δὲν ἐξηγεῖται ὅμως ἡ μὴ ἐξάντληση τῶν ἀποθεμάτων αὐτῶν ἐπὶ τόσους αἰῶνες. Ἄν πάλι δεχτοῦμε ἐκτεταμένους μεταλλευτικὲς ἐργασίες, τότε δικαιολογεῖται ὅπωςδῆποτε ἡ μὴ ἐξάντληση τοῦ χρυσοῦ, δὲν ἐξηγοῦνται ὅ- μως οἱ μεγάλες ποσότητες ποὺ παράγονταν, γιατί ἡ μέθοδος αὐτὴ εἶναι πολὺ κοπιαστικὴ καὶ δὲν ἀποφέρει πλούσια παραγωγή. Γι' αὐτὸ ἡ συμβιβαστικὴ λύση ποὺ προτείνει ὁ Casson πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς ἡ μόνη σωστὴ. Ἄν μάλιστα φανταστοῦμε τὴ δεύτερη μέθοδο ὡς ἀποκλειστικὴ γιὰ τὴν παραγωγή τοῦ ἀργύ- ρου, ποὺ δὲ βρίσκει κανεὶς εὐκόλα στὴν ἐπιφάνεια τῆς γῆς, τότε μποροῦμε νὰ συμπληρώσουμε τὴν εἰκόνα τῶν χρυσορυχείων καὶ ἀργυρορυχείων, ποὺ μᾶς παραδίδουν οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς.

Ὅπως σ' ὀλόκληρη τὴ Μακεδονία, ἔτσι καὶ στὴν Ἀνατολική, σύμφωνα μὲ τὴν πληροφορία τοῦ Λίβιου, εἶχε ἀπαγορευθῆ ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς ρωμαιο- κρατίας ἡ ἐκμετάλλευση τῶν μεταλλείων ⁵. Καὶ αὐτὸ ἐξαιτίας τοῦ φόβου στά- σεων καὶ ταραχῶν, καθὼς καὶ ἐξαιτίας τῆς ἀνυποληψίας ποὺ ἔτρεφε ἡ ρωμ. σύγ-

1. Διαφεύγει καὶ τοῦ Casson ἡ πληροφορία τοῦ V. Flaccus στὸν Fest., ὁ.π.

2. Casson, ὁ.π., 77.

3. Casson, ὁ.π. - Ὁ Διόδωρος, III, 12-14, μᾶς διέσωσε μιὰ θαυμάσια καὶ λεπτομερῆ περιγραφή τέτοιων μεταλλευτικῶν ἐργασιῶν σὲ βράχους στὴν Αἴγυπτο, ὅπου μποροῦμε νὰ παρακολουθήσουμε τὴν πορεία τῆς παραγωγῆς τοῦ χρυσοῦ ἀπὸ τὴ στιγμή τῆς ἐξαγωγῆς του μὲ τὶς σήραγγες μέσ' ἀπὸ τοὺς βράχους ὡς τὴ στιγμή ποὺ εἰδικοὶ τεχνίτες ἐτοίμαζαν πιά τὸν καθαρὸ χρυσὸ. Ἡ δουλειὰ σ' ὅλες τὶς φάσεις τῆς ἦταν τόσο σκληρῆ, ὥστε χρησιμοποιοῦνταν ἀπὸ τοὺς βασιλιάδες τῆς Αἴγυπτου μονάχα κατάδικοι καὶ ἄλλοι ἐκτὸς νόμου.

4. Πρβλ. ἐφημ. «Ἀθηναϊκὴ», ὁ.π. Τὰ τελευταῖα χρόνια ξανάρχισαν πάλι ἐρευνες στὸ Παγγαῖο γιὰ νὰ διαπιστωθῆ ἂν ὑπάρχουν ἀκόμη χρυσοφόρα κοιτάσματα ἢ ἔχουν ἐξάντληθῆ. καὶ οἱ ἐρευνες αὐτὲς ἀπέφεραν θετικὰ ἀποτελέσματα (βλ. ἐφημ. «Μακεδονία» 12 Ἰαν. 1975)

5. Liv. XLV, 18, 3-4. Πρβλ. Δ. Κανατσούλη, Ἱστορία, 89.

κλητος ἢ ἓνα μέρος αὐτῆς ἀπέναντι τῶν ἀπληστων *publicanos*¹. "Όταν ὅμως εἶδαν ὅτι ἡ Μακεδονία περιῆλθε σὲ οἰκονομικὸ μαρασμό, οἱ Ρωμαῖοι κατάλαβαν τὸ σφάλμα τους καὶ ἔτσι 10 χρόνια μετὰ τὴν ἀπαγόρευση, δηλ. τὸ 157 π.Χ., ἐπέτρεψαν καὶ πάλι τὸ ἀνοιγμα καὶ τὴν ἐκμετάλλευση τῶν μεταλλείων².

III. ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

"Αν ἐξαιρέσουμε τοὺς ρωμαϊκοὺς δρόμους, δηλ. τὴν Ἐγνατία ὁδὸ μὲ τις δευτερεύουσες ἀρτηρίες της, ποὺ δικτύωναν τὴν Ἀνατολικὴ Μακεδονία, γιὰ ἀρχαιότερους δρόμους δὲν ἔχουμε παρὰ ἐλάχιστες γραπτὲς πληροφορίες. Γὰ λίγα ὑπολείμματα ὅμως λιθόστρωτων δρόμων, ποὺ σώθηκαν κοντὰ στὰ ἐρείπια ἀρχαίων κάστρων ἢ πόλεων, μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ σχηματίσουμε μιὰ ἀρκετὰ ἀσφαλὴ εἰκόνα τῆς κατεύθυνσης αὐτῶν.

Ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους δρόμους ὁ κυριότερος καὶ ὁ πιὸ πολυσύχναστος καὶ γνωστός ἦταν αὐτὸς ποὺ ἐρχόταν ἀπὸ τὸ Βυζάντιο, διέσχιζε τὴν Ἀνατολικὴ Μακεδονία καὶ ἔφτανε ὡς τὴ Θέρμη, ὅπου διακλαδιζόταν σὲ δυὸ ἀρτηρίες. Ὁ δρόμος αὐτὸς (ἢ κάτω ὁδός) περνοῦσε τὸν ποταμὸ Νέστο ἀπὸ μιὰ γέφυρα, ποὺ ὑπῆρχε πιθανῶς κοντὰ στὸ σημ. χωριὸ Παράδεισος¹ καὶ σὲ συνέχεια ἀκολουθοῦσε περίπου τὴ διαδρομὴ τῆς σημ. ἐθνικῆς ὁδοῦ Ἐάνθη-Καβάλας-Θεσ/νίκης. Ἀπ' αὐτὸν ξεκينوῦσαν δυὸ δευτερεύουσες ὁδικὲς ἀρτηρίες, ἀπὸ τις ὁποῖες ἢ μιὰ ὁδηγοῦσε ἀπὸ τὴ Νεάπολη στὶς Κρηνίδες (Φιλίππους) καὶ ἢ ἄλλη (ἢ ἄνω ὁδός) ἀπὸ τὴ σημ. Ἐλευθερούπολη στὴ Σῆρι (σημ. Σέρρες) καὶ ἀπὸ κεῖ στὴν πρωτεύουσα τῆς Μακεδονίας. Ἐνας ἄλλος ἀρχαῖος δρόμος ὁδηγοῦσε ἀπὸ τὴ Σῆρι στὴν Ἀμφίπολη. Ἀπὸ τὴν τελευταία αὐτὴ πόλη ξεκينوῦσαν πάλι δυὸ ἄλλοι δρόμοι, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους ὁ ἓνας ὁδηγοῦσε στοὺς Φιλίππους² καὶ ὁ ἄλλος διέσχιζε ὀλόκληρη τὴ Βισαλτία καὶ ἔφτανε στὴν Κρηστωνία. Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς παραπάνω δρόμους, θὰ ὑπῆρχαν καὶ ἓνα σωρὸ ἄλλοι μικρότεροι γιὰ τὴν ἐπικοινωνία τῶν ἀρχαίων πόλεων καὶ πολισιμάτων μεταξὺ τους. Ἐτσι μᾶς εἶναι γνωστός ἓνας τέτοιος δρόμος μήκους 25 σταδίων, ποὺ ἔνωνε τὴν Ἀμφίπολη μὲ τὸ ἐπίνειό της τὴν Ἠϊόνα³.

Ἐ γ ν α τ ῖ α ὁ δ ὁ ς. Μερικὰ ἔχνη ρωμ. λιθόστρωτων δρόμων, ὀρισμένες τοξωτὲς ρωμ. γέφυρες ποὺ σώθηκαν, καθὼς καὶ μερικὰ μιλιάρια ποὺ βρέθηκαν, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὰ στοιχεῖα τῶν Ὀδοιορικῶν, μᾶς ἐπιτρέπουν

1. Βλ. Γ. Μπακαλάκη, Παρανέστιοι ἀρχαιότητες, «Θρακικά» 8(1937)24-5.

2. Στοὺς Φιλίππους καὶ τὴ Δράμα βρέθηκαν 3 ὁδικοί δείκτες («ὄροι τῆς ὁδοῦ») τοῦ 4ου/3ου π.Χ. αἰ. ποὺ δείχνουν τὴν ὑπαρξὴ μακεδονικοῦ δρόμου (Hammond, A History of Mac., I, 56-7).

3. Λεπτομέρειες γιὰ τοὺς ἀρχαίους δρόμους βλ. στοῦ Δ. Σαμσάρη, Τὸ ὁδικὸ δίκτυο τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας ἀπ' τὰ ἀρχαῖα χρόνια ὡς τὴ ρωμαϊκὴ κατάκτηση, «Μακεδονικά» 14(1974)123-37.

1. Κανατσούλη, ὁ.π.

2. Cassiod., Chronica minora, II, 130, ἐκδ. Mommsen. Κανατσούλη, Ἱστορία, 90.

νά βγάλουμε τὸ συμπέρασμα ὅτι κυρίως πάνω στ' ἀχνάρια τῶν ἀρχαίων δρόμων κατασκευάστηκε καὶ ἡ Ἐγνατία ὁδός¹ μὲ τις δευτερεύουσες ἀρτηρίες της. Φυσικὰ σὲ ὀρισμένες περιοχὲς δὲν παράλειψαν οἱ Ρωμαῖοι νὰ χαράξουν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ καινούργιους δρόμους γιὰ τὴν ἐξυπηρέτηση νεοἰδρυθέντων πολιτισμάτων ἢ γιὰ νὰ ἱκανοποιήσουν τις ἀνάγκες, τις ὁποῖες ἐπέβαλε ἡ καινούργια πολιτικὴ κατάσταση πού διαμορφώθηκε μετὰ τὴ ρωμ. κατάκτηση.

Ἡ κύρια ἀρτηρία τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ, πού ἐρχόταν ἀπὸ τὰ στενὰ τῆς Ρεντίνας, ἀκολουθώντας τὰ ἀχνάρια τοῦ ἀρχαίου παραλιακοῦ δρόμου, πού τὸν εἶχαν χρησιμοποιήσει παλιότερα ὁ Ξέρξης, ὁ Μαρδόνιος, ὁ Βρασιδᾶς κ.ἄ., περνοῦσε τὸ Στρυμόνα² καὶ ἔφτανε στὴν Ἀμφίπολη. Παρὰ τὴν ὀλιγόχρονη ἀπουσία ἀπὸ τὴν ἔκταξη τοῦ δρόμου, φαίνεται πολὺ πιθανό, ὅτι αὐτός, ἀφήνοντας τὴν Ἀμφίπολη καὶ κατευθυνόμενος γιὰ τοὺς Φιλίππους, στρεφόταν πρὸς τὰ ΒΑ καὶ περνοῦσε βορειῶς τοῦ Παγγαίου καὶ τοῦ ἔλους τῶν Φιλίππων, ἀκολουθώντας δηλ. τὰ ἀχνάρια τοῦ ἀρχαίου δρόμου Ἀμφίπολης - Φιλίππων, πού εἶχαν κατασκευάσει οἱ Μακεδόνες καὶ τὸν ὁποῖο εἶχε χρησιμοποιήσει ὡς ἕνα σημεῖο καὶ ὁ Μ. Ἀλέξανδρος στὴν ἐκστρατεία του ἐναντίον τῶν Τριβαλλῶν³. Ἡ ἀνακάλυψη ἐνὸς μιλιαρίου στὸ χωριὸ Πρώτη⁴, πού ἀπέχει λίγα χιλμ. ἀπ' τὴν Ἀμφίπολη,

1. Γενικά γιὰ τὴν Ἐγνατία ὁδὸ βλ. *N. Bergier*, Histoire des grands chemins de l'empire romain, 1728², 580-82. *T.L.F. Tafel*, De via militari romanorum Egnatia qua Illyricum, Macedonia et Thracia jungebantur, Tubingae 1842 (reprint: London 1972). *Oberhummer*, RE, V₂, στή λ. «Egnatia via», στ. 1988-1993. *V. Chapot*, Dict. des Ant., 784, 811, στή λ. «Via Egnatia». *K. Müller*, Itineraria romana, στ. 516-527. *Collart*, Philippes, 487-523. *Τοῦ ἴδιου*, Une réfection de la via Egnatia sous Trajan, BCH 59(1935)395-415. *F. O' Sullivan*, The Egnatian Way, 1972. Γιὰ τοὺς ρωμαϊκοὺς δρόμους γενικά βλ. *R. Chevallier*, Les voies romaines, Paris 1972.

2. Γιὰ τις γέφυρες τοῦ Στρυμόνα βλ. *A. Σαμσάρη*, Τὸ ὁδικὸ δίκτυο τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας ἀπ' τὰ ἀρχαῖα χρόνια ὡς τὴ ρωμαϊκὴ κατάκτηση, «Μακεδονικά» 14(1974) 125-27.

3. Ὅρισμένοι ἐρευνητὲς ὑπόθεσαν ὅτι ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολη ἡ Ἐγνατία ὁδὸς ἀκολουθοῦσε τὸ δρόμο τῆς Πιερίδας, νοτίως τοῦ Παγγαίου, καὶ στὸ σημεῖο τῆς Ἐλευθερούπολης στρέφονταν ΒΑ καὶ ἔφτανε στοὺς Φιλίππους. Μιὰ τέτοια ὑπόθεση ὅμως ὀφείπει νὰ ἀπορριφθῇ γιὰ 2 λόγους: 1) τὰ μιλιάρια, πού βρέθηκαν βορειῶς τοῦ Παγγαίου (βλ. τὴν παρακάτω σημείωση) δείχνουν ὅτι ἡ Ἐγνατία περνοῦσε βορειῶς τοῦ βουνοῦ αὐτοῦ καὶ 2) ἡ γωνία πού σχηματίζει ἡ Ἐγνατία, μπαίνοντας στοὺς Φιλίππους, δείχνει ὅτι αὐτὴ ἐρχόταν ἀπὸ τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀγγίτη, δηλ. ἀπὸ τὴ βόρεια πλευρὰ τοῦ Παγγαίου.

4. Βλ. *Perdrizet*, BCH 19(1895)111 κέ. *J.A.R. Munro*, JHS 16(1896)316. Ἄσπ. *Γούσιου*, Ἡ κατά τὸ Πάγγαιον χώρα, 13. *Δήμιτσα*, Ἡ Μακεδονία . . ., ἀρ. 926. *CIL*, III, ἀρ. 14207: «Im(perator) [Caes(ar)]/ M. Aureli[us]/Antoninu[s], /Pius, Felix, Aug[ustus], /Parthicus Maxi[mus], /Brittanicu[s] Ma[ximus], Germa[nicus]/Maximus, Pont[ifex]/Maximus, trib[unicia] [pot[estate]]/XX, imp[erator] III, c[on]s[ul] IIII, /proco[ra]res, 495, σμ. 4, γράφτηκε ἀνάμεσα στὶς 10 Δεκ. τοῦ 216 καὶ 8 Ἀπρ. τοῦ 217· ἡ ἀναγραφὴ μὲν δὲ ἀπόσταση, ἴσως ἀσυμπλήρωτη, ὑπολογίστηκε πιθανῶς ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολη.

ἐρχεται νὰ ἐπιβεβαιώσῃ τὴν πορεία τῆς Ἐγνατίας ἀπ' ἐδῶ, κοντὰ στὶς ἄλλες ἐνδείξεις, πού ἐπισημάνθηκαν κοντὰ στοὺς Φιλίππους.

Ἀφοῦ διέσχισε λοιπὸν τὴν κοιλάδα τοῦ Ἀγγίτη, ἀκολουθώντας περίπου τὴν κατεύθυνση τοῦ σημ. δρόμου Παλαικώμης - Κορμιστάς, ἔφτανε στὸν ποταμὸ Ζυγάκτη. Σ' ἕνα σημεῖο αὐτοῦ, ὄχι πολὺ μακριὰ ἀπ' τὴν συμβολὴ του στὸν Ἀγγίτη (στὴν Μπάνιτσα), περνοῦσε τὸν ποταμὸ ἀπὸ μιὰ μεγάλη τοξωτὴ γέφυρα (τοῦ Κούροβου), πού σώθηκε ὡς τὰ νεώτερα χρόνια¹. Μόλις περνοῦσε τὴ γέφυρα, γιὰ συντομία, ἄλλαξε κατεύθυνση καί, ἀντὶ νὰ συνεχίσῃ πρὸς τὴ Δράμα - Δοξάτο, ὅπως κάνει ὁ σημ. δρόμος, στρεφόταν πρὸς τὰ ἀνατολικά καί, περνώντας ἀπὸ τὰ χωριά Μαυρολεύκη, Καλαμπάκι, Ἄγ. Ἀθανάσιο καὶ πλάι ἀπὸ τὰ ἔλλα, ἔφτανε κοντὰ στοὺς Φιλίππους. Περίπου δυὸ χιλμ. πρὶν ἀπὸ τὴν εἴσοδό της στὴν πόλη ἡ Ἐγνατία περνοῦσε κάτω ἀπὸ μιὰ ἀψίδα θριαμβοῦ, διέσχισε τὸν ποταμὸ Γαγγίτη, πού ἀναφέρει ὁ Ἀππιανός, ἀπὸ μιὰ γέφυρα, πού σώζονται ὑπολείμματά της κοντὰ στὸ σημ. χωριὸ Κρηνίδες, ἔμπαινε τέλος στὴν πόλη ἀπὸ τὴν πύλη τῆς Ἀμφίπολης καὶ ἔπαιζε πιά τὸ ρόλο τῆς via decumana διασχίζοντας αὐτὴν μέσ' ἀπὸ τὸ forum. Τὴν κατεύθυνση αὐτὴ τῆς Ἐγνατίας ἀπὸ τὴ γέφυρα τοῦ Κούροβου ὡς μέγα στὴν πόλη τὴν ἀποδείχνουν: 1) ἕνα ρωμ. μιλιάριο, πού βρέθηκε κοντὰ στὸ χωριὸ Καλαμπάκι καὶ πού ἡ ἐπιγραφή του μᾶς ἐπιτρέπει νὰ τὸ ἀποδώσουμε στὴν Ἐγνατία ὁδὸ². 2) ἡ κατεύθυνση τῆς ἀψίδας, κάτω ἀπὸ τὴν ὁποία περνοῦσε ἡ Ἐγνατία³ καὶ 3) τὰ ἔλλα τοῦ πλακόστρωτου δρόμου μὲ πλάκες ἀπὸ γρανίτη, πού σώθηκαν μέσα στὴν πόλη καὶ πού ταυτίζονται μὲ τὴν Ἐγνατία⁴.

Ἡ ἀπόσταση ἀνάμεσα στὴν Ἀμφίπολη καὶ τοὺς Φιλίππους ἦταν 32/33

1. Βλ. *Collart*, Philippes, 496 καὶ σμ. 2.
2. *P. Collart*, BCH 59(1935)403 κέ., ἀρ. 1: «Imp(erator) Cae(sar), divi/Nervae f(ilius), Nerva/Traianus Aug(ustus), Germ(anicus), /Dac(icus), P(ontifex) M(aximus), trib(unicia) p(otestate)XVI, imp(erator)VI, /co(n)s(ul)VI, [P(ater)P(atriciae), vi]am a Dyrrachi(o)/usque Acontisma per/provinciam Macedoniam/longa intermissione neglectam/restitue[nd]am curavit/a Dyrr[achio] m(ilia) p(assum)/. . .». Ἡ ἐπιγραφή χρονολογεῖται στὰ 112. Ἡ ἀπόδοση τῆς ἐπιγραφῆς στὴν Ἐγνατία θεωρεῖται βέβαιη ἀπὸ τὴ μνεῖα τῶν ὀνομάτων Δυρράχιο καὶ Ἀκόντισμα, πού ἦταν γνωστοὶ σταθμοὶ τῆς ὁδοῦ. Γιὰ τοὺς λόγους τῆς ἀπόδοσης βλ. περισσότερο στοῦ *Collart*, Une réfection de la via Egnatia sous Trajan, BCH 59(1935)404.

3. Βλ. *G. Perrot*, RA, 1860¹¹, 70 κέ. *Heuzey - Daumet*, Mission archéologique de Macédoine, 117-120 καὶ πιν. II. *Al. Frothingam*, RA, 1905¹¹, 225 κέ. *Collart*, Philippes, 320 κέ., 497.

4. Βλ. *Collart*, Philippes, 328. - Πρὸς ἐξουδετέρωση τῆς ὀλισθηρότητας, ἔστω καὶ στὴν παραμικρὴ ἀνωφέρεια, οἱ πλάκες τοῦ δρόμου, ἔχουν στὴν ἐπιφάνειά τους, στὴν ἴδια φορὰ καὶ παράλληλα, δυὸ, τρεῖς ἢ καὶ περισσότερες ἀντακλίσεις πού ἔγιναν μὲ ξοῖδα ἢ βελόνι, Ὁρλάνδου, Τὸ ἔργον τῆς Ἀρχ. Ἐταιρείας κατὰ τὸ 1961, 77.

ἀποικίας τῶν Φιλίππων, ὅποτε ἡ Νεάπολη χρησίμευε σὰν ἐπίγειο πιά τῶν Φιλίππων¹.

Ἐκ τῆς Νεάπολης ἡ Ἐγνατία συνέχιζε παραλιακὰ τὴν πορεία της πρὸς τὰ ἀνατολικά, ἀκολουθώντας τὸ ἀνατολικὸ τμήμα τοῦ ἀρχαίου δρόμου Βυζαντίου-Θέρμης (σημ. δρόμο Καβάλας - Ξάνθης). Ὑστερα ἀπὸ πορεία 9 μιλίων, ἀφοῦ πρῶτα περνοῦσε τὰ στενὰ τῶν Σαπαίων ποὺ σχηματίζονται ἀνάμεσα στὸ Σύνβολο καὶ τὴ θάλασσα², ἔφτανε στὸ σταθμὸ Ἀκόντισμα³. Αὐτὸς ταυτίζεται μὲ ἀκριτὴ πιθανότητα μὲ τὰ ἐρείπια ἀρχαίου πολισματος, ποὺ ἐντοπίστηκαν σ' ἓνα λόφο ἀνατολικά τῆς κοινότητος Ν. Καρβάλης⁴, ἀπὸ τὴν περιουχὴ τῆς ὁποίας προφανῶς προέρχεται καὶ ἓνα μιλιάριο τῆς ἐποχῆς τοῦ Καρακάλλα⁵. Ἀφοῦ περνοῦσε λοιπὸν ἀπὸ τὴ βόρεια πλευρὰ τοῦ λόφου αὐτοῦ⁶, διέσχισε τὴν πεδιάδα τῆς σημ. Χρυσούπολης καὶ περνώοντας τὸ Νέστο συνέχιζε τὴν πορεία της μέσα ἀπὸ τὴ Θράκη⁷. Ὁ ἐπόμενος σταθμὸς τῆς Ἐγνατίας, μετὰ τὸ Ἀκόντισμα, ἦταν ἡ Τόπειρος, ποὺ βρισκόταν πιθανῶς στὴ δεξιὰ ὄχθη τοῦ ποταμοῦ Νέστου⁸.

Ἄλλοι ρωμ. δρόμοι. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν Ἐγνατία, ποὺ ἐξυπηρετοῦσε τὴν ἐπικοινωνία τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας μὲ τὴν ὑπόλοιπη Μακεδονία καὶ Θράκη, ἔχουμε ἀποδείξεις γιὰ τὴν ὑπαρξὴ ἐνὸς ὁλόκληρου ὁδικοῦ

1. Ἀπὸ τὴ Νεάπολη, ποὺ κατεῖχε τὸ σημεῖο ἐξόδου πρὸς τὴ θάλασσα, ξεκινοῦσε ἓνας θαλάσσιος δρόμος, ποὺ περνώοντας ἀπὸ τὴ Θάσο καὶ τὴ Σαμοθράκη ἔφερε στὴν Ἀλεξάνδρεια τῆς Τρωάδας (βλ. Γαλην. Π. Πρβλ. Collart, BCH 59(1935)397). Τὴν ὑπαρξὴ τοῦ δρόμου αὐτοῦ μαρτυροῦν καὶ τὰ ταξίδια τοῦ Ἀποστόλου Παύλου (βλ. Πράξ. Ἀποστ. XVI, 11. XX, 5-6. II Κορινθ., II, 12-3).

2. Βλ. Ἀππιαν. Ἐμφ. πολ., IV, 87, 35. Πρβλ. Desdèvises-du-Desert, Géographie, χάρτη. Στ. Κυριακίδη, Βιβλιοκρισία (P. Lemerle, Philippines), «Μακεδονικά» 2(1941/52)700.

3. Itin. Anton., ἐκδ. Wesseling, σ. 320: «... Neapoli m.p.XII - Acontisma m.p.VIII. - Topiro m.p.XVII» καὶ σ. 331 «Philippis m.p.XXXII - Acontisma m.p. XXI - Otopiso m.p.XVIII». Tab. Peut., segm. VIII, 2-3: «Neapolis XLIII - Acontisma XVIII - Topiro XIII». - Στὸ Itinerarium Hierosolymitanum τὸ Ἀκόντισμα ἔχει παραφθορὰ σὲ «Hercontroma» (ἐκδ. Wesseling, 603 κέ.: «Civitas Philippis m.X. - mutatio Neapolim m.IX - mansio Hercontroma m.IX...») καὶ στὸ γεωγράφο Guido (Geographia, ἐκδ. Pinder et Parthey, 108, σ. 535, 20) σὲ «Vicontissima».

4. Λεπτομέρειες γιὰ τὴν ταύτισή του βλ. πῶς κάτω, σσ. 162-4.

5. Τὸ μιλιάριο βρέθηκε σὲ σπῆτι τῆς κοινότητος Λεύκης. Ὅπως σωστὰ ὅμως παρατηρεῖ ἡ Χ. Κουκούλη - Χρυσανθάκη, (Via Egnatia, AAA 5(1972)474, σημ. 3), προφανῶς αὐτὸ εἶχε μεταφερθῆ ἐκεῖ ἀπὸ τὴν περιουχὴ τῆς Ν. Καρβάλης, ποὺ βρίσκεται 3 χιλμ. περίπου κάτω.

6. Βλ. Χ. Κουκούλη, ὅ.π., 482.

7. Γενικὰ γιὰ τὸ σπουδαῖο ρόλο τῆς Ἐγνατίας στὸ στρατιωτικὸ, οἰκονομικὸ καὶ πολιτικὸ τομέα τῆς ἱστορίας τῆς Ἀνατολ. Μακεδονίας καὶ ἰδιαίτερα τῆς ρωμ. ἀποικίας τῶν Φιλίππων βλ. P. Collart, Philippines, 510-23.

8. Γιὰ τὸ ζήτημα τῆς θέσης τῆς Τοπείρου βλ. πῶς κάτω, σσ. 164-5.

δικτύου ἀπὸ δευτερεύουσες ἀρτηρίες, ποὺ διευκόλυνε τὴν ἐσωτερικὴ ἐπικοινωνία ἀνάμεσα στὶς πόλεις.

Δυὸ ρωμ. γέφυρες στὸ ΒΔ μέρος τῆς πεδιάδας τῶν Φιλίππων, ποὺ ἀπέχουν 4 χιλμ. ἀνάμεσά τους, μᾶς δίνουν τὴν κατεύθυνση τῶν δυὸ ἀπ' αὐτοὺς τοὺς ρωμ. δρόμους ποὺ σώζονται ἀκόμη ἔχνη τους¹. Ἡ πρώτη γέφυρα διατηρημένη σὲ πολὺ καλὴ κατάσταση, χωρὶς νεώτερες ἐπισκευές—γιατὶ δὲν εἶχε χρησιμοποιηθῆ στοὺς κατοπινούς αἰῶνες—διέσχισε τὸ ρέμμα, ποὺ κατεβαίνει ἀπὸ τὴ Δράμα (χειμάρρο Ἀγ. Βαρβάρας), σὲ μικρὴ ἀπόσταση πρὶν ἀπὸ τὴ συμβολὴ του στὸν ὄχετό τοῦ ἔλους² καὶ κοντὰ στὴ μεγάλη γέφυρα (τοῦ Κούροβου) τῆς Ἐγνατίας³. Ἡ ἄλλη γέφυρα, γνωστὴ μὲ τὸ ὄνομα Kadim Köprü, διασχίζει, κοντὰ στὰ χωριά Φωτολίβος καὶ Μπάνιτσα, τὸ ροῦ τοῦ Ἀγγίτη, ποὺ κατεβαίνει ἀπὸ τὸ Κ. Νευροκόπι⁴. Ἐπειδὴ ἡ γέφυρα διευκολύνει τὸ πέρασμα στὸ δρόμο τῆς Ἀλιστράτης, ἦταν σὲ συχνὴ χρῆση καὶ στοὺς κατοπινούς αἰῶνες, γι' αὐτὸ ἔχει ἐπισκευασθῆ πολλές φορές. Ἐχουν διασωθῆ ὅμως, κοντὰ στὰ νεώτερα, καὶ δυὸ ἀρχαῖα τόξα⁵.

Ὁ ρωμ. δρόμος λοιπὸν, ποὺ ὀρίζεται ἡ κατεύθυνσή του ἀπὸ τὶς γέφυρες καὶ ποὺ σώζονται ἀκόμη ἔχνη του⁶, ἀποσπῶταν ἀπὸ τὴν κύρια ἀρτηρία τῆς Ἐγνατίας, ἀκριβῶς ἀπὸ τὸ σημεῖο, ὅπου βρισκόταν ὁ σταθμὸς Ad Duodecim, δηλ. λίγο μετὰ τὴ διέλευση τῆς Ἐγνατίας ἀπὸ τὴ μεγάλη γέφυρα τοῦ Κούροβου—κοντὰ στὸ χωριὸ Μαυρολεύκη, ὅπου βρέθηκε μιὰ ἐπιγραφή ποὺ μνημονεύει ἓνα πανδοχεῖο⁷. Ξεκινώντας ἀπὸ τὸ σταθμὸ αὐτὸ ἡ δευτερεύουσα αὐτὴ ὁδικὴ ἀρτηρία, ἀφοῦ περνοῦσε τὴ μικρὴ γέφυρα τοῦ Κούροβου (δηλ. τοῦ χειμάρρου τῆς Ἀγ. Βαρβάρας Δράμας), διακλαδιζόταν ἀμέσως σὲ δυὸ βραχίονες. Ἀπ' αὐτοὺς ὁ ἓνας ὁδικὸς βραχίονας μὲ βόρεια κατεύθυνση, ποὺ ἡ ὑπαρξὴ του μαρτυρεῖται ἀπὸ ἓνα μιλιάριο, ποὺ ἀνακαλύφθηκε κοντὰ στὸ Νευροκόπι⁸, διέσχισε τὰ βουνὰ καὶ ἐπέτρεπε στοὺς ταξιδιωτὲς ποὺ ἔρχονταν ἀπὸ τὴ Δύση νὰ συνεχίσουν ἀπ' εὐθείας τὴν πορεία τους πρὸς τὴ Νικόπολη τοῦ Νέ-

1. Βλ. P. Perdrizet, BCH 24(1900)552.

2. Περιγραφή τῆς γέφυρας βλ. στοῦ Collart, ὅ.π., 501.

3. Πρβλ. Collart, ὅ.π., 496.

4. Ὁ.π., 500-501.

5. Ὁ.π.

6. Perdrizet, ὅ.π.

7. Περισσότερα γιὰ τὴν ταύτιση τοῦ σταθμοῦ αὐτοῦ βλ. πῶς κάτω, σσ. 143-4.

8. Perdrizet, BCH 24(1900)547 κέ. καὶ Corolla Numismatica, Oxford 1906, 222.

Ἁ ἄλλος ἔχει πολλὰς ἐπιγραφές, ποὺ ἀπ' αὐτὰς ἡ πῶς ἀρχαῖα, χρονολογούμενη ἀνάμεσα στὰ 337 - 340 μ.Χ., μαρτυρεῖ τὶς διαδοχικὰς ἐπισκευὰς τοῦ δρόμου ποὺ περνοῦσε ἀπ' τὸ βουνὸ Ροδόπη (V. Kacof, Journal militaire bulgare, Sofia 1898, στὸν ὁποῖο παραπέμπει ὁ Perdrizet, ὅ.π., 551 καὶ σημ. 1).

(περίπου 2 χλμ. νοτίως) στην τοποθεσία *Φραγκάλα* ¹. Το δρόμο αυτόν είχαν χρησιμοποιήσει πιθανώς σε αρχαιότερα χρόνια και οι Σιριοπαίονες, όταν κατέβηκαν στη Θάλασσα για να αντιμετωπίσουν το Μεγάβαζο.

Τὰ τμήματα λιθόστρωτου, που ανακαλύψαμε στις πλαγιές του Μενοίκιου, και μιὰ άγνωστη μέχρι τώρα ρωμ. γέφυρα μ' ένα τόξο έξω από το χωριό Συκιὰ ² μαρτυρούν την ύπαρξη ενός άλλου ήμιορεινού, στρατιωτικού πιθανώς ρωμ. δρόμου, που χρειαζόταν για την ανάμεσά τους επικοινωνία των κάστρων και πολισμάτων που βρίσκονταν σ' όλο το μήκος από βορρά προς νότο της ανατολικής πλαγιάς του Μενοίκιου. Ο δρόμος αυτός ξεκινούσε από την πόλη των Σερρών και περνούσε από τὰ χωριά Οίνοῦσα, Ν. Σούλι, "Άγιο Πνεῦμα, Έμμ. Παππᾶ, ακολουθώντας τὰ ἔχνη τῆς γνωστῆς από τὰ χρόνια τῆς τουρκοκρατίας *καστρινόστρατας* ³. "Υστερ' από τὴ γέφυρα τῆς Συκιᾶς, συνεχίζονταν πρὸς ἀνατολάς, περνώντας βορείως τῶν χωριῶν Μέταλλα, Δαφνούδι και Σφελινός, όπου σώζονται ερείπια ἀρχαίων κάστρων, και ἴσως ἀπὸ τὸ Σφελινὸ ἄλλαζε πορεία και, στρεφόμενος πρὸς νότο, ἐνώνονταν πιθανῶς στὴ σημ. Μεσορράχη μετὸ δρόμο Φιλίππων-Ἡράκλειας. Ἡ ἀρχαιότητα τῶν κάστρων, ἀπ' ὅπου περνούσε ὁ δρόμος αὐτός, καθὼς και ἡ ρωμ. γέφυρα τῆς Συκιᾶς και οἱ ρωμ. τάφοι, που ἀνοίχτηκαν κατὰ μήκος του, φανερώνουν ὅτι ὁ δρόμος χρησιμοποιούνταν τόσο τῆ μακεδονικῆ ὅσο και τῆ ρωμ. ἐποχῆ.

Σύμφωνα με τις ἐνδείξεις τοῦ Πευτιγγ. πίνακα, ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολη ξεκινούσε μιὰ δευτερεύουσα ὀδικὴ ἀρτηρία τῆς Ἐγνατίας, ἡ ὁποία, ἀκολουθώντας πιθανῶς τὰ ἔχνη τοῦ ἀρχαίου δρόμου, διέσχισε τὴ Βισαλτία ἀπὸ τὸ ἕνα ὡς τὸ ἄλλο ἄκρο της και κατέληγε στὴν Ἡράκλεια Σιντικὴ ⁴. Τὴν ὑπαρξὴ τοῦ δρόμου ἐπιβεβαιώνει και μιὰ ρωμ. γέφυρα, που ἐντοπίσαμε ἔξω ἀπὸ τὸ χωριὸ τῆς Νιγρίτας Σιτοχώρι. Ο δρόμος αὐτός, συνολικοῦ μήκους 52 ρωμ. μιλίων ⁵, ὕστερα ἀπὸ τὴν ἔξοδό του ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολη, περνούσε τὸ Στρυμόνα ἀπὸ τὴ βόρεια γέφυρα και ἀπὸ ἐκεῖ στρεφόταν πρὸς βορρᾶ και, περνώντας ἀπὸ τὰ χωριά Ἀηδονοχώρι, Δάφνη, Ζερβοχώρι, Σιτοχώρι, Νιγρίτα, Νικόκλεια, Βέργη, Στρυμονικό, Λιθότοπο, παρέκαμπτε τὴ λίμνη τοῦ Μπουτκόβου ἀπὸ τὸ νότιο μέρος, περνούσε τὸ Στρυμόνα και ἀπὸ τὴ σημ. Ἡράκλεια (Τζουμαγιὰ) κατέ-

ληγε στὴν Ἡράκλεια τὴ Σιντικὴ (Σιδηρόκαστρο) ¹. Στὴ διαδρομὴ του αὐτὴ σὰν πρῶτος σταθμὸς ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν πίνακα ἡ πόλη *Trinlo*, που ἀπέχει 12 ρωμ. μίλια ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολη ². Σὰν ἐπόμενος σταθμὸς, σὲ ἀπόσταση 17 ρωμ. μιλίων ἀπὸ τὸ *Trinlo*, σημειώνεται τὸ *Graero* ³. "Υστερα ἀπ' αὐτὸν και σὲ ἀπόσταση 8 ρωμ. μιλίων, βρισκόταν ὁ σταθμὸς *Euporia* ⁴, ἀπὸ τὸν ὁποῖο, ὕστερα ἀπὸ πορεία 17 ρωμ. μιλίων, ἔφτανε ὁ ταξιδιώτης στὴν Ἡράκλεια τὴ Σιντικὴ ⁵.

Τέλος, ἡ εἰκόνα τοῦ ὀδικοῦ δικτύου τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας συμπληρώνεται, ἀν στοὺς παραπάνω ρωμ. δρόμους προσθέσουμε και ἀκόμη ἕναν ἄλλο, που διέσχισε τὴν Πιερίδα και ἦταν χαραγμένος πιθανῶς πάνω στὰ ἔχνη τοῦ ἀρχαίου δρόμου, ἀπὸ τὸν ὁποῖο εἶχαν περάσει ὁ Μαρδόνιος και ὁ Ξέρξης ⁶. Τὴν ὑπαρξὴ τοῦ δρόμου αὐτοῦ βεβαιώνει μιὰ ρωμ. γέφυρα, που σώζεται κοντὰ στὸ χωριὸ Μουσθένη ⁷. Ἡ ὑπαρξὴ τοῦ δρόμου δικαιολογεῖται και ἀπὸ τὴν ἀνάγκη τῆς επικοινωνίας τῶν περικῶν πόλεων μετὴ μεσογειακῆ Ἀνατολικῆς Μακεδονία και ἰδιαίτερα μετὴν Ἀμφίπολη και τοὺς Φιλίππους. Ο δρόμος αὐτὸς λοιπὸν θὰ ξεκινούσε ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολη και ἀκολουθώντας, ὅπως και ὁ ἀρχαῖος, τὴ σημ. ἐθνικὴ ὁδὸ Θεσ/νίκης - Καβάλας, θὰ κατέληγε στὴ Νεάπολη. Μ' αὐτὸν τὸ δρόμο μπορούσαν νὰ ἐξυπηρετηθοῦν τόσο οἱ κάτοικοι τῶν περικῶν πόλεων, που ἤθελαν νὰ μεταβοῦν στὴν Ἀμφίπολη ἢ στὴ Νεάπολη και τοὺς Φιλίππους, ὅσο και οἱ ταξιδιώτες, που ἔρχονταν ἀπὸ τὴ Δύση και ἤθελαν νὰ συντομεύσουν τὸ δρόμο τους πρὸς τὴ Θράκη, χωρὶς νὰ περάσουν ἀπὸ τοὺς Φιλίππους.

1. Ο *Collart*, *Philippes*, 508 και πίν. LXXXVII, θεωρώντας σὰν ἀφετηρία τοὺς Φιλίππους (ἀκολουθεῖ τὸν *Desdevises*) δίνει τὴν κατεύθυνση τοῦ δρόμου νοτίως τοῦ Παγγαίου, μέσ' ἀπὸ τὴν κοιλάδα τῆς Πιερίδας και θέτει σὰν τέρμα της τὸ Ζερβοχώρι, ὅπου τοποθετεῖ τὴν Ἡράκλεια Σιντικὴ. Στὴν περίπτωση αὐτὴ φυσικὰ συμφωνεῖ μετὴν ἀπόσταση τοῦ πίνακα, τόσο τὸ δρομολόγιο που προτείνει ὁ *Collart*, ὅσο και τὸ δικὸ μας (περίπου 76 χιλμ.). Ἀλλὰ εἶναι λανθασμένες οἱ ταυτίσεις τῶν πόλεων μετὴ τις θέσεις που προτείνει ὁ *Collart* και που ἀλλάζουν τὸ δρομολόγιο τοῦ δρόμου. Ἀκόμη ἡ ρωμ. γέφυρα τοῦ Σιτοχωρίου, που ἀνῆκε σ' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ δρόμο, ἔρχεται νὰ ἀποδείξη τὴ συνέχισή του και βορειότερα τοῦ Ζερβοχωρίου. Σωστά σημειώνει τὸ δρόμο ὁ Δ. Κανατσούλης, *Ἱστορία τῆς Μακεδονίας*, χάρτη.

2. *Tab. Peut.*, ὁ.π.

3. "Ο.π.

4. "Ο.π.

5. "Ο.π.

6. Ο *Collart*, ὁ.π., 508, ὅπως εἶδαμε, στὰ ἔχνη τοῦ δρόμου αὐτοῦ θέτει τὸ δρόμο Φιλίππων - Ἡράκλειας Σιντικῆς (τὸ νότιο βραχίονα, ὅπως τὸν ὀνομάζει).

7. *Collart*, ὁ.π., πίν. XI.

1. Ο λιθόστρωτος αὐτὸς δρόμος περνᾶ κοντὰ ἀπὸ τὰ ερείπια τῆς ἀρχαίας Δραβήσκου.

2. Τὴ γέφυρα δὲν μπόρεσα νὰ τὴ φωτογραφίσω, γιατί δὲ φτάνει που βρίσκεται σ' ἕνα πολὺ σκιερὸ μέρος, λόγω τῶν δένδρων, εἶναι ἐπιπλέον καλυμμένη ὀλόκληρη μετὴ κισσοῦς.

3. Γιατὴν πορεία τῆς «Καστρινόστρατας» ἔξω ἀπὸ τὸ "Άγ. Πνεῦμα βλ. Δ. Σαμσάρη, Ἡ Κοινότης τοῦ Ἁγ. Πνεύματος Σερρών ἐπὶ τουρκοκρατίας, Θεσ/νίκη 1971, πίν. 2.

4. *Tab. Peuting*. ἐκδ. *Wesseling*: «(Amphipolis) - Trinlo X - Graero XVII - Euporia VIII - Heraclea XVII». Ο Πίνακας δὲν εἶναι σαφῆς και γι' αὐτὸ ἄλλοι θέτουν σὰν ἀφε-

5. "Ο.π.

6. Ἡ ἀπόσταση ἀπὸ τὸ χωριὸ Μουσθένη πρὸς τὸ χωριὸ Σιτοχώρι εἶναι 8 ρωμ. μίλια.

IV. ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

A. ΕΝΤΟΠΙΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ

1. Παίονες - Θράκες

Ἀπὸ τὰ πρῶτα ἀρχαῖα χρόνια ὡς τὴ μακεδονικὴ κατάκτηση ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας ἀποτελοῦνταν κυρίως ἀπὸ διάφορες Θρακικὲς φυλές, ποὺ ἄλλες ἦταν ἐδῶ ἐγκαταστημένες ἀπὸ τὰ προϊστορικὰ ἀκόμη χρόνια καὶ ἄλλες πάλι εἶχαν μεταναστεύσει ἀπὸ διάφορα ἄλλα μέρη τῆς Μακεδονίας τὴν ἀρχαῖκὴ ἐποχῇ. Ἐπίσης ὡς τὰ τέλη τῆς ἀρχαῖκῆς ἐποχῆς ὑπῆρχαν ἀκόμη στὴν Ἀνατολικὴ Μακεδονία ὑπολείμματα Παίωνων, ποὺ χάνουμε τελικὰ τὰ ἴχνη τους στὶς ἀρχές τοῦ 5ου π.Χ. αἰ., ὅποτε ὁλόκληρη ἡ Ἀνατολ. Μακεδονία κατοικήθη κε πιά ἀποκλειστικὰ ἀπὸ Θράκες¹. Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὶς Θρακικὲς φυλές οἱ πιὸ πολλὲς καὶ πιὸ ὀλιγάνθρωπες ἐξαφανίζονται καὶ αὐτὲς στὰ ἱστορικὰ χρόνια. Πιθανῶς ἀφομοιώθηκαν καὶ συγχωνεύτηκαν ἀπὸ ἄλλες πιὸ ἰσχυρὲς καὶ πολυάνθρωπες, οἱ ὁποῖες ἐπέζησαν, διατηρώντας τὸ Θρακικὸ χαρακτῆρα τους σ' ὅλη τὴν ἀρχαιότητα². Λίγες ἀπ' αὐτὲς εἶχαν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὸν ἴδιο τόπο κατοικίας. Οἱ περισσότερες ἄλλαζαν τόπο καὶ ἄλλες — ἀκόμη καὶ ἀλλόγλωσσες — συγκατοικοῦσαν σὲ διάφορες πόλεις³.

Ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸ δυτικὸ τμήμα τῆς Ἀνατολ. Μακεδονίας θὰ ἐξετάσουμε χωριστὰ καθεμιά ἀπ' τὶς φυλές αὐτὲς, τόσο ἐκεῖνες ποὺ ἐξαφανίστηκαν μετὰ τὴν πάροδο τῶν αἰώνων, ὅσο καὶ αὐτὲς ποὺ διατηρήθηκαν σ' ὅλη τὴν ἀρχαιότητα.

Βισάλτες. Οἱ Βισάλτες ἦταν Θρακικὴ φυλὴ, ποὺ γενάρχης τους θεωροῦνταν ὁ Βισάλτης, γιὸς τοῦ Ἥλιου καὶ τῆς Γῆς⁴. Κοιτίδα τους ἦταν ἡ περιοχὴ ἀνάμεσα στὸ Στρυμόνα καὶ τὸ βουνὸ Βερτίσκο⁵. Στὰ μυθικὰ χρόνια ἡ ἐξουσία

τῶν Βισαλτῶν ἐκτείνονταν στὰ νότια ὡς τὴ Σιθωνία, τὴν Παλλήνη¹ καὶ τὴν Ἀκτὴ, ὅπου συγκατοικοῦσαν μαζί με ἄλλες φυλές ὑπολείμματα τους ὑπῆρχαν ἐκεῖ ἀκόμη ὡς τὴν ἐποχῇ τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου². Στ' ἀνατολικά εἶχαν τόσες ἐπιτυχίες τὴ μυθικὴ ἐποχῇ, ὥστε ἔφτασαν νὰ καταλάβουν μετὰ τὸ βασιλιά τους Νάρι (ἢ Ὀναρι) τὴν πόλη Καρδία στὴ Θρακικὴ Χερσόνησο³. Σύμφωνα μετὰ τὸ Λίβιο καὶ τὸ Λυκόφρονα, εἶχαν ἐπεκταθῆ καὶ ἀνατολικά τοῦ Στρυμόνα στὶς πόλεις Ἀμφίπολη καὶ Ἡϊόνα καὶ μέχρι τοῦ Νέστου⁴. Δὲ μαρτυρεῖται ὅμως ἀπὸ πουθενὰ ἂν ἡ ἐπέκτασή τους αὐτὴ πέρ' ἀπ' τὸ Στρυμόνα ἐγίνε κατὰ τὴ μακεδονικὴ ἢ τὴ ρωμαϊκὴ ἐποχῇ. Τέλος στὰ βόρεια, σύμφωνα μετὰ τὴν πληροφορία τοῦ Στράβωνα, ἔφτασαν ὡς τὴν Ἡράκλεια τὴ Σιντικὴ⁵.

Στὴν ἐποχῇ τοῦ Ξέρξη οἱ Βισάλτες ἦταν πολιτικὰ ἐνωμένοι μετὰ τοὺς Κρηστωνίους, κάτω ἀπὸ κοινὸ βασιλιά⁶. Ὑστερ' ἀπὸ τὴ μάχη τῶν Πλαταιῶν, ὑποτάχτηκαν στὸ βασιλιά τῆς Μακεδονίας Ἀλέξανδρο τὸν Α' ⁷. Ἀργότερα, στὴ διάρκεια τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου, οἱ κάτοικοι ὀρισμένων βισαλτικῶν πόλεων ἐμφανίζονται σὰ φίλοι καὶ σύμμαχοι τῶν Ἀθηναίων καὶ Σπαρτιατῶν. Ἦταν τόσο γενναῖοι, ὥστε ὁ τελευταῖος βασιλιάς τῆς Μακεδονίας Περσέας στὴ μάχη τῆς Πύδνας ἔχασε κάθε ἐλπίδα γιὰ τὴ νίκη, μονάχα ὅταν ἐγκαταλείφθηκε πιά καὶ ἀπὸ τοὺς Βισάλτες, τοὺς *fortissimos viros*, ὅπως τοὺς ἀποκαλεῖ ὁ Λίβιος⁸.

Οἱ Βισάλτες ἀπὸ πολὺ νωρὶς εἶχαν ἐκπολιτιστῆ καὶ ἐξελληνιστῆ⁹, γιὰτὶ ἀκόμη ἀπὸ τὸν 7ο π.Χ. αἰ. τὰ παράλια τῆς χώρας τους εἶχαν ἀποικιστῆ ἀπὸ Ἕλληνες τῆς ὑπόλοιπης ἡπειρωτικῆς καὶ νησιωτικῆς Ἑλλάδας¹⁰ καὶ ἐξαιτίας τῆς πρῶτης κατάκτησής τους ἀπὸ τοὺς Μακεδόνες, σὲ σύγκριση μετὰ τὶς ὑπολοίπες φυλές ἀνατολικά τοῦ Στρυμόνα¹¹. Ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα ἀκόμη χρόνια οἱ

1. Πρβλ. *Κόων*, 20, 32 [= *Jacoby*, FGrH, I, 26].

2. Βλ. *Θουκυδ.* IV, 109, 4. *Διοδ.* XII, 68, 5.

3. Βλ. *Χάρον*, ἀποσπ. 9 στὸν Ἀθην. XII, 520 D - F [= *Jacoby*, FGrH, III, 262, ἀποσπ. B₁].

4. *Liv.* XLV, 30, 3: «Pars prima Bisaltas, fortissimos viros - trans Nessum amnem incolunt et circa Strymonem - et multas frugum proprietates et metalla et opportunitatem Amphipolis, quae objecta Claudiu ab oriente sole in Macedonian aditus». *Λυκόφρονα*. Ἀλεξ., 417.

5. *Στραβ.* VII, ἀποσπ. 36.

6. *Ηρόδ.* VIII, 115, 1.

7. *Θουκυδ.* II, 99, 6. *Στεφ. Βυζ.* στὴ λ. «Εὐπορία».

8. *Liv.* XLV, 30, 3.

9. Στὰ ἐρείπια τῶν βισαλτικῶν πόλεων ἡ σκαπάνη βγάζει στὸ φῶς πολλὰ ἑλλην. ἀγγεῖα (π.χ. κορινθιακὰ κ.ά.).

10. Πρβλ. τὴ βισαλτικὴ πόλη Ἀργίλο, ἀποικία τῶν Ἀνδρίων (*Θουκυδ.* IV, 103) καὶ τὴν ἀθηναϊκὴ κληρουχία τῆς Βρέας (*Πλουτ.* Περικλ., 5 κ.ά.).

11. Οἱ ἄλλες φυλές πέρ' ἀπὸ τὸ Στρυμόνα κατακτήθηκαν ἀπὸ τοὺς Μακεδόνες ὕστερ' ἀπὸ 120 χρόνια περίπου (ἐπὶ Φιλίππου Β').

1. Γενικὰ γιὰ τὶς διάφορες μεταναστεύσεις τῶν Θρακῶν καὶ τῶν Παίωνων βλ. *O. Abel*, Ἡ μέχρι Φιλίππου ἀρχαία ἱστορία τῆς Μακεδονίας (μεταφρ. Μ. Δήμιτσα), Λειψία 1860, 29 - 97.

2. Βλ. *Δ. Κανατσούλη*, Ἡ Μακεδονικὴ πόλις, «Μακεδονικά» 6(1964/65)23.

3. Πρβλ. *Θουκυδ.* IV, 109, 4: «Θύσσον καὶ Κλεονάς καὶ Ἀκροθώους καὶ Ὀλόφυξον καὶ Δίον αἱ οἰκοῦνται ξυμμίκτοις ἔθνεσι βαρβάρων διγλώσσων . . . καὶ Βισαλτικὸν καὶ Κρηστωνικὸν καὶ Ἡδῶνες· κατὰ δὲ μικρὰ πολίσματα οἰκοῦσι». *Διοδ.* XII, 68, 5: « . . . Ἐν αὐτῇ (Ἀβαρβάρων διγλώττων Βισαλτικῶν . . . »).

4. *Στεφ. Βυζ.* στὴ λ. «Βισαλτία» Σχολ. στὸ Λυκόφρονα, 417.

5. *Πτολεμ.* III, 13, 9.

Βισάλτες ἐκμεταλλεύτηκαν τὸν ἄργυρο τοῦ Δυσώρου¹ καὶ ἔκοψαν νομίσματα ἀργυρᾶ, στὰ ὁποῖα διαβάζουμε τὴν ἑλληνικὴ ἐπιγραφή: «ΒΙΣΑΛΤΙΚΟΝ» (=βισαλτικῶν ἐθνῶν ἢ μετᾶλλων ἄργυρος) ἢ «ΒΙΣΑΛΤΙΚΟΣ» (=Βισαλτικός ἄργυρος)².

Τυντηνοί. Ἡ ὑπαρξὴ τῶν Τυντηνῶν μαρτυρεῖται ἀπὸ μερικὰ νομίσματα, ποὺ βρέθηκαν μὲ τὴν ἐπιγραφή «ΤΥΝΤΕΝΟΝ» (= Τυντηνῶν)³. Εἶναι μᾶλλον ἀπίθανος ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Σβορώνου ὅτι αὐτοὶ πρέπει νὰ ταυτιστοῦν μὲ τοὺς Τιτᾶνες (Τυντᾶνες)⁴ καὶ Ἀτιντᾶνες⁵ ποὺ ἀναφέρει ὁ Στράβωνας. Δὲν ἔχουμε ὅμως σοβαροὺς λόγους νὰ ἀμφιβάλουμε γιὰ τὴν ἐτυμολογικὴ συσχέτιση, ποὺ κάνει ὁ ἴδιος, τοῦ ὀνόματος Τίντος — ἀπ' ὅπου καὶ τὸ ἐθνικὸ Τυτηνοί — μὲ τὸ ὄνομα Τζίντζος, ἑνὸς χωριοῦ τῆς Νιγρίτας⁶. Ἄν λοιπὸν θεωρήσουμε σωστὴ τὴν ταύτιση αὐτῶν τῶν τοπωνυμίων, τότε θὰ πρέπει νὰ ἐντοπίσουμε τὸ λίκνο τῶν Τυντηνῶν στὴν περιοχὴ δυτικὰ τοῦ Στρυμόνα, ὅπου κατοικοῦσαν οἱ Βισάλτες, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους καὶ φαίνεται ὅτι ἀφομοιώθηκαν καὶ ἔχασαν τὸ ἐθνικὸ τους ὄνομα.

Σιντοί. Οἱ Σιντοί⁷ ἢ Σίντιες⁸ ἦταν Θρακικὴ φυλὴ⁹, ποὺ ἀκόμη πρὶν ἀπὸ τὸν 5ο π.Χ. αἰ. κατοικοῦσαν στὰ βόρεια τῶν Βισαλτῶν, ἀπὸ τίς δυὸ μεριές τοῦ Στρυμόνα. Ὁ Στράβωνας τοὺς ταυτίζει μὲ τοὺς ἀναφερόμενους ἀπὸ τὸν Ὀμηρο Σίντιες, ἀποίκους τῆς Λήμνου¹⁰, καὶ μὲ τοὺς Σάιους¹¹ ἢ Σαπαίους¹².

1. Ἡροδ. V, 17, 2. Πρόκειται γιὰ τὰ μεταλλεῖα, ποὺ ἀργότερα τὰ ἐκμεταλλεύτηκε ὁ βασιλεὺς Ἀλέξανδρος Α' (Ἡροδ., ὁ.π.).

2. Γιὰ τὰ νομίσματα τῶν Βισαλτῶν βλ. περισσότερο στοῦ J. Svoronos, L' hellénisme primitif de la Macédoine prouvé par la numismatique et l' or du Pangée, Athènes 1919, 100-102, 105-115, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

3. J.N. Svoronos, ὁ.π., 46, 48. Βλ. καὶ Fr. Geyer, Makedonien, 28.

4. Svoronos, ὁ.π., 47.

5. Ὁ.π., 48.

6. Ὁ.π., 46, 47, σημ. 2.

7. Θουκυδ. II, 98. Στεφ. Βυζ. στὴ λ. «Σιντίξ». Γιὰ τοὺς Σιντούς βλ. Oberhammer, RE, III A, 258-9. D. Detschew, Die thrakische Sprachreste, 445 κέ. Chr. Danov, Drevna Trakija, Sofija 1967, 116-17.

8. Στράβ. VII, ἀποσπ. 45 (46). 45α. Κατὰ τὸν ἴδιο (X, 457. XII, 549, 20): «Σίντιες γὰρ ἐκαλοῦντο... εἶτα Σιντοί, εἶτα Σάιοι».

9. Στράβ. VII, ἀποσπ. 45 (46): «Ὅτι Σιντοὶ ἔθνος Θρακικόν, κατῴκει τὴν Λήμνον νῆσον· ὅθεν Ὀμηρος Σίντιας αὐτοὺς καλεῖ λέγων· ἔνθα μὲν Σίντιες ἄνδρες, καὶ VII, 549. Ὁ Abel, ὁ.π., 81, θεωρεῖ τοὺς Σιντούς ἀρχαῖο πελασγικὸ ἔθνος».

10. Στράβ. VII, ἀποσπ. 45 (46).

11. Στράβ. XII, 549, 20.

12. Στράβ. X, 457. Στεφ. Βυζ. στὴ λ. «Σάπαι· ἔθνος Θρακίης. Λέγονται δὲ Σαπαῖοι καὶ Σάιοι». - Οἱ Σαπαῖοι ὅμως κατοικοῦσαν ἀνάμεσα στὴ Νεάπολη καὶ τὸ Νέστο ποταμὸ, γεγονός ποὺ μᾶς κάνει νὰ ὑποψιαστοῦμε μετανάστευση ἑνὸς τμήματος Σιντῶν στὴ χώρα, ὅπου οἱ Σαπαῖοι ἢ τὸ ἀντίστροφο ἢ τέλος κοινὴ κοιτίδα τῶν Σιντῶν καὶ Σαπαίων, πρὶν μεταναστεύσουν στὰ μέρη αὐτά.

Ἀκόμη ἴσως εἶχαν κάποια σχέση μὲ τοὺς Σίνδους τοῦ Βόσπορου (κοντὰ στὴ λίμνη Μαιώτιδα)¹, ποὺ ἓνα μέρος τους ἀργότερα κατέβηκε νοτιότερα². Ὁ Abel πιστεύει ὅτι οἱ Σιντοὶ ἐγκαταστάθηκαν ἐδῶ, ὕστερα ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσίαν καὶ μεταφορὰ τῶν Σιριοπαίωνων καὶ Παιόπλων στὴν Ἀσία ἀπὸ τὸ Μεγάβαζο³.

Σιριοπαῖοι. Οἱ Σιριοπαῖοι⁴ (ἢ Σιρινοπαῖοι)⁵ ἦταν, ὅπως φανερῶνται καὶ τὸ ὄνομά τους, παιονικὴ φυλὴ⁶, ποὺ ἐπονομάστηκε ἔτσι ἀπὸ τὴν πόλη Σίρι⁷, κέντρο τῆς χώρας τους, ποὺ ἐκτεινόταν στὴ σημ. ἐπαρχία Σερρών. Σύμφωνα μὲ τὸν Ἡρόδοτο, ἦταν ἀποικοὶ τῶν Τευκρῶν τῆς Φρυγίας⁸ καὶ ἐγκαταστάθηκαν ἐδῶ ἴσως μετὰ τὸν Τρωϊκὸ πόλεμο⁹. Τὴν πρώιμη ἀρχαῖκὴ ἐποχὴ εἶχαν ἐκστρατεῦσαι ἐναντίον τῶν Περιθίων καὶ σὲ μιὰ μάχη, ποὺ δόθηκε ἔξω ἀπὸ τὰ τεῖχη τῆς πόλης τους, σκότωσαν τοὺς πρὸ πολλοὺς ἀπ' αὐτοὺς καὶ κατέλαβαν τὴν πόλη τους¹⁰.

Τὸ 513/12 π.Χ. οἱ Σιριοπαῖοι ὑποτάχτηκαν στοὺς Πέρσες καὶ ὠδηγήθηκαν ἀπ' αὐτοὺς, μαζὶ μὲ τίς γυναῖκες καὶ τὰ παιδιά τους, στὴν Ἀσία¹¹, ὅπου ἐγκαταστάθηκαν σὲ μιὰ κόμη τῆς Φρυγίας¹². Μὲ τὴν ἐκρηξὴ ὅμως τῆς Ἰωνικῆς ἐπανάστασης καὶ ὕστερα ἀπὸ προτροπὴ τοῦ Ἀρισταγόρα κατέβηκαν στὴ θάλασσα, ὅπου ἐπιβιβάστηκαν σὲ πλοῖα καὶ πέρασαν ἀπέναντι στὴ Χίο καὶ σὲ συνέχεια στὴ Λέσβο. Ἀπὸ κεῖ πλοῖα τῶν Λεσβίων τοὺς μετέφεραν στὸ Δορῆσκο, ἀπ' ὅπου μὲ τὰ πόδια ξαναγύρισαν στὴν πατρίδα τους¹³ ποὺ τὴ βρῆκαν

1. Ἡροδ. IV, 28. 86. Πρβλ. Kretschmer, RE, III A₁, 226-228.

2. Στεφ. Βυζ. στὴ λ. «Σίνδοι ἀπὸ μεσημβρίας τῆς Μαιώτιδος λίμνης. Ἔνιοι δὲ καὶ τὸ Σινδικὸν γένος φασὶν εἶναι τῶν Μαιωτῶν ἀπόσπασμα».

3. Βλ. O. Abel, Ἡ μέχρι Φιλίππου ἀρχαία Ἱστορία τῆς Μακεδονίας (μεταφρ. Μ. Δήμιτσα), Λειψία 1860, 69.

4. Ἡροδ. V, 15: «Οὕτω δὲ Παιόνων Σιριοπαῖονες τε καὶ Παιόπλαι καὶ οἱ μέχρι τῆς Πρασιάδος...». Μερικὰ χειρόγραφα ἔχουν τὴ γραφὴ «Σιροπαῖονες», ἀλλὰ ὅλοι διορθώνουν σὲ «Σιριοπαῖονες». Στεφ. Βυζ. στὴ λ. «Σίρις».

5. Ὁ Svoronos, ὁ.π., 76-7, πιστεύει στὴν ὑπαρξὴ τοῦ ἐθνικοῦ μὲ τὴ γραφὴ αὐτὴ, στὴν ἰσχυρὸς σὲ ὀρισμένα χειρόγραφα τοῦ Στέφανου Βυζάντιου (Cod. Rendgeranus et Vossianus) καὶ σὲ μιὰ σειρά νομισμάτων μὲ τὴν ἐπιγραφή «ΣΙΡΙΝΟΝ» (= Σιρινῶν), ποὺ τὰ ἀποδίδει στὴν πόλη «Σίριν» τῆς Παιονίας (πρβλ. καὶ τὰ νομίσματα τῆς Σίριος τῆς Λευκανίας, ποὺ φέρουν καὶ αὐτὰ τὴν ἴδια ἐπιγραφή, Head, Hist. Num. 2, 83).

6. Βλ. Ἡροδ. V, 15, 3 καὶ V, 98, 1: «... ἔπεμψε ἐς τὴν Φρυγίην ἄνδρα ἐπὶ τοὺς Παιόνους τοὺς ἀπὸ Στρυμόνος ποταμοῦ αἰχμαλώτους γενομένους ὑπὸ Μεγαβάζου».

7. Στεφ. Βυζ. στὴ λ. «Σίρις».

8. Ἡροδ. V, 13, 2: «... εἶθ' ἡ Παιονίη ἐπὶ τῷ Στρυμόνῳ ποταμῷ πεπολισμένη, ὃ δὲ Στρυμόνῳ οὐ πρόσω τοῦ Ἑλλησπόντου, εἶησαν δὲ Τευκρῶν τῶν ἐκ Τρωίης ἀποικοῦ».

9. Ἡροδ., ὁ.π.

10. Ἡροδ. V, 1, 2-3.

11. Ἡροδ. V, 12-16, 23.

12. Ἡροδ. ὁ.π., 98, 1.

13. Ὁ.π., 98, 2-4.

βμως κατειλημμένη από τή γειτονική φυλή τῶν Ὀδομάντων¹. Δὲν ξέρομε ἀν τελικὰ ἔμειναν στή χώρα τους καί συγκατοίκησαν μὲ τοὺς Ὀδομάντες ἢ ἀν μετανάστευσαν στὰ βόρεια, κοντὰ στοὺς ὁμοφύλους τους Παίονες². Πάντως, μετὰ τὴν ἐπιστροφή τους, χάνουμε πιά τὰ ἔγνη τους, γιατί δὲν ἀναφέρονται πιά ἀπὸ κανένα συγγραφέα.

¹ Ἀγριάνες³. Ἦταν φυλή παιονική⁴ ποὺ κατοικοῦσε στὸν ἄνω ροῦ τοῦ Στρυμόνα, ἀνάμεσα στοὺς Μαίδους καί τοὺς Δενθελῆτες⁵. Σύμφωνα μὲ τὸ Στράβωνα⁶, ἓνα τμήμα αὐτῶν κατοικοῦσε παλιότερα στὴν περιοχή — πιθανῶς βορείως — τοῦ Παγγαίου⁷. Ἐάν μάλιστα βασιστοῦμε στὴν ἀποκατάσταση ποὺ κάνει ὁ Stein σ' ἓνα χωριὸ τοῦ Ἡρόδοτου⁸, θὰ πρέπει νὰ συμπεράνουμε ὅτι ὑπολείμματά τους διασώζονταν στὴν περιοχή αὐτὴ καί στὴν ἐποχὴ ἀκόμη τῆς ἐκστρατείας τοῦ Μεγάβαζου ἐναντίον τῶν Σιριοπαίωνων. Τέλος δὲν εἶναι ἀπίθανη ἡ ἐτυμολογικὴ σχέση τοῦ ὀνόματος τῆς φυλῆς αὐτῆς μὲ τὸ τοπωνύμιο Ἀγριάντα ἢ Ἀγριάνιστα ποὺ διασώθηκε ὡς τίς μέρες μας⁹: τὸ ὄνομα αὐτὸ ἔχει ἓνας λόφος, ποὺ ὑψώνεται πλάι στὸ σημ. χωριὸ Ν. Σούλι Σερρών καί στὸν ὁποῖο ἔχουν ἐντοπιστῆ ἔγνη ἀρχαίου οἰκισμοῦ.

² Παιόπλες. Οἱ Παιόπλες, παιονική φυλή, ἐμφανίζονται γιὰ πρώτη φορὰ στὴν ἱστορία τὸ 513/12 π.Χ., ὅποτε μνημονεύονται μαζί μὲ τοὺς Σιριοπαίονες, μὲ τοὺς ὁποίους εἶχαν τὴν ἴδια τύχη, ὅταν ἐξεστράτευσε ὁ Μεγάβαζος στὰ μέρη αὐτὰ¹⁰. Καί μαζί μὲ τοὺς ἴδιους ξαναγύρισαν στὴν πατρίδα τους μὲ τὰ λεσβιακά πλοῖα¹¹. Ἔτσι στὴν ἐκστρατεία τοῦ Ξέρξη τοὺς ξαναβρίσκουμε στὸν παλιὸ

1. Αὐτὸ τὸ συμπέρασμα βγαίνει ἀπ' τὸ γεγονός ὅτι ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει ὅτι ἡ χώρα αὐτὴ κατοικοῦνταν, πρὶν ἀπ' τὴν ἐκστρατεία τοῦ Μεγάβαζου, ἀπ' τοὺς Σιριοπαίονες, ἐνῶ ἀργότερα ὁ Λίβιος ἐντοπίζει ἐδῶ τοὺς Ὀδομάντες.

2. Γενικὰ γιὰ τὴν ἐπέκταση τῶν Παιόνων στὰ ἐδάφη τοῦ κατοπινοῦ μακεδονικοῦ βασιλείου βλ. I. L. Merker, *The Ancient Kingdom of Paionia*, BS 6(1965), 1, 35-54.

3. Ἡ Ἀγρία, Ἀγριάσι καί Ἀγριεῖς (Στεφ. Βυζ. στή λ. «Ἀγρία»). Γιὰ τὴν κατάληξη - ἄνες τοῦ ὀνόματός τους βλ. M. Sakellariou, *La migration grecque en Ionie*, 281-82.

4. Στεφ. Βυζ., ὁ.π.

5. Βλ. Στραβ. VII, ἀποσπ. 36, 37. Πρβλ. καί Hirschfeld, RE, I, στ. 891. Danoff, «Agrianes», Kl.-Pauly, Lief. I, 1962, στ. 143. Τοῦ ἴδιου, *Drevna Trakija*, 110-11.

6. Στραβ. VII, ἀποσπ. 41: «Ὅτι καί πάλαι καί νῦν οἱ Παίονες φαίνονται . . . τὴν Πέρινον πολιορκῆσαι καί Κρηστανίαν καί Μυγδονίδα πᾶσαν καί τὴν Ἀγριάνων μέχρι Παγγαίου ὑπ' αὐτοῖς γενέσθαι».

7. Πρβλ. Στ. Μερτζίδη, Αἱ χώραι τοῦ παρελθόντος, 104.

8. Ἡρόδ. V, 16, 1: «Οἱ δὲ περὶ τὸ Πάγγαιον ὄρος [καί Δόβηρας καί Ἀγριάνας καί Ὀδομάντους] καί αὐτὴν τὴν λίμνην τὴν Πρασιάδα οὐκ ἐχειρώθησαν ἀρχὴν ὑπὸ Μεγαβάζου».

9. Βλ. Κ. Τρυφεροῦλη, Ἱστορία Ν. Σουλίου, «Σερραϊκὰ Χρονικά» 4(1963)305.

10. Ἡρόδ. V, 12-16, 23.

11. Ἡρόδ. V, 98.

τόπο κατοικίας τους, βορείως τοῦ Παγγαίου¹. Ἐπειτα χάνουμε τὰ ἔγνη τους. Ὁ Σβορώνος ἐντοπίζει τὸ λίκνο τους στὰ βόρεια τῆς λίμνης Κερκινίτιδας², ποὺ τὴν ταυτίζει μὲ τὴν λίμνη τοῦ Μπουτκόβου³, δηλ. κάτω ἀπ' τὸ βουνὸ Κερκίνη, στὴν χώρα τῶν Σιντῶν. Ὁ ἴδιος πιστεύει ὅτι ἐγκαταστάθηκαν ἐδῶ στὴν ἐποχὴ τῶν μεγάλων παιονικῶν μεταναστεύσεων, ἐξαιτίας τῶν μακεδονικῶν κατακτήσεων. Τὴν ἀρχικὴ κοιτίδα τους τὴν ἐντοπίζει στὴν περιοχή τῆς Πρέσπας⁴, ἀναγνωρίζοντας παραφθορὲς τοῦ ὀνόματός τους στὸ χωριὸ Πόπλι καί στὸ βουνὸ Πέπελας⁵.

^{Δόβηρες}. Οἱ Δόβηρες, παιονική πιθανῶς φυλή, ἀναφέρονται καί αὐτοὶ ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο ὅτι κατοικοῦσαν στὴν περιοχή βορείως τοῦ Παγγαίου καί ἦταν ἀπὸ τοὺς λίγους λαούς, ποὺ ξέφυγαν τὴν αἰχμαλωσία ἀπὸ τοὺς Πέρσες κατὰ τὴν ἐκστρατεία τοῦ Μεγάβαζου⁶. Στὴν ἐποχὴ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Ξέρξη κατοικοῦσαν πάλι γύρω ἀπ' τὸ Παγγαῖο καί συγκεκριμένα στὰ βόρεια τοῦ βουνοῦ⁷. Ὁ Leake σχετίζει τὸ ὄνομα τῆς φυλῆς αὐτῆς μὲ τὸ ρωμαϊκὸ σταθμὸ τῆς Ἐγνατίας *Domeros* καί ἐντοπίζει τὸ λίκνο τους στὴν περιοχή τοῦ σταθμοῦ⁸, δηλ. ἀκριβῶς κάτω ἀπὸ τίς βόρειες πλαγιὲς τοῦ Παγγαίου, ὅπου σήμερα τὰ χωριά Παλαικώμη, Ροδολίβος καί Πρώτη. Ἡ ἀποψη ὅμως αὐτὴ δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ δεκτὴ, γιατί ἔτσι ἐκλαμβάνουμε τοὺς Δόβηρες σὰν κατοίκους τοῦ Παγγαίου καί ὄχι τῆς περιοχῆς του, καί στὴν περίπτωσιν αὐτὴ θὰ ἔπρεπε ὁ Ἡρόδοτος νὰ τοὺς ἀναφέρῃ μαζί μὲ τοὺς ἄλλους κατοίκους τοῦ βουνοῦ, τοὺς Σάτρεις⁹. Πιὸ σωστὸ εἶναι νὰ τοὺς μεταφέρουμε ἀκόμη πιὸ βόρεια ἀπὸ τὸν τόπο αὐτό, πρὸς βορῆν ἀνέμου¹⁰. Καί ἴσως δὲ θὰ ἦταν ἀπίθανο νὰ ἀναζητήσουμε ἀνάμνησιν τοῦ ὀνόματός τους στὴν παιονικὴ πόλη Δόβηρο, ποὺ βρισκόταν κοντὰ στὴν Πρασιάδα λίμνη (Δοϊράνη). Ἐάν ὅμως τοὺς τοποθετήσουμε στὴν περιοχή τῆς Πρασιάδας¹¹, τότε δὲν ξεμακραίνουμε μονάχα πολὺ ἀπ' τὸ Παγγαῖο, ἀλλὰ ἐρχό-

1. Ἡρόδ. VII, 113, 1: «ὑπερκειόντας δὲ τὸ Πάγγαιον πρὸς βορῆν ἀνέμου Παίονας, Δοβηράς τε καί Παιόπλες παρεξίαν ἤμε πρὸς ἐσπέρην . . .».

2. *Svoronos*, ὁ.π., 83-84.

3. *Svoronos*, ὁ.π., χάρτη τῶν πρώτων Μακεδόνων.

4. *Svoronos*, ὁ.π., 83-84.

5. *Ο.π.*, 83 (ὅπου ἀκολουθεῖ τὸν *Des vedises-du-Dezert*, Géographie ancienne de la Macédoine, 234).

6. Ἡρόδ. V, 16, 1: «Οἱ δὲ περὶ τὸ Πάγγαιον ὄρος [καί Δόβηρας καί Ἀγριάνας καί Ὀδομάντους] καί αὐτὴν τὴν λίμνην τὴν Πρασιάδα οὐκ ἐχειρώθησαν ἀρχὴν ὑπὸ Μεγαβάζου».

7. Ἡρόδ. VII, 113, 1.

8. W. Leake, *Travels in Northern Greece*, III, 212. Πρβλ. καί Abel, *Maked.*, 60.

9. Ἡρόδ. VII, 111-112.

10. Ἡρόδ. VII, 113, 1.

11. Ὁ Philippon, RE, V, στ. 1249, θεωρώντας σίγουρη τὴν σχέση τῶν δυῶν ὀνομάτων υποθέτει ὅτι οἱ Δόβηρες θὰ πρέπει νὰ τοποθετηθοῦν κοντὰ στὴν λίμνη αὐτὴ.

Μυγδονία και Χαλκιδική, εκδιώχθηκαν από τον 'Αλέξανδρο Α' ¹ και αναγκάστηκαν να μεταναστεύσουν ανατολικότερα, όπως δήποτε πέρ' από το Στρυμόνα, μιά που τὰ σύνορα του μακεδονικού κράτους επεκτάθηκαν πιά με τις καινούργιες κατακτήσεις ως τον ποταμό αυτό. Τότε ήρθαν και εγκαταστάθηκαν κοντά στο πρώτο τμήμα των 'Ηδωνών ², απωθώντας βορειότερα τους περισσότερους 'Οδόμαντες. Έτσι ολόκληρη ή περιοχή ανάμεσα στους ποταμούς Στρυμόνα και Νέστο κατακλύστηκε από τους 'Ηδωνούς. Έπολιείμματα τους όμως υπήρχαν σε διάφορες πόλεις της 'Ακτής (στη Χαλκιδική) και στην εποχή ακόμη του πελοποννησιακού πολέμου ³.

Οι 'Ηδωνοί ως τη μακεδονική κατάκτηση ήταν αυτόνομοι με δικούς τους βασιλιάδες ⁴. 'Απ' αυτούς μās είναι γνωστός ο Λυκοῦργος ⁵, ο Γέτας ⁶ και ο Πιττακός ⁷. 'Η ευφορία και ο πλοῦτος της χώρας τους από πολύ νωρίς είχαν προσελκύσει τὸ ἐνδιαφέρον των ὑπολοίπων 'Ελλήνων, γεγονός που ανάγκασε τους 'Ηδωνούς να αποδυσθῶν σε σκληρούς ἀγῶνες. Έτσι τὸ 496 π.Χ. βρίσκονται ἀντιμέτωποι με τον 'Αρισταγόρα της Μιλήτου, που ήρθε με σκοπό να καταλάβη την

1. "Ίσως ένα τμήμα τους ἀπωθήθηκε παλιότερα από τη δυτική Μυγδονία που ἀναφέρεται σὰ μακεδονικό ἔδαφος ἀκόμη ἀπὸ τὴν ἐποχή του 'Αμύντα Α', βλ. Δ. Κανατσούλη, 'Η Μακεδονία μέχρι του θανάτου του 'Αρχελάου Ι. Έξωτερική πολιτική, Θεσσαλονίκη 1964, 20. 'Η τελική ἐκδιώξή τους όμως θὰ πρέπει να ἔγινε τὴν ἐποχή του 'Αλέξανδρου Α', ὅποτε καταλήφθηκε και τὸ ἀνατολικὸ τμήμα της Μυγδονίας, καθώς και ἡ Κρηστωνία και ἡ Βισαλτία, Δ. Κανατσούλη, ὅ.π., 21. - Μερικοί (Kaerst, RE, I, 1411, ἀρ. 8. Geyer, 45. I. Παπασταύρου, Μακεδονική πολιτική I (1936)60) τὴν προσάρτηση των παραπάνω τμημάτων ἀπ' τὸν 'Αλέξανδρο Α' τὴν ἀναβιβάζουν σὲ πρὶν ἀπ' τὸν 479 π.Χ. χρόνια, ἀλλὰ, ἔπως πολὺ πειστικά ἔχει ἀποδείξει ὁ Δ. Κανατσούλης, ὅ.π., 22-25, ἡ προσάρτηση αὐτὴ δὲν μπορούσε να εἶχε γίνει πρὶν ἀπ' τὸ 479, ὅποτε ὁ 'Αλέξανδρος ἦταν ἀκόμη ὑποτέλης στὸ περσικὸ κράτος, ἀλλὰ μετὰ τὴ χρονία αὐτὴ, ὅποτε ἐκμεταλλεύτηκε πιθανῶς τὴ σύγχυση και ἀναστατάωση που προκλήθηκε ἀπὸ τὴ φυγὴ των Περσῶν.

2. 'Ο Abel, ὅ.π., 79, παραδέχεται ὅτι οἱ 'Ηδωνοί — χωρίς να παραδέχεται τὰ τρία τμήματα του Στράβωνα — κατοικοῦσαν ὅλοι σὲ πρῶτα χρόνια στὴ Μυγδονία και Χαλκιδική και ἀπὸ κεί ἀπωθήθηκαν πέραν του Στρυμόνα: δηλ. ἀπορρίπτει — χωρίς ἐπιχειρήματα — τὴν προϋπαρξὴ 'Ηδωνῶν στὴν περιοχή του Στρυμόνα πρὶν ἀπὸ τὴ μετανάστευση τους ἐξαιτίας των κατακτήσεων του 'Αλέξανδρου Α'. 'Αγνοεῖ όμως ὁ Abel τὸ χωρίο του 'Ηρόδοτου, ὅπου βεβαιώνεται ἡ ὑπαρξὴ 'Ηδωνῶν στὴν περιοχή αὐτὴ κατὰ τὴν ἐποχὴ της ἐκστρατείας του Ξέρξη και ἀκόμη πρῶτιμότερα.

3. Θουκυδ. IV, 109, 2-4.

4. Αὐτὸ φανερώνει ἡ ἀυτόνομη νομισματοκοπία τους. Για τὰ νομίσματα των 'Ηδωνῶν βλ. J. Svoronos, ὅ.π., 49, 51-2.

5. 'Όμηρ. 'Ιλ., VII, 130-140. 'Απολλοδ. III, 5, 1.

6. Βρέθηκαν νομίσματα (του 5ου π.Χ.) με τὴν ἐπιγραφή «ΓΕΤΑΣ ΗΛΩΝΕΟΝ ΒΑΣΙΛΕΥΣ» ἢ «ΓΕΤΑ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΗΛΩΝΑΝ» κλπ. κοντὰ στους ποταμούς Τίγρη και Εὐφράτη, βλ. P. Perdrizet, Contribution à l'étude macédonienne, BCH 35(1911)126. Svoronos, ὅ.π., 49, 51-52. Πρβλ. A. Fol, Politická Historija, 105.

7. Θουκυδ. IV, 107, 3.

ἡδωνική πόλη Μύρκινο ¹, που παλιότερα τὴν εἶχε τειχίσει ὁ 'Ιστιαῖος, ὅταν τὴν εἶχε πάρει σὰ δῶρο ἀπὸ τὸ Δαρεῖο ². Στὴ μάχη που δόθηκε νίκησαν οἱ 'Ηδωνοί και σκοτώθηκε και ὁ ἴδιος ὁ 'Αρισταγόρας ³. Τριάντα δυὸ χρόνια μετὰ τὴν ἀποπειρα του 'Αρισταγόρα ἔστειλαν στὴν περιοχή αὐτὴ οἱ 'Αθηναῖοι 10.000 ἀποίκους, που σὲ μιὰ μάχη ὅμως κοντὰ στὴ Δραβήσκο σκοτώθηκαν σχεδὸν ὅλοι ἀπὸ τις ἐνωμένες δυνάμεις των 'Ηδωνῶν και ὑπόλοιπων Θρακῶν (465 π.Χ.) ⁴. Τελικὰ τὸ 437/6 π.Χ. κατόρθωσαν οἱ 'Αθηναῖοι να καταλάβουν τὴν πόλη των 'Εννεά ὁδῶν, ἀπ' ὅπου ἐδιώξαν τους 'Ηδωνούς και ἱδρυσαν στὴ θέση της τὴ γνωστὴ ἀποικία της 'Αμφίπολης ⁵. 'Υστερ' ἀπὸ λίγα χρόνια, στὴ διάρκεια του πελοποννησιακού πολέμου, οἱ 'Ηδωνοί της Μυρκίνου, μετὰ τὴ δολοφονία του βασιλιά τους Πιττακού, προσχώρησαν στὸ Βρασίδα ⁶, που εἶχε ἤδη στὸ στρατόπεδὸ του ἀρκετοὺς 'Ηδωνούς ⁷. Τελικὰ οἱ 'Ηδωνοί ὑποτάχθηκαν στὸ βασιλιά της Μακεδονίας Φίλιππο Β' και ἔχασαν τὴν ἀυτονομία τους. Κάτω ἀπὸ τὴ μακεδονική κυριαρχία παρέμειναν ὡς τὴ ρωμαϊοκρατία, ἀφοῦ συγχωνεύτηκαν πιά με τους Μακεδόνες.

Πίερες. Οἱ Πίερες ἦταν θρακική φυλὴ ⁸, που ὡς τὸν 7ο/6ο π.Χ. αἰ. κατοικοῦσε στὴν περιοχή νοτιῶς του 'Αλιάκμονα και ὡς τὸν 'Όλυμπο (σημ. νομὸ Πιερίας). 'Απὸ κεί ἐκδιώχθηκαν ἀπὸ τους πρώτους Μακεδόνες βασιλιάδες. Τότε ήρθαν και εγκαταστάθηκαν στὴν περιοχή ἀνάμεσα στὸ Παγγαῖο και τὴ θάλασσα ⁹. 'Απ' αυτούς ἡ περιοχή ὀνομάστηκε Πιερίδα ¹⁰ και ὁ κόλπος της Νεά-

1. 'Ηροδ. V, 124, 2. 126. Θουκυδ. IV, 102, 2.

2. 'Ηροδ. V, 23, 1. 124, 2.

3. 'Ηροδ. V, 126.

4. Θουκυδ. I, 100, 3. και IV, 102, 2. Πρβλ. 'Ηροδ. IX, 75. Μετὰ τὴ διαφορά ὅμως ὅτι ὁ 'Ηρόδοτος γράφει ὅτι ἡ μάχη ἔγινε στὸ Δάτον (σχετικὰ βλ. Perdrizet (Scaptésylé, 13-14), ἐνῶ ὁ Θουκυδίδης κι ὁ Διόδωρος XI, 70, 5. XII, 68, 2, στὴ Δραβήσκο).

5. Θουκυδ. IV, 102, 3. Διοδ. XII, 68, 2.

6. Θουκυδ. V, 107, 3.

7. Θουκυδ. IV, 6, 4.

8. Στραβ. VII, 330: «Πιερία γὰρ και 'Όλυμπος και Πίμπλα και Λεῖβηθρον τὸ παλαιὸν ἦν Θράκεια χωρία και ὄρη». 'Ο Svoronos, ὅ.π., 123, ὄχι σωστά, στηρίζομενος σ' ἕνα ἄλλο χωρίο του Στράβωνα (VII, ἀποσπ. 38: «... τὴν Παιονία μέχρι Πελαγονίας και Πιερίας ἐκτετάσθαι φασί...»), θεωρεῖ αὐτοὺς παιονική φυλή.

9. Θουκυδ. II, 99, 3: «Τὴν δὲ παρὰ θάλασσαν νῦν Μακεδονίαν 'Αλέξανδρος ὁ Περδικίου πατήρ και οἱ πρόγονοι αὐτοῦ Τημενίδαι, τὸ ἀρχαῖον ὄντες ἐξ 'Αργους, πρώτοι ἐκτήσαν το και ἐβασίλευσαν ἀναστήσαντες μάχη ἐκ μὲν Πιερίας Πιερίας, οἱ ὕστερον ὑπὸ τὸ Παγγαῖον το και ἐβασίλευσαν ὄκησαν Φάργητα και ἄλλα χωρία [και ἔτι και νῦν Πιερικός κόλπος καλεῖται ἡ ὑπὸ τῶ Παγγαῖο πρὸς θάλασσαν γῆ]...».

10. Στὴν περιοχή αὐτὴ ἀπὸ πολὺ νωρίς φαίνεται ὅτι εἶχαν ἱδρῦσει ἀποικίες οἱ 'Ερετριεῖς (Πλουταρχ. 'Ελλ. αἰ., II, ἐκδ. Βερναρδ. II, 324: «ἀποσφενδόνητοι οἱ 'Ερετριεῖς ἐκ των 'Ι-ταλικῶν ἀποικίων γενόμενοι, ἤλθον και κατέσχον τὴν Πιερίαν»). Έτσι μπορεί να νοηθῆ, ταλικῶν ἀποικίων γενόμενοι, ἤλθον και κατέσχον τὴν Πιερίαν». Έτσι μπορεί να νοηθῆ, σύμφωνα με τὸ Μπακαλάκη (ΑΕ 1936, 39), και ἡ πληροφορία του Στεφ. Βυζάντιου για τὰ(;) ἡδωνοί.

πολης Πιερίδος¹. Σύμφωνα με την πληροφορία του Στέφανου Βυζάντιου, οι Πίερες θα πρέπει σε πολύ πρώιμα χρόνια να είχαν επεκταθῆ ὡς τοὺς Φιλίππους². Ἀργότερα ὅμως φαίνεται πῶς, ὅταν ἦρθαν ἄλλοι Ἰδωνοὶ ἀπ' τῆς Θάσσο, ἀπωθήθησαν καὶ περιορίστηκαν νοτιώτερα δηλ. στὴν παραλία. Στὴ θέση αὐτὴ τοὺς βρῆκε καὶ ὁ Ξέρξης, ὁ ὁποῖος πέρασε ἔξω ἀπὸ τὰ τείχη τοὺς³ καὶ ἀργότερα οἱ Μακεδόνες. Στὴν ἐποχὴ τοῦ Ξέρξη ἀναφέρονται μαζὶ με τοὺς λαοὺς, ποὺ ἐκμεταλλεύονταν τὰ μεταλλεῖα τοῦ Παγγαίου⁴. Ἴσως ἡ ἐκμετάλλευση τῶν μεταλλείων αὐτῶν ἀπὸ τοὺς Πίερες νὰ ἀνάγεται σὲ πολὺ πιὸ πρώιμα χρόνια ἢ ἀκόμη καὶ στὸν πρῶτο καιρὸ τῆς ἐδῶ ἐγκατάστασης τοὺς. Καὶ δὲν εἶναι καθόλου ἀπίθανο νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἡ κατάκτηση τῶν Κρηνίδων, γιὰ τὴν ὁποία μιλᾷ ὁ Στέφανος Βυζάντιος⁵, ἀπέβλεπε στὴν ἐκμετάλλευση τῶν ἐκεῖ μεταλλείων σὲ μιὰ ἐποχὴ πολὺ προγενέστερη ἀπὸ τὴ γνωστὴ ἀποίκιση τῶν Θασίων.

Ἄ λ μ ω π ε ς. Βασιζόμενος σὲ μιὰ ἐπιγραφή, ποὺ βρέθηκε στὴν κοιλάδα τῆς Πιερίδας καὶ ἡ ὁποία ἀναφέρει τὴ θεὰ Ἀλμωπία, ὁ καθηγητὴς Μπακαλάκης δικαιολογημένα διατύπωσε τὴν ὑπόθεση ὅτι πιθανῶς οἱ Ἀλμωπες, μετὰ τὴν ἐκδίωξή τοὺς ἀπὸ τοὺς Τημενίδες⁶, εἶχαν ἐγκατασταθῆ στὴν περιοχὴ τοῦ Στρυμόνα⁷.

Σ ά τ ρ ε ς - Β η σ σ ο ἰ. Οἱ Σάτρες, πολεμικώτατος λαός, ἦταν, σύμφωνα με τὸν Ἐκαταῖο, ἔθνος Θράκης⁸ καὶ ἴσως εἶχαν σχέση με τοὺς Σατροκέντες⁹. Ἐνα τμήμα τοὺς κατοικοῦσε στὶς ψηλές, ἀπρόσιτες καὶ χιονοσκεπεῖς κορυφές τοῦ Παγγαίου¹⁰, γι' αὐτὸ καὶ ὡς τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἡρόδοτου, ὅπως μᾶς βεβαιώνει ὁ ἴδιος, ὄχι μονάχα στὸν Ξέρξη δὲν εἶχαν ὑποταχθῆ ἀλλὰ καὶ σὲ κανέναν

Σκάβαλα, χώρα τῶν Ἐρετριέων, καὶ γιὰ τοὺς Σκαβαλαίους τῶν Θρακικῶν φορολ. καταλόγων (Στεφ. Βυζ. στή λ. «Σκάβαλα· χώρα Ἐρετριέων. Θεόπομπος εἰκοστῶ τετάρτῳ Φιλίππων. Τὸ Ἐθνικὸν Σκαβαλαῖος». Πρβλ. RE, στή λ. «Σκάβαλα».)

1. Θουκυδ., ὅ.π.
2. Στεφ. Βυζ. στή λ. «Κρηνίδες· πόλις Πιερίας, ἧς Φίλιππος μετωνόμασε Φιλίππους».
3. Ἡροδ. VII, 112.
4. Ἡροδ. VII, 112: «... ταῦτη μὲν δὴ παρ' αὐτὰ τὰ τείχη (τῶν Πιέρων) τὴν ὁδὸν ἐποίητο, ἐκ δεξιῆς χειρὸς τὸ Πάγγαιον ὕρος ἀπέργων... ἐν τῷ χρύσειά τε καὶ ἀργύρεα ἐνὶ μέταλλα, τὰ νέμονται Πιέρεις τε καὶ Ὀδύμαντοι καὶ μάλιστα Σάτραι».
5. Στεφ. Βυζ. στή λ. «Κρηνίδες».
6. Θουκυδ. II, 99.
7. Γ. Μπακαλάκη, Περὶ Ἀλμώπων καὶ Ἀλμωπίας θεᾶς, ΠΑΑ 12(1937)484-88.
8. Στεφ. Βυζ. στή λ. [= Jacoby, FGrH, I A, ἀποσπ. 157]: «Σάτραι· ἔθνος Θράκης ὡς Ἐκαταῖος ἐν Εὐρώπῃ φησί». Βλ. ἐπίσης Ἡροδ. VII, 111 α' Ἐθνεα δὲ Θρηκίων δι' ὧν τῆς χώρας ὁδὸν ἐποίητο τοιαῦτα, Παῖτοι... Σάτραι». Βλ. Oberhammer, RE, II A, 81.
9. Στεφ. Βυζ. στή λ. «Σατροκένται» [= Jacoby, ὅ.π., 181].
10. Ἡροδ. VII, 111, 1 «Οἰκέουσι τε γὰρ (οἱ Σάτραι) ὕρα ὑψηλά, ἴδησι τε παντοίησι καὶ χιόνι συνηρεφέα, καὶ εἰσὶ τὰ πολέμια ἄχρουν». Γενικὰ γιὰ τὴ φυλὴ τῶν Σατρῶν βλ. Danov, Drevna Trakija, 114-15.

να ἄλλο κατακτητῆ¹. Μέσα στὸν τόπο κατοικίας τοὺς βρισκόταν τὸ μαντεῖο τοῦ Διονύσου, τοῦ ὁποῖου κατὰ συνέπεια ἦταν καὶ οἱ φυσικοὶ φύλακες αὐτοῦ². Εἶχαν ἀκόμη στὴν κατοχὴ τοὺς τὰ πιὸ πολλὰ ἀπὸ τὰ μεταλλεῖα χρυσοῦ καὶ ἀργύρου τοῦ Παγγαίου³.

Κυρίως ὅμως σὰν ἱερεῖς τοῦ παραπάνω ἱεροῦ ἀναφέρονται οἱ Βησσοί, μιὰ φυλὴ τῶν Σατρῶν⁴. Τοὺς Βησσούς τοὺς ἀναφέρει ἀργότερα ὁ Πλίνιος σὰ μιὰ ἰδιαίτερη φυλὴ, χωρισμένη σὲ διάφορα τμήματα με ξεχωριστὰ ὀνόματα, ποὺ ἐκτείνονταν στὶς πλαγιές τοῦ Παγγαίου καὶ ὡς τὸν ποταμὸ Νέστο⁵. Ὅπως δὲ ποτε εἶχαν κάποια σχέση με τοὺς Βησσούς ἢ Τετραχωρίτες τοῦ Αἴμου⁶, ποὺ ἐμφανίζονται ἀργότερα πολλὲς φορές στὴν ἑλληνιστικὴ καὶ ἰδιαίτερα τὴ ρωμ. ἐποχὴ σὰν ἐπιδρομεῖς στὴ Μακεδονία⁷. Ἡ ὕπαρξη πάλι ἐνὸς τμήματος Βησσῶν με τὸ ὄνομα Διόβησσοι⁸ προδίδει συγγένεια τῶν Βησσῶν καὶ κατὰ συνέπεια καὶ τῶν Σατρῶν με τὸ θρακικὸ λαὸ τῶν Δίων, ποὺ ἀναφέρει ὁ Θουκυδίδης⁹.

Π α ν α ἰ ο ι. Οἱ Παναῖοι ἦταν ἠδωνικὴ φυλὴ¹⁰, αὐτόνομη, ποὺ κατοικοῦσε πέραν (τοῦ) Στρυμόνος¹¹. Ἄν θεωρήσουμε βέβαιο ὅτι ὁ Θουκυδίδης ἀκολουθεῖ τὴ γεωγραφικὴ τοὺς σειρὰ στὴν ἀπαρίθμηση τῶν λαῶν¹² — πράγμα ποὺ

1. Ἡροδ. VII, 110.

2. Ἡροδ. VII, 111, 2.

3. Ἡροδ. VII, 112.

4. Ἡροδ. VII, 111, 2.

5. Plin. H.N., IV, 18: «Levo (latere Strymonis) digeri, Bessorumque multa nomina; ad Nestum amnem, Pangaei montis ima ambientem, inter Elethos, Diobessos, Carbilessos».

6. Στραβ. VII, 5, 12: «Εἰθ' οἱ περὶ τὸν Αἶνον καὶ οἱ ὑπ' αὐτῷ οἰκοῦντες μέχρι Πόντου, Κόραλλοι καὶ Βέσσοι καὶ Μέδων τινὲς καὶ Δανθηλητῶν... Βέσσοι δὲ οἵπερ τὸ πλεόν τοῦ ὀρους νέμονται τοῦ Αἴμου, καὶ ὑπὸ τῶν ληστῶν λησταὶ προσαγορεύονται...», VII, ἀποσπ. 31, 47 (48): «Παροικοῦσι δὲ τὸν Ἐβρον Κορπίλοι καὶ Βρέναι ἐτι ἀνωτέρω, εἴτ' ἔσχατοι Βέσσοι... ἅπαντα δὲ τὰ ἔθνη ληστρικά ταῦτα, μάλιστα δ' οἱ Βέσσοι, οὓς λέγει γειτονεῖν Ὀδρύσαις καὶ Σαπαταῖς». Στεφ. Βυζ. στή λ. «Τετραχωρίται· οἱ Βέσσοι, ὡς Στράβων ἐβδόμῃ. Οὗτοι λέγονται καὶ Τετράκωμοι».

7. Oberhammer, RE, III, 329-331, στή λ. «Besso». G. Kačarov, Trakijските Bessi, IID 6(1924)31 κέ. Danoff, «Besso» Kl.-Pauly, 5 Lief., 1964, στ. 827 κέ. Τοῦ ἴδιου, Drevna Trakija, 118-19. E. Maximov, Der Erzbergbau der Bessen, «Thracia» 3(Sofia 1974)397-408.

8. Plin., ὅ.π.

9. Θουκυδ. II, 96, 2. Πρβλ. Danov, Drevna Trakija, 114-15.

10. Στεφ. Βυζ. στή λ. «Παναῖοι· ἔθνος ἠδωνικὸν οὐ πόρρω Ἀμφιπόλεως».

11. Θουκυδ. II, 111, 3: «... ἐφοβήθησαν δὲ καὶ οἱ πέραν Στρυμόνος πρὸς βορέαν Θράκες, ὅσοι πεδία εἶχον, Παναῖοι καὶ Ὀδύμαντοι καὶ Δρῶοι καὶ Δερσαῖοι· αὐτόνομοι δ' εἰσὶ πάντες».

12. Ὅ.π.

συνήθως τὸ κάνει —, τότε θὰ πρέπει νὰ ἔχη δίκιο ὁ Στέφανος Βυζάντιος πού τοὺς τοποθετεῖ πιὸ ἐδῶ ἀπὸ τοὺς Ὀδόμαντες, οὐ πόρρω Ἀμφιπόλεως¹. Τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Ἡρόδοτος δὲν τοὺς ἀναφέρει οὔτε στὴν ἐκστρατεία τοῦ Μεγάβαζου οὔτε τοῦ Ξέρξη, μᾶς κάνει νὰ πιστέψουμε ὅτι ἐγκαταστάθηκαν ἐδῶ μαζὶ μὲ τὸ τμήμα ἐκεῖνο τῶν Ἡδωνῶν, πού τὸ εἶχε ἐκδιώξει ὁ Ἀλέξανδρος Α' ἀπὸ τὴ Μυγδονία.

Δρῶοι - Δερσαῖοι. Οἱ Δρῶοι καὶ Δερσαῖοι² (ἢ Δερραῖοι)³, αὐτόνομες θρακικὲς φυλές⁴, σύμφωνα μὲ τὸ Θουκυδίδη, κατοικοῦσαν στὴν ἐποχὴ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Σιτάλκη ἐναντίον τῆς Μακεδονίας πέραν Στρομόνος πρὸς βορρᾶν⁵ καὶ κατὰ γεωγραφικὴ σειρὰ ὕστερ' ἀπὸ τοὺς Ὀδόμαντες⁶. Θὰ πρέπει δηλ. νὰ ἀναζητήσουμε τὸ λίκνο τους στὸ τμήμα τῆς Σιντικῆς (ἀνατολικὰ) πού βρίσκεται βορείως τῆς Ὀδομαντικῆς⁷. Ἀπ' αὐτοὺς οἱ Δερσαῖοι φαίνεται ὅτι σὲ παλιότερη ἐποχὴ κατοικοῦσαν στὴν περιοχὴ τῶν Φιλίππων⁸, γιὰ τὸ Ἡρόδοτος στὴν ἀπαρίθμηση τῶν ἐθνῶν τοὺς ἐντοπίζει ἀνάμεσα στοὺς Σαπαίους καὶ Ἡδωνοὺς⁹. Ἴσως ἀναγκάστηκαν νὰ μεταναστεύσουν στὰ βόρεια, ἐξαιτίας τῶν ἀναστατώσεων πού προκλήθηκαν στοὺς ἐδῶ λαοὺς μὲ τὴν ἀφιξὴ τῶν Ἡδωνῶν, πού τοὺς εἶχε ἐκδιώξει ὁ Ἀλέξανδρος Α' ἀπὸ τὴ Μυγδονία.

Σαπαῖοι. Ἀνάμεσα στοὺς Δερσαίους καὶ τοὺς Βίστονες ὁ Ἡρόδοτος ἀναφέρει ὅτι κατοικοῦσε ἕνας ἄλλος λαός, οἱ Σαπαῖοι¹⁰. Ἄν λοιπὸν τοποθετήσουμε τοὺς Δερσαίους στὴν περιοχὴ λίγο ἀνατολικά τῆς Καβάλας, τότε θὰ πρέπει νὰ ἀναζητήσουμε τὸ λίκνο τῶν Σαπαίων ἀκόμη ἀνατολικότερα καὶ πιὸ ἐδῶ ἀπ' τοὺς Βίστονες, δηλ. στὶς δυὸ μεριὲς τοῦ ποταμοῦ Νέστου, ὅπου φύλαγαν τὴν

1. Στεφ. Βυζ., δ.π.

2. Θουκυδ., δ.π. Ἡροδ. VII, 110.

3. Στεφ. Βυζ. στή λ. «Δερραῖοι· θράκιον ἔθνος. Ἡρόδοτος . . . Δερσαίους αὐτοὺς φησί».

4. Θουκυδ., δ.π. Ὁ Kalapothakes, De Thracia provincia, 19, ταυτίζει τοὺς Δρῶους μὲ τοὺς Τραυσούς τῆς Ροδόπης.

5. Θουκυδ., δ.π.

6. Ὁ.π.

7. Στὰ βόρεια τοῦ κάτω ροῦ τοῦ Στρυμόνα τοὺς τοποθετεῖ καὶ ὁ Oberhammer, RE, V₂, 1720 καὶ V₁, 245. Ὁ Svoronos, δ.π., 60, υποψιάζεται μήπως οἱ Δερσαῖοι πρέπει νὰ ταυτιστοῦν μὲ τοὺς ἀναφερόμενους σὲ νομίσματα «Δερναίους» (= Περναίους), ὅποτε θὰ πρέπει νὰ τοποθετηθῇ τὸ λίκνο τους στὴν περιοχὴ λίγο ἀνατολικά τῆς Καβάλας. Δὲν εἶναι ἀπίθανο νὰ ἐκτεινόταν σὲ μιὰ στενὴ λωρίδα στὴν περιοχὴ ἀνάμεσα στὴν Καβάλα καὶ τοὺς Φιλίππους.

8. M. Reinach, Rev. Numism., 1897, 121.

9. Ἡροδ. VII, 118.

10. Ἡροδ., δ.π. Στραβ. VII, ἀποσπ.). 43, 47 (48). Ἀπὸ τὶς φιλολογικὲς καὶ ἐπιγραφικὲς πηγές μᾶς γίνονται γνωστὰ διάφορα ὀνόματα Σαπαίων δυναστῶν (π.χ. Ραισκίουπολις, Ρά-Νέστο, βλ. G.W. Bowersock, Augustus and the Greek World, Oxford 1964, 153 κ.ε., ὅπου καὶ οἱ σχετικὲς πηγές.

εἴσοδο τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τὴ Θράκη, τὰ περίφημα στενὰ τῶν Σαπαίων¹. Νομίζουμε εἶναι σωστὴ ἡ ταύτιση τῆς χώρας τῶν Σαπαίων μὲ τὸν τουρκικὸ καζά Σαρὶ - Σαμπάν (σημ. περιοχὴ Χρυσούπολης), πού κάνει ὁ Σβορώνος². Εἶναι πολὺ πιθανὸ ὅτι τὸ ὄνομα τοῦ καζᾶ, ὅπως καὶ τὸ ὄνομα ἐνὸς χωριοῦ Ἐσκι - Σαμπάν διέσωσαν τὴν ἀνάμνηση τοῦ ἀρχαίου λαοῦ τῶν Σαπαίων³.

Διονύσιοι (;) Τὸ ὄνομα τῆς φυλῆς τῶν Διονυσίων δὲ μᾶς παραδόθηκε ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους, ἀλλὰ τὴν ὑπαρξὴ τους υποψιάζομαστε ἀπὸ ἕνα στατήρα, πού φέρει τὴν ἐπιγραφή «ΔΙΟΝΥ(ΣΙΩΝ)»⁴. Ὁ Σβορώνος, πού δὲν ἀμφιβάλει καθόλου γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τῶν Διονυσίων, δέχεται ὅτι ἦταν ἡδωνικὴ φυλὴ καὶ ἀναγνωρίζει αὐτοὺς στοὺς Ἡδωνοὺς⁵ πού σκότωσαν τὸ βασιλιά τους Λυκοῦργο⁶, γιὰ τὸ δεχόταν στὴ χώρα τους τὸ Διόνυσο, καὶ οἱ ὅποιοι, σὰν ὑπερασπιστὲς τῆς λατρείας τοῦ Διονύσου, θὰ ἔπρεπε νὰ ὀνομάζονταν Διονυσιασταὶ ἢ Διονύσιοι⁷. Προχωρώντας ἀκόμη περισσότερο ὁ Σβορώνος ἐντοπίζει τὸ λίκνο τους στὸ Νύσιον πεδῖον⁸ (πεδιάδα τῶν Φιλίππων) καὶ ταυτίζει τὸ βουνό τους Νύσιον⁹ (= Διονύσιον)¹⁰ μὲ τὸ λόφο τοῦ Διονύσου τῶν Φιλίππων¹¹, ὅπου τὰ περίφημα μεταλλεῖα Ἄσυλα¹².

1. Ἀππιαν. Ἐμφ. πολ. IV, 87, 35.

2. Svoronos, δ.π., 60.

3. Svoronos, δ.π.

4. Sallet, Z.f.N., II, 74 καὶ III, 133. Babelon, ἀρ. 1476, πίν. XLVIII, 12. Svoronos, δ.π., 68.

5. Svoronos, δ.π., 64.

6. Ἀπολλοδ. III, 5, 1.

7. Svoronos, δ.π., 64.

8. Svoronos, δ.π., 64. Στὴν ταύτιση αὐτὴ στηρίζεται κυρίως στὸν Εὔσταθ. (Σχολ. στὸ Διονύσιον. Περιηγ., στ. 1153): «Εἰσι δὲ καὶ ἄλλαι Νύσαι, ὧν μία καὶ περὶ Θράκη, ἧς μνημονεῖται Ὁμηρος ἐν ταῖς περὶ Λυκοῦργου τοῦ τῶν Ἡδωνῶν».

9. Ἡσυχ. στή λ. «Νύσα καὶ Νυσήιον ὄρος οὐ καθ' ἕνα τόπον. Ἔστι γάρ . . . Θράκης . . . Μακεδονίας . . . περὶ τὸ Πάγγαιον». Εὔσταθ. Σχολ. στήν Ἰλ., ΣΤ, 131: «Νυσήιον δὲ ἐν ταῦθα ὄρος τις Θράκης, ὃ καὶ Νύσσα λέγεται, ἀφ' ἧς ὁ Διόνυσος ὀνομασθεὶς δοκεῖ κατὰ τὸ Νύσια, ὅπερ ἐστὶ Διονυσιακά». Ὁμηρ. Ἰλ., Z, 136: «κατ' ἡγάθεον Νυσήιον». Ὁ Perdri- Nuzet (Cultes et mythes du Pangée, 46 κ.ε.) ἔχει ἀποδείξει ὅτι τὸ ὀμηρικὸ βουνὸ Νυσήιον πρέπει νὰ ταυτισθῇ μὲ τὸ Παγγαῖο ἢ μ' ἕνα μέρος αὐτοῦ.

10. Svoronos, δ.π.

11. Ὁ.π.

12. Ἀππιαν. Ἐμφ. πολ., IV, 106.

2. Μακεδόνες

Οι πρώτοι Μακεδόνες εγκαταστάθηκαν στην Ανατολική Μακεδονία μετά το 479 π.Χ., όποτε κατακτήθηκε από τον Αλέξανδρο Α' ή Βισαλτία. Πιθανώς ή Εύπορία που ίδρυσε ο Αλέξανδρος Α' ¹ κατοικήθηκε από τους πρώτους Μακεδόνες άποίκους. Ομαδικές εγκαταστάσεις Μακεδόνων άποίκων θα έγιναν στα μεταλλεία του Δυσώρου, που ξέρουμε ότι εκμεταλλεύτηκε ο βασιλιάς αυτός ². Τέλος, μια που ή περιοχή αυτή αποτέλεσε τμήμα του μακεδονικού βασιλείου, ήταν έπόμενο να συρρεύσουν μαζί με τους κρατικούς υπαλλήλους και διάφοροι Μακεδόνες, που αναζητούσαν καινούργια τήχη στη νεοκατακτηθεΐσα περιοχή.

Υστερα από 140 περίπου χρόνια, επί Φιλίππου Β', όποτε κατακτήθηκε και ή υπόλοιπη περιοχή της Ανατολικής Μακεδονίας, που βρισκόταν ανάμεσα στους ποταμούς Στρυμόνα και Νέστο, κατακλύστηκε και αυτή από τους Μακεδόνες. Σάν πρώτο τόπο ομαδικής άποίκισης θα πρέπει να θεωρήσουμε την πόλη των Κρηνίδων, που έπαύξησε ο Φίλιππος τον πληθυσμό της από Μακεδόνες και "Ελληνες άποίκους και τις μετονόμασε Φιλίππους. Δεύτερος πόλος έλξης των Μακεδόνων θα ήταν τα μεταλλεία της ίδιας πόλης, καθώς και τα μεταλλεία του Παγγαίου. Επίσης οι έμπορικές πόλεις της Αμφίπολης και της Νεάπολης. Φυσικά και το τμήμα αυτό δεν άργησε, μετά την προσάρτηση του στο μακεδονικό κράτος, να γεμίσει από Μακεδόνες, που αναμείχθηκαν στις πόλεις και τα χωριά με τους ιθαγενείς κατοίκους, τους όποιους, ύστερα από πάροδο αιώων, άφομοίωσαν.

Εΐναι δύσκολο να διακρίνουμε τους Μακεδόνες ανάμεσα στον έλληνικό πληθυσμό της Ανατολ. Μακεδονίας, γιατί στις παραλιακές τουλάχιστο πόλεις έχουμε τους διάφορους "Ελληνες άποίκους, με τους όποιους άμείχθηκαν οι Μακεδόνες. Έτσι το έλληνικό όνομα σε μια έπιγραφή, αν δεν είναι καθαρά μακεδονικό ή ιδιαίτερα προσφιές στους Μακεδόνες, δεν προϋποθέτει και μακεδονική καταγωγή του προσώπου. Αλλά, έπειδή μετά τη μακεδονική κατάκτηση έπαυσαν οι εγκαταστάσεις άποίκων στην Ανατολική Μακεδονία και οι προϋπάρχοντες άποικοι (Αθηναΐοι, Θάσιοι κλπ.) άφομοιώθηκαν με την πάροδο του χρόνου από το πολυπληθέστερο μακεδονικό στοιχείο, γι' αυτό μπορούμε να θεωρήσουμε σα Μακεδόνες σχεδόν όλους αυτούς που τα όνόματά τους συναντούμε σε έπιγραφικές ή φιλολογικές πηγές μετά τον 3ο π.Χ. αϊ. και κυρίως σε έπιγραφές της ρωμαϊκής εποχής ³.

1. Στεφ. Βυζ. στη λ. «Εύπορία». Περισσότερα για την πόλη αυτή βλ. πιο κάτω, σσ. 117-8.

2. Ηροδ. V, 17, 2.

3. Για τα μακεδονικά κύρια όνόματα βλ. J. Callieris, Les anciens Macédoniens, I, 289-325.

B. ΑΠΟΙΚΟΙ

1. Θάσιοι

Από πολύ νωρίς ακόμη το παραλιακό τμήμα της Ήδωνΐδας, εξαιτίας του πλούτου του, είχε προσελκύσει άποίκους από το άπέναντι νησί της Θάσου και δεν άργησε να γεμίσει από θασιακές άποικίες, ώστε δίκαια να ονομαστή Θασίων Ήπειρος ¹. Οι αρχαιότατες σχέσεις της Θάσου με την περαιά της, που άνάγονται στην πρώιμη αρχαϊκή και μυθική ακόμη έποχή ², μάς κάνουν να αναζητήσουμε τους πρώτους άποίκους της Θασίων Ήπειρου ανάμεσα στους Πάριους του Τελεσικλή (7ος π.Χ. αϊ.) ³. Ο θασιακός αυτός άποικισμός, άρχίζοντας από τον 7ο π.Χ. αϊ. ή και νωρίτερα και διαρκώντας ως τον 4ο π.Χ. αϊ. είχε κυρίως εΐρηνικό χαρακτήρα. Φαίνεται πώς οι Θράκες της περιοχής αυτής, αντίθετα με τους "Ελληνες της Μαρώνειας και τους Σάτους ⁴, δεν προέβαλαν μεγάλα εμπόδια στην εξάπλωση των Θασίων, γιατί έβρισκαν και οι ίδιοι όφελος σ' αυτήν ⁵. Αν και οι φιλολογικές πηγές χαρακτηρίζουν γενικά τις θασιακές άποικίες σαν Θασίων πόλεις ή Θασίων εμπόρια, τα αρχαιολογικά εύρηματα που άποκομίστηκαν από τα έρείπια μικρών πολισμάτων μάς έπιτρέπουν να διακρίνουμε αυτές από οικιστικές πλευράς σε 2 είδη: 1) σε μεγάλους οικισμούς που, από

1. Ο όρος αυτός συναντιέται για πρώτη φορά στον Ηρόδοτο (VI, 46, 3) και το Θουκυδίδη (I, 101, 3) και άργότερα σε μια σειρά νομισμάτων του 4ου π.Χ. αϊ., που φέρουν στην κ' όψη κεφάλι του Ήρακλή και στη β' όψη ένα τρίποδα ή ένα τόξο ή ρόπαλο, βλ. J. Eckhel, α' όψη κεφάλι του Ήρακλή και στη β' όψη ένα τρίποδα ή ένα τόξο ή ρόπαλο, βλ. J. Eckhel, Doctrina numorum veterum, pars I, vol. II, p. 53. T. Mionnet, Description de medailles grecques et romaines, I, p. 433, άρ. 12. II, p. 547, άρ. 41 και πιν. VIII, 5. Berl. Katal., illes grecques et romaines, I, p. 433, άρ. 12. II, p. 547, άρ. 41 και πιν. VIII, 5. Berl. Katal., echenlands, II, 2, p. 100 και πιν. XX. Για τα μικρά χάλκινα νομίσματα αυτής της σειράς, που φέρουν στην όπισθια πλευρά στη θέση του τρίποδα ένα ρόπαλο, βλ. J. Devitte, Rev. Numism., 1874-77, p. 438, άρ. 5 και πιν. XVI, 5. B.N. Head, ό.π., 265. H. Gaebler, ό.π., 101 και πιν. XX, 2. A. M. Bon, BCH 60(1936)173 και πιν. XXIV, 2. Έξαιτίας της μεγάλης όμοιότητας που υπάρχει ανάμεσα σ' αυτά και εκείνα που κόπηκαν μερικά χρόνια άργότερα στους Φιλίππους, πρέπει να δεχτούμε ότι αυτά κόπηκαν στις Κρηνίδες (βλ. P. Collart, ό.π., 135, σημ. 4, 162 κέ.).

2. Το παλιότερο όνομα της Θάσου «Όδωνίς» δείχνει καθαρά ότι το νησί κατοικοΐνταν πρώτα από τους Ήδωνούς βλ. Ησυχ. στη λ. «Όδωνίς». Ψευδο-Σκυριν. Περιηγ., 459 κέ. [=GGM, I, 222]. Απολλοδ. II, 5, 9. 13. Πρβλ. H. Seyrig, BCH 51(1927)216 και σημ. 1. "Ιχνη του ήδωνικού αυτού άποικισμού διατηρήθηκαν και ως την κλασική έποχή στις λατρείες του νησιού και στα όνόματα των κατοίκων της, βλ. P. Collart, Philippes, 91-2, όπου και ή σχετική βιβλιογραφία.

3. Η ακριβής χρονολογία της άφιξης των Παρίων στη Θάσο δεν είναι γνωστή, αλλά μάλλον θα πρέπει να τοποθετηθώ ανάμεσα στα 716 και 664 π.Χ., βλ. C. Fredrich, IG, XII

8, p. 76. H. v. Gaertringen, RE, στη λ. «Thasos», στ. 1311-13.

4. Βλ. C. Fredrich, IG, XII 8, p. 76, 79, 81. F. Bilabel, Die ionische Kolonisation, «Philol.» Suppl. XIV 1, 1921, 184.

5. P. Collart, Philippes, 94.

τὸν ἀριθμὸ τῶν ἀποίκων καὶ τῶν ἐντόπιων κατοίκων μπορούν νὰ χαρακτηριστοῦν σὰν πόλεις καὶ 2) σὲ μικρότερους τειχισμένους οἰκισμούς. ὅπου ἦταν ἐγκαταστημένοι σχετικὰ λίγοι ἄποικοι¹ καὶ πού μπορούν νὰ χαρακτηριστοῦν σὰν ἀπλοὶ ἐμπορικὸι σταθμοὶ (ἐμπόρια) ἢ χωριά².

Σκοπὸς τοῦ ἀποικισμοῦ τῶν Θασίων ἦταν ἡ ἐκμετάλλευση τῶν μεταλλείων καὶ τῆς πλούσιας σὲ γεωργικὰ ἀγαθὰ περιοχῆς, καθὼς καὶ ἡ προώθηση τῶν θασιακῶν προϊόντων στὴ θρακικὴ ἐνδοχώρα. Οἱ πρόσοδοι τῆς Θάσου, πού ἀποκομίζονταν ἀπὸ τὰ μεταλλεῖα, ἦταν πολὺ πλούσιες. Μπορεῖ βέβαια νὰ μὴν ἐφταναν τὸν σχεδὸν μυθικὸ ἀριθμὸ τῶν 80 ταλάντων τὸ χρόνο πού μᾶς δίνει ὁ Ἡρόδοτος³, δὲ θῆκε ὅμως νὰ ἦταν λιγότερο ὑπολογίσιμες. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ ἡ ὁμοιότητα τῶν θασιακῶν νομισμάτων μὲ τοὺς τύπους τῶν νομισμάτων τῶν θρακικῶν φυλῶν τῆς ἠπείρου καὶ ἡ ἀνακάλυψη νομισμάτων τοῦ νησιοῦ στὴ Μακεδονία δείχνουν τὴν ἔκταση καὶ ἀκτινοβολία τῶν ἐμπορικῶν συναλλαγῶν τῶν Θασίων⁴.

Ποιὲς ἦταν ὅμως αὐτὲς οἱ θασιακὲς ἀποικίαι καὶ τὰ ἐμπόρια, πού ἡ ἀναγνώρισή τους θὰ μᾶς ἐπιτρέψῃ νὰ προσδιορίσουμε μὲ ἀκρίβεια τὰ ὄρια τῆς περιοχῆς τῆς Θασίων Ἠπείρου, στὴν ὁποία εἶχαν ἐγκατασταθῆ οἱ Θάσιοι ἄποικοι; Οἱ φιλολογικὲς πηγὲς μονάχα γιὰ 2 ἀπὸ τὶς παραλιακὲς πόλεις, τὴ Γαληψὸ καὶ τὴν Οἰσύμη⁵, μιλοῦν καθαρὰ ὅτι ἦταν θασιακὲς ἀποικίαι (ἐμπόρια)⁶. Ἄν ὅμως ὁ Ψευδο - Σκύλακας δὲ συγκαταλέγει ἀπὸ λάθος καὶ τὴ Φάγρη ἀνάμεσα στὰ ἐμπόρια τῶν Θασίων, ὅπως κάνει μὲ τὴν Ἀμφίπολη⁷, τότε, παρὰ τὴν ἔλλειψη ἄλλης μαρτυρίας, δὲ θὰ ἦταν ἀπίθανο νὰ θεωρήσουμε καὶ αὐτὴν θασιακὴ ἀποικία. Ἐπίσης, ἂν θεωρήσουμε σωστὴ τὴ διάρθρωση, πού προτείνει στὸ

1. Βλ. X. Χρυσανθάκη, Εἰδήσεις ἐκ τῆς Θασίων Ἠπείρου, AAA 6(1973), 2, 236.

2. Πρβλ. Δημοσθ. Κατὰ Πολυκλέους, L 47, 1221: «Ἐπειδὴ δ' ἀφικόμεθα εἰς χωρίον τι ἐν τῇ ἀπαντικρῷ ἠπείρῳ Θασίων ἐμπόριον, καὶ ἐκβάντες ἡριστοποιούμεθα . . .». Γιὰ τὸ χαρακτῆρα τῶν θασιακῶν ἀποικιῶν πρβλ. καὶ ἀπόψεις D. Lazaridis, Thasos and its Peraia, 36.

3. Ἡρόδ. VI, 46. Πρβλ. Perdrizet, Scaptésylé, 135, σημ. 4.

4. Βλ. C. Friedrich, IG, XII 8, p. 80 καὶ σημ. 1. Πρβλ. καὶ Collart, Philippes, 95.

5. Γιὰ τὴ θέση τῶν πόλεων αὐτῶν, καθὼς καὶ ὅλων τῶν ἄλλων πού ἀναφέρονται παρακάτω, βλ. στὸ κεφ. «Τοπογραφία».

6. Βλ. Θουκυδ. IV, 107, 3: « . . . καὶ Γαληψὸς οὐ πολλῶ ὕστερον καὶ Οἰσύμη εἰσι δὲ αὐταὶ Θασίων ἀποικίαι », V, 6, 1: « . . . Γαληψὸν δὲ τὴν Θασίων ἀποικίαν λαμβάνει κατὰ κράτος ». Ψευδο - Σκύλ., 67 [= GGM, I, 54]: « Ἀμφίπολις, Φάγρης, Γαληψὸς, Οἰσύμη καὶ ἄλλα ἐμπόρια Θασίων ». Ψευδο - Σκύμν., 456 [= GGM, I, 221]: « . . . μετ' Ἀμφίπολιν δ' ἢ πρότερον Οἰσύμη πόλις Θασίων γενομένη . . . ». Διοδ. XII, 68, 4: « . . . ἐν αἷς ἦσαν ἀξιολογώταται Οἰσύμη καὶ Γαληψὸς, ἀμφοτέρω Θασίων ἀποικοί ». Ἀρποκρατ. στὴ λ. «Στρώμη» [= F HG, I, 404, ἀποσπ. 128. II, p. 197. III, p. 32, ἀποσπ. 19]: « Ἡρακλείδης ἢ Φιλοστέφανος ἐν τῷ Περὶ νήσων φησὶν· Ἀποικίαι δὲ εἰσι Θασίων τῆς Θράκης Γαληψὸς καὶ Στρώμη ἢ νῆσος· ἔστι δὲ ἐμπόριον Θασίων ».

7. Ψευδο - Σκύλ., ὁ.π.

κεῖμενο τοῦ Ἡρόδοτου ὁ Stein¹, τότε κερδίζουμε τὴ γνωριμία μιᾶς ἀκόμη θασιακῆς ἀποικίας, τῆς Πιστύρου. Μὲ τὴν Πίστυρο, ἡ ὁποία ταυτίζεται πιθανῶς μὲ τὰ ἐρείπια ἀρχαίας πόλης κοντὰ στὸ χωριὸ Ποντολίβαδο², μετατοπίζονται τὰ σύνορα τῆς θασιακῆς ἠπείρου ἀνατολικά ὡς τὸ Νέστο ποταμὸ. Κι ἂν πάρουμε ὑπόψη μας ὅτι καὶ ἡ Πέρνη (κοντὰ στὴ σημ. Κεραμωτὴ) θὰ πρέπει νὰ ἦταν θασιακὴ ἀποικία καὶ μάλιστα ἀπὸ τὶς ἀρχαιότερες, ἐξαιτίας τῆς γειτνιασῆς τῆς μὲ τὸ νησί³, τότε φαίνεται πολὺ πιθανὸ πὼς τὰ ἀνατολικά σύνορα τῆς θασιακῆς ἠπείρου ὀρίζονταν ἀπὸ τὸ Νέστο ποταμὸ, ὁ ὁποῖος ἀποτελοῦσε τὸ σύνορο τῆς χώρας τῶν Ἀβδήρων⁴. Ἄν λοιπὸν βασιστοῦμε: 1) στὶς φιλολογικὲς πηγές, πού, κατονομάζοντας τὰ γνωστὰ ἐμπόρια τῶν Θασίων, κάνουν ἐπιπλέον λόγο καὶ γιὰ ἄλλα ἀνόνομα θασιακὰ ἐμπόρια⁵ ἢ γιὰ Ἑλληνίδας πόλεις παραλιακῆς⁶ καὶ 2) στὰ πολυάριθμα ὄστρακα θασιακῶν ἀγγείων, πού βρέθηκαν σὲ πολλὰ ἐρείπια παραλιακῶν ἀρχαίων πόλεων ἢ πολισιμάτων, θὰ πρέπει νὰ θεωρήσουμε πολὺ πιθανὸ ὅτι ὅλη ἡ παραλία ἀπὸ τὶς ἐκβολὲς τοῦ Στρυμόνα ὡς τὶς ἐκβολὲς τοῦ Νέστου ποταμοῦ καταλαμβάνονταν ἀπὸ θασιακὲς ἀποικίαι καὶ ἐμπόρια. Κατὰ συνέπεια θασιακὲς ἀποικίαι ἢ ἐμπόρια θὰ πρέπει νὰ ἦταν καὶ ἡ Ἀπολλωνία, ἡ Ἀντισάρα, ἡ Νεάπολη⁷ καὶ τὸ Ἀκόντισμα⁸.

Οἱ Θάσιοι ὅμως δὲν εἶχαν ἀποικίσει μονάχα τὴ στενὴ αὐτὴ παραλιακὴ λωρίδα τῆς Ἡδωνίδας, ἀλλὰ εἶχαν ἐπεκταθῆ καὶ στὰ μεσόγεια⁹. Ἔτσι τὸν 5ο π.Χ. αἰῶνα, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Ἡρόδοτος¹⁰ ἐκμεταλλεύονταν κιόλας ἓνα μέρος ἀπὸ τὰ μεταλλεῖα τοῦ Παγγαίου.

Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴ διήγηση τοῦ Ἡρόδοτου¹¹, ἡ Θάσος ἐξακολουθοῦσε νὰ κατέχῃ τὴν περαία καὶ στὴν ἐποχὴ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Ξέρξη ἐναντίον τῆς Ἑλλάδας. Μονάχα στὰ 466/5 π.Χ., ὅταν ἀποστάτησε ἀπὸ τὴν Ἀττικο-

1. Ἡρόδ. VII, 109. Ὁ Stein προτείνει «Θασίων» ἀντὶ αἰῶνα.

2. Βλ. πῶς κάτω, σσ. 166-8.

3. Βλ. πῶς κάτω, σ. 168.

4. Βλ. ἐπιγραφή τῶν χρόνων τοῦ Ἀδριανοῦ («Θρακικά») 8(1937)28. Πρβλ. Liv. XXXVIII, 41, 9.

5. Βλ. Ψευδο - Σκύλ., ὁ.π.

6. Στραβ. VII, 323: « . . . τὰ δὲ πέραν Στρυμόνος ἤδη μέχρι τοῦ Ποντικοῦ στόματος καὶ τοῦ Αἴμου πάντα Θρακῶν ἔστι, πλὴν τῆς παραλιακῆς αὐτῆ ὑφ' Ἑλλήνων οἰκεῖται . . . ». Ἡρόδ. VII, 110: « . . . ταύτας μὲν δὴ τὰς πόλεις τὰς παραθαλασσίας τε καὶ Ἑλληνίδας ἐξ εὐνομίου χειρὸς ἀπέργων παρεξήμει ».

7. Βλ. πῶς κάτω, σ. 150 καὶ σημ. 7.

8. Βλ. X. Κουκούλη - Χρυσανθάκη, Via Egnatia - Ἀκόντισμα, AAA 5(1972)478-80.

9. Γιὰ τὴν ἔκταση τῆς θασιακῆς περαίας βλ. καὶ D. Lazaridis, Thasos and its Peraia (πολυγραφ.), Athens 1971, 15-6, 29-32, 34-6, 51-8.

10. Ἡρόδ. VI, 46.

11. Ἡρόδ. VII, 118. Πρβλ. Perdrizet, Scaptésylé, 2.

δηλιακή συμμαχία¹, τῆς ὁποίας εἶχε γίνει μέλος ἀμέσως μετὰ τὴν ἐκδίωξη τῶν Περσῶν², ἔχασε τὴ Νεάπολη, ἡ ὁποία προσχώρησε στοὺς Ἀθηναίους καὶ ἔγινε ἕκτοτε πιστὸ μέλος τῆς συμμαχίας τους³. Ἐπίσης, μετὰ τὴν καταστολή τοῦ κινήματός της (463 π.Χ.), ἡ Θάσος ἀναγκάστηκε νὰ ἐγκαταλείψει τὴν ἡπειρὸς της⁴ καὶ νὰ συνεισφέρει ἕνα ὀρισμένο ποσὸ φόρου στὴ συμμαχία, ἀντὶ γιὰ πλοῖα ποὺ συνεισέφερε πρωτύτερα⁵. Ἔτσι, ἀπὸ τὸ 463 π.Χ. οἱ ἡπειρωτικὲς κτήσεις της, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ Σκαπτὴ Ἰλῆ, περιέρχονται στὰ χέρια τῶν Ἀθηναίων, γι' αὐτὸ καὶ συναντοῦμε στοὺς φορολογικοὺς καταλόγους σὰ μέλη τῆς συμμαχίας καὶ τίς πόλεις Γαληψὸ καὶ Οἰσύμη⁶. Τὸ 447/6 π.Χ. ὅμως φαίνεται πὼς ἡ Θάσος ξαναπῆρε τὴν ἡπειρὸς της⁷ ἢ τμῆμα αὐτῆς, ἀναλαμβάνοντας τὴν ὑποχρέωση νὰ πληρώνῃ 27 τάλαντα φόρου παραπάνω, γιατί ἔτσι μονάχα μπορεῖ νὰ ἐρμηνευθῇ ἡ ὑπερβολικὴ αὐξηση τοῦ φόρου σὲ 30 τάλαντα ἀπὸ 3 τάλαντα ποὺ ἦταν πρὶν ἀπ' τὸ 447 π.Χ.⁸ Ἐξάλλου τὸ γεγονός τῆς ἐπανάκτησης τῶν ἀποικιῶν της τὸ ἀποδείχνει καὶ ἡ ἀπουσία τῶν ὀνομάτων τῆς Γαληψοῦ καὶ Οἰσύμης ἀπὸ τοὺς φορολογικοὺς καταλόγους μετὰ τὸ 447/6 π.Χ.⁹ καὶ κυρίως μιὰ ἐπιγραφή, ποὺ μᾶς πληροφορεῖ ἔμμεσα ὅτι τὸ 411/10 π.Χ. ἡ διοίκηση τῆς Θάσος δὲ νομοθετοῦσε μονάχα γιὰ τὸ νησί, ἀλλὰ καὶ γιὰ τίς ἀποικίες της, ἐν τῆς ἀποικίῃσιν¹⁰. Οἱ δυὸ αὐτὲς πόλεις ξαναποσπάστηκαν ἀπὸ τὴ μητρόπολή τους Θάσο τὸ 425/4 π.Χ., σύμφωνα μ' ἕνα μέτρο τῆς Ἀθήνας, ποὺ εἶναι γνωστὸ ὡς ἀπόταξις¹¹, καὶ φαίνεται πὼς

1. Θουκυδ. I, 100, 2. 101, 1-3. Διοδ. XI, 70. Πλουτ. Κίμ., 14. Corn. Nep. Cim., 11, 5
2. Βλ. C. Fredrich, IG, XII 8, p. 77. P. Roussel, La Grèce et l' Orient, 84.
3. Βλ. Collart, Philippes, 114-6.
4. Θουκυδ. I, 100, 2. Πλουτ. Κίμ., 14.
5. Θουκυδ., δ.π.
6. Βλ. πρὸς ἄνω, σσ. 153 κέ. 157 κέ.
7. Βλ. Perdrizet, Scaptésylé, 19. J. Pouilloux, Recherches sur l' histoire et les cultes de Thasos, I. De la fondation de la cité à 196 avant J.C., «Études thasiennes» III, Paris 1954, 109.
8. SEG, V, 1, V, 14. 3, V, 20. 4, IV, 4. 6, IV, 9. 8, I, 93. 8, I, 106. 8, II, 66. 9, III, 8. II, III, 15. 15, II, 56. 20, VI, 7. 21, V, 35. 22, 11, 61. 23, II, 58. 25, I, 17. 28, II, 11, [= IG, I^a, 191, 14. 193, 20. 194, 4. 196, 9. 198, 93. 198. 67, 201, 15. 205, 53. 210, 7. 211, 35. 212, 56. 213, 51. 216, 16. 218, 11]. Πρὸς καὶ B. D. Meritt, AJA 24(1925)254.
9. Γιὰ τὸ θέμα τῆς αὐξησης τοῦ φόρου βλ. J. Pouilloux, ὁ.π., 109.
10. Πρὸς. G. Busolt, Griechische Geschichte III, 1, 204, σημ. 1. Perdrizet, Scaptésylé, 19. G. Perrot, Mémoire sur l' île de Thasos, 30. Collart, Philippes, 99, σημ. 5.
11. Ἡ Γαληψὸς, ποὺ συναντιέται στοὺς φορολογικοὺς καταλόγους μετὰ τὸ 447/6 π.Χ., θὰ ἦταν κάποιε πόλη ὁμώνυμη μετὰ τὴ θασιακὴ ἀποικία.

10. Βλ. J. Pouilloux, ὁ.π., 109.
11. Σχετικὰ μετὰ τὸ μέτρο αὐτὸ βλ. τοῦ Perdrizet, Le Σαμοθρακικὸς d' Antiphon et la perée samothracienne, REG 22(1909)33-41.

ἀνακτῶνται ἀπὸ τοὺς Θασίους μονάχα ἀργότερα τὸν 4ο π.Χ. αἰ.¹

Τὸν 4ο π.Χ. αἰ. οἱ Θάσιοι δὲν ἀνέκτησαν μονάχα τίς παλιὲς κτήσεις τους στὴν ἡπειρο, ἀλλὰ ἐπεκτάθηκαν καὶ ἀκόμη μεσογειακότερα μετὰ τὴν ἵδρυση τῆς ἀποικίας τῶν Κρηνίδων (361 π.Χ.)². Τὸ θασιακὸ ἀποικιακὸ κράτος γνώρισε τότε τὴ μεγαλύτερη ἔκταση καὶ ἀκτινοβολία του, ὥστε μετὰ τὸ δίκιο τους οἱ Θάσιοι μποροῦσαν νὰ αἰσθάνονται τὴ χαρὰ καὶ τὴν ὑπερηφάνεια ἐκείνη, ποὺ ἐκφράζεται ἀνυπόκριτα στὴν ἐπιγραφή «Θ α σ ἰ ὀ ν Ἡ π ε ἰ ρ ὀ» ποὺ χάραξαν σὲ μιὰ σειρὰ νομισμάτων, τὰ ὁποῖα κόπηκαν στὶς Κρηνίδες καὶ κυκλοφόρησαν ἀκριβῶς τὴν ἐποχὴ αὐτῆ³. Δὲν πέρασαν ὅμως καλὰ-καλὰ οὔτε 4 χρόνια καὶ οἱ Θάσιοι χάνουν τίς Κρηνίδες, ποὺ περιέρχονται στὰ χέρια τοῦ Φιλίππου Β'⁴. Δὲν ξέρομε ποῖα ἦταν ἡ τύχη τῶν Θασίων ἀποίκων τῶν Κρηνίδων μετὰ τὴν κατάληψη αὐτῶν ἀπὸ τὸ Φίλιππο Β'. Τὸ γεγονός ὅμως τῆς ὁμοιότητας τῶν θασιακῶν νομισμάτων (μετὰ τὴν ἐπιγραφή Θασίων Ἡπειροῦ) μετὰ τὰ νομίσματα, ποὺ ἔκοψε στοὺς Φιλίππους ὁ Μακεδὼνας βασιλιάς⁵, φανερώνει ὅτι αὐτὰ δουλεύτηκαν ἀπὸ τοὺς ἴδιους τεχνίτες. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι, παρόλο ποὺ ἡ πόλη ἔπαυσε νὰ εἶναι θασιακὴ ἀποικία, εἶχαν μείνει σ' αὐτὴν ἀρκετοὶ Θάσιοι τεχνίτες, ἐπαγγελματίες κλπ.

Γιὰ τὴν τύχη τῆς θασιακῆς ἡπείρου μετὰ τὴ μακεδονικὴ κατάκτηση τίποτε δὲ μᾶς εἶναι γνωστὸ. Τὴ ρωμαϊκὴ ἐποχὴ ὅμως, καὶ συγκεκριμένα τὰ αὐτοκρατορικὰ χρόνια, ὅπως πληροφοροῦμαστε ἀπὸ δυὸ ἐπιγραφές καὶ ἕνα γράμμα τοῦ procurator τῆς Θράκης Lucius Vinuleius Pataecius (ἐποχὴ Βεσπασιανῶν)⁶, οἱ Θάσιοι κατεῖχαν ὀρισμένες κτήσεις στὴν περαία⁷. Ὑστερ' ἀπὸ φιλονικίες μάλιστα μετὰ τὴ ρωμαϊκὴ ἀποικία τῶν Φιλίππων⁸, τοὺς ἀναγνωρίστηκε ἡ κυριότητα σ' ἕνα τμῆμα τῆς παλιᾶς ἡπείρου τους, τοῦ

1. Πρὸς. [Δημ.], L. 47, 1221: «Ἐπειδὴ δ' ἀφικόμεθα εἰς χωρίον τι ἐν τῇ ἀπαντικρῷ ἡπείρῳ Θασίων ἐμπόριον καὶ ἐκβάντες ἠριστοποιούμεθα...» Τὸ ταξίδι αὐτὸ πραγματοποιήθηκε πρὶν ἀπὸ τὰ γεγονότα τοῦ τέλους τοῦ 361 π.Χ. καὶ χωρὶς ἀμφιβολία τὸ «ἐμπόριον» γιὰ τὸ ὁποῖο γίνεται λόγος ἦταν ἡ Οἰσύμη ἢ ἡ Γαληψὸς, γιὰ τὸ πλοῖο, στὸ ὁποῖο ἐπέβαιναν, κατευθυνόνταν ἀπὸ τὴ Θάσο πρὸς τὴ Μακεδονία.
2. Γιὰ τὴν ἵδρυση τῆς ἀποικίας αὐτῆς βλ. Collart, Philippes, 133-41, ὅπου καὶ οἱ σχετικὲς παραπομπές στὶς πηγές. - Οἱ Θάσιοι ἀποικοὶ ἐδῶ συγκατοίκησαν μετὰ τοὺς Θράκες (βλ. Θεοφρ. Περὶ φυσ. αἰτ., IV 14, 5: αὐτῶν Θρακῶν κατοικούντων).
3. Γιὰ τὰ νομίσματα αὐτὰ βλ. πρὸς ἄνω, σ. 71.
4. Γιὰ τὴν κατάληψή τους ἀπὸ τὸν Φίλιππο Β', βλ. Collart, Philippes, 141-60, ὅπου καὶ σχετικὲς παραπομπές στὶς πηγές.
5. Βλ. Collart, ὁ.π., 135, σημ. 4, 162 κέ.
6. Πρὸς. D. Lazaridis, Thasos and its Peraia, 21.
7. Ch. Dunant-J. Pouilloux, Recherches sur l' histoire et les cultes de Thasos, II. De 196 avant J. - C. jusqu' à la fin de l' Antiquité, «Études thasiennes» V, 82, ἀρ. 186. D. Lazaridis, Thasos and its Peraia, 58.
8. Πρὸς. τὸ γράμμα τοῦ L. Vin. Pataecius (D. Lazaridis, ὁ.π., 21).

ὁποίου τὰ βόρεια σύνορα, τουλάχιστον ὅσον ἀφορᾷ τὴν ἀνατολική πλευρά, ὄριζονταν ἀπὸ τὶς νότιες παρυφῆς τοῦ βουνοῦ Λεκάνη¹.

Ἀπ' ὅλα τὰ παραπάνω φαίνεται ὅτι τόσο τῆς Ὀρακομακεδονικῆς ἐποχῆς, ὅσο καὶ τῆς Ῥωμαϊκῆς, ὑπῆρχε πάντοτε ἀνάμεσα στὸν πληθυσμὸ τῆς Ἡδωνίδας ἑνας ἀξιόλογος ἀριθμὸς Θασίων.

2. Ἀθηναῖοι

Οἱ πρῶτοι Ἀθηναῖοι ἐγκαταστάθηκαν στὴν Ἀνατολικὴ Μακεδονία ἀμέσως μετὰ τὴν κατάληψη ἀπὸ τὸν Κίμωννα τῆς Ἡϊόνας τῆς ἐπὶ Στυμόνι (475π.Χ.)². Ὁ ἔξανδραποδισμὸς τῶν κατοίκων τῆς³, μετὰ τὴν κατάληψη, δὲν ἀφήνει ἀμφιβολίες γιὰ τὴν ἐγκατάσταση Ἀθηναίων στὴν πόλιν· μονάχα πού δὲ μᾶς εἶναι γνωστὸ τὸ εἶδος τῆς ἐγκατάστασης. Μᾶλλον ὁμῶς ἐπρόκειτο γιὰ ἀθηναϊκή κληρονομία⁴.

Ἡ Ἡϊόνα ὑπῆρξε ἕκτοτε ἡ κυριότερη ναυτικὴ βάση τῶν Ἀθηναίων στὴν περιοχὴ αὐτῆ⁵ καὶ τὸ ὄρημτῆριον γιὰ τὶς ἐπιχειρήσεις τους πρὸς κατάληψη τῆς χρυσοφόρου περιοχῆς τοῦ Παγγαίου, στὴν ὁποία, σύμφωνα μὲ μιὰ μυθολογικὴ παράδοση, πίστευαν ὅτι εἶχαν προγονικὰ δικαιώματα⁶. Ἐτσι τὸ 465/4 π.Χ. οἱ στρατηγοὶ Λέαγρος καὶ Σωφάνης ἐπικεφαλῆς 10.000 ἀποίκων,

1. Πρβλ. ἐπιγραφή τῶν χρόνων τοῦ Γραϊκνοῦ πὸν βρέθηκε 3 χιλμ. περίπου ΒΑ τῆς ἀρχαίας Πιστύρου, στὸ σημ. χωριὸ Πετροπηγή, καὶ ἡ ὁποία καθορίζει τὰ σύνορα τῶν Ὀρακῶν καὶ τῶν Ἡπειρωτῶν Θασίων: «Fines inter Thracas et Thasos terminus secundum». Ἀπ' τὴν ἐπιγραφή δημοσιεύτηκε μονάχα ἓνα τμήμα τῆς ἀπὸ τὴν D. Hereward, *The Boundaries of Thasos and Philippi*, «Archaeology» 16(1963)133.

2. Ἡ χρονολογία αὐτῆ βασίζεται σὲ πληροφορία τοῦ Σχολιαστοῦ τοῦ Αἰσχίνου, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἡ κατάληψη ἐγένετο «ἐπὶ ἄρχοντος Ἀθηναίων Φαίδωνος», βλ. *Σχολ. Αἰσχίν.* 34. Πρβλ. *ATL*, III, 158. *Gomme*, I, 281. *Walker*, *The Confederacy of Delos 478-463 B.C.*, στὴν *CAH*, V, 50. Σύμφωνα μὲ τὸ Διόδωρο, ὁ *Duncker*, *Geschichte des Altertums*, Leipzig 1884, VIII, 83 κέ., ὑποστηρίζει ὅτι ἡ πόλις καταλήφθηκε δυὸ φορές ἀπὸ τοὺς Ἀθηναίους Ἡ ἀποψη αὐτῆ ἀντικρούεται μὲ ἐπιτυχία ἀπὸ τὸ *Meyer*, *Geschichte des Altertums*, III, 493 κέ.

3. Βλ. *Θουκυδ.* I, 98, 1.

4. Βλ. *I. Βάρτσου*, Ἀθηναϊκὴ κληρονομία, Ἀθήναι 1972, 46 καὶ σημ. 1, ὅπου καὶ παλιότερη βιβλιογραφία σχετικὰ μὲ τὸ πρόβλημα αὐτό.

5. Ἀπὸ τὴν πόλιν αὐτῆ, πού τὴ διέσωσε τὴν τελευταία στιγμή ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ Βραυλιότερου βιβλιογράφου σχετικὰ μὲ τὸ πρόβλημα αὐτό.

6. Ἀπὸ τὴν πόλιν αὐτῆ, πού τὴ διέσωσε τὴν τελευταία στιγμή ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ Βραυλιότερου βιβλιογράφου σχετικὰ μὲ τὸ πρόβλημα αὐτό, ὄρημτῆριον τῆς Ἀμφίπολης κατὰ τὴ διάρκεια τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου (*Θουκυδ.* V, 6, 1). Τὴν Ἡϊόνα τὴν ἔχασαν οἱ Ἀθηναῖοι τὸ 407 π.Χ. ὅταν καταλήφθηκε ἀπὸ τοὺς Λακεδαιμονίους (*Ξενοφ.* Ἑλλην., I, 5, 15), ὅποτε θὰ πρέπει νὰ ὑπολογίζουμε ἀπὸ τὴ χρονιά αὐτῆ ἀνάμεσα στὸν πληθυσμὸ τῆς καὶ τοὺς ἄνδρες τῆς φρουρῆς τῶν Λακεδαιμονίων.

7. *Σχολ.* στὸ Λυκούργ., 495. Ὁ βασιλιάς τῶν Ἡδωνῶν εἶχε δώσει στὸ γιὸ τοῦ Θησέα Ἀκάμαντα (ἢ Δημοφῶντα) τὴν περιοχὴ αὐτῆ ὡς προίκα στὸ γάμο μὲ τὴν κόρη τοῦ Φυλλίδα (*Σχολ.* στὸν Αἰσχ. *Περὶ παραπροσβείας*, 31). Αὐτὸς ἀπέκτησε ἀπὸ τὴ γυναίκα του

Ἀθηναίων καὶ συμμάχων, ἀπεστάλησαν στὴν περιοχὴ τοῦ Στρυμόνα μὲ σκοπὸ νὰ ἀποικίσουν τὴν Ὀρακικὴ πόλιν τῶν Ἐννέα ὁδῶν. Καὶ κατάφεραν μὲν νὰ πάρουν τὴν πόλιν ἀπὸ τὰ χέρια τῶν Ἡδωνῶν, ἀλλά, ὅταν προχώρησαν στὰ μεσόγεια, σκοτώθηκαν ὅλοι σὲ μιὰ μάχη πού δόθηκε κοντὰ στὴ Δραβῆσκο, ὅπου τοὺς ἀντιμετώπισαν οἱ ἐνωμένες δυνάμεις τῶν Ὀρακικῶν φυλῶν¹. Ἐτσι ἀπέτυχε ἡ ἀπόπειρα αὐτῆ τῶν Ἀθηναίων ἀποίκων.

Τὸ 444/3 π.Χ. οἱ Ἀθηναῖοι ἐγκαταστάθηκαν στὴν βισαλτικὴ πόλιν Βρέα², ὅπου ἴδρυσαν μιὰ κληρονομία ἰδιάζουσας μορφῆς, πού εἶχε κοινὰ χαρακτηριστικὰ μὲ τὶς ἀποικίες³. Ἀπὸ τὸ ἰδρυτικὸ ψήφισμα τῆς κληρονομίας μαθαίνουμε διάφορες λεπτομέρειες γύρω ἀπὸ τὸν τρόπο ἐγκατάστασης. Ἐτσι πληροφοροῦμαστε ὅτι οἱ κληροῦχοι προέρχονταν ἀπὸ τὶς τάξεις τῶν θητῶν καὶ ζευγυτῶν⁴. Ἐπίσης συμπεραίνουμε ὅτι ἡ ἐγκατάστασή τους δὲν πραγματοποιήθηκε πιθανῶς χωρὶς ἀγῶνα⁵ καὶ ἀκόμη ὅτι οἱ κληροῦχοι ἐδίωξαν τοὺς Ὀράκεις κατοίκους τῆς πόλης καὶ ἔζησαν μόνου τους⁶.

Τὸ 437/6 π.Χ. ἐπὶ ἄρχοντος Ἐθθυμένους οἱ Ἀθηναῖοι κατόρθωσαν ἐπιτέλους, χάρις στὸ στρατηγὸ Ἄγνωνα, νὰ ἀποικίσουν, — ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀποτυχημένη ἐκείνη ἀπόπειρα τοῦ 464/3 π.Χ. — τὴν πόλιν τῶν Ἐννέα ὁδῶν, πού μετονομάστηκε Ἀμφίπολη⁷. Ἡ ἀποικία αὐτῆ, ἐξαιτίας τῆς γεωπολιτικῆς καὶ γεωστρατηγικῆς θέσης τῆς, ἐξασφάλισε στὴν Ἀθήνα τὸν ἐλεγχὸ τῆς χρυσοφόρου περιοχῆς τοῦ Παγγαίου καὶ τὸ μονοπώλιο τῶν ἀγαθῶν τῆς Ὀρακικῆς ἐνδοχώρας.

Φαίνεται ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἀποικοὶ δὲν ἐδίωξαν τοὺς Ὀράκεις κατοίκους τῆς Ἀμφίπολης, ὅπως συμπεραίνεται ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ σ' αὐτὴ Ὀρακικῶν ναῶν

Φυλλίδα δυὸ παιδιὰ, τὴν Ἀμφίπολη καὶ τὸν Ἀκάμαντα. Σύμφωνα μὲ μιὰ ἄλλη παράδοση, Φυλλίδα δυὸ παιδιὰ, τὴν Ἀμφίπολη καὶ τὸν Ἀκάμαντα. Σύμφωνα μὲ μιὰ ἄλλη παράδοση, Φυλλίδα δυὸ παιδιὰ, τὴν Ἀμφίπολη καὶ τὸν Ἀκάμαντα. Σύμφωνα μὲ μιὰ ἄλλη παράδοση, Φυλλίδα δυὸ παιδιὰ, τὴν Ἀμφίπολη καὶ τὸν Ἀκάμαντα.

1. Ἡρόδ. IX, 75. *Θουκυδ.* I, 100. *Διοδ.* XI, 60, 5. XII, 68, 2. *Ἰσοκ.* *Περὶ εἰρ.*, 86. *Σχολ.* στὸν Αἰσχ. *Περὶ παραπρο.*, 34. *Πανσαν.* I, 29, 4-5. Πρβλ. *Perdrizet*, *Scaptésylé*, 13-4. *Collart*, *Philippos*, 66-7.

2. Ἡ ἐγκατάσταση αὐτῆ μνημονεύεται ἀπὸ διαφόρους ἀρχαίους συγγραφεὶς καὶ λεξικογράφους (*Κρατιν.* CAF, I, ἀποσπ. 395. *Πλουτ.* *Περικλ.*, 11, 5. *Στεφ. Βυζ.* στὴ λ. «Βρέα» ῥωδιαν., Grammatici Graeci, III, I, σ. 283, στ. 20) καὶ ἀπὸ ἓνα ψήφισμα, πού ἀναφέρεται στὴν ἐγκατάσταση (*IG*, I², 45. *SEG IX*, 34 καὶ 12, 15. Πλήρη βιβλιογραφία βλ. στοῦ *Meiggs - Lewis*, ἀρ. 49, σσ. 128, 33).

3. Τόσο στὶς φιλολογικὲς πηγές, ὅσο καὶ στὸ ψήφισμα, ἡ Βρέα μνημονεύεται ὡς ἀποικία. Ὁ Βάρτσος, *Ἀθηναϊκὴ κληρονομία*, 103-104, ὁμῶς ἀπέδειξε σωστά ὅτι πρόκειται γιὰ κληρονομία, στῆριζόμενος κυρίως στὸν Πλούταρχο, ὅ.π., ὁ ὁποῖος μιλά γιὰ κληρούχους.

4. Γιὰ τὴν προέλευση τῶν ἀποίκων βλ. περισσότερο στοῦ *Meiggs - Lewis*, ὅ.π., 132.

5. Βλ. *I. Βάρτσου*, ὅ.π., 103, ὅπου καὶ σχετικὰ ἐπιχειρήματα.

6. Βλ. *I. Βάρτσου*, ὅ.π.

7. *Θουκυδ.* IV, 102. *Διοδ.* XII, 32, 3. *Σχολ.* στὸν Αἰσχ., 31. Πρβλ. *J. Papastavrou*, *Amphipolis*, 11-4.

καὶ ἡρώων (ναὸς Στρυμόνα καὶ Ἀρτέμιδας Βραυροῦς, ἡρώο τοῦ Ρήσου κ.ἄ.). Ἐκτὸς ἂν οἱ Θράκες ἐκδιώχτηκαν καὶ ξαναῆρθαν στὴν Ἀμφίπολη μετὰ τὴ μακεδονικὴ κατάκτηση. Πάντως τὸ 168 π.Χ. βρισκόμε συγκεντρωμένη μέσα στὴν πόλη δύναμη 2.000 Θρακῶν στρατιωτῶν¹.

3. Ἀνδριοὶ - Χαλκιδεῖς

Στὰ μέσα τοῦ 7ου π.Χ. αἱ Ἀνδριοὶ ἄποικοι, ταυτόχρονα μὲ τὴ Στάγειρο, Σάνη καὶ Ἀκανθο, ἀποίκισαν καὶ τὴ θρακικὴ πόλη Ἀργίλο². Ἀργότερα μὲ τὴν ἴδρυση τῆς Ἀμφίπολης, πολλοὶ κάτοικοι τῆς Ἀργίλου μετοίκησαν στὴν καινούργια ἀθηναϊκὴ ἀποικία³. Οἱ Ἀργίλιοι αὐτοὶ τῆς Ἀμφίπολης εἶχαν βοηθήσει τὸ Βρασίδα στὴν κατάληψη τῆς πόλης⁴.

Τὸν 4ο π.Χ. αἱ—πιθανῶς λίγο πρὶν ἀπὸ τὴν κατάληψή της ἀπὸ τὸ Φίλιππο Β'—ἐγκαταστάθηκαν στὴν Ἀμφίπολη Χαλκιδεῖς ἄποικοι⁵.

Τέλος δὲν μᾶς εἶναι γνωστὸ ἂν εἶχαμε στὴν Ἀνατολικὴ Μακεδονία καὶ ἐγκατάσταση Ἰώνων ἀποίκων. Ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο πληροφοροῦμαστε ὅτι μιὰ προσπάθεια Ἰώνων ἀποίκων (497 π.Χ.) μὲ ἐπικεφαλῆς τὸν Ἀρισταγόρα, ποὺ εἶχε γιὰ στόχο τὴν περιοχὴ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Στρυμόνα, ἀπέτυχε οἰκτρά⁶, ὅπως καὶ μιὰ παλιότερη ἀπόπειρα τοῦ Ἰστιαίου⁷. Ἀπὸ τὴν ἀφήγηση ὅμως τοῦ ἴδιου ἱστορικοῦ δὲ φαίνεται ἂν στὸν οἰκισμό τῆς Μυρκίνου, ποὺ εἶχε ἰδρῦσει λίγα χρόνια νωρίτερα ὁ Ἰστιαῖος⁸, εἶχαν λάβει μέρος καὶ Ἴωνες ἄποικοι.

4. Ρωμαῖοι

Ἄν ἐξαιρέσουμε τοὺς διάφορους Ρωμαίους ἐμπόρους, ἐπιχειρηματίες καὶ ὑπαλλήλους, ποὺ ἐγκαταστάθηκαν προσωρινὰ ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς ρωμαιοκρατίας στὶς περισσότερες πόλεις τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας, μόνιμη ἐγκατάσταση Ρωμαίων ἀποίκων ἔχουμε μόνον ἀργότερα—στὰ μέσα τοῦ 1ου π.Χ. αἱ.—μὲ τὴν ἴδρυση τῆς ρωμ. ἀποικίας τῶν Φιλίππων.

Οἱ Φίλιπποὶ ἀποικίστηκαν δυὸ φορές ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους. Ἡ

1. *Λίν.* XLIV, 44, 4.

2. *Θουκυδ.* IV, 103, 2. Πρβλ. Δ. Κανατσούλη, Ἡ Μακεδονία μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἀρχελάου, 38. Ὁ Hammond, A History of Greece, 1967², 116 καὶ 658, δέχεται ὡς ἔτος ἀποίκιστος τὸ 654 π.Χ.

3. Αὐτὸ συμπεραίνεται ἀπὸ τὴν ἐλάττωση τοῦ φόρου ποὺ πλήρωνε στὴν Ἀττικοδηλιακὴ συμμαχία, βλ. *Perdrizet*, BCH 46(1922)46.

4. *Θουκυδ.*, ὅ.π.

5. Ἀριστοτ. Πολιτ., V, 1303 β. 1306α. Πρβλ. Δ. Λαζαρίδη, Ἀμφίπολις καὶ Ἀργίλος, 19-20.

6. Ἡροδ. V, 124-26.

7. Ἡροδ. VI, 28.

8. Ἡροδ. V, 11, 23.

πρῶτη deductio ἐγίνε ἀμέσως μετὰ τὴν ὁμώνυμη μάχη (42 π.Χ.)¹ μὲ ἐντολὴ τοῦ Ἀντωνίου² καὶ πῆραν μέρος σ' αὐτὴν κυρίως παλαίμαχοι τοῦ ρωμαϊκοῦ στρατοῦ. Ἐκτελεστὴς τῆς ἐντολῆς τοῦ Ἀντωνίου ἦταν ὁ legatus Q. Paquius Rufus³. Ἡ δευτέρη deductio ἐγίνε ἐπὶ Αὐγούστου, μετὰ τὴ μάχη τοῦ Ἀκτίου (31/30 π.Χ.)⁴. Σύμφωνα μὲ τὸ Δίωνα τὸν Κάσσιο, ὁ Ὀκτάβιος εἶχε ἐγκαταστήσει τοὺς Φιλίππους, ὅπως καὶ σ' ἄλλα μέρη τῆς Μακεδονίας, ὅπαδους τοῦ Ἀντωνίου, ποὺ τοὺς εἶχε ἐκτοπίσει ἀπὸ τὴν Ἰταλία καὶ εἶχε μοιράσει τὰ κτήματά τους καὶ τὶς πόλεις τοὺς παλαιμάχους του⁵. Ὁ δεύτερος αὐτὸς ἀποικισμὸς ξεπέρασε τόσο τὸν πρῶτο σὲ ἔκταση καὶ πληθυσμὸ, ὥστε νὰ μείνη μόνον αὐτὸς στὴν ἀνάμνηση τῶν μεταγενεστέρων καὶ ὁ Αὐγούστος νὰ θεωρῆται ἀπὸ τοὺς ἴδιους τοὺς Φιλιππεῖς σὰ δεύτερος οἰκιστὴς τῆς πόλης μετὰ τὸ Φίλιππο Β'⁶. Μετὰ τὸ δεύτερο ἀποικισμό, ἡ ἀποικία τῶν Φιλιππων φέρει τὸ ὄνομα τοῦ Αὐγούστου: «Colonia Julia Philippensis»⁷. Ὁ τελευταῖος εἶχε ἐμφανίζεται στὶς πηγές μας ὡς τὰ μέσα τοῦ 3ου μ.Χ. αἰώνα⁸. Ἡ ἀποικία ὅμως, ἡ Colonia Philippensis⁹, μαρτυρεῖται ὡς τὰ χρόνια τοῦ Μ. Κωνσταντίνου (324-337 μ.Χ.), ἂν κι' αὐτὴ, ὅπως καὶ οἱ ἄλλες ρωμ. ἀποικίες τῆς

1. J. Marquardt, Römische Verwaltung, I, 320. Gardthausen, Augustus und seine Zeit, I, 187. II, 22. Charlesmorth, στὴν CAH, X, 26. P. Collart, Philippes, 227. J. Schmidt, RE, XIX, 2233, στὴ λ. «Philippin». Δ. Κανατσούλη, Ἡ μακεδονικὴ πόλις, 3. - Ἡ Schmidt, RE, XIX, 2233, στὴ λ. «Philippin». Δ. Κανατσούλη, ὅ.π., 3, ἀναφέρεται ἡ μαρτυρία τοῦ Στράβωνα στὴν ἐποχὴ αὐτὴ, κατὰ τὸ Δ. Κανατσούλη, ὅ.π., 3, ἀναφέρεται ἡ μαρτυρία τοῦ Στράβωνα (III, ἀποσπ. 47), σύμφωνα μὲ τὴν ὅποιε οἱ Φίλιπποι, ποὺ ἦταν προηγουμένως μικρὴ πόλη («κατοικία»), ἀξήθησαν «μετὰ τὴν περὶ Βροῦτον καὶ Κάσσιον ἦτταν».

2. Τὰ νομισματὰ τῶν Φιλιππων τῆς ἐποχῆς αὐτῆς φέρουν στὴν ἀ' ὄψη τὰ γράμματα «AICVP», ποὺ σύμφωνα μὲ τὴν ὀρθὴ λύση ποὺ ἔδωσαν οἱ Gaebler Z.f.N. 39(1929)260 καὶ Imhoof-Blumer (Mon. grequ., 253 κέ.), ἀποτελοῦν τὰ ἀρχικὰ γράμματα τῆς φράσης «A(ntonio) J(ussu) C(olonia) V(ictrix) P(hilippensis)».

3. Τὸ ὄνομά του σημειώνεται στὴν β' ὄψη τῶν νομισμάτων, βλ. H. Gaebler, Die erste Colonialprägung in Philippi, Z.f.N. 39(1929)261 κέ. καὶ πίν. 1, ἀρ. 10-14. Γιὰ τὸν Q. Paquius Rufus βλ. Δ. Κανατσούλη, Μακεδονικὴ προσωπογραφία, Θεσσαλονίκη 1955, ἀρ. 1111.

4. Δ. Κανατσούλη, Ἡ μακεδονικὴ πόλις, 3.

5. Δίων Κασσ. LI, 4, 6. Πρβλ. Res gestae Augusti, I, 17 κέ. Sueton. 17. Ἰγν. Gromat. Const. Limit., I, 142.

6. BCH 59(1935)148, ἀρ. 42: «κτίσματος Φιλιπποῦ καὶ Αὐγούστου βασιλῆος».

7. Βλ. Νομισματὰ: Mionet, Description des medailles antiques grecques et romaines, I, 486 κέ., ἀρ. 280 κέ. H. Cohen, Description historique de monnaies imperiales, 2η ἐκδ., VIII, 465, 469. Head - Σβορώνου, ὅ.π., I, 285. H. Gaebler, Die antiken Münzen Nord - Griechenlands, 103, ἀρ. 17, 18 καὶ εἰκ. XX, 16, 17. - Ἐπιγραφές: CIL, III, 386 Nord [= ILS, ἀρ. 2718]. BCH 53(1929)82/3, ἀρ. 7 [= BSA 23(1918/19), ἀρ. 21]. 56(1932) 192, ἀρ. 1. 57(1933)316/7, ἀρ. 2. 327/8, ἀρ. 6. 62 (1938) 409/10, ἀρ. 1.

8. Βλ. P. Collart, Philippes, 238.

9. Οἱ παραδιδόμενοι τύποι εἶναι: «Colonia Philippensis» (BCH 47(1923)76, ἀρ. 36.90/1, ἀρ. 13. 56(1932)209 κέ., ἀρ. 7. 9. AE 1950/51, 56-7, ἀρ. 3) καὶ μὲ τὸ ἐπίθετο

Μακεδονίας, θά πρέπει νά ἔχασε τήν προηγούμενη σημασία της, ὕστερ' ἀπό τήν ἐκδοση τῆς Constitutio Antoniniana (212 μ.Χ.), ὅποτε παραχωρήθηκε τὸ δικαίωμα τοῦ ρωμαίου πολίτη σ' ὅλους τοὺς ὑπηκόους τοῦ ρωμ. κράτους.

Οἱ Ρωμαῖοι ἀποικοὶ δὲν ἐγκαταστάθηκαν μονάχα μέσα στὴν πόλη τῶν Φιλίππων, ἀλλὰ σκορπίστηκαν καὶ στὶς γύρω κῶμες καὶ χωριά τῆς πεδιάδας τῶν Φιλίππων. Ἐπίσης κατέκλυσαν τὶς μικρὲς κοιλάδες, ποὺ συνδέονταν μετὰ τὴν παραπάνω πεδιάδα καὶ οἱ ὁποῖες πρόσφεραν σ' αὐτοὺς καλλιεργήσιμες ἐκτάσεις γῆς¹. Γενικά, θά λέγαμε, ἡ μεταφορὰ ἰταλικοῦ πληθυσμοῦ στοὺς Φιλίππους ἦταν προπαντὸς μιὰ ἐπιχείρηση ἀγροτικῆς ἀποίκισης².

Ποιά ἦταν ὅμως ἡ ἔκταση καὶ τὰ ὅρια τοῦ territorium τῆς ἀποικίας, μέσα στὰ ὁποῖα θά πρέπει νά ἀναζητήσουμε τοὺς Ρωμαίους ἀποίκους; Γενικά τὰ ψηλά βουνά, ποὺ ὄριζαν ἀπ' ὅλες τὶς μεριὲς τὸν ὄριζοντα τῶν Φιλίππων καὶ ὕψωναν φυσικοὺς φραγμοὺς στὴν επέκταση τῶν Ρωμαίων ἀποίκων, φαίνεται ὅτι ἀποτελοῦσαν γιὰ μακρὸ χρονικὸ διάστημα τὰ ὅρια τῆς ἀποικίας³. Ἀκριβεῖς ὅμως καὶ σαφεῖς ἐνδείξεις γιὰ τὴν ἔκταση τῆς ἀποικίας μᾶς δίνουν οἱ ἐπιγραφὲς ποὺ βρέθηκαν σὲ διάφορες γειτονικὲς μετὰ τοὺς Φιλίππους πόλεις⁴ καὶ χωριά. Αὐτές, ὅταν ἀνήκουν στὴν ἀποικία, δείχνουν ὅτι στὴν τοποθεσία αὐτὴ ἐγκαταστάθηκαν Ρωμαῖοι ἀποικοὶ. Τέτοιες ἐπιγραφὲς, ποὺ ἀνήκουν σίγουρα στὴν ἀποικία, εἶναι ὅσες ἀναφέρονται σὲ ἄρχοντες ἢ ἱερεῖς τῶν Φιλίππων ἢ μνημονεύουν εἴτε τὴ Voltinia φυλὴ εἴτε τὴν Colonia ἢ Respublica τῶν Φιλίππων. Ἐπίσης στὴν ἀποικία μποροῦν νά ἀποδοθοῦν—ὄχι φυσικὰ μὲ ἀπόλυτη βεβαιότητα⁵—καὶ οἱ ἐπιγραφὲς, οἱ ὁποῖες: 1) ἀφοροῦν πρόσωπα μετὰ λατινικὸ ὄνομα συνηθισμένο στοὺς Φιλίππους· 2) μνημονεύουν ἔθιμα ἢ λατρεῖτες ρωμ. προέλευσης· 3) εἶναι γραμμένες στὴ λατινικὴ γλῶσσα καὶ ἡ χρήση τῆς λατινικῆς δὲ δικαιολογεῖται παρὰ μονάχα ἀπὸ τὴν ἐξάρτηση τῆς ἀποικίας.

«[Sp]lendiss[ima colonia] Philipp.» (BCH 47(1923)90-1, ἀρ. 13) καὶ ἑλλην. «[ἡ τῶν Φιλίππων] κολοניה» (BCH 59(1935)151, ἀρ. 43) ἢ «Respublica colonia Philippensis (-ium)» (CIL, III, 14206, 4. AE, ὁ.π., 53-4, ἀρ. 1) ἢ ἀπλῶς «Colonia», «κολοניה» (Πραξ. Ἀποστ. XVI, 12. Plin., ὁ.π., IV, 42. CIL, III, 7340 [= BCH 57(1933)340-1, ἀρ. 10]. BCH 61(1937)414, ἀρ. 7 [= RA 12(1938)324, ἀρ. 53].

1. P. Collart, Philippes, 276.

2. P. Collart, ὁ.π., 275.

3. Βλ. M. - E. Cousinéry, Voyage dans la Macédoine, II, 23 κέ. Heuzey - Daumet, ὁ.π., 161. P. Perdrizet, BCH 21(1897)536-43.

4. Πρέπει νά σημειωθῇ ὅτι ὁρισμένους ἀπὸ τὶς ἐπιγραφὲς ποὺ σώθηκαν στὰ μεγάλα ἀστικά σημ. κέντρα, δηλ. στὴν Καβάλα, Δράμα καὶ Σέρρες, ἔχουν μεταφερθῇ ἐκεῖ ἀπὸ γειτονικὰ χωριά.

5. Χωρὶς ἀμφιβολία εἶναι δυνατὸ ὁρισμένα πρόσωπα, ποὺ ἀναφέρονται στὶς ἐπιγραφὲς τῆς κατηγορίας αὐτῆς, ὅπως ἀκόμη καὶ τῶν παραπάνω, νά εἶχαν ἐγκατασταθῇ ἔξω ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς ἀποικίας, βλ. P. Collart, Philippes, 278).

Μὲ βάση λοιπὸν τὶς μαρτυρίες τῶν ἐπιγραφῶν, τὰ σύνορα τῆς ἀποικίας μποροῦν νά καθοριστοῦν μετὰ ἀρκετὴ ἀκρίβεια. Ἔτσι τὰ βόρεια σύνορα, ὅπως μαρτυροῦν οἱ ἐπιγραφὲς ποὺ βρέθηκαν στὴ Δράμα¹ καὶ στὰ χωριά Πρωσοτσάνη², Κοκκινόγεια (Κουμπάλιστα)³ καὶ Μικρόπολη (Καρλίκοβα)⁴, φαίνεται ὅτι ὄριζονταν ἀπὸ τὶς νότιες πλαγιὲς τοῦ Φαλακροῦ, ποὺ περικλείουν τὴν κοιλάδα τῆς Πρωσοτσάνης καὶ τῆς Δράμας.

Τὰ δυτικὰ σύνορα τῆς ἀποικίας, ἀν κρίνουμε ἀπὸ τὶς ἐπιγραφὲς ποὺ βρέθηκαν στὰ χωριά Κάριανη⁵, Ροδολίβος⁶ καὶ Ν. Σούλι⁷, ὄριζονταν ἀπὸ μιὰ νοτιὰ γραμμὴ, ποὺ ξεκινοῦσε ἀπὸ τὴν Κάριανη (ἀρχ. Γαληψὸ)⁸ καὶ μετὰ κατεύθυνση ΒΔ⁹ ἔφτανε στὸ χωριὸ Ν. Σούλι, κοντὰ στὴν πόλη τῶν Σεργῶν¹⁰, ἀπ' ὅπου, ἀκολουθώντας τὴν ἀρχὴ τῆς βραχῶδεις δυτικὲς καὶ ὕστερα τῆς ἀνατολικῆς πλαγιῆς τοῦ Ὀρβήλου (σημ. Μενοικίου), ἐνώνονταν μετὰ τὶς νότιες πλαγιὲς τοῦ βουνοῦ Φαλακροῦ¹¹.

Σὰν ἀνατολικὸ σύνορο ὁ Στράβωνας φαίνεται νά θεωρῇ τὸ Νέστο ποταμὸ¹². Ἡ ἀνακάλυψη ὅμως μιᾶς ἐπιγραφῆς λίγο ἀνατολικὰ τῆς Π. Καβάλας διαψεύδει τὸ Στράβωνα, γιατί φαίνεται ὅτι αὐτὴ ὄριζει τοὺς «fin(es)»

1. CIL, III, 638. 640. 649. 659. 667. 679. 687. 695-99. 6113 (= 7343). 7349. 7355. 7357. 7358 α. 7358 δ. 13706. 13708. 14206,29. 14206,30. BCH 47(1923)71 κέ., ἀρ. 26-33.

2. CIL, III, 705. 707 (πρβλ. p. 2328, 85). 14206, 10. 14406 c. BCH 47(1923)69, ἀρ. 25.

3. BCH 47(1923)63, ἀρ. 23-4.

4. CIL, III, 706. BCH 47(1923)62, ἀρ. 20.

5. CIL, III, 14206, 3.

6. BCH 19(1895)112. 47(1923)59, ἀρ. 16.

7. CIL, III, 14206, 4.

8. Πρβλ. καὶ Στραβ. VII, ἀποσπ. 41.

9. Πρέπει νά σημειώσουμε ὅτι τὸ χωριὸ Παλαικώμη (Προβίστα) βρισκόταν ἔξω ἀπὸ τὰ σύνορα τῆς ἀποικίας τῶν Φιλίππων, γιατί βρέθηκε σ' αὐτὸ μιὰ ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή, ποὺ ἡ ἀφιέρωση ἐγίνε ἀπὸ τὴν πόλη τῆς Ἀμφίπολης, βλ. Perdrizet, BCH 19(1895)111 καὶ J. Munro, JHS 16(1896)315.

10. Οἱ Σέρρες, παρόλο ποὺ βρέθηκαν ἐκεῖ δυὸ ἢ τρεῖς ἐπιγραφὲς σχετικὲς μετὰ τοὺς Φιλίππους, δὲν ἀνήκουν στὴν ἀποικία.

11. Τὸ γεγονός ὅτι τὰ σύνορα ἀπὸ τὸ Ν. Σούλι (Σουμπάσκιοι) δὲν προχωροῦσαν ἀπ' εὐθείας ἀπὸ τὸ βουνὸ πρὸς τὴ Μικρόπολη, ἀλλὰ ἀκολουθοῦσαν τὶς ὑπάρειες τοῦ Ὀρβήλου, φαίνεται ὅτι ἀνεῦρεση λατινικῶν ἐπιγραφῶν στὰ χωριά Χαριτωμένη (Ρεσσίλοβα) καὶ Καλὴ Βρύση (Γκόρνιτσα), βλ. CIL, III, 703-4 [= BCH 47(1923)61]. 14206,20 [= BCH 47(1923) 63, ἀρ. 21].

12. Στραβ. VII, ἀποσπ. 41: «Τῆς δ' ἐν τῷ Στρυμονικῷ κόλπῳ παραλίης τῆς ἀπὸ Γαληψοῦ μέχρι Νέστου ὑπέρκεινται οἱ Φίλιπποι καὶ τὰ περὶ Φιλίππων». Τὸν Στράβωνα ἀκολουθεῖ καὶ ὁ P. Perdrizet, Voyage dans la Macédoine Première, BCH 21(1897)536-43.

τῆς «Col(onia)» τῶν Φιλιππων¹. Ἐξάλλου τὸ γεγονός ὅτι τὰ ἀνατολικά σύνορα τῆς ἀποικίας δὲ βρίσκονταν ἀνατολικότερα τῆς Π. Καβάλας ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ μιᾶ ἄλλῃ ἐπιγραφῆς, ποὺ βρέθηκε στὴ σημ. Πετροπηγή καὶ ἡ ὁποία μαρτυρεῖ σαφῶς ὅτι ἡ μὲν πεδιάδα τῆς Χρυσούπολης ἀνῆκε στὴ θασιακὴ ἡπειρο, ὁ δὲ ὄρεινός ὄγκος τῆς Λεκάνης στοὺς Θράκες². Φαίνεται λοιπὸν ὅτι ἡ ἀνατολικότερη πόλη, ποὺ ἀνῆκε στὴν ἀποικία, ἦταν ἡ Νεάπολη (σημ. Καβάλα), γιὰ τὴν ὁποία ξέρουμε σίγουρα ὅτι τῆ ρωμαϊκῆ ἐποχῆ χρησίμευε σὰν ἐπίγειο τῶν Φιλιππων³ καὶ στὴν ὁποία βρέθηκε μεγάλος ἀριθμὸς ἐπιγραφῶν, σχετιζόμενων μὲ τὴν ἀποικία⁴. Ἐπομένως τὰ ἀνατολικά σύνορα τῆς ἀποικίας ὀρίζονταν ἀπὸ τὴν δυτικὴν παρυφῆς τοῦ βουνοῦ Λεκάνη. Πρὸς βορρᾶ ὅμως εἰσχωροῦσαν ἀκόμη πιὸ ἀνατολικά, περικλείοντας καὶ τὴν κοιλάδα τῆς σημ. Πλατανιάς, ὅπως συμπεραίνεται ἀπὸ μιᾶ ἐπιγραφῆς, ποὺ βρέθηκε στὸ χωριὸ αὐτό⁵.

Τέλος τὰ νότια σύνορα τῆς ἀποικίας φαίνεται ὅτι ὀρίζονταν ἀπὸ τὸ βουνὸ Σύμβολο⁶ καὶ μονάχα σ' ἓνα σημεῖο περνοῦσαν τὸ βουνὸ αὐτὸ καὶ ἐφάπτονταν μὲ τὴ θάλασσα — ἦταν τὸ σημεῖο, ποὺ ἡ Ἐγνατία ὁδὸς διέκοπτε τὸ βουνὸ καὶ συναντοῦσε τὴν παραλία, ἔπου οἱ Φίλιπποι κατεῖχαν τὴ Νεάπολη (σημ. Καβάλα)⁷. Εἶναι σχεδὸν βέβαιο ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἀποικοὶ δὲν εἶχαν ἐγκατασταθῆ στὴ στενὴ παραλιακὴ λωρίδα, ποὺ ἐκτείνεται νοτίως τῆς ὀροσειρᾶς τοῦ Συμβόλου, γιατί: 1) γιὰ τοὺς ἀποίκους εἶχαν σημασία τότε μονάχα οἱ καλλιεργήσιμοι τόποι⁸, ἐνῶ τὸ λιμάνι τῆς Νεάπολης, ποὺ ἐπικοινωνοῦσε μὲ τὴν ἐνδοχώρα καὶ ἐξασφάλιζε συγχρόνως τὴ θαλάσσια ἐπικοινωνία τῶν Φι-

1. Βλ. D. Hereward, The Boundaries of Thasos and Philippi, «Archaeology» 16 (1963)133.

2. Βλ. D. Hereward, ὁ.π., 133.

3. Collart, Philippes, 283.

4. Βλ. Collart, ὁ.π., 277 καὶ σημ. 21, 283.

5. Βλ. Collart, ὁ.π., 279-81. - Ὁ P. Perdrizet, Voyage dans la Macédoine Pre-mière, BCH 21(1897)536-43, παρασυρόμενος ἀπὸ τὸ πετρώδες ἔδαφος τῆς κοιλάδας καὶ ἀπὸ τὴ σπάνι τῶν ἀρχαιολογικῶν εὐρημάτων, ἀπέδωσε τὴν κοιλάδα αὐτὴ στὴ Θράκη. Σύμφωνα μὲ τὸν Collart, ὁ.π., 281-2, ὅμως ἡ σπάνις τῶν ἀρχαιολογικῶν εὐρημάτων ἐξηγεῖται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι στὸ τμήμα αὐτὸ ἡ καλλιεργήσιμη ἔκταση εἶναι περιορισμένη καὶ οἱ κάτοικοι θὰ πρέπει νὰ ἦταν ὀλιγάριθμοι καὶ αὐτοὶ συγκεντρωμένοι στὴ θέση τοῦ σημ. χωριοῦ Πλατανιά, ὅπου βρέθηκαν ρωμαϊκὰ νομίσματα τῆς ἀποικίας τῶν Φιλιππων καὶ πολὺ κοντὰ σ' αὐτὸ μιᾶ ἐπιγραφῆς, ποὺ ἀναφέρει τὸ βουλευτὴ Δεντούπη.

6. Πρβλ. τὴν ἔννοια τοῦ ῥήματος «ὑπέρκεινται» στὸ σχετικὸ χωριὸ τοῦ Στράβωνα, VII, ἀποσπ. 41 (Collart, Philippes, 282, σημ. 2). Βλ. καὶ P. Perdrizet, ὁ.π., 540.

7. Πρβλ. Collart, ὁ.π., 283.

8. Βλ. J. Marquardt, L'organisation de l'empire, μεταφρ., I, 172 (Orpus, Agrimens. Rom., ἐκδ. Thuhin., I, 1, pp. 47, 67, 161 καὶ εἰκ. 128-30.

λίππων μὲ τὴν ἀσιατικὴ ἀκτὴ¹, ἐπαρκοῦσε πλήρως γιὰ τὴς ἀνάγκες τοῦ ἐμπορίου². 2) οἱ Θάσιοι εἶχαν διατηρήσει καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ τὴν κυριότητα σ' ἓνα μεγάλο μέρος τῆς ἡπείρου³ δὲν ὑφίσταντο γιὰ τοὺς Ῥωμαίους ἀποίκους στρατηγικοὶ λόγοι, μιᾶ ποὺ ἀπολάμβαναν τὴν *raex romana*⁴ 4) στὰ ἐρείπια τῶν παραλιακῶν πόλεων (π.χ. Γαλιψοῦ, Οἰσύμης) δὲ διασώζεται κανένα ἔχνος ρωμαϊκῆς δὴχρῶσης.

Ἰχνη (κυρίως ἐπιγραφές) τῆς ἐγκατάστασης τῶν Ῥωμαίων ἀποίκων ἔχουν διασωθῆ σὲ πολλὰ σημ. χωριά, ποὺ βρίσκονται μέσα στὰ ὄρια τῆς ἀποικίας, ὅπως στὸν Κ α λ α μ ὶ ν α (Μποσινός)⁵, Κεφαλᾶρι (Μπουνάρ - μπασι)⁶, Ἄ γ ι ο Ἄ θ α ν ἄ σ ι ο (Μπόριανη)⁷, Δοξᾶτο⁸, Κύρια (Κρίφλα)⁹, Χαριστὴ (Τσατάτζα)¹⁰, Φτελιὰ (Ἐφτελιὰ)¹¹, Καλαμπάκι¹², Κ α ν τ ἰ μ - Κ ι ο υ π ρ ἰ¹³, Μ α υ ρ ο λ ε ῦ κ η (Καρακαβάκ)¹⁴, Σέλιανι (σημ. Φίλιπποι)¹⁵, Ζυγὸς (Ζυγοστό)¹⁶, Πολύστηλο (Μπουλούχ-τσα)¹⁷, Δάτον (Μπερεκετλή)¹⁸, Βασιλάκι¹⁹, Γ ε ω ρ γ ι α ν ῆ (Γκὸριανη)²⁰,

1. Πρβλ. Πραξ. Ἀποστ. XVI, 8-12. XX, 1-6. II Κορινθ. II, 12-13. P. Perdrizet, BCH 21(1897)539.

2. Βλ. Collart, ὁ.π., 283.

3. CIL, III, 671. 6117-9. BCH 47(1923)78, ἀρ. 38. - Μὲ ἀραιὰ γράμματα γράφουμε τὰ ὀνόματα τῶν χωριῶν, ποὺ οἱ ἐπιγραφές ποὺ βοήθησαν σ' αὐτὰ δὲν ἀποδίδονται μὲ ἀπόλυτη βεβαιότητα στὴν ἀποικία.

4. BCH, ὁ.π., 87, ἀρ. 5. 92, ἀρ. 21. 57(1933)376, ἀρ. 23.

5. CIL, III, 644. 645. 665. 6116. 14206¹⁴. BCH 47(1923)92, ἀρ. 22. 23. 93, ἀρ. 25. 99(1935)403 κέ., ἀρ. 1.

6. CIL, III, 653. 7348. 7350. 14206¹³. 14206¹⁹ [= BCH 47(1923)76, ἀρ. 36]. BCH 47(1923)77, ἀρ. 37. - CIL, III, 661. 673. 674. 682 (πρβλ. 7338). 683. 686. 700. 701. 7351. 7354. 7356. BCH 47(1923)93, ἀρ. 26.

7. CIL, III, 14206¹⁵. 14206¹⁹. 14206²². 14206²³. - Τὸ ὄνομα τῆς Κρίφλας σημεῖρα εἶναι ἄγνωστο στὴν περιοχὴ, ἀλλὰ σωστὰ ὁ P. Collart, ὁ.π., σημ. 2, ταυτίζει αὐτὸ μὲ τὰ Κύρια, 5 χωριά ποὺ ἔχουν τὸ ὄνομα αὐτὸ καὶ ποὺ ἡ θέση τους ἀνταποκρίνεται στὴς τοπογραφικὲς ἐνδείξεις ποὺ μᾶς δίνει ὁ P. Perdrizet, BCH 21(1897)529.

8. CIL, III, 663. 7341. 7346. 14206²⁴ - 25. BCH 47(1923)76, ἀρ. 35.

9. CIL, III, 655 (= 14206¹⁶).

10. BCH 47(1923)79, ἀρ. 41. CIL, III, 14206¹¹ - 12, 14206²⁷. BCH 47(1923)78, ἀρ. 39. 40.

11. CIL, III, 662. 702.

12. CIL, III, 14206²¹.

13. CIL, III, 646. 656. 678. BCH 54(1930)376 κέ.

14. Collart, Philippes, 277.

15. CIL, III, 7344. 7347.

16. CIL, III, 657. 684 (πρβλ. p. 2328⁸⁵). 648.

17. CIL, III, 7340 (βλ. BCH 57(1933)341 καὶ σημ. 5). 14206¹⁷. 6115 α. BCH 24(1900)305, ἀρ. 2 [= Rev. de l' instr. publ. en Belgique 41(1898)338, ἀρ. 31].

18. Collart, ὁ.π., 277.

Ἐπίσης στήν Ἀμφίπολη θὰ πρέπει νὰ ὑπῆρχαν καὶ Κρητικοὶ πάροικοι, ἀπὸ τοὺς ὁποίους προερχόταν καὶ ὁ ναύαρχος τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου Νεάρχος. Στὴ Βέργη συναντοῦμε Νεικομειδεῖς¹. Σὲ ἐπιγραφή τοῦ Ντικιλί-Τάς (Fons eo) συναντοῦμε ἕναν Ἀϊνιο² καὶ σὲ ἄλλη τοῦ Δάτου (Μπερεκλί) ἕναν ἀπελειθερο Βυζάντιο³.

Στοὺς Φιλίππους πάλι συναντοῦμε Προυσαεῖς ἀπὸ τὸ Ἰπίο⁴, Βιθυνοὺς ἀπὸ τὴ Νίκαια⁵, Φιλαδέλφηνους⁶, πιθανῶς ἀπὸ τὴ Φιλαδέλφεια τῆς Λυδίας, Ἀλεξάνδρεῖς ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια τῆς Αἰγύπτου⁷ καὶ Θουατειρηνοὺς⁸, ἐμπόρους τῆς πορφύρας. Θουατειρηνὴ ἦταν καὶ ἡ πρώτη χριστιανὴ Λυδία.

2. Ἑβραῖοι

Τὸ ἑβραϊκὸ στοιχεῖο στὰ ρωμ. χρόνια ἦταν εὐρέως διαδεδομένο γενικὰ σ' ὅλη τὴ Μακεδονία⁹. Ἀπὸ τίς πηγές μας πληροφοροῦμαστε τὴν ὑπαρξὴ Ἰουδαϊκῆς κοινότητος στοὺς Φιλίππους¹⁰. Ἀκόμη πρέπει νὰ υποθέσουμε, ἂν καὶ δὲ μαρτυρεῖται στὶς πηγές μας, ὅτι καὶ σ' ἄλλες πόλεις θὰ ἦταν ἐγκαταστημένοι Ἑβραῖοι¹¹. Γενικὰ οἱ κοινότητες τῶν Ἑβραίων εἶχαν ἀρκετὰ προνόμια στὸ ρωμ. κράτος¹², ὅπως αὐτόνομη διοικητικὴ, οἰκονομικὴ καὶ ὡς ἕνα βαθμὸ, δικαστικὴ ὀργάνωση¹³. Ἐπίσης ἐπιτρεπόταν σ' αὐτοὺς νὰ τελοῦν τὰ τῆς λατρείας, σύμφωνα μὲ τὸν Ἰουδαϊκὸ νόμο¹⁴, σὲ εἰδικούς χώρους ποὺ ὀνομάζονταν συναγωγαί. Στοὺς Φιλίππους ἡ συναγωγὴ βρισκόταν ἔξω ἀπὸ τὴν πύλη τῆς

προκάλεσαν τὴ δημιουργία τῆς παροικίας αὐτῆς στήν Ἀμφίπολη.

1. Casson, BSA 23(1918/19)20. Ἡ ἐπιγραφή βρέθηκε στὸ Μικρὸς (Βαμβυκιά), ἀλλὰ δίκαια ἀποδίδεται ἀπὸ τὸν Casson στὴ Βέργη.
2. Δήμητρα, Ἡ Μακεδονία, ἀρ. 1007.
3. Δήμητρα, ἀρ. 993.
4. BCH 47(1923)94, ἀρ. 33. 59(1935)153, ἀρ. 48.
5. BCH 47(1923)84/5, ἀρ. 3.
6. BCH 59(1935)156/7, ἀρ. 53.
7. Ὁ.π., 131, ἀρ. 39.
8. P. Collart, Philippes, 28-9, 458.
9. Ὁ Φίλων, Πρεσβ. πρὸς Γάϊον, 36 (ἐκδ. L. Cohn - P. Wendland, VI, 207) ἀναφέρει καὶ τὴ Μακεδονία ἀνάμεσα στὶς χώρες ποὺ δέχτηκαν ἑβραϊκοὺς πληθυσμούς.
10. Πραξ. Ἀποστ. XVII, 13.
11. Ὁ Δ. Κανατσούλης (Ἡ μακεδονικὴ πόλις, 262, σημ. 5) π.χ. ἀπὸ διασωθὲν ἀνάθημα τῆς Ἀμφίπολης (Κερδύλιον) πρὸς τὸν «Θεὸν Ἰψιστον» (BCH 19(1895)109 κέ. = Δήμητρα, ἀρ. 923) ὑποθέτει ὅτι ἴσως καὶ στήν πόλη αὐτὴ ὑπῆρχε ἑβραϊκὴ κοινότητα.
12. Βλ. Π.χ. Adolf. v. Harnack, Die Mission und Ausbreitung des Christetums, Leipzig 1924, I, 18/9.
13. J. Juster, Les Juifs dans l' empire romain, Paris 1914, I, 409 κέ.
14. Πρβλ. τὴ φράση τῆς ἐπιγραφῆς τῶν Στόβων ἀπολιτευσάμενος κατὰ τὸν Ἰουδαϊσμόν» (BCH 56(1932)291 κέ., στ. 7-8).

πόλης καὶ στὶς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων ὀνομάζεται προσευχή¹. Ἀπὸ τὸν ὄρο αὐτὸ καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι στὴ Βέροια καὶ τὴ Θεσσαλονικὴ ὁ οἶκος λατρείας τῶν Ἑβραίων στὶς Πράξεις τῶν Ἀποστόλων² ἀναφέρεται σὰν συναγωγὴ δὲν πρέπει, ὅπως σωστὰ παρατηρεῖ ὁ καθηγητὴς Δ. Κανατσούλης³, νὰ συμπεράνουμε ὅτι αὐτὴ ἦταν μικρότερης σημασίας. Κατὰ τὸ Δ. Κανατσούλη, διαφορὰ ἀνάμεσα στοὺς ὄρους αὐτοὺς δὲν ὑπάρχει καὶ χρησιμοποιοῦνται κάθε φορά στὶς πηγές ἀδιάφορα⁵. Δὲ μᾶς παραδόθηκε σχεδὸν τίποτε σχετικὰ μὲ τὰ ἐπαγγέλματα ποὺ ἀσκούσαν οἱ Ἑβραῖοι στὴ Μακεδονία. Ἄν ὅμως πάρουμε ὑπόψη μας τὸ γεγονός ὅτι οἱ τρεῖς ἀπὸ τίς πόλεις, ἡ Βέροια, ἡ Θεσσαλονικὴ καὶ οἱ Φίλιπποι, στὶς ὁποῖες ὑπῆρχαν ἑβραϊκὲς κοινότητες, βρισκόνταν στήν πιὸ κεντρικὴ ὁδικὴ ἀρτηρία τῆς Μακεδονίας, δηλ. τὴν Ἐγνατία ὁδὸ, πρέπει νὰ υποθέσουμε ὅτι αὐτοὶ κυρίως ἦταν ἔμποροι⁶.

3. Ρωμαῖοι

Τὴν πιὸ πολυπληθὴ ὁμάδα ξένων στὴ Μακεδονία τὴν ἀποτελοῦσαν οἱ Ρωμαῖοι. Ἡ ἐγκατάστασή τους ἐγινε εἴτε κατὰ συμπαγεῖς μάζες (π.χ. veterani) στὶς ἀποικίες εἴτε κατὰ μικρὲς ὁμάδες στὶς διάφορες πόλεις. Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς ἀποίκους ποὺ ἦταν ἐγκαταστημένοι στὴν πόλη τῶν Φιλίππων καὶ σ' ὅλη τὴν περὶ τῆς ἀποικίας, Ρωμαῖοι εἶχαν ἐγκατασταθῆ, ὅπως διαπιστώνουμε ἀπὸ τίς ἐπιγραφές⁷, καὶ στήν Ἀμφίπολη⁸, τὴν Ἡράκλεια τὴ Σιντικὴ⁹ καὶ στὶς Σέρρες¹⁰. Οἱ ἐγκαταστημένοι στὶς μακεδονικὲς πόλεις Ρωμαῖοι καὶ στὶς Σέρρες ἦταν ἡ μόνιμοι κάτοικοι αὐτῶν, ἔχοντας γῆς καὶ οἰκίας ἐγκτησι

1. Πραξ. Ἀποστ. XVII, 13. Γιὰ τὸν ἀκριβὴ τοπογραφικὸ προσδιορισμὸ τῆς «προσευχῆς» βλ. P. Collart, Philippes, 459 καὶ σημ. 1, 460.

2. Πραξ. Ἀποστ. XVII, 1, 10.

3. Δ. Κανατσούλη, Ἡ μακεδονικὴ πόλις, 262-3.

4. P. Collart, Philippes, 457.

5. Δ. Κανατσούλη, ὁ.π., 263.

6. Δ. Κανατσούλη, ὁ.π., 264.

7. Σὰ βάση γιὰ τὴ διαπίστωση τῆς ρωμαϊκῆς καταγωγῆς τῶν προσώπων παίρνομε, ὅπως κάνει καὶ ὁ καθηγητὴς Δ. Κανατσούλης, ὁ.π., 264, σημ. 5, μόνον τὶς λατινικὲς ἐπιγραφές ποὺ φέρουν λατινικὰ ὀνόματα, καθὼς καὶ ἐπιγραφές στὶς ὁποῖες μαρτυρεῖται ρητὰ ἡ ρωμαϊκὴ καταγωγὴ τους. Ρωμαϊκὰ ὀνόματα σὲ ἑλληνικὲς ἐπιγραφές δὲν εἶναι πάντοτε ἀσφαλὲς κριτήριον, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Δ. Κανατσούλης, ὁ.π., γιὰ τὴ ρωμαϊκὴ καταγωγὴ τῶν προσώπων, καθὼς ὁ ἐκρωμαϊσμὸς τῶν ὀνομάτων τῶν Μακεδόνων ἦταν εὐρύτατος τότε, ἰσχυρὰ κατὰ τὴν αὐτοκρατορικὴ ἐποχὴ.

8. Δήμητρα, ἀρ. 894. 895. ΑΕ 1932, Ἀρχ. Χρον., 3. RA σειρὰ 6η, 24(1945)53/4, ἀρ. 6.

9. CIL, XIII, 2, ἀρ. 2.

10. Δήμητρα, ἀρ. 830.

μως ποιά ήταν η θέση, η έκταση και τα όρια καθεμιᾶς ἀπ' αὐτὲς τὶς χῶρες.

1. Βισαλία

Τὴ θέση τῆς Βισαλτίας τὴν ὀρίζει πρῶτος ὁ Ἡρόδοτος, πού τὴν ἐντοπίζει στὴν περιοχὴ τῆς Ἀργίλου¹. "Ἔτσι, ἂν πάρουμε ὑπόψη μας τὸ γεγονός ὅτι ἡ Ἀργίλος βρισκόταν κάπου κοντὰ στὸ σημ. χωριὸ Ν. Κερδύλια, τότε μπορούμε νὰ θεωρήσουμε σὰ νότιο σύνορο τῆς Βισαλτίας τὸ Στρυμονικὸ κόλπο. Ὁ ἴδιος συγγραφέας φαίνεται ὅτι θεωρεῖ σὰν ἀνατολικὸ σύνορο τῆς χώρας τὸ Στρυμόνα, γιατί, μιλώντας γιὰ τὴν πορεία τοῦ Ξέρξη, γράφει ὅτι αὐτὸς, ἀφοῦ πέρασε τὸν ποταμό, διέσχισε τὴ Βισαλία, πού ἐκτεινόταν, ὅπως ἀφήνει νὰ φανῆ, δυτικὰ τοῦ ποταμοῦ². Ὀρισμένοι ὅμως μελετητές, στηριζόμενοι κυρίως σ' ἓνα ἀπόσπασμα τοῦ Στράβωνα, ὅπου ὁ ποταμὸς φέρεται σὰ διαρρέων ἢ διαιωῶν, ὅπως διορθώνουν ἄλλοι ἐκδότες, τὴ Βισαλία³, ἐπίσης στὸ γεγονός ὅτι ὁ ἴδιος γεωγράφος ἀναφέρει Βισάλτες καὶ ἀνατολικά τοῦ Στρυμόνα⁴, καθὼς καὶ σὲ ἄλλες ἀσαφεῖς καὶ διαφορούμενες πληροφορίες τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, ἐπεκτείνουν τὰ ἀνατολικά σύνορα τῆς χώρας καὶ πέρ' ἀπὸ τὸν ποταμό⁵. Ἡ ἐπέκταση ὅμως τῶν συνόρων πέρ' ἀπὸ τὸν ποταμὸ θεωρεῖται ἀπίθανη γιὰ τοὺς ἐξῆς λόγους:

1) Γιατὶ πρῶτα - πρῶτα ὁ Στράβωνας στὸ σχετικὸ χωριὸ⁶, ὅπου μιλά γιὰ τὴν εὐφορία τῆς πεδιάδας τῆς Βισαλτίας - καὶ ὄχι γιὰ τὰ σύνορα - φαίνεται πὼς χρησιμοποιοῦ τὸ ρῆμα διαιωῶν μὲ τὴν ἔννοια τοῦ διαρρέει, δηλ. πρόκει-

ται, κατὰ τὴ γνώμη μας, γιὰ μιὰ ἀκυρολεξία τοῦ συγγραφέα. Αὐτὴ ὀφείλεται στὴ γλωσσικὴ ἀδυναμία του νὰ περιγράψῃ τὴν πορεία τοῦ Στρυμόνα σὲ σχέση μὲ τὴ Βισαλία ἢ στὸ ὅτι δὲν ἔδωσε τόση σημασία στὸ σημεῖο αὐτό, στὸ ὁποῖο θέλει περισσότερο νὰ ἐξάρῃ τὴν εὐφορία τῆς χώρας. Πάντως ἡ ὑπόψια τῆς ἐδῶ ἀκυρολεξίας ἐνισχύεται ἀπὸ τὴν περίπτωση τῆς περιγραφῆς ἀπὸ τὸν ἴδιο τῆς πορείας τοῦ Πηνειοῦ ποταμοῦ, ὅπου γράφει καθαρὰ ὅτι ὁ ποταμὸς αὐτὸς ῥέει διὰ μέσης τῆς Θεσσαλίας¹. Φαίνεται λοιπὸν ὅτι στὴν περίπτωση τοῦ Στρυμόνα δὲν ἔνοιουσε ὅτι αὐτὸς ῥέει διὰ μέσης τῆς Βισαλτίας, γιατί ἄλλοιῶς θὰ τὸ ἔγραφε.

2) Κι' ἂν ἀκόμη ἀποκλείσουμε τὴν περίπτωση τῆς ἀκυρολεξίας, δὲν εἶναι ἀπίθανο νὰ ὑποθέσουμε ὅτι στὸ σημεῖο αὐτό ὁ Στράβωνας κάνει κατὰ κάποιον τρόπο ἓναν ἀναχρονισμό, παρασυρόμενος ἀπὸ τὴν κατάσταση τῆς ἐποχῆς του, πού ὑπῆρχαν Βισάλτες καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ τοῦ ποταμοῦ. Ἦταν ἐπόμενο νὰ πέφτῃ σὲ ἀναχρονισμοὺς καὶ ἀνακρίβειες, τὴ στιγμή πού ἀπεῖχε παραπάνω ἀπὸ 300 χρόνια ἀπὸ τὴν ἐποχὴ πού τὰ αὐτόνομα κράτη τῆς περιοχῆς εἶχαν χάσει τὴν αὐτονομία τους καὶ δὲν ὑπῆρχαν πιά σύνορα μεταξύ τους. Μετὰ τὴν κατάκτηση αὐτῶν ἀπὸ τὸ Φίλιππο ὑπῆρχαν μονάχα γεωγραφικὲς διαιρέσεις πού τὶς ὄριζαν αὐτῶν ἀπὸ τὸ Φίλιππο ὑπῆρχαν μονάχα φυσικὰ γεωγραφικὲς διαιρέσεις πού τὶς ὄριζαν φυσικὰ τὰ βουνὰ καὶ τὰ ποτάμια. Ἐξἄλλου ὁ Στράβωνας δὲν κυριολεκτεῖ, σὰν τὸ Θουκυδίδη, ἀφοῦ π.χ. τὴ Δραβήσκο τὴν τοποθετεῖ ἀπὸ τὸ μέσο μιᾶς χώρας

3) Αὐτοὶ πού θεωροῦν τὸ Στρυμόνα ὅτι περνοῦσε ἀπὸ τὸ μέσο μιᾶς χώρας παραβλέπουν ὀρισμένες βασικὲς ἀρχὲς τῆς Ἱστορικῆς Γεωγραφίας π.χ. ὅτι τὰ βουνὰ καὶ τὰ ποτάμια ἀποτελοῦσαν τὰ φυσικὰ σύνορα αὐτόνομων κρατῶν.

4) Ἄν ἐπεκτείνουμε τὴ Βισαλία καὶ πέρ' ἀπὸ τὸ Στρυμόνα καὶ θεωρήσουμε ὅτι ὁ ποταμὸς περνοῦσε ἀπὸ τὸ μέσο τῆς χώρας, τότε θεωροῦμε καὶ ὅλη τὴν πεδιάδα τῶν Σερρών ὅτι ἀνῆκε στὴ Βισαλία. Αὐτὸ τὸ πράγμα ὅμως εἶναι ἀπίθανο, γιατί ἀπλύστατα δὲ μένει χῶρος - τουλάχιστο πεδινὸς - γιὰ νὰ τοποθετήσουμε τὴν Ὀδομαντικὴ. Εἶναι δυνατὸ ἢ Ὀδομαντικὴ νὰ περιλάμβανε μονάχα κορυφογραμμὲς τοῦ Ὀρβήλου; Ἡ ἀκόμη εἶναι δυνατὸ νὰ ὑπῆρχαν Βισάλτες καλλιεργητὲς κάτω ἀπὸ τὰ κάστρα τῶν Ὀδομάντων;

5) Τὸ γεγονός ὅτι ὁ Στράβωνας ἀναφέρει Βισάλτες στὴν ἐποχὴ του καὶ πέρ' ἀπὸ τὸ Στρυμόνα³ δὲν πρέπει νὰ μᾶς κἀνὴ νὰ πιστέψουμε ὅτι ἡ Βισαλία ἐκτεινόταν καὶ πέρ' ἀπὸ τὸν ποταμὸ, γιατί στὴν περίπτωση αὐτὴ θὰ ἔπρεπε νὰ μεταφέρουμε τὰ ἀνατολικά σύνορα τῆς χώρας καὶ μέχρι τοῦ Νέστου ποταμοῦ, ἀφοῦ ὁ

1. Στραβ. VII, ἀποσπ. 15α: «... Πηνειὸς ἄρχεται ἐκ Πίνδου· ἐν ἀριστερᾷ δ' ἄφεις Τρίκην φέρεται περὶ Ἀτρακὰ καὶ Λάρισαν... καὶ ὅτι διὰ μέσης ῥέει Θεσσαλίας πολλοὺς δεχόμενους ποταμούς...».

2. Στραβ. VII, ἀποσπ. 33.

3. Στραβ. VII, ἀποσπ. 36.

F. Parazoglou, Makedonski gradovi u rimsko doba, Skopje 1957, 45 κέ. M. Feyel, Paul-Émile et le synedrion macédonien, BCH 70(1946)187-98. J. A. Larsen, Consilium in Livy XLV, 18, 6-7 and the Macedonian Synedria, CPh 44(1949)73-90. Πρβλ. καὶ Θ. Σαρκιάκη, Λεύκιος Αἰμίλιος Παῦλος, Ἀθήναι 1962· καὶ γιὰ τὴ διοίκηση βλ. τοῦ ἴδιου, Ρωμαῖοι ἄρχοντες τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας, I, Θεσ/νίκη 1971.

1. Ἡρόδ. VII, 115,1: «Ὡς δὲ ἀπὸ τοῦ Στρυμόνος ἐπορεύετο ὁ στρατός, ἐναυῦθα πρὸς ἡλίου δυσμῶν ἐστὶν ἀίγιαλὸς ἐν τῷ οἰκημένῳ Ἀργίλον πόλιν Ἑλλάδα παρεξήη· αὕτη δὲ καὶ ἡ κατύπερθε ταύτης Βισαλίτη...».

2. Ἡρόδ., ὁ.π. Σὰν ἀνατ. σύνορο τῆς Βισαλτίας θεωροῦν τὸ Στρυμόνα καὶ οἱ πῶ πολλοὶ σύγχρονοι ἐρευνητές, βλ. π.χ. Ch. Edson, Early Macedonia, «Ancient Macedonia» I Trakija, 117, πάλι στηριζόμενος σ' ἓνα χωρίο τοῦ Αἰλίον, XLV, 30, 3, ὑποστηρίζει ὅτι οἱ Βισάλτες στὴν ἀρχὴ κατοικοῦσαν δυτικὰ τοῦ Στρυμόνα, ἀπὸ τὰ τέλη ὅμως τοῦ 3ου ἢ ἀρχῆς τοῦ 2ου π.Χ. αἰ. ἐπεκτάθηκαν καὶ ἀνατολικά αὐτοῦ.

3. Στραβ. VII, ἀποσπ. 36: «... Ὑπὲρ δὲ τῆς Ἀμφιπόλεως Βισάλται καὶ μέχρι πόλεως Ἡρακλείας, ἔχοντες αἰλῶνα εὐκαρπον, ἐν διαίρει (ἢ διαρρεῖ) ὁ Στρυμόν...».

4. Ὀ.π., ἀποσπ. 36: «... Ἔστι δ' ἡ χώρα ἢ πρὸς τὸ Στρυμόνος πέραν, ἢ μὲν ἐπὶ τῆς θαλάττης καὶ τοῖς περὶ Δάτον τόποις Ὀδομάνταις καὶ Ἰθωνοῖ καὶ Βισάλται, οἳ τε αὐτόχρονοι καὶ οἱ ἐκ Μακεδονίας διαβάντες, ἐν οἷς Ῥῆσος ἐβασίλευσεν».

5. Βλ. Geyer, Makedonien, 16. Parazoglou, Makedonski gradovi, 263-66, ὅπου καὶ σχετικὰ ἐπιχειρήματα γιὰ τὴν ἀπόψη αὐτῆ.

6. Ὀ.π.

Λίβιος αναφέρει Βισάλτες και στην περιοχή εκείνη ¹. Η παρουσία όμως Βισαλτών και στις περιοχές αυτές δικαιολογείται για την εποχή των συγγραφέων αυτών, αφού, όπως είπαμε, μετά την κατάκτηση της Ανατολικής Μακεδονίας από τους Μακεδόνες, έπαυσαν να υπάρχουν αυτόνομα κράτη και κατά συνέπεια σύνορα και δεν ήταν παράξενο να βρούμε π.χ. μετά την ίδρυση της μακεδονικής άποικίας των Φιλίππων και τη συστηματική εκμετάλλευση των μεταλλείων της Βισάλτες στην πόλη αυτή, που έρθαν να κάνουν την τύχη τους. "Όπως επίσης ήταν φυσικό να συναντήσουμε Βισάλτες και στην Αμφίπολη, που μετά τη ρωμαϊκή κατάκτηση είχε γίνει πρωτεύουσα της Μακεδόνων Πρώτης μερίδας και κατά συνέπεια κοσμοπολίτικο και έμπορικό κέντρο, που άνοιγε μεγάλες προοπτικές εργασίας και πλουτισμού.

6) Άλλά το κυριότερο έπιχείρημα κατ' αὐτῶν που επεκτείνουν τὰ σύνορα τῆς Βισαλτίας καὶ πέρ' ἀπὸ τὸ Στρυμόνα μᾶς τὸ δίνει ὁ ἴδιος ὁ Στράβωνας σ' ἓνα ἄλλο ἀπόσπασμά του ², ὅπου λέει καθαρά ὅτι ὁ Στρυμόνας εἰς τὰ μεταξὺ Βισαλτῶν καὶ Ὀδομάντων ἐκπίπτει, δηλ. ὅτι ὁ Στρυμόνας ἀποτελοῦσε τὰ σύνορα τῆς Βισαλτίας καὶ Ὀδομαντικῆς ³.

Μέχρι τώρα εἶδαμε τὰ νότια σύνορα τῆς Βισαλτίας, πού τὰ ἀποτελοῦσε ὁ Στρυμονικὸς κόλπος, καὶ τὰ ἀνατολικά πού τὰ ὄριζε ὁ Στρυμόνας ποταμός, καθὼς καὶ ἡ στενόμακρη λίμνη Κερκινίτιδα. Ἀπομένει νὰ ἀναζητήσουμε τὰ ὑπόλοιπα. Σὰ δυτικά λοιπὸν σύνορα θὰ πρέπει νὰ θεωρήσουμε τὸ βουνὸ Βερτίσκο, πού τὴ χῶριζε ἀπὸ τὴν Κρηστωνία. Τὰ σύνορα αὐτὰ δὲ θὰ ἦταν στεγανά, ἀφοῦ τὴν ἐποχὴ τῆς ἐκστρατείας τοῦ Ξέρξη ἀναφέρεται ἡ Βισαλία σὰν ἐνωμένη πολιτικὰ μὲ τὴν Κρηστωνία κάτω ἀπὸ κοινὸ βασιλιά ⁴. Νοτιοδυτικὰ θὰ ἔφταναν ὡς τὴ λίμνη Βόλβη, κοντὰ στὴν ὁποία τοποθετεῖται ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους ὁ βισαλτικὸς τόπος Σ υ κ ῖ ν η, περίφημος στὴν ἀρχαιότητα γιὰ τοὺς λαγούς μὲ τὰ δυὸ ἡπατα ⁵.

Τὰ βόρεια σύνορα τῆς χώρας τὰ καθορίζει καὶ πάλι ὁ Στράβωνας πού τὰ επεκτείνει ὡς τὸ ὕψος τῆς Σιντικῆς Ἡράκλειας ⁶. Στὸ ὕψος αὐτὸ καὶ λίγο δυτι-

1. *Li.* XLV, 30, 3: «... pars prima Bisaltas habet, fortissimos viros-trans Nesium amnem incolunt et circa Strymonem - , et multas frugum proprietatis...».

2. *Στραβ.* VII, ἀποσπ. 36: «... Ὁ μόνον δ' ὁ Ἀξιδὸς ἐκ Παϊόνων ἔχει τὴν φύσιν, ἀλλὰ καὶ ὁ Στρυμών ἔξ Ἀγριάνων γὰρ διὰ Μῆδων καὶ Σιντῶν εἰς τὰ μεταξὺ Βισαλτῶν καὶ Ὀδομάντων ἐκπίπτει».

3. Ἡ *Parazoglou*, ὁ.π., 264, σμ. 9, δίνει διαφορετικὴ ἔρμηνεία στὸ χωρίο.

4. *Ἡροδ.* VIII, 116.

5. *Ψευδο - Ἀριστοτ.* Περὶ θαυμ. ἀκ., II, 12, 3. *Ἀθην.* IX, 63. *Αἰλιαν.* Ποικ. Ἰστ., V, 27, XI, 40. *Στεφ. Βυζ.* στὴ λ. «Βισαλία» [= *FHG*, III, 584, ἀποσπ. Φαβωρίνου]. *Gell.* A.N., XVI, 15».

6. *Στραβ.* VII, ἀποσπ. 36: «Γπὲρ δὲ τῆς Ἀμφιπόλεως Βισάλται καὶ μέχρι πόλεως Ἡράκλειας...».

κότερα βρισκόταν ἡ ἀνώνυμη ἀρχαία λίμνη ¹, πού φαίνεται ὅτι ἀποτελοῦσε τὰ φυσικά σύνορα τῆς Βισαλτίας καὶ Σιντικῆς. Τὸ σχετικὸ χωρίο τοῦ Στράβωνα παρανοήθηκε ἀπ' ὄλους τοὺς μέχρι τώρα ἔρευνητές, οἱ ὅποιοι θεωροῦν μάλιστα αὐτὸ σὰν ἓνα ἄλλο ἐπιχείρημα γιὰ νὰ επεκτείνουν τὰ σύνορα τῆς Βισαλτίας καὶ πέρ' ἀπὸ τὸ Στρυμόνα, ἀφοῦ ἡ Ἡράκλεια τοποθετεῖται στὸ σημ. Σιδηρόκαπερ' ἀπὸ τὸ Στρυμόνα, ἀφοῦ ἡ Ἡράκλεια σὰ σημάδι, ἐπεὶ αὐτὴ φαίνεται ὅτι δὲν κυριοστρε ². Ὁ Στράβωνας ὅμως καὶ τὴν περίπτωση αὐτὴ φαίνεται ὅτι δὲν κυριοστρε ². Ὁ Στράβωνας ὅμως καὶ τὴν περίπτωση αὐτὴ φαίνεται ὅτι δὲν κυριοστρε ². Ὁ Στράβωνας ὅμως καὶ τὴν περίπτωση αὐτὴ φαίνεται ὅτι δὲν κυριοστρε ². Ὁ Στράβωνας ὅμως καὶ τὴν περίπτωση αὐτὴ φαίνεται ὅτι δὲν κυριοστρε ².

2. Σιντικὴ

Ἡ Σιντικὴ ἐκτεινόταν βορείως τῆς Βισαλτίας καὶ Ὀδομαντικῆς, στὶς δυὸ μεριές τοῦ Στρυμόνα ³ καὶ ἀνάμεσα στὰ βουνὰ Δύσωρο καὶ Ὀρβηλο, πού ἀποτελοῦσαν ἀντιστοίχως τὰ δυτικά καὶ ἀνατολικά φυσικά σύνορα τῆς χώρας. Πρὸς νότον τὰ σύνορά της δὲν μποροῦν νὰ καθοριστοῦν μὲ ἀκρίβεια. Φαίνεται ὅμως πὼς ἐκτεινόταν ὡς τὴν ἀνώνυμη ἀρχαία λίμνη (Μπουτκόβου), πού θὰ ἀποτελοῦσε τὰ φυσικά σύνορά της μὲ τὴ Βισαλία. Στὰ ΝΑ πάλι τὰ σύνορά της θὰ ἔφταναν λίγο παραπάνω ἀπὸ τὴ Σκοτοῦσσα, ἀφοῦ ἡ πόλη αὐτὴ, ὅπως μᾶς πληροφοροῦν οἱ πηγές, ἀνήκε στὴν Ὀδομαντικὴ ⁴. Ἔτσι τὰ νότια σύνορά της θὰ πρέπει νὰ τὰ φανταστοῦμε πάνω σὲ μιὰ ὀριζόντια νοσητὴ γραμμὴ, πού θὰ περνοῦσε βορείως τῆς λίμνης τοῦ Μπουτκόβου καὶ τῆς Σκοτοῦσσας ⁵.

Ἀπὸ τὴν περιγραφὴ τῆς πορείας τοῦ Σιτάκη, στὴν ἐκστρατεία του ἐναντὶ

1. Βλ. πὺ πάνω, σ. 21.

2. Βλ. σχετικά παρακάτω, σσ. 120-23

3. *Στραβ.* VII, ἀποσπ. 36: «... ἔξ Ἀγριάνων γὰρ διὰ Μῆδων καὶ Σιντῶν εἰς τὰ μεταξὺ Βισαλτῶν καὶ Ὀδομάντων ἐκπίπτει (ὁ Στρυμών)».

4. Βλ. πὺ κάτω, σσ. 131-2.

5. Πρβλ. ὅμως καὶ *W. Leake*, *Travels*, III, 229. *M.E. Cousinéry*, *Voyage*, I, 170. *Forbiger*, *RE*, IV, στ. 1341 κ.ε., οἱ ὅποιοι ἐσφαλμένα ταυτίζουν τὴν Ἡράκλεια μὲ τὰ ἐρείπια ἀρχαίας πόλης κοντὰ στὸ σημ. Ζερβοχώρι καὶ επεκτείνουν ἔτσι τὰ νότια σύνορα τῆς Σιντικῆς πολὺ πὺ νότια.

ἀποτελοῦσε τὸ βορειοδυτικὸ τμήμα τῆς Ἡδωνίδας, θέτει σὰν σύνορα αὐτῆς τὸ Στρυμόνα καὶ τὸν Ἀγγίτη, μὲ τὴ διαφορά ὅμως ὅτι τὸν πρῶτο ποταμὸ τὸν τοποθετεῖ στὰ νότια ἀντὶ στὰ δυτικά, ἐνῶ τὸ δεύτερο στὰ δυτικά ἀντὶ στὰ βόρεια. Αὐτὸ τὸ πρᾶγμα προκάλεσε πολλές συζητήσεις¹, γιατί σ' ἓναν πού μελετᾷ τὴν τοπογραφία ἀπὸ τὸ χάρτη φαίνεται ὅτι ὁ Ἡρόδοτος δὲ γεωγραφεῖ σωστά. Ὁταν ὅμως κανένας ἐπισκεφτῆ καὶ σήμερα τὸ μέρος αὐτὸ καὶ παρακολούθησεν τὸν ἥλιο νὰ ἀνατέλλῃ ἀπὸ τὸ βουνὸ Παγγαῖο, τότε εὐκολὰ θὰ παρασυρθῆ καὶ θὰ τοποθετήσῃ τὸν Ἀγγίτη στὴ δύση καὶ τὸ Στρυμόνα στὸ νότο, ἀφοῦ προηγουμένως ὑπολογίσῃ τὴν ἀνατολὴ στὸ Παγγαῖο. Εἶναι πραγματικὰ ἓνα παράξενο φαινόμενο, ἀπὸ τὸ ὁποῖο φαίνεται ὅτι παρασύρθηκε στὸν προσανατολισμὸ καὶ ὁ ἴδιος ὁ Ἡρόδοτος. Ἀλλὰ ἀκριβῶς αὐτὴ ἡ πλάνη του ἀποδείχνει, τόσο πειστικὰ ὅσο τίποτε ἄλλο, ὅτι αὐτὸς ἐπισκέφτηκε τὴ Φυλλίδα. Ἡ ἐξήγηση τοῦ φαινομένου, κατὰ τὴ γνώμη μας, βρίσκεται στὴ ΝΔ κατεύθυνση πού ἔχουν τόσο ὁ Ἀγγίτης, ὅσο καὶ τὸ βουνὸ Παγγαῖο, ὅποτε γι' αὐτὸν πού βρίσκεται στὴ δυτικὴ μεριὰ ἢ στὸ κέντρο τῆς Φυλλίδας δὲν εἶναι ἀπίθανο νὰ ὑπολογίσῃ τὸ Παγγαῖο στὴν ἀνατολή. Ἐνῶ, μονάχα ὅταν κανένας σταθῆ στὴν ἀνατολικὴ μεριὰ τῆς Φυλλίδας, κοντὰ στὴ σημ. Κορμίστα, μπορεῖ νὰ ἔχῃ ἓνα πραγματικὸ προσανατολισμὸ. Ἀπ' αὐτὸ συμπεραίνεται ὅτι ὁ Ἡρόδοτος, ὅταν σημείωνε τὰ σύνορα τῆς Φυλλίδας, θὰ πρέπει νὰ βρισκόταν στὴν περιοχὴ τῆς Ἀμφίπολης ἢ τῆς σημ. Ἀγγίστας.

² Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὶς πηγές ἢ Ἡδωνίδα ἀποτελοῦνταν ἀπὸ τρία τμήματα³: 1) τὴ Φυλλίδα³, πού ἐκτεινόταν ἀνάμεσα στὸ Παγγαῖο καὶ τὸν Ἀγγίτη, 2) τὴν κυρίως Ἡδωνίδα, πού καταλάμβανε τὴν περιοχὴ τοῦ σημ. νομοῦ Δράμας καὶ τῆς ἐπαρχίας Νέστου Καβάλας καὶ 3) τὴν Πιερίδα⁴, πού ἐκτει-

μεσημβρίην τείνουσα ἐς αὐτὸν τὸν Στρυμόνα».

1. Ὁ Δήμιτσας, II, 526, ἐπισημαίνει τὸ σφάλμα αὐτὸ τοῦ Ἡρόδοτου. Ὁ Müller, Maced., 7, θεωρεῖ τὸν προσανατολισμὸ πού δίνει ὁ Ἡρόδοτος σωστό· γιὰ νὰ τὸν δικαιολογήσῃ ὅμως ἀντέστρεψε τὴν πραγματικὴ θέση τῶν δυο ποταμῶν.

2. Σὲ τρία τμήματα διακρίνει τὴν Ἡδωνίδα καὶ ὁ Δήμιτσας, II, 524.

3. Ἡρόδ., ὁ.π. Στεφ. Βυζ. στὴ λ. «Φυλλίς· χώρα Θράκης. . .». Ἀντίπατρος, στὴν Παλατίνη βιβλ. VII, 705, στ. 8: «ἡρίον Ἡδωνίς Φυλλίδος Ἀμφιπόλι». Ἐπιστ. Σωκρ. καὶ Πυθαγ. σ. 37: «Δικαίω δὲ τῷ Συλέως ἀδελφῷ τὴν Φυλλίδα χώραν. . .». Σχολ. σ. 755, 19, ἐκδ. BEK: «τὴν δὲ Φυλλίδα οἱ μὲν Φυλληίδα οἱ δὲ Κίασαν ὀνομάζουσι». Σχολ. στὸν Αἰσχ. σ. 754: «Ἡτύδος ἀράς, ἢ Δημοφῶντος ἐρασθεῖσα καὶ προσδοκῶσα αὐτὸν ἐπανήξειν ἐπιτελέσονται τὰς πρὸς αὐτὴν συνθήκας καὶ ἐνεάκις ἐπὶ τὸν τόπον ἐλθοῦσα, ὡς οὐχ ἦκε, κατηράσατο τοὺς Ἀθηναίους τοσαῦτα ἀτυχῆσαι περὶ τὸν αὐτὸν τόπον». Ὁ Justinus, II, 6, μᾶς παραδίδει τὸν μῦθο, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο ἡ Φυλλίδα ἦταν μιὰ ντόπια βασιλοπούλα, πού ἀγάπησε τὸν γιὸ τοῦ Θησέα καὶ ἐπειδὴ ἐγκαταλείφθηκε ἀπ' αὐτόν, κρεμάστηκε στὶς «Ἐνέα ὁδοὺς» (πρβλ. καὶ Σχολ. Αἰσχ. ὁ.π.). Ἐνα τμήμα τῆς Φυλλίδας γύρω ἀπὸ τὴν πόλη Μύρκινο ὀνομαζόταν καὶ αὐτὸ Μύρκινος βλ. Στεφ. Βυζ. στὴ λ. «Μύρκινος· τόπος καὶ πόλις. . .».

4. Εὐριπ. Ῥῆσ., 346 - 8: «Πιερίς μάτηρ ὅ τε καλλιγέφυρος ποταμὸς πορεύει/Στρυ-

νόταν σ' ὅλο τὸ μῆκος τῆς παραλιακῆς λωρίδας ἀνάμεσα στὸ Παγγαῖο καὶ τὴ θάλασσα, περιλαμβάνοντας περίπου τὴν περιοχὴ τοῦ σημ. νομοῦ Καβάλας, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐπαρχία Νέστου. Ἡ Πιερίδα πῆρε τ' ὄνομά της ἀπ' τοὺς κατοίκους τῆς Πίερες, πού ἐγκαταστάθηκαν ἐδῶ πιθανῶς τὸν 7ο π.Χ. αἰ., ἀφοῦ ἀπώθησαν βορειότερα καὶ ἀνατολικότερα τὸ μεγαλύτερο πλῆθος τῶν Ἡδωνῶν. Ποτὲ ὅμως δὲν ἀποτελέσε αὐτόνομη χώρα καὶ γι' αὐτὸ ὅλοι οἱ ἀρχαῖοι τὴν ἀναφέρουν σὰν τμήμα τῆς Ἡδωνίδας¹.

«μόν». - Ἡ περιοχὴ ὀνομάζεται «Πιερίς» πρὸς ἀντιδιαστολὴ ἀπ' τὴν «Πιερίαν» τοῦ Ὀλύμπου.

1. Βλ. Πτολεμ. III, 13, 9. Ψευδο - Σκυμν. X, στ. 658. Σκυλ., σ. 27.

Μετά τή μακεδονική κατάκτηση συναντιούνται πιά οι οικισμοί τῶν γνωστῶν κλασικῶν τύπων: τῆς *κόμης*¹, τοῦ *χωρίου*², τοῦ *κάστρου*³, τοῦ *πολίσματος*⁴ καί τῆς πόλεως. Μονάχα πού στούς ἀρχαίους συγγραφεῖς φαίνεται ὅτι ὑπάρχει σύγχυση γύρω ἀπό τήν ὄρολογία καί κατά συνέπεια διαφοροποίηση τῆς ἐννοιολογικῆς σημασίας τῶν ὀνομασιῶν τῶν οικισμῶν. Ἐτσι ὑπάρχουν περιπτώσεις, ὅπου ἕνας οικισμός χαρακτηρίζεται ἀπό ἕναν ἀρχαῖο συγγραφέα σάν πόλις καί ἀπό ἄλλους σά *χωρίον* ἢ *κόμη*⁵, — ἐκτός βέβαια ἀν ὑποθέσουμε ὅτι ὁ οικισμός ὑπέστη δημογραφικές μεταβολές καί μεταβλήθηκε ὁ οικιστικός χαρακτήρας του ἀπό τή μιὰ ἐποχή στήν ἄλλη.

Οἱ ἴδιοι ὄροι χρησιμοποιοῦνται ἀπό τοὺς Ἕλληνες καί κατά τή ρωμαϊκή ἐποχή. Κοντά σ' αὐτούς ὅμως συναντοῦμε καί τοὺς ἀντίστοιχους λατινικούς ὄρους *civitas* ἢ *oppidum*, *urbs* (=πόλις), *colonia* (=ἀποικία), *vicius* (=κόμη, πόλισμα) καί *castellum* (=κάστρον)⁶. Σ' αὐτούς θά πρέπει νά προσθέσουμε καί τοὺς ρωμαϊκοὺς σταθμοὺς (*stationes*, *mutationes*, *mansiones*), πού ὑπῆρχαν στοὺς ρωμ. δρόμους καί ἀποτελοῦσαν μικροὺς οικισμοὺς.

Γιὰ νά συμπληρώσουμε τέλος τήν εἰκόνα τῶν οικισμῶν τῆς Ἀνατολ. Μακεδονίας θά πρέπει νά προσθέσουμε καί δυὸ ἀκόμη τύπους οικισμῶν, πού συναντιοῦνται καί στίς 3 περιόδους. Πρόκειται γιὰ τὶς ἀγροικίες (=ἐπαύλεις, *villae*)⁷ καί τοὺς μεμονωμένους πύργους, οἱ ὅποιοι τή θρακικὴ ἐποχὴ χρησίμευαν γιὰ τήν ἀσφάλεια τῆς ἀριστοκρατίας καί μεταγενέστερα σά φυλάκια, ὅπου ἦταν ἐγκαταστημένη φρουρά, καί ὑψώνονταν σέ ἐπίκαιρα σημεῖα, κυρίως γιὰ τὸν ἔλεγχο τῶν ὁδῶν.

¹ Ἀπὸ τὶς πηγές (φιλολογικῆς, ἐπιγραφικῆς καί νομισματικῆς) μᾶς εἶναι γνωστὰ στήν Ἀνατολικὴ Μακεδονία τὰ ὀνόματα 39 πόλεων καί πολισμάτων⁸,

1. Πρβλ. τήν κόμη Ὀλδηνῶν (Γ. Μπακαλάκη, ΑΕ 17(1936), ἀρ. 10. Ἀρχ. Χρονικά, 14-16).

2. Πρβλ. τὸ Κερδύλιο, πού ἀναφέρεται σάν *χωρίον* τῶν Ἀργιλίων (Θουκυδ. V, 6, 3).

3. Ὁ ὄρος ἀναφέρεται σέ ἐπιγραφὴ ρωμ. ἐποχῆς τῶν Φιλίππων (J. Roger, BCH 62 (1938) 37-41).

4. Πρβλ. τή Μύρκινο (Διοδ. XII, 68,4).

5. Πρβλ. π.χ. τή Μύρκινο (Διοδ. XII, 68,4 = πολισμάτιον. Στραβ. VII, ἀποσπ. 33 = πόλις) καί τή Βέργη (Πτολεμ. III, 12, 28 = πόλις. Στραβ. VII, ἀποσπ. 36 = κόμη).

6. Βλ. Liv. XLV, 29 (vici, castella, oppida). Plin. IV, 11, 42 (Topiros = civitas). Ἀρμενίδας, p. 495,19 (Οἰσύμη = oppidum). Πρβλ. καί τὸ ἐθνικὸ *avicanii*. . . », πού συναντιέται σέ πολλὰς ἐπιγραφὰς (βλ. π.χ. Heuzey - Daumet, Mission, 126, ἀρ. 59 [= CIL, III, 661 = Δήμιτσα, ἀρ. 1040]. A. Salač, BCH 47(1923)64, ἀρ. 24 κ.β.). Τὰ «castella» ἦταν ὄχυρωμένοι «vici», βλ. F. Abbott - A. Johnson, Municipal Administration in the Roman Empire, 12 - 13).

7. Βλ. Αἰσχυλ. Περσ., 864-69, ὅπου ἀναφέρονται θρακικὲς ἐπαύλεις.

8. Ὄταν λέμε *πολίσματα*, ἐννοοῦμε τόσο τὶς κόμεις ὅσο καί τὰ χωριά, δηλ. τοὺς οικισμούς ἐκείνους, πού ἐξαιτίας τῆς μὴ διενέργειας ἀνασκαφῶν δὲν μπορεῖ νά χαρακτηριστῆ ἐπακριβῶς ὁ οικιστικὸς χαρακτήρας τους.

18 ἐθνικὰ κατοίκων *vici*, 16 ρωμαῖκοὶ σταθμοί. Ἐπίσης ἔχουν ἐντοπιστῆ πάνω ἀπὸ 50 θέσεις πολισμάτων καί ρωμ. *vici* ἀγνώστου ὀνόματος, ἀκόμη ἀρκετὲς ἀγροικίες, κάστρα καί μεμονωμένοι πύργοι. Ὅλες σχεδὸν οἱ πόλεις καί τὰ πολίσματα, γνωστῶν καί ἀγνώστων ὀνομάτων, εἶναι χτισμένα στοὺς πρόποδες τῶν βουνοσειρῶν τῶν μεσογειῶν ἢ τῶν παραλίων, πάντοτε πάνω σέ ὄχυρους ἀπὸ τὴ φύση λόφους, τῶν ὁποίων ἡ ἀμυντικὴ δύναμη ἐπαυξάνονταν μὲ τὴν κατασκευή διαφόρων ὄχυρωματικῶν ἔργων. Κατὰ κανόνα οἱ λόφοι αὐτοὶ ἔχουν ἐξαιρετικὴ στρατηγικὴ σημασία, γιὰτὶ ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά ἐξασφάλιζαν τὸν ἔλεγχο τῆς πεδιάδας σέ μιὰ ἀκτίνα πολλῶν χιλιομέτρων, ἀπὸ τὴν ἄλλη πρόσφεραν στοὺς κατοίκους τὴ δυνατότητα νά καταφύγουν στὰ βουνὰ σέ περίπτωση ἔσχατου κινδύνου. Πολὺ λίγα πολίσματα εἶναι χτισμένα σέ πολὺ ὀρεινὰ μέρη ἢ στήν ἀνοιχτὴ πεδιάδα — πάλι φυσικὰ πάνω σέ λόφους —. Καί τὰ τελευταῖα ὅμως πολίσματα ἀνήκαν στήν περιοχὴ διαφόρων πόλεων καί σέ περίπτωση κινδύνου οἱ κάτοικοὶ τοὺς καταφεύγαν στίς πόλεις, ὅπου ζητοῦσαν προστασία μέσα στὰ τείχη τους. Ἐτσι λοιπὸν ὁ κυριότερος παράγοντας ἐπιλογῆς τῆς θέσης μιᾶς πόλης ἢ ἐνὸς πολισματος ἦταν ἡ ἐξασφάλιση τῆς προστασίας τῶν κατοίκων τῆς 1.

Ἡ ἔδρυση ὅμως τῶν πόλεων καί πολισμάτων στοὺς πρόποδες τῶν βουνοσειρῶν καί ὄχι στίς ἀπομονωμένους κορυφὰς ἐπιβάλλονταν ἐπίσης καί ἀπὸ γεωσυγκοινωνιακοὺς καί γεωοικονομικοὺς λόγους: πρῶτα - πρῶτα διευκολύνονταν ἡ κεντραξὴ δρόμων καί ἡ συγκοινωνιακὴ σύνδεση μεταξύ τους ἢ μὲ τὰ μεγαλύτερα κέντρα. Ἐπειτα μπορούσαν οἱ κάτοικοὶ τους νά ἐκμεταλλεῖν τὸν πλοῦτο τῶν ἐύφορων πεδιάδων, γιὰτὶ τὰ περισσότερα πολίσματα εἶχαν γεωργικὸν χαρακτήρα. Ἵπῆρχαν ὅμως — σέ μικρότερο βέβαια ποσοστὸ — πολίσματα πού ἡ ὑπαρξὴ τους ἐξαρτῶταν ἀπ' τὴν ἐκμετάλλευσή τῆς καλλιεργήσιμης γῆς ὅσο καί τοῦ ὀρεινοῦ πλοῦτου. τέτοια πολίσματα συναντοῦμε πολλὰ στίς βόρειες καί νότιες πλαγιὰς τοῦ Παγγαίου καί ἀκόμη ἄλλα πολίσματα στὰ παράλια τῆς Ἡδωνίδας πού ἦταν ἐμπόρια τῶν Θασίων. Ἐκτός ὅμως ἀπ' τὰ παραπάνω ἢ μιορεῖνὰ, θά λέγαμε, πολίσματα, ὑπῆρχαν καί ἀρκετὰ πεδιναὶ καί ἀκόμη ὀρεινὰ (κυρίως τὰ πολίσματα τοῦ Ὀρβήλου) καί ἄλλα ἦταν ἐγκαταστάσεις μεταλλωρύχων (τὰ πολίσματα τοῦ Παγγαίου). Ὅπως τὰ πολίσματα, ἔτσι καί οἱ πόλεις ὡς τὸν ἑλληνικὸ ἀποικισμὸ ἦταν καθαρὰ γεωργικῆς. Μονάχα μὲ τὴν ἐγκατάστασιν τῶν ἑλλήνων ἀποίκων καί ἀργότερα τῶν Ρωμαίων ἀναπτύχθηκαν μεγάλες πόλεις, πού

δὲν μπορεῖ νά χαρακτηριστῆ ἐπακριβῶς ὁ οικιστικὸς χαρακτήρας τους.

1. Κατὰ τὴ ρωμ. ἐποχὴ, ὅποτε ἐπεκτάθηκε περισσότερο ἀπὸ κάθε προηγούμενη ἐποχὴ ἡ ἀστική ὀργάνωση, ἀυξήθηκε κατὰ συνέπεια καί ὁ ἀριθμὸς τῶν πόλεων (Δ. Κανατσούλη, Ἡ μακεδονικὴ πόλις, «Μακεδονικά» 4(1955/60)247).

αποτελέσαν βιομηχανικά και έμπορικά κέντρα τής 'Ανατολικής Μακεδονίας ¹. Με τον έλληνικό άποικισμό των παραλίων μερικές θρακικές πόλεις παρακάβουν προς όφελος των άποικιών και πολλές φορές οι κάτοικοί τους εγκαθίστανται σ' αυτές. Με τη ρωμαϊκή πάλι κατάκτηση, την κατασκευή τής 'Εγνατίας οδού και των άλλων ρωμαϊκών δρόμων και την εγκατάσταση τέλος των Ρωμαίων άποίκων παρατείνεται και ανανεώνεται ή ζωή πολλών θρακομακεδονικών πόλεων και πολισμάτων, που βρίσκονταν είτε μέσα στο *territorium* τής ρωμ. άποικίας των Φιλίππων είτε έξω άπ' αυτό.

Κάθε πόλη, σύμφωνα με το μακεδονικό πρότυπο, περιλάμβανε *extramuros* μιá άγροτική περιοχή (χώρα, *territorium*) που κανονικά περιείχε μερικά χωριά και, αν ήταν μεγαλύτερη, μερικές κώμες ². Αν εξαιρέσουμε τα πεδινά πολιίσματα, όλα σχεδόν τα άλλα πολιίσματα αποτελοῦσαν μικρές όχυρωμένες εγκαταστάσεις μέσα σε κάστρα. Αντίθετα οι πόλεις αποτελοῦνταν άπ' την όχυρωμένη ακρόπολη και την κάτω πόλη που τουλάχιστο στην 'Αμφίπολη και τους Φιλίππους ξέρουμε ότι περικλείονταν και αυτή άπό τεΐχος, όπως και ή ακρόπολη. Στην κάτω πόλη βρίσκονταν ή αγορά, τα δημόσια χτίρια, το θέατρο και το γυμνάσιο, που αποτελοῦσαν τα κύρια χαρακτηριστικά μιās έλλην. πόλης ².

Στο επόμενο ύποκεφάλαιο προσπαθοῦμε να συγκεντρώσουμε όλα τα όνόματα των πόλεων και των πολισμάτων, που μνημονεύονται στις φιλολογικές πηγές, να συμπληρώσουμε τον κατάλογο άπ' τις έπιγραφικές και νομισματικές πηγές και τέλος να ταυτίσουμε τις θέσεις τους. 'Επειδή όμως οι άρχαιες πηγές, όταν αναφέρουν όνομαστικά τις πόλεις και τα πολιίσματα, τηροῦν συνήθως την άρχαία πολιτικό - γεωγραφική διαίρεση τής 'Ανατολικής Μακεδονίας στις 5 περιοχές (χώρες) — δηλ. στη Βισαλτία, Σιντική, 'Οδομαντική, 'Ηδωνίδα και Πιερίδα, για τις οποίες μιλήσαμε πιο πάνω —, και ακόμη επειδή ή γεωγραφική

1. 'Από τη μακεδονική εποχή οι πόλεις, σύμφωνα με το παράδειγμα των πόλεων κρατών τής προηγούμενης εποχής (π.χ. 'Αμφίπολης, 'Αργίλου), αποτελοῦσαν άστικές περιφέρειες: τέτοιες πόλεις ήταν ή 'Αμφίπολη, ή 'Ηράκλεια Σιντική και οι Φιλίπποι. Όπωςδήποτε όμως θα υπήρχαν και άλλες, ιδιαίτερα άπ' την έλληνοιστική εποχή, όπου από τους 'Αντιγονίδες είχε διαδοθή τόσο εύρέως το σύστημα αυτό τής έσωτερικής οργάνωσης του μακεδονικού κράτους (βλ. Δ. Καρατσούλη, 'Η μακεδονική πόλις, «Μακεδονικά» 4(1955/60)232-35). Οι άστικές αυτές περιφέρειες αποτελοῦσαν διοικητικές υποδιαιρέσεις του μακεδονικού κράτους, εξαρτώμενες άπευθείας από το βασιλιά (Δ. Καρατσούλη, ό.π., 235). 'Ετσι οι κάτοικοί τους ήταν πρώτα πολίτες του μακεδ. κράτους και ύστερα μέλη τής κοινότητας, στην οποία γεννήθηκαν ή ζούσαν γι' αυτό στους έπίσημους τίτλους των όνομάτων τους προστίθεται κοντά στο έθνικό «Μακεδών» και το όνομα τής πόλης τους (Δ. Καρατσούλη, ό.π., 235-6), π.χ. «Μακεδών έξ 'Αμφιπόλεως» (IG, XII 9, 199. IV ², 97, 29. *Ditt. Sy* II.1 ³, 268, ÖJh 16(1913)234). 'Η συνήθεια αυτή διατηρήθηκε και τη ρωμαϊκή εποχή, όπως φαίνεται άπ' τα όνόματα που αναφέρει ο Φλέγωνας ο Τραλλιανός (Περὶ Μακροβίων, FHG, III, 608 κέ. = *Jacoby*, FGrH, II β, 1187).

2. Γενικά για την όχύρωση και την έπιλογή τής θέσης των μακεδονικών πόλεων βλ. Α. Κεραμοπούλλου, ΑΙ (πόλεις) του Φιλίππου Β' εν Μακεδονία, ΜΗΣ 6(1937)42-56.

αυτή διαίρεση — όχι πιά και πολιτική — υπήρχε ανεπαίσθητα και κατά τη ρωμαϊκή εποχή, γι' αυτό και έμεις θα προχωρήσουμε στην τοπογραφική μας έρευνα με βάση αυτή τη διαίρεση.

B. ΠΟΛΕΙΣ - ΠΟΛΙΣΜΑΤΑ - ΡΩΜΑΪΚΟΙ VICI ΚΑΙ ΣΤΑΘΜΟΙ ΜΕ ΓΝΩΣΤΑ ΑΠΟ ΤΙΣ ΠΗΓΕΣ ΟΝΟΜΑΤΑ

1. Βισαλτία

'Απ' τη Βισαλτία μās είναι γνωστές 11 πόλεις ('Αργίλος, Βρέα, 'Όσσα, Καλλιτέρες, Βισαλτία, 'Ορέσκεια, Τίντος, Τράγιλος, Εϋπορία, Βέργη και 'Αρωλος), 1 χωριό (το Κερδύλιο), 1 πολιίμα(;) (ή Βεδύνδια) και 4 ρωμ. σταθμοί του ρωμ. δρόμου 'Αμφίπολης - 'Ηράκλειας Σιντικής (Εϋπορία, Trinlo ή Triu-τοῦ ή Trillon, Arason και Graero), άπ' τους οποίους οι 3 πρώτοι ταυτίζονται αντίστοιχα με τις πόλεις Εϋπορία, Τράγιλο και 'Αρωλο, ενώ ο τέταρτος σταθμός δέ μās είναι γνωστό αν βρισκόταν σε πόλη.

'Απ' τις 11 παραπάνω βισαλτικές πόλεις οι 2 ('Ορέσκεια και Τίντος) είναι άρχαϊκά κτίσματα — γιατί αναφέρονται σε άρχαϊκά μονάχα νομίσματα —, και φαίνεται ότι δέ διατηρήθηκαν ως τη ρωμαϊκή εποχή, γιατί καμιά πηγή δέν τις αναφέρει. 'Από τις άλλες 9 πόλεις ή 'Αργίλος και ή Βρέα πιθανώς μετά την ίδρυση τής 'Αμφίπολης παράκμασαν και μεταβλήθηκαν σε άπλές κώμες. 'Επίσης ή πόλη Βέργη φαίνεται πως την εποχή του Στράβωνα ξέπεσε και αυτή σε άπλή κώμη, γιατί ως τέτοια αναφέρεται άπ' αυτόν.

'Απ' όλες τις βισαλτικές πόλεις και τα πολιίσματα μονάχα οι θέσεις τής 'Αργίλου και του Κερδύλιου ταυτίζονται με μεγάλη βεβαιότητα, ενώ οι θέσεις τής Τραγιλου, Εϋπορίας και Βέργης με σχετική βεβαιότητα. Τέλος οι θέσεις τής Βρέας, 'Όσσας, Καλλιτερών, Βισαλτίας, 'Ορέσκειας και Τίντου δέν μπορούν να προσδιοριστούν με βεβαιότητα, γιατί οι πηγές γι' αυτές, εκτός άπ' τη μείρα των ονομάτων τους, δέ μās προσφέρουν καμιά άπολύτως τοπογραφική ένδειξη.

'Α ρ γ ι λ ο ς. 'Η 'Αργίλος, όπως φανερώνει και το όνομά της, ήταν άρχαϊκό-θρακική πόλη ¹, που στά μέσα του 7ου π.Χ. αιώνα άποικίστηκε από 'Ηρόδοτοθους άποίκους ². Τη θέση τής πόλης ορίζουν με σχετική ακρίβεια ο 'Ηρόδοτος και ο Θουκυδίδης. Σύμφωνα με τις πληροφορίες του πρώτου, αυτή βρισκόταν στη δυτική παραλία του Στρυμονικού κόλπου, όχι πολύ μακριά από την

1. Για τη θρακική προέλευση του όνοματός της βλ. 'Ηρακλ. Ποντ., άποσπ. 42 [= FHG, II, 224]. Στεφ. Βυζ. στη λ. «'Αργίλος». Πρβλ. και Hoffmann, Die Makedonen ihr Sprache und ihre Volkstum, Göttingen 1906, 60-62.

2. Θουκυδ. IV, 103, 3. Πρβλ. Δ. Καρατσούλη, 'Η Μακεδονία μέχρι του θανάτου του 'Αρχελάου, 38. - 'Ας σημειωθή έδώ ότι από την 'Αργίλο καταγόταν εκείνος που κατήγγειλε τον Παισακία στους εφόρους τής Σπάρτης (Θουκυδ. I, 132. *Corn. Nep.* Paus., IV, 4, 5, 1).

'Αμφίπολη και τὸ Στρυμόνα¹. Γι' αὐτὸ και ὁ Ξέρξης ἔφτασε σύντομα σ' αὐτήν, μόλις πέρασε τὶς γέφυρες τοῦ Στρυμόνα², και ἦταν ἡ μόνη πόλη ποὺ συνάντησε ἀπὸ τὴν 'Αμφίπολη ὡς τὰ Στάγειρα³. 'Επίσης τὸ γεγονός ὅτι στὴν πορεία του, ποὺ ἀκολούθησε τὴν πρὸς τὰ δυτικὰ προέκταση τοῦ ἀρχαίου δρόμου τῆς Πιερίδας (κατοπινὴ 'Εγνατία ὁδός)⁴, παράκαμψε τὴν πόλη, δείχνει ὅτι αὐτὴ βρισκόταν λίγο παραπάνω ἀπὸ τὸ δρόμο του, ὡπωσδήποτε πρὸς τὰ βόρεια, και σὲ ὄχυρὸ μέρος, γιατί ἔτσι μονάχα ἐξηγεῖται τὸ γεγονός ὅτι δὲν τὴν κατέλαβε, πράγμα ποὺ ἴσως, ἐξαιτίας τῆς ὄχυρότητάς της, θὰ τὸν χρονοτριβοῦσε. Ὁ Θουκυδίδης πάλι ὀρίζει σαφῶς τὴ θέση της ἐγγὺς τε ('Αμφιπόλεως) και ἀπὸ τὴν περιγραφή τῆς πορείας τοῦ Βρασιδα ἀφήνει νὰ φανῆ καθαρά ὅτι αὐτὴ βρισκόταν στὸν παραπάνω παραλιακὸ δρόμο⁵. Τέλος ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀρχαίους συγγραφεῖς ὁ Στράβωνας ἐπιβεβαιώνει τὶς πληροφορίες τῶν παραπάνω, γράφοντας ὅτι ἡ πόλη βρισκόταν περὶ τὸν Στρυμονικὸν κόλπον⁶. τὸ ἴδιο και ὁ Φαβωρῖνος, ἐντοπίζοντάς τὴν πρὸς τὸν Στρυμόνι ποταμῶ⁷.

'Απὸ τοὺς νεώτερους ἐρευνητὲς οἱ περισσότεροι ἀόριστα και γενικὰ τοποθετοῦν αὐτὴ στὸ Στρυμονικὸ κόλπο⁸, ὡπως κάνουν και οἱ ἀρχαῖοι. Οἱ Des-

¹ Ἡ πόλη ἀναφέρεται σὲ ἐπίγραμμα τοῦ Μνάσαλκα σὺν τόπος ταφῆς τῆς «ἀκρίδος τοῦ Δημοκρίτου» (*Anthol. Palat.*, VII, 194). 'Απὸ τὸ 454/3 ὡς τὸ 425/4 π.Χ. — μὲ μερικὰ ἐνδιάμεσα κενὰ — παρακολουθοῦμε τὴν πόλη ὡς μέλος τῆς 'Αττικοδηλιακῆς συμμαχίας στοὺς φορολογικοὺς καταλόγους της (*SEG* 5(1931), *Hellenotamiorum Tabulae*, I, 4, 22. 9, II, 30. 10, II, 5. II, III, 6. 12, III, 21. 13, III, 21. 14, II, 60. 15, I, 50. 17, VI, 15, 54. 5, I, 9. 28, III, 24. *Tod*, A Selection of Greek Historical Inscriptions, Oxford 1946, I, σ. 51, ἀρ. 30. 96, ἀρ. 46. 123, ἀρ. 56, ὅπου παρατηροῦμε δυὸ διαδοχικὲς μειώσεις τοῦ φόρου ἀπὸ 9.000 δρχ. σὲ 6.000 και ὕστερα σὲ 1.000 δρχ. Οἱ μειώσεις αὐτὲς ὀφείλονταν πιθανῶς στὴν ἴδρυση τῆς Βρέας και τῆς 'Αμφιπόλης, ὅποτε ἡ 'Αργίλος φαίνεται πὼς ἔχασε τὴ σπουδαιότητά της (βλ. *P. Perdrizet*, *BCH* 46(1922)46). Γιὰ τὴν ἱστορία τῆς πόλης ἀπὸ τὸ 423 π.Χ., ὅποτε ἀποστάτησε ἀπὸ τὴν 'Αττικοδηλιακὴ συμμαχία και πῆγε μὲ τὸ μέρος τοῦ Βρασιδα, ὡς τὴ Νικίειο εἰρήνη, βλ. *Θουκυδ.* IV, 103, 2-4. V, 18, 5., *Τελευταία μνεία(;) τῆς 'Αργίλου* ἔχουμε στὸ ἐπίγραμμα τοῦ Μνάσαλκα (*Anthol. Palat.*, VII, 194.197). Διάφορες θεωρίες γιὰ τὸν ἀριθμὸ τῶν κατοίκων της, βλ. *M. Cavaignac*, *Études sur l'histoire financière d' Athènes au Ve siècle*, p. XLII, n. 202 και *Histoire de l' Antiquité*, II, 17. *P. Perdrizet*, *BCH* 46(1922)45, ὅπου ἀντικρούεται ἡ θεωρία τοῦ Cavaignac.

1. *Herod.* VII, 115, 1.
2. *Herod.* ὅ.π.
3. *Herod.* VII, 115, 1-2.
4. Γιὰ τὸ δρόμο αὐτὸ βλ. πρὸ πάνω, σ. 43.
5. *Θουκυδ.* IV, 103, 1 - 5.
6. *Στραβ.* VII, ἀποσπ. 33.
7. *Φαβωρ.* στὸ *Στεφ. Βυζ.* στή λ. «'Αργίλος».
8. Πρβλ. π.χ. *W.M. Leake*, III, 171-2, ποὺ τὴν τοποθετεῖ ἀόριστα ἀνάμεσα στὸ Βρομίσκο και τὸ Στρυμόνα.

devises¹, Δήμιτσας² και Geyer³ προσπαθοῦν νὰ τὴν ἐντοπίσουν ἀκριβέστερα και τὴν ταυτίζουν μὲ τὰ Κάτω Κερδύλια (Κιουτσούκ 'Ορσοβα). Στὴ θέση ὅμως αὐτὴ δὲν ἔχουν σωθῆ εἰρεῖπια, ποὺ νὰ μᾶς πείθουν γιὰ τὴν ὑπαρξὴ ἀρχαίου οἰκισμού. 'Εξἄλλου τὸ ρῆμα παρεξήγησε, ποὺ χρησιμοποιεῖ ὁ 'Ηρόδοτος⁴, περιγράφοντας τὴν πορεία τοῦ Ξέρξη, δείχνει ὅτι αὐτὴν, παρόλο ποὺ βρισκόταν κοντὰ ἢ πάνω στὸ δρόμο του, τὴν παράκαμψε τὰ Κάτω Κερδύλια ὅμως ἀπέχουν ἀπὸ τὸ δρόμο περίπου 5 χιλμ. Τέλος ὁ Macan τοποθετεῖ τὴν 'Αργίλο στὴν ἐξοδο τῆς λίμνης Βόλβης⁵, ἀλλὰ ἡ ταύτιση αὐτὴ ἔρχεται σ' ἀντίθεση μὲ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, σύμφωνα μὲ τοὺς ὁποίους ἡ πόλη βρισκόταν κοντὰ στὸ Στρυμόνα και τὴν 'Αμφίπολη⁶. 'Εξἄλλου στὴ θέση ἐκείνη βρισκόταν ἡ 'Αρέθουσα⁷ ἢ ὁ Βρομίσκος⁸.

Πιὸ σωστὴ και σύμφωνη μὲ τὶς ἀρχαῖες πηγὲς εἶναι ἡ ἄποψη τοῦ Perdrizet, ὁ ὁποῖος ἐντοπίζει τὴ θέση τῆς 'Αργίλου 6 χιλμ. περίπου δυτικὰ τοῦ Στρυμόνα, στὸ λόφο *Παλιόκαστρο*, ποὺ βρίσκεται πολὺ κοντὰ στὴ θάλασσα⁹. Στὴν τοποθεσία αὐτὴ σώζονται ὑπολείμματα κάστρου, ποὺ ἀνήκουν σὲ ἀρχαία πόλη. Πλάι στὸ κάστρο ἔχει ἐντοπιστῆ και μιὰ νεκρόπολη, τῆς ὁποίας τὰ ἐπιφανειακὰ εὐρήματα (ἀγγεῖα και τετρακόττες) ἀνάγουν τὴν ἴδρυση τῆς ἐδῶ πόλης στὰ ἀρχαῖα χρόνια¹⁰. Εἶναι ἐσφαλμένη ὅμως ἡ ταύτιση τῆς 'Αργίλου μὲ τὸ ρωμαϊκὸ σταθμὸ Pennana¹¹, ποὺ προτείνει ὁ Perdrizet¹². Ἡ θέση τοῦ σταθμοῦ αὐτοῦ, ποὺ ἀπέχει ἀπὸ τὴν 'Αμφίπολη 13 μίλια — και ὄχι 10 μίλια, ὅπως ἐσφαλμένα γράφει ὁ Perdrizet —, πρέπει νὰ ἀναζητηθῆ στὴν ἐξοδο τῆς λίμνης Βόλβης και δὲν εἶναι ἀπίθανη ἡ ταύτιση του μὲ τὸ Βρομίσκο¹³.

Κ ε ρ δ ὕ λ ι ο. Τὸ Κερδύλιο ἦταν χωρίον τῶν 'Αργιλιῶν¹⁴, τὸ ὁποῖο, σύμφωνα

1. *Desdevises-du-Desert*, ὅ.π., 408.
2. *M. Δήμιτσα*, *Γεωγραφία*, II, 506.
3. *Fr. Geyer*, XIV, RE, στή λ. «Argilos», στ. 659 και *Makedonien bis zur Thronbesteigung* κλπ., 17.
4. *Herod.* VII, 115, 1.
5. *Macan*, *Herodotus*, the seventh, eighth and ninth books, II, χάρτη.
6. βλ. *Θουκυδ.*, ὅ.π. *Φαβωρ.*, ὅ.π.
7. *N. Hammond*, A History of Macedonia, 196.
8. *BCH* 21(1897)106. *N. Hammond*, ὅ.π.
9. *P. Perdrizet*, *BCH* 18(1894)434-5. 46(1922)44. Τὴν ταύτιση αὐτὴ ἐπιβεβαίωσαν και οἱ *Collart - Devambes*, *BCH* 55(1931)191-2 και τὴ δέχτηκαν οἱ ἐκδότες τῶν ἀθηναϊκῶν φορολογικῶν καταλόγων (*ATL* I(1939)469).
10. *P. Perdrizet*, *BCH* 18(1894)435. *K. Pritchett*, 39, σημ. 30.
11. *Itin. Hieros.*, σ. 601-609.
12. *P. Perdrizet*, *BCH*, ὅ.π., 434.
13. *N. Hammond*, ὅ.π., χάρτη 17, σ. 186.
14. 'Αργότερα φαίνεται ὅτι τὸ πόλισμα ἀπόχτησε τὴν αὐτονομία του και ἄρχισε νὰ κόβη δικά του νομίσματα, βλ. *Ποστόλακα*, *Κατάλογος νομισμάτων*, 'Αθήνα 1872, 192, ἀρ. 1281.

'Αμφίπολη και τὸ Στρυμόνα¹. Γι' αὐτὸ και ὁ Ξέρξης ἔφτασε σύντομα σ' αὐτήν, μόλις πέρασε τὶς γέφυρες τοῦ Στρυμόνα², και ἦταν ἡ μόνη πόλη ποὺ συνάντησε ἀπὸ τὴν 'Αμφίπολη ὡς τὰ Στάγειρα³. 'Επίσης τὸ γεγονός ὅτι στὴν πορεία του, ποὺ ἀκολούθησε τὴν πρὸς τὰ δυτικὰ προέκταση τοῦ ἀρχαίου δρόμου τῆς Πισιδίας (κατοπινὴ 'Εγνατία ὁδός)⁴, παράκαμψε τὴν πόλη, δείχνει ὅτι αὐτὴ βρισκόταν λίγο παραπάνω ἀπὸ τὸ δρόμο του, ὅπως δὴποτε πρὸς τὰ βόρεια, και σὲ ὄχυρὸ μέρος, γιατί ἔτσι μονάχα ἐξηγεῖται τὸ γεγονός ὅτι δὲν τὴν κατέλαβε, πράγμα ποὺ ἴσως, ἐξαιτίας τῆς ὀχυρότητάς της, θὰ τὸν χρονοτριβοῦσε. 'Ο Θουκυδίδης πάλι ὀρίζει σαφῶς τὴ θέση της ἐγγὺς τε ('Αμφιπόλεως) και ἀπὸ τὴν περιγραφή τῆς πορείας τοῦ Βρασιίδα ἀφήνει νὰ φανῆ καθαρά ὅτι αὐτὴ βρισκόταν στὸν παραπάνω παραλιακὸ δρόμο⁵. Τέλος ἀπὸ τοὺς ἄλλους ἀρχαίους συγγραφεῖς ὁ Στράβωνας ἐπιβεβαιώνει τὶς πληροφορίες τῶν παραπάνω, γράφοντας ὅτι ἡ πόλη βρισκόταν περὶ τὸν Στρυμονικὸν κόλπον⁶. τὸ ἴδιο και ὁ Φαβωρίνος, ἐντοπιζόντάς την πρὸς τὸν Στρυμόνι ποταμῶ⁷.

'Απὸ τοὺς νεώτερος ἐρευνητῆς οἱ περισσότεροι ἀόριστα και γενικὰ τοποθετοῦν αὐτὴ στὸ Στρυμονικὸ κόλπο⁸, ὅπως κάνουν και οἱ ἀρχαῖοι. Οἱ Des-

'Ἡ πόλη ἀναφέρεται σὲ ἐπίγραμμα τοῦ Μνάσαλκα σὰν τόπος ταφῆς τῆς «ἀκρίδος τοῦ Δημοκρίτου» (*Anthol. Palat.*, VII, 194). 'Απὸ τὸ 454/3 ὡς τὸ 425/4 π.Χ. — μὲ μερικὰ ἐνδιάμεσα κενὰ — παρακολουθοῦμε τὴν πόλη ὡς μέλος τῆς 'Αττικοδηλιακῆς συμμαχίας στοὺς φορολογικοὺς καταλόγους της (SEG 5(1931), *Hellenotamiorum Tabulae*, I, 4, 22, 9, II, 30, 10, II, 5, II, III, 6, 12, III, 21, 13, III, 21, 14, II, 60, 15, I, 50, 17, VI, 15, 22, 11, 54, 5, I, 9, 28, III, 24. *Top.*, A Selection of Greek Historical Inscriptions, Oxford 1946, I, σ. 51, ἀρ. 30, 96, ἀρ. 46, 123, ἀρ. 56, ὅπου παρατηροῦμε δυὸ διαδοχικὰς μειώσεις τοῦ φόρου ἀπὸ 9.000 δρχ. σὲ 6.000 και ὕστερα σὲ 1.000 δρχ. Οἱ μειώσεις αὐτὲς ὀφείλονταν πιθανῶς στὴν ἴδρυση τῆς Βρέας και τῆς 'Αμφιπόλης, ὅποτε ἡ 'Αργίλος φαίνεται πὼς ἔχασε τὴ σπουδαιότητά της (βλ. *P. Perdrizet*, BCH 46(1922)46). Γιὰ τὴν ἱστορία τῆς πόλης ἀπὸ τὸ 423 π.Χ., ὅποτε ἀποστάτησε ἀπὸ τὴν 'Αττικοδηλιακὴ συμμαχία και πῆγε μὲ τὸ μέρος τοῦ Βρασιίδα, ὡς τὴ Νικίειο εἰρήνη, βλ. *Θουκυδ.* IV, 103, 2-4, V, 18, 5., Τελευταῖα μνηστέα τῆς 'Αργίλου ἔχουμε στὸ ἐπίγραμμα τοῦ Μνάσαλκα (*Anthol. Palat.*, VII, 194, 197). Διάφορες θεωρίες γιὰ τὸν ἀριθμὸ τῶν κατοίκων της, βλ. *M. Cavaignac*, Études sur l'histoire financière d'Athènes au Ve siècle, p. XLII, n. 202 και *Histoire de l'Antiquité*, II, 17. *P. Perdrizet*, BCH 46(1922)45, ὅπου ἀντικρούεται ἡ θεωρία τοῦ Cavaignac.

1. 'Ἡροδ. VII, 115, 1.

2. 'Ἡροδ. ὅ.π.

3. 'Ἡροδ. VII, 115, 1-2.

4. Γιὰ τὸ δρόμο αὐτὸ βλ. πὸ πάνω, σ. 43.

5. *Θουκυδ.* IV, 103, 1-5.

6. *Στραβ.* VII, ἀποσπ. 33.

7. *Φαβωρ.* στὸ Στεφ. Βυζ. στὴ λ. «'Αργίλος».

8. Πρβλ. π.χ. *W.M. Leake*, III, 171-2, ποὺ τὴν τοποθετεῖ ἀόριστα ἀνάμεσα στὸ Βρομίσκο και τὸ Στρυμόνα.

devises¹, Δήμιτσας² και Geyer³ προσπαθοῦν νὰ τὴν ἐντοπίσουν ἀκριβέστερα και τὴν ταυτίζουν μὲ τὰ Κάτω Κερδύλια (Κιουτσουκ 'Ορσοβα). Στὴ θέση ὅμως αὐτὴ δὲν ἔχουν σωθῆ ἐρείπια, ποὺ νὰ μᾶς πείθουν γιὰ τὴν ὑπαρξὴ ἀρχαίου οἰκισμού. 'Εξἄλλου τὸ ρῆμα *παρεξήγε*, ποὺ χρησιμοποιοῖ ὁ 'Ἡρόδοτος⁴, περιγράφοντας τὴν πορεία τοῦ Ξέρξη, δείχνει ὅτι αὐτὴν, παρόλο ποὺ βρισκόταν κοντὰ ἢ πάνω στὸ δρόμο του, τὴν παράκαμψε· τὰ Κάτω Κερδύλια ὅμως ἀπέχουν ἀπὸ τὸ δρόμο περίπου 5 χιλμ. Τέλος ὁ Macan τοποθετεῖ τὴν 'Αργίλο στὴν ἐξοδο τῆς λίμνης Βόλβης⁵, ἀλλὰ ἡ ταύτιση αὐτὴ ἔρχεται σ' ἀντίθεση μὲ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, σύμφωνα μὲ τοὺς ὁποίους ἡ πόλη βρισκόταν κοντὰ στὸ Στρυμόνα και τὴν 'Αμφίπολη⁶. 'Εξἄλλου στὴ θέση ἐκείνη βρισκόταν ἡ 'Αρέθουσα⁷ ἢ ὁ Βρομίσκος⁸.

Πιὸ σωστὴ και σύμφωνη μὲ τὶς ἀρχαῖες πηγές εἶναι ἡ ἄποψη τοῦ Perdrizet, ὁ ὁποῖος ἐντοπιζεῖ τὴ θέση τῆς 'Αργίλου 6 χιλμ. περίπου δυτικὰ τοῦ Στρυμόνα, στὸ λόφο Παλιόκαστρο, ποὺ βρίσκεται πολὺ κοντὰ στὴ θάλασσα⁹. Στὴν τοποθεσία αὐτὴ σώζονται ὑπολείμματα κάστρου, ποὺ ἀνήκουν σὲ ἀρχαία πόλη. Πλάι στὸ κάστρο ἔχει ἐντοπιστῆ και μιὰ νεκρόπολη, τῆς ὁποίας τὰ ἐπιφανειακὰ εὐρήματα (ἀγγεῖα και τετρακόττες) ἀνάγουν τὴν ἴδρυση τῆς ἐδῶ πόλης στὰ ἀρχαῖα χρόνια¹⁰. Εἶναι ἐσφαλμένη ὅμως ἡ ταύτιση τῆς 'Αργίλου μὲ τὸ ρωμαϊκὸ σταθμὸ Pennana¹¹, ποὺ προτείνει ὁ Perdrizet¹². 'Ἡ θέση τοῦ σταθμοῦ αὐτοῦ, ποὺ ἀπέχετο ἀπὸ τὴν 'Αμφίπολη 13 μίλια — και ὄχι 10 μίλια, ὅπως ἐσφαλμένα γράφει ὁ Perdrizet —, πρέπει νὰ ἀναζητηθῆ στὴν ἐξοδο τῆς λίμνης Βόλβης και δὲν εἶναι ἀπίθανη ἡ ταύτισή του μὲ τὸ Βρομίσκο¹³.

Κ ε ρ δ ὑ λ ι ο. Τὸ Κερδύλιο ἦταν χωρίον τῶν 'Αργιλιῶν¹⁴, τὸ ὁποῖο, σύμ-

1. *Desdevises-du-Desert*, ὅ.π., 408.

2. *M. Δήμιτσα*, Γεωγραφία, II, 506.

3. *Fr. Geyer*, XIV, RE, στὴ λ. «Argilos», σ. 659 και *Makedonien bis zur Thronbesteigung* κλπ., 17.

4. 'Ἡροδ. VII, 115, 1.

5. *Macan*, Herodotus, the seventh, eighth and ninth books, II, χάρτη

6. βλ. *Θουκυδ.*, ὅ.π. *Φαβωρ.*, ὅ.π.

7. *N. Hammond*, A History of Macedonia, 196.

8. BCH 21(1897)106. *N. Hammond*, ὅ.π.

9. *P. Perdrizet*, BCH 18(1894)434-5. 46(1922)44. Τὴν ταύτιση αὐτὴ ἐπιβεβαίωσαν και οἱ *Collart - Devambe*, BCH 55(1931)191-2 και τὴ δέχτηκαν οἱ ἐκδότες τῶν ἀθηναϊκῶν φορολογικῶν καταλόγων (*ATL* I(1939)469).

10. *P. Perdrizet*, BCH 18(1894)435. *K. Pritchett*, 39, σημ. 30.

11. *Itin. Hieros.*, σ. 601-609.

12. *P. Perdrizet*, BCH, ὅ.π., 434.

13. *N. Hammond*, ὅ.π., χάρτη 17, σ. 186.

14. 'Αργότερα φαίνεται ὅτι τὸ πόλισμα ἀπόχτησε τὴν αὐτονομία του και ἄρχισε νὰ κόβει δικά του νομίσματα, βλ. *Ποσσόλακα*, Κατάλογος νομισμάτων, 'Αθῆναι 1872, 192, ἀρ. 1281.

φωνα με τη μαρτυρία του Θουκυδίδη, βρισκόταν κοντά στην 'Αμφίπολη σε θέση ψηλή, απ' όπου ο Βρασίδης, όταν ήταν στρατοπεδευμένος εκεί, ήλεγχε ολόκληρη την περιοχή της 'Αμφίπολης¹. Δεν ξέρουμε αν η ζωή του οικισμού συνεχίστηκε και μετά τον 5ο π.Χ. αιώνα. Σχετικά με τον προσδιορισμό της θέσης του υπάρχει μεγάλη διαφωνία. Ο Leake² στο χάρτη του το τοποθετεί πολύ κοντά στη δεξιά όχθη του Στρυμόνα. Οι Desdevises³ και Δήμιτσας⁴ πάλι το ταυτίζουν με το χωριό 'Ανω Κερδύλια (Μπουϊούκ 'Ορσοβα), ενώ οι Cousinéry⁵, Perdrizet⁶ και Collart⁷ με το χωριό Κάτω Κερδύλια (Κιουτσούκ 'Ορσοβα).

Πιο σωστή όμως φαίνεται η άποψη του Πελεκίδη, ο οποίος εντοπίζει το Κερδύλιο στη θέση Γκραντίστος⁸, που βρίσκεται ανάμεσα στα 'Ανω και Κάτω Κερδύλια και είναι η ψηλότερη επίπεδη επιφάνεια του βουνού. Στην τοποθεσία αυτή, που είναι πολύ όχρη, όπως δείχνει και το όνομά της⁹, ο Πελεκίδης σε δοκιμαστικές ανασκαφές ανακάλυψε θεμέλια σπιτιών του 6ου και 5ου π.Χ. αιώνα και πολυάριθμα όστρακα αρχαίων αγγείων¹⁰. Αντίθετα ούτε στα 'Ανω ούτε στα Κάτω Κερδύλια υπάρχουν ίχνη αρχαίου οικισμού και οι επιγραφές που βρέθηκαν εντοιχισμένες στα χωριά αυτά¹¹, προέρχονται πιθανότατα από τον Γκραντίστο που βρίσκεται ανάμεσά τους.

Βρέα. 'Η Βρέα ήταν παλιά θρακική πόλη¹² στην οποία ίδρυσε το 446/

1. Θουκυδ. V, 6, 2-3. Για τις κινήσεις του Βρασίδα από το Κερδύλιο ως την 'Αμφίπολη, βλ. όμοιος Θουκυδ. V, 8, 1. 10, 2.
2. Leake, III, 194.
3. Desdevises-du-Desert, Géographie ancienne, 408.
4. Δήμιτσα, Γεωγραφία, II, 508.
5. Cousinéry, Voyage, II, 137.
6. Perdrizet, Voyage dans la Macédoine Première, BCH 18(1894)431.
7. P. Collart, Voyage dans la région du Strymon, BCH 55(1931)190. - Βλ. ακόμη Oberhammer, RE, XI, 285, στη λ. «Kerdylion» και Fr. Geyer, RE, XIV, 665.
8. E. Πελεκίδης, 'Ανασκαφά και έρευναί εν 'Αμφιπόλει, ΠΑΕ 1920, 93. Πρβλ. και BCH 45(1921)542.
9. Γκραντίστος σημαίνει κάστρο, βλ. Δ. Σαμσάρη, 'Η κοινότης του 'Αγ. Πνεύματος Σερρών επί τουρκοκρατίας, Θεσσαλονίκη 1971, 18, σημ. 5.
10. E. Πελεκίδης, ό.π., 94.
11. Δήμιτσα, 'Η Μακεδονία, άρ. 896-98 [= BCH 18(1894)432]. 903. 903. 906. 923. BCH 55(1931)191. Πρβλ. και επιγραφές από τὰ Ν. Κερδύλια: BCH 78(1954)282. 79(1955)282. JHS 74(1954)39. AJA 67(1963)74.
12. Στεφ. Βυζ. στη λ. «Βρέα». 'Επίσης από το ιδρυτικό ψήφισμα της κληρουχίας (στ. 9-11), φαίνεται ότι ο έποικισμός έγινε σε θέση, όπου υπήρχε παλιότερα θρακικός οικισμός, γιατί υπήρχαν εκεί τεμένη θεών. 'Επειδή τα τεμένη αυτά, σύμφωνα με το ψήφισμα, χρησιμοποιήθηκαν από τους 'Αθηναίους έποίκους, θα μπορούσαμε να συμπεράνουμε ότι οι 'Αθηναίοι έδιωξαν τους παλιούς κατοίκους και έζησαν μόνοι τους (βλ. I. Βάρτσος, 'Αθηναϊκά κληρουχία, 'Αθήναι 1972, 103), αλλά έτσι ερχόμαστε σε αντίθεση με τον Ηλούταρχο (Περικλ., II,

45 π.Χ.¹ ο Περικλής άθηναϊκή κληρουχία². Για την τύχη της κληρουχίας μετά την ίδρυσή της δε μάς είναι τίποτε γνωστό. Διατυπώθηκαν οι γνώμες η ότι η πόλη καταστράφηκε απ' τους Βισάλτες και οι κάτοικοί της σκορπίστηκαν η ότι ο πληθυσμός της άποροφύθηκε απ' την 'Αμφίπολη το 437 π.Χ.³. 'Απ' τη μνεία όμως κάποιου Βραείου στα Φιλιππικά του Θεόπομπου⁴ φαίνεται ότι η πόλη υπήρχε και στην εποχή του Φιλίππου Β'⁵. 'Αν συνδυάσουμε την πληροφορία του Πλουτάρχου με την ίδρυση της κληρουχίας αυτής⁶, τότε θα πρέπει να τοποθετήσουμε τη Βρέα με σιγουριά στη Βισαλία. Συγκεκριμένα η θέση της όρίζεται από τον Bergk και άλλους έρευνητές στη ΒΔ άκτὴ της Χαλκιδικής⁷, ενώ διαφορετική είναι η γνώμη του Edson⁸. Νομίζουμε όμως πιο σωστό είναι να τοποθετήσουμε τη Βρέα στο σημ. χωριό Βρασνά, όπου σώζεται αρχαίος πύργος κι όπου βρέθηκε το ιδρυτικό ψήφισμα της κληρουχίας.

- 5), που πρέπει να αναφέρεται στην Βρέα, γράφοντας: «Είς δὲ Θράκην χιλίους Βισάλταις συνοικησόντας. . .». - Το όνομα της πόλης πιθανότατα έχει σχέση με τη θρακική λέξη «βρία» (= πόλη). «Θρακικά» 4(1933)89 (πρβλ. Σηλυμ - βρία, Μενα - βρία, Πολτυμ - βρία κλπ.).
1. Τη χρονολογία αυτή, που φαίνεται και η πιο σωστή, παραδέχονται οι Matwis, 132. Wagner, 28. I. Βάρτσος, ό.π., 102. Διαφορετική χρονολογία προτείνουν οι Mattingly, The Growth of Athenian Imperialism, «Historia» 12(1963)258. του ίδιου, Athenian Imperialism and the Foundation of Brea, CQ, n.s., 16(1966)172 κέ. Woodhead, The Site of Brea, CQ 1(1951)61.
2. 'Η εγκατάσταση μνημονεύεται από τις έξῆς πηγές: Κρατίνο (CAF, I, άποσπ. 395). Στεφ. Βυζ. στη λ. «Βρέα». 'Ησυχ. στη λ. «Βρέα». Θεόγνωστος, Κανόνες, 102 (στού Cramer, Anecdota Graeca). 'Ηρωδιαν. Grammatici Graeci, III, 1, σ. 283, στ. 20). 'Επίσης στη Βρέα πρέπει να αναφέρεται η άποίκηση που μνημονεύει ο Ηλούταρχος, Περικλ., II, 5 (την τάχιστα της Βισαλικής άποικίας του Πλουτάρχου με την Βρέα παραδέχονται οι: Ch. Edson, CPh 50(1955)183. B. Meritt, Gr. Rom. and Byz., Stud. 8(1967)49-50 και I. Βάρτσος, ό.π., 102. 104). Σώθηκε και το ιδρυτικό ψήφισμα της κληρουχίας, που παρουσιάζει γενικότερο ενδιαφέρον, χάρη στις πολύτιμες πληροφορίες για την ίδρυση των κληρουχιών, βλ. IG, I², 45. Syll. I³, 67. SEG, X, 34. XII, 15. XXI, 29. Tod, G.H.I., I²(1948), άρ. 44 κλπ. Πλήρη βιβλιογραφία για τις δημοσιεύσεις του ψηφίσματος βλ. Meiggs - Lewis, άρ. 49, σσ. 128 - 133). - Περισσότερα για τη Βρέα βλ. I. Βάρτσος, ό.π., 98-104.
3. Βλ. Tod, Selection, I²(1946) 89. ATL, 3(1950)287. Πρβλ. Δ. Αλατρίδη, 'Αμφίπολις και 'Αργίλος (πολυγραφ. έκδ.), 'Αθήναι 1972, 33.
4. Θεοπομπ. άποσπ. 157 [= FHG, I, 305 = Jacoby, FGRII, 145].
5. Βλ. Βάρτσος, ό.π., 103.
6. Πλουτ., ό.π.
7. 'Ο Bergk, Zu Thucydides, «Philologus» 22(1866)536 κέ., την άποψή του στηρίζει σ' ένα χωρίο του Θουκυδίδη (I, 64, 4), που το διορθώνει ως έξῆς: «. . . άφικόμενοι ές Βρέαν κάκειθεν επί Στρέψαν» αντί του σωστού «ές Βέρουαν» (Gomme, I, 215 κέ.). Με την άποψη αυτή συμφωνούν και οι: Woodhead, The Site of Brea, CQ, n.s., 1(1951)61. J. Alexander, AJP 83(1962)265 και του ίδιου, Potidea, its History and Remains, 45, 65, 68. H. Mattingly, The Growth of Athenian Imperialism, «Historia» 12(1963)172-92. D. Asheri, Note on the Site of Brea: Theopompus, F 145, AJP 90(1969)337-40.
8. Ch. Edson, Strepse of Thucydides, I, 61, 4. CPh 49(1954)169 κέ. Πρβλ. και A.

Εἰκ. 1. Ἀρχαῖος πύργος στὸ σημ. χωριὸ Βοασνά

Ὁσσα καὶ Καλλιτέρες. Ἀνάμεσα στὶς βισαλτικὲς πόλεις ἀναφέρονται ἐπίσης ἀπὸ τὸν Πτολεμαῖο ἡ Ὁσσα καὶ οἱ Καλλιτέρες¹, πού γιὰ τὸν τοπογραφικὸ προσδιορισμὸ τους ὅμως δὲ μᾶς δίνει κανένα βοηθητικὸ στοιχεῖο. Ὁ Müller ἀμφισβητεῖ τὴν ὑπαρξὴ τῆς Ὁσσας στὴ Βισαλτία καὶ τὴ μεταφέρει στὴ Χαλκιδική², πιστεύοντας ὅτι πρόκειται γιὰ τὴν πόλη Ἄσσα³, τὴν ὁποία ἔσφαλμένα, κατὰ τὴ γνώμη του, ὁ Πτολεμαῖος ἔκανε Ὁσσα. Οἱ περισσότεροι ὅμως ἐρευνητὲς ὄχι μονάχα δὲν ἀμφισβητοῦν τὴν ὑπαρξὴ τῆς, ἀλλὰ ἀποδίδουν σ' αὐτὴν καὶ τὰ νομίσματα μὲ τὴν ἐπιγραφή «ΟΣΣΕΩΜ»⁴, πού βρέθηκαν κοντὰ

J. Graham, Colony and Mother City in Ancient Greece, 34. E. Πελεκίδη, Γύρω ἀπὸ τὰ Ποσειδεατικά, ΕΕΦΣΠΘ 6(1950)447 κέ. Ἐς σημειωθῆ ἔδω ὅτι παλιότερα ὁ K. Beloch (Griechische Geschichte, II², 198, σημ. 3) εἶχε διατυπώσει τὴν ὑπόθεση ὅτι ἡ Βρέα ἦταν ἡ ἴδια πόλη μὲ τὴν Ἀμφίπολη ἢ ἀποψή του ὅμως δὲν βρῆκε ἀπήχηση στους ἐρευνητὲς.

1. Πτολεμ. III, 12, 32. - Σχετικὰ μὲ τὴν Ὁσσα πρβλ. τὸ ὁμώνυμο βουνὸ τῆς Θεσσαλίας (Στραβ. VII, ἀποσπ. 15. 15α. 16 C) καὶ τὴν ὁμώνυμη λίμνη, νύμφη τοῦ Θράκα βασιλιᾶ Σίθωνα (Κόνων, 10. Φωτ. Βιβλ., I, p. 132β, 5 Bekker). Ἡ συνωνυμία αὐτῆ ἴσως ὑποδηλώνει κάποια συγγένεια τῶν κατοίκων τῆς βισαλτικῆς Ὁσσας μὲ τοὺς Θεσσαλοὺς τῆς περιοχῆς τῆς Ὁσσας καὶ τοὺς Ἡδωνοὺς, τῶν ὁποίων βασιλιάς ἦταν ὁ Σίθωνας. Ἐπίσης πρβλ. καὶ τὸ ἐθνικὸ Ὁσσαῖος, Pape-Beseler, Wörterbuch der griech. Eingenn., στή λ. «Ὁσσαῖος».

2. Müller, Πτολεμαίου Ὑφήγησις, Paris 1883, 514.

3. Ἡ πόλη ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο, VII, 122.

4. Βλ. Leake, Travels in Northern Greece, III, 243, 230. Johanna Schmidt, RE, XVIII², στ. 1596. Ἀντίθετα ὁ Cousinéry, Voyage, II, 183, 195, διαβάζει τὴν ἐπιγραφή τῶν νομισμάτων ὡς «ΜΟΣΣΕΩΝ» καὶ ἀποδίδει αὐτὰ σὲ ὁμώνυμο βασιλιά τῶν Βισαλτῶν. Ὁ Svoronos, L' hellénisme κλπ., 101-2, προτείνει μιὰ λογικὴ καὶ συμβιβαστικὴ λύση: ὑπο-

στὸ Σωχό. Σχετικὰ μὲ τὴ θέση τῆς οἱ Desdevises καὶ Δήμιτσας δέχονται ὅτι ἡ Ὁσσα πρέπει νὰ ἀναζητηθῆ κοντὰ στὸ Σωχό, ὅπου σώζονται ἐρείπια ἀρχαίας πόλης¹. Τὴν ἀποψή τους αὐτῆ, ὅσο ἐπισφαλῆς κι ἂν εἶναι, τὴ δέχτηκαν γενικὰ ὅλοι οἱ ἐρευνητὲς².

Γιὰ τὴ θέση τῆς δευτέρας πόλης δὲν ἔχουμε καμιά ἀπολύτως τοπογραφικὴ ἔνδειξη. Ἔτσι κάθε προσπάθεια γιὰ τὴν ταύτισή της ἀποβαίνει μάταιη³. Ὁ Müller ἀναγνωρίζει σ' ὄνομά της τὴν ὀνομασία Καλλιθήρα ἢ Καλλιθήραι⁴.

Βισαλτία. Ἡ πόλη αὐτῆ, πρωτεύουσα τῆς χώρας, μᾶς εἶναι γνωστὴ μονάχα ἀπὸ τὸ Στέφανο τὸν Βυζάντιο⁵. Φαίνεται πὺς αὐτὴ ἔδωσε ἢ πῆρε τὸ ὄνομά της ἀπὸ τὸν ποταμὸ Βισάλτη, πού θὰ περνοῦσε μέσα ἢ δίπλα ἀπ' αὐτὴν. Στὸν προσδιορισμὸ τῆς θέσης της — μιὰ πού δὲν ἔχουμε κανένα ἀπολύτως στοιχειο — θὰ μᾶς βοηθοῦσε ἡ θέση τοῦ ποταμοῦ, ἂν μᾶς ἦταν γνωστὴ. Δυστυχῶς ὅμως καὶ ἡ ταύτιση αὐτοῦ εἶναι δύσκολη καὶ μονάχα ὑποθέσεις μπορούμε νὰ κάνομε. Ἔτσι, ἂν πάρουμε σὰ βέβαιον τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ποταμὸς ἀπίθανη ἢ ταύτισή νὰ ἦταν ὁ πιὸ μεγάλος καὶ γνωστὸς τῆς χώρας, δὲ θὰ ἦταν ἀπίθανη ἢ ταύτισή του μὲ τὸ μόνο σήμερα ἀξιόλογο ποτάμι τῆς Βισαλτίας τὸ Μεγάλο Ρέμμα, πού περνᾷ πλάι ἀπὸ τὸ χωριὸ Θερμά, 3 χιλμ. περίπου δυτικὰ τῆς Νιγρίτας. Πρόκειται γιὰ τὸ ποτάμι μὲ τὰ ἱαματικὰ νερά του, πού οἱ θεραπευτικὲς ιδιότητες του ἦταν γνωστὲς ἀπὸ τὴ ρωμαϊκὴ ἀκόμη ἐποχῆ, ὅπως ἀποδείχνουν τὰ ρωμαϊκὰ λουτρά, πού σώθηκαν πλάι στὰ σημερινά. Ἄν ὑποθέσουμε πὺς οἱ θεραπευτικὲς ιδιότητες τοῦ ποταμοῦ ἦταν γνωστὲς καὶ στὴν ἀρχαιότητα, τότε δίκαια θὰ μπορούσαμε νὰ πιστέψουμε ὅτι αὐτὸς ἦταν ὁ πιὸ γνωστὸς ποταμὸς τῆς Βισαλτίας, πού τὸν θεωροῦσαν μάλιστα καὶ γιὸ τοῦ Ἡλίου καὶ τῆς Γῆς⁶.

στηρίζει ὅτι ὁ Μοσσέος ἦταν βασιλιάς τῶν Βισαλτῶν, πού πῆρε τὸ ὄνομά του ἀπὸ τὴν πόλη Ὁσσα. Τὴν ἀποψή του αὐτῆ τὴ στηρίζει σὲ διάφορα παραδείγματα διαλεκτικῶν λέξεων, ὅπου τὸ ἀρχικὸ Μ ἀποβάλλεται ἢ ἔλκεται, καθὼς καὶ σὲ παραδείγματα βασιλιάδων, οἱ ὁποῖοι πῆραν τὸ ὄνομά τους ἀπὸ τὸ ἐθνικὸ τῆς χώρας τους. Ἀπὸ τὴν ὁμοιότητα μάλιστα τῶν νομισμάτων αὐτῶν μὲ ἐκεῖνα πού ἔκοψε ὁ Ἀλέξανδρος Α', ὕστερα ἀπὸ τὴν κατάκτηση τῆς Βισαλτίας, συμπεραίνει ὅτι ὁ Μοσσέος θὰ πρέπει νὰ ἦταν ὁ τελευταῖος βασιλιάς τῆς αὐτόνομης Βισαλτίας καὶ γιὸς τοῦ «Θρακῆς», γιὰ τὸν ὁποῖο μιλά ὁ Ἡρόδοτος, VIII, 116.

1. Desdevises-du-Desert, Géographie, 390. Δήμιτσα, Γεωγραφία, II, 105. Γιὰ τὸ κάστρο τοῦ Σωχοῦ βλ. IAE 1937, 75 κέ.

2. Πρβλ. Svoronos, ὅ.π., 103. J. Schmidt, RE, XVIII², στ. 1597 - Ἀντίθετα βλ. Casson - Gardner, Macedonia II, BSA 23(1918-19)40, ὅπου ἡ Ὁσσα τοποθετεῖται στὸ Λαχχνά.

3. Ὁ Δήμιτσας, ὅ.π., 508-9, χωρὶς νὰ στηρίζεται πουθενά, ἀναζητεῖ τὴ θέση της στὴν περιχὴ ἀνάμεσα στὸ Σωχό καὶ τὴ Νιγρίτα.

4. Müller, Πτολεμαίου Ὑφήγησις, 514.

5. Στεφ. Βυζ. στή λ. «Βισαλτία».

6. Στεφ. Βυζ., ὅ.π.

Εἰκ. 1. Ἀρχαίος πύργος στὸ σημ. χωριὸ Βρασνά

Ἄμεσα καὶ Καλλιτέρες. Ἀνάμεσα στὶς βισαλτικὲς πόλεις ἀναφέρονται ἐπίσης ἀπὸ τὸν Πτολεμαῖο ἡ Ὀσσα καὶ οἱ Καλλιτέρες¹, πού γιὰ τὸν τοπογραφικὸ προσδιορισμὸ τους ὅμως δὲ μᾶς δίνει κανένα βοήθητικὸ στοιχείο. Ὁ Müller ἀμφισβητεῖ τὴν ὑπαρξὴ τῆς Ὀσσας στὴ Βισαλτία καὶ τὴ μεταφέρει στὴ Χαλκιδική², πιστεύοντας ὅτι πρόκειται γιὰ τὴν πόλη Ἄσσα³, τὴν ὁποία ἐσφαλμένα, κατὰ τὴ γνώμη του, ὁ Πτολεμαῖος ἔκανε Ὀσσα. Οἱ περισσότεροι ὅμως ἐρευνητὲς ὄχι μονάχα δὲν ἀμφισβητοῦν τὴν ὑπαρξὴ τῆς, ἀλλὰ ἀποδίδουν σ' αὐτὴν καὶ τὰ νομίσματα μὲ τὴν ἐπιγραφή «ΟΣΣΕΩΜ»⁴, πού βρέθηκαν κοντὰ

J. Graham, Colony and Mother City in Ancient Greece, 34. E. Πελεκίδη, Γύρω ἀπὸ τὰ Πτολεμαϊκὰ, ΕΕΦΣΠΘ 6(1950)447 κέ. Ἄς σημειωθῆ ἔδω ὅτι παλιότερα ὁ K. Beloch (Griechische Geschichte, II², 198, σημ. 3) εἶχε διατυπώσει τὴν ὑπόθεση ὅτι ἡ Βρέα ἦταν ἡ ἴδια πόλη μὲ τὴν Ἀμφίπολη· ἡ ἀποψή του ὅμως δὲν βρῆκε ἀπῆχηση στοὺς ἐρευνητὲς.

1. Πτολεμ. III, 12, 32. - Σχετικὰ μὲ τὴν Ὀσσα πρβλ. τὸ ὁμώνυμο βουδὸ τῆς Θεσσαλίας (Στραβ. VII, ἀποσπ. 15. 15α. 16 C) καὶ τὴν ὁμώνυμη λίμνη, νύμφη τοῦ Θράκα βασιλιᾶ Σίθωνα (Κόων, 10. Φωτ. Βιβλ., I, p. 1323, 5 Bekker). Ἡ συνωνυμία αὐτῆ ἴσως ὑποδηλώνει κάποια συγγένεια τῶν κατοίκων τῆς βισαλτικῆς Ὀσσας μὲ τοὺς Θεσσαλοὺς τῆς περιοχῆς τῆς Ὀσσας καὶ τοὺς Ἡδωνοὺς, τῶν ὁποίων βασιλιάς ἦταν ὁ Σίθωνας. Ἐπίσης πρβλ. καὶ τὸ ἐθνικὸ Ὄσσαϊος, Pape-Beseler, Wörterbuch der griech. Eingenn., στὴ λ. «Ὄσσαϊος».

2. Müller, Πτολεμαίων Ὑφήγησις, Paris 1883, 514.

3. Ἡ πόλη ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο, VII, 122.

4. Βλ. Leake, Travels in Northern Greece, III, 213, 230. Johanna Schmidt, RE, XVIII², στ. 1596. Ἀντίθετα ὁ Cousinéry, Voyage, II, 183, 195, διαβάζει τὴν ἐπιγραφή τῶν νομισμάτων ὡς «ΜΟΣΣΕΩΜ» καὶ ἀποδίδει αὐτὰ σὲ ὁμώνυμο βασιλιᾶ τῶν Βισαλτῶν. Ὁ Svoronos, L' hellénisme κλπ., 101-2, προτείνει μιὰ λογικὴ καὶ συμβιβαστικὴ λύση: ὑπο-

στὸ Σωχό. Σχετικὰ μὲ τὴ θέση τῆς οἱ Desdevises καὶ Δήμιτσας δέχονται ὅτι ἡ Ὀσσα πρέπει νὰ ἀναζητηθῆ κοντὰ στὸ Σωχό, ὅπου σώζονται ἐρείπια ἀρχαίας πόλης¹. Τὴν ἀποψή τους αὐτῆ, ὅσο ἐπισφαλῆς κι ἂν εἶναι, τὴ δέχτηκαν γενικὰ ὅλοι οἱ ἐρευνητὲς².

Γιὰ τὴ θέση τῆς δεύτερης πόλης δὲν ἔχουμε καμιά ἀπολύτως τοπογραφικὴ ἔνδειξη. Ἔτσι κάθε προσπάθεια γιὰ τὴν ταύτισή της ἀποβαίνει μάταιη³. Ὁ Müller ἀναγνωρίζει στ' ὄνομά της τὴν ὀνομασία Καλλιθῆρα ἢ Καλλιθῆραι⁴.

Βισαλτία. Ἡ πόλη αὐτῆ, πρωτεύουσα τῆς χώρας, μᾶς εἶναι γνωστὴ μονάχα ἀπὸ τὸ Στέφανο τὸν Βυζάντιο⁵. Φαίνεται πὼς αὐτὴ ἔδωσε ἢ πῆρε τὸ ὄνομά της ἀπὸ τὸν ποταμὸ Βισάλτη, πού θὰ περνοῦσε μέσα ἢ δίπλα ἀπ' αὐτὴν. Στὸν προσδιορισμὸ τῆς θέσης της — μιὰ πού δὲν ἔχουμε κανένα ἀπολύτως στοιχείο — θὰ μᾶς βοηθοῦσε ἡ θέση τοῦ ποταμοῦ, ἂν μᾶς ἦταν γνωστὴ. Δυστυχῶς ὅμως καὶ ἡ ταύτιση αὐτοῦ εἶναι δύσκολη καὶ μονάχα ὑποθέσεις μπορούμε νὰ κάνομε. Ἔτσι, ἂν πάρουμε σὰ βέβαιον τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ ποταμὸς αὐτὸς θὰ πρέπει νὰ ἦταν ὁ πιὸ μεγάλος καὶ γνωστὸς τῆς χώρας, δὲ θὰ ἦταν ἀπίθανη ἡ ταύτισή του μὲ τὸ μόνο σήμερα ἀξιόλογο ποτάμι τῆς Βισαλτίας τὸ Μεγάλο Ρέμμα, πού περνᾷ πλάι ἀπὸ τὸ χωριὸ Θερμά, 3 χιλμ. περίπου δυτικὰ τῆς Νιγρίτας. Πρόκειται γιὰ τὸ ποτάμι μὲ τὰ ἱαματικὰ νερά του, πού οἱ θεραπευτικὲς ιδιότητές του ἦταν γνωστὲς ἀπὸ τὴ ρωμαϊκὴ ἀκόμη ἐποχὴ, ὅπως ἀποδείχνουν τὰ ρωμαϊκὰ λουτρά, πού σώθηκαν πλάι στὰ σημερινά. Ἄν ὑποθέσουμε πὼς οἱ θεραπευτικὲς ιδιότητες τοῦ ποταμοῦ ἦταν γνωστὲς καὶ στὴν ἀρχαιότητα, τότε δίκαια θὰ μπορούσαμε νὰ πιστέψουμε ὅτι αὐτὸς ἦταν ὁ πιὸ γνωστὸς ποταμὸς τῆς Βισαλτίας, πού τὸν θεωροῦσαν μάλιστα καὶ γιὰ τοῦ Ἡλίου καὶ τῆς Γῆς⁶.

στηρίζει ὅτι ὁ Μοσσέος ἦταν βασιλιάς τῶν Βισαλτῶν, πού πῆρε τὸ ὄνομά του ἀπὸ τὴν πόλη Ὀσσα. Τὴν ἀποψή του αὐτῆ τὴ στηρίζει σὲ διάφορα παραδείγματα βασιλιάδων, οἱ ὅποιοι πῆ- τὸ ἀρχικὸ Μ ἀποβάλλεται ἢ ἔλκεται, καθὼς καὶ σὲ παραδείγματα τῶν νομισμάτων τῶν ὁνομάτων ἀπὸ τὸ ἐθνικὸ τῆς χώρας τους. Ἀπὸ τὴν ὁμοιότητα μάλιστα τῶν νομισμάτων αὐτῶν μὲ ἐκεῖνα πού ἔκοψε ὁ Ἀλέξανδρος Α', ὕστερα ἀπὸ τὴν κατάκτηση τῆς Βισαλτίας, συμπεραίνει ὅτι ὁ Μοσσέος θὰ πρέπει νὰ ἦταν ὁ τελευταῖος βασιλιάς τῆς αὐτόνομης Βισαλτίας καὶ γιὰ τοῦ «Θρακόου», γιὰ τὸν ὁποῖο μιλά ὁ Ἡρόδοτος, VIII, 116.

1. Desdevises-du-Desert, Géographie, 390. Δήμιτσα, Γεωγραφία, II, 105. Γιὰ τὸ κάστρο τοῦ Σωχοῦ βλ. ΠΑΕ 1937, 75 κέ.

2. Πρβλ. Svoronos, ὅ.π., 103. J. Schmidt, RE, XVIII², στ. 1597 - Ἀντίθετα βλ. Casson - Gardner, Macedonia II, BSA 23(1918 - 19)40, ὅπου ἡ Ὀσσα τοποθετεῖται στὸ Λαχανῶ.

3. Ὁ Δήμιτσας, ὅ.π., 508-9, χωρὶς νὰ στηρίζεται πουθενά, ἀναζητεῖ τὴ θέση της στὴν περιοχή ἀνάμεσα στὸ Σωχό καὶ τὴ Νιγρίτα.

4. Müller, Πτολεμαίων Ὑφήγησις, 514.

5. Στεφ. Βυζ., στὴ λ. «Βισαλτία».

6. Στεφ. Βυζ., ὅ.π.

Ἄν ταυτίσουμε λοιπὸν τὸ Βισάλτη μὲ τὸ Μεγάλο Ρέμμα, τότε δὲ θὰ ἦ-
ταν ἀπίθανη ἡ ταύτιση τῆς πόλης Βισαλτίας μὲ τὰ ἐρείπια ἀρχαίου κάστρου ¹,
ποῦ βρίσκονται περίπου 5 χιλμ. ΝΔ τοῦ χωριοῦ Θερμά καὶ κοντὰ ἀπὸ τὰ ὁποῖα
περνᾶ τὸ παραπάνω ποτάμι. Ἀπὸ τὸ κάστρο ² σώζεται τὸ δυτικὸ τεῖχος καὶ τὰ
θεμέλια μονάχα τῶν ὑπόλοιπων πλευρῶν. Τὸ σωζόμενο τεῖχος ἔχει ὕψος 4 - 5 μ.
καὶ πάχος 1,70 - 2 μ. Τὸ μισὸ ἀπ' αὐτό, καθὼς καὶ ἓνα τεῖχος ἀπὸ πύργο, εἶναι
χτισμένο μὲ κορασάνι, πέτρες καὶ κεραμίδια (πλινθοπερίβλητη τοιχοδομία) καὶ
τὸ ὑπόλοιπο μονάχα μὲ πέτρες καὶ κορασάνι. Ἀπὸ τὸ κάστρο ξεκινᾶ καὶ ἓνας
ἀρχαῖος λιθόστρωτος δρόμος, ποῦ ὁδηγεῖ κάτω στὸ χωριὸ Θερμά.

Ἄν ταυτίσουμε τὴ Βισαλία μὲ τὰ ἀρχαῖα αὐτὰ ἐρείπια ³, τότε μπορούμε
νὰ συμπεράνουμε ὅτι ἡ πόλη αὐτὴ καταστράφηκε στὴν ἀρχαιότητα καὶ τὴ βυ-
ζαντινὴ ἐποχὴ ἀνοικοδομήθηκε, ὅπως δείχνει ἡ πλινθοπερίβλητη τοιχοδομία.
Ἴσως ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Πτολεμαίου ἦταν καταστραμμένη καὶ γι' αὐτὸ δὲν
τὴν ἀναφέρει. Ἡ μεγάλη πάλι ἀπόστασή της (5 χιλμ. περίπου) ἀπὸ τὸ ρωμαϊκὸ
δρόμο ποῦ περνοῦσε ἀπὸ τὰ Θερμά, ἐξηγεῖ ἴσως τὴν παράλειψη τῆς πόλης ἀπὸ
τὰ Ὀδοιοπορικά.

Ὅ ρ έ σ κ ρ ι α καὶ Γ ί ν τ ο ς. Ἡ ὑπαρξὴ τῶν δυὸ αὐτῶν πόλεων μαρ-
τυρεῖται ἀπὸ διάφορα νομίσματα, ποῦ φέρουν ἀντίστοιχα τὶς ἐπιγραφές «*ΟΡΕ-
ΣΚΙΟΝ*» ⁴ καὶ «*ΤΥΝΤΕΝΟΝ*» ⁵. Ἡ θέση τῆς πρώτης ἀπ' αὐτὲς δὲν εἶναι
δυνατὸ νὰ ὀριστῆ μὲ ἀκρίβεια, γιατί δὲν εἶναι γνωστὸ ποῦ βρέθηκαν τὰ νομίσμα-
τα, τὰ ὁποῖα μαρτυροῦν τὴν ὑπαρξὴ της. Ἴσως δὲν εἶναι ἀπίθανη ἡ ταύτιση της
μὲ τὸ σημ. ὁμώνυμο χωριὸ ⁶, ὅπου μαρτυρεῖται ἡ ὑπαρξὴ ἀρχαίας πόλης ἀπὸ
τὴν ἀρχαία νεκρόπολη, ἀπ' τὰ θεμέλια ἀρχαίων κτιρίων καὶ ἀπὸ διάφορα ἀρχαι-
ολογικά εὐρήματα ποῦ ἀποκομίστηκαν ἀπ' τὴν θέση αὐτὴ (ἀγγεῖα, νομίσματα,
εἰδώλια κλπ.) ⁷.

1. Ὁ Δήμιτσας, Γεωγραφία, II, 508-9, τὴν μεταφέρει — χωρὶς νὰ ἀναφέρῃ τὸ λόγο —
ἀόριστα στὸ νότιο μέρος τῆς Βισαλτίας.

2. Ἴσως ἀπὸ ἐδῶ προέρχονται τὰ 380 ἑλληνιστικὰ νομίσματα τοῦ Ἀλεξάνδρου, Λυσι-
μάχου καὶ Σελεύκου, ποῦ ἀναφέρει ὁ καθηγητὴς Μ. Ἀνδρόνικος, JHS 76(1956)23, καθὼς καὶ
ἓνα ἕσπρακο ἀφρητικόν» (AE 1932, Χρον. 13).

3. Ὁ Leake, Travels, III, 224, ἐσφαλμένα τοποθετεῖ κοντὰ στὴ Νιγρίτα τὴν Τρί-
στολο ἢ τὴν Παροικόπολη, ποῦ, ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω, ἀνῆκαν στὴν Σιντική, ἡ ὁποῖα
δὲν ἐκτείνονταν ὡς ἐδῶ. Ὅπως φαίνεται, ἀγνοοῦσε τὰ ἐρείπια τοῦ ἀρχαίου κάστρου κοντὰ στὸ
χωριὸ Θερμά.

4. Γὰ τὰ νομίσματα βλ. Cousinéry, Voyage, II, 185. Desdevises, ὅ.π., 53-8 καὶ
πίν. 1-24. Ὁ τελευταῖος (στὴ σ. 54) παραδέχεται τὴν ὑπαρξὴ πόλης Ἀρησοῦ (ὅπου τὸ ἀρ-
χικὸ Α ἀντικαταστάθηκε ἀπὸ τὸ Ο ἢ Ω).

5. Svoronos, ὅ.π., 46, 47 καὶ σημ. 2, 48.

6. Ὁ Δήμιτσας, ὅ.π., 508-9, τοποθετεῖ ἀόριστα αὐτὴ, ὅπως καὶ τὴν προηγούμενη
Καλλιτέρες, στὴν περιοχὴ ἀνάμεσα στὸ Σωχὸ καὶ τὴ Νιγρίτα.

7. Βλ. BCH 80(1956)318.

Ὅσον ἀφορᾷ πάλι τὴν δευτέρην πόλη, Τίντος ¹, ἂν θεωρήσουμε σωστὴ τὴν ἐ-
τυμολογικὴ σχέση τοῦ ὀνόματός της μὲ τὸ σημ. χωριὸ Τζίντζος (Σιτοχώρι) ², τότε
θὰ πρέπει νὰ τοποθετήσουμε αὐτὴν σ' ἓναν ἀπὸ τοὺς λόφους, ποῦ ὑψώνονται κον-
τὰ στὸ χωριὸ αὐτό, ὅπου ἀπὸ διάφορα ἀρχαιολογικά εὐρήματα μαρτυρεῖται ἡ
ὑπαρξὴ ἀρχαίου οἰκισμοῦ.

Β ε δ υ ν δ ι α. Γὰ τὸ πόλισμα αὐτὸ μαθαίνουμε ἀπὸ τὸ Διόδωρο ὅτι ὑπῆρ-
χε στὴ Βισαλία τὴν ἐποχὴ τοῦ Κάσσανδρου ³, χωρὶς ὅμως νὰ μᾶς δίνῃ καμιὰ
τοπογραφικὴ ἐνδειξὴ γὰρ τὴν θέση του. Σ' αὐτὸ εἶχε καταφύγει ὁ στρατηγὸς τοῦ
Κάσσανδρου Κρατεῦσας, κυνηγημένος ἀπὸ τὸν Ἀριστόνου, ποῦ ἦταν μὲ τὸ μέρος
τῆς Ὀλυμπιάδας ⁴. Τ' ὄνομα τοῦ πολισματος πιθανῶς ἐτυμολογεῖται ἀπ' τὴν
φρυγικὴ ἢ θρακικὴ λέξη βέδου, ποῦ σημαίνει ὕδωρ ⁵. Ἄν εἶναι σωστὴ ἡ ἐτυ-
μολογία αὐτὴ, τότε θὰ πρέπει νὰ ἀναζητήσουμε τὴν θέση τοῦ πολισματος κοντὰ
σὲ κάποιον τόπο μὲ πολλὰ νερά· καὶ τέτοιος τόπος, ποῦ συγκεντρώνει τίς πιὸ πολ-
λές πιθανότητες, εἶναι ἡ περιοχὴ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Στρυμόνα.

Τ ρ ά γ ι λ ο ς. Ἡ πόλη Τράγιλος μᾶς εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τὸν Στέφανο τὸν Βυ-
θεαροδόκων τοῦ Ἀσκληπιείου τῆς Ἐπιδαύρου ⁶ καὶ ἀπὸ τὸ Στέφανο τὸν Βυ-
ζάντιο ⁷. Θὰ πρέπει νὰ ἦταν ἡ ἴδια μὲ τὴν πόλη Τράγλιο (ἢ Τρατίλιο), ποῦ μᾶς
εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τὰ ἀσημένια καὶ χάλκινα νομίσματά της ⁸ καὶ ἀπὸ τοὺς φορο-

1. Τὸ ἐπίθημα - ντ - τοῦ ὀνόματος τῆς πόλης φαίνεται «πρωτο-ινδο-ευρωπαϊκόν».
Γὰ τὸ ἐπίθημα αὐτὸ βλ. Μ. Sakellariou, La migration grecque en Ionie, 286-87.

2. Svoronos, ὅ.π., 46.

3. Διοδ. XIX, 50, 7.

4. Διοδ., ὅ.π.

5. Βλ. Ι. Προμπονά, Ἡ συγγένεια μακεδονικῆς καὶ μυκηναϊκῆς διαλέκτου καὶ ἡ πρω-
τοελληνικὴ καταγωγὴ τῶν Μακεδόνων, Ἀθήναι 1973, 48 καὶ σημ. 326. Πρβλ. καὶ D. Det-
schev, Die thrakischen Sprachreste, Wien 1957, 46, ὅπου καὶ οἱ μαρτυρίες ποῦ μᾶς διασώ-
θησαν γὰρ τὴν λέξην «βέδου».

6. Hiller von Gaertringen, RE 2R, VI (1937), 1896, στὴ λ. «Tragilos». Πρβλ. Ch.
Edson, Notes on the Thracian Phoros, ἀρ. 55. F. Papazoglou, Makedonski gradovi,
Skopje 1957, 272.

7. Στεφ. Βυζ. στὴ λ. «Τράγιλος» πόλις μία τῶν ἐπὶ Θράκης πρὸς τὴν Χερρονήσῳ καὶ
Μακεδονία. Ἐκ ταύτης ἦν Ἀσκληπιιάδης ὁ τὰ τραγωδοῦμενα γράφας ἐν ἔξι βιβλίοις ὁ πο-
λίτης Τραγίλευς». Ὁ ἴδιος, στὴ λ. «Τράγιλος ἐν Σικελία· ἐστὶ καὶ χώρα Μακεδονίας». Κατὰ
τὸ Σχολιαστὴν, ἡ Τράγιλος πρέπει νὰ ταυτιστῆ μὲ τὴν Τράγλιο καὶ ἡ λέξην «χώρα» νὰ ἀπαλειφτῆ
ὡς ἐμβόλιμη. - Ἀπίθανη εἶναι ἡ ταύτιση τῆς Τραγίλου μὲ τὴν Βράγλιο (ἢ Βράγλιο) τοῦ Ἰεσο-
ῦ (Συνέκδημος, 639, 1-9), ποῦ κάνει ὁ Desdevises, ὅ.π., 399. Ἡ Βράγλιο, ὅπως εἶναι
γνωστὸ, τοποθετεῖται στὸ σημ. χωριὸ Μεταλλικὸ τοῦ Κιλκίς, βλ. Α. Κανατσοῦλη, Ἡ μα-
κεδονικὴ πόλις, «Μακεδονικά» 4(1955/60)247. N.G. Hammond, A History of Mace-
donia, I, 179.

8. Ἀπὸ τὸ 450 π.Χ. ὡς τὸ 425 π.Χ. ἔκοβον ἀσημένια νομίσματα καὶ ἀπὸ τὸ 400 π.Χ.
χάλκινα, βλ. Α. Lambropoulos, Numismatique de la Macédoine, Athènes 1899, 17.
Head - Σβορώνου, Ἱστορία τῶν νομισμάτων, 284. Leake, III, 229.

λογικούς καταλόγους τῆς Ἀττικοδηλιακῆς συμμαχίας¹. Ἐπίσης ἡ ἴδια πόλη πρέπει νὰ κρύβεται κάτω ἀπὸ τὸ ὄνομα τοῦ ρωμαϊκοῦ σταθμοῦ Trinlo (ἢ Triulo ἢ Trillon)². Τὴν ταύτιση Τραγίλου = Trinlo δέχεται ὁ Leake³, ἐνῶ ἀπορρίπτεται ἀπὸ ἄλλους σὰν ἀπίθανη⁴. Κατὰ τὴ γνώμη μας ὅμως, ἡ ἄποψη τοῦ Leake εἶναι σωστή, γιατί ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐτυμολογικὴ σχέση ἀνάμεσα στὰ ὀνόματα Τράγιλος = Trinlo = Τραῖλιο, τὴν ταύτισή τους ἐνισχύει, ὅπως θὰ δοῦμε, καὶ ἡ ἀναγραφόμενη στὸν Πευτιγγεριανὸ πίνακα ἀπόσταση τοῦ σταθμοῦ ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολη, πού συμπίπτει μὲ τὴν ἀπόσταση τῆς Τραγίλου ἀπὸ τὴν ἴδια πόλη.

Γιὰ τὸν προσδιορισμὸ τῆς θέσης τῆς Τραγίλου ἔχουμε μονάχα τὴν πληροφορία τοῦ Στέφανου Βυζάντιου ὅτι αὐτὴ ἦταν Θρακικὴ πόλη καὶ βρισκόταν κοντὰ στὴ Χερρόνησο καὶ τὴ Μακεδονία⁵. Ἄν πάρουμε ὑπόψη μας ὅτι σὰν Χερρόνησο ἐννοεῖ τὴν περιοχὴ τῆς Ἀμφίπολης⁶, τότε ἡ θέση τῆς πόλης πρέπει νὰ ἀναζητηθῆ κάπου δυτικὰ τοῦ κάτω ροῦ τοῦ Στρυμόνα, ἀφοῦ μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἦταν καὶ κοντὰ στὴ Μακεδονία. Ἀκριβέστερα κατόρθωσε νὰ ὀρίση τὴ θέση τῆς πόλης πρῶτος ὁ Perdrizet, πού τὴν ἐντόπισε στὸ λόφο Μπουκλίστρης, 1 - 2 χιλμ. δυτικὰ τοῦ σημ. Ἀηδονοχωρίου⁷, ὅπου βρέθηκαν νομίσματα τῆς Τραγίλου⁸. Στὸ λόφο αὐτὸ φαίνεται ὅτι πραγματικὰ ὑπῆρχε σημαντικὴ ἀρχαία πόλη, πού, ὅπως δείχνουν τὰ ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα πού ἀποκομίστηκαν ἀπὸ ἐκεῖ⁹, ἡ ἀκμὴ της ἀρχίζει ἀπ' τὴ Θρακομακεδονικὴ ἐποχὴ καὶ συνεχίζεται καὶ κατὰ τὴ ρωμαϊκὴ. Στὶς ἀνασκαφὲς μάλιστα τοῦ 1972 ἀποκαλύφθηκαν δύο τμήματα τῆς πόλης καὶ ἡ βᾶση ἐνὸς πύργου τοῦ δυτικοῦ τεύχους.

1. *ATL*, I, 427. III, 318, 328. *M.N. Tod*, *A Selection of Greek Historical Inscriptions*, I, 161, ἀρ. 55, 65. Πρβλ. *Δ. Κανατσούλη*, Ἡ Μακεδονία μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἀρχελαίου, 38.

2. *Tab. Peuting*, segm. III, 2-3: «(Amphipolis) - Trinlo X - Graero XVII. . .».

3. *Leake*, *Travels*, III, 229.

4. Βλ. *Δήμια*, Ἡ Μακεδονία, 804. *Miller*, 584.

5. *Στεφ. Βυζ.*, ὅ.π.

6. Πρβλ. *Στεφ. Βυζ.* στὴ λ. «Βέργη πόλις Θράκης πρὸς τῇ Χερρονήσῳ» καὶ στὴ λ. «Ἠϊῶν πόλις ἐν Χερρονήσῳ». *Σχολ. Αἰσχ.* II, 27: «Περὶ τὰς Ἑννέα καλουμένης ὁδοῦς, ὅς ἐστι τόπος τῆς Θράκης, ἡ νῦν καλουμένη Χερρόνησος».

7. *P. Perdrizet*, «Congrès intern. de numismatique», Paris 1900, 153-4. Παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἴδια νομίσματα εἶχε βρῆ ὁ *Leake* (*Travels*, III, 228) καὶ κοντὰ στὴν Ἀμφίπολη (πρβλ. καὶ *Α. Ὁρλάνδο*, Τὸ ἔργον. . . κατὰ τὸ 1969, 68), ἡ ἄποψη τοῦ *Perdrizet* υἱοθετήθηκε καὶ ἐνισχύθηκε ἀπ' τὴ *X. Κοικούλη* (*ΑΔ* 23(1968), Β², *Χρονικά*, 358-9 κ.) καὶ τὸ *L. Robert*, *REG* 83(1970)409-10.

8. *L. Robert*, *REG* 83(1970)410, ὅπου καὶ ἡ ὑπόλοιπη βιβλιογραφία.

9. Βλ. *P. Perdrizet*, *BCH* 18(1894)439. *X. Κοικούλη*, *ΑΔ* 22(1967), Β², *Χρονικά*, 423-4 [= *REG* 83(1970)409]. 23(1968), *Χρονικά*, Β², 358-9. 24(1969), Β², *Χρονικά*, 355. *AR* 1968-69, 24. 1969-70, 21.

Ἡ ταύτιση τῆς Τραγίλου μὲ τὰ εῤεῖπια τῆς ἀρχαίας αὐτῆς πόλης συμφωνεῖ ἀπόλυτα καὶ μὲ τὶς ἐνδείξεις τοῦ Πευτιγγεριανοῦ πίνακα, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο ὁ σταθμὸς Trinlo- πού ταυτίζεται μὲ τὴν Τράγιο, ὅπως εἴπαμε παραπάνω - ἀπέχει ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολη 10 ρωμαϊκὰ μίλια¹ (περίπου 15 χιλμ.), δηλ. ὅση εἶναι πραγματικὴ ἡ ἀπόσταση ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολη ὡς τὶς *Μπουκλίστρης*².

Graero. Ἦταν ὁ ἀμέσως ἐπόμενος σταθμὸς μετὰ τὸ Trinlo³. Τὴ θέση τοῦ *Graero* πρέπει νὰ τὴν ἀναζητήσουμε, σύμφωνα μὲ τὶς ἐνδείξεις τοῦ Πευτιγγεριανοῦ πίνακα, σὲ ἀπόσταση 17 ρωμ. μιλίων (25 χιλμ.) ἀπὸ τὸ Trinlo⁴. Μὲ τὴν ἀπόσταση αὐτὴ συμφωνεῖ ἡ τοποθεσία *Παλιόκαστρο*, ὅπου σώζονται εῤεῖπια πόλης τῶν ἀρχαίων καὶ ρωμαϊκῶν χρόνων⁵. Ἡ τοποθεσία αὐτὴ βρισκεται περίπου 5 χιλμ. ΝΔ τῆς σημ. *Τερπνῆς*⁶ καὶ περιλαμβάνει 3 λόφους, κατὰσπαρτους ἀπὸ ὄστρακα ἀρχαίων ἀγγείων καὶ νομίσματα. Στὴ νότια πλευρὰ τοῦ ἐνὸς ἀπὸ τοὺς λόφους αὐτοῦς, τοῦ πιὸ ἀπόκρημνου, σώζεται ὑπόλειμμα ἀπὸ τεῖχος κάστρου, πού ἔχει ὕψος 2 μ. καὶ πᾶχος περίπου 1,5 μ. Τὸ τεῖχος εἶναι χτισμένο μὲ ποταμολίθαρα καὶ κορασάνι. Πλάι στὸ λόφο αὐτὸ ἀνακαλύφθηκε ἀπὸ ἀρχαιοκαπηλοῦς ἀρχαία νεκρόπολις, στὴν ὁποία ἀνοίχτηκαν πάνω ἀπὸ 30 εῤεῖπια τάφοι.

1. *Tab. Peuting*, ὅ.π.

2. Ὁ Πευτιγγεριανὸς πίνακας δὲν σημειώνει τὴν ἀφετηρία τοῦ δρόμου, πάνω στὸν ὁποῖο βρισκόταν ὁ σταθμὸς Trinlo, καὶ ἔτσι ὑπάρχουν διάφορες γνώμες σχετικὰ μὲ τὴν ταύτιση τοῦ σταθμοῦ, γιατί ἄλλοι θέτουν σὰν ἀφετηρία τοῦ δρόμου τοὺς Φιλίππους καὶ ἄλλοι — ὁ περὶ τὸν σταθμὸν — τὴν Ἀμφίπολη. Ἔτσι π.χ. ὁ *Collart*, *Philippes*, 508, ἐκλαμβάνοντας σὰν ἀφετηρία τοὺς Φιλίππους καὶ παραδεχόμενος ὅτι ὁ ρωμαϊκὸς αὐτὸς δρόμος περνοῦσε μέσα ἀπὸ τὴν Πιερίδα, ἀναζητεῖ τὴ θέση τοῦ σταθμοῦ κοντὰ στὴ σημ. Ἐλευθερούπολη (Πράβι). Σὰν ἀφετηρία τοῦ δρόμου ἐκλαμβάνουν πάλι τὴν Ἀμφίπολη οἱ: *Hiller von Gaertringen*, ὅ.π., *F. Parazoglou*, ὅ.π., 272. Περισσότερα γιὰ τὸ δρόμο αὐτὸν Ἀμφίπολης-Ἠράκλειας Συντακτικῆς διὰ μέσου Βισαλτίας βλ. πιὸ πάνω, σσ. 52-3.

3. *Tab. Peuting*: «Trinlo X - Graero XVII. . .». *Rav. Geogr.*: «Trillon, item Graeron. . .». Ὁ *Leake*, *Travels*, III, 222, διαβάζει στὸν πίνακα «Giaron» καὶ βλέπει στὸ σταθμὸ αὐτὸ παραφθαρμένο τὸ ὄνομα τῆς Γαζῶρου. Ἡ *Parazoglou*, ὅ.π., 270, ὅμως δίκαια ἀπορρίπτει κάθε σχέση τοῦ σταθμοῦ αὐτοῦ μὲ τὴν πόλη Γαζῶρο, πού βρισκόταν στὴν Ὀδομαντικὴ.

4. *Tab. Peuting*, ὅ.π.

5. Σὲ ἀπόσταση 2 περίπου χιλμ. ἀπ' τὸ «Παλιόκαστρο» βρισκεται καὶ ὁ γνωστὸς μακεδονικὸς τάφος τῆς *Τερπνῆς*, βλ. *ΑΔ* 21(1961), Β², *Χρονικά*, 365. Πρβλ. *AR*, 1968-69, 25. Ἐπίσης ἀπ' τὸ χωριὸ αὐτὸ (*Τερπνῆς*) προέρχεται καὶ μιὰ ἐπιγραφή, βλ. *BSA* 23(1918-19)89 κ.

6. Ὁ *Miller*, *Itin. Roman.*, 583, τοποθετεῖ τὸ *Graero* στὸ Ντράν - μαχαλά.

Βέργη. Σημαντική πόλη¹ τῆς Βισαλτίας ἦταν ἡ Βέργη² (ἢ Βέργα³, Βέργιον⁴, Βεργαῖον⁵), ποῦ ἦταν πολὺ γνωστὴ στὴν ἀρχαιότητα σὰν πατρίδα τοῦ κωμικοῦ ποιητῆ Ἀντιφάνη⁶. Ἐκτός ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς, ἡ πόλη μᾶς εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τοὺς φορολογικοὺς καταλόγους τῆς Ἀττικοδηλιακῆς συμμαχίας, ἀπὸ τὸν κωμῆλογο τῶν Θεαρόδκων τοῦ Ἀσκληπιδίου τῆς Ἐπιδαύρου καὶ ἀπὸ μιὰ ἐπιγραφή τῶν Φιλίππων (3ου μ.Χ. αἰ.)⁷. Στὴν ἐποχὴ τοῦ Στράβωνα φαίνεται ὅτι εἶχε μεταβληθῆ σὲ κώμη, γιατί ὡς τέτοια ἀναφέρεται ἀπ' αὐτόν. Καὶ ὡς κώμη παρέμεινε ὡς τὸ τέλος πιά τῆς ἀρχαιότητος, ὅπως φαίνεται ἀπ' τὴν ἐπιγραφή τῶν Φιλίππων.

Γιὰ τὸ γεγονός ὅτι ἡ Βέργη, σύμφωνα μὲ τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς⁸, βρισκόταν μεσογειακά, κοντὰ στὸ Στρυμόνα καὶ σὲ ἀπόσταση περίπου 200 σταδίων ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολη⁹, δὲν ἔχουν λόγους οἱ νεώτεροι ἐρευνητὲς νὰ ἀμφιβάλλουν. Βασικὲς διαφορὲς στὶς ἀπόψεις τῶν ἐρευνητῶν προκύπτουν γύρω ἀπὸ τὸ πρόβλημα σὲ ποιά ὄχθη τοῦ Στρυμόνα βρισκόταν, γιατί στὸ σημεῖο αὐτὸ οἱ

1. Ὁ Στράβωνας τὴν ἀναφέρει ὡς κώμη, ἀλλὰ οἱ περισσότερες πηγὲς μιλοῦν γιὰ πόλη, βλ. *F. Parazoglou*, ὅ.π., 269. Ἡ πόλη εἶχε βουλή, δῆμο καὶ ἄρχοντες, βλ. *A. Κανατσούλη*. Ἡ μακεδονικὴ πόλις, «Μακεδονικά» 4(1955-60)249.

2. Στραβ. VII, ἀποσπ. 36. Στεφ. Βυζ. στὴ λ. «Βέργη». *Pap. Oxyrh.* XV, 153, 50-55. Πρβλ. καὶ ἐπιγραφή Ἀγκυρας, ὅπου ἀναφέρεται ἡ Βέργη, *IGR*, III, 215. Ἱεροκλ. Συνεκδ., 640.

3. Πτολεμ. III, 12, 28: «Ὀδομαντικῆς καὶ Ἡδωνίδος Σκοτοῦσσα, Βέργα, Γάσωρος...». Ὅρισμένοι κώδικες τοῦ Πτολεμαίου (π.χ. Codd.: Parisiensis 1403, 1404. Vaticanus Palatinus 314. Florentinus Laurentianus XXVIII, 38 κᾶ.) κατατάσσουν τὴ Βέργα ἀνάμεσα στὶς βισαλτικὲς πόλεις (Müller, Πτολεμ., 510,4 καὶ 514,2). Ἐπίσης ὁ κώδικας Vaticanus A ἔχει τὴ γραφὴ ποῦ τὴ διορθώνουν σὲ Βέργα (*A. Forbiger*, Handbuch der alten Geographie, Leipzig 1842, III, 1068. *Oberhammer*, RE, III 1, 290). - Βλ. καὶ Ψευδο-Σκυμν., 650-3.

4. Στεφ. Βυζ., ὅ.π.

5. Ὁ τύπος αὐτὸς συναντιέται στὰ νομισματὰ τῆς, βλ. *E. Babelon*, Traité des monnaies grecques et romaines, Paris 1928, IV, 794 κέ. *Svoronos*, ὅ.π., 99, ἀρ. 26. 100, ἀρ. 29. Πιν. X, 32, 99, 26.

6. Στεφ. Βυζ. στὴ λ. «Βέργη». Ψευδο-Σκυμν., ὅ.π. *Markian*. Herakl. epit. perikl. Menipp. proem., 1 (*GGM*, I, 565). *Ἡανχ.* στὴ λ. «Βέργη». *O. Weinreich*, Antiphanes und Münchhausen, SAWW, 220/4. *Willamowitz*, «Hermes» 40(1905)150 = Kl. Schr., 4, Berlin 1962, 203. *A. Lesky*, Ἱστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας (μεταφρ. Ἀγ. Τσοπανάκη), Θεσσαλονίκη 1972², 864.

7. *CIA*, I, 228. 233. 242. 256. *IG* IV², 1,94. *J. Roger*, L'enceinte basse de Philippes, BCH 62(1938)25 καὶ πίν. *Ch. Edson*, ὅ.π., 94 - Ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή προκύπτει ὅτι ἡ Βέργη μαζί μὲ ἄλλες τέσσερες κώμες ἀποτελοῦσε ἓνα κοινὸ (Πεντάπολη), ποῦ ὁ σκοπὸς του ἦταν πιθανῶς θρησκευτικὸς.

8. Στραβ. VII, ἀποσπ. 36. Πτολεμ. III, 12, 28(32). Ψευδο-Σκυμν., 650-3. *Περσηγ.* στ. 654.

9. Στραβ. VII, ἀποσπ. 36.

Στράβωνας καὶ Ψευδο-Σκύμνος εἶναι ἀσαφεῖς, ἐνῶ τοῦ Πτολεμαίου ἄλλα χειρόγραφα τὴν κατατάσσουν στὶς πόλεις τῆς Ὀδομαντικῆς καὶ Ἡδωνίδας καὶ ἄλλα τῆς Βισαλτίας. Ἔτσι ἀπὸ τοὺς ἐρευνητὲς μερικὸι τὴν τοποθετοῦν ἀνατολικά, ἐνῶ οἱ περισσότεροι δυτικὰ τοῦ ποταμοῦ. Αὐτοὶ ποῦ τὴν τοποθετοῦν ἀνατολικά τοῦ Στρυμόνα παραδέχονται ὅτι ἡ Βισαλία ἐκτεινόταν καὶ στὶς δύο μεριὲς τοῦ ποταμοῦ¹. Παραπάνω ὅμως εἶδαμε ὅτι ὁ ποταμὸς ἀποτελοῦσε τὰ ἔσχατα ἀνατολικά σύνορα τῆς Βισαλτίας². Ἔτσι δὲν εἶναι δυνατὸ ἡ Βέργη, ποῦ ὅλοι ἀνατολικά δέχονται σὰ βισαλτικὴ πόλη, νὰ βρισκόταν ἀνατολικά τοῦ Στρυμόνα. Γι' αὐτὸ λοιπὸν δίκαια ἡ Θέση τῆς πόλης ἀπὸ τοὺς περισσότερους ἐρευνητὲς ἀναζητεῖται δυτικὰ τοῦ ποταμοῦ³. Ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἔχουμε τὴν ἀκριβῆ ἀπόστασή της ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολη — ἀλλὰ ὁ Στράβωνας μιλά γιὰ μιὰ ἀπόσταση περίπου 200 σταδίων —, γι' αὐτὸ καὶ πάλι οἱ γνώμες τῶν ἐρευνητῶν γιὰ τὸν ἀκριβῆ προσδιορισμὸ τῆς Θέσης τῆς ποικίλλουν. Ἔτσι ἄλλοι, στὴν προσπάθειά τους νὰ συνδυάσουν τίς πληροφορίες τοῦ Στράβωνα καὶ τοῦ Πτολεμαίου, ἀναζητοῦν τὴ Θέση τῆς Βέργης ἀόριστα καὶ γενικὰ κοντὰ στὸ σημεῖο, ποῦ ὁ Στρυμόνας χυνόταν στὴν Κερκινίτιδα λίμνη⁴. Ἄλλοι πάλι ὀρίζουν τὴ Θέση τῆς στὴ σημ. Νιγρίτα⁵ ἢ τέλος στά χωριὰ Ἀχινὸς⁶ ἢ Καλόκαστρο⁷.

Τὸ συμπέρασμα ποῦ βγαίνει ἀπ' ὅλες σχεδὸν τίς παραπάνω ταυτίσεις εἶναι

1. Βλ. π.χ. *Parazoglou*, Makedonski gradovi, 266-68.

2. Βλ. πὺ ἀνω, σσ. 90 κέ.

3. Ἄν δὲν ὑπῆρχε ἡ ἀναμφισβήτητη μαρτυρία τῶν φορολογικῶν καταλόγων τῆς συμμαχίας, δύσκολα θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ πιστέψῃ μιὰ τέτοια ἐπέκταση — σὲ ἀπόσταση τόσον χιλμ. ἀπὸ τὴν ἀκτὴ — τῆς ἀθηναϊκῆς ἐπιρροῆς σὲ ἔδαφος, ποῦ ἀπὸ τὸ 479 π.Χ. ἦταν μακεδονικὸ (*Ch. Edson*, Notes on the Thracian Phoros, 94 κέ.). Τὸ γεγονός αὐτὸ ἐξηγεῖται ἱστορικά, ἂν ὑποθέσουμε ὅτι ἡ προσχώρηση τῆς Βέργης στὴ συμμαχία δὲν ἔγινε μὲ τὴ βία ἀλλὰ θεληματικά. Ἔτσι λύνεται καὶ ἡ ἀπορία ὀρισμένων ἐρευνητῶν (πρβλ. *Parazoglou*, ὅ.π., 267) πῶς εἶναι δυνατὸ ἡ Τράγιλος νὰ γίνεται μέλος τῆς συμμαχίας μόλις τὸ 425/4 π.Χ., ἐνῶ ἡ Βέργη, ποῦ βρισκόταν 30 χιλμ. μεσογειακότερα ἔγινε μέλος ἀπὸ τὸ 452/1 π.Χ. Τὰ παραπάνω «δυσνόητα» γεγονότα παρέσυραν διαφόρους ἐρευνητὲς καὶ τοὺς ἔκαναν νὰ ἀναζητήσουν τὴ Βέργη ἀνατολικά τοῦ Στρυμόνα. Ἄν ὅμως τὴν τοποθετήσουμε ἀνατολικά, τότε ἐρχόμαστε σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ Θουκυδίδη, ποῦ περιγράφει τίς ἐπιχειρήσεις τῶν Ἀθηναίων γιὰ τὴν κατάκτηση τῆς ἐνδοχώρας τῶν Ἐννέα ὄδων. Ἀπ' αὐτὸν μαθαίνουμε τὴν ἀποτυχημένη ἀπέπειρα τοῦ Λέωνος καὶ Σωφάνη (Θουκυδ. I, 100, 3. Πρβλ. *Ἡροδ.* IX, 75), ποῦ προσπάθησαν νὰ εἰσχωρήσουν στὸ ἐσωτερικὸ καὶ νικήθηκαν σὲ μιὰ μάχη κοντὰ στὴ Δραβήσκο. Σύμφωνα μὲ τὸ Θουκυδίδη, μονάχα τὸ 437/6 π.Χ. οἱ Ἀθηναῖοι κατόρθωσαν νὰ καταλάβουν τὴν περιοχὴ τῆς Ἀμφίπολης. Εἶναι δυνατὸ λοιπὸν ἀπὸ τὸ 452/1 π.Χ. νὰ εἶχαν ἐπεκτείνει τὴν ἐπιρροή τους 200 σταδίων βορειότερα τῆς Ἀμφίπολης στὸ ἐσωτερικὸ, τὴ στιγμὴ ποῦ δὲν εἶχαν καταλάβει ἀκόμη τὴν Ἀμφίπολη, ποῦ ἀποτελοῦσε τὴν εἴσοδο πρὸς τὸ ἐσωτερικὸ;

4. Müller, Πτολεμ., 511.

5. *Kiepert*, FOA, XVII. *Fr. Geyer*, RE, XIV, στ. 660.

6. *Leake*, III, 229. Πρβλ. καὶ *Δήμιτσα*, Γεωγραφία, II, 510

7. *St. Casson*, Sites archéologiques de la Macédoine orientale, BCH 40(1916) 296 = BSA 23(1918/19)33-5.

ὅτι ἀπὸ τοὺς ἐρευνητὲς ὀρισμένοι ἐρμηνεύουν τὸ περίπου μὲ διαφορά 80 ἢ ἀκόμη καὶ 100 σταδίων ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ πού δίνει ὁ Στράβωνας, ἐνῶ ἄλλοι μένουν ἀσθηρὰ προσκολλημένοι καὶ παίρνουν σὴν ἀπόλυτο τὸν ἀριθμὸ σταδίων τοῦ Στράβωνα. Κανένας τοὺς ὅμως δὲν παίρνει ὑπόψη του ἂν στὸ σημεῖο πού τοποθετοῦν τὴ Βέργη σώζονται ἔχνη ἀρχαίας πόλης.

Κατὰ τὴ γνώμη μας, στὴν ἀναζήτησι τῆς θέσης τῆς πόλης πρέπει νὰ συνδυάσουμε τὰ ἀριθμητικὰ δεδομένα τῶν πηγῶν μὲ τοὺς ἀρχαιολογικοὺς τόπους καὶ τίς πρόσθετες ἐνδείξεις τῶν ἀρχαιολογικῶν εὐρημάτων τους. Θὰ πρέπει δηλ. νὰ ἀναζητήσουμε τὴ θέση τῆς σὲ ἀπόσταση περίπου 37 χιλμ. (200 σταδίων) ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολη καὶ νὰ τὴν ἐντοπίσουμε στὰ ἐρείπια μιᾶς ἀπ' τίς ἀρχαῖες πόλεις, πού βρίσκονται σ' αὐτὴν τὴν ἀπόσταση ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολη. Ἐπίσης θὰ πρέπει τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα τῆς θέσης αὐτῆς νὰ δείχνουν προηγμένο πολιτισμὸ καὶ ἀθηναϊκὴ ἐπίδραση στὴν τέχνη, ἀφοῦ ἡ Βέργη εἶχε στενὲς ἐπαφές μὲ τὴν Ἀθήνα, σὰ μέλος τῆς Ἀττικοδηλιακῆς συμμαχίας πού ἦταν. Ἐν ἑπομένῳ ἡμεῖς ὑπόψην μας τὰ παραπάνω δεδομένα, τότε μποροῦμε μὲ σιγουριὰ νὰ τοποθετήσουμε τὴ Βέργη στὴν τοποθεσίαν Παλιοχώρι, πού βρίσκεται 500 μ. περίπου δυτικὰ τοῦ σημ. ὁμώνυμου χωριοῦ. Πρὶκεῖται γιὰ ἕνα πολὺ ὄχυρο λόφο μεγάλης διαμέτρου, πού στὴν κορυφὴ του σώζονται σὲ μεγάλη ἔκτασι ἐρείπια ἀρχαίας πόλης ¹ καὶ ἀπ' ὅπου ἀποκαμίστηκαν ὡς τώρα πλούσια ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα (ἀγγεῖα, νομίσματα, ἐπιγραφές κλπ.) ². Ἡ ταύτισις τῆς Βέργης μὲ τὸ Παλιοχώρι πού προτάθηκε γιὰ πρώτη φορὰ ἀπ' τὸν Welch ³, συμφωνεῖ μὲ τὰ δεδομένα περίπου 200 στάδια (37 χιλμ.) ἀπὸ τὸν Στράβωνα, μιά πού ἀπέχει ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολη 45 χιλμ. (δηλ. 240 στάδια) καὶ κυρίως συγκεντρώνει ὅλες τίς παραπάνω προϋποθέσεις: 1) τὰ ἐκτεταμένα ἐρείπια, πού σώζονται στὸ Παλιοχώρι ἀποδείχνουν τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς πόλης ἀπὸ τίς μεγαλύτερες τῆς πελοπονηστικῆς αὐτῆς· 2) τὰ ὄστρακα ἀγγείων, πού ἀνευρίσκονται στὰ ἐρείπια τοῦ Παλιοχωρίου εἶναι, ἀπὸ ἀποψη τέχνης, τὰ καλύτερα τῆς περιοχῆς καὶ δείχνουν πραγματικὰ ἐπίδραση τῶν ἀθηναϊκῶν ἐργαστηρίων ἢ ἀκόμη καὶ ἀθηναϊκὴ πρόελευσις. Παρόμοια ὄστρακα βρίσκουμε μονάχα στὸ Ζερβοχώρι ἢ στὸ Καλόκαστρο ἀπ' ὅλη τὴν γύρω περιοχὴ. Ἀλλὰ τὸ Ζερβοχώρι ἀπέχει μονάχα 100 στάδια ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολη, ἐνῶ τὸ Καλόκαστρο 300 περίπου στάδια· καὶ 2) ἡ τοποθεσίαν

1. BSA 23(1918/19)90-1 [= SEG 1(1926)66, ἀρ. 286]. RA 2(1945)37-8 [= REG 59/60(1946/47)332-3, ἀρ. 140].

2. RA, ὅ.π. REG, ὅ.π. Α. Κωνσταντίνου, Ἡ μακεδονικὴ πόλις, «Μακεδονικὰ» 4(1955/60)253. Π. Παπαγεωργίου, Αἱ Σέρραι καὶ τὰ προάστια τὰ περὶ τὰς Σέρρας, BZ 3(1894)307· καὶ ἄλλες ἐπιγραφὲς ἀδημοσίευτες στὸ Μουσεῖο Καβάλας. Ἐπίσης καὶ διάφορα ἀγγεῖα τῶν ἀρχῶν τοῦ 5ου π.Χ. αἰ., βλ. ΑΔ 22(1967). Β ², Χρονικά, 425-6. Στὴ Βέργη ἀποδίδει ὁ Casson καὶ μιὰ ἐπιγραφὴ πού βρέθηκε στὸ χωριὸ Μακρὲς, βλ. BSA 23(1918/19)91 κέ. [= SEG 1(1926)66, ἀρ. 206].

3. F. Welch, Macedonia, BSA 23(1918/19)65.

αὐτὴ βρίσκεται σχετικὰ κοντὰ στὸ Στρυμόνα, ὅπως τὴ θέλουν τὴ Βέργη οἱ πηγές.

Εὐπορία. Ἀνάμεσα στίς βισαλτικές πόλεις ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Πτολεμαῖο καὶ ἡ Εὐπορία ¹, πού κατὰ τὸ Στέφανο τὸν Βυζάντιο χτίσθηκε ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο καὶ ὀνομάσθηκε ἔτσι διὰ τὸ εὖπορον ². Σύμφωνα μὲ τὸν Πευτιγγιανὸ πῖνακα καὶ τὸν Ἀνώνυμο Ραβέννιο κοσμογράφο, στὴν πόλη αὐτὴ, πού βρισκόταν 8 ρωμαϊκὰ μίλια βορείως τοῦ Graero καὶ 17 μίλια νοτίως τῆς Ἡράκλειας Σιντικῆς, ὑπῆρχε ρωμαϊκὸς σταθμὸς ἀλλαγῆς ἵππων ³.

Ὁ Müller, θεωρώντας λανθασμένα τὰ μέτρα πού δίνει ὁ Πτολεμαῖος καὶ παρερμηνεύοντας τὰ στοιχεῖα τοῦ Πευτιγγιανοῦ πῖνακα, ἀναζητεῖ ἐσφαλμένα τὴν θέσι τῆς πόλης στὴ ΝΔ ὄχθη τῆς Κερκινιτιδῆς λίμνης, κοντὰ στὸ σημεῖο πού ὁ Στρυμόνας ἐξερχόταν ἀπ' αὐτὴν καὶ ἀκριβῶς ἀπέναντι ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολη ⁴. Ὁ Στρυμόνας ἔξερχόταν ἀπ' αὐτὴν καὶ ἀκριβῶς ἀπέναντι ἀπὸ τὴν Ἀμφίπολη. Δίκιο ἔχουν οἱ Kierpert καὶ Oberhammer, πού ἀναζητοῦν τὴν θέσι τῆς βορείως τῆς Κερκινιτιδῆς ⁵. Ἀλλὰ καὶ αὐτῶν ὁ προσδιορισμὸς εἶναι γενικὸς καὶ ἀόριστος. Πιο πολὺ πλησιάζει τὴν πραγματικὴν θέσι τῆς ὁ Miller, πού τὴν ἐντοπίσκει μὲ μεγαλύτερη ἀκρίβεια κοντὰ στὸ σημ. χωριοῦ Στρυμονικὸ («Ὀρλιακὸ») ⁶. Κοντὰ στὸ χωριὸ αὐτὸ ὅμως δὲν ὑπάρχουν λείψανα ἀρχαίας πόλης. Ἐπειτα τὸ χωριὸ αὐτὸ δὲν ἀπέχει ἀπὸ τὸ Graero, πού τὸ τοποθετήσαμε στὸ Παλιόκαστρο Τερπνής, 11 χιλμ., ὅπως σημειώνει ὁ Πευτιγγιανὸς πῖνακας, ἀλλὰ πάνω ἀπὸ 15 χιλμ.

Κατὰ τὴ γνώμη μας ἡ Εὐπορία πρέπει νὰ ἐντοπιστῇ στὸ λόφο Ἀσάρ, πού ὑψώνεται δίπλα στὸ σημ. χωριὸ Καλόκαστρο, ὅπου ὑπάρχουν ἐρείπια σημαντικῆς ἀρχαίας πόλης καὶ ἀποκαμίστηκαν διάφορα ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα ⁷. Ἡ

1. Πτολεμ., III, 12, 32.

2. Στεφ. Βυζ. στὴ λ. «Εὐπορία». - Ὁ Δημητριάδης, II, 510, ἀκολουθώντας τὸν Desdèvilles, 404, δέχεται ὅτι ὁ μνημονευόμενος Ἀλέξανδρος, ἰδρυτὴς τῆς Εὐπορίας, εἶναι ὁ Μ. Ἀλέξανδρος. Τὸ πιὸ σωστὸ ὅμως εἶναι νὰ ταυτιστῇ αὐτὸς μὲ τὸν Ἀλέξανδρο Α' τὸν Φιλέλληνα, πού πρῶτος πολέμησε ἐναντίον τῶν Βισαλτῶν καὶ προσάρτησε τὴ χώρα τους στὸ μακεδονικὸ βασίλειο. Καὶ μὲ τὴ μετοχὴ «νικήσας» ἀναφέρεται στοὺς δικούς του ἀκριβῶς πολέμους, γιὰ τὴν ὁποῖα ὁ Μ. Ἀλέξανδρος δὲν εἶχε κανένα λόγο νὰ πολεμήσῃ μὲ τοὺς Βισαλτοὺς ἀπὸ τὸ Στεφ. ³ Oberhammer, RE, I, στ. 1236, πού καὶ αὐτὸς ταυτίζει τὸν μνημονευόμενον ἀπὸ τὸ Στεφ. Βυζάντιο Ἀλέξανδρο μὲ τὸν Φιλέλληνα. Βλ. ἐπίσης καὶ F. Papazoglou, ὅ.π., 269).

3. Tab. Peutling.: «Graero XVII - Euporea VIII - Heraclea Sanctica XVII». Rav. Geogr.: «Geron item Arason, Euporia, Xantican».

4. Müller, Πτολεμ., 514. - Στὸ σημεῖο αὐτὸ περίπου, κοντὰ στὸ Στρυμόνα, τοποθετεῖ τὴν Εὐπορία καὶ ὁ Collart, Philippos, 506, παίρνοντας ἐσφαλμένα σὴν ἀφετηρίαν τοῦ δρόμου, ἀντὶ γιὰ τὴν Ἀμφίπολη, τοὺς Φιλιππους.

5. Kierpert, FOA, XVIII. Oberhammer, RE, VI, 1236. Πρβλ. Leake, III, 228.

6. Miller, Hin. Rom., 584. - Πρβλ. καὶ F. Papazoglou, ὅ.π., 271, πού ὀρίζει τὴν θέσι τῆς πόλης νοτίως τῆς λίμνης τοῦ Μπουτκόβου, πλησιάζοντας ἔτσι τὴν ἀποψη τοῦ Miller.

7. Στὸ λόφο αὐτὸ σώζονται, σ' ὀρισμένες πλευρὰς του, ὑπολείμματα ἀρχαίου τείχους. Κατὰ καιροὺς βρέθησαν ἐδῶ εἰδώλια, νομίσματα ἑλληνιστικῶν καὶ ρωμ. χρόνων, ἐπιγραφές,

τοποθεσία αυτή απέχει από το Graero περίπου 12 χλμ. και περίπου 25 χλμ. από την 'Ηράκλεια Σιντική, δηλ. συμφωνεί απόλυτα με τις χιλιομετρικές ενδείξεις του Πευτιγερριανού πίνακα.

"Αρωλος (= Arason). 'Ανάμεσα στις πόλεις τῆς Βισαλτίας ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Πτολεμαῖο καὶ ἡ "Αρωλος ¹ πὺ ἀπὸ τὸ Müller ² ταυτίζεται μετὶ τῶν πόλεων "Αραυρο ³ καὶ "Αραλο ⁴, καθὼς καὶ μετὶ τὸ ρωμαϊκὸ σταθμὸ Arason ⁵, πὺ μᾶς τὸν γνωρίζει ὁ Ραβέννιος κοσμογράφος. Γὰ τὸν προσδιορισμὸ τῆς θέσης τῆς δὲν ἔχουμε κανένα ἀπολύτως στοιχεῖο. "Αν ὅμως δεχτοῦμε τὴν ταύτισή τῆς μετὶ τὸ σταθμὸ Arason, τότε πρέπει νὰ τὴν ἀναζητήσουμε ἀνάμεσα στὸ

Εἰκ. 2. 'Αρχαῖος (;) λιθόστρωτος δρόμος πὺ ὁδηγεῖ στὸ κάστρο ("Ισσάρ)

Graero καὶ τὴν Εὐπορία. "Ετσι, ἀφοῦ ταυτίσαμε τὸ Graero μετὶ τὸ Παλιόκαστρο Τερπνῆς καὶ τὴν Εὐπορία μετὶ τὸ "Ισσάρ Καλοκάστρου, οἱ μόνες τοποθεσίες μετὶ ἐρείπια ἀρχαίων πόλεων ἢ κάστρων πὺ ἀπομένουν εἶναι τὸ Παλιοχώρι Βέργης καὶ τὸ "Ισσάρ τῆς Νικόκλειας. Μιὰ ὅμως πὺ στὸ Παλιοχώρι τοπο-

ἐρυθρόμορφα καὶ μελανόμορφα ἀγγεῖα καὶ ὕστρακα κλασικῶν καὶ ρωμαϊκῶν χρόνων, βλ. ΑΔ 23(1968), Β 3, Χρονικά, 360, 379.

1. Πτολεμ., ὁ.π. "Ορισμένα χειρόγραφα ἔχουν τὴ γραφὴ "Αρωλος.

2. Müller, ὁ.π., 511, σημ. Πρβλ. καὶ F. Parazoglou, ὁ.π., 272.

3. "Ιεροκλ., 640, 7.

4. Πορφυρογ. Περί Θεμάτων, II, 38, ἐκδ. Tertusi.

5. Rav. Geogr., ὁ.π. Τὴ ταύτιση αὐτὴ δέχεται μετὶ δισταγμὸ καὶ ἡ Parazoglou, ὁ.π.,

θετήσαμε τὴν ἀρχαία Βέργη, τότε ἡ μόνη τοποθεσία πὺ ἀπομένει εἶναι ὁ λόφος "Ισσάρ, πὺ βρίσκεται περίπου 4 χλμ. νοτίως τοῦ σημ. χωριοῦ Νικόκλεια καὶ στὸν ὁποῖο σώζονται ἐρείπια ἀρχαίου κάστρου ¹ (βλ. εἰκ. 3). "Εκτὸς ἀπὸ τὸ κάστρο, δὲν ὑπάρχουν ἐνδείξεις γὰ τὴν ὑπαρξὴ ἐδῶ ἀρχαίας πόλης. "Ετσι ὑποψιαζόμεστε μήπως εἶναι σωστὴ ἡ ταύτιση τῆς "Αρώλου μετὶ τὴν πόλη "Αργίλο, πὺ προτείνει ὁ Tafel ². Κι ἂν ὅμως ἀποκλείσουμε τὴν "Αρωλο, εἶναι βέβαιο ὅτι τὸ "Ισσάρ ταυτίζεται μετὶ τὸ Arason τοῦ Ραβέννιου κοσμογράφου. "Η μὴ ὑπαρξὴ

Εἰκ. 3. Τείχος τοῦ κάστρου ("Ισσάρ)

ἰχνῶν πόλης καὶ ἡ πολὺ ὀχυρὴ καὶ ἐπίκαιρη θέση τοῦ κάστρου μᾶς πείθουν ὅτι πρόκειται γὰ ρωμαϊκὸ σταθμὸ, πὺ ἦταν κάπως ἀπομονωμένος ἀπὸ τὸ δρόμο καὶ γι' αὐτὸ παραλείπεται ἀπὸ τὸν Πευτιγερριανὸ πίνακα.

1. Τὸ σωζόμενο ὕψος τοῦ νότιου τείχους τοῦ κάστρου ἀνέρχεται στὰ 2,5 μ. καὶ τὸ πάχος του σὲ 1,5 μ. Εἶναι χτισμένο μετὶ πέτρες καὶ κορασάνι καὶ σὲ πολλὰ σημεῖα διακρίνονται πολεμιστρες.

2. Tafel, Egnatia, 7. Τὴν ταύτιση τῆς "Αρώλου μετὶ τὴν "Αργίλο παραδέχεται καὶ ἡ Parazoglou, ὁ.π., 272. "Η ἴδια ταυτίζει καὶ τὸ Arason μετὶ τῶν δύο παραπάνω πόλεις, πράγμα πὺ τὴ φέρνει ὅμως σὲ ἀντίθεση μετὶ τὸ Ραβέννιο κοσμογράφο.

τοποθεσία αυτή απέχει από τὸ Graero περίπου 12 χλμ. καὶ περίπου 25 χλμ. ἀπὸ τὴν Ἑράκλεια Σιντική, δηλ. συμφωνεῖ ἀπόλυτα μὲ τὶς χιλιομετρικὲς ἐνδείξεις τοῦ Πευτιγερμανοῦ πίνακα.

Ἄρωλος (= Arason). Ἀνάμεσα στὶς πόλεις τῆς Βισαλτίας ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Πτολεμαῖο καὶ ἡ Ἄρωλος¹ πού ἀπὸ τὸ Müller² ταυτίζεται μὲ τὶς πόλεις Ἄραυρο³ καὶ Ἄραλο⁴, καθὼς καὶ μὲ τὸ ρωμαϊκὸ σταθμὸ Arason⁵, πού μᾶς τὸν γνωρίζει ὁ Ραβέννιος κοσμογράφος. Γιά τὸν προσδιορισμὸ τῆς θέσης τῆς δὲν ἔχουμε κανένα ἀπολύτως στοιχεῖο. Ἄν ὅμως δεχτοῦμε τὴν ταύτισή τῆς μὲ τὸ σταθμὸ Arason, τότε πρέπει νὰ τὴν ἀναζητήσουμε ἀνάμεσα στὸ

Εἰκ. 2. Ἀρχαῖος (;) λιθόστρωτος δρόμος πὸν ὀδηγεῖ
στὸ κάστρο «Ἰσσάρ»

Graero καὶ τὴν Εὐπορία. Ἐτσι, ἀφοῦ ταυτίσαμε τὸ Graero μὲ τὸ Παλιόκαστρο Τερπνῆς καὶ τὴν Εὐπορία μὲ τὸ Ἰσσάρ Καλοκάστρου, οἱ μόνες τοποθεσίες μὲ ἐρείπια ἀρχαίων πόλεων ἢ κάστρων πού ἀπομένουν εἶναι τὸ Παλιοχώρι Βέργης καὶ τὸ Ἰσσάρ τῆς Νικόκλειας. Μιὰ ὅμως πού στὸ Παλιοχώρι τοπο-

ἐρυθρόμορφα καὶ μελανόμορφα ἀγγεῖα καὶ ὕστρακα κλασικῶν καὶ ρωμαϊκῶν χρόνων, βλ. ΑΔ 23(1968), Β³, Χρονικά, 360, 379.

1. Πτολεμ., ὅ.π. Ὁρισμένα χειρόγραφα ἔχουν τὴ γραφή «Ἄρωλος».

2. Müller, ὅ.π., 511, σημ. Πρβλ. καὶ F. Parazoglou, ὅ.π., 272.

3. Ἱεροκλ., 640, 7.

4. Πορφυρογ. Περὶ Θεμάτων, II, 38, ἐκδ. Tertusi.

5. Rav. Geogr., ὅ.π. Τὴ ταύτιση αὐτὴ δέχεται μὲ δισταγμὸ καὶ ἡ Parazoglou, ὅ.π., 272.

θετήσαμε τὴν ἀρχαία Βέργη, τότε ἡ μόνη τοποθεσία πού ἀπομένει εἶναι ὁ λόφος Ἰσσάρ, πού βρίσκεται περίπου 4 χλμ. νοτίως τοῦ σημ. χωριοῦ Νικόκλεια καὶ στὸν ὁποῖο σώζονται ἐρείπια ἀρχαίου κάστρου¹ (βλ. εἰκ. 3). Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ κάστρο, δὲν ὑπάρχουν ἐνδείξεις γιὰ τὴν ὑπαρξὴ ἐδῶ ἀρχαίας πόλης. Ἐτσι ὑποψιαζόμεστε μήπως εἶναι σωστὴ ἡ ταύτιση τῆς Ἄρωλου μὲ τὴν πόλη Ἄργιλο, πού προτείνει ὁ Tafel². Κι ἂν ὅμως ἀποκλείσουμε τὴν Ἄρωλο, εἶναι βέβαιο ὅτι τὸ Ἰσσάρ ταυτίζεται μὲ τὸ Arason τοῦ Ραβέννιου κοσμογράφου. Ἡ μὴ ὑπαρξὴ

Εἰκ. 3. Τεῖχος τοῦ κάστρου «Ἰσσάρ»

ἰχνῶν πόλης καὶ ἡ πολὺ ὀχυρὴ καὶ ἐπίκαιρη θέση τοῦ κάστρου μᾶς πείθουν ὅτι πρόκειται γιὰ ρωμαϊκὸ σταθμὸ, πού ἦταν κάπως ἀπομονωμένος ἀπὸ τὸ δρόμο καὶ γι' αὐτὸ παραλείπεται ἀπὸ τὸν Πευτιγερμανὸ πίνακα.

1. Τὸ σωζόμενο ὕψος τοῦ νότιου τείχους τοῦ κάστρου ἀνέρχεται στὰ 2,5 μ. καὶ τὸ πάχος του σὲ 1,5 μ. Εἶναι χτισμένο μὲ πέτρες καὶ κορασάνι καὶ σὲ πολλὰ σημεῖα διακρίνονται πολεμίστρες.

2. Tafel, Egnatia, 7. Τὴν ταύτιση τῆς Ἄρωλου μὲ τὴν Ἄργιλο παραδέχεται καὶ ἡ Parazoglou, ὅ.π., 272. Ἡ ἴδια ταυτίζει καὶ τὸ Arason μὲ τὶς δυὸ παραπάνω πόλεις, πράγμα πού τὴ φέρνει ὅμως σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ Ραβέννιο κοσμογράφου.

2. Σιντική

Ἄπ' τις πηγές μᾶς εἶναι γνωστά τὰ ὀνόματα 4 πόλεων τῆς Σιντικῆς: τῆς Ἡράκλειας, Σιντίας, Παρθικόπολης ἢ Παροικόπολης καὶ τῆς Τριστώλου. Ἄν ὁμως πάρουμε ὑπόψη μας ὅτι ἡ Σιντία ἦταν πιθανῶς τὸ ἀρχαιότερο ὄνομα τῆς ἐλληνιστικῆς Ἡράκλειας, τότε ἔχουμε 3 πόλεις ἀπ' τις ὁποῖες μονάχα ἡ θέση τῆς Ἡράκλειας ταυτίζεται με ἀρκετὴ βεβαιότητα.

Ἡ ρά κ λ ε ι α. Κυριότερη πόλη τῆς Σιντικῆς ἦταν ἡ Ἡράκλεια ¹ κτίσμα τοῦ Φιλίππου Β' ², πού στὴν ἐποχὴ τῶν Ἀντιγονιδῶν ὑπῆρξε πιθανῶς πρωτεύουσα τῆς χώρας καὶ ἔδρα τοῦ ἐπαρχοῦ τῆς Παιονίας ³. Ὁ προσδιορισμὸς τῆς θέσης της, ἐπειδὴ δὲ διαθέτουμε παρά ἐλάχιστα τοπογραφικὰ στοιχεῖα, εἶναι δύσκολος καὶ παρουσιάζει πολλὰ προβλήματα. Γι' αὐτὸ οἱ ἀπόψεις τῶν νεωτέρων ἐρευνητῶν εἶναι τόσο πολὺ διαφορετικὲς, ὥστε μεταφέρουν τὴν θέση της ἀπὸ τὸ Ζερβοχώρι ὡς τὸ Μελένικο. Οἱ πρὸ πολλοὶ τὴν ταυτίζουν με τὰ ἐρείπια ἀρ-

1. *Liv.* XLII, 51, 7. XLV, 29, 6. *Διοδ.* XXXI, 8, 7. *Caes. Bell. Civ.*, III, 79, 3. *Plin. H.N.* IV, 35. *Πτολεμ.* III, 12, 27. *Tab. Peut.*, ὅπου ἀναφέρεται ὡς «Heraclea Santica». *Rav. Geogr.*: «Heraclea Xantica». Ἡ πόλη πρέπει νὰ ταυτιστῆ με τὴν «Ἡράκλεια Στρυμόνου» τοῦ Ἱεροκλῆ, 639 καὶ τὴν «Ἡράκλεια Στρυμόνος» τοῦ Πορφυρογέννητου, *Περὶ Θεμάτων*, II, 2. Στὶς ἐπιγραφὰς ἡ πόλη ἄλλοῦ ἀναφέρεται ἀπλῶς ὡς «Heraclea» καὶ ἄλλοῦ ὡς «Heraclea Santica», βλ. *CIL*, III, 9734. *ÖJh* 7(1909)158 καὶ 4(1901)91, ἀρ. 10. «*Wiss. Mitt.*» 7(1900)75. *CIL*, VI, 2767. 2654. 33840. *Dessau*, 2030. 2032. *Mateescu*, I Traci nelle epigrafi di Roma, «Eph. Dacoromana» 1(1923)81 καὶ 90, ἀρ. 41. Ἐπίσης προβλ. βλ. *Λαμπρόπουλον*, *Νομισματὰ Μακεδονίας*, 12. *Gaebler*, *Die antike Münzen*, II, 63 καὶ πίν. XIV, 6. *Head - Σβορώνου*, Ἱστορία τῶν νομισμάτων, 311.

2. *Στεφ. Βυζ.* στὴ λ. «Ἡράκλεια - κγ' Μακεδονίας, Ἀμύντου τοῦ Φιλίππου κτίσμα τὸ ἐθνικὸν Ἡρακλεὺς καὶ Ἡρακλεώτης καὶ Ἡρακλειώτης» καὶ Ἡράκλειον καὶ Ἡρακλεωτικόν». Οἱ *Desdèvises*, 158, καὶ *Papazoglou*, ὅ.π., 273, σωστά ὑποστηρίζουν ὅτι ἡ Ἡράκλεια, ἀντιθετὰ μ' αὐτὰ τοῦ γράφει ὁ Στέφανος Βυζάντιος, χτίστηκε ἀπὸ τὸν Φίλιππο Β'. Ἡ ὑπόθεση αὐτὴ εἶναι σωστὴ, ἂν πάρουμε ὑπόψη μας ὅτι μονάχα ἐπὶ Φιλίππου Β' ἡ Μακεδονία ἐπεκτάθηκε καὶ ἀνατολικά τοῦ Στρυμόνα, ὅπου, ὅπως θὰ δοῦμε, ἔκειτο ἡ Ἡράκλεια.

3. Στὴν πόλη αὐτὴ δολοφονήθηκε ὁ γιὸς τοῦ Φιλίππου Ε' Δημήτριος κατόπιν διαβουλῶν τοῦ ἀδελφοῦ του Περσέα. Στὸν πόλεμο τοῦ τελευταίου βασιλιᾶ ἐναντίον τῶν Ρωμαίων ἡ Ἡράκλεια συνέδραμε με 3.000 στρατιῶτες κάτω ἀπὸ τὴν ἀρχηγία τοῦ Ἀσκληπιόδωρου. Γι' αὐτὸ, μετὰ τὴν ἡττα τοῦ Περσέα στὴν Πύδνα, τόσο ἡ πόλη αὐτὴ, ὅσο καὶ ὀλόκληρη ἡ Σιντικὴ, λεηλατήθηκαν ἀπὸ τὸ νικητὴ Αἰμίλιο Παῦλο. Κατὰ τὴ διαίρεση τῆς Μακεδονίας σὲ τέσσερες μερίδες ἡ Ἡράκλεια ὑπέχθη στὴν Α' μερίδα, βλ. *Liv.* XI, 24, 3-4. XLII, 51, 5-7. XLVI, 46. XLV, 29, 6. *Διοδ.* XXIX, 25. XXXI, 8, 8. Στὰ χρόνια τῆς ρωμαιοκρατίας ἡ πόλη παρουσιάζει σημαντικὴ ἀμύη. Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὶς ἐπιγραφὰς, ἡ πόλη εἶχε βουλή, δῆμο καὶ ἀρσχετικὲς παραπομπὲς στὶς ἐπιγραφικὲς πηγές. Τέλος σ' αὐτὴν εἶχαν ἐγκατασταθῆ Ρωμαῖοι ἄποικοι, πού ἀνῆκαν στὴ Φαβία φυλὴ, *Δ. Κανατσούλη*, ὅ.π., 266.

χάιαις πόλης, πού ὑπάρχουν κοντὰ στὸ σημ. Ζερβοχώρι ¹. Ἄλλοι πάλι τὴν τοποθετοῦν ἀόριστα στὴ δεξιὰ ὄχθη τοῦ Στρυμόνα ². Κι ἄλλοι τέλος ἀναζητοῦν τὴν θέση της στὴ σημ. Ἡράκλεια ³ ἢ στὸ σημ. Ν. Πετρίτσι ⁴ ἢ τὴν ταυτίζουν με τὸ σημ. Σιδηρόκαστρο ⁵ ἢ τὸ Μελένικο ⁶.

Κατὰ τὴ γνώμη μας, ὁ συνδυασμὸς τῶν λιγοστῶν πληροφοριῶν, πού μᾶς προσφέρουν οἱ πηγές, μᾶς ὀδηγεῖ στὴν ἀπόρριψη τῶν ὑπολοίπων προτεινομένων θέσεων καὶ στὴν ταύτισή της με τὸ σημ. Σιδηρόκαστρο γιὰ τοὺς ἐξῆς λόγους: 1) ἀπ' ὅλες τὶς προτεινόμενες θέσεις τὸ Σιδηρόκαστρο με τὸ ἰσχυρὸ μεσαιωνικὸ κάστρο (βλ. εἰκ. 4 καὶ 5) πού εἶναι χτισμένο στὰ ἐρείπια ἀρχαίου, καθὼς καὶ ἡ ὄχθη τῆς θέσης του, μαρτυρεῖ τὴν ὑπαρξὴ μιᾶς σημαντικῆς ἀρχαίας πόλης ⁷, ὅπως ἦταν ἡ Ἡράκλεια. 2) τὸ πλῆθος τῶν ρωμαϊκῶν ἐπιγραφῶν πού ἀνευρίσκονται στὸ Σιδηρόκαστρο ἐπιβεβαιώνουν τὴν ἐγκατάσταση Ρωμαίων ἀποίκων ⁸. 3) εἶναι ἡ μόνη ἀπὸ τὶς προτεινόμενες θέσεις, πού βρίσκεται τόσο κοντὰ στὸ Στρυμόνα, ὥστε νὰ δικαιολογῆ τὴ χαρακτηριστικὴ ἐπωνομασία της ὡς Ἡρακλείας Στρυμόνου ⁹ (ἢ Στρυμόνος ¹⁰ ἢ ἐπὶ Στρυμόνι ¹¹). 4) ἡ ὑπαρξὴ ἀξιόλογης πόλης, στὴ θέση τοῦ Σιδηρόκαστρο, τόσο στὰ βυζαντινὰ χρόνια, ὅσο καὶ κατὰ τὴν τουρ-

1. *Leake*, III, 229. *Cousinèry*, I, 170. *Forbiger*, RE, IV, σ. 1341. *Geograph.*, I, 1066. *Collart*, *Philippe*, 506. Ἡ ταύτισή τους αὐτὴ ὀφείλεται σὲ διαφορετικὴ ἔρμηνεία τῶν Ὀδοιπορικῶν. Π.χ. τὸ δρόμο Ἀμφίπολης - Ἡράκλειας Σιντικῆς τοῦ Πευτιγγεριανοῦ πίνακα τὸν θέλουν με ἀφετηρία ὄχι τὴν Ἀμφίπολη, ἀλλὰ τοὺς Φιλίππους (σχετικὰ με τὸ δρόμο αὐτὸ βλ. πρὸ πάνω, σ. 52-3).

2. *Oberhammer*, RE, VIII, 430.

3. *B. Κολοκοτρώνη*, Μελέτη περὶ ἐξελληνισμοῦ τῶν ξένων τοπωνυμιῶν τῆς Μακεδονίας, Ἀθήναι 1925, 24.

4. *Kiepert*, FOA, XVI. *Δήμητσα*, Γεωγραφία, II, 555. *F. Papazoglou*, *Makedonski gradovi*, 276 καὶ χάρτη III (με ἐρωτηματικῶ).

5. *Schaffarlick*, «Wien. Jahrb., XLVI, 55. *K. Miller*, *Itin. Romana*, Stuttgart 1916, 583. *Fr. Geyer*, *Makedonien*, 17.

6. *Mannert*, *Geographie der Griechen und Römer*, VII, 502. RE, III, σ. 1130. *C. Müller*, Πτολεμ. Ὀψ., 510.

7. Στὴν περιοχὴ τοῦ λόφου τοῦ Ἀγ. Δημητρίου, δηλ. ΒΑ ἀπὸ τὸ λόφο τοῦ φρουρίου τοῦ Σιδ/στρου, βρέθηκε νεκροταφεῖο ἀρχαίας πόλης (ΑΔ 22(1967), Β ², Χρονικά, 427). Ἐπίσης στὴ θέση «παλιὸ ἠρώον» ἀνασκάφηκε τυχαῖα κιβωτιόσχημος τάφος πού περιεῖχε ἕνα εἰδῶλιο Ἀφροδίτης καὶ 52 χάλκινα νομίσματα τοῦ ἀ' μισοῦ τοῦ 3ου μ.Χ. αἰ. με τὴν ἐπιγραφὴ «Κοινὸν Μακεδόνων» ἢ «Μακεδόνων ὀμόνοια», βλ. ΑΔ 23(1968), Β ³, Χρονικά, 360. Πρβλ. καὶ ἀρχαία ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὴ βάση ἀγάλματος ἀπὸ τὸ Σιδ/στρο, *E.P. Reuner*, «Jahrb.» 1920, 74 [= *L. Heuzey*, *Le mont Olympe*, 92 καὶ 478, σημ. 4 = REG 34(1921)442] καὶ BCH 18(1894)416 κέ.

8. *Δήμητσα*, Ἡ Μακεδονία, ἀρ. 843, 845, 911. BCH 18(1894)438 κέ. REG 34(1921)442. ΑΔ 19(1964), Β ³, Χρονικά, 379.

9. Ἱεροκλ., 639.

10. Πορφυρογ., Περὶ Θεμ., II, 2. Βλ. καὶ REG 77(1964)186.

11. Βλ. Λαμπρόπουλον, ὅ.π. Gaebler, ὅ.π.

Εἰκ. 4. Πύλη τοῦ μεσαιωνικοῦ κάστρου τοῦ Σιδηροκάστρου

κοκρατία καὶ τὰ νεώτερα χρόνια, μᾶς κάνει νὰ υποψιαστοῦμε ὅτι παρόμοια ἀξιόλογη πόλη ὑπῆρχε στὴν ἴδια θέση καὶ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα· 5) καμιά ἄλλη θέση ἀρχαίας πόλης δὲ συμφωνεῖ περισσότερο μὲ τὶς χιλιομετρικὲς ἐνδείξεις ποὺ μᾶς δίνει ὁ Πευτιγγεριανὸς πίνακας ¹, ὅσο ἡ θέση τοῦ Σιδηροκάστρου. Πρῶτα - πρῶτα ἀπέχει περίπου 30 χιλμ. ἀπὸ τὸ Καλόκαστρο, ὅπου τοποθετήσαμε τὸ ρωμαϊκὸ σταθμὸ Εὐπορία, ποὺ σύμφωνα μὲ τὸν Πευτιγγεριανὸ πίνακα ², ἀπέχει ἀπὸ τὴν Ἡράκλεια 25 χιλμ. (17 ρωμ. μίλια). Ἐπίσης ἀπὸ τὴν Sarxa τοῦ Πευτιγγεριανοῦ πίνακα ποὺ, ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω, ταυτίζεται μὲ τὴν Σέρρες, ἀπέχει 24 χιλμ., δηλ. ἔχει μιὰ διαφορὰ μονάχα 6 - 7 χιλμ. ἀπὸ τὴν ἀπόσταση ποὺ ἀναγράφει ὁ πίνακας (22 μίλια) ³. Ἡ μικρὴ αὐτὴ ὁμοῦς διαφορὰ

1. Tab. Peuting.: «Philippi - Daravescos XII - Strymon VIII - Sarxa XIII - Scotusa XVIII - Heraclea Sanctica III», καὶ «Amphipolis - Trinlo - Graero XVII - Euporea VIII - Heraclea Sanctica XVII».

2. Tab. Peuting., ὁ.π.

3. Ὁ.π.

μπορεῖ νὰ δικαιολογηθῆ, ἂν πάρουμε ὑπόψη μας ὅτι ἴσως ὁ ἀρχαῖος δρόμος δὲν εἶχε ἀκριβῶς τὴν κατεύθυνση τοῦ σημ. δρόμου. Ἐξάλλου καὶ σήμερα ἡ ἀπόσταση Σερρῶν - Σιδηροκάστρου ἰδικῶς εἶναι 24 χιλμ., ἐνῶ σιδηροδρομικῶς 32 χιλμ. (=22 μίλια, δηλ. ὅσο ἀναγράφει ὁ Πευτιγγεριανὸς πίνακας) ¹.

Εἰκ. 5. Ὑπόλειμμα ἀπὸ τὸ τείχος τοῦ κάστρου τοῦ Σιδηροκάστρου

Σιντία. Τὸ ὄνομα τῆς πόλης αὐτῆς μᾶς τὸ διέσωσε ὁ Εὐδοξὸς ὁ Ρόδιος στὸν Περίπλου του μὲ τὴ μοναδικὴ πληροφορία ὅτι ἦταν πόλη τῆς Μακεδονίας πρὸς τὴ Θράκη, ποὺ κατοικοῦνταν ἀπὸ τοὺς Σιντούς ². Ὅπως φανερῶναι καὶ ἡ ὀνομασία τῆς, ἡ πόλη φαίνεται ὅτι ὑπῆρξε πρωτεύουσα τῆς Σιντικῆς. Ἄν ὑπῆρξε ὁμοῦς τόσο σημαντικὴ πόλη (πρωτεύουσα), πῶς ἐξηγεῖται τὸ γεγονός; Ἡ μόνη ἐξήγηση εἶναι ἡ ὅτι ἐξαφανίστηκε σὲ μιὰ ὀρισμένη ἐποχὴ ἢ ὅτι ἄλλαξε τ' ὄνομά τῆς. Καὶ πῶς εἶναι τὸ δεύτερο, ποὺ συμφωνεῖ καὶ μὲ τὰ ἱστορικὰ γεγονότα. Σύμφωνα μὲ τὸ Στέφανο τὸν Βυζάντιο, ἡ Ἡράκλεια, ὅπως εἶδαμε, χτίστηκε ἀπὸ τοὺς Μακεδόνες (πιθανῶς ἀπὸ τὸν Φίλιππο Β') ³. Ἄν πάρουμε ὑπόψη μας ὅτι στίς

1. Ὁ.π.

2. Στεφ. Βυζ. στὴ λ. «Σιντία» [= FGrH, 79].

3. Desdevoises, ὁ.π., 158. F. Papazoglou, ὁ.π. 273 κ.

περιπτώσεις ιδρύσεων πόλεων συνήθως δὲ χτίζονταν αὐτὲς ἐκ θεμελίων, ἀλλὰ στὴ θέση ἄλλων ἀρχαιότερων, ποὺ ἐπανξάνονταν ὁ πληθυσμὸς τους καὶ ἀρκετὲς φορές μετονομάζονταν ἀπὸ τὸν καινούργιο ἰδρυτή, τότε δὲ θὰ ἦταν ἀπίθανο νὰ υποθέσουμε ὅτι ἡ Σιντία βρισκόταν στὴ θέση τοῦ σημ. Σιδηροκάστρου καὶ ὅτι μετὴ μακεδονικὴ κατάκτηση ἀνοικοδομήθηκε καὶ μετονομάστηκε Ἡράκλεια. Γιὰ τὴν ταύτιση τῆς Σιντίας μετὴν Ἡράκλεια μᾶς πείθει καὶ ἡ πιθανὴ ἄποψη ὅτι οἱ δύο πόλεις ὑπῆρξαν πρωτεύουσες τῆς Σιντικῆς - ἡ δευτέρη τῆ μακεδονικῆ ἐποχῆ καὶ ἡ πρώτη σὲ ἀρχαιότερα χρόνια. Ἐξἄλλου δὲν ἦταν δυνατό νὰ μὴ διέκριναν τὴν ἐξαιρετικὰ ὄχυρὴ θέση τοῦ Σιδηροκάστρου πρὶν ἀπὸ τοὺς Μακεδόνες οἱ Σιντοί. Ἐπειτα, ἀν δὲ δεχτοῦμε τὴν ταύτιση αὐτή, γεννιέται τὸ εὐλόγο ἐρώτημα, ποῖο ἦταν τὸ ἀρχαιότερο ὄνομα τῆς Ἡράκλειας.

Παρθικόπολη (= Παροικόπολη). Τὸ ὄνομα τῆς πόλης μᾶς τὸ γνωρίζει ὁ Πτολεμαῖος, χωρὶς ὅμως νὰ μᾶς δίνη καμιὰ πρόσθετη πληροφορία¹. Ἡ πόλη ἀναφέρεται ἐπίσης ἀπ' τὸν Ἱεροκλῆ καὶ τὸν Πορφυρογέννητο² καὶ ταυτίζεται μετὴ Παροικόπολη ποὺ μνημονεῖται ὁ Φλέγων ὁ Τραλλιανὸς³, ἐνῶ ἀπίθανο εἶναι ἡ ταύτισή της μετὴν Παροινόπολη⁴. Ἡ ἐτυμολογικὴ ἀνάλυση τῆς λέξεως δείχνει ὅτι ἡ πόλη πῆρε τὸ ὄνομά της ἀπὸ τοὺς Παροίνους ἢ ἀπὸ παροίκους ποὺ ἐγκαταστάθηκαν σ' αὐτήν. Ἡ ἐγκατάσταση ὅμως αὐτῶν δὲν μπορεῖ νὰ χρονολογηθῇ πρὶν ἀπὸ τὴ μακεδονικὴν κατάκτηση καὶ μάλιστα πρὶν ἀπὸ τίς κατακτήσεις τοῦ Φιλίππου Β'.

Ὁ ἐντοπισμὸς τῆς θέσης της εἶναι δύσκολος, γιατί δὲ διαθέτουμε καμιὰ ἀπολύτως τοπογραφικὴ ἔνδειξη. Γι' αὐτὸ ὑπάρχει μεγάλη διαφωνία ἀνάμεσα στοὺς ἐρευνητές. Ἔτσι ὁ Hoffmann ἀναζητεῖ τὴν θέσιν της στοὺς βέρειους πρόποδες τῆς Κερκίνης καὶ ὄχι μακριὰ ἀπὸ τὸ Στρυμόνα⁵. Ὁ Δήμιτσας ἀνατολικὰ τοῦ Στρυμόνα καὶ ἀπέναντι ἀπὸ τὴν Ἡράκλεια⁶. Ὁ Desdevises πάλι προσδιορίζει τὴν θέσιν της στὸ σημ. Μαρικόστενο⁷. Πιο σωστὴ ὅμως φαίνεται ἡ ἄποψη

1. Πτολεμ. III, 12, 27: «Σιντικῆς Τρίστοιλος, Παροικόπολις, Ἡράκλεια Σιντικῆ»· Ὁ W. Tomaschek, Miscellen und der alten Geographie, 694, προτείνει ἐσφαλμένα ἀντὶ τῆς «Παροικόπολεως» τὴν γραφὴν «Ὀρθόπολις». Ἡ Ὀρθόπολη ὅμως ἦταν πόλις τῆς Παρορβηλίας, βλ. Papazoglou, Mak. gradovi, 262.

2. Ἱεροκλ. Συνεκδ., 639, 8. Σ' ἕνα χειρόγραφο τοῦ Συνέκδημου (Cod. Hieros. 39) ὑπάρχει ἡ γραφὴ «Παροικόπολις». Ὁ E. Honigmann, Le Synecdemus d' Hierolkes et l'opuscule géographique de Georges de Chypre, Bruxelles 1939, 10, ὅμως ἀποκλείει τὴν ὑπαρξὴν δύο διαφορετικῶν πόλεων καὶ διορθώνει τὴν γραφὴν ὡς «Παροικόπολις». - Πορφυρ. 47, 5α.

3. Φλέγ. Τραλλ. Μακροβ. [= FHG, III, 609 = FGrH, 257].

4. Ὁ Desdevises, ὁ.π., 390, προτείνει ἀντὶθετὰ τὴν ταύτιση τῶν δύο πόλεων.

5. W. Hofmann, Griechenland, I, 113.

6. Δήμιτσας, Γεωγραφία, II, 518.

7. Desdevises-du-Desert, Géographie, 390.

τῶν Robert¹ καὶ Papazoglou², οἱ ὁποῖοι ταυτίζουν τὴν Παροικόπολη μετὸ Sveti Vraç (σημ. Sandaski)³. Τὴν πιθανότητα τῆς ταύτισης αὐτῆς ἐνισχύει καὶ τὸ γεγονός ὅτι στὸν κατάλογο τῶν μακροβίων τοῦ Φλέγ. Τραλλιανοῦ ὅλα τὰ ὀνόματα τῶν Παροικόπολιτῶν ποὺ ἀναφέρονται εἶναι Θρακικὰ⁴, πράγμα ποὺ σημαίνει ὅτι ἡ πόλις θὰ πρέπει νὰ βρισκόταν στὰ σύνορα Θρακικῶν λαῶν καὶ μακριὰ ἀπὸ τὴν ἐπίδραση τῶν γνωστῶν μακεδονικῶν πόλεων. Καὶ πραγματικὰ ἡ θέση τοῦ Sveti Vraç βρίσκεται ἀκριβῶς στὰ σύνορα τῆς Μαιδικῆς.

Τρίστολος. Τὴν ὑπαρξὴ τῆς πόλης αὐτῆς τὴ μαρτυρεῖ μονάχα ὁ Πτολεμαῖος⁵ καὶ γιὰ τὴν θέσιν της δὲν ξέρουμε τίποτε ἀπολύτως⁶. Κατὰ τὴ γνώμη μας, θὰ πρέπει νὰ ταυτισθῇ ἢ μετὰ ἐρείπια ἀρχαίας πόλης ποὺ σώζονται κοντὰ στὸ σημ. Ἀγλαδοχώρι⁷ ἢ μετὰ ἐρείπια ἀρχαίου κάστρου ποὺ διασώθηκαν πλάι στὸ σημ. Μανδράκι.

Εἰκ. 6. Τεῖχος ἀπὸ τὸ κάστρο κοντὰ στὸ σημ. χωριὸ Μανδράκι

1. J. - L. Robert, REG 61(1948)169, ἀρ. 112 [= M.N. Tod, JHS 72(1952)40 = IBAI, XII, 449]. 67(1954), ἀρ. 165. 69(1956), ἀρ. 159. L. Robert, Hellenica, 11/12 (1960)561-62.

2. F. Papazoglou, Mak. gradovi, 277-79, 355 καὶ Notes d' épigraphie et de topographie macédoniennes, BCH 87(1963)535-44.

3. Ἀντίθετα οἱ Desdevises, ὁ.π., 362, καὶ Philippson, RE, V, 255, στὸ Sveti Vraç τοποθετοῦν τὴν Desudava. Ὁ D. Dečev, Edno darenie ot oblastata na Struma, IBAI 13(1939)190 καὶ Ein Brief des Kaisers Antoninus Pius, ÖJh 41(1951)110 κέ., τοποθετεῖ ἐδῶ τὴν Ἀλεξανδρούπολη. Καὶ τέλος ὁ B. Geroo, A propos de la population et des localités de la vallée du cours moyen de la Struma dans l' Antiquité, StudBal 1 (1970)20 κέ. ἐντοπιεῖ στὴ θέση αὐτῆ τὴ Γαρησκό.

4. Φλέγ. Τραλλ., ὁ.π.

5. Πτολεμ., ὁ.π.

6. Ὁ Leake, Travels, III, 229, τὴν τοποθετεῖ στὴ Νιγρίτα.

7. Βλ. ΛΔ 23(1968).B², Χρονικά, 360. 19(1964).B^a, Χρονικά, 379. Ὁ Φ. Πέτσας.

3. 'Οδομαντική

'Απ' τις πηγές μᾶς είναι γνωστές 5 πόλεις (Σίρις, Γάζωρος, Σκοτοῦσσα, 'Ιγνες καὶ Ζέλεια) καὶ 1 κόμη (τῶν 'Ολδηγῶν). 'Απ' τις 5 αὐτὲς πόλεις οἱ 'Ιγνες καὶ Ζέλεια εἶναι ἀρχαῖα κτίσματα. Ἡ ὑπαρξὴ τῆς πρώτης μαρτυρεῖται ἀπὸ ἀρχαῖα νομίσματα καὶ ἀπ' τὸ Στέφανο Βυζάντιο, πράγμα πού σημαίνει ὅτι διατηρήθηκε καὶ στοὺς μεταγενέστερους αἰῶνες· ἐνῶ ἡ ὑπαρξὴ τῆς δεύτερης μαρτυρεῖται ἀπὸ μιὰ σειρά ἀρχαῖων νομισμάτων καὶ δὲν ἀναφέρεται ἀπὸ καμιά μεταγενέστερη πηγὴ. Οἱ ὑπόλοιπες 3 πόλεις ὑπῆρχαν τόσο κατὰ τὴν Θρακομακεδονικὴ ἔσο καὶ τὴ ρωμ. ἐποχὴ. 'Αναφορικὰ μὲ τὴν ταύτιση τῶν θέσεων τους μονάχα ἡ θέση τῆς Σίριος καὶ τῆς κόμης 'Ολδηγῶν ταυτίζεται μὲ ἀπόλυτη βεβαιότητα, ἐνῶ μὲ ἀρκετὴ πιθανότητα οἱ θέσεις τῆς Γαζώρου, Σκοτοῦσσας, 'Ιγνῶν καὶ Ζέλειας. Οἱ 2 ἀπ' τις ὁδομαντικὲς πόλεις (ἢ Σκοτοῦσσα καὶ ἡ Σίρις = Sarxa) ἦταν καὶ ρωμ. σταθμοί.

Σίρις. Πρωτεύουσα τῆς 'Οδομαντικῆς ἦταν ἡ Σίρις ¹, ἡ ὁποία ἀναφέρεται ὡς ἀξιόλογο πόλη ἀκόμη ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἡρόδοτου ². Ἡ ἕδρυσή της, κατὰ τὴ μυθολογία, ἀνατρέχει σὲ κάποιον Φέρητα ³ (;), ἐνῶ ἀπὸ τὴν ἱστορία ἀγνωεῖται. Πάντως σίγουρο εἶναι ὅτι χτίστηκε ἀπὸ τοὺς παλιότερους κατοίκους τῆς Παίονες ⁴, πιθανῶς μὲ τὴν ἐδῶ ἐγκατάστασή της πρὶν ἀπὸ τὸν Τρωϊκὸ πόλεμο ⁵. Κανένας ἀπὸ τοὺς νεώτερους ἐρευνητὲς δὲν ἀμφιβάλλει γιὰ τὴν ταύτιση τῆς Σίριος μὲ τὴ σημ. πόλη τῶν Σερρών ⁶, ἡ ὁποία διέσωσε λίγο μονάχα παραφθαρμένο τὸ ἀρχαῖο ὄνομά της ὡς τις μέρες μας. 'Απὸ τὴν Σίρι τοῦ Ἡροδότου ὡς τις

¹ Αρχαιολογικά Χρονικά, «Μακεδονικά» 7(1966/67)367, ἐπισημαίνει ἐρεῖπια πολιτισματος ρωμ. χρόνων 6 χιλμ. ΒΑ τοῦ χωριοῦ.

1. Ἡ πιὸ πιθανὴ ἐτυμολόγησις τῆς ὀνομασίας τῆς πόλης εἶναι ἀπὸ τὴ λέξι «σιρός» (= ἀποθήκη σιτηρῶν), γιὰ τὴν ὁποία βλ. Δημοσθ., 100. Plin. H.N., XIII, 73. Σοῦδα, στή λ. Μὲ τὴν ἐτυμολόγησις αὐτὴ συμφωνεῖ καὶ ἡ γεωγραφικὴ θέσις τῆς πόλης, πού ἀποτελοῦσε μεγάλο γεωργικὸ παραγωγικὸ κέντρο.

2. Ἡροδ. VIII, 115, 3.

3. Τζετς. Σχολ. στὸ Λυκοφρ., 1180. Ἴσως ὅμως ἡ παράδοσις νὰ ἀναφέρεται στὴ θεσσαλικὴ πόλη τῶν Φερῶν, βλ. Καφταντζῆ, Ἱστορία τῆς πόλεως Σερρών, I, 68, σημ. 4.

4. Αὐτὸ φαίνεται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Ἡρόδοτος, VIII, 115, 3, τὴ μνημονεύει ὡς πόλη «παιονική».

5. Βλ. E. Στράτη, Ἱστορία τῆς πόλεως τῶν Σερρών, Σέρραι, 1926².

6. Βλ. Γ. Μπακαλάκη, Ἀπὸ τὰ ἀλλεπάλληλα στρώματα τῶν ἐρεῖπιων τῶν Σερρών, ΜΗΣ 1957, 257-9. Eug. Oberhammer, RE 2R, III A1, 1214, στή λ. «Siris». F. Παπαζογλου, Makedonski gradovi, 281-2. Ἀπὸ τοὺς παλιότερους ἐρευνητὲς ὁ Π. Παπαγεωργίου, Αἱ Σέρραι καὶ τὰ προάστεια τὰ περὶ τὰς Σέρρας καὶ ἡ μονὴ Ἰωάννου Προδρόμου, ΒΖ 3(1894)232, ἐνῶ δέχεται μὲ βεβαιότητα ὅτι στὰ ρωμαϊκὰ χρόνια οἱ Σέρρες βρισκόταν στὸν ἴδιον τόπο, διστάζει ὅμως νὰ ταύτιση τὴν πόλη μὲ τὴν ἀρχαία Σίρι.

σημ. Σέρρες ἢ τὰ Σέρρας ¹ — ὅπως λέγεται ἀπὸ τοὺς ἐντόπιους — συναντοῦμε τις ἐξῆς γραφὲς τῆς πόλης: Σίρρα ², Sirae ³, Σιρραίων πόλις ⁴, ἢ (Σ)ειρα (ίων) πόλις ⁵, Sarxa ⁶, Φεραί ⁷, Σέρα ⁸, Sarra καὶ Serra ⁹, Serre καὶ Sere ¹⁰, Sirum ¹¹, Ceres ¹², Σιρὸς ¹³ καὶ τέλος Σέρραι ¹⁴.

'Απὸ τις παραπάνω γραφὲς οἱ περισσότερες, λίγο ἢ πολύ, πλησιάζουν τὸ σημ. ὄνομα τῆς πόλης, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ γραφὴ Sarxa (=ρωμ. σταθμός) πού εἶναι τόσο παρασθαρμένη, ὥστε ἀπὸ πολλοὺς ἀμφισβητεῖται ἡ ταύτιση τοῦ ρωμαϊκοῦ αὐτοῦ σταθμοῦ μὲ τὴ σημ. πόλη τῶν Σερρών. Ἔτσι, πρῶτος ὁ Leake, βασιζόμενος στὶς χιλιομετρικὲς ἐνδείξεις τοῦ Πευτιγγεριανοῦ πίνακα, ταύτισε τὴ θέση τῆς Sarxa μ' αὐτὴν τῆς σημ. Ν. Ζίχνης ¹⁵. Τὴν ταύτιση τοῦ Leake ἀποδέχτηκε καὶ ὁ Miller ¹⁶ καὶ ἀργότερα ὁ Collart ¹⁷. Βέβαια οἱ χιλιομετρικὲς ἐνδείξεις τοῦ πίνακα συμφωνοῦν μὲ τὴ θέση τῆς Ζίχνης. Στὴν προκειμένη περίπτωσις ὅμως

1. Ὁ τύπος αὐτὸς προήλθε, κατὰ τὸν Π. Παπαγεωργίου, ὁ.π., 9, ἀπὸ τὴν αἰτιατικὴ πληθυντικὴ «τὰς Σέρρας» κατὰ τὴν συνεκφώνηση τῶν δυὸ σ. Περισσότερα βλ. στοῦ Β. Φόρη, Τὰ Σέρρας (μὴ ἀπροσδόκητη ὀνομαστική), NE 57(1955)363-65.

2. Θεοσομπ. ἀποσπ. 138 [Στεφ. Βυζ. στή λ. «Σίρις»].

3. Liv. XLV, 4.

4. Σὲ ἐπιγραφές: CIG, II, 162, ἀρ. 2007 = Leake, Travels, III, 205, ἀρ. 126 = Δήμιτσα, ἡ Μακεδονία, 658, ἀρ. 811 = Choiseul-Goffier, Voyage pittoresque de la Grèce, II, 168 = Cousinéry, Voyage, II, 225-6 = Duchesne, ἀρ. 126 = Καφταντζῆ, Ἱστορία τῆς πόλεως Σερρών, I, σ. 87, ἀρ. 15. Ἐπίσης πρβλ. καὶ τὸ ἐθνικὸ «Σιρραῖος» πού συναντιέται σὲ ἐπιγραφὴ τῆς Αἴνου, L. Robert, REG 77(1964)186, καθὼς καὶ σὲ ἐπιγραφὲς τῆς Σαμοθράκης, βλ. Lehman, Samothrace, 46.

5. Βλ. V. Beševliev - G. Michailov, «Belomorski Pregled» 1(1942)318 κέ., ἀρ. 18 = L. Robert, REG 61(1948)168, ἀρ. 106 = Καφταντζῆ, ὁ.π., σ. 91, ἀρ. 17.

6. Tab. Peutinger, VIII, 2-3.

7. Καρταζοῦζ. I, 55. II, 89. III, 32 κλπ. Ν. Γογγ. XII, 15,1. Τζετς. Σχολ. στὸ Λυκοφρ., 1180.

8. Τζετς., ὁ.π.

9. Innocent. III, Epist. 15, 57, ἐκδ. Baluz. II, 621.

10. Ville - Harduin. III, 191. Tafel, Egn., 28.

11. Ville - Harduin., ὁ.π.

12. Pierre Belon, 55.

13. Ἔτσι ὀνομαζόταν ἀπὸ τοὺς Τούρκους, βλ. Π. Παπαγεωργίου, ὁ.π., 9.

14. Τὸν τύπο αὐτὸν τὸν βρισκομε γιὰ πρώτη φορὰ πλάι στὴν ὑπογραφή τοῦ ἐπισκόπου τῆς πόλης, πού παραστάθηκε στὴν Α' Οἰκουμενικὴ Σύνοδο (Ἱεροκλ. VIII. Le Quien, Or. Chr., II, 87). Ἐπίσης ἡ ἴδια γραφὴ χρησιμοποιεῖται τὴ βυζαντινὴ ἐποχὴ παράλληλα μὲ τὴν ἄλλη «Φεραῖν» (Πορφυρογ. 47, 6 D. Γ. Ἀκροπολ. 44, 80, καὶ σὲ χρυσόβουλλα τῶν Παλαιολόγων, βλ. A. Guillou, Les archives de Saint-Jean-Prodrôme, Paris 1955, 45, 55, 58 κλπ.

15. Leake, Travels, III, 227.

16. K. Miller, Itineraria Romana, 584.

17. P. Collart, Philippes, 504, 507 καὶ πίν. LXXXVII.

θά πρέπει να παραδεχτούμε ότι στις Σέρρες, μια τόσο σημαντική πόλη κατά τη ρωμαϊκή εποχή, δεν υπήρχε σταθμός. Αυτό όμως είναι δύσκολο να το πιστέψω και να το αποδείξω. "Επειτα η μεγάλη ετυμολογική σχέση του ονόματος Sarra, η καλύτερα Sarra, όπως σωστά το διορθώνει ο Tafel¹, μάς οδηγεί με πιά σιγουριά στην ταύτιση του σταθμού με τις Σέρρες². Φυσικά με την ταύτιση αυτή έρχεται και να αντίθεση με τις ενδείξεις του πίνακα. Είναι πιθανό όμως στο σημείο αυτό του πίνακα να δίνονται λαθασμένες οι αποστάσεις ανάμεσα στους σταθμούς. Και είναι, νομίζουμε, πολύ προτιμότερο να δεχτούμε ότι πρόκειται για κάποιον λάθος του πίνακα, παρά να πιστέψουμε ότι δεν υπήρχε στις Σέρρες ρωμαϊκός σταθμός.

Ακριβέστερα η θέση της αρχαίας Σίριος έχει εντοπιστεί πάνω στον επιβλητικό λόφο του Κουλά, ο οποίος αποσπάται από τις ΝΔ πλαγιές του αρχ. βουνοῦ Ὀρβήλου (σημ. Μενουκίου) και δεσπόζει από βορρά σ' ολόκληρη την πόλη των Σερρών και στην εκτεινόμενη προς νότο πεδιάδα. Στο λόφο αυτό έχουν εντοπιστεί υπελείμματα αρχαίας οχύρωσης³ και βρέθηκαν υστρακα ελληνικών μελανόμορφων αγγείων⁴, που αποδόθηκαν στην αρχαία Σίρι και επιβεβαίωσαν την ταύτισή της με τις σημ. Σέρρες. Επίσης στον ίδιο λόφο ανακαλύφθηκαν λείψανα αρχαϊκού κτιρίου⁵ και αρχαϊκά τάφοι⁶ και πιθανώς από εδώ προέρχονται διάφορα αναθηματικά και επιτύμβια ανάγλυφα⁷. Στη νότια πάλι πλαγιά του λόφου, όπου βρίσκεται σήμερα το Γυμνάσιο Θηλέων (πρώην Στρατιωτικό Νοσοκομείο) έχει εντοπιστεί το ρωμαϊκό νεκροταφείο της πόλης, απ' όπου πιθανώς προέρχονται διάφορες επιγραφές ρωμαϊκής εποχής⁸.

1. Tafel, Egnat., II, 37.

2. Βλ. F. Papazoglou, Makedonski gradovi, 282-3.

3. Πρόκειται πιθανώς για τη βάση αρχαίου πύργου, που από την ισόδομη με λαξευτούς πυρολιθινούς δόμους οικοδομή του μπορεί να αναχθῆ στα κλασσικά χρόνια, βλ. Α. Ξυγγοπούλου, "Ερευναί εις τὰ βυζαντινά μνημεία τῶν Σερρών, Θεσσαλονίκη 1965, 6 και σημ. 2.

4. Βλ. Γ. Μπακαλάκη, ὅ.π.

5. Βλ. Ν. Νικολάου, Σκαπανεὶς τῆς ιστοριογραφίας και προβλήματα τῆς ιστορίας τῶν Σερρών, Θεσσαλονίκη 1964, 30-31.

6. Ν. Νικολάου, ὅ.π. Δ. Σαμισάση, Τὸ κάστρον τῶν Σερρών, Σέρραι 1968, 29.

7. Δ. Σαμισάση, ὅ.π., 30. Δήμιτσα, Ἡ Μακεδονία, 665, ἀρ. 818. Δ. Σαμισάση, Τουριστικός ὁδηγὸς νομοῦ Σερρών, Σέρραι 1970, 75. - Επίσης στην αρχαία Σίρι αποδίδονται ἀπὸ τὸ Σβορώνο και οἱ περίφημοι ἀσημένιοι στατήρες με παράσταση Σειλινῶν και Μαινάδας, που ἀρχίζουν ἀπὸ τὸ 530 π.Χ. και φέρουν τὴν ἐπιγραφή «ΣΙΡΙΝΟΝ» (= Σιρινῶν), βλ. Svoronos, ὅ.π., 76. Πρβλ. Casson, Macedonia, 48.

8. Δήμιτσα, Ἡ Μακεδονία, ἀρ. 811. 812. 815. 816. 819. 821. 822. 824. 826. 830. Π. Παπαγεωργίου, Αἱ Σέρραι και τὰ προάστεια τὰ περὶ τὰς Σέρρας, ὅ.π., 233, ἀρ. 2-5. 234, ἀρ. 2-5. 235, ἀρ. 12.16 Choseul - Goffier, Voyage, II, 225-6. Leake, Travels, III, 205. 206. CIL, III, 680. L. Robert, REG 61(1948)106. 168. M.N. Tod, The Progress of Greek Epigraphy, JHS 75(1955)138/9. REG 64(1951)171. Α. Καρατσούλη, Μακεδονική προσωπογραφία, Θεσσαλονίκη 1965, 28-9, 86. Πρβλ. και

Γάζωρος. Ἄλλη αξιολογὴ πόλη τῆς Ὀδομαντικῆς ἦταν ἡ Γάζωρος, γνωστὴ σὴν ἀρχαιότητα γιὰ τὴ λατρεία τῆς Γαζωρίας Ἀρτεμῆς¹. Ἀπὸ τοῦ ἀρχαίου συγγραφεὶς μονάχα ὁ Πτολεμαῖος² και ὁ Στέφανος Βυζάντιος³ ἀναφέρουν τὴν πόλη, και αὐτοὶ χωρὶς νὰ μᾶς δύνουν καμιά τοπογραφικὴ ἐνδειξη γιὰ τὴ θέση τῆς. Ἔτσι ὁ Στέφανος Βυζάντιος μᾶς πληροφορεῖ ἀπλῶς ὅτι ἦταν πόλη τῆς Μακεδονίας, ἐνῶ ὁ Πτολεμαῖος τὴ μνημονεύει κατὰ τὴν ἀπαρίθμηση τῶν Ὀδομαντικῶν και Ἰδωνικῶν πόλεων, χωρὶς νὰ διευκρινίσει σὲ ποιά ἀπ' τὶς δυὸ περιοχὲς ἀήχε.

Γι' αὐτό, γίρω ἀπὸ τὸ πρόβλημα τοῦ ἐντοπισμοῦ τῆς θέσης τῆς, δὲν ὑπάρχει ὁμοφωνία ἀνάμεσα στοὺς νεώτερους. Ἔτσι ὁ Leake, ταυτίζοντας τὴ Γάζωρο με τὸν ἀναφερόμενο ἀπὸ τὸν Πευτιγγεριανὸ πίνακα ρωμαϊκὸ σταθμὸ Graero, πού τὸν διορθώνει σὲ Giaro — ἐντοπίζει τὴ θέση τῆς ΒΔ τοῦ Παγγαίου και συγκριμένα 8 μίλια ἀνατολικά τῆς Εὐπορίας⁴. Ἡ ταύτιση τῆς Γαζώρου με τὸν σταθμὸ Graero ἔγινε δεκτὴ ἀπὸ τὸν Perdrizet⁵, ἀλλὰ δίκαια ἀπαρρίφτηκε ἀπὸ τὸν Collart⁶. Ὁ Δήμιτσας τὴν τοποθετεῖ κοντὰ στὸ Παγγαῖο και ἀνάμεσα σὴν Ἀμφίπολη και τὴ Μέρκινο⁷. Ὁ Roger⁸ πάλι βλέπει τὴ θέση τῆς Γαζώρου σ' ἓνα ἀρχαῖο πόλισμα ἀνάμεσα στὰ χωριά Γκόρνιτσα και Κομπάλιτσα, πού εἶναι ἀπέσκαψε ἡ Γαλλικὴ Ἀρχαιολογικὴ Σχολὴ Ἀθηνῶν τὸ 1920 - 22⁹. Ἐνῶ ἡ Papazoglou¹⁰ τοποθετεῖ αὐτὴν ἀόριστα στὰ βόρεια τοῦ Παγγαίου, χωρὶς νὰ προσδιορίσει τὴν ἀπόσταση ἀπὸ τὸ βουνό. Τέλος ὁ Vatin¹¹, στηριζόμενος, ὅπως γράφει στὸν Πτολεμαῖο, ἐντοπίζει τὴ θέση τῆς κοντὰ στὸ ΣΣ. Ἀγγίτσα.

νομισματά, ΑΔ 22(1967), Β², Χρονικά, 425.

1. Ἡ Γαζωρία Ἀρτεμῆ, γνωστὴ ἀπ' τὸν Στέφανο Βυζάντιο (στὴ λ. «Γάζωρος»), συναντιέται και σὲ ἐπιγραφὰς τοῦ Δοξάτου και τῆς Σαῦδρας, βλ. Delacoulonche, Le berceau de la puissance macédonienne, 29 και 179. Δήμιτσα, Ἡ Μακεδονία, ἀρ. 125-126. P. Perdrizet, Voyage dans la Macédoine Première, BCH 24(1898)345. A. Plassart, BCH 23(1899)182. CIL, III, 14206, 13. SEG, II, 69, ἀρ. 396. P. Collart, Philippines, 443, BCH 81(1957)367. «Rev. des sociétés sav.» 4(1858)790.

2. Πτολεμ. III, 12, 28: «Ὀδομαντικῆς και Ἰδωνίδος Σκοτούσσα, Γάζωρος...». Ὁ Svoronos, Ἡ ἑλληνιστικὴ και Ἰδωνικὴ Μακεδονία, 54, 217, ταυτίζει τὸ ὄνομα Γάζωρος με τὰ: Ἀσσορος, Ἀσσορος, Ἀσσορος, Gassera. Πρβλ. και J. Kalleris, Les anciens Macédoniens, I, 134, σημ. 3.

3. Στεφ. Βυζ. στὴ λ. «Γάζωρος».

4. W. M. Leake, Travels, III, 229.

5. P. Perdrizet, ὅ.π., 347 και σημ. 4.

6. P. Collart, Philippines, 500-510.

7. Δήμιτσα, Γεωγραφία, II, 551.

8. J. Roger, BCH 62(1938)39 και σημ. 3.

9. BCH 45(1921)547 και 46(1922)531-33.

10. F. Papazoglou, Makedonski gradovi u rimsko doba, Skopje 1957, 289. τῆς ἰδίας, Notes d' épigraphie et de topographie macédoniennes, BCH 87(1963)531-35.

11. Cl. Vatin, Une inscription inédite de Macédoine, BCH 86(1962)59.

Δυστυχώς τα 'Οδοιπορικά, που θα μπορούσαν να μας δώσουν μια όριστική απάντηση στο πρόβλημα, δε σημειώνουν την πόλη και είναι άπορίας άξιο σε ποιά πηγή στηρίζεται ο Δήμιτσας τοποθετώντας στη Γάζωρο ρωμαϊκό σταθμό. Όπως τόνισε ακόμη από το 1898 ο Perdrizet¹ μονάχα μια επιγραφική ανακάλυψη θα μπορούσε να λύσει το πρόβλημα της ταύτισης της πόλης. Και η αναμενόμενη ανακάλυψη έγινε το 1958. Στην κορυφή ενός ψηλού λόφου (του 'Αγίου 'Αθανασίου), που υψώνεται περίπου 2 χιλμ. ΒΑ του σημ. χωριού Γάζωρος και στον οποίο μαρτυρούνται Ύλην αρχαίας πόλης², βρέθηκε μια σπουδαία επιγραφή (ψήφισμα) του 2ου μ.Χ. αιώνα, η οποία μνημονεύει την πόλη Γάζωρο³.

Ο Vatin, ο οποίος δημοσίευσε το ψήφισμα⁴, πιστεύει ότι δεν προέρχεται από την αρχαία Γάζωρο, αλλά από άλλη πόλη, που δε σημειώνεται τ' όνομά της και ότι το κείμενο του ψηφίσματος είναι αντίγραφο του πρωτοτύπου, που στάλθηκε στον μνήμονα της Γάζωρου. Έτσι συμπεραίνει ότι ο τύπος ('Αγιος 'Αθανάσιος), όπου βρέθηκε η επιγραφή δεν μπορεί να ταυτιστεί με την αρχαία Γάζωρο.

Η θεωρία όμως του Vatin ελέγχεται ως αναληθής από το όλο κείμενο του ψηφίσματος, που αναφέρεται σε επιβολή βαρειάς φορολογίας στους κατοίκους της πόλης και τη βαρεία φορολογία δεν ήταν δυνατό να την επιχειροτομήση τόσο πρόθυμα ο δήμος της πόλης. Είναι φανερό ότι η απόφαση δεν πάρθηκε από τον δήμο της πόλης, αλλά επιβλήθηκε από κάποια ανώτερη αρχή, που θα πρέπει να αναζητηθεί στην πρωτεύουσα της επαρχίας, τη Θεσσαλονίκη, όπου είχε την έδρα του ο Ρωμαίος διοικητής. Φαίνεται ότι, ύστερα από την λήψη της απόφασης, που προφανώς υπαγορεύτηκε από τη ρωμαϊκή διοίκηση, στάλθηκαν κοινοποιήσεις αυτής στις κυριότερες πόλεις της επαρχίας. Μια τέτοια κοινοποίηση πήρε και ο μνήμων της πόλης, που βρισκόταν πάνω στο λόφο του 'Αγίου 'Αθανασίου. Το κείμενο του κοινοποιηθέντος ψηφίσματος γράφτηκε, όπως είχε, σε λίθινη πλάκα και στήθηκε, όπως συνηθιζόταν, σε επιφανή τόπο της πόλης. Αν δούμε λοιπόν την παρούσα επιγραφή με την έννοια ακριβούς αντιγράφου της κοινοποιηθείσας απόφασης, τίποτε δεν μας εμποδίζει να ταυτίσουμε την πόλη, όπου

1. Perdrizet, ό.π., 347.

2. Στην περιοχή του λόφου σώζονται λείψανα αρχαίων τειχών και βρίσκονται πολυάριθμα όστρακα ελληνιστικής και ρωμ. εποχής, βλ. ΑΔ 19(1964), Β³, Χρονικά, 378.

3. Cf. Vatin, BCH 86(1962)57-63 [= ΑΔ 19(1964), Β³, Χρονικά, 378] α. . . Παρά Σύρου του Ευάλκου, Κοζιμαίου του Πολυχάρμου, Δουλέους του Βείθους τῶ(ν)/ κληρωθέντων προέδρων τῆ' Ἄρτε/μεισίου μηνός τοῦ QP Σεβαστοῦ/ τοῦ καὶ σ.τ. ἔτους Διούλα "Ἡρώνος/ τῶ ἐν Γάζωρο μνήμονι, δόγμα τὸ κυρωθὲν ὑ/πό τε τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου ἀπεστάλακμεν/ πρὸς σε καθάπερ ὁ νόμος συντάσσει. Εἰσηγησ/αμένου Ἀλκίμου τοῦ Ταράλιᾶ καὶ εἰπόντος/. . . κλπ.». . .

4. Ό.π.

βρέθηκε η επιγραφή, με την αρχαία Γάζωρο¹, της οποίας ο μνήμων αναφέρεται στο κείμενο του ψηφίσματος.

Έκτός από τα παραπάνω, το γεγονός ότι το ψήφισμα κοινοποιήθηκε στην πόλη Γάζωρο σημαίνει ότι αυτή ήταν κέντρο των γύρω πολισμάτων, που συγκροτούσαν ένα κοινό. Αυτό το επιβεβαιώνει και μια άλλη επιγραφή, που βρέθηκε το 1964 στους πρόποδες του ίδιου λόφου και βρίσκεται τώρα στο Μουσείο της Καβάλας². Πρόκειται και πάλι για ψήφισμα των Γα(ξ)ω(ρίων) και των συγκυρωσῶν κομῶν. Το κοινό αυτό συγκροτούνταν από 5 πόλεις³ με κέντρο την Γάζωρο και ονομαζόταν Πεντάπολη, όπως φαίνεται από μια επιγραφή που βρέθηκε στους Φιλίππους⁴ και η οποία ανάμεσα σε άλλα γράφει: . . . βρέθηκε στους Φιλίππους⁴ και η οποία ανάμεσα σε άλλα γράφει: . . . κάστρον, οἱ Πενταπολεῖται. [. . .] οἱ, Ἀδριανοπολεῖται Βε(ρ)γαῖοι, Σκιμβέριοι Γαζῶριοι . . . Ἡ Πεντάπολη ἦταν μὴ ἑνωσῆ, πού τὰ μέλη της συνδέονταν με την κοινή λατρεία της Γαζωρίας Ἀρτεμης. Ἴσως στήν ἀρχαιότητα ὁ σκοτός της ἦταν πολιτικός καὶ ἀργότερα στὰ χρόνια τῆς ρωμαϊοκρατίας κατέληξε ἕνας μᾶλλον θρησκευτικός δεσμός⁵.

Σκοτούσσα. Ἀνάμεσα στίς πόλεις τῆς Ὀδομαντικῆς ἀναφέρουν οἱ πηγές καὶ τῆ Σκοτούσσα⁶, πού οἱ κάτοικοί της τῆ ρωμαϊκῆ ἐποχῆ - ἂν στήν πόλη αὐτή ἀναφέρεται ὁ Πλίνιος καὶ ὄχι στή Θεσσαλική - ἦταν ἐλεύθεροι⁷. Σύμφωνα με τήν πληροφορία τοῦ Στράβωνα, ἡ πόλη βρισκόταν ἐντός τοῦ Στρυμόνος πρὸς αὐτῶ τῶ ποταμῶ. Τὸ ἐντός τοῦ Στρυμόνος μπορεῖ βέβαια νὰ ἐνηνοθῆ μόνον ἀν πάρομε ὑπόψη μας τήν καμπύλη, πού σχηματίζει ὁ Στρυμόνας ἀπὸ τὰ στενὰ τοῦ Ροῦπελ ὡς τήν ἐκβολή του στήν Κερκινίτιδα λίμνη. Ἐτσι ἡ θέση τῆς Σκοτούσσας ὀρίζεται μέσα στή σχηματιζόμενη αὐτή καμπύλη, δηλ. στήν ἀριστερή ὄχθη τοῦ ποταμοῦ καὶ κοντὰ σ' αὐτόν, πρὸς αὐτῶ τῶ ποταμῶ, ὅπως τὴ θέλει ὁ Στράβωνας⁸. Γιὰ τὸν προσδιορισμὸ τῆς θέσης της δὲ φαίνεται νὰ μᾶς

1. Τὴν ταύτιση αὐτὴ παραδέχεται καὶ ἡ F. Parazoglou, Notes d' épigraphie et de topographie macédoniennes, BCH 87(1963)531-35, ἡ ὁποία ἀντικρούει ὡς ἀναληθῆ τὴ θεωρία τοῦ Vatin.

2. Πρβλ. ὀρισμένους στίχους: «Ἐδοξεν Γα(ξ)ω(ρίους) καὶ ταῖς συγκυρωσῆς κόμας τὸ τε ψή(φισμα) ἀποσ(ταλ)θῆναι πρὸς τὸν βασι/λέα καὶ ἀν[.] πρέσβεις οἵτινες πορευ. . . . κλπ.». Ἡ ἐπιγραφή δημοσιεύτηκε ἀπ' τὸ Γ. Καφαντζίη, Ἱστορία τῆς πόλεως Σερρών, I, ἀρ. 547.

3. Γιὰ τίς ὑπόλοιπες πόλεις βλ. παρακάτω.

4. J. Roger, BCH 62(1938)37-41 καὶ RA, 1945, 37-8.

5. Γιὰ τὴν Πεντάπολη βλ. περισσότερα, στῆς F. Parazoglou, Notes d' épigraphie et de topographie macédoniennes, BCH 87(1963)532-35.

6. Στράβ. VII, ἀποσπ. 36. Plin. N.H., IV, 11, 42. Πτολεμ. III, 12, 28. Tab. Peut. VIII, 2-3. Ἴσως σ' αὐτὴν ἀνήκουν τὰ χάλκινα νομίσματα τοῦ 2ου π.Χ. αἰ. πού ἔχουν στή μιὰ ὕψη τὴν ἐπιγραφή «ΚΟΤΟΥΣΑΙΩΝ» (= [Σ]κοτουσαίων) (Head - Σβορώνου). Δὲν πρέπει νὰ συγχέεται ἡ πόλη με τὴ Σκοτούσσα τῆς Θεσσαλίας (Στράβ. VII, ἀποσπ. 1α). Δὲν πρέπει νὰ συγχέεται ἡ πόλη με τὴ Σκοτούσσα τῆς Θεσσαλίας (Στράβ. VII, ἀποσπ. 1α).

7. Plin. N.H., IV, 10, 35-6. - Τὸ πιδ πιθανὸ εἶναι ὅτι πρόκειται γιὰ τοὺς κατοίκους

βοηθεί πολύ ο Πτολεμαῖος, ο οποίος ναί μὲν τὴν τοποθετεῖ ἀνατολικά τοῦ Στρυμόνα (δηλ. στὴν ἀριστερὴ ὄχθη), ἀλλὰ τὴ μεταφέρει σὲ μεγάλη ἀπόσταση ἀπ' αὐτόν, πρὸ ἀνατολικά καὶ ἀπ' αὐτὴν τὴ Σῆρι. Μὲ περισσότερη ἀκρίβεια ὀρίζει τὴ θέση τῆς μονάχα ὁ Πευτιγγεριανὸς πίνακας¹, πού τὴν τοποθετεῖ ἀνάμεσα στὴν Ἡράκλεια Σιντική καὶ τὴ Sarxa (Σέρρες) καὶ συγκεκριμένα σὲ ἀπόσταση 4 μιλίων ἀπὸ τὴν πρώτη καὶ 18 μιλίων ἀπὸ τὴ δεύτερη. Ἐπομένως, ἀφοῦ ταυτίσαμε τὴν Ἡράκλεια μὲ τὸ σημ. Σιδηρόκαστρο, ἡ θέση τῆς Σκοτούσας πρέπει νὰ ἀναζητηθῆ περίπου 6 χιλμ. νοτίως αὐτῆς, ἀνάμεσα στὰ χωριά Βαμβακόφυτο καὶ Παλαιόκαστρο, καὶ νὰ ταυτισθῆ μὲ τὰ εἰρηπια τῆς ἀρχαίας πόλης, πού σώζονται στὴ θέση αὐτῆ².

Ἀπὸ τοὺς νεώτερους ὁ Leake ἀναζητεῖ τὴ θέση τῆς πόλης ἀνάμεσα στὴ Σῆρι καὶ τὴ Γάζωρο³. Ὁ Mannert ἐντοπίζει τὴ θέση τῆς στὴν περιοχὴ τοῦ Μελενίκου⁴ καὶ ὁ Desdevises κοντὰ στὸ σημεῖο πού ὁ Στρυμόνας χυνόταν στὴν Κερκινίτιδα λίμνη⁵. Τέλος ὁ Δήμιτσας τὴν ταυτίζει μὲ τὸ σημ. Σιδηρόκαστρο⁶.

Κώμη Ὀλδηνῶν. Ἡ κώμη Ὀλδηνῶν δὲν ἀναφέρεται ἀπ' τις φιλολογικὲς πηγές, ἀλλὰ τ' ὄνομά της μᾶς τὸ κάνει γνωστὸ μιὰ ἐπιγραφή⁷, πού βρέθηκε τὸ 1936 κοντὰ στὸ σημ. χωριὸ Ν. Σκοπὸς (Κεσιζλίκ) Σερρών, ὅπου μαρτυρεῖται ἡ ὑπαρξὴ ἀρχαίου πολισματος. Γιὰ τὴν ταύτιση ὅμως τῆς κώμης Ὀλδηνῶν μὲ τὸ ἀρχαῖο αὐτὸ πόλισμα ἐκφράστηκαν ἀμφιβολίες γιὰ τὸ λόγο ὅτι

τῆς Ὀδομαντικῆς Σκοτούσας, ἀφοῦ οἱ Σκοτουσσαῖοι ἀναφέρονται ἀπὸ τὸν Πλίνιο ἀνάμεσα στοὺς Ἐυλοπολίτες τῆς Κρηστωνίας καὶ τὴν Ἡράκλεια Σιντική.

8. Πρβλ. καὶ τὸν Πλίνιο (IV, 11, 42) πού τὴν τοποθετεῖ καὶ αὐτὸς στὴν ἀριστερὴ ὄχθη.

1. Tab. Peutinger, ὁ.π.

2. Μέσα στὴν κοινότητα Βαμβακόφυτου κατὰ τὴ διάνοιξη τῶν θεμελίων τοῦ καινούργιου δημοτικοῦ σχολείου ἀποκαλύφθηκαν: κιβωτιόσχημος τάφος, μέσα στὸν ὁποῖο βρέθηκαν 3 ἀσημένια νομίσματα τῶν Θασίων, 8 χάλκινα τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, ἕνας σκύφος τοῦ τέλους τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. καὶ ὄστρακα μελαμβαρῶν σκύφων καὶ λύχνων, βλ. ΑΔ 24(1969)B², Χρονικά, 352.

3. Leake, ὁ.π., 211 καὶ σημ. 1.

4. Mannert, VII, 502.

5. Desdevises, ὁ.π., 395.

6. Δήμιτσα, Γεωγραφία, II, 587.

7. Γ. Μπακαλάκη, ΑΕ 17(1936), ἀρ. 10, Ἀρχ. Χρονικά, 14-16 [= JHS 61/2 (1941/2)68 = REG 51(1938)442 = Ch. Edson, Macedonia, III, 175]. Ἡ ἐπιγραφή εἶναι ἡ ἐξῆς: «Διοσκουρίδης / Σύρου Ὀλδηνὸς ἀπεγέ / νετο ἐτῶν ἕ' καὶ ἀπέλιπε / τῆ Ὀλδηνῶν κώμη / δηνάρια / με', ἵνα ἐκ τοῦ τόπου κρατῆρ / γειμισθῆ ἔμπροσθε τῆς τα / φῆς καὶ στεφανωθῆ ἡ ταφῆ / ἐν ταῖς Μαινάσιν κατ' ἐνικυτὸν / ἄπαξ· ἐξ δὲ μὴ ποιήσουσιν τότε / ὁ χαλκὸς ἔστω τῶν κληρονό / μων μου. Διοσκουρίδης / χαῖρε». Τελευταῖα ὁ Μπακαλάκης, Thracische Eigenamen aus den nordägäischen Küsten, «Thracia» 2(1974)264, διατύπωσε τὴν ὑπόθεση ὅτι ἔως πρόκειται γιὰ τὴν κώμη Σολδηνῶν, πού τὸ ὄνομά της συνκνιέται καὶ στὴ Θράκη (βλ. G. Kazarov, RE, VI A στή λ. «Thrake», 481, 498).

στὴν ἐπιγραφή μνημονεύεται τὸ ὄνομα τῆς κώμης καὶ τὸ ἐθνικὸ τοῦ νεκροῦ, τὰ ὅποια φαίνονται περιττά, ἀν λησθῆ ὑπόψη ὅτι ὁ νεκρὸς καταγόταν ἀπ' αὐτὸ τὸ ὄνομα πόλισμα, ὅπου βρέθηκε ἡ ἐπιγραφή¹. Διατυπώθηκαν λοιπὸν ἰπόνειες ἴδιο τὸ πόλισμα, ὅπου βρέθηκε ἡ ἐπιγραφή¹. Διατυπώθηκαν λοιπὸν ἰπόνειες ὅτι ὁ ἀναφερόμενος στὴν ἐπιγραφή νεκρὸς ἦταν πολίτης τῆς κώμης Ὀλδηνῶν — ὅτι ὁ ἀναφερόμενος στὴν ἐπιγραφή νεκρὸς ἦταν πολίτης τῆς κώμης, ὅπου πού ἔκειτο κάπου ἄλλου — καὶ ὅτι πέθανε παρεπιδημώντας στὸ πόλισμα, ὅπου βρέθηκε ἡ ἐπιγραφή· γι' αὐτὸ καὶ τονίζεται τὸ ἐθνικὸ του καὶ τὸ ὄνομα τῆς γενετειράς του.

Ἐπισταμένη ὅμως μελέτη τῆς ἐπιγραφῆς ἀποκλείει τέτοια περίπτωση, γιατί πρῶτα - πρῶτα ἡ ἀναγραφή τοῦ ὀνόματος τῆς κώμης δικαιολογεῖται κάλλιστα συντακτικῶς σὰν ἀντιδιαστελλόμενη πρὸς τὴν παρακάτω λέξη κληρονόμου δηλ. ὁ δωρητῆς - νεκρὸς τονίζει ὅτι ἀφήνει τὰ δηνάρια στὴν κώμη καὶ ὄχι στοὺς κληρονόμους του. Ἐπειτα ἡ μνεῖα, τόσο τοῦ ὀνόματος τῆς κώμης, ὅσο καὶ τοῦ ἐθνικοῦ, ἐξηγεῖται καὶ ἀπ' τὸ γεγονός ὅτι ἡ παρούσα ἐπιγραφή εἶναι μιὰ διαθήκη καὶ σ' αὐτὴν τὴν περίπτωση ἡ ἀναγραφή τῶν παραπάνω ὀνομάτων μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ κάλλιστα σὰν μιὰ τυπικὴ νομικὴ διατύπωση, πού συνηθίζεται ὡς τις μέρες μας. Κατὰ συνέπεια ἡ κώμη Ὀλδηνῶν δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἄλλη ἀπ' αὐτή, ὅπου βρέθηκε ἡ ἐπιγραφή².

Ἡ ἀκριβὴς θέση τῆς κώμης ὀρίζεται σ' ἕνα χαμηλὸ λόφο, πού βρίσκεται λίγες μονάχα δεκάδες μέτρα ΝΔ τοῦ σημ. χωριοῦ (Ν. Σκοπὸς) καὶ πλάι στὸ χείμαρρο τοῦ Ἀϊ - Γιάννη πού περνᾷ ἀπὸ ἐκεῖ. Στὸ λόφο αὐτὸ ὡς τὸ 1922 σώζονταν ὑπολείμματα ἀρχαίου τείχους, πού καταστράφηκαν ἀπ' τοὺς πρόσφυγες καὶ χρησιμοποιήθηκαν οἱ πέτρες του στὴν οἰκοδόμηση τῶν σπιτιῶν. Ἐπίσης τότε εἶχαν ἀποκαλυφθῆ: τμήμα ἀρχαίου ὄχτου ὕδρευσης μὲ πήλινους σωλήνες ἢ πλάκες σὲ σχῆμα Π καὶ ἕχνη ἀρχαίου λιθόστρωτου δρόμου.

Ἀπ' τὸ λόφο αὐτὸ, καθὼς καὶ ἀπ' τὸ ἀρχαῖο νεκροταφεῖο, πού βρίσκεται βορείως αὐτοῦ (στὴ θέση ἀκριβῶς τοῦ σημ. χωριοῦ), ἔχουμε πλούσια συγκομιδὴ ἀπὸ ἀγγεῖα, λυχνίες, εἰδώλια, ἐπιγραφές³, νομίσματα (τοῦ Κοινοῦ τῶν Μακεδόνων, τοῦ Κάσσανδρου, τῆς Θεσσαλονίκης, τῆς Ἀμφίπολης), πολυάριθμες κεδόνων, τοῦ Κάσσανδρου, τῆς Θεσσαλονίκης, ἀνάγλυφα κλπ. Ἀπ' τὰ εὐρήματα πήλινες σταφυλὲς ἀπὸ ἀρχαίους ἀργαλειούς, ἀνάγλυφα κλπ. Ἀπ' τὰ εὐρήματα ξεχωριστὸ ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν: ἕνα ἀνάγλυφο μὲ παράσταση τοῦ δικαστηρίου τῶν θεῶν μὲ τὸ Μίνωα καὶ τὸν Ραδάμανθυ, ἕνα ἀνάγλυφο ἱππέα, πού

1. Γ. Μπακαλάκη, ΑΕ, ὁ.π.

2. Τὴν ταύτιση τῆς κώμης μὲ τὸ σημ. χωριὸ Ν. Σκοπὸς δέχεται καὶ ἡ F. Parazoglou, ὁ.π., 283.

3. Πρβλ. Π. Παπαγεωργίου, Αἱ Σέρραι καὶ τὰ προάστεια τὰ περὶ τὰς Σέρρας, 208, REG 72(1959)205.

4. Διάφορα εὐρήματα βλ. στοῦ Μπακαλάκη, ὁ.π. Ἐπίσης βλ. καὶ ΑΔ 21(1966), Β², Χρονικά, 365: ἀνάγλυφο ἱππέα. BCH 81(1955)606: ἀνάγλυφο ἱππέα. BCH 82(1956)606: ἐνεπίγραφο ἀνάγλυφο.

φρονεύει άγριουγούρουνο, ένα άλλο με παράσταση ρήτορα (4ος π.Χ. αϊ.) ¹ και ένα τέταρτο ανάγλυφο (έλληνοιστικίης έποχίης) ίππέα Θαυμασίας τέχνης, που βρίσκειται στο Μουσείο των Σερρών.

Τά άρχαιολογικά είρήματα βεβαιώνουν την παρουσία τής κόμης τόσο την έλληνοιστική έποχή, όσο και τή ρωμαϊκή. Ένώ αυτό το ίδιο το όνομα τής κόμης, καθώς και ή μνεία τής γιορτής των Μαινάδων στην έπιγραφή, μαρτυρούν ότι πρόκειται για άρχαία Θρακική κόμη, που έπιβίωσε ως τή ρωμαιοκρατία, κατοούμενη και πάλι από ύπολείμματα Θρακών.

¹Ιχνας. Τή μοναδική μαρτυρία για τήν ύπαρξη τής πόλης αυτής έχουμε από το Στέφανο Βυζάντιο, ό οποίος δυστυχώς όμως δέ μās δίνει καμιά άλλη πληροφορία γι' αυτήν, παρά μονάχα ότι ήταν μια πόλη τής Ανατολικής Μακεδονίας, που τήν αντιδιαστέλλει μάλιστα από τήν όμώνυμη πόλη τής Βοττιαιάς ². 'Ο Σβορώνος αποδίδει στην πόλη αυτή τά νομίσματα με τήν έπιγραφή «ΙΧΝΑΙΟΝ» (=Ίχναίων), από τήν όμοιότητά τους με τά σύγχρονα ήδωνικά και παιονικά ³. Προχωρώντας στην αναζήτηση τής θέσης της, βλέπει έπιβίωση του όνόματός της στη σημ. κωμόπολη Ζίχνα, ύποστηρίζοντας ότι ή όνομασία τής κωμόπολης, που συναντιέται έτσι και τή βυζαντινή έποχή ⁴, προήλθε απ' τή φράση εις Ίχνας ⁵.

Δέν έχουμε λόγους να άμφιβάλλουμε για τήν ταύτιση αυτή του Σβορώνου και μάλιστα ακόμη περισσότερο, άν πάρουμε υπόψη μας τις διάφορες σλαβικές επιδράσεις στα τοπωνύμια τής περιοχής και αντικαταστήσουμε το εις Ίχνας του Σβορώνου με το Ζα ⁶ - Ίχνας(:) Τέλος ή ύπαρξη έρειπίων άρχαίας πόλης κοντά στην κωμόπολη τής Ζίχνης δέν άποκλείει τήν ταύτιση αυτή ⁷.

Κατά συνέπεια δέν είναι άπίθανο να τοποθετήσουμε τήν πόλη των Ίχνων στο λόφο Τούμπα, που βρίσκειται περίπου 1,5 - 2 χιλμ. στα νότια τής Ζίχνης.

1. Βρίσκειται στο Μουσείο τής Καβάλας (Α 157).

2. Στεφ. Βυζ. στη λ. «Ίχνας» πόλις Μακεδονίας... Έστι και έτέρα τής ανατολικής (Μακεδονίας) πόλις.

3. Svoronos, L' hellénisme κλπ., 40-1. Για τά νομισματά τους βλ. στού ίδιου, δ. π., 42-44, όπου και ή σχετική βιβλιογραφία.

4. Βλ. Θεοχαρίδη, Τά κατεπανίκια τής Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 1954, 59-64, 93, όπου δίνονται και οι σχετικές παραπομπές στις βυζαντινές πηγές. - Το κάστρο τής Ζίχνης σώζεται σε άπόσταση λίγων μονάχα χιλμ. από τή Ν. Ζίχνη.

5. Svoronos, δ. π., 42. Πρβλ. F. Geyer, Makedonien, 28.

6. Στα σλαβικά za = προς, εις. Πρβλ. Ζαβάττα = εις βάλτα κά.

7. Πρβλ. και έπιγραφή τής Αμφίπολης του 3ου π.Χ. αϊ., όπου συναντιέται το έθνικό «Ίχναϊος», BCH 85(1961)429. Για τά φους ρωμ. έποχίης στην περιοχή τής Ν. Ζίχνης βλ. BCH 75(1951)118. Έπίσης από τή Ν. Ζίχνη έχουμε και τά έξίης άρχαιολογικά εύρήματα α) τμήμα άναγλύφου ρωμ. έποχίης, β) άττική μελανόμορφη λήκυθο με παράσταση 3 ίματιοφόρων άνδρών, γ) μελαμβραφή άγγεία του 4ου π.Χ. αϊ. και δ) νομισματά του Μ. Αλέξανδρου (βλ. ΑΔ 20(1965), Β³, Χρονικά, 468).

Ό λόφος βρίσκειται σε έξαιρετικά στρατηγική θέση, άφού από τήν κορυφή του φαίνεται καλά σχεδόν όλόκληρη ή πεδιάδα των Σερρών. Πιθανώς στο λόφο ήταν χτισμένη ή ακρόπολη και στη νότια πλαγιά του εκτεινόταν ή πόλη, πράγμα που έπιβεβαιώνεται από τά πολυάριθμα όστρακα άρχαίων άγγείων, που βρίσκει κανείς εκεί. Περίπου 1 χιλμ. ΝΔ τής άρχαίας αυτής πόλης σώζονταν ως τά τελευταία χρόνια ρωμαϊκή γέφυρα, καθώς και τμήμα δρόμου, που έρχόταν από τή Γάζωρο και κατευθυνόταν προς τή Μεσορράχη.

Ζέλια (:). Τήν πόλη αυτή δέν τήν άναφέρει καμιά πηγή, αλλά τήν ύπαρξη της τήν ύποθέτει ό Σβορώνος από τήν παρουσία του έθνικού όνόματος Ζαιελαίοι σε μια σειρά νομισμάτων ¹. 'Ο ίδιος μάλιστα άναγνωρίζει ² το όνομα τής πόλης στο τοπωνύμιο Ζελιάχοβα ³ (Ν. Ζίχνη), που είναι σύνθετο και άποτελείται από τις λέξεις Ζέλια και ονα (στα σλαβικά = χώρα).

4. Ήδωνίδα - Πιερίδα

Απ' τις φιλολογικές και έπιγραφικές πηγές μās είναι γνωστές 16 πόλεις τής Ήδωνίδας: ή Αμφίπολη, Ήϊόνα, Μύρκινος, Δραβήσκος, Ήδωνίδα(:), Φίλιπποι (=Δάτον - Κρηνίδες), Νεάπολη, Αντισάρα, Πίστυρος, Πέρνη, Οϊούμη, Απολλωνία, Γαληψός, Φάγρης, Πέργαμος, Τόπιρος και Μεθώνη(:) επίσης 7 πολίσματα (Αγνώνεια, Ακόντισμα, Αδριανούπολη, Σκαπτή Ύλη, Τορώνη, Σάκος και Σκίμβερτος), 8 ρωμ. σταθμοί τής Έγνατίας όδοϋ (Αμφίπολη, Domeros, Ad Duodecim (=April), Φίλιπποι, Fons eo, Νεάπολη, Ακόντισμα και Τόπιρος), - απ' τους όποιους οι 5 βρίσκονταν στις όμώνυμες πόλεις, και 1 σταθμός (Daravescos) του ρωμ. δρόμου Φιλίππων - Ήράκλειας Σιντικής. Τέλος μās είναι γνωστά τά έξίης έθνικά όνόματα κωμητών (vicani): Mediani, Satriceni, Καλπαπουρείται, Προυπτοσουρηνοί, Όχρήνοι, Sc[. . . .], Nicaenses, Coreni, Zcambu [. . . .], Scaporenι, Tasibasteni, Montani, Suritani, Γολλίται, Τριπολίται και Κερδωζείς.

Απ' τις 16 ήδωνικές πόλεις άμφισβητήσιμη είναι ή ύπαρξη μονάχα τής Ήδωνίδας και τής Μεθώνης. Έπίσης 2 απ' τις πόλεις αυτές (ή Ήϊόνα και Μύρκινος) φαίνεται πως, μετά τήν ίδρυση τής Αμφίπολης, μεταβλήθηκαν σε άλλα τοπωνύμια. Σε πόλισμα θά μεταβλήθηκε και ή Αντισάρα μετά τήν ίδρυση τής Νεάπολης.

1. Svoronos, δ. π., 59.

2. Ό.π.

3. Το τοπωνύμιο Ζελιάχοβα ή Ζηλιάχοβα, Ζιλίχοβα, Ζελίχοβα, διατηρήθηκε από τή βυζαντινή έποχή ως τά νεότερα χρόνια, βλ. Θεοχαρίδη, δ. π., 92-3. Π. Παπαγεωργίου, δ. π., 300. 4. Guillou, Les archives de Saint-Jean-Prodrome, 55, 58, 90, 129, 132. Πρβλ. όμως και το τοπωνύμιο Ζελί ή Ζηλί, που φαίνεται να άνηκε ό Σβορώνος. Πρόκειται για ένα παλιόχωρι άνάμεσα στα σημ. χωριά Άγιο Πνεύμα και Χρυσός, βλ. Α. Σαμάση, Ή κοινότης του Άγίου Πνεύματος Σερρών επί τουρκοκρατίας, Θεσσαλονίκη 1971, 95.

πολης ἢ ἴσως καὶ νὰ ἐξαφανίστηκε, γιατί δὲ μνημονεύεται ἀπὸ καμιά μεταγενέστερη πηγὴ. Γενικὰ στὴν ἱστορία τῶν οἰκισμῶν τῆς Ἡδωνίδας σημαντικοὶ σταθμοὶ στάθηκαν ἡ τελικὴ ἐπιβράτηση τῶν Θρακῶν καὶ ὁ Θασιακός, ἀθηναϊκὸς καὶ ρωμαϊκὸς ἀποικισμός. Ἔτσι μπορούμε νὰ διακρίνουμε τοὺς οἰκισμοὺς (πόλεις καὶ πολισμάτα) τῆς Ἡδωνίδας στὶς ἐξῆς δυὸ κατηγορίες: 1) στοὺς οἰκισμοὺς ποὺ ἰδρύθηκαν ἀπ' τοὺς Θράκες καὶ ποὺ οἱ περισσότεροὶ δέχτηκαν διάφορους ἀποίκους καὶ διατηρήθηκαν μ' αὐτὸν τὸν τρόπο ὡς τὸ τέλος τῆς ἀρχαιότητος, εἴτε μὲ τὸ παλιὸ τοὺς ὄνομα, ὅπως εἶχε ἢ ἐκλατινισμένο, εἴτε παίρνοντας καινούργιο ὄνομα· 2) στοὺς οἰκισμοὺς ποὺ ἰδρύθηκαν ἀπ' τοὺς ἀποίκους σὲ κάποια καινούργια θέση, ἔπου δὲν προϋπῆρχε Θρακικὸς οἰκισμός· τέτοιοι οἰκισμοὶ ἰδρύθηκαν ἀπὸ Θασίους ἀποίκους κυρίως στὰ παράλια καὶ ἀπὸ Ρωμαίους ἀποίκους στὸ territorium τῆς ρωμ. ἀποικίας τῶν Φιλιππῶν.

Ἀπ' τὶς θέσεις τῶν ἡδωνικῶν πόλεων ἔχουν ταυτιστῆ με ἀπόλυτη βεβαιότητα οἱ τῆς Ἀμφίπολης, Πιόνιας, Νεάπολης, Δραβήσκου, Φιλιππῶν, Ἀντισάρας, Οἰσύμης, Ἀπολλωνίας καὶ Γαλιψοῦ καὶ με ἀρκετὲς πιθανότητες οἱ θέσεις τῶν ὑπόλοιπων πόλεων ἐνῶ ἀπροσδιόριστες παραμένουν οἱ θέσεις τῶν πολισμάτων Ἀδριανούπολης, Σκιμβέρτου καὶ Ἀγνώνειας.

Ἀμφίπολη (= Ἐννέα ὁδοί). Ἡ πιὸ γνωστὴ ἀπ' ὅλες τὶς ἡδωνικὲς πόλεις στὰ μακεδονικὰ ἀλλὰ καὶ ρωμαϊκὰ χρόνια ἦταν ἡ Ἀμφίπολη¹, ἀθηναϊκὴ ἀποικία, ποὺ εἶχε ἰδρυθῆ τὸ 437/6 π.Χ. στὴ θέση τῆς Θρακικῆς πόλης τῶν Ἐννέα ὁδῶν². Ἐξαιτίας τῆς ἐξαιρετικῆς θέσης της, τόσο ἀπὸ στρατηγικῆς ὄψου καὶ ἀπὸ οἰκονομικῆς ἀποψῆς³, ἡ ἀποικία ἀποτέλεσε, λίγα χρόνια μετὰ τὴν ἔδρυσή της, τὸ μῆλο τῆς ἔριδας ἀνάμεσα στοὺς Ἀθηναίους, Λακεδαιμονίους καὶ

1. Βλ. *Hirshfeld*, RE I₂, στ. 1949-52 καὶ *J. Papastavru*, RE, Suppl. X, στ. 17, ἔπου καὶ οἱ σχετικὲς μετὰ τὴν Ἀμφίπολη παραπομπὲς στὶς πηγές. - Εἰδικότερα γιὰ τὴν ἐτυμολογία τοῦ ὀνόματος της βλ. *Θουκυδ.* IV, 102, 3. *Σούδα*, στὴ λ. *Α. Χατζῆ*, Τοπωνυμικὰ σύμμεικτα, AE 1938, 64-9. Γιὰ διάφορα ἄλλα ὀνόματα τῆς Ἀμφίπολης βλ. *Στε*, *Βυζ.* στὴ λ. «... κεκληῖσθαι δὲ Μυρίκην καὶ Πιόνια, Ἀμφίπολιν δὲ διὰ τὴν περιόριαν τοῦ Στρυμόνου, ὡς *Θουκυδίδης* τετάρτη. Ἐκαλεῖτο δὲ Κράδακιμα καὶ Ἀνάδραϊμος. . . ». Γιὰ τὰ ὑπόλοιπα ὀνόματα τῆς Ἀμφίπολης ποὺ ἀναφέρει ὁ *Στέφανος Βυζάντιος* δὲν μπορούμε νὰ κρίνουμε ἂν ἔχη δίκιο, γιατί ἀπὸ καμιά ἄλλη πηγὴ δὲν ἐπιβεβαιώνεται ἢ μαρτυρεῖται τοῦ αὐτοῦ. Γιὰ τὸ ὄνομα ὅμως «Πιόνια» πρέπει νὰ παρατηρήσουμε ὅτι εἶναι φανερὴ ἢ σύγχυση ποὺ κάνει αὐτὸς ἀνάμεσα στὴν Ἀμφίπολη καὶ τὸ γνωστὸ ἐπίνειό της, τὴν Πιόνια.

2. Γιὰ τὴν ἔδρυσή της ἀποικίας, καθὼς καὶ γιὰ τὶς προηγούμενες ἀποτυχημένες ἀποπειρὰς τῶν Ἰώνων καὶ τῶν Ἀθηναίων, βλ. *J. Papastavru*, Amphipolis. Geschichte und Prosopographie, «Klio», Beiheft 37(1936)9-10 καὶ 11-14. Πρβλ. *Fr. Geyer*, Makedonien bis zur Thronbesteigung Philipps II, München/Berlin 1930 (Beiheft 19. Der Histor. Zeitschr.) 52. *P. Cloché*, Histoire de la Macédoine, 60-1.

3. Γιὰ τὴν πλεονεκτικὴν θέσιν τῆς Ἀμφίπολης βλ. *J. Papastavru*, Amphipolis, 5-7. Πρόσθεσε καὶ τὸ γεγονός ὅτι ἀπ' τὴν Ἀμφίπολη περνοῦσε ἡ Ἐγνατία ὁδὸς καὶ διάφοροι ἄλλοι δευτερεύοντες ρωμ. δρόμοι.

Μακεδόνες καὶ ἀργότερα, μετὰ τὴ ρωμ. κατάκτηση, ἐστία ἑλληνισμοῦ στὴν περιοχή αὐτῆ¹.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴ θέσιν τῆς Ἀμφίπολης, ὅλοι οἱ ἐρευνητὲς² συμφωνοῦν ὅτι πρέπει νὰ ταυτιστῆ μετὰ τὰ ἐρείπια ἀρχαίας πόλης, ποὺ ἔχουν ἀνασκαφῆ σ' ἓνα ψηλὸ καὶ πολὺ ὄχυρὸ λόφο, ποὺ ὑψώνεται νοτίως τοῦ σημ. ὁμόνυμου χωριοῦ (τουρκ. Γενίκιοι) Σερρών, στὴν ἀριστερὴ ὄχθη τοῦ Στρυμόνα καὶ σὲ ἀπόσταση μόλις 4,5 χιλμ. ἀπὸ τὶς ἐκβολές του³. Ὁ λόφος ἀπὸ τὶς τρεῖς μεριές του (βόρεια, δυτικὴ καὶ νότια) περιβάλλονταν στὴν ἀρχαιότητα ἀπὸ τὸ Στρυμόνα, ὁ ὁποῖος παρακάμπτοντάς τον σχημάτιζε ἓνα μεγάλο ὑδάτινο τόξο. Στὴν κορυφῆ τοῦ λόφου ὑψωνόταν ἡ ἀκρόπολη, ποὺ περιβαλλόταν ἀπὸ ιδιαίτερο τεῖχος· στὴν ἀνατολικὴ πάλι καὶ δυτικὴ πλάγια τοῦ λόφου, καθὼς καὶ στοὺς γύρω λοφίσκους, ἐκτείνονταν σὲ μιὰ μεγάλη ἔκταση τὰ σπίτια τῆς πόλης, ἢ ὅποια στὰ δυτικὰ μετὰ τὸ

1. Γενικὰ γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Ἀμφίπολης βλ. κυρίως *J. Papastavru*, Amphipolis 15-23, 32-45 (πρβλ. καὶ σσ. 59-146, ἔπου δίνεται προσωπογραφία τῆς πόλης). Ἐπίσης πρβλ. καὶ *Vomel*, Lineamenta belli amphipolitani, Francof. 1826. *Kutzen*, De Amphipoli, Breslau 1836. *F. Papazoglou*, Makedonski gradovi, 288-9. *Δ. Κωνσταντίνου*, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, 19-27, 30, 38, 46, 71, 81, 89, 92, 99, 104, 108-9, 115, 118, 125, 130, 136· τοῦ ἴδιου, Ἡ Μακεδονία μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἀρχελάου, 25-6. *J. Anderson*, Cleon's order at Amphipolis, JHS 85(1965)1-4. *Δ. Λαζαρίδη*, Ἀμφίπολις καὶ Ἀργίλος (πολυγρ.), Ἀθήναι 1972, 10-18, 22-3, 25.

2. Βλ. π.χ. *Leake*, Travels in Northern Greece, III, 183. *M-E. Cousinéry*, Voyage dans la Macédoine, I, 100, 122. *Heuzey - Daumet*, Mission archéol. maced., Paris 1876, 166. *J. Papastavru*, Amphipolis, 1 κᾶ.

3. Γιὰ τὰ ἐρείπια τῆς Ἀμφίπολης, γιὰ τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐδῶ ἀνασκαφῶν καὶ γενικὰ γιὰ τὰ διάφορα ἀρχαιολογικὰ εὑρήματα, βλ. *X.I. Μακαρόνα*, Χρονικὰ Ἀρχαιολογικὰ «Μακεδονικά», 1(1940)495-96 καὶ 2(1941/52)648-50. *Φ. Πέτσα*, Χρονικὰ Ἀρχαιολογικὰ «Μακεδονικά» 7(1966/67)364 καὶ ὑποσημειώσεις, ἔπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία γιὰ τὰ τυχαῖα εὑρήματα, τὶς ἐπιγραφὰς καὶ τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ Δ. Λαζαρίδη κατὰ τὴν δεκαπενταετία 1951 - 1965. *M.N. Tod*, JHS 75(1955)139, ἔπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία. *Φ. Πέτσα*, Χρονικὰ Ἀρχαιολογικὰ 1966 - 1967, «Μακεδονικά» 9(1969)210-12, ἔπου καὶ βιβλιογραφία Δ. Λαζαρίδη, Ἀμφίπολις καὶ Ἀργίλος (πολυγρ.), Ἀθήναι 1972, 24-7, ἔπου καὶ συνοπτικὴ παρουσίαση τῶν ἀρχαιολογικῶν εὑρημάτων τοῦ ἴδιου, Νεάπολις - Χριστούπολις - Καβάλα (Ὁδηγὸς Μουσείου Καβάλας), Ἀθήναι 1969, 118-42, ἔπου περιγράφονται τὰ εὑρήματα τῆς αἰθουσῆς τῆς Ἀμφίπολης στὸ Μουσεῖο τῆς Καβάλας. *Γ. Καφαντῆζ*, Ἱστορία τῆς πόλεως Σερρών καὶ τῆς περιφέρειας της, I, Ἀθήναι 1967, σσ. 355 - 430, ἔπου βρῖσκει κανεὶς συγκεντρωμένους 142 ἐπιγραφὰς τῆς Ἀμφίπολης, καὶ σσ. 469 - 91, ἔπου παρουσίαση διαφόρων νομισμάτων της. Βλ. καὶ *M. Δήμιτσα*, Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φεγγαγομένους καὶ μνημείους σφισσομένους, ἀρ. 847, 849-71, 885-9, 895, 921-2. AE 1932, Χρονικὰ, 1-4. 1961, 42. 1964, 91 κᾶ. *ΑΔ* 20(1965) Χρονικὰ Β², 443 κᾶ. 21(1966), 1932, Χρονικὰ Β², 365. 22(1967), Χρονικὰ Β², 426. 23(1968), Χρονικὰ Β², 357-8. 24(1969), Χρονικὰ Β², 353 κᾶ. ΠΑΕ 1920, 80 κᾶ. 1934, 89 κᾶ. *Α.* Ὁρλάνδου, Τὸ ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐπιτροπῆς κατὰ τὸ 1955, 54-7. 1969, 68. 1971, 53-65. *Δ. Λαζαρίδη*, Ἐπιγραφὴ ἐξ Ἀμφιπόλεως, «Γέρρας Ἀντων. Κεραμοπούλου», Ἀθήναι 1953, 159 [= REG, 1954, 163]. *J. Cormack*, Greek Inscriptions from Amphipolis, Univers. of Institute

πρόσπειρό της έφτανε ως τον ποταμό ¹. Έπειδή ή ανατολική πλαγιά του λόφου ήταν όμαλή και κατά συνέπεια εύκολοπρόσβλητη, γι' αυτό, εκτός απ' το τείχος της άκρόπολης, υπήρχε στην πλευρά αυτή για την καλύτερη προστασία της και ένα δεύτερο μακρόν τείχος ², που τα άκρα του ένώνονταν με τα άκρα του υδάτινου τόξου που σχημάτιζε ο ποταμός Στρυμόνας, και ακόμη μπροστά απ' το τείχος αυτό υπήρχε ένας φράχτης από πασσάλους ³. Δυτικά ή πόλη, ως την κατάληψή της απ' τον Βρασίδα, προστατεύονταν μονάχα απ' το υδάτινο φυσικό τείχος του Στρυμόνα και έτσι ήταν εύκολοπρόσβλητη στον έχθρό. Μετά την κατάληψή της όμως ο Βρασίδης για να ενισχύση την άμυνα τής πλευράς αυτής κατασκεύασε δυο παράλληλα τείχη, που συμπεριέλαβαν μέσα όχι μονάχα το προάστειο, αλλά, για μεγαλύτερη ακόμη ασφάλεια, και την εκεί γέφυρα του Στρυμόνα ⁴.

Ά γ ν ώ ν ε ι α. Το όνομα του πολισίματος αυτού μάς το διέσωσε ο Στέφανος ο Βυζάντιος με τη μοναδική πληροφορία ότι ήταν κτίσμα του στρατηγού "Αγνώνα και βρισκόταν κοντά στην "Αμφίπολη ⁵. Δυστυχώς δε διαθέτουμε περισσότερες τοπογραφικές ενδείξεις και έτσι δεν μπορούμε να προσδιορίσουμε ακριβέστερα και να ταυτίσουμε τη θέση του πολισίματος ⁶.

Τ ο ρ ώ ν η - Σ ά κ ο ς. Τα όνοματά των δύο αυτών αρχαίων πολισμάτων

of Class. Studies, No 10, 1963, 17 κέ. *L. Robert*, Hellenica 5(1948)77-8. BSA 18(1911/12)134-5. AR 1960-61, 20. 1963-64, 22. 1967, 15. 1968-69, 25. REG 59/60(1946/47)88,333, άρ. 140. 66(1953)125, άρ. 96. 72(1959)242, άρ. 10. 74(1961)388. JHS 1953, 160. 75(1955)24 κέ. 139. 1956, 19 κέ. 1957, 15. 1958, 14. 1959-60, 16. 1961-62, 18 κέ. 1964-65, 22. 1965-66, 16. BCH 18(1894)41 κέ. 21(1897)514 κέ. 22(1898)350 κέ. 46(1922)36 κέ. 55(1931)171-206. 89(1965)824 κέ. 90²(1966)876 κέ. 92(1968)909. Για το λιοντάρι τής "Αμφίπολης βλ. BCH 55(1931)184-90. 59(1935)205. 60(1936)476 κέ. 61(1937)463. 63(1939)4-42. *O. Bronceer*, The Lion at Amphipolis, Cambridge 1941.

1. Θουκυδ. IV, 103, 5. Διοδ. XII, 68. *Leake*, III, 194. - Τα όρια πάλι τής "αχώρας" τής "Αμφίπολης δεν μάς είναι γνωστά. "Ο Λαζαρίδης ("Αμφίπολις και "Αργίλος, 5) με αρκετές πιθανότητες προσπαθεί να καθορίση αυτά: έτσι θεωρεί σα βόρειο σύνορο τη λίμνη Κερκινίτιδα και πιθανώς κάποιο χείμαρρο κοντά στη σημ. Παλαικόμη, σαν ανατολικό σύνορο τα ύψώματα του Παγγαίου κοντά στη σημ. Μεσολακκία και σαν δυτικό το Στρυμόνα - άργότερα όμως επεκτάθηκαν ακόμη δυτικότερα προς την περιοχή τής "Αργίλου: τέλος το νότιο σύνορό της όρίζονταν από τη θάλασσα.

2. Θουκυδ. IV, 102, 3. V, 10, 6. - Το τείχος αυτό είχε περισσότερες από μία πύλες (πρβλ. Θουκυδ. V, 10, 2). "Απ' αυτές μάς είναι γνωστό μονάχα το όνομα τής μιας, που λεγόταν "Θρακική" (Θουκυδ. V, 10, 1), πιθανώς γιατί όδηγοῦσε στη Θρακική ένδοχώρα κατά τον *J. Papastavru*, δ.π., 3, ή πύλη αυτή έβγαζε στο δρόμο προς τη Δραβήσκο.

3. Θουκυδ. V, 106, 6. Πρβλ. *J. Papastavru*, δ.π., 4.

4. Θουκυδ. IV, 103, 5. *J. Papastavru*, δ.π., 2.

5. Στεφ. Βυζ. στη λ. "Αγνώνεα".

6. "Ίσως δεν είναι άπίθανος ο έντοπισμός του πολισίματος στο λόφο "Κιλικ-τεπέ" (ΒΔ τής "Αμφίπολης) που προτείνει ο *F. Καφαντζίης*, "Ιστορία τής πόλεως Σερρών, II, 181.

μάς το διέσωσε ο Στέφανος Βυζάντιος με την πληροφορία ότι βρίσκονταν στη Θράκη ¹. "Ο ίδιος μάάλιστα διακρίνει τη Θρακική αυτή Τορώνη από την όμώνυμη πόλη τής Σιθωνίας.

Δυστυχώς δεν έχουμε καμιά τοπογραφική ένδειξη για τον καθορισμό τής θέσης τους. "Ο *Desdevises* με έπιφυλάξεις υποθέτει ότι τα δυο αυτά πολιίσματα θα πρέπει να βρίσκονταν γύρω απ' την "Αμφίπολη και συνδέει την ίδρυσή τους με την άποίκισή τής πόλης αυτής από το Βρασίδα ².

Η ι ό ν α. Αυτή ήταν παλιά Θρακική πόλη ³, που την ίδρυσή της μπορούμε να την αναγάγουμε τουλάχιστο στο 8ο π.Χ. αι., αν κρίνουμε από το γεγονός ότι το έθνικό τής πόλης μνημονεύεται ακόμη από τον "Όμηρο ⁴ ως πατρωνυμικό του βασιλιά τής Θράκης Γήσου. Κατά τη διάρκεια τής περσικής έπικυριακού του βασιλιά τής Θράκης Γήσου. Κατά τη διάρκεια τής περσικής έπικυριακού της ή πόλη είχε τειχιστή και έγινε έδρα του Πέρση σατραπή Βόγη. Το 476 π.Χ. καταλήφθηκε απ' τον Κίμωνα ⁵ και μεταβλήθηκε σε άθηναϊκή κληρουχία ⁶. "Η πόλη αυτή δεν πρέπει να συγχέεται με την όμώνυμη άποικία των Μενδαίων που βρισκόταν στις ΒΑ άκτες τής Χαλκιδικής ⁷. "Η ήδωνική "Ηϊόνα, σύμφωνα με τις πηγές, βρισκόταν κοντά στις έκβολές του Στρυμόνα και σε άπόσταση 20-30 σταδίων απ' την "Αμφίπολη ⁸, - τής όποιος χρησίμευε ως έπίκειο ⁹ - , γι' αυτό και απ' τις πηγές αναφέρεται χαρακτηριστικά ως "Ηϊών ή επί Στρυμόνι ¹⁰ ή "Ηϊών ή προς "Αμφίπολει ¹¹. Τα έρείπια της έχουν έντοπιστή μερικά χιλιόμετρα ΝΔ του χωριού "Οφρόνιο, στην τοποθεσία Τουζλα ¹² (βλ. εικ. 7).

1. Στεφ. Βυζ. στις λ.

2. *Desdevises*, δ.π., 407.

3. Βλ. *Oberhammer*, RE, V, 2, στ. 2116-7, όπου και οι σχετικές πηγές. Πρόσθεσε Θεοτομπ. IV, άποσπ. 55 [=FHG, I, p. 286].

4. "Όμηρ. "Ιλ., X, 435. Πρβλ. Σχολ. Εὐστ. "Ρησ. 393. Για το έθνικό τής πόλης πρβλ. Στεφ. Βυζ. στη λ. Εὐσταθ. Σχολ. στη "Ιλ., II, 92.

5. Πρβλ. και *J.D. Smart*, Kimon's capture of Eion, JHS 87(1967)136 κέ., ο όποιος προτείνει τη χρονολογία 470/469 π.Χ.

6. Γενικά για την ιστορία τής "Ηϊόνας βλ. *Oberhammer*, δ.π., όπου και ή σχετική βιβλιογραφία. Βλ. επίσης και *F. Papazoglou*, Eion - Amphipolis - Chrysopolis. ZRVI 36 (1953) 9 κέ. Της ίδιας, *Makedonski gradovi*, 285-6. *I. Βάτσου*, "Αθηναϊκή κληρουχία, "Αθήνα 1972, 45-7. *Δ. Λαζαρίδης*, "Αμφίπολις και "Αργίλος, 31-2.

7. *Oberhammer*, δ.π., στ. 2117, άρ. 2.

8. "Ο Θουκυδίδης, IV, 102, 3, υπολογίζει σε 25 στάδια την άπόσταση, ο Διόδωρος, XII, 73, σε 30 στάδια και τέλος ο Στράβωνας, VII, άποσπ. 35, σε 20 στάδια.

9. Σχολ. Θουκυδ. στο IV, 7: "Δύο "Ηϊόνες εισίν έν Θράκη: άλλ' ή μόν λιμνή τής "Αμφιπόλεως έστίν, περι ής νῦν (έν I, 98) λέγει: ή δε άλλη (έν IV, 7) πόλις".

10. Θουκυδ. I, 98. Πρβλ. και Εὐστ. Σχολ. στη "Ιλ., II, 92, όπου αναφέρεται ως τόπος Στρυμόνιος.

11. Δημοσθ. Περί συνταξ., σ. 173, 5. Κατά "Αριστοκρ., σ. 687, 1.

12. Βλ. *P. Collart*, Philippes, 73-4. Πρβλ. και *D. Hereward*, AJA 67(1963)74 - 75, ή όποια, ανάμεσα στα άλλα αρχαία εύρήματα από τη θέση αυτή, αναφέρει και υπολείμ-

Εικ. 7. Υπόλειμμα αρχαίου (:) τείχους της Ήϊόνας

Μύρκινος. Ἡ Μύρκινος¹, ἦταν ἀξιόλογη ἰδωνική πόλη — ἕως πρῶ-
τεύουσα τῆς χώρας² —, πού δὲν ξέρουμε ἀν ἰδρύθηκε ἀπ' τὸν Ἰστιαῖο καὶ τὸν
'Αρισταγόρα³ ἢ ἀν προϋπῆρχε στὴν ἴδια θέσση Θρακικὸ πόλισμα, πού ἐπαυξήθη-
κε ὁ πληθυσμὸς του καὶ τειχίστηκε ἀπ' αὐτοὺς⁴. Πάντως, μετὰ τὴν ἰδρυση τῆς
'Αμφίπολης, ἡ πόλη παράκμασε καὶ πιθανῶς μεταβλήθηκε σὲ πόλισμα, γιατί
ἀργότερα ἀπ' τὸ Διόδωρο ἀναφέρεται ὡς πολισμάτιον⁵. Τέλος ἡ μνεία τῆς

ματὰ ἀπὸ πλοῖα (:). Ἀντίθετα οἱ *Desdeseises-du-Desert*, *Géographie ancienne*, 409
καὶ *Δήμιτσα*, *Γεωγραφία*, II, 542, τὴν ταυτίζουν μετὰ τὸ σημ. χωριὸ Ὀρφάνι (Κοντέσσα).
Καὶ ἄλλοι τὴ συγκρίνουν μετὰ τὴν Ἀμφίπολη, πρβλ. *Tafel*, Thessalonica, 500-2. - Περιγραφή
τῶν ἐρειπίων τῆς Ήϊόνας (βυζαντινῆς Χρυσόπολης) βλ. στοῦ *Cousinéry*, *Voyage*, I, 121-
II, 65. *Leake*, *Travels*, III, 172. *Heuzey - Daumet*, *Mission*, 172. *Collart*, BCH
55(1931)192 καὶ *Philippe*, 73-4.

1. *Ηρόδ.* V, II, 2, 23, 1-2, 124-26. *Θουκυδ.* IV, 107, 3, V, 6, 4, 10, 9. *Λισδ.* XII,
68, 4. *Στραβ.* VII, ἀποσπ. 33. *Ἀππιαν.* IV, 105. *Στεφ. Βυζ.* στή λ. «Μύρκινος». *Τζετζ.* IX,
220. Ὁ Παρθένιος (Στεφ. Βυζ., δ.π.) τὴν ὀνομάζει «Μυρκινίαν».

2. Πρβλ. *Θουκυδ.* IV, 107, 3, ἔπου ἀναφέρεται ὡς ἕδρα τοῦ ἡγεμόνα τῶν Ἰδωνῶν.

3. Βλ. *Ηρόδ.*, δ.π.

4. Γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Μυρκίνου βλ. *E. Oberhammer*, RE, XVII, στ. 1104, στή λ.
«Myrkinos». *E. Parazoglou*, *Makedonski gradovi*, 287. *Δ. Λαζαρίδη*, Ἀμφίπολις καὶ
Ἀργίλος, 30.

5. *Λισδ.* XII, 68, 4.

Μυρκίνου ἀπ' τὸν Ἀππιανὸ καὶ τὸ Διόδωρο δείχνει ὅτι αὐτὴ ὑπῆρχε καὶ κατὰ
τὴ ρωμ. ἐποχὴ¹.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴ θέσση τῆς Μυρκίνου, τοπογραφικὲς πληροφορίες μᾶς δίνουν
ὁ Ἡρόδοτος² καὶ ὁ Ἀππιανός³. Ἔτσι, σύμφωνα μετὰ τὸν πρῶτο, ἡ πόλη βρι-
σκόταν κοντὰ στὸ Στρυμόνα, σὲ μιὰ περισχὴ πλούσια σὲ ναυπηγήσιμη ξυλῆα καὶ
σὲ χρυσὸ καὶ ἄργυρο. Καὶ σύμφωνα μετὰ τὸ δεύτερο, βρισκόταν σὲ σημεῖο, ἔπου
σὲ τελείωνε δυτικὰ ἢ κολῆδα τοῦ Ἀγγίτη, κοντὰ στὸ Στρυμόνα. Ὁ Στράβωνας πάλι
τὴν κατατάσσει ἀόριστα ἀνάμεσα στὶς πόλεις τὶς περὶ τὸν Στρυμονικὸν κόλ-
πον⁴. Ἐπομένως, ἀν συνδυάσουμε τὶς πληροφορίες αὐτές, θὰ πρέπει νὰ ἀναζη-
τήσουμε τὴ θέσση τῆς βορείως τῆς Ἀμφίπολης, στὴ συμβολὴ τῶν ποταμῶν Ἀγ-
γίτη καὶ Στρυμόνα, καὶ νὰ τὴν ταυτίσουμε μετὰ τὸ ἐκεῖ σημ. ὀμώνυμο χωριὸ (παλ.
Δοξόμπος), ἔπου ἀπ' τὴν ἀνεύρεση ὀστράκων ἀρχαίων ἀγγείων μαρτυρεῖται
ἡ ὑπαρξὴ ἀρχαίας πόλης⁵. Τὴν πιθανότητα τῆς ταύτισης αὐτῆς ἐνισχύει καὶ τὸ
ἡ ὑπαρξὴ ἀρχαίας πόλης. Τὴν πιθανότητα τῆς ταύτισης αὐτῆς ἐνισχύει καὶ τὸ
γεγονὸς ὅτι σ' ὀλόκληρη τὴν περισχὴ βορείως τῆς Ἀμφίπολης καὶ πάλι στὸ Στρυ-
μόνα δὲν ὑπάρχει ἄλλη θέσση πού νὰ φαίνεται τὴν ὑπαρξὴ ἀρχαίας πόλης.

Δ ρ α β ῆ σ κ ο ς. Ἡ Δραβῆσκος⁶ (ἢ Δραβησκίς⁷, Δράβησκος⁸) ἦταν,
ὅπως δείχνει καὶ τὸ ὄνομά της, ἀρχαῖα τὰθη Θρακικὴ πόλη, ἡ ὅποια θὰ εἶχε
ἔχτιστὴ πολὺ πρὶν ἀπ' τὸν 5ο π.Χ. αἰώνα. Κοντὰ σ' αὐτὴν εἶχαν συντριβῆ σὲ
μιά μάχη (τὸ 465 π.Χ.) μετὰ τοὺς Θράκας οἱ 10.000 Ἀθηναῖοι ἄποικοι μετὰ ἐπιτε-
ραλῆς τὸ Λέαγρο καὶ Σωφάνη⁹. Ἡ μνεία τῆς πόλης ἀπ' τὸ Στράβωνα καὶ τὸν
'Αππιανὸ ἀποδείχνει τὴν ὑπαρξὴ τῆς καὶ κατὰ τὴ ρωμ. ἐποχὴ, ὅποτε θὰ εἶχε
μεταβληθῆ σὲ ἀπλή κώμη τῆς γαιτωικῆς Ἀμφίπολης. Πιθανῶς ἡ μεταπτώσῃ
τῆς σὲ ἀπλή κώμη νὰ εἶχε γίνη ἀκόμη ἀπ' τὴν ἐποχὴ τῆς ἰδρυσης τῆς Ἀμφίπο-
λης.

1. Πρβλ. *F. Parazoglou*, *Makedonski gradovi*, 287.

2. *Ηρόδ.* V, 23, 1-2. Πρβλ. *Στεφ. Βυζ.* στή λ.

3. *Ἀππιαν.*, IV, 105.

4. *Στραβ.* VII, ἀποσπ. 33.

5. Πρβλ. καὶ ἐπιγραφή πού βρέθηκε στὴ θέσση αὐτὴ (*Δήμιτσα*, ἀρ. 893 [= BCH 18
(1894)430]).

6. *Στραβ.* VII, ἀποσπ. 33. *Ἀππιαν.* Περὶ ἐμ. πολ., IV, 105.

7. *Θουκυδ.* I, 100, 3.

8. *Λισδ.* XII, 68, 2.

9. Γιὰ τὴν ἀποστολὴ τῶν Ἀθηναίων αὐτῶν ἐποίκων βλ. *Ηρόδ.* IX, 75. *Θουκυδ.*
100, 3. IV, 102, 2. *Ἰσοκρ.* Περὶ εἰρ., 88. *Λισδ.* XI, 70, 5. XII, 68, 2. *Πανσαν.* I, 29, 4-5.
Corn. Nep. Cim. II, 2. *Σχολ.* στὸν *Αἰσχ.* Περὶ ψευδοπρ., II, 34. - Ὅσον ἀφορᾷ τὴ θέσση τῆς
μάχης, ὁ Ἡρόδοτος (IX, 75) μᾶς πληροφορεῖ ὅτι αὐτὴ ἐγίνε «ἐν Δάτῳ». Ὁ *Θουκυδίδης* (I,
100, 3. IV, 102, 2), ὅμως, διορθώνοντας προφανῶς τὸν Ἡρόδοτο, μεταφέρει τὸ πεδίο τῆς
μάχης στὴν πόλη Δραβῆσκο. Τὸ *Θουκυδίδη* ἀκολουθεῖ καὶ ὁ *Διόδωρος* (XI, 70, 5). Ἀπ' τοὺς
νεώτερους ὁ *P. Perdrizet* (*Scaplétylé*, «Klio» 10(1910)13-4) πρῶτος ἔχει ἀποδείξει πει-
στικὰ τὴν ὀρθότητα τῆς ἔκδοσης τοῦ *Θουκυδίδη*.

ἐπιβεβαιώνεται ἀπ' τὰ διάφορα ἀρχαιολογικά εὐρήματα (ἐπιγραφές, ἀρχιτεκτονικά μέρη κλπ.) πού βρέθηκαν ἐκεῖ¹. Ἡ διασταύρωση στο σημεῖο αὐτό τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ μέ τὸ ρωμ. δρόμο Φιλίππων - Ἡράκλειας Σιντικῆς καὶ μέ τὸν ἄλλο πού κατευθυνόταν πρὸς τὴ Νικόπολη τοῦ Νέστου δικαιολογεῖ κάλλιστα τὴν ταύτιση τοῦ σταθμοῦ Ad Duodecim μέ τὴν ἐπίκαιρη αὐτῆ θέση κοντὰ στὴ Μαυρολεῦκη.

Σκαπτὴ Ἰγλη (Σκαπτησύλη). Ἡ Σκαπτὴ Ἰγλη² ἦταν Θρακικὸς οἰκισμὸς (πόλισμα) μεταλλωρύχων, οἱ ὁποῖοι ἐκμεταλλεύονταν τὰ ἐκεῖ μεταλλεῖα³. Ἡ ἔδρυση τοῦ οἰκισμοῦ αὐτοῦ θὰ πρέπει νὰ ἀναχθῆ σὲ χρόνους πολὺ παλιότερους ἀπ' τὸν 5ο π.Χ. αἰ., ὅποτε εἶχε ἀρχίσει καὶ ἡ συστηματικὴ ἐκμετάλλευση τῶν μεταλλείων. Στὴ Σκαπτὴ Ἰγλη ἔζησε ὡς ἐξόριστος καὶ ἐδῶ ἔγραψε τὴν ἱστορία του ὁ Θουκυδίδης⁴, ὁ ὁποῖος μάλιστα εἶχε κι ἓνα μερίδιο στὰ μεταλλεῖα⁵.

Σχετικὰ μέ τὴ θέση τῆς Σκαπτῆς Ἰγλης δὲν ὑπάρχει ὁμοφωνία ἀνάμεσα στοὺς ἐρευνητές. Ἔτσι ὁ Casson, στηριζόμενος στὴ μαρτυρία τοῦ Στέφανου Βυζάντιου, σύμφωνα μέ τὴν ὁποία τὸ πόλισμα βρισκόταν ἀντικρὸν Θάσου⁶, ἀνα-

C. Lavi Fasti/ser(vus), idem f(ilius), verna domi/natus, hic situs est. Vixit/annos XVI institit tabernas/Aprianas, ab populo acceptus/idem κλπ.». Οἱ «tabernae», πού ἀναφέρονται στὴν ἐπιγραφή ἦταν ἓνα ἀπὸ κεῖνα τὰ πανδοχεῖα πού ὑπῆρχαν κατὰ μῆκος τῶν μεγάλων ρωμ. δρόμων καὶ πού καμιά φορὰ ἔδιναν τὸ ὄνομά τους καὶ στὸν τόπο, ὅπου ἦταν χτισμένα, βλ. V. Chapot, Diction. d. Ant., στή λ. «Taberna», H. K. Schneider, RE, στή λ. «Taberna», στ. 1871. Chevalier, Les voies romaines, 208-18. Ἐπίσης πρβλ. καὶ τὸ σταθμὸ «tres tabernas» (ἢ «im tabernas»), πού σημειώνουν τὰ ὁδοιπορικὰ στὴ Δυτ. Μακεδονία Itin. Anton. καὶ Itin. Hieros., ἔκδ. Wesseling, 318, 329, 607. Tafel, Viae Egnatiae pars occidentalis, 25. K. Miller, Itin. Rom. 520).

1. Βλ. X. Μαζαρόνα, ΑΕ 1934 - 35, 119 κέ., σημ. 7 καὶ σχ. 2.

2. Ἡροδ. VI, 46, 3. Πλουτ. Περὶ φυγ., 14 = Ἡ0., σ. 605 C. Κίμ., 4, 2. Lucret. VI, 808-10. V. Flaccus στὸν Fest., ἔκδ. Lindsay, σσ. 442-3. Θεοφρ. κερ. 17. Μαρκελλ. Θουκυδ. βίος, 14, 19, 25, 45, 47, Εὔσταθ. Σχολ. στὸ Διον. περιηγ., 517. Στεφ. Βυζ. στή λ. Πρβλ. καὶ τὸ ἐπιθετο «Σκαπτησουλίκος» (IG, I², 301, B, στ. 103 κέ. 116 κέ.). - Γιὰ τὸν τύπο τοῦ ὀνόματος τοῦ οἰκισμοῦ βλ. Oberhammer, RE, III A₁, στ. 446. P. Perdrizet, Scaptésylé 24, σημ. 1. G. Perrot, Mémoire sur l'île de Thasos, 17, σημ. 1. Πρβλ. καὶ Casson, Macedonia, 70, ὁ ὁποῖος συσχετίζει τὸ πρῶτο συνθετικὸ τοῦ ὀνόματος μέ τοὺς «Σκαρσαίους», πού συναντοῦμε στοὺς φορολογικοὺς καταλόγους.

3. Ὅλες οἱ πηγές ἀναφέρουν μεταλλεῖα τῆς Σκαπτῆς Ἰγλης καὶ μονάχα ὁ Στεφ. Βυζάντιος μιλά γιὰ πόλισμα: «Σκαπτησύλη πόλις Θράκης μικρὰ ἀντικρὸν Θάσου· τὸ ἔθνικὸν Σκαπτησουλίκης...».

4. Πλουτ. Περὶ φυγ., 14 = Ἡ0., σ. 605 C. Μαρκελλ. Θουκυδ. βίος, 25., 46., 47. Πι-
ονῶς καὶ ἐδῶ πέθανε, βλ. Πλουτ. Κίμ., 4, 2. Μαρκελλ. Θουκυδ. βίος, 45.

5. Θουκυδ. IV, 105, 1. Μαρκελλ. Θουκυδ. βίος, 14, 19. Πλουτ. Κίμ., 4, 2. Πρβλ. καὶ P. Perdrizet, Scaptésylé, 21 κέ.

6. Στεφ. Βυζ. στή λ. «Σκαπτησύλη».

ζητεῖ τὴ θέση του στοὺς νότιους πρόποδες τοῦ Παγγαίου, κοντὰ στὴν παραλία¹ καὶ ἀναγνωρίζει ἔχνη τῶν ἀρχαίων μεταλλείων τῆς Σκαπτῆς Ἰγλης στὶς ὀ-
'Ασημότροπες, κοντὰ στὴ σημ. Μεσορόπη Καβάλας². Οἱ ἐτυμολογικὲς ὀ-
μῶς συσχετίσεις καὶ τὰ ἐπιχειρήματα πού προβάλλει³ δὲν εἶναι πειστικά. Γι'
αὐτὸ νομίζουμε πὼς πιὸ σωστὴ εἶναι ἡ ταύτιση πού προτείνει ὁ Perdrizet, ἡ ὀ-
ποία βασίζεται στὴν ἐτυμολογία τοῦ ὀνόματος τῆς Σκαπτῆς Ἰγλης. Σύμφωνα λοι-
πὸν μέ τὸν Perdrizet, ἡ θέση τῆς πρέπει νὰ ἀναζητηθῆ στὶς ΒΑ πλαγιές τοῦ
Παγγαίου, τίς πιὸ δασωμένες, καὶ συγκεκριμένα κοντὰ στοῦ μοναστήρι τῆς Εἰ-
κοσιφοίνισσας⁴, ὅπου κατὰ τὴ μαρτυρία τῶν νεωτέρων συγγραφέων καὶ τῶν
χωρικῶν, ὑπάρχουν ἔχνη ἀρχαίων μεταλλευτικῶν ἐργασιῶν (ὄρυχεῖα)⁵, καθὼς
καὶ μιὰ — πιθανῶς ἀρχαία — πηγή⁶, πού χρησίμευε γιὰ τὸ πλύσιμο τῆς χρυ-
σόσκονης.

Ἀδριανούπολη καὶ Σκίμβερτος. Οἱ κάτοικοι τῶν δυὸ αὐ-
τῶν πολισμάτων ἀναφέρονται σὲ μιὰ ἐπιγραφή τοῦ 3ου μ.Χ. αἰ. 7. Ἄν κρίνου-
με ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἐπιγραφή αὐτὴ βρέθηκε στοὺς Φιλίππους καὶ, σύμφωνα
μέ τὴ μαρτυρία τῆς, τὰ δυὸ αὐτὰ πολισμάτα ἀνῆκαν στὴν Πεντάπολη, πού εἶ-
χε κέντρο τὴ Γάζωρο, τότε εἶναι φυσικὸ νὰ ἀναζητήσουμε τὴ θέση τους στὴν
περιοχὴ ἀνάμεσα στὴ Γάζωρο καὶ τοὺς Φιλίππους, χωρὶς βέβαια νὰ μποροῦμε νὰ
προσδιορίσουμε αὐτὴν μέ ἀκρίβεια. Ἀπ' τὰ δυὸ πολισμάτα ἡ Σκίμβερτος, ὅπως
δείχνει καθαρὰ τὸ ὄνομά της, ἦταν κτίσμα τῶν Θρακῶν, πού διατηρήθηκε ὡς τὸν
3ο μ.Χ. αἰώνα. Γιὰ τὴν Ἀδριανούπολη (πόλη ἢ πόλισμα;) δὲν ξέρουμε σίγουρα
ἂν ἰδρύθηκε στὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀδριανοῦ ἢ ἂν ἦταν παλιὸ Θρακικὸ πόλισμα, πού
ἀπλῶς μετονομάστηκε πρὸς τιμὴ τοῦ αὐτοκράτορα ἀπ' τὸν ὁποῖο ξαναχτίστηκε
ἢ εὐεργετήθηκε⁸. Πάντως ἡ συμμετοχὴ τῆς στὴν Πεντάπολη, ὀργάνωση τῶν

1. Casson, Macedonia, 77.

2. Casson, ὁ.π., 78.

3. Casson, ὁ.π., 70.

4. Perdrizet, Scaptésylé, 23. 25. Στὶς ΒΑ πλαγιές τοῦ Παγγαίου τοποθετοῦν τὴ
Σκαπτὴ Ἰγλη καὶ οἱ: Perrot, Mémoire sur l'île de Thasos, 16. Fredrich, IG, XII 8,

6. 80. Πρβλ. καὶ Γ. Μπακαλάκη, ΑΕ 1936, 37, χάρτη.

5. Heuzey - Daumet, Mission, Saint - Petersburg 1889, 96, στὸ ὁποῖο παρα-
graphique de la Macédoine (στὴ ρωσικὴ), Saint - Petersburg 1889, 96, στὸ ὁποῖο παρα-
πέμπει ὁ Perdrizet (Scaptésylé, 25, σημ. 1). Μερτζίδη, Οἱ Φίλιπποι, 54. - Ἀντίθετα ὁ Cas-
son, Macedonia, 64-5, πού ἀνέβηκε τὸ 1922 στὶς ΒΑ αὐτὲς πλαγιές τοῦ Παγγαίου δὲν
μπόρεσε νὰ βρῆ ἔχνη ἐργασιῶν.

6. Γιὰ τίς πηγές ὑδάτων στοῦ Παγγαῖο, βλ. P. Perdrizet, Scaptésylé, 24, σημ. 3,
ὅπου παρατίθενται καὶ οἱ μαρτυρίες τῶν ἀρχαίων. - Ὁ Casson, Macedonia, 60, στηριζόμε-
νος στὸ Μερτζίδη, Αἱ χῶραι τοῦ παρελθόντος, 82, παραδέχεται τὴν παράδοση, σύμφωνα μέ τὴν
ὁποία ἡ πηγή δὲν ἦταν ἀρχαία ἀλλὰ ἐμφανίστηκε τὸν καιρὸ τῆς ἔδρυσης τοῦ μοναστηριοῦ
(443/54 μ.Χ.).

7. J. Roger, BCH 62(1938)37-41.

8. Βλ. J. Roger, ὁ.π., 40.

Θρακῶν, μᾶς κάνει νὰ πιστεύουμε περισσότερο στὴ δεύτερη περίπτωση, δηλ. τῆς μετονομασίας.

Daravescos. Ὁ Daravescos, ὁ ὁποῖος δὲν πρέπει νὰ συγχέεται μὲ τὴν ἀρχαία πόλη Δραβῆσκο, μνημονεύεται ἀπὸ τὸν Πευτιγγεριανὸ πίνακα ὡς σταθμὸς τοῦ ρωμ. δρόμου Φιλίππων - Ἡράκλειας Σιντικῆς¹. Ἀπεῖχε 12 ρωμ. μίλια ἀπ' τοὺς Φιλίππους² καὶ ἡ θέση του ἀπ' ὄλους τοὺς ἐρευνητὲς τοποθετεῖται στὴ σημ. Δράμα³. Ἀπ' τὰ ἀρχαιολογικὰ ἔμωσ' εὐρήματα, πού ἀνακαλύφθηκαν στὴν πόλη αὐτή⁴, ἐξάγεται τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ Daravescos δὲν ἦταν μονάχα ἀπλὸς σταθμὸς, ἀλλὰ καὶ ἀξιόλογος vicus, πού ὑπαγόταν στὴ γειτονικὴ ρωμαϊκὴ ἀποικία τῶν Φιλίππων⁵. Ὁ ρωμαϊκὸς αὐτὸς vicus, ὅπως φανερώνουν οἱ ἐπιγραφὲς πού βρέθηκαν ἐδῶ, εἶχε χριστιανὴ στὴ θέση παλιότερης θρακομακεδονικῆς κώμης⁶.

Φίλιπποι (=Δάτο - Κρηνίδες). Ἡ σπουδαιότερη πόλη τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας κατὰ τὴ ρωμ. ἐποχὴ ἦταν οἱ Φίλιπποι, πού γιὰ τὴν ταύτισή της μὲ τὰ ἐκτεταμένα ἐρείπια ἀρχαίας πόλης, πού ἔχουν ἀνασκαφῆ κοντὰ στὰ σημερινὰ Κρηνίδες (Ράχτσα) καὶ Φίλιπποι (Σέλιανι) τῆς Καβάλας, δὲν ἔχει ἀντίρρηση κανένας ἀπολύτως ἐρευνητῆς. Ὅπως δείχνουν τὰ ἐρείπια, ἡ πόλη ἦταν χτισμένη σὲ πολὺ στρατηγικὴ θέση καὶ στὸ μέσο μιᾶς πλούσιας σὲ ἀγαθὰ περιοχῆς. Ἀπὸ βορρᾶ βαθεῖα φαράγγια καὶ γκρεμοὶ τὴν καθιστοῦσαν ἀπρόσβλητη, ἐνῶ στὰ νότια ἐκτείνονταν τὰ ἔλη, πού ἀνάμεσα σ' αὐτὰ καὶ στὴν πόλη ὑπῆρχε μονάχα μιὰ στενὴ δίοδος⁷. Δυτικὰ ἀπλωνόταν σὲ μιὰ ἔκταση 350 σταδίων μιὰ πολὺ εὐφορὴ πεδιάδα⁸ καὶ σ' ἓναν ἀπ' τοὺς γειτονικοὺς λόφους (ἀνατολικά) βρισκόταν τὰ γνωστὰ μεταλλεῖα Ἀσυλα⁹. Ἡ ἀσφάλεια τῆς πόλης ἐνισχυόταν ἀπ' τὴν ὀ-

1. *Tab. Peuting.* VIII, 2-3. Πρβλ. καὶ τὴ λατινικὴ ἐπιγραφὴ «Prima Filipica» (*Μερτζίδη*, Αἰ χῶραι, ἀρ. 10), ἡ ὁποία ἐπιβεβαιώνει τὴν πληροφορία τοῦ πίνακα ὅτι ὁ Daravescos ἦταν ὁ πρῶτος σταθμὸς τοῦ ρωμ. δρόμου Φιλίππων - Ἡράκλειας Σιντικῆς.

2. *Tab. Peuting.*, ὅ.π.

3. Βλ. *C. Müller* Πτολεμ., III, 12, 27, σ. 510. *P. Collart*, *Philippes*, 67, σημ. 1. 207, 471, 504-505, σημ. 1, 507 καὶ σημ. 2. *F. Papazoglou*, *Makedonski gradovi*, 299. *A. Κανατσούλη*, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, χάρτη.

4. *Heuzey - Daumet*, *Mission*, ἀρ. 74 [= *CIL*, III, 683]. 75 [= *CIL*, III, 640] *CIL*, III, 638, 649, 659, 667, 687, 695-99, 6115, 7349, 7355, 7357-8, 13706, 13708, 14206²⁹, 14206³⁰. *BCH* 21(1897)533. 47(1923)72-5. *Dumont - Homolle*, *Inscriptions et monuments figurés de la Thrace*, 470. *P. Lucas*, *Voyage*, I, 316 [= *Orrelli*, ἀρ. 3746 = *Cousinéry*, *Voyage*, II, 11-5 = *Le Bas*, ἀρ. 1431 = *CIL*, III, 649]. *Δήμιτσα*, ἀρ. 1016-1039, 1063-79. *Μερτζίδη*, Αἰ χῶραι, ἀρ. 1-17. *REG* 34(1921)442. *MHS* 1970, 203-6.

5. Βλ. *P. Perdrizet*, *BCH* 21(1897)538. Τοῦ ἴδιου, *Scaptésylé*, 17.

6. Βλ. *Μερτζίδη*, Αἰ χῶραι, 16-27.

7. Ἀππιαν., Ἐμφ. πολ., IV, 105. *Καντακουζ.* IV, 45.

8. Ἀππιαν., ὅ.π.

9. Γιὰ τὰ μεταλλεῖα βλ. πρὸ πάνω, σσ. 34-6.

χυρὴ ἀκρόπολη πού ὑψωνόταν στὰ βόρεια, πάνω σ' ἓνα ψηλὸ καὶ πολὺ ἀπόκρημνα λόφο.

Οἱ Φίλιπποι ἦταν παλιὰ θρακικὴ πόλη, πού παρουσιάζει συνεχὴ ζωὴ ὡς τὸ τέλος τῆς ἀρχαιότητος¹. Ἀρχικὰ ὀνομαζόταν Δάτος. Τὸ 361 π.Χ. ἀποικίστηκε ἀπὸ Θασίους καὶ μετονομάστηκε Κρηνίδες. Ὑστερα ἀπὸ 4 χρόνια ὅμως ἡ πόλη καταλήφθηκε ἀπὸ τὸ Φίλιππο Β', ὁ ὁποῖος τὴν τείχισε, ἐπαύξησε τὸν πληθυσμὸ τῆς μὲ Μακεδόνες ἀποίκους καὶ τὴ μετονόμασε Φίλιπποις². Τὸ τελευταῖο ὄνομα τῆς πόλης διατηρήθηκε καὶ κατὰ τὴ ρωμαϊκὴ ἐποχὴ, ὅποτε μεταβλήθηκε σὲ ρωμαϊκὴ ἀποικία³ καὶ γνώρισε πιά τὴ μεγαλύτερη ἀκμὴ της, ὅπως μᾶς βεβαιώνουν καὶ τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα, πού βρέθηκαν τυχαῖα ἢ ἤρθαν στὸ φῶς μὲ τὶς ἀνασκαφές⁴.

1. Γιὰ τὴν ἱστορία τῶν Φιλίππων βλ. κυρίως *P. Collart*, *Philippes, ville de Macédoine depuis ses origines jusqu'à la fin de l'époque romaine*, Paris 1937, ὅπου καὶ ἡ παλιότερη βιβλιογραφία (σσ. 19-26, 33-6). Ἐπίσης πρβλ. *P. Lemerle*, *Philippes et la Macédoine orientale à l'époque chrétienne et byzantine*, Paris 1946. *Johanna Schmidt*, *RE*, XIX, orientale à l'époque chrétienne et byzantine, Paris 1946. *Johanna Schmidt*, *RE*, XIX, orientale à l'époque chrétienne et byzantine, Paris 1946. *Johanna Schmidt*, *RE*, XIX, orientale à l'époque chrétienne et byzantine, Paris 1946. 5 στ. 2206 - 2224. *A. Κανατσούλη*, Ἡ μακεδονικὴ πόλις, «Μακεδονικά» 4(1955 - 60). 5 στ. 1961 - 63). 6(1964 - 65) passim. *F. Papazoglou*, *Makedonski gradovi u rimsko doba*, *Skopje* 1957, 297-9.

2. Τὶς πηγές γιὰ τὰ τρία διαδοχικὰ ὀνόματα τῆς πόλης βλ. στοῦ *P. Collart*, *Philippes*, 29 κέ. - Τὸ ὄνομα τῶν κατοίκων συναντιέται σὲ διαφόρους τύπους. Ἔτσι, κοντὰ στοὺς καθαρὰ ἑλληνικοὺς τύπους «Φιλίππεις» καὶ πρὸ σπάνια «Φιλίππηνοί» (βλ. *Στεφ. Βυζ.* στὴ λ. «Φίλιπποι»). Πρβλ. καὶ διάφορες ἐπιγραφές: *P. Perdrizet*, *BCH* 21(1897)108. *IG*, II², 963, στ. 3, στίχ. 18. *Le Bas*, *Voyage archéologique en Grèce*, III, section III, 1, ἀρ. 115 α, στ. 21. *IG*, VII, 2433, στ. 2, στίχ. 2. *IG*, XII 8, 209. *P. Lemerle*, *BCH* 59(1935)152, ἀρ. 44), μαρτυρεῖται ἀργότερα ὁ ξένος τύπος «Φιλίππῆσιοι» (βλ. Ἐπιστ. πρὸς Φίλιπ. Πρβλ. *W. Ramsay*, *On the Greek Form of the Name Philippians*, *JThS* 1 oct. 1899, 116), ὁ ὁποῖος ἐμφανίζεται σὰν σκόπιμη μεταγραφὴ τοῦ λατινικοῦ «Philippiensis», πού μὲ τὴ σειρὰ του προῆλθε ἀπὸ ἐπίδραση τοῦ καινούργιου ἑλληνικοῦ τύπου στὸ λατινικὸ (βλ. *W. Kubitschek*, *ÖJh* 17(1914)152). - Οἱ Φίλιπποι ἦταν ἡ πρώτη μακεδονικὴ ἀποικία πού ἴδρυσε ὁ Φίλιππος στὴ Θράκη, μέσα στὰ πλαίσια ἐνὸς εὐρύτερου προγράμματος ἀποικισμοῦ τῆς Θράκης, βλ. *G. Mihailov*, *La Thrace et la Macédoine jusqu'à l'invasion des Celtes*, *AMac* 1(1970)82-3.

3. Σχετικὰ μὲ τὴ ρωμ. ἀποικίση τῶν Φιλίππων βλ. πρὸ πάνω, σσ. 81 κέ.

4. *P. Collart*, *Philippes*, 177-83, 319-88. - *X. Μακαρόνα*, *Χρονικὰ Ἀρχαιολογικὰ*, «Μακεδονικά» 2(1941/52)652-54. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀρχαιολογικῆς ἐρευνας ὡς τὸ 1955 περίπου παρουσιάζονται συνοπτικὰ στὸν ὁδηγὸ τοῦ *Λαζαρίδη* (Οἱ Φίλιπποι, Θεσ/νικὴ 1951-1965, 1956). Βιβλιογραφία γιὰ τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἀνασκαφῶν τῆς δεκαπενταετίας 1951-1965, καθὼς καὶ γιὰ δημοσιεύσεις ἐπιγραφῶν καὶ νομισμάτων βλ. στοῦ *Φ. Πέτσα*, *Χρονικὰ Ἀρχαιολογικὰ*, «Μακεδονικά» 7(1966/67)358 καὶ σημ. 8, 360, σημ. 1-3. τοῦ ἴδιου, «Μακεδονικά» 9(1969)206. Ἐπίσης βλ. καὶ *BCH* 21(1897)530, ἀρ. 1. 22(1898)345. 24(1900)299 κέ. 44(1920)43 κέ. 407.47(1923)86 κέ. 534. 48(1924)289, 501. 49(1925)240. 53(1929)81 κέ. 55(1931)200-1, 499. 57(1933)313-79, 438 κέ. 58(1934)237, 446-83. 59(1935)70-100, 126-64, 284 κέ. 60(1936)37-65, 337, 478 κέ. 61(1937)86-102, 414 κέ. 463. 62(1938)4-50, 408-9, 428, 476. 75(1951)118. 80(1956)319. 81(1957)387. 89(1965)832. 90²(1966)885 κέ.

Γιὰ τὴν ταύτιση τῶν Φιλίππων μὲ τὶς Κρηνίδες δὲν ὑπάρχει καμιά ἀμφιβολία καὶ συμφωνοῦν τόσο οἱ ἀρχαῖοι¹, ὅσο καὶ οἱ νεώτεροι συγγραφεῖς². Διαφωνία ὑπάρχει μονάχα γιὰ τὴν ταύτισή τους μὲ τὴν πόλη Δάτο. Ἔτσι, παρὰ τὴ ρητὴ μαρτυρία τοῦ Ἀππιανοῦ γιὰ τὴν ταύτιση τῶν 3 ὀνομάτων Δάτο - Κρηνίδων - Φιλίππων³, πολλοὶ νεώτεροι ἐρευνητὲς θεωροῦν τὴ Δάτο ξεχωριστὴ πόλη, στηριζόμενοι κυρίως στὸ Στράβωνα καὶ τὸ Διονύσιο Περιηγητὴ, ποὺ συγκαταλέγουν αὐτὴν ἀνάμεσα στὶς παραλιακὲς πόλεις⁴. Τόσο ὅμως ὁ Στράβωνας⁵ ὅσο καὶ ὁ Διονύσιος⁶ τοποθετοῦν τὴ Δάτο στὴν παραλία τοῦ Στρυμονικοῦ κόλπου, πράγμα ποὺ δείχνει ὅτι δὲν ἀκριβολογοῦν. Ἄν πάρουμε ὑπόψη μας μάλιστα τὸ γεγονός ὅτι ὁ πρῶτος ἀπ' αὐτοὺς ἀναφέρει σὰν παραλιακὲς καὶ τὶς πόλεις Μύρκινο καὶ Δραβῆσκο, ποὺ ξέρουμε σίγουρα ὅτι ἦταν μεσογειακὲς, τότε μπορεῖ καίενας νὰ κρίνῃ πόση ἐμπιστοσύνη πρέπει νὰ ἔχουμε καὶ στὴ σχετικὴ μὲ τὴ Δάτο μαρτυρία του. Ἐξάλλου τὸ πρόβλημα τὸ λύνει ἡ πολύτιμη πληροφορία τοῦ Ἀρποκρατίωνα, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία τὸ ὄνομα Δάτος ἀνήκει τόσο στὴν πόλη ὅσο καὶ στὴν παρακείμενη περιοχή⁷, πράγμα ποὺ ἐπιβεβαιώνεται καὶ

Δήμιτσα, ἀρ. 927-53, 958-62, 965, 969-71, 973. «Παρνασσός» 1881, σ. 225. *Μετζιόδη*, Οἱ Φίλιπποι, Κων/λις 1897. *C. Fredrich*, Aus Philippi und Umgebung, AM 33(1908) 39-46. AD 1(1915)72-3. 21(1966), B², 366. 22(1967), B², Χρονικά, 422. 23(1968), B², Χρονικά, 352. 24(1969), B², Χρονικά, 347. REG 15(1902)84. 9(1926)273. 49(1936)371. AE 1950-51, 53 κέ. JHS, 1952, 122. 1954, 39. 1955, 24. 1959-60, 17. 1963-64, 19 κέ. Ἀ. Ὁρλάνδου, Τὸ ἔργον . . . κατὰ τὸ 1961, 73-82. 1963, 53. Δ. Λαζαρίδη, Φίλιπποι-Ρωμαϊκὴ ἀποικία, Ἀθήνα 1973. *P. Collart - P. Ducrey*, Philippines, I. Les reliefs rupestres, Paris 1975.

1. Διοδ. XVI, 3, 7, 8, 6. Στραβ. VII, ἀποσπ. 34, 41, 43. Ἀππιαν. Ἐμφ. πολ., IV, 105, 439. Σκυλ., 67 [= GGM, I, 54 κέ.]. Ἀρποκρ. στή λ. «Δατός» [= FHG, I, 256, ἀποσπ. 75, 404, ἀποσπ. 127 = Jacoby, FGGrH, II A, 54, ἀποσπ. 37]. Στεφ. Βυζ. στίς λ. «Κρηνίδες» καὶ «Φίλιπποι».

2. Πρβλ. π.χ. *Heuzey - Daumet*, Mission, 61 κέ. *P. Collart*, Philippines, 41 κέ.

3. Ἀππιαν., ὅ.π., IV, 105, 439.

4. Πρβλ. *W.M. Leake*, Travels, III, 214 κέ. *M.E. Cousinéry*, Voyage, II, 15 κέ. *Th. Tafel*, De via militari romanorum Egnatia. Pars orientalis, p. 11. *G. Perrot*, Mémoire sur l'île de Thasos, «Archives des missions scientifiques et littéraires», 2e série, 1(1864)17. Τοῦ ἴδιου, Daton, Neapolis et les ruines de Philippines, RA, 1860¹¹, 46-51. *Δήμιτσα*, Γεωγραφία, II, 557.

5. Στραβ. VII, ἀποσπ. 33: «Εἰσὶ δὲ περὶ τὸν Στρυμονικὸν κόλπον πόλεις καὶ ἕτεραι, ὅσων Μύρκιος, Ἀργίλιος, Δραβῆσκος, Δάτον . . . ».

6. Διον. Περιηγ., 517 [= GGM, II, 315]: « . . . καὶ Θάσος, ἥτις καὶ χρυσία εἶχε ποτέ, καὶ τὸ Δάτον συνώκισσε, πόλιν ἐνδοξὸν περὶ τὴν τοῦ Στρυμόνος παραλίαν». Πρβλ. καὶ *Εὐσταθ.* Σχολ. στὸν Διον. Περιηγ., 517.

7. Ἀρποκρ. στή λ. «Δατός» [= FHG, I, 256, ἀποσπ. 75 καὶ 404, ἀποσπ. 127 = Jacoby, FGGrH, II α, p. 54 ἀποσπ. 37]: «πόλις ἐπὶ Θράκης σφόδρα εὐδαίμων . . . δεδηλώκασι δὲ περὶ τε αὐτῆς καὶ τῆς παρακειμένης χώρας, ὅτε μὲν τὸ Δατὸν οὐδετέρως λέγοντες, ὅτε δὲ τὴν Δατὸν θηλυκῶς . . . ».

ἀπὸ μιᾶ ἐπιγραφῆς ἢ ὁποία ἀναφέρει τὴν χώραν τοῦ Δάτου¹. Ἔτσι δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ θεωρηθῇ πολὺ ἱκανοποιητικὴ ἢ θεωρία τοῦ *Heuzey*², σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἀρχικὰ Δάτος ὀνομαζόταν ὀλόκληρη ἢ περιοχὴ, ποὺ περιλάμβανε τὴν πεδιάδα τῶν Φιλίππων καὶ ἔφτανε πρὸς νότο ὡς τὴν παραλία. Στὴν παραλία τῆς περιοχῆς αὐτῆς ἀργότερα ἰδρύθηκε ἡ Νεάπολη καὶ στὰ μεσόγεια αὐτῆς ἡ Δάτος, ἢ κατοπινὴ πόλη τῶν Κρηνίδων - Φιλίππων³.

Fons co. Ἡ Fons co σημειώνεται στὸν Πευτιγγερικὸν πίνακα ὡς ρωμ. σταθμὸς τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ, ποὺ βρισκόταν ἀνάμεσα στοὺς Φιλίππους καὶ τὴ Νεάπολη⁴. Πρῶτος ὁ *Cuntz*, βασιζόμενος σὲ διάφορα παραδείγματα, ἀπέδειξε ὅτι τὸ σημάδι co φανερώνει μιᾶ ἀπόσταση 1 μιλίου καὶ ἀρκετὲς φορές ἀντιθετικῶς στὸν Πευτιγγ. πίνακα τὸν ἀριθμὸ 1000⁵. Ὁ ἴδιος, ἐπειδὴ τὸ σημάδι καθιστᾷ στὸν Πευτιγγ. πίνακα καὶ τὴ Νεάπολη (Καβάλα), ἀναco βρίσκεται στὸν πίνακα ἀνάμεσα στὴ Fons καὶ τὴ Νεάπολη. Ὁ *P. Collart* ὅμως ζητεῖ τὴ θέση τοῦ σταθμοῦ 1 μίλιο ἐξω ἀπὸ τὴ Νεάπολη. Ὁ *P. Collart* ὅμως ἀπέδειξε ὅτι ὁ ἀντιγραφεὺς τοῦ Πευτιγγερικανοῦ πίνακα, ἀγνοώντας τὴ σημασία τοῦ συμβόλου co, ἔκανε λάθος καὶ τὸ τοποθέτησε ἀνάμεσα στὴν Fons καὶ τὴ Νεάπολη ἀντὶ τῆς ὀρθῆς τοποθέτησης του ἀνάμεσα στοὺς Φιλίππους καὶ τὴ Νεάπολη, δηλ. ἀνέγραψε Fons co ἀντὶ τοῦ σωστοῦ co Fons⁶.

Ἔτσι, σύμφωνα μὲ τὴν ὀρθὴ παρατήρηση τοῦ *Collart*, ὁ σταθμὸς θὰ πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ 1 μίλιο ἐξω ἀπὸ τοὺς Φιλίππους καὶ νὰ ταυτισθῇ μὲ τὴ σημάδι πηγὴ ποὺ βρίσκεται κοντὰ στὸ Ντικιλὶ Τάς, πλάι σὲ μιᾶ συστάδα δέντρων⁷, ὅπου σώζονται καὶ τὰ εἰσώπια ἐνός ρωμ. οἰκοδομήματος⁸. Ἡ ταύτιση τοῦ σταθμοῦ μὲ τὴ θέση αὐτῆ δικαιολογεῖ τὴν ὀνομασία του (Fons), συμφωνεῖ μὲ τὴ ὁμοῦ μὲ τὴ θέση αὐτῆ δικαιολογεῖ τὴν ὀνομασία του (Fons), συμφωνεῖ μὲ τὴ χιλιομετρικὴ ἐνδειξη τοῦ πίνακα καὶ ἀκόμη ἐπιβεβαιώνεται ἀπ' τὰ σωζόμενα εἰσώπια καὶ τὶς ἐπιγραφές, ποὺ θὰ ἀνήκαν στὸ σταθμὸ. Ὅπως φαίνεται ἀπ' τὰ πολυάριθμα ἐπιτύμβια μνημεῖα, τὸ τμήμα αὐτὸ τῆς Ἐγνατίας ἀπὸ τοὺς Φιλίππους ὡς τὴ

1. Βλ. *Γ. Μπακαλάκη*, AE 1936, 38 καὶ σημ. 1 (πρβλ. καὶ χάρτη, στή σ. 37).

2. *Heuzey - Daumet*, Mission, 60-65. Τὴν ἀπόψη τοῦ *Heuzey* τὴν υιοθέτησαν πολλοὶ ἐρευνητὲς, βλ. *Philippson*, RE, στή λ. «Daton». *C. Fredrich*, IG, XII 8, 81. *P. Perdrizet*, Scaptésylé, 13 καὶ σημ. 2. *Fr. Bilabel*, Die ionische Kolonisation, 182. *St. Caszson*, Macedonia, 66-8. *P. Collart*, Philippines, 40, 42-3. *F. Papazoglou*, Mak. gradovi, 298.

3. Σύμφωνα μὲ τὸν Ἀππιανὸν, ὅ.π., τὸ ἀρχαιότερο ὄνομα τῆς πόλης ἦταν Κρηνίδες καὶ ἔχῃ Δάτος (πρβλ. καὶ *Θεοφρ.* Φυσ. αἰτ., V, 14, 5-6). Ἀπ' τὶς περισσότερες ὅμως πηγὲς μᾶς παραδίδεται σὰν ἀρχαιότερο ὄνομα τῆς πόλης τὸ «Δάτος», πρβλ. *Διοδ. XVI*, 3, 7. *Στραβ. VII*, ἀποσπ. 34, 41, 43. Ἀρτεμίδωρο (Στεφ. Βυζ. στή λ. «Φίλιπποι»).

4. *Tab. Peuting.*, segm. VIII, 3. Πρβλ. *Tafel*, Via Egnatia. Pars orientalis, 12.

5. *O. Cuntz*, *ÖJh* 11(1899)80 κέ. 85 κέ.

6. *P. Collart*, Philippines, 498 καὶ σημ. 2.

7. Τὴν ταύτιση αὐτὴ πρότεινε πρῶτος ὁ *Heuzey*, Mission, 43, καὶ τὴ δέχτηκαν ὁ *Δήμιτσα*, Ἡ Μακεδονία, σ. 774 καὶ ὁ *P. Collart*, Philippines, 498.

8. Πρβλ. καὶ τὶς ἐπιγραφές ποὺ βρέθηκαν ἐδῶ: *Δήμιτσα*, Ἡ Μακεδονία, ἀρ. 997-1009.

Fons οὐ σχημάτιζε μιὰ ἀληθινὴ ὁδὸ τύμβων.

Νεάπολη. Μετὰ τὴν Ἀμφίπολη καὶ τοὺς Φιλίππους, ἡ πιὸ ἀξιόλογη πόλις τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας ἦταν ἡ Νεάπολη¹ ἢ Νέα Πόλις² καὶ Νεόπολις(;) ³, ἡ ὁποία στοὺς φορολογικοὺς καταλόγους τοῦ 5ου π.Χ. αἰ. χαρακτηρίζεται ὡς Νεάπολις ἐν Θράκη⁴ ἢ Νεάπολις παρ' Ἀντισάραν⁵, πρὸς διάκριση ἀπὸ τὴν ὁμώνυμη πόλη τῆς Χαλκιδικῆς καὶ τὴν ἄλλη στὴν περιοχὴ τοῦ Ἑλλάσποντου⁶. Ἡ Νεάπολη ἦταν ἀποικία μᾶλλον τῶν Θασίων⁷, ἡ ὁποία ἰδρύθηκε ἀπ' τὸν 5ο π.Χ. αἰ., ὅπως δείχνουν τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματά της, καὶ

1. Σκυλ., 67 [= GGM, I, 54]. Στραβ. VII, ἀποσπ. 32, 36. Πραξ. Ἀποστ. XVI, 11 - 2. Πτολεμ. III, 12, 7. Ἀππιαν. Ἐμφ. πολ., IV, 446. Γαλλην., Περὶ τῆς τῶν ἀπλῶν φαρμάκων κράσεως καὶ δυνάμεως, IX, 2, ἐκδ. Kuhn, t. XII, p. 172. Προκοπ. Περὶ κτισμ., IV, 4. Ἱεροκλ., 640 (ἐκδ. Wesseling). Κ. Πορφυρογ., 49, 19 β. SEG 5(1931), Hellenotamiorum Tabulae: 1, IV, 9-10. 5, III, 13-4. 6, I, 18. 8, I, 20, 9, II, 3. 10, III, 5. 11, II, 19. 13, III, 32 [= IG, I², 191, 9. 195. 25. 198, 20. 199, 3, 200, 5]. (Πρβλ. καὶ τὸ ἐθνικὸ «Νεοπολίται», SEG, ὅ.π., 12, II, 28. 19, VI, 20. 20, VI, 3-4. 21, V, 14-5. 22, II, 36-7. 23, Philippes, 181 καὶ σημ. 1). Liv. XXXVIII, 41. Plin. H.N., IV, 11 (18). Itin. Anton. καὶ Itin. Hieros. ἐκδ. Wesseling, 321 καὶ 603. Tab. Peuting., segm. VIII, 3. Μιλιάριο τῆς Ἑγνατίας ὁδοῦ (βλ. BCH 59(1935)407, ἀρ. 2. Ἐπίσης ἡ πόλη ἀναφέρεται στὸ δελφικὸ κατὰ-λογο τῶν θεαροδόκων (βλ. BCH 45(1921)17).
2. Σκυμν., 659 [= GGM, I, 222]. Ἀππιαν. Ἐμφ. πολ., VI, 106, 446. Πολυαιν. IV, 2, 22. Δίων Κασσ. Ρωμ. Ἰστ., XLVII, 35, 3. IG, I², 108, στ. 35. SGDI, II, 2580, στ. 77.
3. Γιὰ τὸν τύπο αὐτὸν τοῦ ὀνόματος βλ. P. Collart, Philippes, 102, σημ. 1, ὁ ὁποῖος, παρὰ τὴ γνώμη καλιότερων ἐρευνητῶν, ἀπορρίπτει τὴν ὑπαρξὴ τῆς γραφῆς «Νεόπολις».
4. SEG 5(1931), Hellenotamiorum Tabulae: 1, VI, 9-10 [= IG, I², 191, 9].
5. SEG, ὅ.π., 5, III, 13-4 [= IG, I², 195, 25]. Πρβλ. καὶ τὸ ἐθνικὸ «Νεοπολίται παρ' Ἀντισάραν» (SEG, ὅ.π., 20, VI, 3-4. 21, V, 14-5. 22, II, 36-7. 23, II, 48-9. 25, I, 19-20 [= 16, I², 210, 3. 211, 14. 212, 36. 213, 40. 216, 18].
6. Οἱ δύο αὐτὲς πόλεις ἀναφέρονται στοὺς φορολογικοὺς καταλόγους τῆς Ἀττικοδηλιακῆς συμμαχίας ἀντιστοίχως ὡς «Νεάπολις Μενδαίων» καὶ «Νεάπολις ἀπ' Ἀθηνῶν» (IG, I², 332. SEG 5(1931), index, σ. 34).
7. Γιὰ τὴν προέλευση τῶν ἀποίκων τῆς Νεάπολης ὑπάρχει μεγάλη διαφωνία. Ἔτσι ὀρισμένοι ὑποστηρίζουν ὅτι πρόκειται γιὰ ἀποικία τῶν Θασίων, ἄλλοι τῶν Ἑρετριέων καὶ ἄλλοι τῶν Ἀθηναίων, βλ. P. Collart, Philippes, 112-32, ὅπου παρατίθενται καὶ συζητοῦνται τὰ ἐπιχειρήματα τῶν ἐρευνητῶν πού ὑποστηρίζουν καθεμιά ἀπ' τὶς τρεῖς αὐτὲς ἀπόψεις μετὰ τὴ διαφορά ὅμως ὅτι ὁ ἴδιος ὑποστηρίζει, ἐσφαλμένα κατὰ τὴ γνώμη μας, τὴν ἀπόψη ὅτι πρόκειται γιὰ ἀποικία τῶν Ἑρετριέων. Νομίζουμε ὅτι πιὸ πιθανὴ εἶναι ἡ ἀπόψη, σύμφωνα μετὰ τὴν ὁποία ἡ Νεάπολη ἦταν θασιακὴ ἀποικία, πού τὴ διατύπωσε πρῶτος ὁ A. Wilhelm, «Goett. Gel. Anz.» 10(1903)777 καὶ SAWW 166(1966)34 καὶ τὴ δέχτηκαν πολλοὶ ἄλλοι ἐρευνητές, ὅπως: C. Fredrich, IG, XII, 8, p. 80. B.V. Head - Σβορώνος, 262. F. Babel, Die ionische Kolonisation, «Philob.», Suppl. XIV 1, 1921, p. 182. H. Gaebler, Die antiken Münzen Nord - Griechenland, III, 2, p. 79. A. - M. Bon, BCH 60(1936)174. Δ. Λαζαρίδης, Νεάπολις - Χριστούπολις - Καβάλα (Ἰδιόμορφος Μουσείου Καβάλας), Ἀθήνα 1969, 14.

διατηρήθηκε σ' ὅλη τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὴ βυζαντινὴ ἀκόμη ἐποχὴ (μετὰ τὸ ὄνομα Χριστούπολη)¹. Τὴ ρωμ. ἐποχὴ ἡ πόλη χρησίμευσε ὡς ἐπίγειο τῶν Φιλίππων² καὶ σ' αὐτὴν ὑπῆρχε *mutatio* (σταθμὸς ἀλλαγῆς ἵππων) τῆς Ἑγνατίας ὁδοῦ³, ἡ ὁποία περνοῦσε ἀπὸ δῶ.

Σχετικὰ μετὰ τὴ θέση τῆς Νεάπολης, παρὰ τὶς ἀντίθετες ἀπόψεις ὀρισμένων παλιῶν ἐρευνητῶν⁴, σήμερα ὅλοι πιὰ θεωροῦν ἀπόλυτα βέβαιη τὴν ταύτισή της μετὰ τὴ σημ. Καβάλα, πού εἶχε προταθῆ ἀκόμη ἀπ' τὸν περασμένο αἰῶνα, ἀλλὰ ἐνισχύθηκε μετὰ περισσότερα ἐπιχειρήματα καὶ δεδομένα τὰ τελευταῖα χρόνια⁵. Ἡ ταύτιση αὐτὴ συμφωνεῖ πρῶτα - πρῶτα μετὰ τὶς μαρτυρίες τῶν φιλολογικῶν πηγῶν, σύμφωνα μετὰ τὶς ὁποῖες ἡ Νεάπολη βρισκόταν στὴν παραλία καὶ κοντὰ στὸ Νέστο⁶. Ἐπειτα ἡ ἀπόσταση Φιλίππων - Καβάλας (16 χιλμ.) ἀνταποκρίνεται περίπου στὴν ἀπόσταση (10-12 μιλίων) τῆς Νεάπολης - Φιλίππων, πού μᾶς δίνουν τὰ Ὀδοιπορικὰ⁷. Τέλος τὴν ταύτιση αὐτὴν ἐπιβεβαιώνουν καὶ τὰ

1. Γιὰ τὴν ἱστορία τῆς πόλης βλ. G. Perrot, Daton, Neapolis et les ruines des Philippes, RA, 1860, 45 κέ. Hiller von Gaertringen, RE, XVI, στ. 2110-2, στή λ. «Neapolis». Γ. Μπακαλάκη, Νεάπολις - Χριστούπολις - Καβάλα, AE 1936, 1 κέ. P. Collart, Philippes, 112-32. J. Pouilloux, Recherches sur l'histoire et les cultes de Thasos, I, Paris 1954, passim. F. Papazoglou, Mak. gradovi, 296-7. Δ. Λαζαρίδης, Νεάπολις - Χριστούπολις - Καβάλα (Ἰδιόμορφος Μουσείου Καβάλας), Ἀθήνα 1969, 13-27.
2. P. Collart, Philippes, 104.
3. Itin. Anton. καὶ Itin. Hieros., ἐκδ. Wesseling, 321 καὶ 603. Tab. Peuting., segm. VIII, 3.
4. Πρβλ. M.E. Cousinéry, Voyage, II, 32, 109, 116-24. Th. Tafel, De via romanorum militaris Egnatia. Pars orientalis, Tübingen 1842, 14. Egnatia, II, 13. Leake, Travels, III, 180, 217, 224. G. Perrot, Daton, Neapolis et les ruines des Philippes, RA, 1860, 45 κέ. Δήμιτσα, Γεωγραφία, II, 560 κέ. καὶ Μακεδονία, 754-64. αὐτοὶ τοποθετοῦν τὴ Νεάπολη κοντὰ στὴν Παλιὰ Καβάλα (Ἐσκι - Καβάλα) καὶ στὸ χωριὸ τῶν Ἐλευθερῶν. Ἄλλοι πάλι (Χρυσόχοος, «Παρνασσός» 1892, 721. Svoronos, L' hellénisme, 17) ἐντοπίζουν τὴ θέση της στὴν Καλαμίτσα (ἀρχαία Ἀντισάρα).
5. Βλ. Μελετίου, Γεωγραφία, Βενετία 1828, 393. Conze, Reisen auf den Inseln des thraek. Meeres, 1860, σ. 3, σημ. 1 καὶ χάρτη. Desdèvises-du-Dezert, Géographie, 415. Heuzey - Daumet, Mission, 18-20. S. Reinach, BCH 6(1882)267. Στ. Μεωτζίδης, Αἱ χώραι τοῦ παρελθόντος, Ἀθήνα 1885, 93 καὶ Φίλιπποι, Κων/λις 1897, 35. P. Perdrizet, BCH 21(1897)540. O. Cuntz, ÖJh 2(1899)86. C. Fredrich, AM 2(1908)42 καὶ IG, XII 8, p. 80. E. Babelon, Traité des monnaies, 2^ο μέρος, 1, σ. 1191. B. Head - Σβορώνος, 262. M.N. Tod, A Selection of Greek Historical Inscriptions, 208-10. St. Casson, Macedonia, 34 καὶ χάρτη. H. v. Gaertringen, RE, στή λ. «Neapolis». Γ. Μπακαλάκη, Νεάπολις - Χριστούπολις - Καβάλα, AE 1936, 3 καὶ σημ. 1. 36. F. Papazoglou, Mak. gradovi, 296. P. Collart, Philippes, 104-8. Δ. Λαζαρίδης, Νεάπολις - Χριστούπολις - Καβάλα, Ἀθήνα 1969, 13 κέ. κᾶ.
6. Βλ. Σκυλ., 67 [= GGM, I, 54]. Liv. XXXVIII, 41, 9. Στραβ. VII, ἀποσπ. 32. 36. Plin. H.N., IV, 11(18). Πτολεμ. III, 12, 7.
7. P. Collart, Philippes, 104, σημ. 6, ὅπου ἐλέγχονται οἱ χιλιόμετρικὲς ἐνδείξεις γιὰ

ἀρχαιολογικά εὐρήματα τῆς Καβάλας¹, καθὼς καὶ τὸ περίφημο ἱερό τῆς Παρθένου ποῦ ἀνακαλύφθηκε σ' αὐτήν².

¹ Ἀντισάρα. Ἡ Ἀντισάρα³ (ἢ Τισάρα)⁴ ἦταν παραλιακὴ πόλη, ποῦ χρησίμευε ὡς ἐπίγειο τῶν Δατηνῶν⁵ καὶ πιθανῶς ὡς ἐμπόριον τῶν Θασίων⁶. Τ' ὄνομά της, ἂν πιστέψουμε στὸν Ἀρμενίδα⁷, ἀποδίδονταν καὶ σ'

τὴν ἀπόσταση Νεάπολης - Φιλίππων, ποῦ μᾶς δίνουν τὰ Ὀδοιπορικὰ καὶ οἱ συγγραφεῖς Ἀππιανὸς καὶ Γαλληνός.

1. Γ. Μπακαλάκη, Νεάπολις - Χριστούπολις - Καβάλα, ΑΕ 1936, 1 κέ. P. Collart, Philippes, 107 κέ. - Γιὰ τὰ διάφορα ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα βλ. Heuzey - Daumet, Mission, 1, 3-6, 10. Δήμιτσα, Ἡ Μκεδονία, ἀρ. 974 - 84. Γ. Μπακαλάκη, Νεάπολις - Χριστούπολις - Καβάλα, ΑΕ 1936, 28-36 [= JHS 59(1939)201]. Τοῦ ἴδιου, Ἀνασκαφὴ ἐν Καβάλα καὶ τοῖς πέριξ, ΠΑΕ 1938, 75-81. Τοῦ ἴδιου, Πύργος Ὑπέρικλος, «Προσφορὰ εἰς Στέλιωνα Κυριακίδην», 499-507. Χ. Μακαρόνα, Χρονικὰ Ἀρχαιολογικά, «Μακεδονικά» 2(1941/52)650-52. Φ. Πέτσα, Χρονικὰ Ἀρχαιολογικά, «Μακεδονικά» 7(1966/67)357-58, 204-205. ΑΔ 16(1960)219-20. 17(1961/62), Β', Χρονικά, 235-8. 18(1963), Β², Χρονικά, 257. 19(1964)73-8, 370 κέ. 20(1965), Β³, Χρονικά, 467. 22(1967), Β², Χρονικά, 417. BCH 62(1938)476-7. 80(1956)319. 83(1959)717. 84(1960)805-6. 90²(1966)886. REG 51(1938)442. 77(1964)187, ἀρ. 263. Δ. Λαζαρίδη, Νεάπολις - Χριστούπολις - Καβάλα (Ὁδηγὸς Μουσείου Καβάλας), Ἀθήνα 1969, passim.

2. Γιὰ τὸ ἱερό βλ. Heuzey - Daumet, Mission, σ. 21, ἀρ. 5 [= Heuzey, Mon. la Thrace, ἀρ. 110 β - 29 = Δήμιτσα Ἡ Μκεδονία, ἀρ. 975 = Collart, Philippes, 109 καὶ σημ. 1. Γ. Μπακαλάκη, Ἐκ τοῦ ἱεροῦ τῆς Παρθένου ἐν Νεαπόλει, ΑΕ 1938, 106-154. ΠΑΕ 1937, 75 κέ. 1938, 75 κέ. ΑΔ 16(1960), Χρονικά, 219-20. 17(1961/62), Β², Χρονικά, 235 κέ. 18(1963), Β², Χρονικά, 257. 19(1964), Β³, Χρονικά, 370-2. BCH 60(1936)480. 62(1938)476. 83(1959)805 κέ. 84(1960)831 κέ. 85(1961)831-2. 90² (1966)886. JHS 1959/60, 16. 1963/64, 20. 1964/65, 22. AR 1959, 16. 1960/61, 20. 1963/64, 20. 1964/65, 22. BS 2(1961), 2, 287 κέ. 4(1963), 2, 409 κέ. Δ. Λαζαρίδη, Ἀρτεμις Ὀπιταῖς ἐξ ἐπιγραφῆς τῆς Νεαπόλεως, «Μακεδονικά» 2(1941/52)263 κέ. Γ. Μπακαλάκη, Τραπεζοφόρο ἀπὸ τὸ ἱερό τῆς Παρθένου, «Ἑλληνικά» 15(1957)324 κέ. D. Lazaridis, Fouilles dans la région du Pangée (VIIe congrès intern. d' arch. class., Paris 1963), Paris 1965, 255 κέ.

3. SEG 5 (1931), Tabulae Hellenotamiorum, 5, III, 13-4. [= IG, I², 195, 26]. 20, VI, 3-4. 21, V, 14-5. 22, II, 36-7. 23, II, 47-8. 25, I, 19-20 [= IG, I², 210, 4, 211, 15. 212, 37. 213, 41, 216, 9]. Ἀθην. I, 31α [= FHG, IV, 339, ἀποσπ. 6]. Στεφ. Βυζ. στή λ. «Ἀντισάρα». Πρβλ. RE, I, στ. 2535, 27, στή λ. «Antisara». Ὁ Σβορώνος (L' héliénisme, 70 καὶ πίν. IX, 42-3) ἀποδίδει στὴν πόλη αὐτὴ μιὰ σειρά νομισμάτων, ὅμοιων μὲ τὰ τῆς Νεάπολης, τὰ ὁποῖα δὲν φέρουν κεφάλι τῆς Παρθένου, ἀλλὰ πάνω ἀπ' τὸ γοργόνειο τὸ μόνόγραμμο «Α».

4. Στεφ. Βυζ., ὅ.π.

5. Ὁ.π. Στὴν Ἀντισάρα, ὅπως καὶ στὴ Νεάπολη, θὰ πρέπει νὰ ἀναζητήσουμε καὶ τὰ ναυπηγεῖα τοῦ Δάτου ποῦ ἀναφέρει ὁ Στράβωνας (VII, ἀπόσπ. 33, 36).

6. Βλ. Γ. Μπακαλάκη, Ἀνασκαφὴ ἐν Καλαμίτσα Καβάλας, ΠΑΕ 1935, 41.

7. Ἀρμεν. στὸν Ἀθην., ὅ.π.

ὀλόκληρη τὴ γειτονικὴ τῆς παραλιακῆ ζώνη, τὴ γνωστὴ ὡς βιβλία χώρα¹. Ἄν κρίνουμε ἀπὸ τοὺς φορολογικοὺς καταλόγους τῆς Ἀττικοδηλιακῆς συμμαχίας², ὅπου τ' ὄνομά της χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ καθορίση καὶ νὰ ξεχωρίση τὴ Νεάπολη ἀπὸ ἄλλες ὁμώνυμες πόλεις (Νεάπολις παρ' Ἀντισάραν), θὰ πρέπει ἢ Ἀντισάρα νὰ βρισκόταν πολὺ κοντὰ στὴ Νεάπολη (σημ. Καβάλα) καὶ νὰ ἦταν ἀρχαιότερη ἀπ' αὐτὴν καὶ πολὺ γνωστὴ στοὺς ἀρχαίους ἀκόμη πρὶν ἀπ' τὴν ἰδρυση τῆς Νεάπολης. Τὸ γεγονός ὅτι δὲν ἔχουμε καμιὰ μαρτυρία τῶν πηγῶν γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τῆς πόλης κατὰ τὴ ρωμαϊκὴ ἐποχὴ, μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι ἡ πόλη παράκμασε μετὰ τὴν ἰδρυση τῆς Νεάπολης καὶ ὡς τὴ ρωμαϊκὴ ἐποχὴ εἶχε πιά ἐξαφανιστῆ.

Ἡ θέση τῆς Ἀντισάρας ὀρίζεται, χωρὶς καμιὰ ἀμφιβολία, στὴ σημ. Καλαμίτσα — 2 χιλμ. περίπου δυτικὰ τῆς Καβάλας —, ὅπου μαρτυρεῖται ἡ ὑπαρξὴ ἀρχαίας πόλης ἀπὸ τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα³ καὶ κυρίως ἀπὸ τὰ ἐκεῖ σωζόμενα ἐρείπια ἀρχαϊκῶν τειχῶν, ποῦ εἶναι χτισμένα μὲ πολυγωνικὲς πέτρες⁴. Τὴν ταύτιση αὐτὴ, ποῦ εἶναι σύμφωνη μὲ τὶς ἐνδείξεις τῶν πηγῶν, τὴν πρότεινε πρῶτος ὁ Welch⁵ καὶ τὴ δέχτηκαν ὅλοι οἱ νεώτεροι ἐρευνητές⁶. Ἐνῶ ὅμως ὁ Welch ὑποστήριξε ὅτι ἡ πόλη ἦταν τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων, ὁ Casson ἀπέδειξε, μὲ βάση τὰ ὄστρακα ἀγγείων ποῦ βρέθηκαν στὴ θέση αὐτὴ, ὅτι ἡ χρονολογία τῆς ἰδρυσῆς της ἀνάγεται στὰ ἀρχαϊκὰ χρόνια. Τὴν ἀποψη τοῦ Casson ἤρθαν νὰ ἐνισχύσουν ἀργότερα καὶ τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα τοῦ βου π.Χ. αἰ., ποῦ ἀποκομίστηκαν ἀπὸ τὶς ἀνασκαφὲς τοῦ καθηγητῆ Μπακαλάκη⁷.

Ὁ Ἰ σ Ὑ μ η (= Αἰσὺμη, Ἡμαθία). Δυτικὰ τῆς Ἀντισάρας στὴν περικτὴ παραλία βρισκόταν ἡ Οἰσὺμη⁸, ἀποικία τῶν Θασίων μὲ ἀξιόλογο λιμάνι⁹, ἡ

1. Γι' αὐτὴν βλ. παρακάτω, σ. 197.

2. SEG, ὅ.π.

3. Βλ. BCH 44(1920)407. 60(1936)482. 61(1937)468. Γ. Μπακαλάκη, Ἀνασκαφὴ ἐν Καλαμίτσα, ΠΑΕ 1935, 29-42. 1936, 74-81. 1937, 59-67. Γ. Οἰκονόμου, ΠΑΕ 1935, 15-7.

4. Γ. Μπακαλάκη, ὅ.π. P. Collart, Philippes, 90.

5. F.B. Welch, BSA 23(1918/19)66 [= JHS 56(1936)149]. Πολὺ νωρίτερα ἀκόμη καὶ ἀπ' αὐτὸν ὁ Heuzey, Mission, 32, εἶχε ὑποδείξει ὅτι στὰ ἐρείπια αὐτὰ ἔπρεπε νὰ ἀναζητηθῆ ἡ ἀρχαία Ἀντισάρα.

6. Βλ. Γ. Μπακαλάκη, ὅ.π., 1935, 42. P. Collart, Philippes, 89-91.

7. Γ. Μπακαλάκη, ὅ.π.

8. Θουκυδ. IV, 107, 3. Σκνλ., 67 [= GGM, I, 221]. Ψευδο - Σκνμν., 656. Ἐφορ. στὸν Ἀρποκρ. στή λ. «Οἰσὺμη». Διοδ. XII, 68, 4. Plin. H.N., IV, 42. Πλουτ. Αἰμ., 23. Πτολεμ. III, 12, 7. Ἀρμεν. στὸν Ἀθην. I, 31α. Στεφ. Βυζ. στή λ. «Οἰσὺμη». Plassart, Théorodoques, BCH 45(1921)17 [= L. Robert, Hellenica, I, 89, 4]. BCH 7(1883)198 κέ. Βλ. καὶ SGI, II, 2600 [= R. Flacelière, Les Aitolians à Delphes, Paris 1937, app. II, n. 77 β, 484]. 2580, 76. C. Fredrich, IG, XII 8, p. 80. Πρβλ. νόμισμα μὲ τὴν ἐπιγραφή «[Οἰ]συμαίων», Heuzey - Daumet, Mission, 31 κέ. Rev. Numism. 1925, 18. A. - M. Bon,

όποια φαίνεται πώς ήταν μιὰ ἀπὸ τὶς ἀρχαιότερες πόλεις τῆς περιοχῆς, ἀφοῦ ἀναφέρεται ἀκόμη ἀπὸ τὸν Ὅμηρο, μὲ τὴ γραφὴ *Αἰσύμη*, ὡς πατρίδα τῆς Κασσιάνειρας, γυναικῆς τοῦ Πριάμου¹. Ὅπως συμπεραίνει κανεὶς ἀπ' τὶς πηγές, ἡ πόλη χτίστηκε πρὶν ἀπὸ τὴ θασιακὴ ἀποίκισις καὶ παρουσιάζει συνεχὴ ζωὴ ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα χρόνια ὡς τὸ τέλος τῆς ἀρχαιότητος². Μετὰ τὴ μακεδονικὴ κατάκτηση ἡ πόλη πῆρε, ὅπως μᾶς πληροφορεῖ ὁ Ψευδο-Σκύμνος, τὸ καθαρὰ μακεδονικὸ ὄνομα Ἡμαθία³, χωρὶς ὅμως νὰ παύσῃ νὰ γίνεται παράλληλα καὶ χρῆση τοῦ κλασσικοῦ ὀνόματος *Οἰσύμη*⁴. Τέλος τῆ βυζαντινῆ ἐποχῆ, σύμφωνα μὲ μιὰ χειρόγραφη σημείωσις σ' ἓνα κώδικα τῆς Γεωγραφίας τοῦ Πτολεμαίου, ἡ πόλη ὀνομαζόταν Ἀνακτορόπολις⁵.

Ὅλοι οἱ ἐρευνητὲς συμφωνοῦν ὅτι ἡ Οἰσύμη πρέπει νὰ ταυτιστῆ μὲ τὰ ἐρεῖπια ἀρχαίας πόλης, πού σώζονται σ' ἓνα ὄχυρὸ λόφο στὸ βάθος τοῦ λιμανιοῦ

BCH 60(1936)174. Collart, Philippes, 85 καὶ πίν. XXIII, 6). - Σ' ἓνα κώδικα τοῦ Ψευδο-Σκύμνου συναντιέται καὶ ἡ γραφὴ «Αἰσύμη» καὶ σ' ἓνα ἄλλο τοῦ Διόδωρου ἡ γραφὴ «Σύμη». Πρόκειται μᾶλλον γιὰ λάθος τοῦ ἀντιγραφέα, γιατί ἀπὸ πρῶθεν ἀλλοῦ δὲν μᾶς εἶναι γνωστὲς οἱ γραφὲς αὐτές. Προβλήματα παρουσιάζει ἡ ταύτιση τῆς πόλης μὲ τὴν Ἀντισάρα καὶ τὴ βίβλια χώρα, γιὰ τὴν ὁποία μιλά — πιθανῶς ἐσφαλμένα — ὁ Ἀρμενίδας (στὸν Ἀθην., ὅ.π.).

9. Θουκυδ. IV, 107, 3. Ψευδο - Σκυλ., 67 [=GGM, I, 54]. Ψευδο - Σκυμν., 656 [=GGM, I, 221.] Διοδ. XII, 68, 4.

1. Ὅμηρ. Ἰλ. VIII, 304 κέ. *Etym. Magn.*, στή λ. «Αἰσύμηθεν». Σούδα, στή λ. *Στεφ. Βυζ.*, στή λ. Τὴν ταύτιση τῆς Ὀμηρικῆς «Αἰσύμης» μὲ τὴν «Οἰσύμη» μᾶς τὴ διαβεβαιώνει ὁ Στέφανος Βυζάντιος, στή λ. «Οἰσύμη» πόλις Μακεδονίας. Θουκυδίδης τετάρτη ἡ νῦν Ἡμαθία τὸ ἔθνηκόν Οἰσημαῖος ταύτην Αἰσύμην Ὅμηρος ἔφη». Ὁ E. Oberhammer, RE, XVII 2, σ. 2288, στή λ. «Oisyme», σχετίζει πολὺ σωστὰ τὴν ἀλλαγὴ τῆς διφθόγγου Αι σέ Οι μὲ τὴν ἀποίκισις τῆς πόλης ἀπὸ τοὺς Θασίους τὸν 7ο π.Χ. αἰ.

2. Γιὰ τὴν ἱστορίαν τῆς πόλης βλ. E. Oberhammer, RE, XVII 2, σ. 2288-9. P. Collart, Philippes, 80, 82-3, 90 καὶ σημ. 6. F. Papazoglou, Mak. gradovi, 293.

3. Ψευδο - Σκυμν. 656 [=GGM, I, 221]: «Μετ' Ἀμφίπολιν δ' ἡ πρότερον Οἰσύμη πόλις Θασίων γενομένη, μετὰ δὲ ταῦτα Μακεδόνων, ἀπὸ τῆς Μαιέσσσης Ἡμαθίας τε λεγομένη. Ἐξῆς Νέα πόλις ἐστὶ...». Πρβλ. καὶ *Στεφ. Βυζ.*, ὅ.π. «Ἐστὶ ὡς Ἀἰμαθία» μνημονεύεται ἀπὸ τὸ *Λίβιο* (XLIII, 7, 10. XLIV, 44, 5-6) καὶ ἀργότερα ἀπὸ τὸ *Στράβωνα* (VII, ἀστράβωνα Ἡμαθία εἶναι ἡ περικτὴ Οἰσύμη ἢ F. Papazoglou, Mak. gradovi, 293, σημ. 63, πάλι πιστεύει ὅτι αὐτοὶ μιλοῦν γιὰ κάποια ἄλλη Ἡμαθία.

4. Ἐστὶ ὡς «Οἰσύμη» ἀναφέρεται σὲ δύο ἐπιγραφὰς τῶν Δελφῶν (τοῦ 220/219 (:) π.Χ. καὶ τοῦ 175 π.Χ.), βλ. *SGDI*, II, 2600 [= R. Flacelière, Les Aitolians à Delphes, Paris 1937, app. II, n. 77 β, p. 484]. 2580, 76. Πρβλ. καὶ C. Fredrich, IG, XII 8, p. 80. Ἐπίτ. ἀρ. 4]. BCH 7(1883)198 κέ.

5. Müller, Πτολεμ., p. 496. Ὁ Καντακουζηνός (III, p. 114, ἐκδ. Βόννης) ταυτίζει, προφανῶς ἐσφαλμένα, τὴν Ἀνακτορούπολιν μὲ τὴν Ἡρόναια γιὰ τὴν ἐσφαλμένην ταύτιση τοῦ Καντακουζηνοῦ βλ. F. Papazoglou, Mak. gradovi, 295 καὶ σημ. 70. - Γιὰ τὴν ταύτιση Οἰσύμης - Ἀνακτορούπολης πρβλ. P. Collart, ὅ.π., 84-5. F. Papazoglou, ὅ.π., 294-5.

τῶν Ἐλευθερῶν καὶ πολὺ κοντὰ στὸ σημ. χωριὸ Ν. Πέραμος¹. Συγκεκριμένα στὸ λόφο αὐτόν, πού ὑψώνεται ΝΔ τῆς θέσης *Καλὲ - τσιφλίκ*,² ἔχουν σωθῆ ἀλλεπάλληλα ἐρεῖπια τειχῶν διαφόρων ἐποχῶν, πού τὰ ἀρχαιότερα χρονολογοῦνται πρὶν ἀπὸ τὸν 5ο π.Χ. αἰ.³ (βλ. εἰκ. 8). Τὰ τεῖχη δείχνουν ὅτι στὸ λόφο αὐτὸ ὑψωνόταν ἡ ἀκρόπολις τῆς Οἰσύμης, ἐνῶ στὴν περιοχὴ ἀνάμεσα στὶς ΒΔ πλαγιὰς τοῦ λόφου καὶ στὸ *Καλὲ - τσιφλίκ* φαίνεται ὅτι ἐκτεινόταν ἡ κάτω πόλη, ὅπως φανερώνουν τὰ πολυάριθμα ὄστρακα πού ἀνευρίσκονται ἐκεῖ⁴. Τόσο

Εἰκ. 8. Τμῆμα ἀπὸ τὸ βόρειο τεῖχος τῆς Οἰσύμης

ἀπ' τὴν ἀκρόπολιν καὶ τὴν κάτω πόλιν, ὅσο καὶ ἀπὸ τὴ γύρω περιοχὴ, ἔχουν ἀποκομιστῆ ἄφθονα ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα, πού τὰ ἀρχαιότερα φτάνουν ὡς τὸ γ' τέταρτο τοῦ 7ου π.Χ. αἰ.⁵.

1. P. Collart, Philippes, 83-7. Γ. Μπακαλάκη, Ἀνασκαφὴ ἐν Καβάλα καὶ τοῖς πέριξ, ΠΑΕ 1938, 98-102. E. Oberhammer, RE, XVII 2, σ. 2289. F. Papazoglou, Mak. gradovi, 293-5. Πρῶτος ὁ Heuzey, Mission, 32, 83 κέ., εἶχε τονίσει ὅτι ἡ θέσις τῆς Οἰσύμης θὰ ἔπρεπε νὰ ἀναζητηθῆ στὸ λιμάνι τῶν Ἐλευθερῶν, κοντὰ στὸν ἐκεῖ σωζόμενον βυζαντινὸ πύργον. Ἀντίθετα ὀρισμένοι ἐρευνητὲς στή θέσις αὐτὴ τοποθέτησαν ἐσφαλμένα τὴ Νεάπολιν (M.E. Cousinéry, Voyage, II, 32, 109 κέ. Casson, Macedonia, 95, χάρτη), ἢ τὴ Γαληψὸ (W.M. Leake, Travels, III, 179) ἢ τὴ Δάτο (G. Perrot, Mémoire sur l'île de Thasos, 17. RA, 1860 11, 46) ἢ τέλος τὴν Ἀπολλωνία (P. Perdrizet, Scaptésylé, 15, χάρτη).

2. Τὸ «Καλὲ - τσιφλίκ» εἶναι λόφος, στὸν ὁποῖο σώζονται ἐρεῖπια βυζαντινοῦ φρουρίου, τὰ ὁποῖα ἔχουν ταυτιστῆ μὲ τὴν Ἀνακτορούπολιν τῶν Βυζαντινῶν, βλ. P. Collart, Philippes, 84 κέ. Πρβλ. Γ. Μπακαλάκη, Ἀνασκαφὴ ἐν Καβάλα καὶ τοῖς πέριξ, ΠΑΕ 1938, 98.

3. P. Collart, Philippes, 86-7. Γ. Μπακαλάκη, ὅ.π., 98-9.

4. P. Collart, ὅ.π., 87. Γ. Μπακαλάκη, ὅ.π., 99.

5. Βλ. Γ. Μπακαλάκη, ὅ.π., 99-102. ΑΔ 16(1960), Χρονικά, 218. 20(1965), Β 3, Χρονικά, 447 κέ. 23(1968), Β 2, Χρονικά, 356. 24(1969), Β 2, Χρονικά, 350-1. BCH 92

Ἡ ταύτιση τῆς ἀρχαίας Οἰσύμης μετὰ τὰ ἐρείπια αὐτά, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι συμφωνεῖ μετὰ τὴν ἐνδείξεις τῶν πηγῶν, ἐπιβεβαιώνεται κυρίως καὶ ἀπὸ τὴν ἀνακάλυψη ἐνὸς σφραγίσματος ἀμφορέα μετὰ τὴν ἐπιγραφή *Οἰσυμαίων* (τοῦ 4ου π.Χ. αἰ.) ποῦ βρέθηκε ἐδῶ¹.

Ἀπολλωνία. Δυτικὰ τῆς Οἰσύμης, στὴν περική παραλία, βρισκόταν μιὰ ἄλλη πόλη, ἡ Ἀπολλωνία². Δυστυχῶς δὲν μποροῦμε νὰ προσδιορίσουμε μετὰ ἀσφάλεια τὸ χρόνο τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς. Ἐνα *terminus ante quem* γιὰ τὴν ἰδρυσὴ τῆς ἀποτελεῖ ἡ καταστροφὴ τῆς ἀπὸ τὸν Φίλιππο Β' λίγο μετὰ τὴν κατάληψη τῆς Ἀμφίπολης (356 π.Χ.)³. Ὁ *terminus* αὐτὸς μᾶς βεβαιώνει ὅτι ὅπωςδήποτε ἡ πόλη δὲν ἦταν μακεδονικὸ κτίσμα. Ἐπομένως θὰ πρέπει νὰ ἦταν κτίσμα τῶν Θρακῶν ἢ τῶν Θασίων. Τὸ καθαρὰ ἑλληνικὸ ὄνομά τῆς ὅμως ἀποκλείει τὴν περίπτωση νὰ ἦταν θρακικὴ πόλη καὶ μᾶς πείθει ὅτι πρόκειται γιὰ ἕνα ἀπὸ τὰ θασιακὰ ἐμπόρια, ποῦ εἶχαν ἰδρυθῆ σ' ὅλο τὸ μῆκος τῆς περικήσ παραλίας⁴. Κατὰ συνέπεια ἡ ἰδρύση τῆς Ἀπολλωνίας θὰ πρέπει νὰ ἀναχθῆ στὸν 7ο π.Χ. αἰ., ὅποτε εἶχαν ἀρχίσει νὰ ἰδρύνουν τὴν ἀποικίες τους στὴν ἀπέ- ναντι περὰ οἱ Θάσιοι. Φυσικὰ δὲν ἀποκλείεται τὸ θασιακὸ αὐτὸ ἐμπόριο νὰ ἰδρῦθηκε στὴ θέση παλιότερου θρακικοῦ πολισματος, ποῦ ἔφερε ἄγνωστο σὲ μᾶς θρακικὸ ὄνομα καὶ μετονομάστηκε σὲ Ἀπολλωνία ἀπὸ τοὺς Θασίους ἀποίκους. Ἄν οἱ ἀρχαῖοι συγγραφεῖς Πλίνιος, Στράβωνας καὶ Μέλας, ποῦ μνη- μονεύουν τὴν πόλη, δὲ χρησιμοποιοῦν στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀρχαιότερες πηγές⁵, τότε θὰ πρέπει αὐτὴ, μετὰ τὴν καταστροφὴ τῆς ἀπὸ τὸν Φίλιππο Β', νὰ ξανα- χτιστῆκε. Φαίνεται μάλιστα ὅτι ἐπέζησε σ' ὅλη τὴν ἀρχαιότητα καὶ ὡς τὴ βυζαν- τινὴ ἀκόμη ἐποχῇ, ἀφοῦ μνημονεύεται ἀπὸ τὸν Ἱεροκλῆ μαζὶ μετὰ τὴν πόλεις Ἀμφίπολη, Νεάπολη κ.λ.⁶

(1968)916. Φ. Πέτσα, Χρονικὰ ἀρχαιολογικά, «Μακεδονικά» 7(1966/67)362. 1. Λαζαρί- δη, Νεάπολις - Χριστούπολις - Καβάλα (Ὁδηγὸς Μουσείου Καβάλας), 151-53, 155.

1. Γ. Μπακαλάκη, ὅ.π., 101.
2. Plin. H.N., IV, 11 (18), 42. Στραβ. VII, ἀποσπ. 33, 35. *Pomp. Mela*, Chorogr., II, 2, 30. - Αὐτὴ δὲν πρέπει νὰ συγχέεται μετὰ τὴν ὁμώνυμη πόλη τῆς Μυγδονίας, γιὰ τὴν ὁ- ποία βλ. P. Collart, Philippes, 88, σημ. 3, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.
3. Στραβ. VII, ἀποσπ. 35.
4. Πιθανῶς πρόκειται γιὰ ἕνα ἀπὸ τὰ θασιακὰ ἐκεῖνα «ἐμπόρια» ποῦ ἀναφέρει ἀνωλύ- μως ὁ Ψευδο - Σκύλακας, 67 [=GGM, I, 54]: «Ἀμφίπολις, Φάγρης, Γαληψός, Οἰσύμη καὶ ἄλλα ἐμπόρια Θασίων».

5. Βλ. Plin., ὅ.π. Στραβ., ὅ.π. *Pomp. Mela*, ὅ.π. - Πρβλ. καὶ F. Papazoglou, ὅ.π., 292-3.

6. Ἱεροκλ., 640, ἐκδ. Wesseling. Πρβλ. P. Collart, Philippes, 88. Ἀντίθετα ἢ F. Papazoglou, Mak. gradovi, 292, ταυτίζει, ἐσφαλμένα κατὰ τὴ γνώμη μας, τὴν Ἀπολλωνία τοῦ Ἱεροκλῆ μετὰ τὴν ὁμώνυμη πόλη τῆς Μυγδονίας.

Ἦστερα ἀπὸ τὴν ταύτιση τῆς Οἰσύμης μετὰ τὰ ἐρείπια ἀρχαίας πόλης κοντὰ στὴ Ν. Πέραμο καὶ τῆς Γαληψοῦ, ἔπως θὰ δοῦμε ἀμέσως παρακάτω, μετὰ τὴ θέ- ση Γαῖδουρόκαστρο (κοντὰ στὸ σημ. χωριὸ Κάριανη), ἡ ἀναγνώριση τῆς θέσης τῆς Ἀπολλωνίας δὲν παρουσιάζει μεγάλες δυσκολίες, ἂν πιστέψουμε ὅτι οἱ ἀρ- χαῖοι συγγραφεῖς Πλίνιος καὶ Στράβωνας, ποῦ τοποθετοῦν τὴν Ἀπολλωνία ἀνά- μεσα στὴν Οἰσύμη καὶ τὴ Γαληψό¹, τηροῦν τὴ γεωγραφικὴ σειρὰ τῶν πόλεων. Ἔτσι, λαμβάνοντας ὑπόψη τοῦ τὰ παραπάνω δεδομένα, πρῶτος ὁ Collart δί- καια ταύτισε τὴν Ἀπολλωνία μετὰ τὴ θέση, ὅπου ὑψώνεται ὁ γνωστὸς βυζαντινὸς Πύργος Ἀπολλωνίας (6 χιλμ. περίπου ἀνατολικά ἀπὸ τὰ Λουτρά τῶν Ἐλευ- θερῶν), ὁ ὁποῖος φαίνεται πὼς διέσωσε τὸ ὄνομα τῆς ἀρχαίας πόλης². Τὴν ταύτιση αὐτὴ ἐνισχύει, ἀσθενῶς βέβαια, καὶ ἡ παρουσία λαξευμένων δόμων, ποῦ διακρίνονται στὴν τοιχοδομία τοῦ πύργου³ καὶ οἱ ὁποῖοι προφανῶς προέρχον- ται ἀπὸ τὰ ἐρείπια κάποιου ἀρχαίου κτίσματος (πύργου;).

Οἱ ἀρχαῖοι δόμοι, ποῦ ἀνήκουν πιθανῶς σὲ κτίσμα τῶν ἀρχαϊκῶν ἢ κλασι- κῶν χρόνων, καθὼς καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ βυζαντινὸς πύργος, ἀποτελοῦν ἐνδείξεις γιὰ νὰ ἀναγνωρίσουμε στὴ θέση αὐτὴ τὴν Ἀπολλωνία τῶν ἀρχαϊκῶν (ἢ κλασι- κῶν) καὶ βυζαντινῶν χρόνων. Ἀπὸ τὴν πόλη ὅμως τῶν μακεδονικῶν καὶ ρωμαϊ- κῶν χρόνων δὲν ἔχουμε κανένα ἀπολύτως ἔχνος. Ἔτσι ὑποψιάζομαστε μήπως ἡ πόλη, μετὰ τὴν καταστροφὴ τῆς ἀπὸ τὸ Φίλιππο Β', ξαναχτίστηκε σὲ κάποια ἄλλη κοντινὴ θέση.

Γαληψός. Ἡ Γαληψός⁴ ἦταν μιὰ ἀπὸ τὴς ἀρχαιότερες (7ου π.Χ. αἰ.) θασιακῆς ἀποικίας τῆς περικήσ παραλίας⁵. Ἄν ὁ μῦθος τοῦ ἰδρυτῆ τῆς πό- λης, Γαληψοῦ⁶, δὲν εἶναι ἐπινόηση τῶν ἀποίκων ποῦ σκοπὸ εἶχε νὰ ἀναγάγη στὴ μυθολογικὴ ἐποχῇ τὴς σχέσεις τῆς πόλης μετὰ τὴ Θάσο, τότε ἡ ἰδρυσὴ τῆς θὰ πρέπει νὰ ἀναχθῆ σὲ προϋμότερη ἐποχῇ ἀπὸ τὸν 7ο π.Χ. αἰώνα. Τὸ 425 π.Χ.

1. Plin. IV, 42: «A meridie Aegeum mare, cujus in ora a Strymone Apollonia, Oesyne, Neapolis, Datos...». Στραβ. VII, ἀποσπ. 33: «Εἶτα αἱ τοῦ Στρυμόνος ἐκβολαί: εἶτα Φάγρης, Γαληψός, Ἀπολλωνία, πᾶσαι πόλεις», ἀποσπ. 35: «... Ἐννέα ὁδοί: εἶτα Γα- ληψός καὶ Ἀπολλωνία, κατεσκευασμένοι ὑπὸ Φιλίππου».

2. P. Collart, Philippes, 87-8. Ἡ ἀποψὴ τοῦ ἔγινε δεκτὴ καὶ ἀπὸ τοὺς ὑπόλοιπους ἐρευνητές, πρβλ. F. Papazoglou, ὅ.π., 293, σημ. 60.

3. Βλ. Collart, ὅ.π., 88.

4. Τὴς σχετικῆς μετὰ τὴν πόλη παραπομπῆς στὴς πηγές βλ. στοῦ Oberhammer, RE, στὴ λ. «Galepsos», VII 1, στ. 597, ἀρ. 3 καὶ Fr. Geyer, RE, XIV 1, στ. 663. Πρβλ. καὶ 2. Ἰ. Μυλωνᾶ, ΛΕ 1938, 58. - Ἡ Γαληψός αὐτὴ πρέπει νὰ διακριθῆ ἀπὸ τὴν ὁμώνυμη πόλη τῆς Χαλκιδικῆς, γιὰ τὴν ὁποία βλ. Oberhammer, ὅ.π., στ. 597, ἀρ. 2.

5. Βλ. P. Collart, Philippes, 91 καὶ σημ. 1, ὅπου καὶ οἱ σχετικῆς πηγές.

6. Σύμφωνα μετὰ τὸ μῦθο, ὁ Γαληψός φέρεται σὰ γιὸς τοῦ Φοίνικα Θάσου καὶ τῆς Τη- λέφρασσας, μητέρας τοῦ Κάδμου καὶ τῆς Εὐρώπης, βλ. Σοῦδα, στὴ λ. «Γαληψός». *Etym. Magn.*, στὴ λ. «Γαληψός». Στεφ. Βυζ. στὴ λ. «Γαληψός». Πρβλ. Tümpel, RE VII, 1, στ.

σύμφωνα μ' ένα μέτρο (ἀπόταξις) τῆς Ἀθήνας, ἀποσπάστηκε ἀπὸ τὴ μητρό-
πόλη τῆς¹ καὶ ἔγινε μέλος τῆς Ἀττικοδηλιακῆς συμμαχίας². Στὴ διάρκεια
τοῦ πελοποννησιακοῦ πολέμου πρῶτα εἶχε καταληφθῆ (τὸ 424 π.Χ.) ἀπὸ τὸ
Βρασίδα καὶ ὕστερα (422 π.Χ.) ἀπὸ τὸν Κλέωνα³. Ἀργότερα, τὸ 356 π.Χ.
ἡ πόλη καταστράφηκε ἀπὸ τὸ Φίλιππο⁴. Φαίνεται ὅμως πῶς, μετὰ τὴν κατα-
στροφή τῆς, ξαναχτίστηκε, γιατί ἀναφέρεται ὅτι σ' αὐτὴν κατέφυγε ὁ Περσέας
μετὰ τὴ μάχη τῆς Πύδνας⁵. Ἐξάλλου ἡ παρουσία τῆς κατὰ τὴ ρωμ. ἐποχὴ
μαρτυρεῖται ἀπὸ τὸ Στράβωνα, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο μάλιστα ἡ πόλη βρισκό-
ταν στὰ σύνορα τῆς ρωμ. ἀποικίας τῶν Φιλιππῶν⁶.

Ἡ θέση τῆς Γαληψοῦ ἔχει ἐντοπισθῆ στὸ λόφο Γαῖδουρόκαστρο⁷ —
περίπου 3 χιλμ. ἀνατολικά τοῦ σημ. χωριοῦ Κάριανη —, ὅπου σώζονται στὴν
κορυφὴ του ἐρείπια ἀρχαίου κάστρου (βλ. εἰκ. 9), ἐνῶ στὶς νότιες πλαγιές του ἔχει
ἀνακαλυφθῆ ἀρχαία νεκρόπολις⁸. Ἡ ταύτιση τῆς πόλης μὲ τὰ ἐρείπια αὐτά, ἐκτός
ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι συμφωνεῖ μὲ τίς πληροφορίες τῶν πηγῶν⁹, ἐπιβεβαιώνεται

597, ἀρ. 1. *Stoll*, στοῦ *Roscher*, *Lexikon*, στή λ. «Galepsos», στ. 1591. *Hofer*, στοῦ *Roscher*,
λ. «Telephe», στ. 274. — Ὁ *P. Collart*, *Philippes*, 93, στηριζόμενος στὸ μῦθο αὐτό, δια-
βλέπει μὲ βεβαιότητα σχέσεις τῆς πόλης μὲ τὴ Θάσο πρὶν ἀκόμη ἀπὸ τὴν ἀποικίση τῆς.

1. Σύμφωνα μὲ τὸ μέτρο τῆς ἀποτάξεως, ἡ Ἀθήνα ἀφαίρεσε ἀπὸ τὴ Θάσο τὰ ἐμ-
πόρια τῆς. Ἔτσι τουλάχιστο πληροφοροῦμαστε ἀπὸ τὸν «Κατὰ Λαισποδίου» λόγο τοῦ Ἀντι-
φῶντα, βλ. *Λοποκρ.* στή λ. «Γαληψός». Πρβλ. *P. Perdrizet*, *Le Σχμοθρακικὸς d' Anti-*
phon et la rée samothracienne, REG 22(1909)33-41. *P. Collart*, *Philippes*, 99,
σημ. 6. Τὸ γεγονός ὅτι καὶ ἡ Γαληψὸς συμπεριλήφθηκε ἀνάμεσα στὰ ἀποσπασθέντα ἐμπό-
ρια ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὴν παρουσία τῆς στοὺς φορολογικοὺς καταλόγους τῆς Ἀττικοδη-
λιακῆς συμμαχίας τοῦ ἔτους 425 π.Χ., ὁπότε δηλ. πάρθηκε τὸ μέτρο αὐτό.

2. *B.D. Meritt*, *AJA* 29(1925)253. *SEG* 5(1931), *Hellenotamiorum Tabulae*,
1, IV, 15. 3, I, 7. 5, III, 9. 6, III, 8. 7, II, 26. 8, II, 40. 9, II, 14. 12, III, 3. 13, III, 4. 15

II, 57. 22, II, 35. 23, II, 42. 25, I, 21. 35, III, 22.

3. Βλ. *Oberhammer*, *RE VII* 1, στ. 597, ὅπου καὶ οἱ σχετικὲς πηγές.

4. *Στραβ.* VII, ἀποσπ. 35.

5. *Oberhammer*, ὁ.π.

6. *Στραβ.* VII, ἀποσπ. 41: «... τῆς δ' ἐν τῷ Στρυμονικῷ κόλπῳ παραλλίας τῆς ἀπὸ
Γαληψοῦ μέχρι Νέστου ὑπέκεινται οἱ Φίλιπποι καὶ τὰ περὶ Φιλιππους». Πρβλ. *Perdrizet*, *BCH*
21(1897)540. *Collart*, *Philippes*, 282 καὶ σημ. 5. *F. Papazoglou*, *Mak. gradovi*, 291-2
καὶ σημ. 56.

7. Τὴν ταύτιση αὐτὴν τὴν πρότεινε πρῶτος ὁ *P. Perdrizet*, *BCH* 18(1894)440 κέ.,
χωρὶς κἀν νὰ ἐπισκεφθῆ τὴ θέση αὐτὴ, καὶ τὴ δέχτηκαν καὶ οἱ *Ch. Avezeu* - *Ch. Picard*,
CRAI 1913, 696. Ἀργότερα τὴν ἀπόψη αὐτὴ τὴ θεμελίωσε ὁ *P. Collart*, *Philippes*, 78-81,
ὁ ὁποῖος ἐπισκέφτηκε καὶ ἐρεύνησε τὴ θέση μὲ τὸν *Devambe* (βλ. *P. Collart* - *Devambe*,
BCH 55(1931)194-200) καὶ τὴν ὀρθότητά τῆς ἐπιβεβαίωσαν οἱ *Γ. Μπακαλάκης* - *Γ. Μυλωνῶν*,
Γαληψὸς - Θασίων ἐμπόριον, *AE* 1938, 53 κέ.

8. Λεπτομερὴ περιγραφή τῶν ἐρειπίων στὴ θέση αὐτὴ βλ. *P. Collart* - *P. Devambe*,
ὁ.π. *P. Collart*, *Philippes*, 78-9.

9. Σύμφωνα μὲ τίς πηγές, ἡ Γαληψὸς βρισκόταν στὴν παραλλία καὶ δυτικὰ τῆς Ἀπολ-
λωνίας (βλ. *Plin.* IV, 42. *Στραβ.* VII, ἀποσπ. 33, 35).

Εἰκ. 9. Ὑπόλειμμα ἀπὸ τὸ τεῖχος τῆς ἀρχαίας Γαληψοῦ στὸ «Γαῖ-
δουρόκαστρο»

καὶ ἀπὸ τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα, ποὺ ἀποκομίστηκαν ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ¹.
Πρῶτα - πρῶτα γενικὰ ἀπ' ὅλα τὰ εὐρήματα ἡ ἔδρυση τῆς ἐδῶ πόλης ἀνάγεται
στὸν 7ο π.Χ. αἰ., δηλ. στὴν ἐποχὴ ποὺ ὑπολογίζουμε ὅτι πρέπει νὰ ἀποικίστη-
κε ἡ Γαληψὸς ἀπὸ τοὺς Θασίους. Ἐπειτα δυὸ ἐπιγραφές (5ου π.Χ. αἰ.), ἀπὸ τίς
κε ἡ Γαληψὸς ἀπὸ τοὺς Θασίους. Ἐπειτα δυὸ ἐπιγραφές (5ου π.Χ. αἰ.), ἀπὸ τίς
ὀποῖες ἡ μιὰ² εἶναι παρόμοια μὲ μιὰ Θασιακὴ ἐπιγραφή³ καὶ ἡ ἄλλη⁴ γραμ-
μένη μὲ τὸ ἀλφάβητο τῆς Πάρου, μητρόπολης τῆς Θάσου, ἀποδείχνουν τοὺς
στενοὺς δεσμοὺς τῆς ἐδῶ ἀρχαίας πόλης μὲ τὴ Θάσο καὶ ἐπιβεβαιώνουν τὴν ταύ-
τισή τῆς μὲ τὴ Γαληψὸ, ἀποικία τῆς Θάσου.

1. Βλ. *Ch. Michel*, *Recueil d' inscriptions grecques*, ἀρ. 774. *F. Cumont*, «*Revue*
de l' instr. publ. en Belgique» 61(1898)329 [= *P. Perdrizet*, *BCH* 18(1894)441. 22
(1898)349 = *REG* 8(1895)452]. *BCH* 55(1931)193 κέ. 79(1955)319. 80(1956)319.
84(1960)825.85(1961)825. *Γ. Μπακαλάκης* - *Γ. Μυλωνῶν*, *Γαληψὸς - Θασίων ἐμπόριον*,
AE 1938, 57-9. *JHS*, 1955, 24 κέ. *AR* 1960 - 68, 20. *AA* 16(1960), *Χρονικά*, 218. 19
(1964), *Χρονικά Β'*, 218. 23(1968), Β², *Χρονικά*, 356. *Φ. Πέτσα*, «*Μακεδονικά*» 7(1966/
67)362.

2. *Ch. Michel*, ὁ.π.: «Διὸς ἐρκε/το πατρῶι/ο καὶ Διὸ/ς κτησίω».

3. *P. Guillon*, *Borne thasienne d' un lieu de culte de Zeus*, *RA*, 1937¹, p. 195-
200: «Διὸς/ κτησι/το πα/τρῶιω».

4. *F. Cumont*, ὁ.π.: «ΩΡΩΣ» (= ὕρος).

Φάγρης. Ἡ Φάγρης¹ ἦταν ἀρχαία θρακική πόλη, πού χτίστηκε ἀπὸ τὴ θρακική φυλὴ τῶν Πιέρων ἀμέσως μετὰ τὴν ἐκδιώξή τους ἀπὸ τὸν Ὀλυμπο καὶ τὴν ἐγκατάστασή τους στὴν περιοχὴ αὐτὴ τοῦ Παγγαίου (7ο/6ο π.Χ. αἰ.)². Λίγα χρόνια μετὰ τὴν ἰδρυσὴ της, ἡ ὁποία συνέπεσε μετὰ τὴν ἐποχὴ τῆς ἐπέκτασης τῶν Θασίων στὴν περιοχὴ αὐτὴ, ἔγινε θασιακὴ ἀποικία³, χωρὶς ὅμως νὰ ἀλλάξῃ τὸ θρακικὸ ὄνομά της. Τὸν 5ο π.Χ. αἰ. ἡ πόλη περιβαλλόταν ἀπὸ τείχη, ἔξω ἀπ' τὰ ὁποῖα εἶχε περάσει ὁ Ξέρξης κατὰ τὴν ἐκστρατεία του ἐναντίον τῆς Ἑλλάδας⁴. Ἡ μνεία της μονάχα ἀπὸ ἓνα συγγραφέα τῆς ρωμ. ἐποχῆς, τὸ Στράβωνα⁵, δὲν ἀποτελεῖ ἰκανοποιητικὴ ἐνδειξη γιὰ νὰ μᾶς πείσῃ ὅτι ἡ πόλη διατηροῦνταν κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ, γιατί δὲν ἀποκλείεται στὸ σημεῖο αὐτὸ ὁ Στράβωνας νὰ ἀντλή ἀπὸ κάποια ἀρχαιότερη πηγὴ, ὅπως σωστὰ παρατηρεῖ ἡ F. Parazoglou⁶.

Ἡ θέση της ἐντοπίζεται ἀπ' ὅλους τοὺς ἐρευνητὲς στὰ ἐρείπια ἀρχαίας πόλης (ὑπολείμματα ὀχύρωσης, ὄστρακα ἀγγείων), πού σώζονται στὴν κορυφὴ ἐνὸς λόφου (βλ. εἰκ. 10), στὶς πλαγιὲς τοῦ ὁποῖου ἐκτείνεται τὸ σημ. χωριὸ Ὀρφάνι⁷. Ἡ θέση τῶν ἐρειπίων αὐτῶν εἶναι ἡ μοναδικὴ στὴ γύρω περιοχὴ, ἡ ὁποία συμφωνεῖ μετὰ τίς τοπογραφικὲς ἐνδείξεις τῶν πηγῶν γιὰ τὴ Φάγρη. Πρῶτα -

1. Ἐκατ. στὸ Στεφ. Βυζ. στή λ. «Φάγρης». Ἡροδ. VII, 112. Θουκυδ. II, 99, 3. Ψευδο-Σκυλ., 67 [=GGM, I, 54, κέ.]. Στραβ. VII, ἀποσπ. 33. Οἱ κάτοικοι τῆς πόλης («Φαγήσιοι(ι)») ἀναφέρονται σὲ ἐπιγραφή τῶν Δελφῶν, βλ. E. Bourguet, Fouilles de Delphes, III, 1, (1929), ἀρ. 497 [= L. Robert, Hellenica 1(1940)81-2].

2. Βλ. Θουκυδ. ὅ.π. Ἐνῶ ὅμως ὁ Θουκυδίδης γράφει ὅτι ἡ ἐκδιώξή τῶν Πιέρων ἔγινε ἀπὸ τοὺς Τημενίδες — χωρὶς νὰ προσδιορίζῃ ἀπὸ ποῖον συγκεκριμένα —, ὁ E. Oberhammer, RE, XIX², στ. 1516, παρανοώντας τὸ χωριὸ, θεωρεῖ τὴν ἐκδιώξή τους ἔργο τοῦ Ἀλέξανδρου Α' (5ο π.Χ. αἰ.).

3. Ψευδο-Σκυλ., ὅ.π.

4. Ἡροδ. VII, 112.

5. Στραβ. VII, ἀποσπ. 33.

6. F. Parazoglou, Mak. gradovi, 286. Ἀντίθετα ὁ P. Collart, Philippines, 508, τοποθετεῖ τὴν θέση αὐτὴ τὸ ρωμ. σταθμὸ Graero, ὁ ὁποῖος ὅμως στὴν πραγματικότητα ἔκειτο, ὅπως εἶδαμε, σὲ ἄλλη θέση τῆς Βισαλτίας.

7. Βλ. Leake, Travels, III, 176-8. Kiepert, FOA, XVI. Desdevises - du - Dezert, Géographie, 411. Δήμητρα, Γεωγραφία, II, 552. W. Smith, Dictionary, στή λ. «Phagres» II, στ. 586. E. Oberhammer, RE, XIX², στ. 1516. Perdrizet, BCH 18(1894)400 καὶ σημ. 3. Collart - Devambe, BCH 55(1931)193 καὶ σημ. 6. Collart, Philippines, 76. F. Parazoglou, Mak. gradovi, 286-7. Ἀντίθετα ὁ Heuzey, Mission, 26 ταυτίζει ἐσφαλμένα τὴ Φάγρη μετὰ τὴ σημ. Ἐλευθερούπολη (Πράβι). Ὁ Collart, Philippines, 508, πάλι τοποθετεῖ ἐδῶ τὸ ρωμ. σταθμὸ Graero, ὁ ὁποῖος ὅμως στὴν πραγματικότητα βρισκόταν, ὅπως εἶδαμε, στὴ Βισαλτία. Γιὰ τὰ ἀρχαῖα ἐρείπια στὸ Ὀρφάνι βλ. P. Lucas, Voyage fait en 1714, I, iv, 1, p. 28 καὶ 44. E.D. Clarke, Travels . . . 4η ἐκδ., 65. W. Leake, Travels, III, 175 κέ. Ch. Picard, Une ville morte de Macédoine, «Revue de Paris», 15 août 1912, 738-50.

Εἰκ. 10. Τὸ δυτικὸ τείχος τοῦ κάστρου κοντὰ στὸ σημ. χωριὸ Ὀρφάνι

πρῶτα βρίσκεται στὸ δυτικὸ ἄκρο τῆς περικτιῆς κοιλάδας, ὥστε νὰ δικαιολογῇ τὴν πληροφορία τοῦ Ἡροδότου, σύμφωνα μετὰ τὴν ὁποία ὁ Ξέρξης πέρασε ἔξω ἀπὸ τὰ τείχη τῆς πόλης¹. Παράλληλα ὅμως εἶναι καὶ πολὺ κοντὰ στὴ θάλασσα, ὥστε νὰ ἀνταποκρίνεται στὸ χαρακτηρισμὸ της σὰν παραλιακῆς πόλης ἀπὸ τὸν Ψευδο-Σκύλακα καὶ τὸ Στράβωνα². Τέλος βρίσκεται ἀνάμεσα στὴν Ἀμφί-Ψευδο-Σκύλακα καὶ τὸ Στράβωνα³. Τέλος βρίσκεται ἀνάμεσα στὴν Ἀμφί-Ψευδο-Σκύλακα καὶ τὸ Στράβωνα⁴. Τέλος βρίσκεται ἀνάμεσα στὴν Ἀμφί-Ψευδο-Σκύλακα καὶ τὸ Στράβωνα⁵.

Πέργαμος. Μέσα στὰ τείχη τῶν Πιέρων βρισκόταν, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ Φάγρη, καὶ ἡ ὀχυρὴ πόλη Πέργαμος³, πού χτίστηκε καὶ αὐτὴ πιθανῶς μετὰ τὴν ἀφίξη τῶν Πιέρων (7ο/6ο π.Χ. αἰ.)⁴. Ἡ θέση τῆς πόλης πιστεύουμε πὼς πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ στὸ ἀνατολικὸ ἄκρο τῆς περικτιῆς κοιλάδας καὶ νὰ ταυτισθῇ μετὰ τὴ σημ. Ἐλευθερούπολη (Πράβι ἢ Πράβιστα)⁵.

1. Ἡροδ. VII, 112.

2. Ψευδο-Σκυλ., 67 [=GGM, I, 54]. Στραβ. VII, ἀποσπ. 33.

3. Ἡροδ. VII, 112.

4. Πιθανότατα στὸ σχετικὸ μετὰ τὴν ἀφίξη τῶν Πιέρων χωριὸ τοῦ Θουκυδίδη ἐννοεῖται καὶ ἡ ἴδρυση τῆς Περγάμου, βλ. Θουκυδ. II, 99, 3: «... ἀναστῆσαντες (οἱ Τημενίδαι) μάχη ἐκ μὲν Πιερίας Πίερας, οἱ ὕστερον ὑπὸ τὸ Παγγαῖον πέραν Στρυμόνος ἔκτισαν Φάγρητα καὶ ἄλλα χωρία».

5. Βλ. Cousinéry, Voyage, II, 66. Leake, Travels, III, 178. Desdevises - du - Dezert, Géographie, 411. Δήμητρα, Γεωγραφία, II, 568. Perdrizet, Scaptésylé, 15 (χάρ-

Μεθώνη(ι). Ὁ Σβορώνος, βασιζόμενος σὲ νομισματικὲς ἐνδείξεις, κατατάσσει ἀνάμεσα στὶς πόλεις τῆς Πιερίδας καὶ τὴν Θρακίαν Μεθώνην, πού τὴ μνημονεύουν ὁ Δημήτριος ἀπὸ τὴ Μαγνησία καὶ ὁ Στράβωνας καὶ πού τὴν ὑπαρξή της ὑπονοεῖ καὶ ὁ Πλούταρχος¹. Ἀναγνωρίζει μάλιστα τὴ θέση της στὸ σημ. χωριὸ Μουσθένη, πού, κατὰ τὴ γνώμη του, διέσωσε λίγο παραφθαρμένο τὸ ὄνομα τῆς ἀρχαίας Μεθώνης². Βέβαια κοντὰ στὴ Μουσθένη σώζονται ἐρείπια ἀρχαίας πόλης (λείψανα οὐρύρωσης)³, ἀλλὰ δὲν μποροῦμε, πρὸς τὸ παρὸν τουλάχιστο, νὰ ἀποδείξουμε τὴν ταύτισή τους μετὰ τὴ Μεθώνη⁴.

Ἀκόντισμα. Ἀνατολικά τῆς ἀρχαίας Νεάπολης καὶ πάνω στὴν Ἐγνατία ὁδὸ βρισκόταν τὸ Ἀκόντισμα (=Hercontroma)⁵, πού ἦταν mansio τῆς Ἐγνατίας⁶ καὶ πιθανότατα πόλισμα κατὰ τὴ ρωμαϊκὴ ἐποχὴ⁷, ἀφοῦ τὸν 60 μ.Χ. αἰ. ἀναφέρεται σὰν μιὰ ἀπὸ τὶς 32 πόλεις τῆς Ἐπαρχίας Ἰλλυρικῆ⁸.

τη). Collart, Philippes, 77. Γιά ἐπιγραφὲς ἀπὸ τὴν Ἐλευθερούπολη (Πράβι) βλ. Δήμητρα, Ἡ Μακεδονία, ἀρ. 866, 985 [= Heuzey, Mission, ἀρ. 7]. CIL, III, 675. SEG 2(1935) 72 [= BCH 24(1900)321. 47(1923)50, ἀρ. 2]. REG 77(1961)182, ἀρ. 263. - Ἀντίθετα ὁ Heuzey, Mission, 26, τοποθετεῖ τὴν Ἐλευθερούπολη τὴ Φάγρη. Ἄλλοι πάλι (πρβλ. AM 18(1893)71) ταυτίζουν τὴν Πέργαμο μετὰ τὰ ἐρείπια ἀρχαίας πόλης κοντὰ στὸ σημ. χωριὸ Μουσθένη.

1. Βλ. Svoronos, L' hellénisme, 123-5.

2. Svoronos, ὁ.π., 124. - Ἀντίθετα ὁ Collart, Philippes, 122, σημ. 2, θεωρεῖ τὴ ταύτιση αὐτὴ ἐντελῶς ἀβάσιμη καὶ δὲν παραδέχεται τὴν ὑπαρξὴ πόλης Μεθώνης στὴν Πιερίδα.

3. Γι' αὐτὰ βλ. Collart, Philippes, 75. - Ἀπ' τὸ χωριὸ αὐτὸ προέρχεται καὶ μιὰ ἐπιγραφὴ στὴ λατινικὴ γλῶσσα, ἀλλὰ γραμμμένη μετὰ ἑλληνικὰ γράμματα, βλ. P. Collart, Philippes, 305, σημ. 3. τοῦ ἴδιου, Monuments thraces de la région de Philippes, «Sbornik G. Kačarov», II, 1955, 10-11.

4. Ἄλλοι ταυτίζουν αὐτὰ μετὰ τὴν πόλη Πέργαμο (βλ. AM 18(1893)71).

5. Τὴν ἀρχαιότερη μνεῖα τοῦ Ἀκοντίσματος ἔχουμε σ' ἓνα μιλιάριο τῆς Ἐγνατίας (τοῦ ἔτους 112 μ.Χ.), πού βρέθηκε στὸ σημ. Καλαμπάκι, βλ. Collart, BCH 59(1935)403 κέ., ἀρ. 1. Ἐπίσης ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Ammianus Marcellinus (XXVI, 7, 12. XXVII, 44, 8) καὶ μνημονεύεται στὰ γεωγραφικὰ ἔργα τοῦ Ἰεροκλῆ (ἐκδ. Wesseling καὶ ἐκδ. Deubner, σ. 640), τοῦ Ἀνώνυμου Ραβέντιου κοσμογράφου (IV, 6, σ. 183, 9 καὶ V, 12, σ. 373, 10) καὶ τοῦ Guido (Geographia, ἐκδ. Pinder et Parthey, 108, σ. 535, 20), καθὼς καὶ στὰ Itineraria, βλ. Itin. Anton. ἐκδ. Wesseling, σ. 321, 331, 603 (πρβλ. καὶ K. Miller, Itineraria romana, Stuttgart 1916, LXII, 321 καὶ LXXIII, 331). Itin. Hieros., ἐκδ. Wesseling, σ. 603 (πρβλ. K. Miller, ὁ.π., LXX, 603). Tab. Peutinger., segm. VIII, 2-3 (πρβλ. K. Miller, Die Peutingerische Tabula, Stuttgart, 1962). - Στὸ Itinerarium Hierosolomitianum, ὁ.π., ἔχει παραφραστῆ τὸ Ἀκόντισμα σὲ «Hercontroma» καὶ στὸν Guido, ὁ.π., σὲ «Vicontissima».

6. Itin. Hieros., ὁ.π.

7. Βλ. F. Papazoglou, ὁ.π., 297.

8. Ἰεροκλ., ὁ.π. Πρβλ. καὶ E. Honigman, Le Synecdemus d' Hieroklès et l' opuscule géographique de Georges de Chypre, Bruxelles 1939, σ. 7, ὁ ὁποῖος διαχωρίζει τὸ Ἀκόντισμα, ἀπὸ τὸ «Κλιμα Μεστικόν» (ὅπως διορθώνει τὴν λέξη «Μεστικόν»), πού ἀναφέρεται ὁ Ἰεροκλῆς. Γιά τὴ σημασία τῆς λέξης «Κλιμα» βλ. E. Honigman, ὁ.π., 59.

Πρῶτος ὁ Desdevises, ἀπ' ὅσο ξέρω, βασιζόμενος στὶς χιλιομετρικὲς ἐνδείξεις τῶν Itineraria, σύμφωνα μετὰ ὅποια τὸ Ἀκόντισμα ἀπέιχε 9 μίλια ἀπὸ τὴ Νεάπολη, καὶ προφανῶς στὴν περιγραφή τοῦ Μαρκελίνου, προσδιόρισε τὴ θέση του κάπου στὴ ΒΑ γωνία τοῦ κόλπου τῆς Καβάλας, κοντὰ στὴν εἴσοδο τῶν περίφημων στενῶν τῶν Σαπαίων¹. Ἡ ἀποψη τοῦ Desdevises, πού ἦταν σύμφωνη μετὰ τὶς μαρτυρίες τῶν πηγῶν, ἔγινε δεκτὴ, ἔτσι ὅπως εἶχε, καὶ ἀπὸ τοὺς κατοπινοὺς ἐρευνητὲς². Καὶ μονάχα τὰ τελευταῖα χρόνια ἡ ἀρχαιολόγος Χ. Κουκούλη, μετὰ βία πιά τὶς τελευταῖες ἀρχαιολογικὲς ἀνακαλύψεις, κατόρθωσε νὰ ὀρίση ἀκριβέστερα τὴ θέση τοῦ Ἀκοντίσματος καὶ νὰ ἐντοπίση τὰ ἐρείπια τοῦ πάλαι σ' ἓνα οὐκὸ καὶ βραχῶδη λόφο, πού βρίσκεται 3 χιλμ. περίπου ἀνατολικά τοῦ σημ. χωριοῦ Ν. Καρβάλη³.

Γιὰ τὴν ταύτιση αὐτὴ βέβαια δὲν ὑπάρχουν — μέχρι στιγμῆς τουλάχιστο — ἰσχυρὲς ἀποδείξεις, ἀλλὰ μονάχα πολλὲς καὶ ἀρκετὰ πειστικὲς ἐνδείξεις. Πρῶτα — πρῶτα ὁ οὐκὸς λόφος, ὅπου ἀνακαλύφθηκαν τὰ ἐρείπια, ὑψώνεται σὲ μιὰτα — πρῶτα ὁ οὐκὸς λόφος, ὅπου ἀνακαλύφθηκαν τὰ ἐρείπια, ὑψώνεται σὲ μιὰτα — περιοχὴ τέτοια, ὅπως τὴν περιγράφει ὁ Μαρκελλῖνος⁴. Ἐπειτα ἡ ἀπόστασή του τῶν 13 χιλμ. ἀπὸ τὴν Καβάλα (ἀρχ. Νεάπολη) συμπίπτει πλήρως μετὰ τὴν ἀπόστασιν τῶν 9 μιλίων (Νεάπολης - Ἀκοντίσματος), πού μᾶς δίνουν τὰ Itineraria⁵. Ἐπίσης ἡ ὑπαρξὴ πύλης στὴ βόρεια πλευρὰ τοῦ περιβόλου τῆς ἀκρόπολης καὶ τὰ λείψανα ἀρχαίου δρόμου Β τοῦ λόφου δείχνουν ὅτι πιθανῶς ἀπὸ δῶ περνοῦσε ἡ Ἐγνατία ὁδός⁶, ἡ ὁποία, ὅπως ξέρουμε, διέσχισε τὸ Ἀ-

1. Desdevises - du - Dezert, Géographie, 415-6 καὶ χάρτη.

2. Πρβλ. P. Collart, Philippes, 499 καὶ πίν. LXXXVII. Δ. Κανατσούλη, Ἱστορία τῆς Μακεδονίας, χάρτη. F. O'Sullivan, The Egnatian Way, 111-2. Πρβλ. ὁμοίως καὶ Tafel, Egn., 17, ὁ ὁποῖος ἐσφαλμένα ταυτίζει τὸ Ἀκόντισμα μετὰ τὴ Χριστούπολη.

3. Βλ. Χ. Κουκούλη - Χρυσανθάκη, Via Egnatia - Ἀκόντισμα, AAA 5(1972)474 - 84. Παλιότερα ἡ Χ. Κουκούλη, AD 22(1967), Β², 420-2, εἶχε προτείνει τὴν ταύτιση τοῦ Ἀκοντίσματος μετὰ τὰ ἐρείπια ἀρχαίας ἀκρόπολης, πού ἀνακαλύφθηκαν τὸ 1966 σ' ἓνα λόφο δυτικὰ τῆς Ν. Καρβάλης (πρβλ. καὶ BCH 93(1969)1026. REG 83(1970)411), ἀργότερα ὁμοίως ἀναθεώρησε τὴν ἀποψή της αὐτὴ μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν (τὸ 1971) καινούργιων ἐρειπίων ἀρχαίου πόλισματος ἀνατολικά τῆς Ν. Καρβάλης.

4. Amm. Marcellinus, XXVI, 7, 12: «Pariaque metuens obstruxit tres aditus angustissimos, per quos provinciae temptantur arctoe, unum . . . , tertium per Macedonas, quem appellant Acontisma», XXVII, 4, 8: «ex angulo tamen orientali Macedonicis jungitur con limitis per artas praecipitesque vias, quae cognominantur Acontisma».

5. Σύμφωνα μετὰ τὰ Itineraria τοῦ Ἀντωνίνου καὶ τῶν Ἱεροσολύμων, τὸ Ἀκόντισμα ἀπέιχε ἀπὸ τὴ Νεάπολη 9 ρωμ. μίλια καὶ ἀπὸ τοὺς Φιλίππους 12 μίλια. Στὸν Πετυγγερικὸν πίνακα ὁμοίως, ἀπὸ λάθος προφανῶς τοῦ ἀντιγράφου, ὅπως ἀπέδειξε ὁ Collart, Philippes, 498, σημ. 2, ἡ ἀπόστασιν Φιλίππων - Ἀκοντίσματος σημειώνεται μετὰ 44 ἀντὶ 19/21 μιλίων πού εἶναι ἡ σωστὴ.

6. Βλ. Χ. Κουκούλη, AAA, ὁ.π., 481-4.

κόντισμα. Τέλος τήν ταύτιση αὐτὴ ἐπιβεβαιώνουν καὶ τὰ ὄστρακα ρωμ. χρόνων, ποὺ βρέθησαν στὸ λόφο αὐτό ¹, καθὼς καὶ ἓνα μιλιάριο (τοῦ 216/7 π.Χ.), ποὺ βρέθηκε στὸ σημ. χωριὸ Λεύκη καὶ τὸ ὁποῖο πιθανῶς μεταφέρθηκε ἀπὸ τὸ λόφο ², γιὰ τὸν ὁποῖο μιλοῦμε. Τὸ μιλιάριο αὐτό, χωρὶς ἀμφιβολία, μᾶς μεταφέρει στὸν ἀμέσως ἐπόμενον πρὸς ἀνατολὰς τῆς ἀρχ. Νεάπολης σταθμὸ τῆς Ἐγνατίας ³, ποὺ δὲν ἦταν ἄλλος ἀπὸ τὸ Ἀκόντισμα.

Ἄν θεωρηθῇ λοιπὸν βέβαιη ἡ ταύτιση αὐτὴ, τότε λύνονται καὶ ὀρισμένα χρονολογικὰ προβλήματα τῆς ἱστορίας τοῦ Ἀκοντίσματος. Ἔτσι ἀπὸ τὴν τοιχοδομία τῆς ἀκρόπολης, ἡ ὁποία μοιάζει μ' ἐκείνη τῆς Οἰσύμης καὶ Ἀντισάρας ⁴, μποροῦμε νὰ ἀναγάγουμε τὴν ἵδρυση τοῦ Ἀκοντίσματος στὰ ἀρχαῖα χρόνια (70/60 π.Χ. αἰ.). Ἐπίσης ἀπὸ τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα (ὄστρακα ἀρχαίων καὶ ρωμαϊκῶν ἀγγείων, θραύσματα δεξυπύθμενων ἀμφορέων) ⁵ μαρτυρεῖται ἡ συνεχὴς ζωὴ τοῦ Ἀκοντίσματος ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα ὡς τὰ βυζαντινὰ ἀκόμη χρόνια.

Τὸ π ε ι ρ ο ς (;). Μετὰ τὸ Ἀκόντισμα ὁ ἐπόμενος πρὸς ἀνατολὰς σταθμὸς τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ ἦταν ἡ Τόπειρος (ἢ Τόπιρος) ⁶, ἀρχαία θρακικὴ πόλη (ἢ κώμη) καὶ civitas ⁷ κατὰ τὴ ρωμαϊκὴ ἐποχὴ, ἡ ὁποία, σύμφωνα μὲ τὰ Itineraria, ἀπέχει 17/8 ρωμ. μίλια (= 24/5 χιλμ.) ἀπὸ τὸ Ἀκόντισμα ⁸. Σχετικὰ μὲ τὴ θέση τῆς Τοπείρου, δὲ χωρᾶ ἀμφιβολία ὅτι πρέπει, σύμφωνα μὲ τὶς χιλιομετρικὲς ἐνδείξεις τῶν Itineraria, νὰ ἀναζητηθῇ κοντὰ στὶς ὄχθες τοῦ Νέστου ποταμοῦ, δηλ. στὰ σύνορα Μακεδονίας καὶ Θράκης. Διαφωνία ὑπάρχει

1. Βλ. ΑΔ 22(1967), Β², Χρονικά, 422.

2. Βλ. Κοικούλη, ὅ.π., 474-6.

3. Κοικούλη, ὅ.π., 476.

4. Κοικούλη, ὅ.π., 479 καὶ σημ. 17.

5. Κοικούλη, ὅ.π., 479, σημ. 16, 480.

6. Itin. Anton., ἐκδ. Wesseling, 320: «... Neapoli m.p. XII - Acontisma m.p. VIII - Topirom m.p. XVII...», 331: «Philippis m.p. XXXII - Acontisma m.p. XXI - Otopiso m.p. XVIII...». Tab. Peutinger. segm. VIII, 2-3: «... Neapolis XLIII - Acontisma XVIII - Topirom XIII...». Πρβλ. καὶ νομίσματα μὲ τὴν ἐπιγραφή «Τοπειρητῶν», Head - Σβορώνου, Ἱστορία νομ., I, 362). Ἡ πόλη αὐτὴ δὲν ξέρουμε σίγουρα ἀν ἔ-

2, ὅπου καὶ οἱ σχετικὲς πηγές). Ὁ Oberhammer, RE, στὴ λ. «Topeiros», στ. 1721 - γιὰ τὴν ἴδια πόλη, γι' αὐτὸ ἄλλωστε καὶ τοποθετεῖ τὸ σταθμὸ Τόπειρο στὴν ἀνατολικὴ ὄχθη τοῦ Νέστου, ἐνῶ, ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω, βρισκόταν πιθανῶς στὴ δυτικὴ.

7. Plin. H.N., IV, 11 (18), 42: «Cujus in ora a Strymone Apollonia, Oesyra, Neapoli, Datos; intus Philippi colonia - absunt a Dyrrhachio CCCXXV - , Scotussa, Topirom civitas; Mesti amnis ostium, mons Pangaeus...».

8. Itin. Anton., ὅ.π. Ἡ Tab. Peutingeriana, ὅ.π., ἀναγράφει ἐσφαλμένα τὴν ἀπόσταση Ἀκοντίσματος - Τοπείρου. Κατὰ τὴ γνώμη μας, τὸ λάθος ὀφείλεται στὸν ἀντιγραφέα, ὁ ὁποῖος ἀντὶ νὰ γράψῃ: «Neapolis XLIII - Acontisma XIII - Topirom XVIII» ἔγραψε: «Neapolis XLIII - Acontisma XVIII - Topirom XIII...».

ὅμως ἀνάμεσα στοὺς νεώτερους συγγραφεῖς γύρω ἀπὸ τὸ ζήτημα σὲ ποιά ἀπὸ τὶς δυὸ ὄχθες τοῦ ποταμοῦ πρέπει νὰ τοποθετηθῇ ἡ πόλη. Ἔτσι οἱ Müller ¹ καὶ Oberhammer ² ἀναζήτησαν τὴ θέση τῆς κοντὰ στὴν ἀνατολικὴ ὄχθη τοῦ Νέστου, ἐνῶ ὁ Collart, στηριζόμενος στὴ μαρτυρία τοῦ Πλίνου ³, τοποθετεῖ τὴν πόλη στὴ δυτικὴ ὄχθη τοῦ ποταμοῦ καὶ ἀκριβῶς στὸ σημεῖο, ὅπου βρίσκεται σήμερα τὸ χωριὸ Παράδεισος ⁴. Πιὸ πιθανὴ θεωρήθηκε ἡ ἄποψη τοῦ Collart, τὴν ὁποία ἀργότερα ὑποστήριξε καὶ ὁ Δ. Λαζαρίδης, ὁ ὁποῖος μάλιστα πρότεινε τὴν ταύτιση τῆς Τοπείρου μὲ τὰ ερείπια ἀρχαίας πόλης (ἢ πολίσματος) ρωμαϊκῶν καὶ βυζαντινῶν χρόνων, ποὺ ἀνακαλύφθηκαν ἀνάμεσα στὸν Παράδεισο καὶ τὸ Νέστο ⁵. Ἡ ταύτιση ποὺ προτείνει ὁ Λαζαρίδης, δὲν εἶναι, ὅπως καὶ ὁ ἴδιος ἐξάλλου ὁμολογεῖ ⁶, ἀπόλυτα βέβαιη, μὰ ποὺ δὲ βρέθηκε στὴ θέση αὐτὴ καμιά ἐπιγραφή, ἡ ὁποία νὰ μνημονεύῃ τὴν Τόπειρο· πρέπει ὅμως νὰ θεωρηθῇ ἀρκετὰ πιθανή, γιὰτὶ συγκεντρώνει τὶς περισσότερες ἐνδείξεις ἀπὸ ὁποιαδήποτε ἄλλη θέση μὲ ερείπια ἀρχαίας πόλης: πρῶτα - πρῶτα, ὅπως δείχνουν τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα, ἀπὸ τὴ θέση αὐτὴ περνοῦσε ἡ Ἐγνατία ὁδός ⁷. ἔπειτα ἡ θέση ἔχει σπουδαία στρατηγικὴ σημασία, γιὰτὶ ἐλέγχει τὴ διάβαση τοῦ Νέστου. Τέλος μὴ ἀσθενέστατη ἐνδειξὴ ἀποτελεῖ τὸ γεγονός τῆς ἀνεύρεσης ἐδῶ δυὸ νομισμάτων τῆς Τοπίρου ⁸.

Ἄν ἡ Τόπειρος ταυτισθῇ μὲ τὰ ερείπια αὐτά, τότε μπορεῖ ἡ ἵδρυσή τῆς νὰ ἀναχθῇ στὴ θρακικὴ ἐποχὴ. Φυσικὰ τὰ ερείπια εἶναι ρωμαϊκῆς καὶ βυζαντινῆς ἐποχῆς, ὅπως καὶ τὰ εὐρήματα, στὶς ἐπιγραφὰς ὅμως ποὺ βρέθηκαν ἐδῶ γίνεται φανερὴ ἡ παρουσία τοῦ θρακικοῦ στοιχείου, τὸ ὁποῖο ἀποτελεῖ πιθανῶς ἐπιβίωση ἀρχαιοτέρου πληθυσμοῦ, ποὺ θὰ εἶχε ἰδρύσει τὴν πόλη αὐτὴ.

1. C. Müller, Κλαυδίου Πτολεμαίου Γεωγραφικὴ Ἰψήγησις, 486-7.

2. E. Oberhammer, RE, στὴ λ. «Topeiros», στ. 1721-22. Βλ. ἐπίσης καὶ Desdevises, Géographie, 416. E. Kirsten - W. Kraiker, Griechenlandkunde (Ein Führer zu klassischen Stätten), Heidelberg 1957, 415 (χάρτη).

3. Plin., ὅ.π.

4. Collart, Philippes, 494, σημ. 1, 499-500 καὶ πίν. LXXXVII.

5. Δ. Λαζαρίδης, Κατάλογος στρατηγῶν Θράκης, AE 1953-54, 244. Ἡ ταύτιση αὐτὴ ἔγινε δεκτὴ ἀπὸ ἀριστοὺς ἐπιστήμονες, βλ. π.χ. X. Κοικούλη, ΑΔ 22(1967), Β², Χρονικά, 422. ΑΔ 24(1969), Β², Χρονικά, 348. - Τὴν ὑπαρξὴ τῆς θέσης αὐτῆς ἀρχαίου πολίσματος (ἢ πόλης) εἶχε βεβαιώσει, μὲ βάση τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα, ἀπὸ παλιὰ ὁ καθηγητὴς Γ. Μπακαλάκης, Παρανέστιοι ἀρχαιότητες, «Θρακικά» 8(1937)15-25. - Γιὰ τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα ἀπ' τὸν Παράδεισο, ἐκτὸς ἀπὸ τοῦ Μπακαλάκη, ὅ.π. καὶ Λαζαρίδης, ὅ.π. ΑΔ 24(1969), Β², Χρονικά, 348. BCH 71-2(1947/8)439. Δ. Λαζαρίδης, Νεάπολις - Χριστοῦπολις - Καβάλα (Ὁδηγὸς Μουσείου Καβάλας), 83, 86.

6. Δ. Λαζαρίδης, Κατάλογος, 244.

7. Γ. Μπακαλάκης, ὅ.π., 24-5.

8. Λαζαρίδης, ὅ.π., 244, σημ. 6.

μέχρι στιγμῆς ἀρχαιολογικά εὐρήματα ¹ —, στὸ κοντινὸ ἀρχαῖο πόλισμα τῆς Ν. Κώμης. Ἴσως ἡ ἵδρυση τοῦ τελευταίου ἀρχαίου πολιέματος δὲν ἦταν ἀσχετὴ μὲ τὴν ἐρήμωση τῆς θέσης τῆς Πιστύρου.

Πέρνη. Ἡ πόλις Πέρνη, στὴν ὁποία ὁ Σβορώνος ἀποδίδει τὰ ἀρχαῖα νομίσματα μὲ τὴν ἐπιγραφή [Π]ερναίων[ν] ², μᾶς παραδίδεται μονάχα ἀπὸ τὸ Στέφανο Βυζάντιο ³. Ὅπως δείχνει καὶ τ' ὄνομά της, ἡ πόλις χρησίμευε σὰν πέρασμα (πόρος, πέραμα) ⁴ — προφανῶς — τῶν Θασίων πρὸς τὴν Ἡπειρὸν τους, ἀν κρίνουμε ἀπ' τὸ γεγονός ὅτι βρισκόταν ἀντικρὺ Θάσου ⁵. Κατὰ συνέπεια ἡ θέση της πρέπει νὰ ἀναζητηθῇ στὴν παραλία, δυτικὰ τοῦ Νέστου, καὶ ἴσως δὲν εἶναι ἀπίθανη ἡ ταύτισή της μὲ τὴ σημ. Κεραμωτή ⁶, πού χρησιμεύει καὶ σήμερα σὰν πέρασμα πρὸς τὴ Θάσο.

Ἄν ὁ Σβορώνος ⁷ συμπληρώνη σωστὰ τὴν ἐπιγραφή τῶν ἀρχαῖων νομισμάτων, πού ἀναφέραμε παραπάνω, τότε ἡ ἵδρυση τῆς πόλης θὰ πρέπει νὰ ἀναχθῇ στὰ ἀρχαῖα χρόνια, ὅποτε συμπίπτει μὲ τὴν ἐποχὴ τῆς ἐπέκτασης τῶν Θασίων στὴν Ἡπειρο. Τὸ γεγονός (;) αὐτό, συνδυαζόμενα καὶ μὲ τὴν πιθανότητα ὑπόθεσις ὅτι ἡ πόλις ἀποτελοῦσε πέρασμα τῶν Θασίων, μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἀναγνωρίσουμε σ' αὐτὴ μὴ ἀπὸ τίς θασιακὲς ἀποικίες. Ἄν πάρουμε μάλιστα ὑπόψη μᾶς τὴν κοντινὴ ἀπόστασή της ἀπὸ τὴ Θάσο, δὲ θὰ ἦταν ἀπίθανο νὰ θεωρήσουμε αὐτὴν σὰ μὴ ἀπὸ τίς ἀρχαιότερες θασιακὲς ἀποικίες — ἀν ὄχι τὴν ἀρχαιότερη Δυστυχῶς δὲν ξέρουμε ἀν ἡ Πέρνη ἐπέζησε καὶ κατὰ τὴ ρωμαϊκὴ ἐποχὴ. Ἡ σιωπὴ ὅμως τῶν πηγῶν τῆς ἐποχῆς αὐτῆς γύρω ἀπὸ τὴν πόλι καὶ ἡ μεγάλη ἀκμὴ τοῦ λιμανιοῦ τῆς Νεάπολης, ἀπ' ὅπου ξεκινοῦσε ὁ γνωστὸς θαλάσσιος δρόμος Νεάπολης — Θάσου — Τρωάδας, μᾶς κάνει νὰ ὑποφιαστοῦμε ὅτι αὐτὴ, μετὰ τὴ ρωμαϊκὴ κατάκτηση, παράκμασε καὶ πιθανῶς ἐξαφανίστηκε.

Διάφοροι vicani

Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς vicos ⁸, πού μερικὸς γνωρίσαμε παραπάνω, μᾶς εἶναι γνωστοὶ μέχρι στιγμῆς ἀπὸ τίς ἐπιγραφὰς καὶ οἱ ἐξῆς vicani (= κωμῆ-

1. Βλ. Κοινοῦλη, ὁ.π., 238, σημ. 17.

2. Βλ. J. Svoronos, L' hellénisme primitif, 60-61.

3. Στεφ. Βυζ. στή λ. «Πέρνη πόλις Θράκης ἀντικρὺ Θάσου. Τὸ ἐθνικὸν Περναῖος καὶ Περναῖα».

4. Τ' ὄνομα τῆς πόλης πιθανῶς ἐτυμολογεῖται ἀπὸ τὸ ρῆμα «περάω-ῶ», ἀπ' ὅπου καὶ οἱ λέξεις «πόρος» καὶ «πέραμα». Πρβλ. καὶ Ὅμηρ. Ἰλ., XXII, 45: «περνὰς νήσων».

5. Στεφ. Βυζ. ὁ.π.

6. Βλ. Ἀχ. Σαμοθράκη, Λεξικόν, στή λ. Πέρνη. Ὁ ἴδιος ὅμως, στή λ. Πίστυρος, τοποθετεῖ ἐδῶ τὴν Πίστυρο. Στὴν παραλία αὐτὴ τοποθετεῖ τὴν Πέρνη καὶ ὁ Desdèvises, Géographie, χάρτη.

7. Svoronos, ὁ.π., 60-61.

8. Ἄς σημειωθῇ ἐδῶ ὅτι οἱ ρωμ. vici, ὅπως καὶ οἱ θρακικὲς κῶμες πού ὑπάγονταν

τες) τῆς ρωμαϊκῆς ἀποικίας τῶν Φιλίππων:

α. Mediani. Ἀναφέρονται σὲ ἐπιγραφή τοῦ χωριοῦ Σέλιανι (σημ. Φιλίπποι) ¹. Πρόκειται γιὰ τοὺς κατοίκους τῆς κώμης Medius (;) ².

β. Satriceni. Μνημονεύονται σὲ ἐπιγραφή τοῦ ἴδιου χωριοῦ ³.

γ. Καλπαπουρεῖται ⁴. Πρέπει νὰ κατοικοῦσαν ἀνάμεσα στοὺς Φιλίππους καὶ τὴν Καβάλα.

δ. Vicani [...;]. Ἀναφέρονται σὲ φθαρμένη ἐπιγραφή τοῦ Δοξάτου ⁵.

ε. Προυπτοσουρηνοὶ καὶ Ὀχρῆνος. Μνημονεύονται σὲ ἐπιγραφή τοῦ χωριοῦ Χωριστὴ (Τσατλάτζα) ⁶. Ἴσως στὸ χωριὸ αὐτὸ βρισκόταν ἡ κώμη Ὀχρα (;).

στ. Vicani Sc [...;], Nicaenses et Coreni et Zcam-bu [...]. Ἀναφέρονται σὲ ἐπιγραφή τῆς Κοκκινόγειας (Κουμπάλιτσας) ⁷.

στὴ ρωμαϊκὴ ἀποικία τῶν Φιλίππων, θὰ πρέπει νὰ εἶχαν δικιὰ τους τοπικὴ αὐτοδιοίκηση μὲ ἐκκλησία τοῦ δήμου καὶ ἄρχοντες. Ἐτσι στοὺς ρωμ. vicos θὰ πρέπει νὰ ἀποδοθοῦν τὰ ἀξιώματα τοῦ «ἀντιστρατήγου» καὶ τοῦ «φορολόγου», πού τὰ συναντοῦμε σὲ μὴ ἑλληνικὴ ἐπιγραφή ἀπ' τὸ χωριὸ Πλατανιά (P. Perdrizet, BCH 21(1897)533 καὶ P. Collart, Philippes, 60), ὅπου ὑπῆρχε ρωμ. vicus. Οἱ «ἀντιστράτηγοι» φαίνεται πὼς ἦταν οἱ ἀνώτατοι ἄρχοντες στοὺς vicos, ἀντίστοιχοι μὲ τοὺς duoviri (= στρατηγούς) τῆς ἀποικίας καὶ τοὺς κωμάρχες τῶν θρακικῶν κωμῶν.

1. Heuzey - Daumet, Mission, 40, ἀρ. 16-18 [=CIL, III, 646, 656 = BCH 54 (1930)376 καὶ =Collart, ὁ.π., 285 = Δήμιτσα, Ἡ Μακεδονία, ἀρ. 994-996]. - Ἀπὸ τὴν κώμη αὐτὴ ἐξαρθῶνταν οἱ «Fundus Aimilianus» καὶ «Fundus Psychianus», πού πῆραν τ' ὄνομά τους ἀνκμφίβολα ἀπὸ τὸ ὄνομα τῶν ἀρχαίων ἰδιοκτητῶν τους. Καὶ οἱ «Rares Arpentens» τῶν ἀμπελώνων, πού συναντοῦμε στὴν πεδιάδα γύρω ἀπ' τὸ χωριὸ αὐτό, εἶναι ἴσως τὸ τελευταῖο ἔχνος τῶν μνημονευομένων στὴν ἐπιγραφή ἀμπελώνων.

2. Πρβλ. τὸ τοπωνύμιον «Mediana», προάστειο τῆς Νάϊσσου (C.J. Jireček, Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel, Prag 1877, 22).

3. P. Collart, BCH 54(1930)376 καὶ Πρβλ. J. Carcopino, «Mélanges Pârvan» 1934, 77-95.

4. F. Cumont, «Rev. de l' instr. publ. en Belgique» 41(1898)338, ἀρ. 21 = P. Perdrizet, BCH 24(1900)306.

5. Heuzey - Daumet, ὁ.π., 186, ἀρ. 59 = CIL, III, 661 = Δήμιτσα, Ἡ Μακεδονία, 1040, στ. 3 καὶ 15. Ἐπίσης πρβλ. καὶ ἄλλες ἐπιγραφές, πού βρέθηκαν στὸ Δοξάτο (Heuzey - Daumet, ὁ.π., 135, ἀρ. 63 [=CIL, III, 682 καὶ 7338]. P. Collart, Monuments thraces de la région de Philippes, «Sbornik G. Kačarov», II, 1955, 8-9.

6. Heuzey - Daumet, ὁ.π., 137, ἀρ. 68 = P. Perdrizet, BCH 21(1897)529 = Δήμιτσα, Ἡ Μακεδονία, ἀρ. 1051-82, 1080-3. A. Salač, BCH 47(1923)75, ἀρ. 34 = CIL, III, 663, 7341, 7346, 14206 ²⁴, 14206 ²⁵.

7. A. Salač, BCH 47(1923)64, ἀρ. 24. - Ὁ J. Roger, BCH 62(1938)40, ὑποφάσεται ὅτι τὸ πρῶτο ἐθνικὸ, πού σώθηκαν τὰ δυὸ πρῶτα γράμματα (Sc [...;]), σχετίζεται μὲ τοὺς Σκιμβέρτιους.

- ζ. Vicani [...]; Μνημονεύονται σὲ ἐπιγραφή τοῦ ἴδιου χωριοῦ¹.
 η. Scaporenus. Ἀναφέρεται σὲ ἐπιγραφή τῆς Πρωσοσάνης².
 Πρόκειται πιθανῶς γιὰ τὴν κώμη Scapora³.
 θ. Tasibastenus. Μνημονεύεται σὲ ἐπιγραφή τοῦ χωριοῦ Ρεσσί-
 λοβα (σημ. Χαριτωμένη)⁴. Πιθανῶς προῆλθε ἀπ' τὴν ὀνομασία τῆς κώμης
 Tasibasta⁵.
 ι. Montani καὶ Suritani. Ἀναφέρονται σὲ ἐπιγραφή τοῦ χω-
 ριοῦ Κιοῦπ-κιοῖ (σημ. Πρώτη)⁶.
 κ. Ἰολλῖται καὶ Τριπολλῖται. Θὰ πρέπει νὰ κατοικοῦσαν στὴν
 περιοχή τῆς Δράμας⁷.
 λ. Κερδωζεῖς. Ἀναφέρονται σὲ ἐπιγραφή τοῦ Πραβίου (σημ. Ἐλευ-
 θερούπολης)⁸.

Γ. ΠΟΛΙΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΡΩΜΑΪΚΟΙ VICI ΑΓΝΩΣΤΟΥ ΟΝΟΜΑΤΟΣ. ΑΓΡΟΙΚΙΕΣ

1. Βισαλτία

Ἐκτός ἀπὸ τὶς παραπάνω πόλεις καὶ πολισμάτα, ποὺ τὰ ὀνόματά τους μᾶς
 εἶναι γνωστά ἀπὸ τὶς φιλολογικὲς, νομισματικὲς καὶ ἐπιγραφικὲς πηγές, ἔχουμε
 ἐντοπίσει, κατὰ τὴν προσωπικὴ μας ἔρευνα, ἐρείπια ἀρχαίων κάστρων καὶ πολι-
 σμάτων ἀγνώστου ὀνόματος κοντὰ στὰ παρακάτω σημερινὰ χωριά:

1. A. Salač, ὁ.π., ἀρ. 24.
2. Heuzey - Daumet, ὁ.π., 150, ἀρ. 85-86 [= Δήμιτσα, ὁ.π., 1056-1057 = P. Perdrizet, BCH 24(1900)310, ἀρ. 3 = CIL, III, 107 = REG 5(1892)361].
3. Πρβλ. καὶ κάποια κώμη «Scaptopara» ποὺ ὑπῆρχε στὸ σημ. Blagoevgrad τῆς Βουλγαρίας, βλ. G. Mihailov, IGBul, IV, 1966, p. 197 κέ.
4. Heuzey - Daumet, ὁ.π., 152 κέ., ἀρ. 87, 88 [= P. Perdrizet, BCH 24(1900)312 κέ., ἀρ. 4 καὶ 5 = A. Salač, BCH 47(1923)61 = CIL, III, ἀρ. 703, 704 καὶ 2328⁸⁶ = Δήμιτσα, 1057-8. A. Dumont, Inscriptions et monuments figurés de la Thrace, 81]. - Στὸ χωριὸ αὐτὸ βρέθηκαν ρωμαϊκὰ κτίρια καὶ ἐρείπια ἀρχαίου οἰκισμοῦ στὴ θέση «Μοναστηρ-
 ἄφι», ΑΔ 23(1968), Β², Χρονικά, 356. - Ἀπὸ τὶς ἐπιγραφὲς μαρτυρεῖται ἐπίσης στὸ χωριὸ
 αὐτὸ ἡ ὑπαρξὴ ἱεροῦ τοῦ Βάκχου γι' αὐτὸ τὸ ἱερὸ βλ. L. Heuzey, Le sanctuaire de Bac-
 chus Tasibastenus dans le canton de Zikhna (en Thrace), CRAI, 1868, 219-25.
5. Ὁ Tomaschek, Die alten Thraker, 32, ἀποδίδει τὸ θρακικὸ ὄνομα Tasibasta
 (Tasi - hasta = τόπος Θασίων) στοὺς Φιλίππους.
6. A. Salač, BCH 47(1923)57 κέ., ἀρ. 15 [= SEG 2(1935)72]. Ἐπίσης στὴν Πρώ-
 τη βρέθηκαν καὶ δύο ἄλλες ἐπιτύμβιες ἐπιγραφές, μιὰ ἐλληνικὴ (Salač, BCH, ὁ.π., 57-8,
 ἀρ. 13) καὶ μιὰ λατινικὴ (Salač, ὁ.π., ἀρ. 14).
7. Perdrizet, BCH 24(1900)315. A. Κανατσούλη, Ἡ μακεδονικὴ πόλις, «Μακεδο-
 νικά» 6(1964/65)29.
8. SEG 2(1924)72. Πρβλ. Κερδισός, ὄνομα πόλης (Σούδα, στή λ.).

Εὐκαρπία. Στὴν τοποθεσία Μεσοβούνια σώζεται ἀρχαία νεκρόπολη
 καὶ ἀνεύρισκονται ὕστρακα ἀρχαίων ἀγγείων. Ἄν ἀπ' τὴν τοποθεσία αὐτὴ προέρ-
 χονται, ὅπως νομίζουμε πολὺ πιθανό, 3 ἀποσπάσματα ἐπιγραφῶν, δυὸ ἐλλιχι-
 κῶν¹ καὶ μιᾶς λατινικῆς², ποὺ βρέθηκαν στὸ Καστρί, παλιοχώρι ποὺ δὲν
 ἀπέχει πολὺ ἀπ' τὴ θέση αὐτή, τότε μπορούμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι τὸ ἀγνωστο
 ἀρχαῖο πόλισμα, ποὺ βρισκόταν ἐδῶ ἄκμασε ἀπὸ τὴ μακεδονικὴ ἐποχὴ ὡς τὴ
 ρωμαϊκὴ. Τὸ ὄνομα ποὺ ἀναφέρει ἡ ἐλληνικὴ ἐπιγραφή εἶναι καθαρὰ ἐλληνικὸ
 (Τήλεφος Καλλίστα) καὶ ἔτσι δὲν ἔχουμε καμιὰ ἐνδειξὴ γιὰ τὴν προῦπαρξὴ στὴ
 θέση αὐτὴ θρακικοῦ πολισματος. Ἀντίθετα γιὰ τὴ χρονολόγησι τοῦ ἀρχαίου
 πολισματος στὰ μακεδονικὰ χρόνια συνηγορεῖ καὶ ὁ μακεδονικὸς τάφος, ποὺ
 βρέθηκε 2 περίπου χιλμ. νοτιῶς τῆς θέσης αὐτῆς καὶ ποὺ τὰ μαρμάρια θυρό-
 φυλλά του βρίσκονται σήμερα στὸ Μουσεῖο Σερρών³.

Ζερβοχώρι. Ἡ ὑπαρξὴ ἀρχαίου οἰκισμοῦ μαρτυρεῖται στὸ ὕψωμα Πα-
 λιοχώρι ποὺ βρίσκεται νοτιῶς τοῦ χωριοῦ Ζερβοχώρι. Στὴ θέση αὐτὴ βρέθηκαν
 πολλὰ ἀγγεῖα ἐρυθρόμορφα — ἀνάμεσα σ' αὐτὰ ἓνας ἐρυθρόμορφος κρατήρας ἰω-
 νικοῦ τύπου μὲ παράσταση Μαινάδων⁴ — καὶ ἀκόμη ἓνα χάλκινο νόμισμα τῆς
 Ἡράκλειας (ἐπιγραφή: ΗΡΑΚΛΕΙΤΩΝ)⁵. Ὅρισμένοι μελετητές, ὅπως π.χ.
 ὁ Leake⁶ καὶ ὁ Collart⁷, ἀπὸ ἐσφαλμένη ἐρμηνεία τῶν Ὀδοιπορικῶν τοπο-
 θετοῦν ἐδῶ τὴν Ἡράκλεια Σιντική, στὴν ὁποία ὑπῆρχε ρωμαϊκὸς σταθμός· ἡ
 θέση ὅμως αὐτῆς στὴν πραγματικότητα πρέπει νὰ ταυτιστῇ, ὅπως ἀποδείξαμε
 παραπάνω, μὲ τὸ σημ. Σιδηρόκαστρο.

Ἀπὸ τὰ ἐρυθρόμορφα ἀττικὰ ἀγγεῖα φαίνεται πὼς τὸ πόλισμα ὑπῆρχε ὀψω-
 δήποτε τουλάχιστο ἀπ' τὸ 452/1 π.Χ., ὅποτε ἔγινε μέλος τῆς Ἀττικοδη-
 λιακῆς συμμαχίας ἢ Βέρρη, ποὺ βρισκόταν μεσογειοκότερα καὶ θὰ μπορούσε
 ἔτσι νὰ δικαιολογηθῇ ἀπ' τὴ χρονιὰ αὐτὴ ἡ ἀφιξὴ ἀθηναϊκῶν προϊόντων ὡς τὸ
 Ζερβοχώρι, ποὺ πέφτει πάνω στὸ δρόμο ποὺ ὀδηγοῦσε ἀπ' τὰ παράλια στὴ Βέρ-
 ρη. Ἀπ' τὴν παράστασι πάλι τῶν Μαινάδων στὸν κρατήρα, ποὺ ἡ λατρεία τους
 ἦταν τόσο προσφιλὴς στοὺς Θράκες, μπορούμε νὰ συμπεράνουμε ὅτι στὸ πόλι-
 σμα ὑπῆρχε θρακικὸς πληθυσμός. Ἐπομένως ἡ ἵδρυσή του θὰ πρέπει νὰ ἀναχθῇ
 στὴ θρακικὴ ἐποχὴ, χωρὶς νὰ μπορούμε ὅμως νὰ τὸ ταυτίσουμε μὲ κανένα ἀπ'

1. Δήμιτσα, Ἡ Μακεδονία, ἀρ. 890 [= Heuzey, Mission, ἀρ. 96], 891. Ὁ Heuzey
 τὴν πρώτη ἐπιγραφή τὴ θεωρεῖ ἀμφοπολιτικὴ.
2. BCH 18(1894)428. Ἡ ἐπιγραφή εἶναι ἐντοιχισμένη σήμερα στὴν ἐρειπωμένη ἐκ-
 κλησία τοῦ χωριοῦ Καστρί.
3. Βλ. ΑΔ 24(1969), Β², Χρονικά, 353.
4. Καφταντζή, Ἱστορία Σερρών, I, εἰκόνα, σσ. 240/41.
5. Καφταντζή, ὁ.π., ἀρ. 129.
6. Leake, Travels, III, 229.
7. P. Collart, Philippos, 504 καὶ σημ. 2, 506, 507, σημ. 1.

τά γνωστά βισαλτικά πολίσματα. Ἀντίθετα δὲν ἔχουμε καμιά ἐνδειξη ὅτι τὸ πόλισμα διατηρήθηκε ὡς τῆ ρωμαϊκῆ ἐποχῆ. Εἶναι βέβαιο ὅμως ὅτι ἀπ' αὐτὸ περνοῦσε ὁ ρωμ. δρόμος Ἀμφίπολης - Ἡράκλειας Σιντικῆς.

Τριάδα - Λιθότοπος - Θερμά. Καὶ στὰ χωριά αὐτὰ σώζονται ἔχνη ἀρχαίων οἰκισμῶν, οἱ ὁποῖοι βρίσκονταν πάνω στὸ ρωμαϊκὸ δρόμο Ἀμφίπολης - Ἡράκλειας Σιντικῆς. Κοντὰ στὰ Θερμά μάλιστα διασώθηκαν καὶ λείψανα ρωμαϊκοῦ λουτροῦ, πράγμα πού μᾶς κάνει νὰ υποψιαστοῦμε πὼς οἱ Ρωμαῖοι εἶχαν ἀξιοποιήσει τὶς ἐδῶ ἱαματικές πηγές· ἐπίσης ἔξω ἀπ' τὸ χωριό, στὶς τοποθεσίες Παλιάμπελα καὶ Μιζάοια, βρέθηκαν ἀρχαῖοι τάφοι καὶ ἓνα εἰδώλιο. Τέλος μέσα στὸ χωριό, κατὰ τὴν οἰκοδόμησι σπιτιῶν, ἀποκαλύπτονται θεμέλια ἀπὸ ἀρχαῖα κτίσματα καὶ κατὰ τὴν κατασκευὴ τοῦ ὑδρευτικοῦ δικτύου τοῦ χωριοῦ βρέθηκαν διάφορες ἐπιγραφές.

Δάφνη. Χίλια μονάχα μέτρα ἀνατολικὰ τοῦ χωριοῦ αὐτοῦ σώζονται, στὸ ἄκρο ἐνὸς τραπεζοειδοῦς λόφου, τὰ εἰρεπια ἐνὸς ἀρχαίου πύργου, χτισμένου μὲ ποταμολίθαρα καὶ ἄμμοκονίαμα. Τὸ ὕψος τῶν σωζομένων τειχῶν τοῦ πύργου εἶναι 3 μ., τὸ πάχος τους 2 μ. καὶ οἱ διαστάσεις τοῦ πύργου 8 × 11 μ. Φαίνεται ὅτι πάνω στὸν ἀρχαῖο χτίστηκε βυζαντινὸς πύργος. Στὸν ἴδιον λόφον ἀνευρίσκονται πολυάριθμα ὄστρακα ἀρχαίων ἀγγείων καὶ χάλκινα νομίσματα διαφόρων ἐποχῶν καὶ προελεύσεων. Ἐπίσης ἀπὸ δῶ προέρχονται καὶ διάφορα ἄλλα τυχαῖα εὐρήματα, πού βρίσκονται σήμερα στὸ Μουσεῖο Καβάλας: μιὰ σκύφος μελανόμορφη, ἓνα lacrymatorium, τρία ἄλλα ἀγγεῖα καὶ μιὰ terra-cotta τοῦ Διονύσου γενειοφόρου, πού κρατᾷ ἓναν κἀνθαρο¹. Ἀπ' τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα φαίνεται ὅτι τὸ ἀρχαῖο πόλισμα πού βρισκόταν στῆ θέση αὐτή, διατηρήθηκε ἀπ' τὰ θρακικὰ ὡς τὰ ρωμαϊκὰ χρόνια.

Στρομόνικ. Περίπου 4 - 5 χιλμ. δυτικὰ τοῦ χωριοῦ, στὴν τοποθεσία Καλέ (βλ. εἰκ. 11), σώζεται ἀρχαῖο κάστρο, χτισμένο ἀπὸ πέτρες καὶ κορασάνι, πιθανότατα τῆς μακεδονικῆς ἐποχῆς. Σώζονται ὑπολείμματα στὴν ἀνατολική, δυτικὴ καὶ βόρεια πλευρὰ τοῦ τείχους, τὸ ὁποῖο διατηρεῖται σὲ ὕψος 3 μ. περίπου καὶ ἔχει πάχος 2 μ. (βλ. εἰκ. 12).

Ἀσπροβάλτα. Περίπου 4 - 5 χιλμ. ἀνατολικὰ τοῦ χωριοῦ αὐτοῦ, στὴν τοποθεσία Καλέδες, 800 μ. περίπου βορείως τῆς ἐθνικῆς ὁδοῦ Θεσ/νίκης - Καβάλας, σώζονται εἰρεπια ἀρχαίου κάστρου, χτισμένου ἀπ' τὸ ἴδιο ὕλικὸ μὲ τὸ προηγούμενο καὶ χρονολογούμενο στὴν ἴδια ἐποχῆ. Στὰ τείχη διακρίνονται καθαρὰ ἐπιδιορθώσεις πού ἔγιναν κατὰ τὴ βυζαντινὴ ἐποχῆ, ὅποτε χρησιμοποιήθηκαν στὴν οἰκοδόμησίν του καὶ κεραμίδια. Στὶς τέσσερες γωνίες σώζονται ἔχνη πύργων. Τὸ τείχος σώζεται σὲ ὕψος περίπου 10 μ. καὶ ἔχει πάχος 2 μ. Σ' ὀρισμένα

Εἰκ. 11. Ὁ λόφος «Καλέ» Στρομόνικου. Στὴν κορυφὴ του σώζονται εἰρεπια ἀρχαίου κάστρου

Εἰκ. 12. Ὑπόλειμμα τείχους ἀπὸ τὸ κάστρο τοῦ «Καλέ»

1. BCH 78(1954)141.

σημεία τῶν τειχῶν διακρίνονται παρόλ' αὐτὰ, πού ἀνήκουν σέ ἀρχαιότερο κτίσμα. Περίπου 1,5 χιλμ. ΒΑ, πάνω σ' ἓνα πολύ ὄχυρό λόφο, σώζονται καί τὰ ἐρείπια ἄλλου κάστρου βυζαντινῆς ἐποχῆς, πού δὲν ξέρουμε ἀν χτίστηκε πάνω σέ ἀρ-
χαῖο.

2. Ὀδομαντικὴ

Στὴν περιοχὴ τῆς Ὀδομαντικῆς ἔχουμε ἐντοπίσει ἓνα πλῆθος ἀπὸ θέσεις ἀρχαίων πολισμάτων ἢ ἐρείπια ἀρχαίων (:) κάστρων κοντὰ στὰ παρακάτω χωριά:

Μελενικίτσι. Ἡ ὑπαρξὴ ἀρχαίου πολισματος μπορεῖ νὰ θεωρηθῆ βέβαιη στὴ θέση *Λεγκίνιτσκο*, περίπου 4 χιλμ. ΒΑ τῆς κοινότητος Μελενικίτσιου, ὅπου ἔχει ἐντοπιστῆ ἀρχαία νεκρόπολη. Ἀπ' τὴ θέση αὐτὴ προέρχονται 3 ἐπιτύμβιες ἐλληνικῆς ἐπιγραφῆς¹. Ἀπ' αὐτὲς μονάχα ἢ μιὰ εἶναι χρονολογημένη (87 μ.Χ.), ἐνῶ οἱ ἄλλες δυὸ ἀχρονολόγητες ἀπ' τὸν τύπο ὅμως τῶν γραμμάτων τους φαίνεται ὅτι ἀνήκουν καί αὐτὲς στὸν 1ο μ.Χ. αἰώνα. Τὸ θρακικὸ ὄνομα *Πυρρίας*, πού ἀναφέρεται στὴν ἀ' ἐπιγραφὴ καί τὰ ἐλληνικὰ ὀνόματα *Σωτῆλη*, *Νικόπολις* καί *Διονύσιος* στὶς ἄλλες δυὸ ἐπιγραφές, μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ συμπεράνουμε ὅτι τὸ ἀρχαῖο πόλισμα, πού βρισκόταν ἐδῶ, ὑπῆρχε στὰ μακεδονικὰ καί ρωμαϊκὰ χρόνια καί ἡ ἴδρυσή του μπορεῖ νὰ ἀναχθῆ στὴ θρακικὴ ἐποχὴ. Τὸ ἀρχαῖο αὐτὸ πόλισμα βρισκόταν κοντὰ στὰ σύνορα Ὀδομαντικῆς καί Σιντικῆς καί πάνω στὸ ρωμαϊκὸ δρόμο Ἡράκλειας Σιντικῆς - Φιλίππων.

Ἐλαιώνας (Ντουτλῆ). Διάφορες ἐπιτύμβιες ἐπιγραφές ρωμ. ἐποχῆς, πού βρέθηκαν κοντὰ στὸ χωριὸ αὐτό, μαρτυροῦν τὴν ὑπαρξὴ ρωμαϊκοῦ νεκροταφείου καί κατὰ συνέπεια πολισματος ρωμαϊκῶν χρόνων.

Ὀρεινὴ (Φράστεν). Ἡ θέση ἀρχαίου πολισματος ἔχει ἐντοπιστῆ στὸ λόφο τοῦ *Προφήτη Ἡλία* (2 χιλμ. ΒΑ τῆς Ὀρεινῆς), πού στὴ μιὰ πλαγιά του (θέση *Νάγλεδα*) ἔχει ἀποκαλυφτῆ ἀρχαία νεκρόπολη. Ἀπὸ δῶ προέρχεται μιὰ ἐλληνικὴ ἐπιγραφὴ ρωμαϊκῆς ἐποχῆς². Τὸ πόλισμα αὐτὸ ἴσως ὑπῆρχε καί πρὶν ἀπ' τὰ ρωμαϊκὰ χρόνια. Ἡ ἴδρυσή του πιθανῶς ἐπιβλήθηκε γιὰ λόγους στρατιωτικούς, δηλ. πρὸς ἐγκατάσταση φρουρᾶς, ἐπειδὴ βρισκόταν πολὺ κοντὰ στὰ σύνορα Ὀδομαντικῆς - Σιντικῆς. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως νὰ ἔχουμε τὰ ἔχνη ἐνὸς κτηνοτροφικοῦ συναισθημοῦ ἢ ἐνὸς χωριοῦ μεταλλωρῶν, ἀν δεχτοῦμε ὅτι οἱ Ὀδομαντες ἢ οἱ Μακεδόνες ἢ οἱ Ρωμαῖοι εἶχαν ἐκμεταλλεῦθῆ τὰ ἀργυρωρ-
χεῖα τοῦ Ὀρβήλου.

Οἶνοῦσα (Ντερβέσιανη). Στους δυτικὸς πρόποδες τοῦ λόφου *Προφήτης Ἡλίας* τῆς κοινότητος Οἶνοῦσας ἀποκαλύφθηκε ρωμαϊκὴ νεκρόπολη

1. Καφταντζῆ, Ἱστορία τῶν Σερρών, I, ἀρ. 472-74.
2. Καφταντζῆ, ὁ.π., ἀρ. 478.

(στὴ θέση τῆς χριστιανικῆς), ἡ ὁποία βεβαιώνει τὴν ἐδῶ ὑπαρξὴ ἀρχαίου πολισματος. Στὴ νεκρόπολη αὐτὴ βρέθηκαν δυὸ ἐπιτύμβια ἐπιγράμματα ἀνάγλυφα ρωμ. ἐποχῆς, ἀπ' τὰ ὁποῖα τὸ ἓνα φέρει λατινικὴ ἐπιγραφὴ¹ καί τὸ ἄλλο ἀπόσπασμα ἐλληνικῆς ἐπιγραφῆς². Πιθανῶς ἀπ' τὴν ἴδια νεκρόπολη προέρχεται καί μιὰ ἄλλη λατινικὴ ἐπιγραφὴ³, πού ἦταν ἐντοιχισμένη στὸ νερόμυλο τοῦ χωριοῦ. Οἱ ἐπιγραφές αὐτὲς δὲν ἀφήνουν καμιά ἀμφιβολία γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ πολισματος στὰ ρωμαϊκὰ χρόνια. Τὸ ἐκλατινισμένο πάλι θρακικὸ ὄνομα *C(a)jus Sertorius Cesivecetrizis, Besidelti f(ilius)* τῆς πρώτης λατινικῆς ἐπιγραφῆς⁴ ἀποτελεῖ μιὰ πειστικὴ ἐνδειξὴ ὅτι τὸ πόλισμα ἀκόμη καί στὰ ρωμαϊκὰ χρόνια εἶχε θράκες κατοίκους, ὅπως ἦταν ὁ C. Sertorius Cesivecetrizis, ὁ ὁποῖος ὑπῆρέτησε σὰν ἱππέας στὸ ρωμαϊκὸ τάγμα τοῦ Ἀντιανοῦ καί ὅταν ἀποστρατεῖθηκε ἔρθε στὸ χωριὸ του καί πέρασε τὰ ὑπόλοιπα χρόνια τῆς ζωῆς του. Ἡ ἐπιβίωση τέλος θρακικοῦ στοιχείου ὡς τὰ ρωμ. χρόνια φανερῶναι ὅτι τὸ χωριὸ ἦταν πρὶν ἀπ' τὴ ρωμ. κατάκτηση καθαρὰ θρακικὸ καί ὅτι ἡ ἴδρυσή του θὰ πρέπει ἐπομένως νὰ ἀναχθῆ στὴ θρακικὴ ἐποχὴ.

Ν. Σοῦλι (Σουμπάσκι). Ἀνατολικά τοῦ χωριοῦ, πλάι στὰ τελευταῖα σπίτια, ὑψώνεται ἓνας λόφος, γνωστὸς στους κατοίκους ὡς Ἀγριάνστα ἢ Ἀγριάντα, πού εἶναι κατάσπαρτος ἀπὸ ὄστρακα μελαμβωφῶν καί μελανόμορφων ἀγγείων. Πάνω στὸ λόφο αὐτὸ τοποθετεῖται ἡ θέση ἀρχαίου πολισματος, πού τὸ νεκροταφεῖο του ἔχει ἐντοπιστῆ λίγα μονάχα μέτρα πρὸ νότια, στὴ θέση *Χατζῆ Σουλῆα*. Στὴν ἀρχαία νεκρόπολη βρέθηκαν διάφορες ἐπιτύμβιες ἐπιγραφές ρωμαϊκῆς ἐποχῆς⁵ καί ἀπὸ δῶ πιθανότατα προέρχεται μιὰ λατινικὴ ἐπιγραφὴ τῆς ἐποχῆς τοῦ Τραϊανοῦ πού βρέθηκε στὰ τέλη τοῦ περασμένου αἰώνα ἐντοιχισμένη στὸ δημοτικὸ σχολεῖο τῆς κοινότητος⁶. Ἡ τελευταία ἐπιγραφὴ παρουσιάζει ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον, γιὰτὶ ἀπ' αὐτὴν πληροφοροῦμαστε ὅτι μέχρι ἐδῶ ἔφταναν τὰ ὄρια τοῦ *territorium* τῆς ρωμ. ἀποικίας τῶν Φιλίππων. Ἡ μνεία τοῦ μακεδονικοῦ ὀνόματος *Διοσκουρίδης* σὲ μιὰ ἀπ' τὶς ἐπιγραφές τῆς νεκρόπολης⁷, τὸ τοπωνύμιο Ἀγριάνστα, πού μᾶς θυμίζει τὴ θρακικὴ φυλὴ τῶν Ἀγριάνων, καί ἀκόμη τὰ ὄστρακα ἀγγείων, πού χρονολογοῦνται σὲ

1. Βλ. Καφταντζῆ, ὁ.π., ἀρ. 481.

2. Καφταντζῆ, ὁ.π., ἀρ. 482. Ἡ ἐπιγραφὴ χρονολογεῖται στὰ ρωμαϊκὰ χρόνια ἀπ' τὶς 6 μωρφές ρωμαϊκοῦ τύπου, πού παριστάνονται στὸ ἀνάγλυφο.

3. Παπαγεωργίου, Αἰ Σέρραι καί τὰ προάστεια, σ. 308, ἀρ. 32 [= *Δήμιτσα*, Ἡ Μακεδονία, ἀρ. 842].

4. Καφταντζῆ, ὁ.π., ἀρ. 481.

5. ΑΔ 20(1965), Β², Χρονικά, 468. Καφταντζῆ, ὁ.π., ἀρ. 486.

6. Γ. Ἀστεριάδη, Ἐφημ. Κων/νς, 12/9/1890. Ὁρθότερα δημοσιεύθηκε ἡ ἐπιγραφὴ ἀπὸ τὸν Παπαγεωργίου, ὁ.π., 301, ἀρ. 38, καί τὸ *Δήμιτσα*, Ἡ Μακεδονία, ἀρ. 825.

7. Καφταντζῆ, ὁ.π., ἀρ. 468.

έποχή πολύ προγενέστερη τῆς ρωμαϊκῆς, εἶναι πειστικά, νομίζω, τεκμήρια γιὰ νὰ ἀναγάγουμε τὴν ἴδρυση τοῦ πολισματος στὴ Θρακικὴ ἐποχὴ.

Ἄγιον Πνεῦμα (Βεζνίκιοι). Κοντὰ στὸ χωριὸ αὐτὸ ὑπῆρχε, ὅπως ἀποδείχνουν τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα, ἀξιόλογο ἀρχαῖο πόλισμα μὲ πολὺ ὄχυρωμένο κάστρο. Στὸ Γκραντήσκο, ἓνα λόφο πού ὑψώνεται 1-2 χιλμ. ΒΔ τοῦ σημ. χωριοῦ¹, ἔχουν διασωθῆ ἔχνη ἀρχαίου κάστρου, χτισμένου μὲ πέτρες καὶ κορασάνι. Περίπου 1 χιλμ. νοτίως τοῦ Γκραντήσκου, στὴν τοποθεσίαν Κούτρα², θὰ βρισκόταν τὸ νεκροταφεῖο τοῦ ἀρχαίου πολισματος, γιὰτὶ ἐδῶ ἔχουν ἀποκαλυφθῆ πολλοὶ ἀρχαῖοι τάφοι (Θαλωτοὶ καὶ κιβωτιόσχημοι). Ἐπίσης συγκρότημα ἀπὸ λαξευμένους σὲ βράχους τάφους ἀνακαλύψαμε στὴ νότια πλαγιὰ τοῦ βορείως τοῦ Γκραντήσκου λόφου (Δρένιος). Τὰ σπίτια πάντως τοῦ πολισματος θὰ πρέπει νὰ ἐκτείνονταν ἀπ' τὴ νότια πλαγιὰ τοῦ Γκραντήσκου ὡς τὴν τοποθεσίαν Κούτρα.

Ἀπ' τὴ μιὰ μεριά οἱ ἐπιγραφὲς ρωμ. ἐποχῆς³, καθὼς καὶ τὰ πολυάριθμα νομίσματα (ἀργυρὰ καὶ χάλκινα) διαφόρων Ρωμαίων αὐτοκρατόρων (Μ. Αὐρηλίου, Σεπτίμιου Σεβήρου, Κλαυδίου Β' κ.ά.) καὶ τοῦ Κοινοῦ τῶν Μακεδόνων⁴, πού βρέθηκαν στὶς παραπάνω τοποθεσίαι (Κούτρα καὶ Γκραντήσκο), δὲν ἀφήνουν καμιά ἀμφιβολία γιὰ τὴν ἀκμὴ τοῦ πολισματος τῆ ρωμαϊκῆ ἐποχῆ. Ἀπ' τὴν ἄλλη μεριά τὰ εἰρηπια τοῦ ἐλληνιστικοῦ(;) κάστρου στὸ Γκραντήσκο, καθὼς καὶ τὰ πολυάριθμα ὄστρακα ἀγγείων, ὅμοια μὲ τὰ τοῦ κάστρου τῶν Σερρών (τέλη τοῦ 6ου π.Χ. αἰ.), πού ἀνευρίσκονται στὸν ἴδιο λόφο ἀποτελοῦν, νομίζω, ἐνδείξεις γιὰ τὴν προϋπαρξὴ τοῦ ἐδῶ πολισματος κατὰ τὰ προρρωμαϊκὰ χρόνια καὶ μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ ἀναγάγουμε τὴν ἴδρυσή του στὴ Θρακικὴ ἐποχὴ. Τὸ τελευταῖο ἐξάλλου ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὴν ἐπιβίωση στὸ πόλισμα Θρακικοῦ πληθυσμοῦ ὡς τῆ ρωμαϊκῆ ἐποχῆ, ἢ ὅποια μαρτυρεῖται: 1) ἀπὸ τὴν παράσταση τοῦ Θράκα ἱππέα σὲ ἐπιτύμβιο ἐνεπίγραφο ἀνάγλυφο ρωμ. ἐποχῆς⁵, πού προέρχεται ἀπ' τὸ πόλισμα αὐτό· καὶ 2) ἀπὸ τίς ἀνορθογραφίες τῆς ἐπιγραφῆς τοῦ ἴδιου ἀναγλύφου, πράγμα πού συναντιέται πολλὲς φορές σὲ ἐπιγραφὲς Θρακῶν, ὅταν αὐτοὶ χρησιμοποιοῦν τὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα. Τέλος, ἂς προστεθῆ καὶ ἡ ὑποψία μήπως ἡ ὀνομασία Δαρνάκηδες, πού φέρουν οἱ κάτοικοι τοῦ σημ. χωριοῦ Ἄγ. Πνεύματος διέσωσε ἀνάμνηση τῆς ἀρχαίας φυλῆς τῶν Δερρώνων (ἢ Δερραίων (:))⁶.

1. Γιὰ τὴν ἐτυμολογία τοῦ ὀνόματος «Γκραντήσκο», βλ. Δ. Σαμσάρη, Ἡ κοινότης τοῦ Ἁγίου Πνεύματος Σερρών ἐπὶ τουρκοκρατίας, 18, σημ. 5· καὶ γιὰ τὴν ἀκριβῆ θέσιν τοῦ λόφου αὐτοῦ βλ. πίν. 2 καὶ 3.

2. Γιὰ τὴν ἀκριβῆ θέσιν τῆς βλ. Δ. Σαμσάρη, ὁ.π., πίν. 3.

3. Δ. Σαμσάρη, ὁ.π., 21. Ἀστεριάδη, Ἐφημ. Κων/νς, 12/9/1890 [= Δήμιτσα, Ἡ Μακεδονία, ἀρ. 824].

4. ΑΔ 24(1969), Β², Χρονικά, 352. Δ. Σαμσάρη, ὁ.π., 21.

5. Δ. Σαμσάρη, ὁ.π.

6. Σχετικὰ μ' αὐτὸ τὸ πρόβλημα βλ. μερικὲς σκέψεις στοῦ Δ. Σαμσάρη, ὁ.π., 13-14.

Συκιὰ (Σοκόλ) - Μέταλλα (Ἄνω Νούσκα). Στὰ βόρεια τῶν χωριῶν αὐτῶν, στὸ λόφο τοῦ Ἄγ. Ἀθανασίου, πού εἶναι ἐξαιρετικὰ ψηλὸς καὶ ἀπόκρημνος, σώζονται ὑπολείμματα ἀρχαίου κάστρου, χτισμένου μὲ πέτρες καὶ κορασάνι. Στὴ νότια πλαγιὰ τοῦ λόφου, πού εἶναι σχετικὰ πύο ὁμαλὴ καὶ βατῆ, βρέθηκαν τάφοι πού περιεῖχαν νομίσματα τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Ἐπίσης στὴ θέσιν Ὀβατζίκ, πού βρίσκεται ΒΑ τῆς κοινότητος Μετάλλων, ἀποκαλύφθηκε κιβωτιόσχημος τάφος τῆς πρώιμης ἐλληνιστικῆς ἐποχῆς, ὁ ὁποῖος περιεῖχε 372 χάλκινα νομίσματα: 1 νόμισμα τῆς πόλης τῶν Φιλίππων, 152 τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, 1 τοῦ Κάσσανδρου καὶ τὰ ὑπόλοιπα φθαρμένα¹. Ἀκόμη ἀπ' τὸν Ἄγ. Ἀθανάσιο ἢ τὴν τοποθεσίαν Ὀβατζίκ προέρχεται πιθανότατα μιὰ ἐλληνικὴ ἐπιγραφή τοῦ 106 μ.Χ. μὲ Θρακικὰ ὀνόματα, πού βρέθηκε στὴν αὐτὴ τῆς ἐκκλησίας τῶν Μετάλλων². Τέλος ἀπ' τὰ Μέταλλα θὰ πρέπει νὰ εἶχε μεταφερθῆ μιὰ ἄλλη ἐλληνικὴ ἐπιγραφή (τοῦ 2ου μ.Χ. αἰ.) μὲ Θρακικὰ πάλι ὀνόματα, ἢ ὅποια εἶχε χρησιμοποιηθῆ στὴν Ἄγ. Τράπεζα τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἄγ. Ἀθανασίου τῆς διπλανῆς κοινότητος Ἐμμ. Παππᾶ καὶ πού σήμερα ἔχει μεταφερθῆ στὸ Μουσεῖο Σερρών³.

Ἀπ' τὰ παραπάνω γίνεται φανερὸ ὅτι κοντὰ στὰ χωριὰ Συκιὰ - Μέταλλα ὑπῆρχε ἀρχαῖο πόλισμα, πού ἡ θέσιν του πρέπει ἀκριβέστερα νὰ ὀριστῆ νοτίως τοῦ λόφου τοῦ Ἄγ. Ἀθανασίου, ὅπου καὶ τὸ ἀρχαῖο κάστρο. Τὸ πόλισμα, ὅπως μαρτυροῦν τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα, ἰδρύθηκε στὰ Θρακικὰ χρόνια καὶ διατηρήθηκε ὡς τὰ ρωμαϊκὰ.

Δαφνοῦδι (Κάτω Νούσκα). Ἡ θέσιν ἀρχαίου πολισματος ἐντοπιζέται περίπου 1 χιλμ. δυτικὰ τοῦ χωριοῦ, στὴ θέσιν Παλιοχώρι, ὅπου βρίσκεται κανεὶς πολυάριθμα κομμάτια μεγάλων κεραμιδιῶν ἀπὸ οἰκοδομήματα. Οἱ δυὸ ἐπιγραφὲς ρωμ. ἐποχῆς⁴, πού προέρχονται ἀπὸ τὴ θέσιν αὐτὴ, μαρτυροῦν τὴν ἀκμὴ τοῦ πολισματος στὰ ρωμ. χρόνια.

Ἄγιος Χριστόφορος (Χωροβίστα). Περίπου 5 χιλμ. βορείως τοῦ χωριοῦ, στὸ λόφο πού εἶναι γνωστὸς στοὺς ἐντόπιους σὰν Καϊλιάς, ὑπάρχουν ἔχνη ὄχυρωσης ἀπὸ ἀρχαῖο πόλισμα. Πρόκειται γιὰ ὑπολείμματα κάστρου⁵, ἀπ' τὸ ὁποῖο σώζεται ὀλόκληρο τὸ νότιο τεῖχος (σώζ. ὕψος 3,5 μ.) καὶ τμήματα ἀπὸ τὴ δυτικὴ καὶ βόρεια πλευρὰ (βλ. εἰκ. 13 καὶ 14.). Τὸ πάχος του εἶναι 2 μ. ἀκριβῶς καὶ εἶναι χτισμένο μὲ πέτρες καὶ κορασάνι. Μέσα στὴ διαγραφόμενη περίμετρο τοῦ κάστρου διακρίνονται τὰ θεμέλια κτιρίων καὶ στὶς γωνίες διάφορες

1. ΑΔ 24(1969), Β², Χρονικά, 352.

2. ΑΔ 23(1968), Β², Χρονικά, 360. Καφταντζή, ὁ.π., ἀρ. 492.

3. Καφταντζή, ὁ.π., ἀρ. 487.

4. BCH 78(1954)141. JHS 73(1953)160.

5. Βλ. ΑΔ 22(1967), Β², Χρονικά, 427.

Εἰκ. 13. Τὸ νότιο τείχος τοῦ κάστρου «Καϊλιᾶς»

Εἰκ. 14. Πύργος τοῦ κάστρου «Καϊλιᾶς»

βάσεις πύργων. Στὶς πλαγιὰς τῶν γύρω λόφων ἀνακαλύφθηκε μιὰ νεκρόπολη καὶ ὄστρακα ρωμ. χρόνων¹. Ἡ νεκρόπολη πιθανῶς εἶναι ἀρχαιότερη καὶ ἀνήκει στὴ μακεδονικὴ ἐποχὴ, ὅπως καὶ τὸ κάστρο. Πρὸς τὸ παρὸν δὲν ἔχουμε κανένα στοιχεῖο πού νὰ βεβαιώνη τὴν ὑπαρξὴ τοῦ πολισματος στὴ θρακικὴ ἐποχῇ.

Τοῦ μ. π. α. Ἰχνη ἀρχαίου πολισματος ἔχουν ἐντοπιστῆ στοῦ λόφο Φακίστρα, πού βρίσκεται περίπου 150 - 200 μ. ΒΑ τοῦ σημ. χωριοῦ Τούμπα. Στὸ λόφο αὐτὸ βρίσκει κανεὶς ωραιότατα ὄστρακα ἀρχαίων ἀγγείων, νομίσματα, πήλινα βλήματα ἀπὸ σφενδόνες καὶ διάφορες ἐπιγραφές (;) ρωμ. ἐποχῆς². Ἐπίσης ἀπὸ δῶ προέρχεται καὶ τμῆμα ἀρχαίου ἀετώματος μὲ μυθολογικὲς παραστάσεις, πού βρίσκεται σήμερα στοῦ Μουσείου Σερρών. Ἀπ' τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα φαίνεται ὅτι τὸ ἐδῶ πόλισμα εἶχε συνεχὴ ζωὴ ἀπ' τὴ θρακικὴ ὡς τὴ ρωμ. ἐποχῇ. Τὴν ὑπαρξὴ ἀρχαίου πολισματος κοντὰ στοῦ χωριὸ Τούμπα εἶχε ὑποθέσει παλιότερα ὁ J. Roger³, χωρὶς ὅμως νὰ ἐντοπίσῃ τὴν ἀκριβῆ θέση αὐτοῦ.

Σφελινός. Περίπου 4 χιλμ. βορείως τοῦ χωριοῦ, σ' ἓνα πολὺ ψηλὸ καὶ ἀπόκρημνο λόφο, γνωστὸ στοὺς ἐντόπιους ὡς Γκραντήσκος, σώζονται ὑπολείμματα ἀρχαίου κάστρου, σχήματος ἀτρακτοειδοῦς. Τὰ σωζόμενα τμῆματα τοῦ τείχους τοῦ ἔχουν ὕψος 3 μ., πάχος 1,60 μ. καὶ ἡ τοιχοδομία εἶναι ἀπὸ πέτρες καὶ κορασάνι. Μέσα στὸν περίβολο τοῦ κάστρου σώζονται τὰ θεμέλια περίπου 200 σπιτιῶν καὶ ἄλλων δημόσιων κτιρίων.

Μεσορράχη. Ἰχνη ἀρχαίου πολισματος ἔχουν ἐντοπιστῆ στὴ θέση Ἄ-θάνατο νερό, περίπου 500 μ. ΒΔ τοῦ χωριοῦ Μεσορράχη, ὅπου βρίσκεται ἓνα λακτραπεζοειδὲς ὑψωμα, πού εἶναι γεμάτο ἀπὸ ὄστρακα ἀρχαίων ἀγγείων. Οἱ λακτραπεζοειδῆ καὶ κιβωτιόσχημοι τάφοι πού βρέθηκαν στὴ βόρεια πλαγιὰ τοῦ ὑψώματος, γνωστὴ ὡς Ἄνα Τσεσμέ, καθὼς καὶ λίγο βορειότερα στὴ θέση Ραχόβουνα, δείχνουν ὅτι στὴν περιοχὴ αὐτὴ ἐκτεινόταν τὸ νεκροταφεῖο τοῦ πολισματος. Τὰ διάφορα ἀγγεῖα⁴ καὶ τὰ κτερίσματα (τοῦ τέλους τοῦ 4ου π.Χ. αἰ.)⁵, πού βρέθηκαν σὲ τάφους τοῦ νεκροταφείου, μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ χρονολογήσουμε αὐτὸ στὰ κλασσικὰ καὶ ἑλληνιστικὰ χρόνια⁶.

Λευκοθέα. Ἡ ὑπαρξὴ ἀρχαίου πολισματος μαρτυρεῖται στοῦ λόφο Κλίτσα, πού βρίσκεται περίπου 2 χιλμ. δυτικὰ τῆς κοινότητος Λευκοθέας. Στὸ λόφο αὐτὸ σώζονται ἐρείπια ἀρχαίου(;) κάστρου, πού εἶναι χτισμένο μὲ ξερολι-

1. ΑΔ, ὁ.π.

2. J. Roger, RA, 1945, II, 37-55 [= REG 59-60(1946/47), 332, ἀρ.140]. Καφταντζῆ, ὁ.π., ἀρ. 495.

3. J. Roger, ὁ.π.

4. Βλ. ΑΔ 20(1965), Β³, Χρονικά, 468.

5. Βλ. ΑΔ 23(1968), Β², Χρονικά, 360-1.

6. Βλ. ΑΔ 20(1965), Β³, Χρονικά, 468.

θιές, ἐνῶ στους γύρω λόφους βρέθηκαν ἀρχαῖοι τάφοι πού περιεῖχαν νομίσματα τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου. Σὲ ἀπόσταση 300 περίπου μέτρων (νοτίως) ἀπὸ τὸ κάστρο περνᾷ ἀρχαῖος λιθόστρωτος δρόμος, πού τμήματά του διακρίνονται καὶ σήμερα ἀκόμη σὲ ὀρισμένα σημεῖα.

Χρυσός (Τοπόλιανη). Ἡ θέση ἀρχαίου πολισματος ἔχει ἐντοπιστῆ περίπου 2-3 χιλμ. νοτίως τοῦ σημ. χωριοῦ, ὅπου βρέθηκαν ὄστρακα ἀρχαίων ἀγγείων, καθὼς καὶ νομίσματα καὶ ἐπιγραφές ρωμ. ἐποχῆς.

Πεντάπολη (Σαρμουσακλί). Κοντὰ στὸ χωριὸ αὐτό, συγκεκριμένα στὴ θέση Ἀλώνια, ἔχει ἀνακαλυφτῆ νεκροταφεῖο τῶν ὕστερων ρωμαϊκῶν χρόνων¹, ἀπ' ὅπου ἀποκομίστηκαν ἀγγεῖα καὶ νομίσματα τῶν χρόνων αὐτῶν.

Τὸ νεκροταφεῖο δὲν ἀφήνει ἀμφιβολίες γιὰ τὴν ὑπαρξὴ ἐδῶ ἀρχαίου πολισματος, γιὰ τὸ ὅποιο ὅμως δὲν ξέρουμε ἀν ὑπῆρχε στὰ προρρωμαϊκὰ χρόνια. Τὸ ἐδῶ πόλισμα, ὅπως καὶ τὸ προηγούμενο κοντὰ στὸ Χρυσό, βρισκόταν πάνω στὸ ρωμαϊκὸ δρόμο Ἡράκλειας Σιντικῆς - Φιλίππων. Κοντὰ στὸ χωριὸ Χρυσὸς μάλιστα σώζονται ἔχνη αὐτοῦ τοῦ δρόμου, καθὼς καὶ ρωμ. γέφυρα.

Ἀλίστρα. Κοντὰ στὸ χωριὸ αὐτό θὰ πρέπει νὰ ὑπῆρχε, ὅπως φανερώνουν τὰ ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα, ἀρχαῖο πόλισμα, τοῦ ὁποίου ὅμως δὲν ἔχει ἐντοπιστῆ ἡ ἀκριβὴς θέση του. Ἀπ' τὰ εὐρήματα ἰδιαιτέρου ἐνδιαφέροντος παρουσιάζει μιὰ ἐπιγραφή², πού ἀναφέρει ἓνα τοπικὸ διονυσιακὸ σύλλογο καὶ τὸ θρακορρωμαϊκὸ ὄνομα Ροῦφος Ζεῖπα. Ἀπ' τὴν ἐπιγραφή αὐτὴ μπορούμε νὰ συμπεράνουμε ὅτι τὸ ἐδῶ ἀρχαῖο πόλισμα ὑπῆρχε ἀκόμη ἀπὸ τὴ θρακικὴ ἐποχὴ, ὅπως τουλάχιστο φανερώνει ἡ παρουσία θρακικοῦ πληθυσμοῦ, πού μαρτυρεῖται ἀπ' τὴ μνεία τοῦ θρακορρωμαϊκοῦ ὀνόματος. Ἐνας ἐρυθρόμορφος πάλι κρατήρας μὲ παραστάσεις τοῦ γ' τετάρτου τοῦ 4ου π.Χ. αἰ., πού βρέθηκε μέσα σ' ἓνα κιβωτιόσχημο τάφο στὴ θέση Φανάρι τῆς Ἀγ. Κυριακῆς³, κοντὰ στὸ ἴδιο χωριὸ, ἔρχεται νὰ βεβαιώσῃ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ πολισματος κατὰ τὴ μακεδονικὴ ἐποχὴ καὶ νὰ ἀποδείξῃ τὸν συνεχῆ βίον αὐτοῦ ἀπ' τὴ θρακικὴ ὡς τὴ ρωμ. ἐποχὴ.

Δράγος. Κοντὰ στὸ χωριὸ αὐτὸ βρέθηκαν ἀρχαῖοι κωνικοὶ τάφοι⁴, πού δὲν ξέρουμε ὅμως ἀν ἦταν μεμονωμένοι ἢ ἀνῆκαν σὲ ἀρχαῖο νεκροταφεῖο. Ἐτσι δὲν μπορούμε νὰ συμπεράνουμε ἀν στὴ θέση αὐτὴ ὑπῆρχε ἀρχαῖο πόλισμα ἢ ἀγροικία.

Πηγές Ἀγγίτη. Σ' ἓνα λόφο, πὺ πάνω ἀπὸ τὴς πηγές τοῦ Ἀγγίτη ποταμοῦ, ἔχουν ἐντοπιστῆ τὰ ερείπια ἐνὸς ἀρχαίου κάστρου¹.

Ἀρχαῖες ἀγροικίες. Ἐκτὸς ἀπ' τὴς πόλεις καὶ τὰ πολισματα, ὑπῆρχαν σ' ὅλους τοὺς αὐλῶνες καὶ τὴς μικρὲς καλλιεργήσιμες ἐκτάσεις ἀγροικίες πού ἢ ὑπαρξή τους μαρτυρεῖται ἀπὸ τὸν Αἰσχύλο² — ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται γενικὰ στὴν παραστρωμένη περιοχή — καὶ ἀπὸ διάφορα ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα καὶ ἀρχαίους τάφους. Γιὰ τὴν ἀσφάλεια τῶν ἀγροικιῶν αὐτῶν, καὶ ὅταν ἀπεῖχαν πολὺ ἀπὸ τὴς πόλεις, ὑπῆρχαν, ἀν κρίνουμε ἀπ' τὴν Πιερίδα, μεμονωμένοι πύργοι.

Τέτοιες ἀγροικίες θὰ πρέπει νὰ ὑπῆρχαν κοντὰ στὰ χωριά Λευκῶνας³ καὶ Ἀνοθῆ⁴ καὶ στὸν Ἀϊ - Γιάννη, προάστειο τῶν Σερρών.

3. Ἡδωνίδα

Ἀπὸ διάφορα ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα μαρτυρεῖται ἡ ὑπαρξὴ ἀρχαίων οικισμῶν κοντὰ στὰ παρακάτω σημ. χωριά:

Μικρὸ Σοῦλι (Σέμαλτο). Λίγα χιλιόμετρα Δ τῆς κοινότητος Μ. Σουλίου, στὸ λόφο Ζαβαρνίκια, μαρτυροῦνται τὰ ἔχνη ἀρχαίου πολισματος. Στὸ λόφο αὐτὸ ἀνευρίσκονται πολυάριθμα ὄστρακα κλασικῶν καὶ βυζαντινῶν χρόνων⁵. Ἐπίσης ἐδῶ βρέθηκε μιὰ ἐπιτύμβια ἐνεπίγραφη στήλη τοῦ 1ου μ.Χ. αἰ.⁶ καὶ ἓνα μιλιάριο τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ⁷. Ἀπ' τὰ εὐρήματα βγαίνει τὸ ἀσφαλὲς συμπέρασμα ὅτι τὸ ἐδῶ πόλισμα, πού βρισκόταν πάνω στὴν Ἐγνατία ὁδὸ, ἄκμασε ἀπὸ τὴ μακεδονικὴ ὡς τὴ ρωμ. ἐποχὴ καὶ διατηρήθηκε ὡς τὰ βυζαντινὰ χρόνια. Γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ πολισματος κατὰ τὴ θρακικὴ ἐποχὴ δὲν ἔχουμε μαρτυρίες. Μποροῦμε ὅμως νὰ υποθέσουμε τὴν ὑπαρξὴ του ἀπ' τὸ γεγονός ὅτι στὸ διπλανὸ λόφο τῆς Ἀγ. Μαρίνας ἀποκαλύφθηκε προϊστορικὸς συνοικισμὸς τῶν ὕστερων νεολιθικῶν χρόνων καὶ τῆς πρώιμης ἐποχῆς τοῦ χαλκοῦ⁸, πράγμα πού σημαίνει ὅτι στὴν περιοχή τῶν δυὸ αὐτῶν λόφων ὑπῆρχε πιθανῶς συνεχῆς ζωὴ ἀπ' τὰ νεολιθικὰ ὡς τὰ βυζαντινὰ χρόνια.

1. Βλ. ΑΔ 23(1968), Β², Χρονικά, 356.

2. Αἰσχλ. Περσ., 864-69: «Ὅσας δ' εἶχε πόλεις πόρον οὐ διαβάς Ἄλυος ποταμοῖο, / οὐδ' ἐφ' ἐστίας συθείς, / οἷαι Στρυμονίου πελάγους ἀχε/λωίδες εἰσι πάροιχοι / Ἐρηκίων ἐπαύλων».

3. ΒΑ τοῦ χωριοῦ αὐτοῦ, στὸ λόφο «Σμιτζῆ - μπαίρη», βρέθηκε μιὰ ἑλλ. ἐπιγραφή μὲ θρακικὰ ὀνόματα (βλ. Καφαντζῆ, Ἱστορία, Ι, ἀρ. 476).

4. Λίγα χιλιόμετρα δυτικὰ τοῦ χωριοῦ, μέσα στὸ χεῖμαρρο τῆς Τερπνῆς, βρέθηκε ἓνας ἐρυθρόμορφος κωνοειδῆς κρατήρας τῶν μέσων τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. (Χ. Μακαρόνα, Χρονικά Ἀρχαιολογικά, «Μακεδονικά» 2(1941/52)648).

5. Βλ. ΑΔ 22(1967), Β², Χρονικά, 426.

6. ΑΔ, ὁ.π.

7. ΑΔ, ὁ.π. [= Καφαντζῆ, ὁ.π., ἀρ. 577].

8. ΑΔ, ὁ.π.

1. ΑΔ 23(1968), Β², Χρονικά, 360.

2. Giannopoulos, BCH 17(1893)634 [= Παπαδόπουλος - Κεραμεύς, «Ἑλλ. Φιλολ. Συλλ.», XVI, 108 = Δήμιτσα, Ἡ Μακεδονία, ἀρ. 1104 = Perdrizet, BCH 24(1900)317 = P. Collart, Philippes, 416, σημ. 4. Τοῦ ἴδιου, Monuments thraces de la région de Philippes, «Sbornik G. Kačarov», II, 1955, 13].

3. Βλ. ΑΔ 20(1965), Β³, Χρονικά, 468.

4. Casson, BSA 23(1918/19)62.

τινικές) ¹ πού βρέθηκαν στο Καλαμπάκι, καθώς και διάφορες άλλες επιγραφές πού βρέθηκαν στο γειτονικό χωριό Φτελιά ². 'Απ' τὰ ἀρχαιολογικά εὐρήματα φαίνεται ὅτι ἐδῶ ἔχμασε κάποιος ρωμ. vicus πού δὲν ξέρουμε ἀν βρισκόταν στὴ θέση θρακικῆς κώμης καὶ οὐτε μποροῦμε νὰ ταυτίσουμε τὸ ὄνομά του μὲ ἓνα ἀπ' τὰ γνωστά ἔθνικὰ τῶν ρωμ. vicī ³. 'Απὸ ἓνα μιλιάριο πού βρέθηκε στὸ Καλαμπάκι ⁴ συμπεραίνουμε ὅτι ἀπ' τὸν ἐδῶ vicus περνοῦσε ἡ 'Εγνατία ὁδός, κατευθυνόμενη πρὸς τοὺς Φιλίππους.

Καλαμώνας (Μποσινός). Στὸ χωριὸ αὐτὸ βρέθηκαν δυὸ ἑλληνικὲς ἐπιγραφές τοῦ β' μισοῦ τοῦ 1ου μ.Χ. αἰῶνα ⁵ καὶ 3 κιονόκρανα ρωμ. χρόνων ⁶. 'Αν τὰ ἀρχαιολογικά αὐτὰ εὐρήματα δὲ μεταφέρθηκαν ἀπ' τὰ ἐρείπια τῶν Φιλίππων ⁷, κατὰ τὴν κατασκευὴ τῆς ἐδῶ ἔπαυλης ⁸, τότε θὰ πρέπει νὰ δεχτοῦμε τὴν ὑπάρξη στὸν Καλαμώναν ἀρχαίου πολισματος. Τὸ πόλισμα ἦταν ρωμ. χρόνων, ἀλλὰ, ἀν κρίνουμε ἀπ' τὸ ἑλληνικὸ ὄνομα 'Απολλών(ιος), πού συναντοῦμε σὲ μιὰ ἀπ' τὶς ἐπιγραφές, καθώς καὶ ἀπ' τὴ χρήση τῆς ἑλληνικῆς γραφῆς ⁹ αὐτές, θὰ πρέπει αὐτὸ νὰ ὑπῆρχε καὶ σὲ προγενέστερη ἐποχῇ.

Ξηροπόταμος (Βησόςτσανη). ΝΑ τῆς κοινότητος Ξηροποτάμου ἔχει ἐντοπιστῆ ἀρχαῖο πόλισμα σ' ἓνα ὄχυρὸ λόφο πού ὀνομάζεται *Καλελίκ* ⁹. Τὸ πόλισμα ἦταν χτισμένο στὴν κορυφὴ καὶ τὴ νότια πλαγιὰ τοῦ λόφου, ὅπου διακρίνονται καθαρά ἐρείπια κτιρίων μὲ τοιχοδομία ἀπὸ ἀργοὺς λίθους, χωρὶς τὴ χρήση κονιάματος, καὶ ἀνευρίσκονται ὄστρακα ἀβαφῶν ἀγγείων καὶ πίθων ¹⁰.

1. BCH 47(1923)78-9, ἀρ. 39 [= SEG 2(1935)73, ἀρ. 421], 40, 41. Μερτζίδη, ὁ.π., σ. 50, ἀρ. 25 [= Δήμιτσα, ὁ.π., ἀρ. 1087].

2. CIL, III, 655 [= 14206, 16]. Δήμιτσα, ὁ.π., ἀρ. 1050.

3. 'Ο Μερτζίδης, ὁ.π., 50, διατυπώνει τὴν ἀστήρικτη ὑπόθεση ὅτι στὴ θέση αὐτῆ βρισκόταν ἡ ἀρχαία πόλις Καλύβη τοῦ Στράβωνα, τῆς ὁποίας τὸ ὄνομα ἀναγνωρίζεται στὸ σημ. Καλαμπάκι (Καλύβη = Καλυβάκι = Καλαμπάκι). 'Η Καλύβη ὅμως ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸ Στράβωνα τοποθετεῖται βορείως τῆς θρακικῆς πόλης τοῦ Βυζαντίου.

4. P. Collart, Une réfection de la via Egnatia sous Trajan, BCH 59(1935) 403 κέ. [= BSA 23(1918/19)39].

5. Μερτζίδη, Αἰ χῶραι, σ. 53, ἀρ. 27, 28 [= Δήμιτσα, 'Η Μακεδονία, ἀρ. 1089, 1390].

6. ΑΔ 23(1968), Β 2, Χρονικά, 357.

7. Δυὸ γεγονότα μᾶς βάζουν στὴν ὑποψία αὐτῆ: 1) ἡ μνεία πόλης σὲ μιὰ ἀπ' τὶς ἐπιγραφές («Αὐτοκράτ[ορα] Καίσα[ρα] 'Οκτα[βιανόν] Σεβαστ[όν] ἡ πόλις ἐκ τῶν ἰδίων») καὶ 2) ἡ μεγάλη γεινίαση τοῦ Καλαμώννα μὲ τοὺς Φιλίππους, ἡ ὁποία ἀπ' τὴ μιὰ μεριά ἀποκλείει τὴν ὑπάρξη τόσο κοντὰ δυὸ ἀρχαίων πόλεων καὶ ἀπ' τὴν ἄλλη ἐνισχύει τὴν πιθανότητα τῆς μεταφορᾶς τῶν ἀρχαίων αὐτῶν εὐρημάτων.

8. Τὴν περίοδο τῆς τουρκοκρατίας στὴ θέση τοῦ σημ. Καλαμώννα δὲν ὑπῆρχε χωριὸ ἀλλὰ μονάχα μιὰ ἔπαυλη (Μερτζίδη, Αἰ χῶραι, 52).

9. X. Κουκούλη, ΑΔ 24(1969), Β 2, Χρονικά, 356. Πρβλ. καὶ Μερτζίδη, Αἰ χῶραι, 42.

10. X. Κουκούλη, ὁ.π.

Στὴ βόρεια πλευρὰ τοῦ λόφου διακρίνεται μιὰ κατασκευὴ μεταγενέστερη μὲ χρήση κονιάματος, ἐνῶ στοὺς ΝΑ πρόποδες ἀποκαλύφθηκε τμήμα ὕδραγωγείου ρωμαϊκῶν χρόνων (;) ¹.

Τὸ πόλισμα αὐτὸ ὁ Μερτζίδης τὸ θεωρεῖ θρακικὸ καὶ πιστεῖται ὅτι εἶναι κτίσμα τῶν Βησσῶν ². 'Απ' τὸ παλιὸ μάλιστα ὄνομα τοῦ χωριοῦ Βησότσανη (Βησσο - τζανη) συμπεραίνει ὅτι τὸ ἀρχαῖο πόλισμα ὀνομαζόταν Βέσσα ἢ Βήσσα καὶ ἀργότερα προστέθηκε στ' ὄνομά του ἡ κατάληξη - τσιανη ³. Βέβαια δὲν ἔχουμε λόγους νὰ ἀμφιβάλουμε γιὰ τὴν ἀναγωγή τῆς ἴδρυσης τοῦ πολισματος στὰ θρακικὰ χρόνια, ἀφοῦ μάλιστα αὐτὸ ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπ' τὴν ἀρχαῖκή τοιχοδομία του. Θεωροῦμε ὅμως κάπως ἀπίθανη τὴν ἀποψή του γιὰ τὴ ἐπιβίωση τοῦ ἀρχαίου ὀνοματός του.

Πετρούσσα (Πλεύνα) - 'Αργυρούπολη (Μαυρότοπος). Σ' ἓνα ὕψωμα, γνωστὸ σὰν *Μικρὴ Τούμπα*, πού βρίσκεται 5 χιλμ. Ν τῆς Πετρούσσας καὶ 2 χιλμ. ΒΑ τῆς 'Αργυρούπολης, ἔχουν βρεθῆ ὄστρακα ἀγγείων τῶν μέσων καὶ 2 4ου - 3ου π.Χ. αἰ., πού προέρχονται ἀπὸ μιὰ συστάδα 4 - 5 τάφων ⁴. 'Επιδοὶ δὲν ξέρουμε ἀν οἱ τάφοι αὐτοὶ ἀνήκουν σὲ νεκροταφεῖο, δὲν μποροῦμε νὰ ποῦμε μὲ βεβαιότητα ὅτι στὴ θέση αὐτῆ ὑπῆρχε ἀρχαῖο πόλισμα ⁵.

Πλατανιά (Κουζλούκιοι). 'Η θέση ἀρχαίου πολισματος ἔχει ἐντοπιστῆ στὴ σ' ἓνα λόφο, γνωστὸ ὡς *Καλέ*, πού βρίσκεται 3 χιλμ. Β τῆς κοινότητος Πλατανιάς ⁶. 'Η κορυφὴ τοῦ λόφου περιβάλλεται ἀπὸ ἰσχυρὸ τεῖχος, χτισμένον μὲ πέτρες ὀρθογωνίου καὶ ἀκανονίστου σχήματος χωρὶς κονιάμα ⁷. Μέσα μὲν πλευρὰ τοῦ περιβόλου τοῦ κάστρου γίνεται χρῆση κονιάματος ⁸. Στὸ λόφο καὶ τὴν κοινότητα ἀνευρίσκονται ὄστρακα ἀβαφῶν κυρίως ἀγγείων ⁹. 'Επίσης στὴν περιοχή τῆς Πλατανιάς βρέθηκαν ρωμαϊκὰ νομίσματα (π.χ. 1 νόμισμα τοῦ 'Αντωνίνου Πίου καὶ 1 ἄλλο τῆς ρωμ. ἀποικίας τῶν Φιλίππων) ⁹, καθώς καὶ μιὰ ἑλληνικὴ ἐπιγραφή ρωμ. χρόνων ¹⁰.

1. X. Κουκούλη, ὁ.π.

2. Μερτζίδη, ὁ.π., 42.

3. Μερτζίδη, ὁ.π., 42-3.

4. Αἰκ. Ρωμοπούλου, ΑΔ 20(1965), Β 3, Χρονικά, 451 [= BCH 92(1968)916].

5. 'Ο Μερτζίδης, ὁ.π., 43, στὸ παλιὸ ὄνομα τῆς Πετρούσσας «Πλεύνα» ἀναγνωρίζεται

κάποια ἀρχαία κώμη «Πλευρώννα», πού, κατὰ τὴ γνώμη του, ἦταν ἀποικία τῶν Πλευρωνίων (Κουρητῶν) τῆς Αἰτωλίας.

6. X. Κουκούλη, ΑΔ 22(1968), Β 2, Χρονικά, 428.

7. Κουκούλη, ὁ.π.

8. Κουκούλη, ὁ.π.

9. Βλ. H. Cohen, Description historique des monnaies imperiales, 2η ἐκδ., II, 299, ἀρ. 283: «Antoninus Aug. Pius P.P.TR.P.XI». P. Collart, Philippes, 283-4.

10. P. Perdrizet, BCH 21(1897)533 κέ. [= P. Collart, Philippes, 280].

"Όπως φαίνεται απ' τὸν τίτλο τοῦ βουλευτῆ (τῆς ρωμ. ἀποικίας τῶν Φιλίππων), πού φέρει ὁ ἀναθέτης τῆς ἐπιγραφῆς, καθὼς καὶ απ' τὰ νομίσματα, τὰ ἀρχαῖα αὐτὰ λείψανα τοῦ Καλὲ πρέπει νὰ σχετισθοῦν μὲ τὴν ὑπαρξὴ κάποιου vicus τῆς ρωμ. ἀποικίας τῶν Φιλίππων¹. 'Απ' τὰ θρακικὰ πάλι ὀνόματα τῆς ἐπιγραφῆς, απ' τὴν χρῆση τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας σ' αὐτὴν καὶ ἀκόμη απ' τὴν τοιχοδομία τοῦ περιβόλου τοῦ πολισματος, συμπεραίνουμε ὅτι ὁ ρωμ. vicus ἰδρύθηκε σὲ παλιότερο πόλισμα τῆς θρακομακεδονικῆς ἐποχῆς.

Κύργια (Κρίφλα) - Βαθυχώρι. Ἡ ἀνεύρεση διαφόρων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν, σαρκοφάγων καὶ λατινικῶν ἐπιγραφῶν κοντὰ στὰ χωριά αὐτά², μαρτυρεῖ τὴν ὑπαρξὴ ρωμ. νεκροπόλης καὶ κατὰ συνέπεια ρωμ. vicus, πού ὑπαγόταν στὴ ρωμ. ἀποικία τῶν Φιλίππων³. Κοντὰ στὸ ρωμαϊκὸ αὐτὸν vicus εἶχε ἰδιοκτησία ὁ Ρωμαῖος μεγαλοκτηματίας Caesius Victor⁴.

Παλαϊκώμη (Προβίστα) - Ν. Φυλῆ. Ἀνάμεσα στὰ χωριά αὐτὰ θεωρεῖται βέβαιη ἡ ὑπαρξὴ ἀρχαίου πολισματος, τοῦ ὁποῦ ἔχει μάλιστα ἀναμιστήσαν διάφορα ἐνεπίγραφα πῆλινα εἰδῶλια⁵ καὶ πιθανῶς απ' αὐτὸ προέρχονται διάφορες ἐλληνικὲς ἐπιγραφές⁶, πού βρέθηκαν μέσα στὴν Παλαϊκώμη ἢ κοντὰ σ' αὐτὴν καὶ στὴ Ν. Φυλῆ. Τὰ θρακικὰ καὶ μακεδονικὰ ὀνόματα τῶν ἐπιγραφῶν (π.χ. Μέστος Δουλέους, Διοσκουρίδης, Μαντώ, Ἐκαταίη, Κώραβος), καθὼς καὶ ἡ χρονολόγησις τῶν περισσώτερων ἐπιγραφῶν στὴ ρωμ. ἐποχῇ⁷, μαρτυροῦν ὅτι τὸ ἐδῶ πόλισμα ὑπῆρχε απ' τὴ θρακικὴ ὡς τὴ ρωμαϊκὴ ἐποχῇ.

Ροδολίβος. Κοντὰ στὸ Ροδολίβος βρέθηκαν διάφορες ἐπιγραφές, ἐλ-

1. 'Ο P. Collart, BCH, ὁ.π., ὑποστηρίζει ὅτι ὁ ἐδῶ vicus δὲν ὑπαγόταν στὴ Μακεδονία ἀλλὰ στὴ Θράκη. 'Ο P. Perdrizet, Philippes, 280-1, ὅμως ἔχει ἀποδείξει μὲ πειστικὰ ἐπιχειρήματα ὅτι ὁ vicus αὐτὸς βρισκόταν μέσα στὸ territorium τῆς ρωμ. ἀποικίας τῶν Φιλίππων καὶ ἔχι στὴν περιοχὴ τῆς Θράκης, ἢ ὅποια μετὰ τὴς κατακτήσεις τοῦ Φιλίππου Β' ἐκτεινόταν ἀνατολικά τοῦ ποταμοῦ Νέστου.

2. Heuzey - Daumet, Mission, 37 καὶ 40 κέ. P. Perdrizet, BCH 21(1897)529 κέ. P. Collart, BCH 54(1930)376 καὶ σημ. 1. CIL, III, 14206, 15, 14206, 18, 14206, 22-3.

3. P. Collart, Philippes, 285. Αὐτὸ ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ ἓνα κομμάτι ἐπιστυλίου μὲ ἐπιγραφὴ, πού ἀναφέρει τὴ ρωμ. ἀποικία τῶν Φιλίππων (Collart, Phil., 239), καθὼς καὶ απ' τὴν γειννίαση τῆς θέσεως αὐτῆς μὲ τὴν ἀποικία.

4. P. Collart, Philippes, 289. Αὐτὸ φαίνεται ἀπὸ μιὰ ἐπιγραφὴ (P. Perdrizet, BCH 21(1897)530 = CIL, III, 14206, 18), ὅπου ἀναφέρεται ὁ ἴδιος ὁ μεγαλοκτηματίας καὶ ὁ actor αὐτοῦ Niger.

5. Καρταντζῆ, Ἱστορία, I, ἀρ. 578-83.

6. BCH 46(1922)49 κέ. 55(1931)172. Καρταντζῆ, ὁ.π., ἀρ. 584, 586, 588-90.

7. Δυὸ απ' τὴς ἐπιγραφές ἔχουν καὶ χρονολογία (ΘΣ = 61 μ.Χ. καὶ ΔΣ = 56 μ.Χ.), ἐνῶ οἱ ἄλλες χρονολογοῦνται τὴ ρωμαϊκὴ ἐποχῇ απ' τὸν τύπο τῶν γραμμῶν τους.

ληνικὲς καὶ λατινικὲς¹, οἱ ὁποῖες μαρτυροῦν τὴν ὑπαρξὴ ἀρχαίου πολισματος, τοῦ ὁποῦ τὴ θέσις πρέπει πιθανῶς νὰ ἀναζητήσουμε στὸ λόφο τοῦ 'Αγ. Ἐθνασίου, πού βρίσκεται δίπλα στὸ χωριό. 'Απ' τὴς ἐπιγραφές βγαίνει τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ πόλισμα αὐτὸ ἄκμασε τὴ ρωμαϊκὴ ἐποχῇ καὶ βρισκόταν πάνω στὴν Ἐγνατία ὁδὸ². Δυστυχῶς δὲν ἔχουμε στοιχεῖα γιὰ νὰ ἀποδείξουμε τὴν ὑπαρξὴ τοῦ πολισματος στὴν προρρωμαϊκὴ ἐποχῇ. Τὸ ὄνομα ὅμως τῆς κωμόπολης Ροδολίβους, πού διατηρήθηκε απ' τὴ βυζαντινὴ ἐποχῇ σ' ὅλη τὴν περίοδο τῆς τουρκοκρατίας καὶ τὸ ὁποῖο μᾶς θυμίζει τὰ περίφημα ρόδα τοῦ Παγγαίου, μᾶς κάνει νὰ ὑποθέσουμε ὅτι τὸ πόλισμα ὑπῆρχε καὶ κατὰ τὴ θρακομακεδονικὴ ἐποχῇ.

Μυρίνη (Κοτσάκ). Στὸ χωριὸ αὐτὸ βρέθηκαν μερικὰ κομμάτια ρωμαϊκῶν σαρκοφάγων καὶ 3 ἐπιγραφές (2 ἐλληνικὲς καὶ 1 λατινικὴ)³. Δὲν ἔχει ἐντοπισθῆ στὴ ὁμοίως στὴν περιοχὴ καμιά θέσις ἀρχαίου πολισματος καὶ ἔτσι ὑποψιαζόμεστε ὅτι τὰ ἀρχαιολογικὰ αὐτὰ εὐρήματα μεταφέρθηκαν ἐδῶ ἀπὸ τὰ ἐρείπια ἢ τὴ νεκρόπολη κάποιας γειτονικῆς ἀρχαίας πόλης⁴.

Συμβολῆ (Μπάνιτσα). Στὸ χωριὸ αὐτὸ βρέθηκαν δυὸ ἐπιγραφές, μιὰ μεγάλη ἐπιτύμβια τῶν ἐλληνιστικῶν χρόνων⁵ καὶ μιὰ ἄλλη ρωμαϊκῶν χρόνων⁶. Πιστεύουμε πὼς αὐτὲς προέρχονται ἀπὸ ἀρχαῖο πόλισμα ρωμ. χρόνων, τοῦ ὁποῦ ὅμως δὲν ἔχει ἐντοπισθῆ ἡ ἀκριβὴς θέσις. Τὴν ὑπαρξὴ ἀρχαίου πολισματος καθιστᾷ βέβαιη καὶ ἡ ἐδῶ ἐπίκαιρη κατὰ τὴν ἀρχαιότητα θέσις γιὰ τὴν ἐδῶ περνοῦσε ἡ Ἐγνατία ὁδὸς καὶ κοντὰ στὸ σημεῖο αὐτὸ ὑπῆρχε διασταύρωσις 3 ρωμαϊκῶν δρόμων⁷.

Μικρόπολη (Καρλίκοβα). Στὸ χωριὸ αὐτὸ βρέθηκε μιὰ σαρκοφάγος μὲ λατινικὴ ἐπιγραφὴ⁸ καὶ ἓνας κιβωτιόσχημος τάφος, πού περιεῖχε ἀγγεῖα τοῦ 2ου π.Χ. αἰ.⁹ Αὐτὰ δείχνουν ὅτι στὴ θέσις τοῦ σημ. χωριοῦ ὑπῆρχε ἀρχαῖο πόλισμα, πού ἡ ἀκμὴ του βεβαιώνεται απ' τὸ 2ο π.Χ. αἰ. ὡς τὴ ρωμαϊκὴ ἐποχῇ.

Ἄγιος Ἐθνασίος (Μπόριανη) - Κεφαλάρι (Μπουναρ - Μπασι). Ἀνάμεσα στὰ χωριά αὐτὰ ἔχουν ἀνασκαφῆ ἐρείπια κτιρίων, πού ἀνήκουν σὲ

1. P. Perdrizet, BCH 19(1895)112 [= Δήμιτσα, Ἡ Μακεδονία, ἀρ. 924-26 = "Revue instr. publ. en Belgique", 1898, 332 = BCH 47(1923)57-8, ἀρ. 16 = SEG 2 (1935)72]. BCH 76(1952)122 [= JHS 72(1952)225].

2. Πρβλ. ἐπιγραφὴ (Δήμιτσα, ὁ.π. ἀρ. 926), ὅπου γίνεται λόγος γιὰ ἐπισκευὴ τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ.

3. P. Perdrizet, BCH 18(1894)430-1.

4. 'Ο P. Perdrizet, ὁ.π., πιστεύει ὅτι μεταφέρθηκαν ἀπὸ τὴ νεκρόπολις τῆς Ἀμφίπολης.

5. Βλ. ΑΔ 19(1964), Β², Χρονικά, 379.

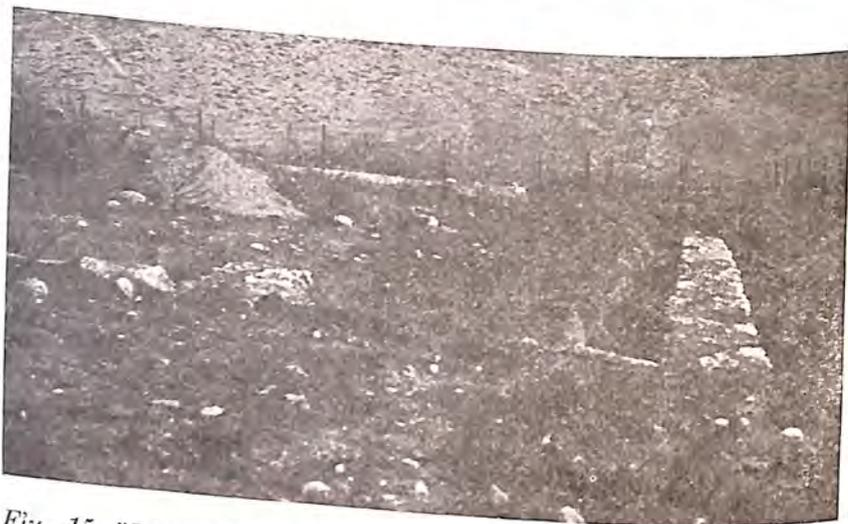
6. BCH 47(1923)60, ἀρ. 19.

7. Λίγα χιλμ. πρὸ ἀνατολικά ἀπὸ τὴ Συμβολῆ βρισκόταν ὁ ρωμ. σταθμὸς Ad Duodecim (στὴ σημ. Μαυρολεῦκη).

8. Heuzey, Mission, ἀρ. 89 [= Δήμιτσα, ὁ.π., ἀρ. 1059].

9. ΑΔ 24(1969), Β², Χρονικά, 356.

ἀρχαῖο πόλισμα (βλ. εἰκ. 15). Ἀνάμεσα στὰ ἐρείπια βρέθηκαν διάφορα πιθάρια, καθὼς καὶ ὄστρακα μελανόμορφων καὶ ἀβαφῶν ἀγγείων. Ἀπ' τὸ ἀρχαῖο αὐτὸ πόλισμα προέρχονται διάφορα ἀρχιτεκτονικὰ μέλη, κομμάτια σαρκοφάγων καὶ ἐπιγραφές (ἐλληνικὲς καὶ λατινικὲς) ποὺ βρέθηκαν στὸν Ἀγ. Ἀθανάσιο¹ καὶ τὸ Κεφαλάρι². Ἀπ' τὶς ἐπιγραφές φαίνεται ὅτι τὸ πόλισμα ὑπῆρχε κατὰ τὴ μακεδονικὴ ἐποχὴ καὶ στὴ θέση του ἰδρύθηκε ἀργότερα ρωμ. vicus.

Εἰκ. 15. Ἴχνη ἀρχαίου οικισμού κοντὰ στὸ σημ. χωριὸ Κεφαλάρι

Κωδοῦνια (Μούσγα). Στὸ χωριὸ αὐτὸ βρέθηκαν διάφορα κομμάτια ἐπιτύμβιων ἐπιγραφῶν, ἓνα κεφάλι ἀγάλματος γυναίκας³ καὶ ἓνα τμήμα ἐλληνικῆς ἀναθηματικῆς ἐπιγραφῆς⁴, τὰ ὁποῖα μαρτυροῦν στὴν περιοχὴ αὐτὴ τὴν ὑπαρξὴ ἀρχαίου πολισματος⁵, ποὺ δὲν ἔχει ἐντοπιστῆ ὅμως ἢ ἀκριβῆς

1. Heuzey, Mission, ἀρ. 55 [=CIL, III, ἀρ. 641 = Δήμητρα, ὁ.π., ἀρ. 953, 954], 57 [=CIL, III, 665 = Δήμητρα, ὁ.π., ἀρ. 955], 58 [=CIL, III, 645 = Δήμητρα, ὁ.π., ἀρ. 956]. SEG 2(1935)74, ἀρ. 427. BCH 47(1923)92-3, ἀρ. 22-25. 49(1935)403 κέ., ἀρ. 1. BCH 61(1937)419.

2. BCH 47(1923)87, ἀρ. 5 καὶ 92, ἀρ. 21. 57(1933)76, ἀρ. 32.

3. Μερτζίδη, Αἰ χῶραι, 51-2. Πρβλ. καὶ Δήμητρα, Ἡ Μακεδονία, σ. 818.

4. Μερτζίδη, ὁ.π., σ. 52, ἀρ. 26 = Δήμητρα, ὁ.π., 1088.

5. Ὁ Μερτζίδης, ὁ.π., 51, στὴν ὀνομασίᾳ τοῦ σημ. χωριοῦ Κωδοῦνια ἀναγνωρίζει τὸ ὄνομα ἀρχαίας πόλης «Ἡδῶνας». Ἡ τόσο ἀσπῆρικτὴ ὅμως αὐτὴ ὑπόθεση τοῦ Μερτζίδη ἀντι-ἀρχαίας πόλης Ἡδῶνας — ἀφοῦ μάλιστα δὲν μαρτυρεῖται ἀπὸ καμιά ἀπολύτως πηγὴ — δὲν ἀμφιβάλλει ὅμως ὅτι στὴ θέση τοῦ σημ. χωριοῦ Κωδοῦνια βρισκόταν κάποια ἀρχαία πόλις.

θέση του. Σύμφωνα μὲ τὴν ἀναθηματικὴ ἐπιγραφή, στὸ πόλισμα αὐτὸ ὑπῆρχε ἱερὸ τοῦ Ἀπόλλωνα. Ἄν κρίνουμε πάλι ἀπ' τὴν χρῆση τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας στὴν ἐπιγραφή, ἀπ' τὴ μνεία τοῦ θρακικοῦ ὀνόματος Βραυρῶ καὶ τῆς λατρείας τοῦ Ἀπόλλωνα, ὅα πρέπει νὰ πιστέψουμε ὅτι τὸ πόλισμα ἄκμασε κατὰ τὴ θρακομακεδονικὴ ἐποχὴ. Ἡ μὴ ἀνεύρεση ὅμως ἀρχαιολογικῶν λειψάνων ρωμ. ἐποχικομακεδονικῆ ἐποχῆ. Ἡ μὴ ἀνεύρεση ὅμως ἀρχαιολογικῶν λειψάνων ρωμ. ἐποχικομακεδονικῆ ἐποχῆ. Ἡ μὴ ἀνεύρεση ὅμως ἀρχαιολογικῶν λειψάνων ρωμ. ἐποχικομακεδονικῆ ἐποχῆ — τουλάχιστο μέχρι σήμερα — φανερώνει ὅτι τὸ πόλισμα παράκμασε μετὰ τὴ ρωμ. κατάκτηση ἢ μετὰ τὴν ἴδρυση τῆς ρωμ. ἀποικίας τῶν Φιλίππων.

Γραμμένη (Γραμμένισα). Ἡ ὑπαρξὴ ἀρχαίου πολισματος μαρτυρεῖται στὴ θέση τοῦ σημ. χωριοῦ Γραμμένη, ὅπου βρέθηκαν δυὸ ἐπιγραφές: μιὰ λατινικὴ ἐπιτύμβια (θρακικῆς) οἰκογένειας καὶ μιὰ ἄλλη ἐλληνικὴ, πιθανῶς τιμητικὴ (τοῦ 1ου π. Χ. αἰ.)¹. Ἐπίσης κατὰ τὶς ἐργασίες γιὰ τὴν κατασκευὴ ὑδρευτικοῦ δικτύου στὸ χωριὸ ἀποκαλύφθηκαν πολλοὶ κιβωτιόσχημοι τάφοι τῶν ὕστατων ἐλληνιστικῶν καὶ πρώιμων ρωμαϊκῶν χρόνων². Ὅπως φαίνεται ἀπ' τὰ εὐρήματα, τὸ πόλισμα αὐτὸ παρουσιάζει μιὰ συνεχῆ ζωὴ ἀπ' τὴ θρακικὴ ὡς τὴ ρωμαϊκὴ ἐποχὴ. Πιθανότατα στὴ θέση του ἰδρύθηκε, μετὰ τὴ ρωμ. ἀποίκισή τῆς περιοχῆς, ρωμαϊκὸς vicus.

Βασιλάκι. Κοντὰ στὸ χωριὸ αὐτὸ ἴσως ὑπῆρχε κάποιος ρωμαϊκὸς vicus, ὅπως δείχνουν οἱ διάφορες λατινικὲς ἐπιγραφές, ποὺ βρέθηκαν ἐδῶ³, χωρὶς νὰ ξέρουμε ὅμως ἂν τυχὸν μεταφέρθηκαν ἀπ' τοὺς Φιλίππους. Δυστυχῶς δὲν ὑπάρχουν στοιχεῖα γιὰ νὰ ταυτίσουμε τὴ θέση αὐτὴ μὲ τὸ ὄνομα κάποιου ἀπὸ τοὺς γνωστοὺς vicī τῶν Φιλίππων.

Δάτο (Μπερεκετλί). Στὸ Δάτο καὶ στὴν περιοχὴ αὐτοῦ βρέθηκαν διάφορες ἐπιτύμβιες ἐπιγραφές⁴ καὶ μιὰ ἐλληνικὴ⁵, ποὺ μᾶς κάνουν νὰ ὑποψιάζομε τὴν ὑπαρξὴ κάποιου vicus κοντὰ στὸ χωριὸ αὐτὸ⁶. Ἡ ἐλληνικὴ ἐπιτύμβια ἐπιγραφή δὲν ἀποτελεῖ στοιχεῖο ὅτι ὁ ἐδῶ vicus ἰδρύθηκε σὲ θρακομα-

1. BCH 47(1923)62-3, ἀρ. 21-2 [=SEG 2(1935)73].

2. AD 23(1968), B², Χρονικά, 356.

3. BCH 8(1884)48 [=CIL, III, 7340 = Δήμητρα, ὁ.π., ἀρ. 968 = BCH 57(1933) 341, ἀρ. 10]. CIL, III, 14206, 17. 6115α. BCH 18(1900)305 κέ., ἀρ. 2 [=«Rev. de l' instr. publ. en Belgique» 41(1898)338 κέ., ἀρ. 21].

4. Heuzey, Mission, 11, 12, 15 [=Dēmētra, ὁ.π., ἀρ. 988-921]. CIL, III, 657, 684.

5. Heuzey, ἀρ. 14 [=Dēmētra, ἀρ. 993].

6. Λέμε ὅτι ἔχουμε μονάχα ὑποψίες, γιατί εἶναι πολὺ πιθανὸ οἱ ἐπιγραφές αὐτὲς νὰ μεταφέρθηκαν ἀπ' τὰ ἐρείπια τῶν γειτονικῶν Φιλίππων (ὁ Δήμητρας, ὁ.π., σ. 769, θεωρεῖ αὐτὲς σίγουρα προερχόμενες ἀπ' τοὺς Φιλίππους). Σὲ σκέψεις μᾶς βάζει ὁ ἐπιτάφιος τύπος μᾶς ἀπ' τὶς ἐπιγραφές (Heuzey, ἀρ. 12 = Δήμητρα, ἀρ. 989) πάνω σὲ μεγάλη σαρκοφάγο, ὅπου δηλώνεται ὅτι σὲ περίπτωσιν ποὺ τοποθετῆσει κανεὶς στὴ σαρκοφάγο ἄλλο σῶμα, ὅα πληρῶσιν χίλια δηνάρια στὴν ἀποικία τῶν Φιλίππων, ἐνῶ σὲ παρόμοιες περιπτώσεις ἐπιτύμβιων τῶν vicī τὸ πρόστιμο ὀρίζεται νὰ καταβληθῆ στοὺς vicanos ἢ σὲ κάποιο σύλλογο τοῦ vicus.

κεδονικό πόλισμα, γιατί ο αναφερόμενος νεκρός ήταν απελεύθερος (πιθανώς κάποιου Ρωμαίου).

Π ο λ ύ σ τ η λ ο (Μπουλούτσκα). Κοντά στο Πολύστηλο βρέθηκαν διάφορες λατινικές επιγραφές¹, οι οποίες όμως δεν αποτελούν ικανοποιητικά στοιχεία για την απόδειξη της ύπαρξης εδώ ρωμ. vicus, γιατί πιθανώς αυτές μεταφέρθηκαν απ' τους γειτονικούς Φιλίππους². Στην περιοχή της κοινότητας βρέθηκε ένα πιθάρι και επισημάνθηκαν ίχνη κτιρίου ρωμ. χρόνων που αποδίδονται όμως σε άγροικία³.

Ζ υ γ ό ς (Ζυγοστό). Στο χωριό αυτό βρέθηκαν μια ανεπίγραφη σαρκοφάγος⁴ και μια ανεπίγραφη επιτύμβια στήλη⁵ του τέλους της ρωμ. εποχής, που δεν ξέρουμε όμως αν μεταφέρθηκαν απ' τους Φιλίππους, που βρίσκονται πολύ κοντά. Έτσι αποτελούν μια ασθενή μονάχα ένδειξη για την ύπαρξη αρχαίου πολιτισματος των θρακομακεδονικών⁶ και ρωμαϊκών χρόνων.

Π ο δ ο χ ώ ρ ι (Πόδογορα). Η ύπαρξη αρχαίου πολιτισματος μαρτυρείται κοντά στο σημ. χωριό Ποδοχώρι, όπου βρέθηκαν 2 ελληνικές επιγραφές⁷ και 1 λατινική⁸. Την ύπαρξη του πολιτισματος καθιστά πιο βέβαιη μια άλλη λατινική επιγραφή⁹, χαραγμένη σε βράχο (στη θέση *Τσιφλίκι*, 20 λεπτά ανατολικά του χωριού), που ορίζει τα σύνορα της ρωμ. αποικίας των Φιλίππων· επίσης ένα αρχαίο (;) κάστρο, χτισμένο με πέτρες και κορασάνι (γνωστό στους εντόπιους ως *Άσσας Καπουσί*) που βρίσκεται 2 ώρες περίπου βορείως του χωριού και το οποίο έχει πιθανώς κάποια σχέση με το εδώ αρχαίο πόλισμα.

Η μνεία θρακικών ονομάτων και διονυσιακού θιάσου σε μια απ' τις ελληνικές επιγραφές¹⁰ μάς κάνει να αναζητήσουμε την ίδρυση του πολιτισματος στη

θρακική εποχή. Η μνεία πάλι ενός θρακορωμαϊκού ονόματος σε μια απ' τις ελληνικές επιγραφές¹, ή ανεύρεση μιας λατινικής επιγραφής και τέλος ή ύπαρξη της χαραγμένης σε βράχο επίσης λατινικής επιγραφής, δείχνουν ότι το πόλισμα διατηρήθηκε ως τα ρωμαϊκά χρόνια, όποτε μεταβλήθηκε σε ρωμ. vicus. Ήταν μάλιστα ο τελευταίος προς δυσμάς vicus της αποικίας των Φιλίππων², όπως μαρτυρεί ή επιγραφή που ορίζει τους fines της αποικίας.

Γ α λ η ψ ό ς. Κοντά στο χωριό αυτό αποκαλύφθηκαν διάφοροι αρχαίοι τάφοι. Επίσης βρέθηκε μια επιτύμβια επιγραφή³. Τα αρχαιολογικά ευρήματα, καθώς και ή ύπαρξη κοντά στο χωριό προϊστορικού συνοικισμού⁴, μάς κάνουν να υποψιαστούμε ότι στη θέση αυτή θα πρέπει να υπήρχε κάποια αρχαία θρακική κώμη.

Λ ο υ τ ρ ά 'Ε λ ε υ θ ε ρ ω ν. Ο Collart έχει επισημάνει στα Λουτρά των Έλευθερών έρείπια από ρωμαϊκά κτίρια⁵. Ο ίδιος υποθέτει ότι οι Ρωμαίοι πιθανώς δεν άγνοούσαν τη θεραπευτική δύναμη των εδώ πηγών⁶. Κατά συνέπεια θα πρέπει να υποθέσουμε ότι στα Λουτρά υπήρχε ρωμαϊκός οικισμός, που ή ίδρυση του σκοπό είχε την εκμετάλλευση των πηγών.

Ά κ ρ ο π ό τ α μ ο ς. Κατά τις ανασκαφές του προϊστορικού συνοικισμού του Άκροποτάμου⁷ βρέθηκαν και όστρακα άγγείων με μαύρο βερνίκι, καθώς και ένα σφράγισμα άμφορέα με την επιγραφή «*Μικίωνος*»⁸. Τα όστρακα και ένα χρονολογήθηκαν στον 4ο π.Χ. αί., άποδειχνουν ότι ή θέση αυτή, άφου αυτά, που χρονολογήθηκαν στον 4ο π.Χ. αί.⁹, κατοικήθηκε πάλι έμεινε έρημη απ' τη νεολιθική εποχή ως τον 4ο π.Χ. αί., κατοικήθηκε πάλι κατά τον αιώνα αυτόν. Δεν ξέρουμε αν ό συνοικισμός διατηρήθηκε ως τη ρωμαϊκή εποχή· πάντως ή ίδρυση του πρέπει να σχετιστή με τη μακεδονική κατάκτηση

1. Γουσίου, Η κατά το Πάγγαιον χώρα, 9 [= *Perdrizet*, BCH 24(1900)305-6 = *Salač*, BCH 47(1923)53 κέ., άρ. 9 = SEG 2(1935)72, άρ. 147].

2. Το γεγονός ότι το εδώ αρχαίο πόλισμα βρισκόταν μέσα στα όρια της ρωμ. αποικίας των Φιλίππων ενισχύεται από την επιτύμβια λατινική επιγραφή (*Salač*, BCH 47(1923)53, άρ. 8), όπου βλέπουμε ότι ό νεκρός άνήκε στη *Vollinia* φυλή.

3. Στην επιγραφή αυτή, ή οποία σήμερα βρίσκεται στο Μουσείο της Καβάλας (Λ. 875), διαβάζουμε: «Έτους ΓΙΣ, μ/ηνός 8' Ξανδ/ικου. Ζιτύρ/ων Άγατοκλ/έου, έτων/ ΑΟ, ή- ρως/ χαϊρε>(ι)». Από τη βαρβαρική προφορά του γράμματος Θ, καθώς και από τη μη όρθή χρήση όρισμένων γραμματικών τύπων και φθόγγων της ελληνικής γλώσσας, φαίνεται πως ή επιγραφή άνήκε σε κάποια θρακική οικογένεια.

4. *J. Deshayes - M. Garašanin*, Notes sur la céramique de Galepsos, BCH 88 (1964)51 κέ.

5. *Collart*, *Philippes*, 87, σημ. 3.

6. *Collart*, ό.π.

7. Σχετικά βλ. *Γ. Μυλωνά - Γ. Μπακαλάκη*, Οι νεολιθικοί συνοικισμοί Άκροποτάμου και Πολύστηλου, ΠΑΕ 1938.

8. BCH 62(1938)475.

9. BCH, ό.π.

1. *CIL*, III, 7344, 7347. BCH 8(1884)48-9.

2. Κοντά στο χωριό πάντως έχει ανασκαφή προϊστορικός συνοικισμός (*Μυλωνά - Μπακαλάκη*, Οι νεολιθικοί συνοικισμοί Άκροποτάμου και Πολύστηλου, ΠΑΕ 1938, 103-11), ώστε δεν είναι άπίθανο να αναζητήσουμε στη θέση αυτή και ίχνη αρχαίου πολιτισματος.

3. Βλ. ΑΔ 22(1969), Β², Χρονικά, 347.

4. *P. Collart*, *Philippes*, 472 και σημ. 2.

5. BCH 83(1959)717.

6. Την ύπαρξη του πολιτισματος στα θρακομακεδονικά χρόνια μαρτυρεί ή παράσταση του Θράκα ίππεά στην επιτύμβια στήλη, που ήταν ό κατ' έξοχή λατρευόμενος θεός των Θρακων και που δείχνει άκριβώς την επιβίωση θρακικού πληθυσμού ως τη ρωμ. εποχή.

7. BCH 18(1894)444-5 [= *Δήμιτσα*, άρ. 920]. Γουσίου, Η κατά το Πάγγαιον χώρα, 9 [= *Perdrizet*, BCH 24(1900)305-6 = *Salač*, BCH 47(1923)53 κέ., άρ. 9 = SEG 2(1935), άρ. 147].

8. *Salač*, BCH 47(1923)53 άρ. 8.

9. *Salač*, BCH 47(1923)55, άρ. 10 [= *Collart*, *Philippes*, 285, σημ. 1 και πιν. XXXV].

10. BCH 18(1894)444-5 [= *Δήμιτσα*, άρ. 920].

ση. Ἴσως ὁ οἰκισμὸς ἰδρύθηκε στὰ μέσα τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. μετὰ τὴν καταστροφή τῆς γειτονικῆς Γαλιψοῦ ἀπὸ τὸ Φίλιππο Β' ¹ καὶ ἐγκαταλείφθηκε ἀργότερα, μετὰ τὴν ἐπανίδρυση τῆς πόλης αὐτῆς.

Κήπια. Στὴν κορυφὴ ἑνὸς ὑψώματος, στὴ θέση *Τσακίλ - μπαϊρ*, ποὺ βρίσκεται Δ τῆς κοινότητος Κηπιῶν καὶ σὲ ἀπόσταση 1 περίπου χιλμ. Β τῆς ἐθνικῆς ὁδοῦ Θεσ/νίκης - Καβάλας, ἀνακαλύφθηκαν ἀπὸ τὴν Κουκούλη τὰ εἰσώγια ἑνὸς ἱεροῦ (κτίσματα, ἀναθηματ. ἐπιγραφές, ἀνάγλυφα, κομμάτια βωμῶν), τὸ ὁποῖο ἀπ' τὰ εὐρήματα ἀποδίδεται στὸ Θράκα ἤρωα - ἱπέα ². Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ εἰσώγια τοῦ ἱεροῦ, διακρίνονται πάνω στὸ λόφο διάφορα ἄλλα κτίσματα, τὰ ὁποῖα ἐξαιτίας τῆς μεγάλης ἔκτασης ποὺ καταλαμβάνουν, μποροῦν μὲ ἀρκετὴ πιθανότητα νὰ ἀποδοθοῦν σὲ ἀρχαῖο πόλισμα ³. Τὰ εὐρήματα τοῦ ἱεροῦ καὶ τὰ ὄστρακα, χρονολογούμενα στὰ ἐλληνιστικὰ καὶ ρωμαϊκὰ χρόνια ⁴, καθὼς καὶ ἡ λατρεία τοῦ κατ' ἐξοχὴ λατρευομένου ἀπ' τοὺς Θράκες ἤρωα - ἱπέα, φανερώνουν μιὰ συνεχῆ ζωὴ τοῦ ἐδῶ πιθανῶς ὑπάρχοντος πολισματος ἀπὸ τὴ θρακικὴ ὡς τὴ ρωμαϊκὴ ἐποχὴ. Ἡ λατρεία πάλι στὸ ἐδῶ πόλισμα τοῦ ἤρωα *Αὐλωνεῖτη*, καθὼς καὶ ἡ διάσωση τοῦ τοπωνυμίου *Αὐλή κοντὰ* στὸ διπλὸν χωριό, μᾶς κάνουν νὰ ὑποψιαζόμεστε μήπως βρισκόμαστε στὴν περιοχὴ τῆς ἀρχαίας πόλης *Αὐλώνος* ⁵.

Ἡρακλείτσα. ΒΔ τῆς Ἡρακλείτσας (σὲ ὑψόμετρο 200 μ.) ἔχουν ἐντοπιστῆ ἀπὸ τὸν Μπακαλάκη δυὸ ἀρχαῖοι πύργοι, ἀνάμεσα ἀπ' τοὺς ὁποῖους πιθανῶς περνοῦσε κάποιος ἀρχαῖος δρόμος ποὺ ὡδηγοῦσε στὴν ψηλότερη κορυφὴ τοῦ Συμβόλου καὶ τὴν Πιερίδα ⁶. Οἱ μεμονωμένοι αὐτοὶ πύργοι χρησίμευαν γιὰ τὴν ἀσφάλεια τῶν ἐδῶ εὐρισκομένων ἀγροικιῶν ⁷. Ἀπ' αὐτοὺς ὁ ἕνας (ὁ πρὸς τὰ δεξιὰ) ἔχει ἴδια τοιχοδομία μὲ τὸν περίβολο τῶν Φιλίππων (τοῦ 4ου π.Χ. αἰώνα). Ὁ ἄλλος πάλι ἔχει θεμελιώσεις μὲ πολυγωνικὴ ὄψη καὶ εἶναι χτισμένος μὲ διάφορους ἐντόπιους ἀσβεστόλιθους, στοὺς ὁποῖους παρεμβάλλονται κάπου - κάπου πελεκητοὶ δόμοι ⁸.

Λεύκη. ΝΔ τῆς κοινότητος Λεύκης, στὴ θέση *Ἀνά Τεπέ*, βρέθηκε ἀρχαῖο νεκροταφεῖο, ἀπ' τὸ ὁποῖο ἀποκομίστηκε ἐπιτύμβια ἐνεπίγραφη στήλη τῶν ὑ-

1. Στραβ. VII, ἀποσπ. 35.

2. Χ. Κουκούλη, Ἱερὸν Θρακὸς Ἡρώος Αὐλωνεῖτου, ΑΑΑ 2(1969), 2, 191-93 καὶ ΑΔ 24(1969), Β 2, Χρονικά, 348.

3. Κουκούλη, ΑΔ, ὅ.π.

4. Κουκούλη, ὅ.π.

5. Th. Mommsen, «Eph. Epigr.», V, ἀρ. 1436. ΑΔ 24(1969), Β 2, Χρονικά, 348. Πρβλ. ὅμως καὶ ἐπιγραφὴ τῆς Κρηίδας (Βιτάσσας), στὴν ὁποία ἀναφέρεται πάλι ὁ «Ἡρώος Αὐλωνεῖτης» (Καρταντζή, I, ἀρ. 565).

6. Γ. Μπακαλάκη, Ἀνασκαφὴ ἐν Καβάλας καὶ τοῖς πέριξ, ΠΑΕ 1938, 98.

7. Μπακαλάκη, ὅ.π.

8. Μπακαλάκη, ὅ.π.

στατων ἐλληνιστικῶν χρόνων ¹. Τὸ νεκροταφεῖο δὲν ἀφήνει καμιά ἀμφιβολία ὅτι στὴ θέση αὐτὴ ὑπῆρχε ἀρχαῖο πόλισμα, ποὺ χτίστηκε πιθανῶς ἀπὸ Θασίους ἀποίκους (·).

Ἐπίσης ΒΔ τῆς κοινότητος (στὴ θέση *Μύλος Ντελῆ*) ἔχει ἐντοπιστῆ ἕνα πύργος, πιθανῶς ἀρχαῖος, ὁ ὁποῖος ἔχει ἴδια τοιχοδομία μὲ τὸ τεῖχος τῆς Οἰσύμης ². Οἱ ἐνδείξεις γιὰ τὴν ὑπαρξὴ μεταλλευμάτων, ποὺ καὶ σήμερα παρουσιάζει ἡ περιοχὴ, καθιστοῦν πιθανὴ τὴν ὑπόθεση ὅτι ὁ πύργος αὐτὸς πρέπει νὰ ἔχη σχέση μὲ τὴν προστασία μεταλλείων ³.

Ν. Καρβάλη. Στὶς ΝΔ πλαγιὲς ἑνὸς λόφου, ποὺ βρίσκεται Δ τῆς κοινότητος Ν. Καρβάλης, ἀνακαλύφθηκαν τὸ 1966 εἰσώγια ἀρχαίου κάστρου ⁴. Ἀπ' τὰ ὄστρακα, ποὺ βρέθηκαν μέσα στὸ κάστρο, χρονολογήθηκε αὐτὸ τουλάχιστο στὰ τέλη τοῦ 6ου π.Χ. αἰώνα. Τὸ κάστρο αὐτὸ χαρακτηρίστηκε σὰν ἕνα χτιστο στὰ τέλη τοῦ 6ου π.Χ. αἰώνα. Τὸ κάστρο αὐτὸ παραλίαν τῆς Ἀνατολ. Μακεδονίας ⁵. ἀπ' τὰ πολλὰ θασιακὰ ἐμπόρια τῆς παραλίας τῆς Ἀνατολ. Μακεδονίας ⁶. Ἐκτὸς ἀπ' τὰ ἀρχαῖα, φανερώνουν ὅτι τὸ ἐμπόριο ἐπέζησε ὡς τὴ ρωμαϊκὴ ἐποχὴ.

Ν. Κώμη - Πετροπηγή. Κοντὰ στὰ χωριά αὐτὰ σώζονται εἰσώγια κτιρίων, ποὺ ἦταν πιθανῶς φυλάκια τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ ⁷. Ἐπίσης κοντὰ στὴν κοινότητα τῆς Πετροπηγῆς ἐπισημάνθηκε ἀρχαῖο νεκροταφεῖο, ἀπ' τὸ ὁποῖο προέρχεται καὶ μιὰ ἐπιγραφὴ ρωμαϊκῶν χρόνων ⁸.

Διαλεκτό. Ἡ ὑπαρξὴ ἀρχαίου πολισματος μαρτυρεῖται στὴ θέση *Πηγὰδι*, ποὺ βρίσκεται ΒΑ τῆς κοινότητος *Διαλεκτοῦ*. Στὴ θέση αὐτὴ ἀνευρίσκονται πολυάριθμα ὄστρακα μελανόμορφων καὶ ἐρυθρόμορφων ἀγγείων, ἀττικῶν καὶ ἄλλων ἐντόπιων ἐργαστηρίων ⁹. Ἐπίσης ἀπ' τὴν περιοχὴ αὐτὴ προέρχονται διάφορα τυχαῖα εὐρήματα, ποὺ βρίσκονται σήμερα στὸ Μουσεῖο Καβάλας ¹⁰.

1. ΑΔ 22(1967), Β 2, Χρονικά, 422. Στὸ χωριὸ αὐτὸ βρέθηκε καὶ ἕνα μιλιάριο τῆς Ἐγνατίας ὁδοῦ ποὺ ἀναφέρει τὸ Ἀκόντισμα καὶ προέρχεται πιθανότατα ἀπ' τὸ ἀρχαῖο πόλισμα Α τῆς Ν. Καρβάλης, τὸ ὁποῖο ταυτίζεται μὲ τὸ ρωμαϊκὸ αὐτὸ σταθμὸ (βλ. Χ. Κουκούλη, Via Egnatia - Ἀκόντισμα, ΑΑΑ 5(1972)474-84).

2. ΑΔ, ὅ.π. Πρβλ. Collart, Philippos, πίν. XVIII, 1. ΠΑΕ 1938, σ. 99, εἰκ. 1.

3. ΑΔ, ὅ.π. Γιὰ τὸν προορισμὸ τέτοιων πύργων βλ. BCH 54(1930)177 κέ.

4. ΑΔ, ὅ.π., 420-22 [= BCH 93(1969)1026]. Βλ. καὶ D. Lazaridis, Thasos and its Peraia, Ἀθήναι 1971, 37 καὶ εἰκ. 70. Χ. Κουκούλη, ΑΑΑ 5(1972)477-8.

5. Στὴν ἀρχὴ τὸ κάστρο αὐτὸ εἶχε ταυτιστῆ μὲ τὸ Ἀκόντισμα (βλ. ΑΔ 22(1967)420-22 = BCH 93(1969)1026). Ἀργότερα ὁμοίως ἡ θέση τοῦ Ἀκόντισματος ταυτίστηκε μὲ τὰ εἰσώγια ἀρχαίου κάστρου σ' ἕνα λόφο Α τῆς κοινότητος Ν. Καρβάλης (βλ. Χ. Κουκούλη, Via Egnatia - Ἀκόντισμα, ΑΑΑ 5(1972)474-84).

6. ΑΔ 22(1967)422.

7. Βλ. Χ. Κουκούλη, Via Egnatia - Ἀκόντισμα, ΑΑΑ 5(1972)481, σημ. 19.

8. «Archaeology» 16(1963)133.

9. ΑΔ 22(1972), Β 2, Χρονικά, 422.

10. Πρβλ. κεφάλι Διονύσου ἐλληνιστικῶν χρόνων (ἀρ. Λ. 130), ΑΔ, ὅ.π.

Ξερίας. Στην περιοχή του χωριού αυτού πιθανώς υπήρχε αρχαίο πόλι-
σμα, όπως φανερώνουν τα αρχαιολογικά ερείσματα που αποκομίστηκαν από κελ-
δοστρακα μελαμβραφών αγγείων, νομίσματα (κυρίως των Ἀβδήρων) και 2 ἐπι-
γραφές, ἀπ' τις ὁποῖες ἡ μιὰ ἔχει θρακικά ὀνόματα¹.

Ἀρχαῖες ἀγροικίες. Διάφορες ἀγροικίες ἔχουν ἐπισημανθῆ ἀπ'
τὸν καθηγητὴ Μπακαλάκη στὴν ἀρχαία Βιβλία χώρα. Ἔτσι σ' ἓνα χωράφι στὸ
σημ. συνοικισμὸ Σὺμβολο (τ. Παλιὸ Τσιφλίκι) βρέθηκαν διάφοροι τοῖχοι, ἓνας
ληνὸς ἀπὸ γρανιτόλιθο, διάφορα ἀγγεῖα καὶ ὄστρακα κλπ.² Ἐπίσης σὲ μιὰ
χαράδρα τοῦ ἴδιου συνοικισμοῦ ὑπάρχει λιθόκτιστο φρέαρ, ἐνῶ στὴν περιοχή αὐτὴ
βρίσκονται συνεχῶς νομίσματα διαφόρων ἐποχῶν³.

Ἐπίσης ἐρείπια ἀγροικιῶν ὑπάρχουν στὴ μικρὴ πεδιάδα τῆς Ἡρακλεῖ-
τσας, ὅπου οἱ χωρικοί, ἀνάμεσα σ' ἄλλα, βρίσκουν ἀγνῦθες, ἐνῶ σ' ἓνα χωρά-
φι φαίνεται ὅτι ὑπῆρχαν ἀρχαῖες θέρμες⁴. Τέλος στὴν περιοχή τῆς κοινότητας
Πολυστήλου βρέθηκε ἓνα πιθάρι, ἔχνη κτιρίου ρωμ. χρόνων⁵ καὶ ἄλλες
ρωμαϊκὲς ἀρχαιότητες⁶, τὰ ὁποῖα ἀποδίδονται σὲ ἀγροικίες, πού ἀνῆκαν στὴ
ρωμ. ἀποικία τῶν Φιλίππων.

Δ. ΤΟΠΩΝΥΜΙΑ

Συκίνη. Ἡ Συκίνη ἦταν τοποθεσία τῆς Βισαλτίας κοντὰ στὴ λίμνη Βόλ-
βη, πού ὑπῆρξε διάσημη στὴν ἀρχαιότητα γιὰ τοὺς λαγούς της μὲ τὰ δύο ἡπα-
τα⁷. Τὸ ὄνομά της εἶναι ἐλληνικὸ καὶ ἴσως τὸ πῆρε ἀπὸ τίς πολλὲς συκίες πού
θὰ ὑπῆρχαν στὴν περιοχή της⁸.

Ποσιδήιον. Τὸ Ποσιδήιον⁹ ἦταν πιθανῶς ἀκρωτήριο¹⁰ στὴ δυτι-

1. Βλ. Κ. Δημάδη, Γιὰ τὴ θέση τῆς ἀρχαίας Πιστύρου, «Θρακικὰ Χρονικά» 7(1967)
111-12. Ὁ Δημάδης ἐδῶ τοποθετεῖ τὴν ἀρχαία Πίστυρο.

2. Γ. Μπακαλάκη, Ἀνασκαφὴ ἐν Καβάλα καὶ τοῖς πέριξ, ΠΑΕ 1938, 97.

3. Γ. Μπακαλάκη, ὅ.π., 38.

4. Γ. Μπακαλάκη, ὅ.π.

5. ΑΔ 22(1969), Β 2, Χρονικά, 347.

6. ΠΑΕ 1938, 110.

7. Ἀριστοτ. Περὶ θαυμ. ἀκ., II, 1 2, 3: «Δασυπόδων τι γένος, ὃ ἐστὶ . . . καὶ περὶ τὴν
λίμνην Βόλβην ἐν τῇ καλομένην Συκίνη, οὗς ἀν δόξειε δύο ἡπατα ἔχειν». Γιὰ τοὺς λαγούς αὐ-
τοὺς τῆς Βισαλτίας βλ. καὶ Gell. A.N., XVI, 15. Φαβωρ., FHG, III, 584. Ἀθην. IX, 63.
Αἰλιαν. Ποικ. Ἰστ., V, 27. XI, 40. Στεφ. Βυζ. στὴ λ. «Βισάλταιν».

8. Svoronos, L' hellénisme, 104. - Πρβλ. καὶ ἐπιγραφή ἀπ' τὰ Μύλασα (BCH 12
(1888)24), ὅπου μνημονεύεται τὸ ὄνομα Συκίνη.

9. Ἡροδ. VII, 115: «Ἀπὸ τοῦ Στρυμόνος Ἀργίλον παρεξήμει. Ἐντεῦθεν δὲ κόλπον
παρὰ μὲν ἀπὸ τῆς ἀριστερῆς χειρὸς ἔχων ἦν ἐπὶ Συλέας πεδίου καλεομένου, Στάγειρον
et sinus cum oppido Cermoro, Amphipolis liberum, gens Bisaltiae. Dein Macedoniae
terminus amnis Strymo . . .».

10. Βλ. Desdevises-du-Desert, Géographie, 138. Ἀντίθετα ὁ Δήμιτσας, Γεωγρα-

κὴ παραλία τοῦ Στρυμονικοῦ κόλπου¹ — κοντὰ στὰ σύνορα Βισαλτίας καὶ Βοττι-
κῆς² —, πού πῆρε τὸ ὄνομά του ἀπὸ τὸν ἐκεῖ ὑπάρχοντα ναὸ τοῦ Ποσειδῶνα³.
Ὁμώνυμο ἀκρωτήριο (Ποσειδώνιον) ὑπῆρχε καὶ στὴ χερσόνησο τῆς Παλλήνης⁴.

Cermoroëus sinus⁵. Ἔτσι ὀνομαζόταν τὸ τμήμα τῆς παραλίας
τοῦ Στρυμονικοῦ κόλπου ἀπ' τὴν Ἀμφίπολη ὡς τὸ Ποσιδήιον⁶.

Συλέως πεδίων. Ἡ πεδιάδα τοῦ Συλέα⁷, πού τὴ διέσχισε ὁ Ξέρξης
κατὰ τὴν ἐκστρατεία του ἐναντίον τῆς Ἑλλάδας, ἐκτεινόταν ἀνάμεσα στὴν Ἀργίλο
καὶ τὴ Στάγειρο⁸ — ἀνατολικά τῆς λίμνης Βόλβης — καὶ διαρρέονταν, κατὰ τὸν
Oberhammer⁹, ἀπὸ τὸν ποταμὸ Ρήγιο, γνωστὸ ἀπὸ τὸν Προκόπιο¹⁰.

Ἴμεραῖον. Τὸ Ἴμεραῖο ἀναφέρεται μονάχα ἀπὸ τὸ Θουκυδίδη μὲ τὴν
πληροφορία ὅτι εἶχε χρησιμεύσει σὰ βάση στὸν Ἀθηναῖο στρατηγὸ Εὐετίωνα
(τὸ 414 π.Χ.) γιὰ τὸν ἀνάπλου τοῦ Στρυμόνα καὶ τὴν πολιορκία τῆς Ἀμφίπο-
λης¹¹. Δυστυχῶς δὲν ξέρουμε ἀν πρόκειται γιὰ κάποιο πόλισμα ἢ ὄρμο ἢ ἀπλὸ
τοπωνύμιο. Ἄν κρίνουμε ὅμως ἀπὸ τὴν πληροφορία τοῦ Θουκυδίδη, θὰ πρέπει
νὰ ἦταν κάποια θέση στὴν παραλία, δυτικὰ τῶν ἐκβολῶν τοῦ Στρυμόνα, ἢ ἴσως
κάποιο ὄρμητήριο στὴ δυτικὴ ὄχθη τοῦ ποταμοῦ¹².

φία, II, 109, ἀποδίδει τὸ ὄνομα (sinus cermoroëus) στὸ μυθὸ τοῦ Στρυμονικοῦ κόλπου.

1. Πρβλ. Ἡροδ., ὅ.π.

2. Βλ. Desdevises, ὅ.π., χάρτη.

3. Βλ. Desdevises, ὅ.π., 138. Ἡ λατρεία τοῦ Ποσειδῶνα σὲ ἀκρωτήρια ἦταν πολὺ
συνηθισμένη, βλ. C. Albers, De diis in locis editis cultis apud Graecos, Lugduno / Ba-
tava 1901, 74 κέ. Πρβλ. W. Baegel, De Macedonum sacris, 24-5.

4. Θουκυδ. IV, 129, 3. Liv. XLIV, II.

5. Plin. H.N., IV, 9.

6. Βλ. Desdevises, Géographie, 408 καὶ χάρτη. - Ὑπῆρχε καὶ ὁμώνυμη πόλις «Cer-
morum» (Plin. ὅ.π.), πού τοποθετεῖται κοντὰ στὶς ἐκβολές τοῦ Ρήγιου ποταμοῦ.

7. Ὁ Συλέας ἦταν πιθανῶς ὁ ἴδιος πού ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Ἀπολλόδωρο σὰν βασιλιάς
τῆς Φυλλίδας - ἀν εἶναι σωστὴ ἡ διόρθωση «ἐν Φυλλίδι» ἀντὶ «ἐν Αὐλίδι», πού προτείνει στὸ
κειμένο τοῦ Ἀπολλόδωρου (II, 6, 3) ὁ Hercher - . Γιὰ κάποιο Συλέα μιᾶ καὶ ὁ Διόδωρος
(IV, 31, 7), χωρὶς ὅμως νὰ ἀναφέρῃ ποιᾶς χώρας βασιλιάς ἦταν. Ὁ Τζέτζης, Χιλ., II, 432
(κέ. θεωρεῖ αὐτὸν Λύδιο. Γιὰ τὸ Συλέα πρβλ. καὶ Oberhammer, RE, IV A₁, 1039. Πάντως,
νομίζουμε πὼς τόσο ὁ Συλέας τοῦ Ἡρόδοτου, ὅσο καὶ ὁ τοῦ Ἀπολλόδωρου καὶ τοῦ Διόδωρου,
δὲν ἦταν παρὰ τὸ ἴδιο μυθικὸ πρόσωπο. Φαίνεται πὼς μὲ τίς μετακινήσεις τῶν θρακικῶν φυλῶν
ἔχουμε μεταφορὰ τοῦ μύθου ἀπ' τὴν περιοχή τῆς Βόλβης στὴν περιοχή τοῦ Παγγαίου, ὅπου
ἐγκαταστάθηκαν οἱ Ἡδωνοί, μετὰ τὴν ἐκδιωξή τους ἀπὸ τοὺς Μακεδόνες.

8. Ἡροδ., ὅ.π.

9. E. Oberhammer, RE, IV A₁, 1039, στὴ λ. «Syleos Pedion».

10. Προκόπ. Περὶ κτισμ., IV, 3. - Μερικὰ χιλμ. πῶ ἀπὸ τὸν ποταμὸ αὐτὸ τοπο-
θετοῦνται τὰ σύνορα Βισαλτίας καὶ Βοττικῆς.

11. Θουκυδ. VII, 9: « . . . ἐς δὲ τὸν Στρυμόνα περινομίας τριήρεις ἐκ τοῦ ποταμοῦ ἐπο-
λιόρκει (ὁ Εὐετίων) ἐξ Ἴμεραίου».

12. Βλ. J. Papastavru, Amphipolis, 23, σημ. 2. Πρβλ. Δ. Λαζαρίδη, Ἀμφίπολις καὶ
Ἀργίλος, 33.

Νηρηίδων χοροί. Τὸ τοπωνύμιο αὐτό, πού μᾶς τὸ διέσωσε ὁ Ψευδο-Σκύμνος, θὰ πρέπει νὰ ἀναζητηθῆ κοντὰ στὶς ἐκβολές τοῦ Στρυμόνα¹.

Μύρκινος. Ἔτσι ὀνομαζόταν ἡ περιοχή γύρω ἀπὸ τὴν ὀμόνυμη πόλη².

Δάτος. Τὸ ὄνομα Δάτος ἀποδίδεται τόσο στὴν πόλη τῶν Φιλίππων—ἦταν τὸ ἀρχαιότερο ὄνομά της—, ὅσο καὶ στὴν παρακείμενη περιοχή, τὴ γνωστὴ καὶ ὡς χώρα τοῦ Δάτου³. Ἡ περιοχή αὐτὴ περιλάμβανε ὀλόκληρη τὴν πεδιάδα τῶν Φιλίππων καὶ πρὸς νότο ἔφτανε ὡς τὴν παραλία.

Ἄσυλα - Ἀόφος Διονύσου. Ἄσυλα ὀνομάζονταν, σύμφωνα μὲ τὸν Ἀππιανό, τὰ χρυσαυχεῖα τῶν Φιλίππων (Κρηίδων)⁴, τὰ ὁποῖα βρίσκονταν σ' ἓνα λόφο, στοὺς Φιλίππους⁵, γνωστὸ ὡς λόφος τοῦ Διονύσου⁶. Ὁ Heuzey ἔχει ὑποθέσει ὅτι τ' ὄνομα Ἄσυλα φανερώνει τὸ μέσο πού χρησιμοποίησε ὁ Φίλιππος Β' γιὰ τὴν ἐκμετάλλευση τῶν μεταλλείων, μεταβάλλοντας δηλ. τὴν περιοχή σὲ τόπο ἀσύλου γιὰ τοὺς περιπλανώμενους ἐργληματίες καὶ τοὺς καταδικωμένους δούλους⁷. Ὁ Collart πάλι ἀναγνωρίζει στὰ Ἄσυλα τὸ Συλέος πεδίων⁸, πού ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος, τὸ ὁποῖο ὅμως, ὅπως εἶδαμε, βρισκόταν ἀνάμεσα στὴν Ἀργίλο καὶ τὴ Στάγειρο.

Θασίων Ἡπειρος. Μὲ τὸ ὄνομα αὐτό, τὸ ὁποῖο μᾶς παραδίνεται σὲ μιὰ σειρά νομισμάτων⁹, ἐννοοῦνταν ἡ περιοχή τῆς Ἡδωνίδας πού περιλάμβανε τὶς κτήσεις τῶν Θασίων (ἢ θασιακὴ περαιά)¹⁰.

Βιβλία ἢ Βιβλίνη χώρα. Βιβλία ἢ Βιβλίνη χώρα¹¹ ὀνομα-

1. Ψευδο - Σκυμν. Περιηγ., 649-51: «Εἶτ' Ἀμφίπολις. Στρυμόν δὲ περὶ ταύτην μέγας/ ποταμὸς παραρρεῖ, μέχρι θαλάττης φερόμενος/, κατὰ τοὺς λεγομένους ἐκεῖσε Νηρηίδων χοροῦς».

2. Στεφ. Βυζ. στή λ. «Μύρκινος· τόπος καὶ πόλις κτισθεῖσα παρὰ τῷ Στρυμόνι ποταμῷ».

3. Βλ. παραπάνω, σ.σ. 148-9, ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὴν πόλη Δάτο (Φίλιπποι) καὶ δίνονται οἱ σχετικὲς πηγές, πού διακρίνουν τὴν πόλη Δάτο ἀπὸ τὴν «χώρα τοῦ Δάτου».

4. Ἀππιαν. Ἐμφυλ. πολ., IV, 106, 443: «Φιλίππων μὲν οὖν ἔστιν ἕτερος λόφος οὗ μακρὰν, ὃν Διονύσου λέγουσιν, ἐν ᾧ καὶ τὰ χρυσεῖα ἔστι τὰ Ἄσυλα καλούμενα».

5. Heuzey - Daumet, Mission, 55 κέ. καὶ πίν. I. Πρβλ. Collart, Philippes, 54.

6. Ἀππιαν. ὅ.π.

7. Βλ. Heuzey, ὅ.π., 59. Τὴν ὑπόθεση αὐτὴ τὴ δέχτηκαν καὶ οἱ: Perdrizet, Scaptésylé, 22. P. Ure, The Origin of Tyranny, Cambridge 1922, 50. - Πιθανῶς ὁ Heuzey ὀδηγήθηκε στὴ σκέψη αὐτὴ, ἔχοντας ὑπόψη του τὴν περίπτωση τῆς Αἰγύπτου (Διοδ. III, 12, 2).

8. Collart, ὅ.π., 51, σημ. 3.

9. Βλ. Collart, ὅ.π., 135 καὶ σημ. 4, ὅπου καὶ ἡ καλιότερη βιβλιογραφία γιὰ τὰ νομίσματα αὐτά, στὴν ὁποία πρόσθεσε καὶ Head - Σβορώνου, Ἱστορία νομισμάτων, 335.

10. Περισσότερα γιὰ τὴ «Θασίων Ἡπειρον» βλ. πῶς πάνω, σ.σ. 72-6, ὅπου γίνεται λόγος καὶ γιὰ τὰ ὄριά της.

11. Ἀθην. I, 31α [= FHG, IV, 339, ἀποσπ. 6]: «Ἀρμενίδας δὲ τῆς Θράκης φησὶν εἶ-

ζόταν ἡ στενὴ παραλιακὴ λωρίδα τῆς Πιερίδας, πού σχηματιζόταν ἀνάμεσα στοὺς νότιους πρόποδες τοῦ Συμβόλου καὶ τὴ θάλασσα καὶ πού ἐκτεινόταν ἀπὸ τὴν Καλαμίτσα (ἀρχ. Ἀντισάρα) ὡς τὴ Ν. Πέραμο (ἀρχ. Οἰσύμη)¹. Στὴν ἀρχαῖο-ἑται ἦταν περίφημη γιὰ τὸ ἐκλεκτὸ κρασί της (βίβλιος οἶνος)².

Κλίμα Μεσσηνικόν. Τὸ Κλίμα Μεσσηνικόν - ἢ καλύτερα Μεσσηνικόν, ὅπως διορθώνεται ἀπὸ τὸν Honigman³ - ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Ἱεροκλῆ μαζί μὲ τὴν πόλη Ἀκόντισμα⁴. Μολονότι στὸ κείμενο τοῦ Ἱεροκλῆ δὲ γίνεται σαφές ἂν τὸ Ἀκόντισμα βρισκόταν μέσα στὴν περιοχή τοῦ Κλίματος Μεσσηνικοῦ ἢ ἂν ἦταν δυὸ ξεχωριστὲς θέσεις, ὁ Honigman πρῶτος σωστὰ πρότεινε τὸ διαχωρισμὸ τους⁵, ἀνεξάρτητα τοῦ ἂν ἡ περιοχή τοῦ Ἀκοντίσματος ἦταν καὶ αὐτὴ σμὸ τους⁶, ἀνεξάρτητα τοῦ ἂν ἡ περιοχή τοῦ Ἀκοντίσματος ἦταν καὶ αὐτὴ σμὸ τους⁶. Ἡ θέση τοῦ Κλίματος Μεσσηνικοῦ, ὅπως δείχνει καὶ τὸ ἐπίθετο Μεσσηνικὸς (Νέστος = Μέστος, Μεσσηνικός), θὰ πρέπει νὰ ἀναζητηθῆ στὴν παρανέστια ὄρεινὴ περιοχή⁷.

Σπακίων στενά. Ἡ θέση τῶν στενῶν αὐτῶν, πού τὰ εἶχαν καταλάβει οἱ Ρωμαῖοι Δεκίδιος καὶ Νωρβανὸς λίγο πρὶν ἀπ' τὴ μάχη τῶν Φιλίππων, δὲν μπορεῖ νὰ ὀριστῆ μὲ βεβαιότητα, γιὰ τὴ μαρτυρία τοῦ Ἀππιανοῦ γιὰ τὰ στενά εἶναι ἀόριστη καὶ ἀσαφής⁸. Γι' αὐτὸ οἱ νεώτεροι συγγραφεῖς διαφωνοῦν

ναὶ χώραν τὴν Βιβλίαν, ἢν Ἀντισάρην καὶ Οἰσύμην προσαγορευθῆναι». Στεφ. Βυζ. στή λ. «Βιβλίνη· χώρα Θράκης. Ἀπὸ ταύτης ὁ βίβλιος οἶνος...». Εἶναι φανερό ὅτι ὁ Ἀρμενίδας (στὸν Ἀθην., ὅ.π.) συγχέει τὰ ὀνόματα τῶν πόλεων Ἀντισάρας καὶ Οἰσύμης μὲ τὸ ὄνομα τῆς χώρας, στὴν ὁποία βρισκόταν αὐτές.

1. Πρβλ. Perdrizet, Scaptésylé, 15 (χάρτη). Γ. Μπακαλάκη, Ἀνασκαφὴ ἐν Καβάλα καὶ τοῖς πέριξ, ΠΑΕ 1938, 102.

2. Βλ. Ἀθην., ὅ.π. Στεφ. Βυζ. ὅ.π. - Πιθανῶς τὸ κρασί τῆς περιοχῆς αὐτῆς ἐννοοῦν καὶ οἱ: Ἡσιόδ. Ἔργα καὶ Ἡμέραι, 589. Φιλύλλιος, στὸν Ἀθην. I, 31α [= FHG, p. 334, καὶ οἱ: Ἡσιόδ. Ἔργα καὶ Ἡμέραι, 589. Φιλύλλιος, στὸν Ἀθην. I, 31α [= FHG, p. 334, ἀποσπ. 7]. Θεοκρ. Εἶδύλ. XIV, 15. Εὐριπ. Ἴων, στ. 1195. Ἀνώνομος κωμικός στὸ Μεγ. Ἐτυμολ. 197, 32. Πρβλ. Olck, RE, στή λ. «Βίβλιος οἶνος», στ. 404. Collart, Philippes, 89 καὶ σημ. 2.

3. E. Honigman, Le Synecdemus d' Hierokles et l' opusculé géographique de Georges de Chypre, Bruxelles 1939, 7.

4. Ἱεροκλ. Συνεκδ., 640,8: «Κλίμα Μεσσηνικόν καὶ Ἀκόντισμα».

5. Honigman, ὅ.π.

6. Γιὰ τὸ χαρακτηριστικὸ ὄνομα «Κλίμα» βλ. Honigman, ὅ.π., 59, σχολ. στὸν Georgius Cyprius, στ. 1090, ὁ ὁποῖος ὑποστηρίζει ὅτι ἔτσι ὀνομαζόταν ὅλες οἱ χώρες πού ἐκτεινόταν στὶς πλαγιές βουνῶν. Πρβλ. ὅμως καὶ Στ. Κυριακίδη, Βιβλιοκρισίαι (P. Lemerle, Philippes) «Μακεδονικά» 2(1941/52)702.

7. Βλ. X. Κουκούλη - Χρυσανθάκη, Via Egnatia - Ἀκόντισμα, AAA 5(1972)477, σημ. 14.

8. Ἀππιαν. Ἐμφ. πολ., IV, 87, 368: «Δεκίδιος δὲ καὶ Νωρβανός, οὗς ὁ Καῖσαρ καὶ Ἀντώνιος μετὰ ὀκτῶ τελῶν ἐν Μακεδονίᾳ προεπεπόμφησαν, ἐκ Μακεδονίας ἐχώρουν ἐπὶ Θράκης τῆς ὄρειου χιλίου καὶ πεντακοσίου σταδίου, μέχρι πόλιν ὑπερβάντες Φιλίππους τὰ στενά τῶν Κορπίλων καὶ Σαπαίων, τῆς Ῥασκουπόλιδος ὄντα ἀρχῆς, κατέλαβον...», IV,

μεταξύ τους¹. Νομίζουμε όμως ότι, αν ληφθῆ ὑπόψη μιᾶ σχετικῆ πληροφορία τοῦ Πλούταρχου², ἡ πιὸ πιθανὴ θέση τῶν Στενῶν εἶναι ἡ περιοχὴ τοῦ Ἀκοντί-
σματος³.

Ν ο σ ἡ ἰ ο ν. Ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Ὀμηρο⁴ καί, ὅπως ἀπέδειξε ὁ Perdrizet, πρέπει νὰ ταυτιστῆ μὲ τὸ βουνὸ Παγγαῖο ἢ μ' ἓνα μέρος αὐτοῦ⁵. Πιθανῶς ἔχει σχέση μὲ τὸ Νύσιον πεδῖον, ἀπ' ὅπου ὁ Πλούτωνας ἄρπαξε τὴν Περσεφόνη, καὶ τὸ ὁποῖο ἀπὸ τὸν Ἀππιανὸ τοποθετεῖται κάπου στὴν πεδιάδα τῶν Φιλίππων⁶.

Fundus Aimilianus - Fundus Psychianus. Ἦταν καλλιεργήσιμες ἐκτάσεις (κτῆματα), ποὺ ἀναφέρονται σὲ μιὰ ἐπιγραφή,⁷ καὶ ποὺ ὀφείλουν τὸ ὄνομά τους στοὺς ἰδιοκτῆτες τους.

102-3, 429-31: «... ὑπὸ γὰρ τῆς φαντασίας τῶν νεῶν ὁ Νωρβανὸς ἐπὶ τῶν Σαπαίων στενῶν ἐθορυβήθη καὶ ἐκάλει Δεκίδιον ἐκ τῶν Κορπίλων κατὰ σπονδὴν ἐπικουρεῖν. Καὶ ἐπεκούρει, τὰ δὲ τῶν Κορπίλων στενὰ ἐκλειφθέντα οἱ περὶ τὸν Βροῦτον διώδευαν· ἐκφανείσης δὲ τῆς ἐνέδρας, ὁ Νωρβανὸς καὶ ὁ Δεκίδιος τὰ Σαπαίων κατεῖχον ἰσχυρῶς», IV, 105: «Ἔστι δὲ ἡ πόλις (Φιλίπποι) ἐπὶ λόφου περικρήμνου... Ἐχει δὲ πρὸς μὲν ἄρκτω δρυμούς... Κατὰ δὲ τὴν ἕω τὰ στενὰ Σαπαίων καὶ Κορπίλων...».

1. Γιὰ τὸ πρόβλημα τῆς θέσης τῶν στενῶν βλ. Collart, Philippes, 198-204, ὅπου καὶ ἡ παλιότερη βιβλιογραφία σχετικὰ μὲ τὸ θέμα αὐτό.

2. Πλουτ. Βρουτ., 38: «Ἐκεῖ δὲ τῶν περὶ Νωρβανὸν ἐν τοῖς Στενοῖς λεγομένων καὶ περὶ τὸ Σύμβολον στρατοπεδευόντων περιελθόντες αὐτοὺς ἀποστήναι καὶ προέσθαι τὰ χωρία».

3. Πρβλ. Desdèvises-du-Dezert, Géographie, χάρτη.

4. Ὀμηρ., Ἰλ., VII, 133.

5. Perdrizet, Cultes et mythes du Pangée, 47 κέ.

6. Ἀππιαν. Ἐμφ. πολ., IV, 105: «... ἐκ δὲ τῆς δύσεως (Φιλίππων) πεδίου μέχρι Μυρκίνου τε καὶ Δραβήσκου καὶ ποταμοῦ Στρυμόνος... ἔθθα καὶ τὸ πάθος τῆ Κόρη φασὶν ἀνθιζομένη γενέσθαι...». Πρβλ. καὶ Svoronos, L' hellénisme, 64, ὁ ὁποῖος τοποθετεῖ τὸ «Νύσιον πεδῖον» στὴν πεδιάδα τῶν Φιλίππων.

7. Βλ. A. Salač, BCH 47(1923)80, ἀρ. 7.

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

AAA	Ἀρχαιολογικὰ Ἀνάλεκτα ἐξ Ἀθηνῶν
ΑΔ	Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον
AE	Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερὶς
AJA	American Journal of Archaeology. Baltimore
AJP	American Journal of Philology
AM	Mitteilungen des Archäologischen Instituts. Athenische Abteilung. Athen
AMac	Ancient Macedonia. Papers read at the First Intern. Symposium held in Thessaloniki 26 - 29 August 1968
AR	Archaeological Reports
ATL	The Athenian Tribute Lists
BCH	Bulletin de Correspondance Hellénique. Paris
BS	Balkan Studies (I.M.X.A.)
BMC	British Museum Catalogue
BSA	The Annual of the British School at Athens. London
BZ	Byzantinische Zeitschrift. München
CAF	Comicorum Atticorum Fragmenta (ἐκδ. Kock)
CAH	Cambridge Ancient History
CIA	Corpus Inscriptionum Atticarum
CIL	Corpus Inscriptionum Latinarum. Berolini
CPh	Classical Philology. Chicago
CQ	Classical Quarterly. Oxford
CRAI	Comptes Rendus de l' Academie des Inscriptions et Belles-Lettres. Paris
ΕΕΦΣΠΘ	Ἐπιστημονικὴ Ἐπετηρὶς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης
Ἑλληνικά	Ἑλληνικά. Ἱστορικὸν περιοδικὸν δημοσίευμα τῆς Ἐταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν
FGrH	Die Fragmente der Griechischen Historiker, ἐκδ. F. Jacoby
FHG	Fragmenta Historicorum Graecorum, ἐκδ. Müller
GGM	Geographi Graeci Minores
IAI	Izvestija na Arheologičeskija Institut pri BAN. Sofija
IBAI	Izvestija na Bâlgarskija Arheologičeskij Institut
IIBI	Izvestija na Instituta za Bâlgarska Istorija

IID Izvestija na Istoričeskoto Družestvo
 IG Inscriptiones Graecae. Berolini
 IG² Inscriptiones Graecae. Editio Minor
 IGBul Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae. Sofia
 ILS Inscriptiones Latinae Selectae. Berolini
 Itin. Anton. Itineraria Antonini Augusti et Burdigalense
 JHS Journal of Hellenic Studies. London
 JThS Journal of Theological Studies. Oxford
 Klio Klio. Beiträge zur alten Geschichte. Berlin
 Μακεδονικά Μακεδονικά. Σύγγραμμα περιοδικόν τῆς Ἑταιρείας Μακεδονικῶν Σπουδῶν
 ΜΗΣ Μακεδονικόν Ἡμερολόγιον Σφενδόνη
 NE Νέα Ἑστία
 ÖJh Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Instituts. Wien
 ΠΑΑ Πρακτικά Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν
 ΠΑΕ Πρακτικά τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας
 RA Revue Archéologique. Paris
 Rav. Geogr. Ravennatis Anonymi Cosmographia
 RE Real - Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft (Pauly - Wissowa)
 REA Revue des Études anciennes. Bordeaux
 REG Revue des Études Grecques. Paris
 RhM Rheinisches Museum für Philologie. Frankfurt
 SAWW Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaften in Wien, Philos. - Hist. Klasse. Wien
 SEG Supplementum Epigraphicum Graecum. Leyden
 SGDI Sammlung der Griechischen Dialekt - Inschriften
 StudBal Studia Balcanica. Recherches de Géographie Historique. Sofia
 Syll. Sylloge Inscriptionum Graecarum
 Tab. Peut. Tabula Peutingeriana
 Thracia Thracia: Congressus Studiorum Thracicorum (Sofia)
 Z.f.N. Zeitschrift für Numismatik. Berlin
 ZRVI Zbornik Radova Vizantološkog Instituta CAH

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Abbott F.F. - Johnson A.C., Municipal Administration in the Roman Empire, Princeton 1926
 Abel O., Ἡ μέχρι Φιλίππου ἀρχαία ἱστορία τῆς Μακεδονίας (μεταφρ. Μ. Δήμιτσα), Λειψία 1860
 Anderson J., Cleon's order at Amphipolis, JHS 85(1965)1-4
 Ἀρβανιτοπούλου Α., Περὶ τοῦ χρυσοῦ τῆς Μακεδονίας, «Πολέμων» 5(1952/53)83-119
 Asheri D., Note on the site of Brea: Theopompus, F 145, AJP 90(1969)337-40
 Aymard A., L'organisation de la Macédoine en 167 et le régime représentatif dans le monde grec, CPh 45(1950)96-107
 Babelon E., Traité des monnaies grecques et romaines, I - IV, Paris 1928
 Baege W., De Macedonum sacris, Halle 1913
 Βακαλοπούλου Κ.Α., Τὸ Κάστρο τοῦ Ἀλεξάνδρου, «Φρουριακά Χρονικά» 1(1974)213-30
 Βάτσου Ι., Ἀθηναϊκὰ κληροῦχαι, Ἀθήναι 1972
 Bayet J., βλ. Duchesne
 Beaujour F., Voyage militaire de l'empire othoman, Paris 1828
 Bekker I., Anecdota Graeca, I, Berlin, 1814
 Beloch J., Griechische Geschichte, I - IV, Berlin/Leipzig 1924/27
 Belon P., Les observations de plusieurs singularités et choses mémorables, trouvées en Grèce . . . , Paris 1553
 Bergier N., Histoire des grands chemins de l'empire romain, 1728²
 Beševliev V. - Michailov G., Starini iz Belomorieta I. Antični nadpisi i trakijski koinici, «Belomorski Pregled» 1(1942)318-47
 Best J., Thracian Peltasts and their Influence on Greek Warfare, Groningen 1969
 Bilabel F., Die ionische Kolonisation, «Philol.», Supp. - XIV 1 Leipzig (1921)
 Billard R., L'agriculture dans l'Antiquité d'après les «Géorgiques» de Virgile, Paris 1928
 Blass F., Äschylos Perser und die Erobrung der Eion, RhM, 1874, 481-4
 Bon A-M., Monnaie inédite de Galepsos, BCH 60(1936)172-4
 Bourguet E., Fouilles de Delphes, III, 1(1929), ἀρ. 497
 Bowersock G.W., Augustus and the Greek World, Oxford 1964
 Broneer O., The Lion at Amphipolis, Cambridge 1941
 Busolt G., Griechische Geschichte bis zur Schlacht bei Chaeroneia, I - III², Gotha 1893/1904
 Callieris J., Les anciens Macédoniens, I, Athènes 1953
 Casson St., Note on the ancient sites in the area occupied by the British, BCH 40 (1916)293-97
 — Macedonia, Thrace and Illyria. Their relations to Greece from the earliest times down to the time of Philip son of Amyntas, Oxford 1926
 Casson St., - Gardner E.A., Macedonia II. Antiquities found in the British Zone, BSA 23(1918/19)10-43
 Cavaignac M., Études sur l'histoire financière d'Athènes au Ve siècle. Le trésor d'

- Athènes de 480 et 404, Paris 1908
 — Histoire de l' Antiquité, II, Paris 1913
 Χατζηκυριακού Γ., Γεωλογική και Πετρογραφική σύστασις τῆς Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 1929
 — Σκέψεις καὶ ἐντυπώσεις ἐκ περιοδείας ἀνά τὴν Μακεδονίαν (1905 - 1906), Θεσσαλονίκη 1962²
 Chevallier R., Les voies romaines, Paris 1972
 Choiseul - Gouffier M.G.A., Voyage pittoresque de la Grèce, Paris I (1782), II - IV (1824)
 Χουσοχόου Μ., Ἡ Πρασιὰς λίμνη, Ἀθήναι 1893
 Clarke D.E., Travels in various countries of Europe, Asia and Africa, Cambridge 1810/13
 Cloché P., Histoire de la Macédoine jusqu' à l' avènement d' Alexandre le grand, Paris 1960
 Cohen H., Description historique des monnaies frappées sous l' empire romaine, I - VIII, Paris 1880/92
 Collart P., Inscription de Sélian - Mésoréma, BCH 54(1930)376-91
 — Inscriptions trouvées à Philippes en 1930 et 1931, BCH 56(1932)192-231
 — Inscriptions trouvées à Philippes en 1932 et 1933, BCH 57(1933)313-79
 — Une refécution de la Via Egnatia sous Trajan, BCH 59(1935)395-415
 — Philippes, ville de Macédoine depuis ses origines jusqu' à l' époque romaine, Paris 1937
 — Inscriptions de Philippes, BCH 62(1938)409-32
 — Monuments thraces de la région de Philippes, «Sbornik G. Kačarov», II, 1955, 7-16
 Collart P. - Devambez P., Voyage dans la région du Strymon, BCH 55(1931)171-206
 Collart P. - Ducrey P., Philippes I. Les reliefs rupestres, Paris 1975
 Colocotronis V., La Macédoine et l' hellénisme. Étude historique et ethnographique, Paris 1919
 Conze A., Reisen auf den Inseln des thrakischen Meeres, Hannover 1860
 Cormack J., Greek Inscriptions from Amphipolis, «Univers. of London, Inst. of Class. Studies, Bull. N° 10», 1963, 17 κέ.
 Coupry J. - Feyel M., Inscriptions grecques trouvées à Philippes en 1934 et 1935, BCH 60(1936)37-58
 Cousinéry M. - E., Voyage dans la Macédoine, I - II, Paris 1831
 Cramer J.A., Anecdota Graeca, I - IV, Oxford 1836 (Reprint: Amsterdam 1963)
 Cuntz O., Itineraria Romana I. Itineraria Antonini Augusti et Burdigalense, Lipsiae 1929
 Danov Ch., Jugoztočna Trakija po svedenijata na Ksenofont, IIBI 3/4(1951)299
 — Kām istorijata na polusvobodnite seliani prez antičnata epoha, «Sbornik G. Kačarov» = IAI 19(1955)111 κέ.
 — «Agrianes», Kl.-Pauly. 1, 1962, στ. 143
 — «Bessoi», Kl.-Pauly, 5, 1964, στ. 827 κέ.
 — Drevna Trakija, Sofija 1967
 Daremberg G.V. - Saglio E., Dictionnaire des antiquités grecques et romaines après les textes et les monuments, I - V, Paris 1877/1919
 Daskalakis A., The Hellenisme of the Ancient Macedonians, Thessaloniki 1965
 Daumet H., βλ. Heuzey

- Delacoulonche M., Mémoire sur le berceau de la puissance macédonienne, Paris 1858
 Δημάδη Κ., Γιὰ τὴ θέση τῆς ἀρχαίας Πιστύρου, «Θρακικὰ Χρονικά» 7(1967)111-13
 Δήμιτσα Μ., Ἀρχαία Γεωγραφία τῆς Μακεδονίας, I - II, Ἀθήναι 1870/74
 — Ἡ Μακεδονία ἐν λίθοις φθεγγόμενοις καὶ μνημείοις σωζομένοις, Ἀθήναι 1896
 Desdevises-du-Dezert Th., Géographie ancienne de la Macédoine, Paris 1863
 Deshayes J. - Garašanin M., Notes sur la céramique de Galepsos, BCH 88(1964) 51-66
 Dessau H., Inscriptiones Latinae Selectae, I - III, Berlin 1892/1916
 Detlefsen D., Die geographischen Bücher der Naturalis Historia des C. Plinius Secundus, Berlin 1904
 Dečev D., Edno darenie ot oblastata na Struma, IBAI 13(1939)190-194
 — Ein Brief des Kaisers Antoninus Pius, ÖJh 41(1951)110 κέ.
 — Die thrakische Sprachreste, Wien 1957
 Devambez P., βλ. Collart
 Dimitrov D., Das Entsthen der thrakischen Stadt und die Eigenart ihrer Stadtbaulichen Gestaltung und Architectur, «Atti del sett. Congresso Internazionale di Archeologia Classica», I, Roma 1961, 379-87
 Dittenberger W., Sylloge Inscriptionum Graecarum, Leipzig 1888 καὶ 1915/24³
 Döll M., Studien zur Geographie des alten Makedoniens, Stadtmhof 1891
 Duchesne-Bayet J., Mémoire sur une mission au mont Athos, Paris 1876
 Ducrey P., βλ. Collart
 Dumont A. - Homolle Th., Inscriptions et monuments figurés de la Thrace, «Archives des missions scientifiques» 3e série, pp. 117-200 καὶ «Mélanges d' Archéologie» 1892
 Dunant C., βλ. Pouilloux
 Duncker M., Geschichte des Altertums, VIII, Leipzig 1884
 Eckhel, Doctrina numorum veterum, Leipzig 1826/28
 Edson Ch., Notes on the Thracian «Phoros», CPh 42(1947)88-108
 — Strepas of Thucydides, I, 61, 4, CPh 49(1954)169-90
 — Early Macedonia, AMac 1(1970)14-44
 Feyel M., Paul - Émile et le synedrion macédonien, BCH 70(1946)187-198
 — Βλ. Coupry
 Finley M.I., Studies in Land and Credit in Ancient Athens (600 - 200 B.C.). The Horoi Inscriptions, New Jersey 1952
 Flacelière R., Les Aitoliens à Delphes, Paris 1937
 Fol A., Le développement de la vie urbaine dans les pays entre le Danube et la mer Egée jusqu' à la conquête romaine, «Etudes Balkaniques» 2/3(1965)309-17
 — Političeska istorija na Trakite, Sofija 1972
 Forbes R., Studies in Ancient Technology, VIII/IX, Leyden 1964
 Forbiger A., Handbuch der alten Geographie, III, Leipzig 1842
 Fredrich C., Aus Philippi und Umgebung, AM 33(1908)39-46
 Gaebler H., Die antiken Münzen Nord - Griechenlands III. Makedonia und Paonia, I - II, Berlin 1906, 1936 (Unter Leitung von F. Imhoof - Blumer)
 — Die Erste Colonialprägung in Philippi, Z.f.N. 39(1929)261 κέ.
 Gaertringen F.H., «Thasos», RE, VA, στ. 1311 κέ.
 — «Tragilos», RE 2R, VI, στ. 1896
 — «Neapolis», RE, XVI, 2, στ. 2110-12
 Garašanin M., βλ. Deshayes

- Georgiev V., La thracologie: État actuel, «Thracia» 2(1974)13-24
- Gerov V., A propos de la population et des localités de la vallée du cours moyen de la Struma dans l' Antiquité, StudBal 1(1970)7-23
- Geyer F., Makedonien bis zur Thronbesteigung Philipps II, München/Berlin 1930
- «Makedonia», RE, XIV, στ. 647 κέ.
- Glitz G., Le travail dans la Grèce antique, Paris 1920
- Histoire Grecque, I - III, Paris 1925/36
- Gomme A.W., A Historical Commentary on Thucydides, I² - IV, Oxford 1956/1966²/1970
- Γουσίου Α., 'Η κατά τὸ Πάγγαιον χώρα. Λακκοβικίων τοπογραφία, ἡθῆ κλπ., Λειψία (Σέρρες) 1894
- Graham A.J., Colony and Mother City in Ancient Greece, Manchester 1964
- Gren E., Kleinasien und der Ostbalkan in der wirtschaftlichen Entwicklung der römischen Kaiserzeit, Uppsala 1941
- Gsell E., Esclaves ruraux dans l' Afrique romaine, «Mélanges Glotz» 1(1932)407-41
- Guillon P., Borne thasienne d' un lieu de culte de Zeus, RA 1937¹, 195-200
- Guillou A., Les archives de Saint-Jean-Prodrome sur le mont Menécée, Paris 1955
- Hammond N.G., A History of Greece to 322 B.C., Oxford 1967²
- A History of Macedonia, I, Oxford 1972
- Harnack A., Die Mission und Ausbreitung des Christentums, I, Leipzig 1924
- Head B.V., 'Ιστορία τῶν νομισμάτων (μεταφρ. Ι. Σβορώνου), I, 'Αθήναι 1898
- Heichelheim F.M., Wirtschaftsgeschichte des Altertums, I - II, Leyden 1938
- Hereward D., The Boundaries of Thasos and Philippi, «Archeology» 16(1963)133 κέ.
- Heuzey L., Le mont Olympe et l' Acarnanie, Paris 1860
- Le sanctuaire de Bacchus Tasibastenus dans le canton de Zikhna (en Thrace), CRAI, 1868, 219-25
- Heuzey L. - Daumet H., Mission archéologique de Macédoine, Paris 1876
- Hill C.F., Neapolis Datenon, «Num. Chronicle» 13(1894)235 κέ.
- Hirschfeld., «Agrianes», RE, I, στ. 891-2
- «Akontisma», RE, I, στ. 1185-6
- «Argilos», RE, II, στ. 718
- «Amphipolis», RE, I₂ στ. 1949-52
- Hoffman O., «Makedonia», RE, XXVII, στ. 638-97
- Homolle Th., βλ. Dumont
- Honigmann E., Le Synecdemus d' Hieroklès et l' opusculé géographique de Georges de Chypre, Bruxelles 1939
- Ischirkoff A., Oro-und Hydrographie von Bulgarien, Sarajevo 1913
- Jardé A., Les céréales dans l' antiquité grecque, Paris 1925
- Jireček C.L., Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel und die Balkanpasse, Prag 1877
- Johnson A. C., βλ. Abbott
- Juster J., Les Juifs dans l' empire romain, I, Paris 1914
- Kaerst, RE, στῆ λ. «Alexandros», I, στ. 1411, ἀρ. 8
- Καρταντζῆ Γ., 'Ιστορία τῆς πόλεως Σερρών καὶ τῆς περιφερείας τῆς, I - II, 'Αθήναι 1967/Σέρρες 1972
- Kahrstedt V., Städte in Makedonien, «Hermes» 81(1953)85-111
- Kalapothes D., De Thracia provincia romana, Lipsiae 1983

- Κανατσούλη Δ., 'Ο 'Αρχέλαος καὶ αὶ μεταρρυθμίσεις του ἐν Μακεδονίᾳ, Θεσσαλονίκη 1948
- 'Η μακεδονικὴ πόλις, «Μακεδονικά» 4(1955/60)232-314. 5(1961/63)15-101. 6(1964/65)1-61
- 'Η Μακεδονία μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ 'Αρχελάου I. 'Εξωτερικὴ πολιτικὴ, Θεσσαλονίκη 1964
- 'Ιστορία τῆς Μακεδονίας μέχρι τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου, Θεσσαλονίκη 1964
- Μακεδονικὴ προσωπογραφία, Θεσσαλονίκη 1965 καὶ Συμπλήρωμα, Θεσσαλονίκη 1967
- Καίσαρος Γ., Trakijskite Bessi, IID 6(1924)31 κέ.
- Κεραμοπούλλου Α., 'Ανασκαφαὶ καὶ ἔρευναι ἐν τῇ 'Ανω Μακεδονίᾳ, AE 1932, 48-133. 1933 25-67
- Ρωμαϊκὴ γέφυρα ἐπὶ τοῦ Στρυμόνος, ΠΑΑ 1934, 12-4.
- Kiepert H., Formae orbis antiquae, XVI - XVII, Berlin 1894
- Kirsten E.-Kraiker W., Griechenlandkunde (Ein Führer zu klassischen Stätten), Heidelberg 1957
- Koledarov P., On the initial type differentiation of inhabited localities in the Central Balkan Peninsula of ancient times, «Etudes Historiques» 3(1966)33-52
- Κολοκοτρώνη Β., Μελέτη περὶ ἐξελληνισμοῦ τῶν ξένων τοπωνυμιῶν τῆς Μακεδονίας, 'Αθήναι 1925
- Κουκούλη Χ., 'Ιερὸν Θρακὸς "Ἡρώς Αὐλωνεῖτου, AAA 2(1969), 2, 191-93
- Via Egnatia - 'Ακόντισμα, AAA 5(1972)474-84
- Εἰδήσεις ἐκ τῆς Θασίῳν 'Ἠπειροῦ, AAA 6(1973), 2, 230-40
- Kraiker W., βλ. Kirsten
- Kromayer J., Antike Schlachtfelder in Griecheland, I, Berlin 1903
- Kübler - Βιζονική Π., Τὸ ρωμαϊκὸν δίκαιον κατὰ τοὺς κλασσικοὺς χρόνους, II, Θεσσαλονίκη 1939
- Κυριακίδη Στ., Βιβλιοκρισίαι (P. Lemerle, Philippes), «Μακεδονικά» 2(1941/52)697-706
- Lambropoulos A., Numismatique de la Macédoine, Athènes 1899
- Larsen J. A., Consilium in Livy XLV, 18, 6-7 and the Macedonian Synedria, CPh 44 (1949)73-90
- Launey M., Recherches sur les armées hellénistiques, I, Paris 1949
- Λαζαρίδη Δ., Οἱ Φίλιπποι, Θεσσαλονίκη 1956
- "Αρτεμις 'Οπιταῖς ἐξ ἐπιγραφῆς τῆς Νεαπόλεως, «Μακεδονικά» 2(1941/52)263-5
- Κατάλογος στρατηγῶν Θράκης, AE 1953/54, 235 κέ.
- 'Ανασκαφὴ τύμβου Νικήσιανης, ΠΑΕ 1959, 47-8. 1960, 75-6. 1961, 68. 1962, 47 καὶ 80
- Fouilles dans la région du Pangée, «VIIe Congrès intern. d' archéol. class., Paris 1963», Paris 1965, 255 κέ.
- Νεάπολις - Χριστούπολις - Καβάλα ('Οδηγὸς Μουσείου Καβάλας), 'Αθήνα 1969
- Thasos and its Peraia (πολυγραφ.), Athens 1971
- 'Αμφίπολις καὶ "Αργίλος (πολυγραφ.), 'Αθήναι 1972
- Φίλιπποι - Ρωμαϊκὴ ἀποικία (πολυγρ.), 'Αθήναι 1973
- 'Ανασκαφαὶ καὶ ἔρευναι 'Αμφιπόλεως, ΠΑΕ 1975, 43-54
- Leake W. M., Travels in Northern Greece, III, London 1835/41
- Lemerle P., Inscriptions de Philippes, BCH 58(1934)448-83. 59(1935)126-64. 60(1936) 336-43
- Nouvelles inscriptions latines de Philippes, BCH 61(1937)410-20
- Philippes et la Macédoine orientale à l' époque chrétienne et byzantine, Paris 1945

- Le Quien M.*, Oriens Christianus, in Quattuor patriachatus digestus, Parisiis 1740
- Lesky A.*, 'Ιστορία τῆς Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας (μεταφρ. Ἀγ. Τσοπανάκη), Θεσσαλονίκη 1972 *
- Lewis D.*, βλ. Meiggs
- Lucas P.*, Voyage dans la Grèce, l'Asie Mineure, la Macédoine et l'Afrique, I - II, Amsterdam 1714
- Macan R.W.*, Herodotus, the seventh, eighth and ninth Books, II, London 1908
- Macdonald G.*, Catalogue of Greek Coins in the Hunterian Collection, I, Glasgow 1899/1905
- Μακαρόνα Χ.*, Χρονικά Ἀρχαιολογικά, «Μακεδονικά» 2(1941/52)590-672
- Marquardt J.*, Römische Staatsverwaltung, I², Leipzig 1881
- Martin V.*, La durée de l'exploitation des gisements aurifères de Philippes en Macédoine, Athènes 1939 (στον τιμ. τόμο τοῦ Α. Ἀνδρεάδη)
- Mateescu G.*, I Traci nell' epigrafi di Roma, «Ephemeris Dacoromana» 1(1923)57-290
- Mattingly H.B.*, The Growth of Athenian Imperialism, «Historia» 12(1963)257-73
— Athenian Imperialism and the foundation of Brea, CQ, n.s., 16(1966)17 κέ.
- Maximov E.*, Der Erzbergbau der Bessen, «Thracia» 3(1974)397-408
- Meiggs R. - Lewis D.*, Greek Historical Inscriptions, Oxford 1969
- Meritt B.D. et alii*, The Athenian Tribute Lists, I (Cambridge - Mass. 1939), II (Princeton 1949), III (Princeton 1950), IV (Princeton 1953)
- Merker I.L.*, The Ancient Kingdom of Paionia, BS 6(1965), 1, 35-54
- Μετζιδή Στ.*, Αἱ χώραι τοῦ παρελθόντος καὶ αἱ ἐσφαλμέναι τοποθετήσεις των, ἸΑΘῆναι 1885
— Οἱ Φίλιπποι. Ἐρευναι καὶ μελέται χωρογραφικαί, Κων/νις 1897
- Meyer E.*, Geschichte des Altertums, III, Stuttgart 1939
- Michel Ch.*, Recueil d' inscriptions grecques, Bruxelles 1900 καὶ Supplementum, Bruxelles 1912/27
- Mihailov G.*, Inscriptiones Graecae in Bulgaria repertae, I - IV, Sofia 1956/66
— La Thrace et la Macédoine jusqu' à l'invasion des Celtes, AMac 1(1970) 76-85
— βλ. Beševliev
- Miller K.*, Itineraria Romana, Stuttgart 1916
— Die Peutingerische Tafel, Stuttgart 1962
- Mionnet I.*, Description de medailles antiques grecques et romaines, 1807/35
- Μοσχοπούλου Δαρ.*, Ἡ Ἱερὰ Μονὴ τῆς Εἰκοσιφοινίσσης, Κων/νις 1896
- Mossé Cl.*, Le travail en Grèce et à Rome, Paris 1971 (στὴ σειρά «Que sais - je», ἀρ. 1240)
- Μπακαλάκη Γ.*, Ἀνασκαφὴ ἐν Καλαμίτσα Καβάλας, ΠΑΕ 1935, 29-42. 1936, 74-81
— Ἀρχαιολογικά εὐρήματα ἐκ Ν. Σκοποῦ Σερρών, ΑΕ 17(1936), Χρονικά, 14-19
— Νεάπολις - Χριστούπολις - Καβάλα, ΑΕ 1936, 1-48
— Παρανόστιοι ἀρχαιότητες, «Θρακικά» 8(1937)15-32
— Περὶ Ἀλμώπων καὶ Ἀλμωπίας Θεᾶς, ΠΑΑ 12(1937)484-88
— Ἐκ τοῦ Ἱεροῦ τῆς Παρθένου ἐν Νεαπόλει, ΑΕ 1938, 106-54
— Ἀνασκαφὴ ἐν Καβάλα καὶ τοῖς πέριξ, ΠΑΕ 1938, 75-102
— Τραπεζοφόρο ἀπὸ τὸ Ἱερὸ τῆς Παρθένου, «Ἑλληνικά» 15(1957)324 κέ.
— Ἀπὸ τὰ ἀλλεπάλληλα στρώματα τῶν ἐρειπίων τῶν Σερρών, ΜΗΣ 1957, 257-9
- Μπακαλάκη Γ. - Μυλωνᾶ Γ.*, Γαληψὸς - Θασίων ἐμπόριον, ΑΕ 1938, 53-59
— Οἱ νεολιθικοὶ συνοικισμοὶ Ἀκροποτάμου καὶ Πολυστήλου, ΠΑΕ 1938, 103-111

- Müller C.*, Πτολεμαίου Κλυδίου Γεωγραφικὴ Ὑφήγησις, Paris 1883
- Μυλωνᾶ Γ.*, βλ. Μπακαλάκη
- Munro J.*, Epigraphical notes from eastern Macedonia and Thrace, JHS 16(1896)313-322
- Mušmon N.*, Antičnite moneti na Balkanskaja Poluostron . . . , Sofija 1912
- Niese B.*, Geschichte der griechischen und makedonischen Staaten seit der Schlacht bei Chaeronea, Gotha 1893
- Νικολάου Ν.*, Σκεπτικεῖς τῆς ἱστοριογραφίας καὶ προβλήματα τῆς ἱστορίας τῶν Σερρών, Θεσσαλονίκη 1964
- Nopcsa F.*, Die Mineralquellen Makedoniens (δακτυλογρ.), Wien 1908
- Oberhammer E.*, Τὰ ἐξῆς ἄρθρα στὴ RE: «Berga» (III₁, στ. 290), «Bessoi» (III₁, στ. 329-31), «Bisaltae» (III₁, στ. 499-500), «Siris» (III A₁, στ. 313-4), «Strymon» (IV A₁, στ. 390-3), «Europia» (VI₁, στ. 1235-6), «Edones» (V₂, στ. 1973-4), «Eion» (V₂, στ. 2116-7, ἀρ. 1), «Kerdylion» (XI, στ. 285), «Kerkinitis» (XII, στ. 309), «Kerkine» (XI₁, στ. 309), «Myrkinos» (XVI₁, στ. 1104), «Nestus» (XVII, 138-9), «Odomantike» (XVII₁, στ. 1897), «Odomantoi» (XVII₂, στ. 1897-2), «Oisyme» (XVII₂, στ. 2288-9), «Pangaion» (XVIII₃, στ. 589-92).
- O' Sullivan F.*, The Egnatian Way, 1972
- Παπαγεωργίου Μ.*, Ἔστι ἐκ τῆς Πρασιᾶδος λίμνης σύντομος κάρτα ἐς τὴν Μακεδονίην (Ἡ-ροδ. V, 17), «Μακεδονικά» 10(1970)1-22
- Παπαγεωργίου Π.*, Αἱ Σέρραι καὶ τὰ προάστεια τὰ περὶ τὰς Σέρρας καὶ ἡ μονὴ τοῦ Ἰωάννου Προδρόμου, BZ 3(1894)225-329
- Parke H.*, Greek mercenary soldiers from the earliest times to the battle of Ipsus, Oxford 1933
- Papastavrou J.*, Amphipolis. Geschichte und Prosopographie, Klio, Beiheft 37(1936)
— Μακεδονικὴ πολιτικὴ κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα (Ἀλέξανδρος Α'), Θεσσαλονίκη 1936
— Μακεδονικὴ πολιτικὴ κατὰ τὸν 5ον αἰῶνα (Ἀλέξανδρος Α'), Θεσσαλονίκη 1936
- Papazoglou F.*, Eion - Amfipol - Hrisopol, ZRVI 36(1953), 2, 7-24
— Makedonski gradovi u rimsko doba, Skopje 1957
— Notes d' épigraphie et de topographie macédoniennes, BCH 78(1963)517-44
- Pape - Beseler*, Wörterbuch der griechischen Eigennamen, 3η ἐκδ., Braunschweig 1863/70
- Parthey G.*, βλ. Pinder
- Πελεκίδη Ε.*, Ἀνασκαφαὶ καὶ ἔρευναι ἐν Ἀμφιπόλει, ΠΑΕ 1920, 80-94
— Γύρω ἀπὸ τὰ Ποτειδεατικά, ΕΕΦΣΠΘ 6(1950)3-47
- Perdrizet P.*, Voyage dans la Macédoine Première, BCH 18(1894)416-45. 19(1895) 109-112. 21(1897)514-43
— Inscriptions de Philippes, BCH 24(1900)299-323
— Tragilos, «Congrès intern. de numismatique», Paris 1900, 143-4
— Le Σαμοθρακικὸς δ' Antiphon et la perée samothracienne, REG 22(1909) 33-41
— Cultes et mythes du Pangée, Paris/Nancy 1910
— Scaptésylé, «Klio» 10(1910)1-27
— Contribution à l' étude macédonien, BCH 35(1911)120-31
— Études amphipolitaines, BCH 46(1922)36-57
- Perrot G.*, Daton, Neapolis, et les ruines de Philippes, RA 1860¹¹, 45 κέ.
— Mémoire sur l' ile de Thasos, «Archives des missions scientifiques et littéraires», 2η σειρά, I, 1864
- Πέτσα Φ.*, Χρονικά Ἀρχαιολογικά, «Μακεδονικά» 7(1966/67)277-368. 9(1969)101-223

- Philippson, «Daton», RE, IV₂, στ. 2229-30
 — «Doberos», RE, V₁, στ. 1249-50
 — «Dysoron», RE, V₂, στ. 1889-90
 Φόρη Β., Τὰ Σέρρας (μιὰ ἀπροσδόκητη ὀνομαστική), NE 57(1955)363-65
 Picard Ch., Une ville morte de Macédoine, «Revue de Paris» 15 août 1912, 738-50
 Pinder M. - Parthey G., Ravennatis Anonymi cosmographia et Guidonis geographia, Berolini 1860
 Plassart A., Liste delphique des théorodoques, BCH 45(1921)1-87
 Poland Fr., Geschichte des griechischen Vereinswesens, Leipzig 1909
 Ποστόλακα Α., Κατάλογος τῶν ἀρχαίων νομισμάτων τοῦ ἐν Ἀθῆναις ἐθνικοῦ νομισματικοῦ μουσείου, I - II, Ἀθῆναι 1872
 Pouilloux J., Recherches sur l'histoire et les cultes de Thasos I. De la fondation de la cité à 196 avant J.-C., «Études thasiennes» III, Paris 1954
 Pouilloux J. - Dunant Chr., Recherches sur l'histoire et les cultes de Thasos II. De 196 avant J.-C. jusqu'à la fin de l'Antiquité, «Études thasiennes» V, Paris 1957
 Pritchett W.K., Studies in Ancient Greek Topography, Part I, Univers. California Press 1965
 Προμπονά Ι., Ἡ συγγένεια μακεδονικῆς καὶ μυκηναϊκῆς διαλέκτου καὶ ἡ πρωτοελληνικὴ καταγωγή τῶν Μακεδόνων, Ἀθῆναι 1973
 Ramsay W., On the Greek form of the name Philippians, JThS oct. 1 1899, 116
 Robert L., Bull. Epigr. (REG), passim
 — Hellenica 1(1940)-81-2. 11/12(1960)561-62
 Roger J., L'enceinte basse de Philippes, BCH 62(1938)20-41
 — Le monument de lion à l'Amphipole, BCH 63(1939)4-42
 — Inscriptions de la vallée du Strymon, RA 24(1945)37-55
 Sakellariou M., La migration grecque en Ionie, Athènes 1958
 Salač A., Inscriptions du Pangée: De la région Drama - Cavalla et de Philippes, BCH 47(1923)49-96
 Σαμοθράκη Ἀχ., Λεξικὸν γεωγραφικὸν καὶ ἱστορικὸν τῆς Θράκης, Ἀθῆναι 1936
 Σαμσάρη Δ., Τὸ Κάστρον τῶν Σερρών, Σέρραι 1968
 — Τουριστικὸς ὁδηγὸς νομοῦ Σερρών (Ἱστορία - Ἀρχαιολογία - Λαογραφία - Τουρισμός - Σύγχρονος ἀνάπτυξις), Σέρραι 1970
 — Ἡ κοινότης τοῦ Ἁγίου Πνεύματος Σερρών ἐπὶ τουρκοκρατίας, Θεσσαλονίκη 1971
 — Τὸ ὄδιον δίκτυο τῆς Ἀνατολικῆς Μακεδονίας ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα χρόνια ὡς τὴ ρωμαϊκὴ κατάκτηση, «Μακεδονικά» 14(1974)123-138
 Sarafio T., Une nouvelle étymologie du nom de la tribu thrace Σάτραι, «Etudes Balkaniques» 2(1972)115-20
 Saria B., «Πρασιὰς λίμνη», RE, XXII₂, στ. 1698-9
 Σαοικιάκη Θ., Λεύκιος Αἰμίλιος Παῦλος, Ἀθῆναι 1962
 — Ρωμαῖοι ἄρχοντες τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας, I, Θεσσαλονίκη 1971
 Schmidt J., «Philippi», RE, XIX₂, στ. 2206-2224
 Smart J.D., Kimon's capture of Eion, JHS 87(1967)136 κέ.
 Smith W., Dictionary of Greek and Roman Geography, I - II, London 1856/57
 Šofman A.S., Istorija antičnoj Makedonii, I - II, Kazan 1960/1963
 Stevenson G., Roman provincial administration till the age of Antonines, Oxford 1949
 Στρατή Ε., Ἱστορία τῆς πόλεως τῶν Σερρών, Σέρραι 1926
 Svoronos J., L'hellénisme primitif de la Macédoine prouvé par la numismatique et l'or du Pangée, Athènes 1919 (extrait de «Journal intern. d'archéologie numi-

- smatique», XIX, 1918/19
 Tafel Th., De via militari Romanorum Egnatia, qua Illyricum, Macedonia et Thracia jungebantur. Dissertatio geographica, I. Pars orientalis, II. Pars occidentalis Tübingen 1841/42 (Reprint: London 1972)
 Θεοχαρίδη Γ., Τὰ κατεπανάκια τῆς Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 1954
 Tod M.N., A Selection of Greek Historical Inscriptions, I, Oxford 1946
 — The Progress of Greek Epigraphy, JHS 75(1955)138-9
 Tomaschek W., Miscellen aus der alten Geographie, «Zeitschrift f. Österr. Gymn.» 18(1867)691-721. 25(1874)645-67
 Cončeva M., Hudožestvenoto nasledstvo na trakijskite zemi, Sofija 1971
 Ure P.N., The Origin of Tyranny, Cambridge 1922
 Vatin Cl., Une inscription inédite de Macédoine, BCH 86(1962)57-63
 Verkonie Esquisse topographique - ethnographique de Macédoine (σὴ ρωσικῆ), Saint - Petersburg 1889
 Vielle - Hardouin G., Conquête de Constantinople etc., par M. Naralis, Paris 1874
 Vulić N., Une inscription grecque de Macédoine, «Mélanges G. Glotz» 2(1932)869-76
 Welch F., Ancient sites in the Strymon Valley, BSA 23(1918/19)64-6
 Willamowitz - Möllendorff V., Lesefrüchte, «Hermes» 40(1905)150
 Woodhead A.G., The site of Brea, CQ 1(1951) 57-62
 Ξυργοπούλου Α., Ἐρευναι εἰς τὰ βυζαντινὰ μνημεῖα τῶν Σερρών, Θεσσαλονίκη 1965

R É S U M É

GÉOGRAPHIE HISTORIQUE DE LA MACÉDOINE ORIENTALE PENDANT L'ANTIQUITÉ

Dans le présent ouvrage, nous nous occupons de la géographie historique de la région qui s'étend entre les monts Bertiscos et Dysoron et la rivière de Nestos; c'est la région qui répond à la Macédoine orientale actuelle, c'est-à-dire aux départements de Serrès, Drama et Cavala. Dans le titre de notre étude, nous avons évité à dessein l'emploi du terme «Macédoine orientale antique», employé par Stephanos Byzantios (s.v. Ichnai); et cela à cause de la confusion qui domine parmi les auteurs anciens et les divergences de vues parmi les savants au sujet de la frontière orientale de la Macédoine ancienne. On a divisé l'étude en 5 chapitres.

I. Géographie physique.

Le premier chapitre est consacré à l'orographie et hydrographie anciennes de cette région. Ainsi, nous adoptons l'identification du mont ancien Cercines avec le mont actuel de Belasitsa (Beles), du mont ancien Dysoron avec Krusha Balkan, du mont Bertiscos avec Besik - Dag et Tsegel, du mont Orbelos avec les sommets actuels de Menoikion et Phalakron, et finalement du mont Pangée avec le mont actuel omonyme.

A propos des fleuves et rivières, l'identification du Strymon ne présente aucun problème; pour Pontus, nous avons adopté son identification avec la rivière actuelle de Stroumnitsa en Bulgarie. Angites s'identifie avec l'omonyme rivière actuelle; mais par rapport au problème de ses sources, nous sommes d'avis que l'on doit les chercher dans la région de Katô Nevrokop.

Enfin nous adoptons l'identification, de la rivière Gangitès avec le torrent qui prenait sa source dans la région de Philippes et se jetait dans le marais; et l'identification de la rivière Zygactès avec le torrent qui, partant du marais, confluaient avec l'Angites.

Finalement nous soutenons la thèse que l'ancien lac de Cercinitis n'était autre que le lac de Tachinos qui a été mis à sec récemment.

2. Géographie économique.

Dans le deuxième chapitre on traite des ressources naturelles de la région, qui ont attiré l'intérêt et ont été exploitées avec succès par les Thraces, les colons thasiens et athéniens et plus tard par les Macédoniens et les Romains.

En se basant sur les indications des sources littéraires antiques d'une part, et sur deux décrets de Gazoros d'autre part, nous avons essayé de préciser d'abord la flore. Nous avons donc tiré la conclusion que le développement économique de la région pendant toute l'Antiquité se basait principalement sur l'économie rurale.

Ensuite, en tenant compte des sources littéraires ainsi que des représentations des monnaies et des bas-reliefs, nous prouvons que la faune était constituée par des lions, des taureaux, des boeufs, des chevaux, des canards sauvages, des poissons (surtout des anguilles) et de divers oiseaux qui sont présentés sur les monnaies.

Dans le même chapitre, nous examinons la richesse forestière et les ressources minières. En ce qui concerne l'exploitation des minéraux de cuivre, de plomb et de fer, bien que leur existence se confirme par les recherches géologiques, on manque de renseignements par les sources anciennes. Seulement le titre «ὁ ἐπὶ τῶν λατόμων», cité par une inscription de Cavala (Ier s. av. J. - C), nous affirme que l'on doit chercher des vestiges de carrières anciennes dans la région de cette ville. Au contraire, on a assez de données sur l'extraordinaire richesse des mines d'or et d'argent. Ainsi, on connaît bien les mines de Dysoron, de Crenides (Philippe) et du Pangée, que nous examinons longuement et dont nous tâchons d'identifier les places.

3. Géographie des routes.

Au commencement du chapitre, nous faisons un bref exposé sur la situation du réseau routier jusqu'à l'époque romaine, étant donné que nous nous sommes occupés de ce sujet longuement dans un article, paru dans la revue «Makedonika» 14(1974)123 - 137. Ensuite, en se basant sur les itinéraires, les milliaires et les traces de routes chaussées, nous nous appliquons à donner une idée complète du réseau routier romain, dont la majeure partie, à notre avis, était construite sur les traces des routes de l'époque précédente.

Ainsi, nous suivons d'abord la célèbre Via Egnatia, qui venait par les défilés de Redina à Amphipolis; de là, comme le montrent deux milliaires, trouvés l'un au village actuel Protî et l'autre à Kalambaki, Egna-

tia se dirigeait N - O, à côté du pied méridional du Pangée; puis, après avoir passé par le grand pont de Kourovo, elle arrivait à Philippes, et continuait vers Neapolis et ensuite vers la Thrace.

A part Egnatia, on a également des témoignages de l'existence d'un intégral réseau routier romain par des artères secondaires. Ainsi, en jugeant par les traces de deux ponts romains, une route secondaire se détachait d'Egnatia à un point près du village actuel Mavrolefki (station romaine «ad Duodecim»); cette route, en passant le petit pont de Kourovo, presque tout de suite bifurquait en deux embranchements; l'un se dirigeait vers Nicopolis de Nestos et Philippopolis et l'autre aboutissait à Héraclée Sintique (actuel Siderokastron) après s'être réuni à une autre route, qui venait de Philippes via Daravescos (actuel Drama). Nous avons constaté quelques tronçons chaussés de cette route (Philippe - Héraclée) près des villages actuels de Lefkothea, Zichna et Chrysos.

Par l'existence d'un pont romain, bien conservé près du village actuel d'Angista, nous présumons que de la route Philippe - Héraclée se détachait - à un point près du village actuel de Messorachi - une autre route secondaire qui, en passant par Drabescos et Myrkinos, aboutissait à Aphilipolis. Nous avons découvert des tronçons chaussés de cette route au lieu dit «Phragala», presque à 2 kil. au sud du village actuel de Drabescos.

Les traces d'une chaussée et un pont romain, que nous avons découvert au pied occidental du mont Menoikion, nous mènent à la conclusion, qu'il existait une autre route militaire semi-montagneuse, parallèle à la route de Philippe - Héraclée. Selon toute vraisemblance, elle commençait dans la ville de Serrès et, en suivant la direction de la route turque dite «Kastrinostrata», se réunissait à la route de Philippe - Héraclée, après avoir passé par les villages actuels de Metalla, Daphnoudi et Sphelinos.

Le tableau routier se complète par la description de deux autres routes. L'une de celles-ci partait d'Amphipolis et, en traversant la Bisaltie, conduisait à Héraclée. L'autre, partant aussi d'Amphipolis, arrivait probablement à Neapolis, après avoir pénétré la Pieris. L'existence de cette dernière route atteste un pont romain qui existe près du village actuel de Moustheni.

Enfin, l'étude du réseau routier est complétée par celle de la navigation maritime.

4. Géographie politique.

Dans le quatrième chapitre, nous examinons les habitants de la Macédoine orientale: les indigènes (surtout les tribus thraces: Bisaltes, Sintes, Odomantes, Edones, Pières, Satres, Besses, Sapéens), les colons (thasiens, athéniens, romains) et les métèques (Aénéens, Crétois, Nicomedéens, Bissanthéens, Bithènes, Juifs etc.). Nous tâchons de localiser le berceau des tribus thraces et de constater les villes où les colons et les métèques se sont installés.

Ensuite, nous nous occupons de la division géographique de cette région et de la géographie des frontières. Les sections géographiques (cantons), connues comme «*χῶραι*», étaient cinq: Bisaltie, Sintique, Odomantique, Edonis et Pieris. La Bisaltie, comme il en résulte, s'étendait sur la rive droite du Strymon jusqu'au mont Bertiscos et entre le golfe strymonique et le lac de Butkovo. Nous appuyons l'avis que sa frontière orientale ne dépassait pas le Strymon.

En ce qui concerne la Sintique, nous croyons que sa frontière orientale était limitée par les monts Dysoron et Orbelos et au sud par une ligne imaginaire horizontale qui passerait au nord du lac de Butkovo et de la ville de Scotoussa. Enfin, c'était la rivière Stroumnitsa de la Bulgarie actuelle qui servait de frontière septentrionale de la Sintique.

Quant aux frontières d'Odomantique on n'a aucun renseignement direct par les sources, mais on pourrait tirer la conclusion qu'elles s'étendaient à la région de la principale ville des Odomantes, appelée Siris, qui s'identifie à la ville actuelle de Serrès. En tout cas il est certain du moins que sa frontière occidentale se bornait au fleuve de Strymon; la septentrionale arrivait jusqu'à Scotoussa, mentionnée en effet comme une ville d'Odomantique. A l'orient, nous croyons qu'elle s'étendait jusqu'au fleuve de Nestos et au sud jusqu'à la rivière d'Angites.

Edonis occupait le territoire au-dessous de l'Odomantique entre les rivières de Strymon, Nestos et Angites jusqu'à la côte des golfes Strymonique et Pierique. Elle se divisait en: a) Phyllis, qui s'étendait entre le Pangée et l'Angites; b) Edonis proprement dite, qui comprenait le département actuel de Drama et la province de Nestos; c) Pieris, qui s'étendait le long du littoral entre Pangée et la mer.

5. Topographie.

Dans ce dernier chapitre, nous nous occupons de la topographie historique de la région, après quelques considérations générales surtout sur le caractère et les divers types des agglomérations. Ainsi, nous avons ras-

semblé toutes les agglomérations anciennes (villes, bourgs, villages) dont les noms nous sont fournis par les sources littéraires, épigraphiques et numismatiques, et nous tâchons de localiser et d'identifier leurs places. Nous signalons aussi bien les places d'anciennes agglomérations, dont les noms ne nous sont pas connus, du moins jusqu'à présent. Pour la composition de ce chapitre, il m'a fallu visiter presque toutes les places des anciennes agglomérations et les forteresses encore plus éloignées.

Comme nous l'avons indiqué, avant la conquête macédonienne il y avait en Macédoine orientale les divers types d'agglomérations qui nous sont connues de la région du reste de la Thrace, à savoir: agglomérations du type de - paras (- para), de - diza (- dizos) et de - vria. Actuellement il est sûr qu'il n'y avait pas de villes thraces (au moins jusqu'au 5ème s. av. J. - C.), correspondant justement aux traits caractéristiques de la «cité» dans le sens classique. C'est à partir de la conquête macédonienne surtout que l'on rencontre ici les types classiques des agglomérations, bien connues de la Grèce ou plus tard de l'empire romain.

Enfin, par rapport aux identifications des agglomérations, que nous avons proposées, nous donnons ci-dessous un tableau: nous joignons encore une liste des agglomérations ou forteresses anciennes, que nous avons signalées surtout après une recherche personnelle de la région.

TABLEAU DES INDENTIFICATIONS PROPOSÉES
POUR LES AGGLOMÉRATIONS CITÉS PAR LES SOURCES ANCIENNES

Nom ancien		Nom de ville ou du village actuel près duquel l'agglomération se localise ou avec lequel elle s'identifie	Nom moderne des sites (toponymie)
<i>a) Bisaltie</i>			
Argilos	près	Nea Kerdylia	Paliokastro
Kerdylion	entre	Katô et Anô Kerdylia	Gradiskos
Brea	avec	Brasna	
Ossa	près	Sochos	
Bisaltie	près	Therma	
Oreskeia	avec	Oreskeia	Bouklistres
Tragilos	près	Aidonochôrion	
Tindos	près	Sitochorion	Paliochori
Bergé	avec	Bergé	Assar
Europie	près	Kalokastron	Paliokastro
Graero	près	Terpni	Issar
Arolos (= Arason)	près	Nicocleia	
<i>b) Sintique</i>			
Sintia (= Heraclée)	avec	Siderokastron	
Parthicopolis	avec	Sandaski (Sveti Vrač)	
Tristolos	près	Achladochôrion	
<i>c) Odomantique</i>			
Siris (= Sarxa)	avec	Serrès	Hagios Athanasios
Gazoros	près	Gazoros	
Scotoussa	entre	Vamvakofito - Paleokastron	
Kome Oldénôn	avec	Neos Skopos	Toumba
Ichnai	avec	Zikhna	
Zeleia		?	
<i>d) Edonis - Pieris</i>			
Amphipolis	avec	Amphipolis	Touzla
Éion	près	Amphipolis	Phragala
Drabeskos	près	Drabeskos	
Domeros	entre	Proti - Kormista	

Ad Duodecim	avec	Mavrolefki	
Skaptésyleé	près	monastère de Kosifinitza	
Daravescos (station)	avec	Drama	
Philippes	près	Crenides - Philippes	
Neapolis	avec	Cavala	
Antisara	avec	Kalamitsa	
Oesymé	près	Nea Peramos	
Apollonie			
Galepsos	près	Kariani	Tour d' Apollonie
Phagrés	avec	Orfani	Gaidourokastro
Pergamos	avec	Éleuthéropolis	
Méthone	avec	Mousthéni	
Acontisma	près	Nea Karvali	
Topiros	près	Paradeisos	
Pistyros	près	Pontolivado	
Pérne	avec	Keramoté	

LISTE DES VILLAGES ACTUELS PRÈS DESQUELS ON A DÉCOUVERT
LES VESTIGES DES AGGLOMÉRATIONS ANCIENNES OU RUINES
DES FORTERESSES (ANCIENNES OU ROMAINES?)

Nom du village actuel	Nom moderne des sites (toponymie)
-----------------------	-----------------------------------

a) *Bisaltie*

1) Eukarpia	
2) Zervochôrion	Messovounia
3) Triada	Paliochori
4) Lithotopos	
5) Therma	
6) Dafni	
7) Strymonikon	
8) Asprovalta	Kalé
	Kalédes
b) <i>Odomantique</i>	
9) Melenikitsion	
10) Elaion	Leginitsko
11) Orini	
12) Oinoussa	Profitis Helias
13) Neon Souli	Profitis Helias
14) Hagion Pneuma	Agrianista
15) Sykia - Metalla	Gradiskos
16) Dafnoudi	Hagios Athanasios
17) Hagios Christophoros	Paliochori
18) Toumba	Kailias
	Phakistra

19) Sphelinos	Gradiskos
20) Messorachi	Ana Tsesme et Rachovounia
21) Lefkothea	Klitsa
22) Chrysos	
23) Pentapolis	Alonia
24) Alistrati	
25) Dragos	

c) *Edonis*

26) Mikron Souli	Zavarnikia
27) Angista	Paliokastro
28) Crénides (Vitasta)	Toumba
29) Nikisiani	
30) Paleochori	
31) Paleokomi - Nea Phyli	Hagios Athanasios
32) Rodolivos	
33) Myrini	
34) Symboli	
35) Mikropolis	
36) Hagios Athanasios - Kephalaria	
37) Kodounia	
38) Grammeni	
39) Vassilaki	
40) Daton	
41) Polystylon	
42) Zygos	Assar Kapoussi
43) Podochori	
44) Galepsos	
45) Loutra Eleutheron	
46) Akropotamos	Tsalik - Ba ⁶ r
47) Kipia	
48) Heraklitsa	Ana - Tepe
49) Lefki	
50) Nea Karvali	
51) Nea Komi - Petropigi	Pigadi
52) Dialekton	
53) Xerias	

ΠΙΝΑΚΑΣ ΟΝΟΜΑΤΩΝ*

- "Αβδηρα, 21, 166¹⁻³, 194, — χώρα τῶν
 'Α., 73
 'Αγαθοκλῆς, 191³
 'Αγγίστα, χωριὸ Ν. Σερρῶν, 84, 96,
 182, — ΣΣ. 'Αγγ., 51, 129, 182
 'Αγγίτης, παραπόταμος τοῦ Στρυμόνα,
 19, 19¹, 20, 22, 24-25, 45, 49-50,
 95, 95^{5,7}, 96, 141-142, — κοιλάδα
 τοῦ 'Α., 44³, 45, — πηγές τοῦ 'Α., 181
 'Αγίας Βαρβάρας χείμαρρος (Δράμας), 49
 'Αγίας Μαρίνας λόφος (κοντὰ στὸ χωριὸ
 Μ. Σούλι), 181
 "Άγιον Πνεῦμα, χωριὸ Ν. Σερρῶν, 33,
 52, 52³, 135³, 176
 "Άγιος 'Αθανάσιος, ἐκκλησία τοῦ χωριοῦ
 'Εμμ. Παππᾶς, 177, — λόφος κοντὰ
 στὸ χωριὸ Γάζωρος, 130, — λόφος
 κοντὰ στὰ χωριά Μέταλλα καὶ Συκιά,
 177, — λόφος πλάι στὸ Ροδολίβος, 187,
 — χωριὸ Ν. Δράμας, 45, 83, 187, 188
 "Άγιος Χριστόφορος, χωριὸ Ν. Σερρῶν,
 177
 'Αγίου Δημητρίου λόφος (κοντὰ στὸ Σι-
 δηρόκαστρο), 121⁷
 'Αγίων 'Αναργύρων χείμαρρος (Σερρῶν),
 50
 "Άγκυρα, 114²
 "Άγωνας, 'Αθηναῖος στρατηγός, 77,
 138
 'Αγωνεῖα, πόλισμα κοντὰ στὴν 'Αμφί-
 πολη, 135-136, 138
 'Αγραῖοι, βλ. 'Αγριάνες
 'Αγριαί, βλ. 'Αγριάνες
 'Αγριάνες, παιονικὴ φυλὴ, 58, 58^{6,8},
 59⁶, 60⁹, 92², 93³, 175
 'Αγριάνιστα, λόφος πλάι στὸ χωριὸ Ν.
 Σούλι, 58, 175
 'Αγριάντα, βλ. 'Αγριάνιστα
 'Αγριεῖς, βλ. 'Αγριάνες
 'Αηδονοχώρι, χωριὸ Ν. Σερρῶν, 52, 112
 'Αθάνατο νερό, τοποθεσία κοντὰ στὸ
 χωριὸ Μεσορράχη, 179
 'Αθήνα, 33, 36, 74, 77, 116, 158, 158¹
 'Αθηναῖοι, 22, 24, 25, 25^{2,3}, 32, 36-39,
 55, 62, 63², 65, 70, 74, 76, 76^{2,5},
 77, 96³, 106¹², 115³, 136, 136²,
 141, 141⁹, 150⁷
 'Αἰ - Γιάννης, προάστειο Σερρῶν, 181,
 — χείμαρρος, 133
 Αἴγυπτος, 35¹, 41³, 196⁷
 Αἰκισιάνη, βυζαντινὸ ὄνομα (:) τοῦ χω-
 ριοῦ Νικήσιανη, 183
 Αἰμίλιος Παῦλος, 120³
 Αἶμος, 16⁷, 37¹, 62³, 67, 67⁶, 73⁶
 Αἴνιοι, πάροικοι 'Αμφίπολης, 85-86
 Αἶνος, 67⁶, 85, 127⁴
 Αἰσύμη (= Οἰσύμη), 99, 153-154, 154¹
 Αἰτωλία, 185⁵
 'Ακάμαντας, γίδς τοῦ Θησέα, 24, 76⁶
 "Ακανθος, 78, 88, 194⁹
 'Ακεσαμναί, ὀμηρικὴ πόλη, 183
 'Ακεσαμνός, βασιλιάς τῆς Θράκης, 183
 'Ακόντισμα, πόλισμα (σταθμὸς τῆς 'Εγνα-
 τίας ὁδοῦ), 45², 48, 48³, 73, 135,
 162, 162^{5,8}, 163, 163^{2,3,5}, 164, 164⁸,
 166, 193^{1,5}, 197, 197⁵, 198
 'Ακρόθωοι, 54³
 'Ακροπόταμος, χωριὸ Ν. Καβάλας, 191
 'Ακτὴ, 54³, 55, 63-64
 'Αλεξάνδρεια τῆς Τρωάδας, 48¹, — 'Αλεξ.
 Αἰγύπτου, 86
 'Αλεξανδρεῖς, πάροικοι Φιλίππων, 86
 'Αλεξανδρούπολη, 84¹³, 125³
 'Αλέξανδρος ὁ Α', 34, 34², 37, 37¹,

* Δὲν ἀποδεικνύονται τὰ λήμματα Μκεδόνες, Μκεδονία, καθὼς καὶ τὰ ὀνόμα-
 τα συγγραφέων.

- 55, 56¹, 61, 64, 64¹⁻², 65⁹, 68, 70, 89, 108⁴, 117, 117², 160², — 'Αλ. ὁ Μέγας, 13, 21, 26, 32, 44, 86, 100², 117², 132², 134⁷, 177, 180
- 'Αλιάκμονας, 65
- 'Αλμωπες, 66
- 'Αλμωπία θεά, 66
- 'Αλιστράτη, 49, 84, 180
- 'Αλκιμος Ταρζᾶ, Γαζώριος, 130³
- 'Αλώνια, τοποθεσία κοντά στο χωριό Πεντάπολη, 180
- 'Αμυγδαλεώνας, χωριό Ν. Καβάλας, 47⁵
- 'Αμύντας ὁ Α', βασιλιάς Μακεδόνων, 64¹
- 'Αμφαξίτιδα, 63³
- 'Αμφίπολη, 13, 17², 21, 21⁷, 22², 24, 24^{3,5}, 25, 28-29, 31-32, 36, 39, 43-44, 44^{3,4}, 51, 51², 52-53, 55, 65, 67¹⁰, 68, 70, 72, 72⁶, 76^{5,6}, 77-78, 81⁹, 85-86, 86¹¹, 87-89, 90³, 92, 92⁶, 96, 99, 102, 102¹, 103, 103², 104-106, 106¹, 107, 107⁸, 112, 112⁷, 113, 113², 114-115, 115³, 116-117, 117⁴, 121¹, 129, 133, 134⁷, 135-136, 136^{1,3}, 137, 137^{1,3}, 138, 138^{1,6}, 139, 139⁹, 140, 141-143, 150, 154³, 156, 156⁴, 161, 172, 187⁴, 195, 196¹, — ναυπηγεῖα 'Αμφ., 32, — πύλη 'Αμφ., 45, — τείχος 'Αμφ., 102
- 'Ανάδραμος, παλιότερο ὄνομα τῆς 'Αμφίπολης, 136¹
- 'Ανακτορούπολη, 154, 154⁵, 155²
- 'Ανά Τεπέ, τοποθεσία κοντά στο χωριό Λεύκη, 192
- 'Ανά Τσεσμέ, τοποθεσία κοντά στο χωριό Μεσορράχη, 179
- 'Ανδριοί, 54³, 55¹⁰, 78
- 'Ανθή, χωριό Ν. Σερρών, 181
- 'Αντιγονίδες, 102¹, 120
- 'Αντισάρα, 73, 135-136, 150, 152, 152⁵, 153, 153⁸, 164, 197, 197¹
- 'Αντιφάνης ὁ Βεργαῖος, κωμικός ποιητής, 114
- 'Αντωνῖνος Πῖος, 84¹³, 185
- 'Αξιός, 60⁹, 63, 63³, 92²
- 'Απολλωνία, 73, 135-136, 155¹, 156, 156⁶, 157, 157¹, 158⁹
- 'Απολλώνιος, κύριο ὄνομα, 184
- 'Απόλλωνος ἱερό στην 'Ηράκλεια τῆ Σιντικής, 28², — στο χωριό Κωδοῦνια, 189
- 'Αραλος, 118
- 'Αραυρος, 118
- 'Αργεάδες, 63⁴
- 'Αργίλιοι, 78, 85, 100², 105
- 'Αργίλος, 32, 55¹⁰, 78, 90, 90¹, 102¹, 103, 103², 105, 119, 119², 138¹, 148⁵, 194⁹, 195-196
- 'Αργος, 65⁹
- 'Αργυρούπολη, χωριό Ν. Δράμας, 185
- 'Αρέθουσα, πόλη, 105
- 'Αρης, 62³
- 'Αρησκός 110⁴
- 'Αρισταγόρας, τύραννος τῆς Μιλήτου, 57, 64, 78, 140
- 'Αριστόνους, Μακεδόνας στρατηγός, 111
- 'Αρτεμης ναός στην 'Ηράκλεια τῆ Σιντικής, 28², — "Αρτεμης Βραυρούς ναός, 78, — "Αρτεμη Γαζωρία, 129, 129¹, 131, — "Αρτεμης Ταυροπόλου ἱερό στην 'Αμφίπολη, 85
- 'Αρχέδημος, πραγματευτής, 27³
- 'Αρωλος (= Arason), βισαλτική πόλη, 103, 118-119, 119²
- 'Αδριανοπολεῖται, 131
- 'Αδριανός, 73⁴, 145, 166²
- 'Αδριανούπολη, ἡδωνικό πόλισμα, 135-136, 145
- 'Ασημότρουπες, τοποθεσία κοντά στο χωριό Μεσορόπη, 38
- 'Ασία, 23, 57, 60⁹, — Μ. 'Ασία, 85, 85³
- 'Ασκληπιεῖο 'Επιδαύρου, 111, 114
- 'Ασκληπιόδωρος, στρατηγός τῶν Σιντῶν, 120³
- 'Ασπροβάλτα, χωριό Ν. Θεσσαλονίκης, 172
- 'Ασσάρ, λόφος κοντά στο χωριό Καλόκαστρο, 117-118, — 'Ασσάρ Καπουσί, τοποθεσία κοντά στο χωριό Ποδοχώρι, 190
- 'Ασσηρος, 129²
- 'Αστραβίκιο, βυζαντινὴ ὀνομασία τῆς Δραβήσκου, 142⁷
- 'Ασυλα, ὀνομασία τῶν μεταλλείων τῶν Φιλίππων, 35, 35¹, 36, 69, 146, 196, 196⁴

- 'Ατινᾶνες, 56
- 'Αττικοδηλιακὴ συμμαχία, 25, 37⁷, 73, 112, 150⁶, 153, 158, 171
- Αύλων, πόλη, 192
- Αύλωνεῖτης ἥρωας, 192
- 'Αφροδίτη, 121⁷, 182
- 'Αχινός, χωριό Ν. Σερρών, 115
- 'Αχλαδοχώρι, χωριό Ν. Σερρών, 125

- Βαθυχώρι, χωριό Ν. Δράμας, 186
- Βαίβιος Μάγνος, μεγαλοκτηματίας, 27³
- Βάχχου ἱερό, 170⁴
- Βαλκανικὴ Χερσόνησος, 85, 85³
- Βάλτα, τοποθεσία κοντά στο Παλαιοχώρι, 183
- Βαμβακιά, χωριό Ν. Σερρών, 86¹
- Βαμβακόφυτο, χωριό Ν. Σερρών, 132, 132²
- Βασιλάκι, χωριό Ν. Δράμας, 83, 189
- Βάσσοβας λίμνη, 166, 167, 167³
- Βαττυναίων πολίχνη, 84¹³
- Βεδύνδια, πόλισμα κοντά στην 'Αμφίπολη, 103, 111
- Βεζνίκιοι, τουρκ. ὀνομασία τοῦ χωριοῦ "Άγιο Πνεῦμα, βλ. στή λ.
- Βέργα (= Βέργη), 114, 114²
- Βεργαῖο (= Βέργη), 114
- Βεργαῖοι, 131
- Βέργη, ἀρχ. βισαλτικὴ πόλη, 86, 86¹, 100⁵, 103, 112⁶, 114, 114^{2,3,7}, 115, 115³, 116, 116², 117-119, 171, — σημ. χωριό Ν. Σερρών, 52, 116
- Βέργιον (= Βέργη), 114
- Βερκετήσιο, ἄλλη γραφὴ τοῦ βουνοῦ Κερκετήσιο, 12
- Βέροια, 27⁷, 87-88, 107⁷
- Βερτίσκος, βουνό, 9, 12-13, 13⁴, 16, 18⁷, 54, 92
- Βεσπασιανός, 75
- Βέσσα, ἡδωνικό πόλισμα (;), 185
- Βησότησιανη, παλιὰ ὀνομασία τοῦ χωριοῦ Ξηροπόταμος, βλ. στή λ.
- Βήσσα, βλ. Βέσσα
- Βησσοί, 66-67, 67⁶, 185
- Βιβλία χώρα, 29, 197, 197¹
- Βιβλινα ὄρη, 15
- Βιβλίνη χώρα, βλ. Βιβλία χώρα

- Βιθυνία, 85
- Βιθυνοί, πάροιχοι Φιλίππων, 86
- Βιρὰν-Καστρί, τουρκ. ὀνομασία τοῦ Παλαιοχωριοῦ, βλ. στή λ.
- Βισάλτες, 24⁵, 54-56, 60⁹, 63³, 88, 90, 90^{2,4}, 91, 92, 92^{2,6}, 93³, 95², 106¹², 107, 108⁴, 117²
- Βισάλτης, παραπόταμος τοῦ Στρυμόνα, 18, 18⁷, 100, 109, — γιός τοῦ "Ηλίου καὶ τῆς Γῆς, 54
- Βισαλτία, χώρα τῆς 'Ανατολ. Μακεδονίας, 18, 23-24, 24³, 28-29, 31⁷, 32, 43, 52, 63, 64¹, 70, 89-90, 90¹⁻², 91-93, 95, 98, 100, 100¹, 102-103, 107-108, 108⁴, 109, 111, 113², 114-115, 118, 160^{6,7}, 170, 194, 194⁷, 195, 195¹⁰, — πόλη, πρωτεύουσα τῶν Βισαλτῶν, 18, 109-110
- Βίστονες, 68
- Βίστωνας, ἀδελφός τοῦ 'Ηδωνοῦ καὶ τοῦ 'Οδόμαντος, 62³
- Βιστωνία, 60⁸
- Βιτάστα, παλιὰ ὀνομασία τοῦ χωριοῦ Κρηνίδα, 182, 192⁵
- Βόγης, Πέρσης σατράπης, 139
- Βοιωτία, 61⁷
- Βόλβη, λίμνη, 18⁷, 92, 105, 194, 194⁷, 195, 195⁷
- Βόσπορος, 57
- Βοττικὴ, 195, 195¹⁰
- Βουλγαρία, 170³
- Βράγγυλος, πόλη τῆς Κρηστωνίας, 111⁷
- Βρασιδίας, στρατηγός τῶν Λακεδαιμονίων, 23, 32, 38³, 44, 62, 65, 76⁵, 78, 85, 103², 104, 106, 106¹, 138-139, 158
- Βρασνά, χωριό Ν. Θεσσαλονίκης, 107
- Βραυρά, 189
- Βρέα, ἀθηναϊκὴ κληρουχία, 55¹⁰, 77, 77³, 98-99, 103, 103², 106, 106¹², 107, 107^{2,7-8}
- Βρέναι, Θρακικὴ φυλὴ, 67⁶
- Βρομίσκος, 17², 104⁸, 105
- Βροντοῦ, χωριό Ν. Σερρών, 33
- Βροῦτος, 79¹, 197⁹
- Βυζάντιο, 43, 48, 184³
- Βυζάντιος, πάροιχος στοῦ Δάτον, 86

Γάγγας, ποταμός, 19
 Γαγγίτης, ποταμός, 19-20, 45
 Γαζώριοι, 131, 131₂
 Γάζωρος, 28-29, 113₃, 114₃, 126, 129-130, 130₃, 131-132, 135, 145, — σημερινό χωριό Ν. Σερρών, 130
 Γαϊδουρόκαστρο, λόφος κοντά στο χωριό Κάριανη, 157-158
 Γαλήψιοι, 157₄
 Γαλήψος, περική πόλη, 72, 72₆, 74, 74₉, 75₁, 81₁₂, 83, 135-136, 155₁, 156₃, 157, 157₁₄, 158, 158_{16,9}, 159, 161, 191-192, — γιός του Φοίνικα Θάσου, 157₆
 Γαλλικό, χωριό Ν. Κιλκίς, 34₂
 Γαλλικός, ποταμός (= άρχ. Έχειδωρος), 34
 Γαρησός, πόλη της Μαιδικής, 125₃
 Γάσωρος, βλ. Γάζωρος
 Γενίκοι, παλιά όνομασία του χωριού 'Αμφίπολη, 137
 Γέτας, βασιλιάς των Ήδωνων, 64, 64₆
 Γεωργιανή, χωριό Ν. Δράμας, 83
 Γκόριανη, παλιά όνομασία του χωριού Γεωργιανή
 Γκόρνιτσα, παλιά όνομασία του χωριού Καλή Βρύση, βλ. στή λ.
 Γκούσνιτσα, βλ. Κόσνιτσα
 Γκραντήσκος, λόφος κοντά στο χωριό "Αγ. Πνεύμα, 176, 176₁, — λόφος κοντά στο χωριό Σφελινός, 179
 Γκραντίστος, λόφος κοντά στο χωριό Ν. Κερδύλια, 106, 106₉
 Γραμμένη, χωριό Ν. Δράμας, 189
 Γραμμένιτσα, παλιά όνομασία του χωριού Γραμμένη
 Γρανίτης, χωριό Ν. Δράμας (παλ. Γιουρετζίκι), 40
 Γραστωνία, άλλος τύπος της Κρηστωνίας, 24₃
 Δακία, 99₁
 Δαλματίας μεταλλεία, 36₂
 Δανθηλῆτες, θρακική φυλή, 58, 67₆
 Δαρείος, 36₆, 65
 Δαρνάκηδες, 176
 Δατηνών δρόμος, 47, — επίνειο, 152

Δάτος (-ον), παλιότερη όνομασία των Φιλίππων, 24₇, 34, 34₉, 35₄, 65₄, 90₄, 135, 141₉, 146-148, 148₅₋₇, 149, 149₃, 155₁, 196₃, — ναυπηγεία Δάτου, 32, 152₅, — χώρα Δάτου, 24, 149, 196, 196₃, — σημ. χωριό Ν. Καβάλας, 34₇, 83, 86, 189
 Δάφνη, χωριό Ν. Σερρών, 52, 172
 Δαφνούδι, χωριό Ν. Σερρών, 52, 177
 Δεκίδιος, 197, 197₉
 Δελφοί, 154₄, 160₁
 Δευθελῆτες, βλ. Δανθηλῆτες
 Δεντούπηγες, βουλευτής των Φιλίππων, 82₅
 Δερναίοι, θρακική φυλή, 68₇
 Δερραίοι, βλ. Δέρρωνες και Δερσαίοι
 Δέρρωνες, 60₉
 Δερσαίοι, 60₉, 63₂, 67₁₁, 68, 68_{3,7}
 Δημήτριος, γιός του Φιλίππου Ε', 120₃
 Δημοφώντας, βλ. 'Ακάμαντας και 96₃
 Δίξας, θρακικό όνομα, 98
 Διζάξελμις, θρακ. όνομα, 98
 Διζάλας, θρακ. όνομα, 98
 Διαλεκτό, χωριό Ν. Καβάλας, 193
 Δίκαιος, μυθ. πρόσωπο (άδελφός του Συλέα), 96₃
 Διόβησσοι, θρακ. φυλή, 67
 Δῖοι, θρακ. φυλή, 67
 Δίον, 54₃
 Διονύσιοι, 69
 Διονύσιος, κάτοικος όδομαντικού πολιτισματος, 174
 Διόνυσος, 29, 69, 69₉, 172, 193₁₀, — μαντείο και ιερό, 15, 29₄, 67, — λατρεία, 29, — λόφος στους Φιλίππους, 34, 35₁, 69, 196, 196₄
 Διοσκουριδής Σύρου 'Ολδηγός, 132₇, — κάτοικος άγνωστού όνόματος όδομαντικού πολιτισματος, 175, — κάτοικος άγνωστού όνόματος ήδωνικού πολιτισματος, 186
 Διούλας 'Ηρουνος, Γαζώριος, 130₃
 Δόβηρες, παιον. φυλή, 58₈, 59, 59_{16,11}, 60₉
 Δόβηρος, παιον. πόλη, 11₂, 12, 59-60, 143₄
 Δοϊράνη, λίμνη, 12-13, 21, 59, 94
 Δοξάτο, κομμόπολη Ν. Δράμας, 45, 83, 129₁, 169₅

Δοξόμπος, παλιότερη όνομασία του σημ. χωριού Δραβήσκος, βλ. στή λ.
 Δορῆσκος, 57
 Δούλης Βεΐθουος, Γαζώριος, 130₃
 Δραβήσκος, ήδωνική πόλη, 25, 51, 52₁, 65, 65₄, 77, 91, 115₃, 135-136, 138₂, 141, 141₉, 142, 142_{1,3}, 143, 146, 148₅, 198₆, — σημ. χωριό Ν. Σερρών, 51, 141, 142₇
 Δραγός, χωριό Ν. Σερρών, 180
 Δράμα, 19, 43₂, 45, 49-50, 50_{3,7}, 80₄, 81, 142-143, 146, 170, — νομός, 9, 95-96
 Δρέμιος, λόφος κοντά στο χωριό "Αγ. Πνεύμα, 176
 Δρωῖοι, θρακ. φυλή, 60₉, 67₁₁, 68, 68₄
 Δυρράχιο, 45₂
 Δύσωρο, βουνό, 9, 12-13, 13₂, 16, 93, — άργυρος Δυσώρου, 34, 56, — μεταλλεία, 34, 34₂, 70, — χαλκός, 33
 'Εβραῖοι, 84, 86-7
 'Εβρος, 67₆
 'Εγνατία όδός, 43-44, 44_{1,3}, 45, 45₂, 46-47, 47_{5,7}, 48, 48₇, 49, 52, 59, 82, 87, 104, 135, 136₃, 143-144, 149, 150₁, 151, 162, 162₅, 163-164, 181, 184, 187, 187₂, 193, 193₁
 'Εδεσσα, 88
 Εικοσιφοίνισσας μοναστήρι, 39, 39₆, 145, 145₆
 'Εκαταίη, κάτοικος άγνωστού όνόματος ήδωνικού πολιτισματος, 186
 'Ελαιώνας, χωριό Ν. Σερρών, 174
 'Ελευθεράι, χωριό Ν. Καβάλας, 151₄
 'Ελευθερούπολη, 33, 43, 44₃, 84, 113₂, 160₇, 161, 161₅, 170
 'Ελευθερών λιμάνι, 155, 155₁, — λουτρό, 157, 191
 'Ελλησποντος, 57₈, 150
 'Εμμανουήλ Παππᾶς, χωριό Ν. Σερρών, 52, 177
 'Εννέα 'Οδοί, παλιότερη όνομασία της 'Αμφίπολης, 25, 36, 63₂, 77, 96₃, 112₆, 115₃, 136, 157₁
 'Επίδαυρος, 111, 114
 'Ερέτρια, 36₅

'Ερετριείς, 65₁₀, 150₇
 Εύβοια, 63₄
 Ευετώνας, 'Αθηναῖος στρατηγός, 195, 195₁₁
 Εύθυμηνος, άρχοντας 'Αθήνας, 77
 Εύκαρπία, χωριό Ν. Σερρών, 171
 Εύπορία, βισαλτική πόλη, 70, 103, 117, 117₄, 118, 122, 129
 Εύρώπη, 157₆
 Εύφράτης, 64₆
 Ζαβάλα, τοποθεσία κοντά στο χωριό Μ. Σούλι, 134₆
 Ζαβαρνίκια, λόφος κοντά στο χωριό Μ. Σούλι, 181
 Ζαιελοί, παιονική φυλή, 60, 94₇
 Ζέλεια, πόλη, 60₅, 126, 135
 Ζελί, τοποθεσία κοντά στο χωριό "Αγ. Πνεύμα, 135₃
 Ζέλια, 60₇, 135
 Ζελιάχοβα, βυζαντινό χωριό κοντά στη σημ. Ν. Ζίχνη, 60, 60₇, 135, 135₃
 Ζελίχοβα, βλ. Ζελιάχοβα
 Ζερβοχώρι, χωριό Ν. Σερρών, 51₂, 53₁, 93₅, 116, 120-121, 171
 Ζεύς, 159₂₋₃
 Ζηλί, βλ. Ζελί
 Ζηλιάχοβα, βλ. Ζελιάχοβα
 Ζυγάκτης, ποταμός, 19-20, 20₅, 45
 Ζυγός, χωριό Ν. Καβάλας, 35, 83, 190
 Ζυγοστό, παλιά όνομασία του χωριού Ζυγός
 Ζιλίχοβα, βλ. Ζελιάχοβα
 Ζιπύρων, κάτοικος άγνωστού όνόματος περικού πολιτισματος, 191₃
 Ζίχνα, 134, — Ν. Ζίχνη, 51, 51_{2,4}, 60, 127-128, 134, 134_{4,7}, 135, — κάστρο Ζίχνας, 134₄
 'Ηδώνα, πόλη (:), 188₅
 'Ηδωνίδα, 29, 62₈, 63₅, 71, 73, 76, 83, 95, 95₆, 96-97, 101-102, 114₃, 115, 129₂, 135-136, 142-143, 143₁, 181, 196
 'Ηδωνοί, 29, 37₁₋₂, 54₃, 61-62, 62₄₋₅, 7₇₋₈, 63, 63₁₋₄, 64, 64_{2,4,6}, 65-66, 68-69,

69₈, 71₂, 76₆, 77, 88, 90₄, 97, 108₁, 140₂, 195₇
 Ἡδωνός, μυθικό πρόσωπο (ἀδελφός τοῦ Ὀδόμεντος καὶ γιὸς τοῦ Παίονος), 60₈, 62₃, — βουνό (παρκαλάδι τοῦ Ἀΐμου), 62₃
 Ἡϊόνα, ἐπίκειο τῆς Ἀμφίπολης, 25, 25₂, 32, 36, 43, 55, 62, 76, 76₂, 99, 112₆, 135-136, 136₁, 139, 139_{6,9,12}, 154₃
 Ἡμαθία, ὄνομασία τῆς Οἰσύμης, 153-154, 154_{1,3}
 Ἡπειρος Ὀασίων, 25, 168
 Ἡράκλεια ἢ Σιντική, 28, 28₂, 50, 50₁, 51, 51₂, 53, 53_{1,6}, 55, 60, 71₁, 76₆, 87-88, 90₃, 92, 92₆, 93, 93₅, 102₁, 103, 113₂, 117-118, 120, 120_{2,3}, 121, 121₁, 122-124, 124₁, 131₆, 132, 135, 144, 146, 146₁, 171-172, 174, 180, — Ἡράκλεια Στρυμόνος, 120₁, 121, — σημ. ὁμώνυμη κωμόπολη τοῦ Ν. Σερρών, 52, 121
 Ἡρακλείτσα Καβάλας, 192, 194
 Θάσιοι, 25, 35, 35₄, 38, 66, 70-73, 75, 75₂, 83, 101, 132₂, 136, 150, 150₇, 152-153, 154_{1,3}, 156, 156₄, 157, 159-160, 166_{1,2}, 168, 193, 196, — Ὀασίων ἀποικίες, 72, 72₆, — Ὀασίων δρόμος, 47, — ἐμπόρια, 72, 72_{2,6}, 75, — ἡπειρος, 25, 71-72, 74-75, 168, 196, 196₁₀, — τόπος, 170₅
 Θάσος, 21, 25, 34, 48₁, 51₂, 63, 63₅, 66, 69₂, 71, 71_{2,3}, 72-74, 75₁, 144, 144₃, 148₆, 157₆, 158₁, 159, 168, 168₃
 Θερμά, χωριὸ Ν. Σερρών, 18, 100, 100₃, 109, 172
 Θέρμη, 43, 48
 Θεσσαλία, 91, 108₁, 131₆
 Θεσσαλοί, 108₁
 Θεσσαλονίκη, 43, 53, 87, 130, 133, 172, 192
 Θεσπίδειον, λίμνη, 22, 22₉
 Θεσέας, 24, 76₆, 96₃
 Θράκες, 25, 25₇, 27, 28₄, 29, 29₅, 30, 30₁, 35, 54, 54₁, 60₉, 62, 62₈, 65, 67₁₁, 71, 73₆, 75₂, 76₁, 77-78,

82, 89₁, 95₂, 136, 141, 142₁, 145-146, 156, 171, 175-176, 181₂, 190₆, 192
 Θράκη, 24, 32₂, 36₂₋₄, 38, 38₃, 48, 53, 60₉, 62_{5,8}, 66, 66₈, 69, 69₈₋₉, 82, 85, 85₂, 95, 96₃, 98, 98_{4,9}, 106₁₂, 111₇, 112₆, 123, 132₇, 139, 139₉, 142, 142₁, 143₁, 144₃, 148₇, 150, 164, 164₆, 168₃, 183, 186₁, 197_{1,9}
 Θυατειρηνοί, πάροιχοι Φιλίππων, 85₂, 86
 Θύσσοι, 54₃
 Ἰλλυρία, 13₄
 Ἰλλυρικοῦ ἐπαρχία, 162
 Ἰμεραῖο, πόλισμα ἢ ἀπλό τοπωνύμιο (κοντὰ στήν Ἀμφίπολη), 195, 195₁₁
 Ἰολλίται, κωμηῆτες, 135
 Ἰουδαῖοι, 60₉
 Ἰσάαρ, λόφος κοντὰ στὸ χωριὸ Νικόκλεια, 119
 Ἰστυαῖος, τύραννος Μιλήτου, 36, 36₆, 65, 140
 Ἰταλία, 79
 Ἰγνα, βλ. Ἰγνες
 Ἰγναῖοι, 134
 Ἰγνες, ὀδομαντική πόλη, 126, 134, 134₂, — πόλη τῆς Βοττιαίας, 134
 Ἰωνες, 78, 136₂
 Ἰωνική ἐπανάσταση, 57
 Καβάλα, 15, 27₃, 33, 43, 46-47, 47_{2,7}, 48, 53, 68₇, 80₄, 95-96, 145, 149, 151-153, 163, 166, 166₇, 167, 169, 172, 192, — Καβάλας Μουσεῖο, 116₂, 131, 134₁, 172, 191₃, 193, — νομός, 9, 95, 97, — Παλιὰ Καβάλα (Ἐσκὶ Καβάλα), 81-82, 151₄
 Κάδμος, Φοίνικας, 36, 36₄, 157₆
 Καϊλιάς, λόφος κοντὰ στὸ χωριὸ Ἄγ. Χριστόφορος, 177-178
 Καλαμίτσα Καβάλας, 151₄, 153, 197
 Καλαμπάκι, χωριὸ Ν. Δράμας, 45, 83, 162₅, 183-184
 Καλαμώνας, χωριὸ Ν. Δράμας, 83, 184, 184₇₋₈

Καλέ, λόφος κοντὰ στὸ χωριὸ Στρυμονικό, 172-173, — λόφος κοντὰ στὸ χωριὸ Πλατανιά, 185-186
 Καλέδες, τοποθεσία κοντὰ στὸ χωριὸ Ἀσπροβάλλα, 172
 Καλέσι, λόφος κοντὰ στὸ χωριὸ Ξηροπόταμος, 184
 Καλέ-τσιφλίκ, 155, 155₂
 Καλή Βρύση, χωριὸ Ν. Δράμας, 81₁₁, 129
 Καλλιθήρα (-αι), 109
 Καλλιρόη, νύμφη, 62₃
 Καλλιτερες, βισαλτική πόλη, 103, 108
 Καλόκαστρο, χωριὸ Ν. Σερρών, 115-118, 122
 Καλπαπουρεῖται, κωμηῆτες, 135, 169
 Καλύβη, πόλη, 184₃
 Καντιμ-Κιουπρί, 83
 Καρακαβάκ, τουρκ. ὄνομασία τοῦ χωριοῦ Μαυρολεῦκη, βλ. στή λ.
 Καρακάλλας, 47-48
 Καρβάλη Νέα, χωριὸ Ν. Καβάλας, 48, 48₅, 163, 163₃, 193, 193_{1,5}
 Καρδία, 55
 Κάριανη, χωριὸ Ν. Καβάλας, 15, 81, 157-158
 Καρλίκοβα, παλιὰ ὄνομασία τῆς Μικρόπολης
 Καρμάνιο, παλιὰ ὄνομασία τοῦ Παγγαίου, 15₂
 Κάσσανδρος, 111, 133, 177
 Κάσσιος, 79₁
 Καστάν-νταγ, τουρκ. ὄνομασία τοῦ Παγγαίου, 15₉
 Καστιάνειρα, γυναίκα τοῦ Πριάμου, 154
 Καστρί, παλιόχωρι κοντὰ στή σημ. Εὐκαρπία, 171, 171₂
 Καστρινός, σημ. ποτάμι τῆς Βισαλτίας, 18₇
 Καστρινόστρατα, τουρκ. δρόμος, 52, 52₃
 Κεραμωτὴ Καβάλας, 73, 167₃, 168
 Κερδισός, πόλη, 170₈
 Κερδύλια Ἄνω, 106, — Κερδύλια Κάτω, 105-106, — Κερδύλια Νέα, 90, 106₁₁
 Κερδύλιο, 86₁₁, 100₂, 103, 105, 106₁, — σίδηρος Κ., 33
 Κερδωζεῖς, κωμηῆτες, 135, 170
 Κερκετήσιο, βουνό, 12

Κερκίνη, βουνό, 11-12, 12₇, 59, 94, 94₁, 124, — δάση Κερκίνης, 31₇, — σημ. ὄνομασία τῆς λίμνης Μπουτκόβου, 21, 52, 59, 60₃, 93, 117₆
 Κερκινίτιδα λίμνη, 17, 18₇, 21, 21₇, 32₈, 59, 92, 95, 115, 117, 131-132, 138₁
 Κεσιζλίκ, παλιὰ ὄνομασία τοῦ χωριοῦ Ν. Σκοπός, 132
 Κεφαλάρι, χωριὸ Ν. Δράμας, 83, 187-188
 Κήπια, χωριὸ Ν. Καβάλας, 192
 Κίασα, ἄλλη ὄνομασία τῆς Φυλλίδας, 96₃
 Κιλίκ-τεπέ, λόφος κοντὰ στήν Ἀμφίπολη, 138₆
 Κιλκίς, 34₂
 Κίμωνας, 25, 25₃, 76, 139
 Κιούπ-κιοῖ, τουρκ. ὄνομασία τοῦ χωριοῦ Πρώτη
 Κιουστεντίλ Βουλγαρίας, 17
 Κλαύδιος Β', 176
 Κλειδιὸ στενά, 11, 17, 23
 Κλεονές, πόλη Χαλκιδικῆς, 54₃
 Κλέωνας, 62, 76₅, 158
 Κλίμα Μεστικόν, 162₈, 197, 197_{5,7}
 Κλίτσα, λόφος κοντὰ στὸ χωριὸ Λευκοθέα, 179
 Κοζειμάσης Πολυχάρμου, Γαζώριος, 130₃
 Κοκκινόγεια, χωριὸ Ν. Δράμας, 81, 84₁₁, 169
 Κοντέσσα, παλιὰ ὄνομασία τοῦ χωριοῦ Ὀρφάνι, 139₁₂
 Κόραλλοι, θρακ. φυλή, 67₆
 Κορμιστα, χωριὸ Ν. Σερρών, 45, 96, 143
 Κορπίλοι, θρακ. φυλή, 67₆, — Κορπίλων στενά, 197₉
 Κόνσιτζα, σλαβ. ὄνομασία τοῦ Παγγαίου, 15₉
 Κότζανι, 84
 Κοτσάκ, παλιὰ ὄνομασία τοῦ χωριοῦ Μυρίνη, 187
 Κότυς, δυνάστης Σαπαίων, 68₁₀
 Κουζλούκιοῖ, τουρκ. ὄνομασία τοῦ χωριοῦ Πλατανιά, 185
 Κουλάς, λόφος Σερρών, 128
 Κουμπάλιτσα, παλιὰ ὄνομασία τοῦ χωριοῦ Κοκκινόγεια, 81, 129, 169

Κουρήτες, 185₅
 Κουρόβου γέφυρα, 45, 49
 Κούτρα, τοποθεσία πλάι στο χωριό "Αγ. Πνεύμα, 176
 Κράδαμνα, παλιότερη ονομασία της 'Αμφίπολης, 136₁
 Κρατεύας, Μακεδόνος στρατηγός, 111
 Κρηίδα, χωριό Ν. Σερρών, 182, 192₅
 Κρηίδες, παλιότερη ονομασία των Φιλίππων, 25₇, 34₉, 35, 43, 66, 66₂, 70, 71₁, 75, 135, 146-149, 149₃, 196, — μεταλλεία Κρηίδων, 34, 36, — σημερινό χωριό, 35, 45, 146
 Κρηστωνία, 43, 58₆, 64₁, 89, 92, 131₈
 Κρηστώνιοι, 55
 Κρητικοί, πάροικοι της 'Αμφίπολης, 86
 Κρίφλα, παλιά ονομασία των χωριών Κύρια, 27₁, 83, 83₇, 186
 Κρούσια, βουνό, 13
 Κύρια (Κύργια), χωριά Ν. Δράμας, 27, 27₁, 83, 83₇
 Κωδούνια, χωριό Ν. Δράμας, 143₂, 188, 188₅
 Κώμη Ν., χωριό Ν. Καβάλας, 167-168, 193
 Κωνσταντῖνος Μ., 79
 Κώραβος, κάτοικος άγνωστού όνόματος ήδωνικού πολιέματος, 186
 Κώς, 150₁
 Λαίλιās, 33
 Λακεδαιμόνιοι, 76₅, 136
 Λαχανās, 109₂
 Λεάγρος, 'Αθηναίος στρατηγός, 25, 37, 76, 115₃
 Λεγκίνιτσκο, λόφος κοντά στο χωριό Μελενικίτσι, 174
 Λείβηθρο, 65₈
 Λεκάνη, σημ. βουνοκορυφή, 21, 76, 82
 Λέσβιοι, 57
 Λέσβος, 57
 Λεύκη, χωριό Ν. Καβάλας, 40, 164, 192
 Λευκοθέα, χωριό Ν. Σερρών, 51, 179
 Λευκώνας, χωριό Ν. Σερρών, 181
 Λήμνος, 56, 56₉
 Λιθότοπος, χωριό Ν. Σερρών, 52, 172
 Λυδία, ή πρώτη Εύρωπαϊά χριστιανή, 86

Λυκοῦργος, βασιλιάς 'Ηδωνών, 29, 64, 69, 69₈
 Λυσίμαχος, 100₂
 Μαιδική, 84₁₃, 94, 125
 Μαῖδοι, 11₂, 58, 60₉, 62₃, 67₆, 94₁
 Μαιῶτες, 57₂
 Μαιώτιδα λίμνη, 57, 57₂
 Μακές, παλιά ονομασία του χωριού Βαμβακιά, 86₁
 Μακέτιο, βυζαντινή ονομασία του βουνού Παγγαῖο, 15₉
 Μανδράκι, χωριό Ν. Σερρών, 125
 Μαντώ, κάτοικος άγνωστού όνόματος ήδωνικού πολιέματος, 186
 Μαρδόνιος, 44, 53
 Μαρικόστενο, βουλγαρικό χωριό, 124
 Μαρμαραās, βυζαντινή ονομασία του Στρυμόνα, 16₁
 Μαρώνεια, 71
 Μαυρολεύκη, χωριό Ν. Δράμας, 45, 49, 83, 143-144, 187₇
 Μεγάβαζος, 32, 34, 50, 52, 57, 57₆, 58, 58₁₈, 59, 59₆, 60₉, 61, 68
 Μέδοι (= Μαῖδοι), 92₂, 93₃, 95₂
 Μεθώνη, 135, 162, 162₂
 Μελένικο, 94₆, 120-121, 132
 Μεναβρία, 106₁₂
 Μενδαῖοι, 139
 Μενόικιο, σημ. βουνοκορυφή, 15, 33, 52, 128
 Μεσολακκιά, χωριό Ν. Σερρών, 138₁
 Μεσορόπη, χωριό Ν. Καβάλας, 38-39, 145
 Μεσορράχη, χωριό Ν. Σερρών, 51-52, 135, 179
 Μεσοβούνια, τοποθεσία κοντά στο χωριό Εύκαρπία, 171
 Μέστος, βυζαντινή ονομασία του Νέστου ποταμού, 20, 197, — Μέστος Δουλεύου, κάτοικος άγνωστού όνόματος ήδωνικού πολιέματος, 186
 Μέταλλα, χωριό Ν. Σερρών, 52, 177
 Μεταλλικό, χωριό Ν. Κιλκίς, 111₇
 Μιζάρια, τοποθεσία κοντά στο χωριό Θερμά, 172
 Μικίων, 191

Μικρόπολη, 81, 81₁₁, 187
 Μίλητος, 64
 Μίνωας, 133
 Μοισία, 99₁
 Μοναστιράρ, τοποθεσία κοντά στο χωριό Χαριτωμένη, 170₄
 Μοσσέος, βασιλιάς (:) των Βισαλτών, 108₄
 Μούσγα, παλιά ονομασία του χωριού Κωδούνια, 188
 Μουσθένη, χωριό Ν. Καβάλας, 53, 84, 161₅, 162
 Μπάνιτσα, παλιά ονομασία του χωριού Συμβολή, 45, 49, 187
 Μπαντέμ-τσιφλίκ, τουρκ. ονομασία του χωριού 'Αμυγδαλέωνας, βλ. στή λ.
 Μπέλες, βουνό, 11-12
 Μπερεκετλή, τουρκ. ονομασία του χωριού Δάτον, 83, 189, — Μπερεκετλή Γκιόλ= έλη Φιλίππων, 22₆
 Μπεσίκ-νταγ, τουρκ. ονομασία του βουνού Βερτίσκος, βλ. στή λ.
 Μπόριανη, παλιά ονομασία του χωριού "Αγ. 'Αθανάσιος, βλ. στή λ.
 Μποσινός, παλιά ονομασία του χωριού Καλαμώνας, βλ. στή λ.
 Μπουκλίστρες, λόφος κοντά στο χωριό 'Αηδονοχώρι, 112-113
 Μπουλούτσκα, τουρκ. ονομασία του χωριού, Πολύστηλο, 190
 Μπουναρ-Μπασί, τουρκ. ονομασία του χωριού Κεφαλάρι, βλ. στή λ.
 Μπουτκόβου λίμνη, ή σημερινή λίμνη Κερκίνη, βλ. στή λ.
 Μύγδονας, μυθ. πρόσωπο (άδελφός του 'Ηδωνού), 62₈
 Μύγδονες, 63₁
 Μυγδονία, 61, 63, 63₁₃, 64, 64₁₂, 68, 156₂₆
 Μύλασα, 194₈
 Μύλος Ντελή, τοποθεσία κοντά στο χωριό Λεύκη, 193
 Μυρίκη, παλιά ονομασία της 'Αμφίπολης, 136₁
 Μυρκινία, βλ. Μύρκινος
 Μύρκινος, ήδωνική πόλη, 36₆, 39, 51, 63₂, 65, 96₃, 99, 100₄₅, 129, 135, 140, 140₁, 141-142, 142₃, 148₅, — τόπος, 196, 196₂, 198₆

Νάγλεδα, τοποθεσία κοντά στο χωριό 'Ορεινή, 174
 Ναϊσσός, 169₂
 Νάρις, βλ. "Οναρις
 Νεάπολη, 24₇, 34₉, 43, 46-47, 47₄, 48, 48₁, 53, 56₁₂, 63, 70, 73-74, 82, 135-136, 149-150, 150₁₆₇, 151, 151₄₇, 152₃₅, 153, 154₃, 155₁, 156, 162-163, 163₅, 164, 168, — κόλπος Νεάπολης, 65, — πύλη, 46, 46₇
 Νεάρχος, 86
 Νεικομειδεῖς, πάροικοι Βέργης, 86
 Νεόπολη (= Νεάπολη), 150, 150₃
 Νεοπολιται, 150₁₅
 Νέσσος, βλ. Νέστος
 Νέστος, 9, 13, 20, 48, 55, 56₁₂, 62₃, 63₂, 64, 67-68, 68₁₀, 70, 73, 81, 81₁₂, 91, 95, 151, 158₆, 164, 164₆, 165, 166, 166₁₂, 167₃, 168, 186₁, 197, — έπαρχία Νέστου, 96-97, 166
 Νευροκόπι Κάτω, 19, 49, 94
 Νηρείδων χοροί, 17, 196, 196₁
 Νιγρίτα, 52, 56, 100₃₆, 109, 109₃, 115, 125₆
 Νίκαια Βιθυνίας, 86
 Νικήσιανη, χωριό Ν. Καβάλας, 39₃, 84, 182-183
 Νικόκλεια, χωριό Ν. Σερρών, 52, 118-119
 Νικόπολη Νέστου, 49, 144, — κύριο όνομα, 174
 Νούσκα "Ανω, παλιά ονομασία του χωριού Μέταλλα, — Κάτω Νούσκα, παλιά ονομασία του χωριού Δαφνούδι, βλ. στή λ.
 Ντερβέσιανη, τουρκ. ονομασία του χωριού Ολινούσα, βλ. στή λ.
 Ντικιλί-Τάς, 47, 47₄, 86, 149
 Ντουτλή, παλιά ονομασία του χωριού 'Ελαιώνας, βλ. στή λ., — χείμαρρος Σερρών, 50
 Νύσα, όμηρικό βουνό, 15₂, 69₈₇
 Νυσήιον όρος, 69₉
 Νύσιον πεδίο, 28, 69, 198, 198₆

Νύσσα, βλ. Νύσα

Νωρβανός, 197, 197₉, 198₂

Ξάνθη, 43, 48, 166-167

Ξέρξης, 23, 37, 37₁, 44, 53, 55, 58-61, 61₄, 63₂, 64₂, 66, 68, 73, 90, 92, 104-105, 160-161, 166, 166₁, 167₃, 195

Ξερτιάς, χωριό Ν. Καβάλας, 167₃, 194

Ξηροπόταμος, χωριό Ν. Δράμας, 184

Ξυλοπολίτες, 131₆

Ύβατζικ, τοποθεσία κοντά στο χωριό Μέταλλα, 177

Ύδομαντες, 29, 37₂, 38, 58, 58₁₈, 59₆, 60, 60₈₋₉, 61, 61₁₇, 62, 62₂, 63-64, 66₄, 67₁₁, 68, 88, 90₄, 91, 92₂, 93₃, 94₆, 95₂, 174

Ύδομαντίδα, βλ. Ύδομαντική

Ύδομαντική, 29₁, 61, 68, 89, 91, 93-94, 94₆, 95, 102, 113₃, 114₃, 115, 126, 129, 129₂, 131, 174

Ύδομας, μυθ. πρόσωπο (γιός του Παίονα και αδελφός του Ήδωνού), 60₈, 62₃

Ύδρύσες, 11₂, 67₆, 89₁, 94₁

Ύδωνίδα (= Ήδωνίδα), 71₂

Οίνουσα, χωριό Ν. Σερρών, 52, 174

Οϊσυμαίοι, 153₈, 156

Οϊσύμη, πόλη Πιερίδας, 72, 72₆, 74, 75₁, 83, 99, 100₆, 135-136, 153-154, 154₁₃₇, 155₁, 156, 156₄, 157, 164, 193, 197, 197₁

Οκταβιανός, 184₇

Οκτάβιος, 79

Όλδηνών κόμη της Ύδομαντικής, 29₁, 32, 100₁, 126, 132, 132₇, 133

Όλφυξος, 54₃

Όλυμπιάδα, 111

Όλυμπος, 37₁, 65, 65₈, 160

Όναρις, βασιλιάς Βισαλτών, 55

Όππιος Φρόντων, ιχθυοτρόφος, 31

Όρβηλος, βουνό, 11-13, 15, 15₁, 16, 21, 81, 81₁₁, 91, 93, 101, 128, — Όρβήλου άργυρωρυχεία, 174, — δάση, 31₇

Όρέσκεια, βισαλτική πόλη, 100, 103

Όρεινή, χωριό Ν. Σερρών, 174

Όρέστες, 84₁₃

Όρθόπολη, 124₁

Όρλιακο, παλιά όνομασία του χωριού Στρυμονικό, βλ. στη λ.

Όρσοβα Κιουτσούκ, παλιότερη όνομασία των Κάτω Κερδυλίων, 105, 106, — Μπουιούκ Όρσοβα, παλιότερη όνομασία των Άνω Κερδυλίων, 106

Όρφάνι, χωριό Ν. Καβάλας, 139₁₂, 160, 160₇

Όσσα, βισαλτική πόλη, 103, 108, 108₁₄, 109, 109₂

Όσσατος, έθνικό, 108₁

Όφρύνιο, χωριό Ν. Καβάλας, 39, 139

Όχρα, ήδωνική κόμη, 169

Όχρίνος, έθνικό, 135, 169

Παγγαίο, 13, 15, 15_{2-3,10}, 16, 19₁, 21₇, 25₁, 29, 29₂₄, 34₉, 36, 36₄₇₆, 37, 37_{1-3,6}, 38-39, 39_{3,6-7}, 40, 41₄, 44₃, 53₁, 58, 58_{6,8}, 59, 59_{1,6}, 60, 60₉, 61, 61₄, 63, 63₂, 65, 65₉, 66₄, 67, 68₁₀, 76-77, 95, 95_{5,7}, 96-97, 101, 129, 138₁, 145, 145₄₇₆, 160, 161₄, 187, 195₇, 198, — μάρο του Π., 33, — μεταλλεύματα χρυσού, 40₇, — μεταλλεία, 34, 35₇, 36, 37₄₇₅, 38, 40, 66-67, 70, 73, 182, — μόλυβδος, 33, — ξυλεία, 31-32, 32₈, — σίδηρος, 33, — χαλκός, 33

Παίονες, 11₂, 12, 54, 54₁, 57₆, 58, 58_{2,6}, 59, 60₉, 63₃, 92₂, 94_{1,7}, 126

Παιονία, 11, 37₄, 40₄, 57_{5,8}, 65₈, 94, 94₈, 120

Παίοπλες, 57, 57₄, 58, 59₁, 60, 60_{3,9}, 66₈

Παλαικόμη, χωριό Ν. Σερρών, 39, 39₆, 45, 59, 81₉, 138₁, 186

Παλιχωρι Καβάλας, 39, 39₃, 84, 183

Παλιόκαστρο, χωριό Ν. Σερρών, 132

Παλαιρόν, βυζαντινή όνομασία του Παλιχωριού (;), 183

Παλαιστίνος, παλιά όνομασία του Στρυμόνα, 16₁, 60₉

Παλιά βουνά, τοποθεσία κοντά στο χωριό Κρηνίδα, 182, — Παλιά έκκλησία, τοποθεσία κοντά στο ίδιο χωριό, 182

Παλιάμπελα, τοποθεσία κοντά στο χωριό Θερμά, 172

Παλιόκαστρο, λόφος κοντά στην Άσπροβάλτα, 105, — λόφος κοντά στο χωριό Τερπνή, 113, 113₅, 117-118

Παλιόκαστρα, λόφος κοντά στο ΣΣ. Άγ. Γίσιτας, 182

Παλιχώρι, λόφος κοντά στο χωριό Βέργη, 116, 118, — τοποθεσία κοντά στο χωριό Δαφνούδι, 177, — ύψωμα κοντά στο Ζερβοχώρι, 171

Παλιό Τσιφλίκι, παλιά όνομασία του συνοικισμού Σύμβολο, 194

Παλλήνη, 55, 61, 61₁, 195

Παναίοι, 60₉, 67, 67₁₀₋₁₁, 95₂

Παράδεισος, χωριό Ν. Καβάλας, 43, 165, 165₅

Παρθένου ιερό στη Νεάπολη, 152, 152₃

Παρθικόπολη, 100₃, 120, 124, 124₁₋₂, 125

Παρθινόι, 124

Παρθινόπολη, 124

Πάριοι, 63, 71, 71₃

Παροικόπολη, βλ. Παρθικόπολη

Παροικοπολίτες, 125

Παρορβηλία, 11

Πάρος, 159

Πατρίδος ναός στην Ήράκλεια τη Σιντική, 28₂

Παύλος Άπόστολος, 48₁

Παυσανίας, Σπαρτιάτης, 103₂

Πεισίστρατος, τύραννος της Άθήνας, 25₁, 36, 36₅

Πελαγονία, 65₈

Πενταπολείτες, 131

Πεντάπολη, κοινό πόλεων με κέντρο τη Γάζωρο, 114₇, 131, 145, — σημερινό χωριό Ν. Σερρών, 62₂, 180

Πέπελας, βουνό, 59

Πέραμος Ν., χωριό Ν. Καβάλας, 155, 157, 197

Πέργαμος, πόλη της Πιερίδας, 135, 161, 161₄₋₅, 162₄

Περικλής, 107

Περίνθιοι, 57

Περίνθος, 58₆

Περναίοι, 68₇, 168

Πέρνη, θασιακή άποικία, 73, 135, 167₃, 168, 168₃₋₆

Περσέας, 36, 55, 120₃

Πέρσες, 57, 59, 64₁, 74

Περσεφόνη, 28, 198

Πετριτσι Ν., χωριό Ν. Σερρών, 121, — στενά Πετριτσίου, 17

Πετροπηγή, χωριό Ν. Καβάλας, 76₁, 82, 193

Πετρούσσα, χωριό Ν. Δράμας, 185

Πηγάδι, τοποθεσία κοντά στο χωριό Διαλεκτό, 193

Πηγεϊός ποταμός, 91

Πίερης, 37₂, 38, 65, 65₉, 66, 66₄, 88, 97, 160, 160₂, 161, 161₄

Πιέρια, όνομασία (;) του Συμβόλου, 15₁₀

Πιέρια Όλύμπου, 65₈₋₁₀, 96₄, 161₄, — νομός Πιερίας, 65

Πιερίδα, χώρα Άνατολ. Μακεδονίας, 29, 44₃, 47, 53, 53₁, 65-66, 66₂, 89, 95-96, 96₄, 97, 102, 104, 113₂, 135, 162, 162₂, 181, 192, 197

Πιερικός κόλπος, 15₁₀, 17₂, 65₉, 66, 95

Πιλάφ-τεπέ, τουρκ. όνομασία του Παγγαίου, 15₉

Πίμπλα, πόλη Πιερίας, 65₈

Πιρναρ-ντάγ, τουρκ. όνομασία του Παγγαίου, 15₉

Πιστιρίται, 166₁

Πίστυρος, 73, 76₁, 135, 166, 166₁₋₃, 167, 167_{3,5}, 168, 194₁

Πιττακός, βασιλιάς Ήδωνών, 64-65, 99

Πλατανιά, χωριό Ν. Δράμας, 82, 82₅, 168₇, 185

Πλαταιών μάχη, 55

Πλεόνα, παλιά όνομασία του χωριού Πετρούσσα, βλ. στη λ.

Πλευρώνιοι, 185

Πλούτωνας, 28, 198

Πόδογορα, παλιά όνομασία του χωριού Ποδοχώρι, βλ. στη λ.

Ποδοχώρι, χωριό Ν. Καβάλας, 84, 190

Πολλής, βασιλιάς Όδομάντων, 60₉, 62

Πολτυμβρία, 106₁₂

Πολύστηλο, χωριό Ν. Καβάλας, 83, 190, 194

Ποντολίβαδο, χωριό Ν. Καβάλας, 73, 167

Πόντος, παραπόταμος του Στρυμόνα, 18, 67₆, 94, — Ίούλιος Πόντος Πρόκλος Νέος, Φιλιππησίος, 27₄
 Πόπλι, χωριό, 59
 Ποσειδώνας, 195₃
 Ποσειδώνιο άκρωτήριο, 195
 Ποσιδήιον, κόλπος, 17₂, 194, 194₉, 195
 Πράβι, παλιά όνομασία της Έλευθερούπολης, βλ. στη λ.
 Πρασιάδα λίμνη, 12, 12₆, 13₅, 21, 31, 34₂, 57₄, 58₈, 59, 59₆, 60, 60₉
 Πρέσπα, 59
 Πρίαμος, 154
 Προβίστα, παλιά όνομασία του χωριού Παλαικόμη, βλ. στη λ.
 Προυσαεΐς, πάροικοι Φιλίππων, 86
 Προυπτοσουρηνοί, κομητες, 135, 169
 Προφήτης Ήλιος, λόφος κοντά στο χωριό Οinouσα, 174, — λόφος κοντά στο χωριό Όρεινή, 174
 Πρωσοσάνη, 81, 98, 170
 Πρώτη, 44, 59, 84, 143, 170, 170₆
 Πύδνα, 120₃, 158, — μάχη Πύδνας, 55
 Πυθιανός, πραγματευτής, 27₄
 Πυρρίας, κάτοικος άγνώστου όνόματος όδομαντικού πολιτισματος, 174
 Ραδάμανθυς, 133
 Ραδομυρίου λεκανοπέδιο, 17
 Ράσκος, δυνάστης Σαπαίων, 68₁₀
 Ρασκούπολις, δυνάστης Σαπαίων, 68₁₀, 197₉
 Ραχόβουνα, τοποθεσία κοντά στο χωριό Μεσορράχη, 179
 Ράχτσα, παλιά όνομασία του χωριού Κρηνίδες, βλ. στη λ., — φαράγγι Ράχτσας, 35
 Ρέμμα Μεγάλο, ποτάμι της περιοχής Νιγρίτας, 18
 Ρεντίνας στενά, 44
 Ρεσιλίβα, παλιά όνομασία του χωριού Χαριτωμένη, βλ. στη λ.
 Ρήγιος, ποταμός, 195, 195₆
 Ρήσος, 90₄, 139, — ήρωο Ρήσου, 78
 Ροδολίβος, 29₂, 39, 59, 81, 186-187
 Ροδόπη, 16₇, 49₈, 68₄

Ρούπελ στενά, 17, 51, 51₃, βλ. και Κλειδιού στενά
 Ρούφος Ζείπα, κάτοικος άγνώστου όνόματος ήδωνικού πολιτισματος, 180
 Ρωμαίοι, 26-27, 32, 36, 42, 44, 78, 80
 Σάιοι, 56, 71
 Σάκος, ήδωνικό πόλισμα, 135, 138
 Σαμοθράκη, 48₁, 127₄
 Σάνη, 78
 Σαπαίοι, θρακ. φυλή, 56₁₂, 63₂, 67₆, 68, 68₁₀, 69₂, — Σαπαίων στενά, 48, 69, 163, 197, 197₉, 198, 198₂
 Σαρδική, 54
 Σαρί-Σαμπάν, καζάς, 69
 Σαρμουσακλί, τουρκ. όνομασία του χωριού Πεντάπολη, βλ. στη λ.
 Σάτρες, θρακ. φυλή, 37₉, 38, 59, 63₂, 66, 66_{4,8,10}, 67
 Σατροκέντες, 66
 Σδραβήκι, παλιά όνομασία του χωριού Δραβήσκος
 Σέλιανη, παλιότερη όνομασία του σημ. χωριού Φίλιπποι, 26-27, 83, 169
 Σέλευκος, 100₂
 Σελμάτιο, βυζαντ. όνομασία του βουνού Παγγαίο, 15₉
 Σέμαλτο, παλιά όνομασία του χωριού Μ. Σούλι, βλ. στη λ.
 Σεπτίμιος Σεβήρος, 47, 176
 Σέρρες, 43, 50, 51_{2,4,5}, 52, 60₃, 80₄, 81, 81₁₀, 87-88, 91, 95, 122-123, 126, 126₆, 127-128, 132, 137, 142, 181, — Σερρών έπαρχία, 57, 94, — κάστρο, 176, — μουσείο, 134, 171, 177, 179, — νομός, 9, — πεδιάδα, 17, 21-22, 24, 93, 135
 Σηλυμβρία, 106₁₂
 Σιδηρόκαστρο, 51, 51₄, 53, 93, 121, 121₇, 122-124, 132, 171
 Σίθωνας, βασιλιάς Όδομάντων, 61, 61₁, 108₁
 Σιθώνες, ήδωνική φυλή, 63, 63_{1,4}
 Σιθωνία, 55, 61, 63, 63₄, 139
 Σικελία, 111₇
 Σιμιτζή-μπαϊρ, λόφος κοντά στο χωριό Λευκώνας, 181₃

Σινδοι Βοσπόρου, 57, 57₂
 Σιντία, πόλη Σιντικής, 120, 123-124
 Σιντιες, βλ. Σιντοί
 Σιντική, 68, 89, 93, 93₅, 94, 94₆, 95, 100₃, 102, 120, 120₃, 123-124, 124₁, 174
 Σιντοί, 11₂, 12, 56, 56_{3,8,9,12}, 57, 60₉, 88, 92₂, 93₃, 94₁, 95₂, 123-124, — χώρα Σιντών, 18, 59
 Σιρινοί, 57₅, 128₇
 Σιριοπαίονες, βλ. Σιριοπαίονες
 Σιριοπαίονες, 50, 52, 57, 57₄, 58, 58₁, 60, 60_{3,9}, 94
 Σίρις ή Όδομαντική, 43, 57, 57₆, 61, 95, 126, 126₆, 128, 128₇, 132, — Σίρις Λευκανίας, 57₅
 Σιροπαίονες, βλ. Σιριοπαίονες
 Σιρός, τουρκ. όνομασία των Σερρών, 127
 Σίρρα, άλλος τύπος γραφής της άρχαίας Σίριος, 127, — Σιρραϊός, τὸ έθνικό, 127₄, — Σιρραϊών πόλις, 127
 Σιτάλκης, βασιλιάς Όδρουσών, 11, 61, 68, 93, 94₁
 Σιτοχώρι, χωριό Ν. Σερρών, 51₂, 52, 53₁, 111
 Σκάβαλα, 65₁₀
 Σκαβαλαίοι, 65₁₀
 Σκαπτή Όγλη, 37, 37₇, 38-39, 39₂, 74, 135, 144, 144₃, 145, 145₄
 Σκαφσαίοι, 37₇, 144₂
 Σκιμβέρτιοι, κομητες, 131, 169₇
 Σκιμβερτος, ήδωνικό πόλισμα, 135-136, 145
 Σκόμιο βουνό, 16, 20
 Σκοπός Ν., χωριό Ν. Σερρών, 32, 51₂, 132-133, 133₂
 Σκοτουσαίοι, 131₆
 Σκοτούσσα Όδομαντικής, 93, 95, 114₃, 126, 129₂, 131, 131₆, 132, — Θεσσαλική πόλη, 131₆
 Σκύδρα, 129₁
 Σοκόλ, παλιά όνομασία του χωριού Συκιά, 177
 Σολδηρών κόμη στη Θράκη, 132₇
 Σούλι Μικρό, χωριό Ν. Σερρών, 181, — Σούλι Νέο, χωριό του ίδιου νομού, 26, 27₇, 52, 58, 81, 81₁₁, 175

Σουμπάσκιοι, τουρκ. όνομασία του χωριού Ν. Σούλι, 81₁₁
 Σόφια, 51₄
 Σπάρτη, 103₂
 Σπαρτιάτες, 22, 55
 Στάγειρα, 104
 Στάγειρος, 78, 194₉, 195-196
 Σταυρός, χωριό Χαλκιδικής, 18₇
 Στόβοι, 86₁₄
 Στρέψα, 107₇
 Στρούμνιτσα, ποταμός, 94, — χωριό, 94
 Στρώμη, 72₆
 Στύβερρα, 88
 Στρυμόνας, 13, 16-17, 18₇, 19, 19_{1,8}, 21-22, 24, 24_{1,5,7}, 34₉, 37₅, 40₄, 44, 51₂, 52, 54, 55₁₁, 56, 56_{6,8}, 58, 60₉, 61, 63, 63_{1,3}, 64, 64₂, 65₉, 66-67, 67₁₁, 68, 68₇, 70, 73₆, 77-78, 90, 90_{1,4}, 91-92, 92₂, 93, 93₃, 94, 94₈, 95, 95_{2,5,7}, 96, 96₄, 104, 104₈, 105-106, 111-112, 114-115, 115₃, 117, 117₄, 120₂, 121, 124, 131-132, 136₁, 137-138, 138₁, 139, 141, 142₃, 143₁, 148₆, 157₁, 161₄, 194₉, 195, 195₁₁, 196, 196₁₋₂, 198₆, — Στρυμόνος άλιεύματα, 31, — έκβολές, 21₇, — λιμνώδες, 22, 22₂, — ναός, 16₅, 78, — παραπόταμοι, 18
 Στρυμονικό, χωριό Ν. Σερρών, 52, 117, 172-173
 Στρυμονικός κόλπος, 11-12, 17, 17₂, 63₂, 81₁₂, 90-91, 95, 95₆, 104, 141-142, 148, 148₅, 158₆, 194₁₀, 195
 Στρυμόνος άέρας, 17, 23, — τόπος, 139₁₀
 Συκιά, χωριό Ν. Σερρών, 52, 177
 Συκίνη, βισαλτικός τόπος, 92, 194, 194₇₋₈
 Συλέας, βασιλιάς της Φυλλίδας, 29, 29₁₀, 96₃, 195, 195₇, — Συλέως πεδίο, 35₁, 195-196
 Σύμβολο, βουνό, 13, 15, 15₁₀, 29, 47, 47₇, 48, 82, 192, 197, — Συμβόλου σίδηρος, 33, — συνουκισμός Καβάλας, 194
 Συμβολή, χωριό Ν. Σερρών, 84, 187, 187₇
 Σύρος Ευάλκου, Γαζώριος, 130₃

- Σφελινός, χωριό Ν. Σερρών, 52, 179
 Σωτήλη, κάτοικος άγνωστού ονόματος
 οδομαντικού πολιέματος, 174
 Σωφάνης, Ἄθηναϊός στρατηγός, 25, 37,
 76, 115₃
 Σωχός, 100₆, 109, 109_{1,3}
 Ταχινού λίμνη, 21
 Τελεσικλής οὐ Πάριος, 71
 Τερπή, χωριό Ν. Σερρών, 113, 113₅,
 117-118, 181₄
 Τετράκωμοι, 67₆
 Τετραχωρίτες, 67, 67₆
 Τευκροί, 57, 57₈
 Γν. Τερέντιος Λουκελιανός Ἀλέξανδρος,
 κάτοικος Ἡράκλειας Σιντικής, 28₂
 Τηλέφασσα, μητέρα τοῦ Κάδμου καὶ τῆς
 Εὐρώπης, 157₆
 Τήλεφος Καλλίστα, κάτοικος άγνωστού
 ονόματος βισαλτικού πολιέματος, 171
 Τημενίδες, 63₃, 65₉, 66, 160₂, 161₄
 Τζίντζος, παλιά ὀνομασία τοῦ χωριοῦ
 Σιτοχώρι, 56, 111
 Τζουμαγιά (= σημ. Ἡράκλεια), 52,—
 Ἄνω Τζουμαγιάς στενά, 17
 Τίγρης, 64₆
 Τιμησίας οὐ Κλαζομένιος, 166₃
 Τίντος, βισαλτική πόλη, 56, 100, 103,
 111
 Τισάρα, 152
 Τιτάνες, 56
 Τόπειρος, 48, 135, 164, 164_{6,8}, 165
 Τοπόλιανη, παλιά ὀνομασία τοῦ χωριοῦ
 Χρυσός, 180
 Τορώνη, ἡδωνικό πόλισμα, 135, 138-
 139, — πόλη Σιθωνίας, 139
 Τούζλα, τοποθεσία κοντὰ στὶς ἐκβολές
 τοῦ Στρυμόνα, 139
 Τούμπα, λόφος κοντὰ στὴ Ν. Ζίχνη, 134,
 — χωριό Ν. Σερρών, 179, — τοποθεσία
 κοντὰ στοῦ χωριοῦ Κρηνίδα, 182, — Μι-
 κρή Τούμπα, ὕψωμα κοντὰ στὰ χωριά
 Ἀργυρούπολη καὶ Πετροῦσα, 185
 Τράγιλος, βισαλτική πόλη, 103, 111,
 111₇, 112-113, 115₃
 Τράγλος (= Τράγιλος), 111
 Τραίλιο (= Τράγιλος), 111

- Τραϊνός, 76₁, 175
 Τρανσυλβανία, 17
 Τραυσοί, 68₄
 Τριάδα, χωριό Ν. Σερρών, 172
 Τριβαλλοί, 13, 44
 Τριπολιταί, κωμῆτες, 135
 Τρίστολος, πόλη Σιντικής, 100₃, 120,
 124₁, 125
 Τροία, 57₈
 Τρωάδα, 168
 Τρώγιλος (= Τράγιλος), 111₇
 Τρωϊκός πόλεμος, 57
 Τσακίλ-Μπαϊρ, τοποθεσία κοντὰ στοῦ
 χωριοῦ Κήπια, 192
 Τσατάλτζα, παλιά ὀνομασία τοῦ χωριοῦ
 Χωριστή, βλ. στή λ.
 Τσεγκέλ-ντάγ, τουρκ. ὀνομασία τοῦ βου-
 νοῦ Βερτίσκος, 13
 Τσιφλίκι, τοποθεσία κοντὰ στοῦ Ποδο-
 χόρι, 190
 Τυντάντες, βλ. Τιτᾶνες
 Τυντηνοί, 56, 100
 Ὑπιο, πόλη Μ. Ἀσίας, 86
 Ὑψιστος Θεός, 86₁₁
 Φαβία, ρωμ. φυλή, 120₃
 Φάγρης, πόλη Πιερίδας, 65₉, 72, 72₆,
 135, 156₄, 157₁, 160, 160₇, 161,
 161₄₋₅
 Φαγρήσιοι, 160₁
 Φακίστρα, τοποθεσία κοντὰ στοῦ χωριοῦ
 Τούμπα, 179
 Φαλακρό βουνό, 15
 Φανάρι Ἀγ. Κυριακῆς, τοποθεσία κον-
 τὰ στὴν Ἀλιστράτη, 180
 Φεραί, βυζ. ὀνομασία τῶν Σερρών, 127,
 127₁₄
 Φέρης, μυθ. πρόσωπο, 126
 Φιλιππεῖς, 79
 Φίλιπποι, 13, 19, 19₈, 20, 20₅, 22₅,
 25, 25₇, 26, 26₅, 27_{2,7}, 28-29, 31,
 31₇, 33-34, 34₉, 35, 35₁, 36, 36₂,
 43-44, 44₃, 45-47, 47_{2,4,7}, 48, 48₇,
 50, 50₂, 51, 51₂, 52, 52₄, 53, 53_{1,6},
 63, 63₂, 66, 66₂, 68, 68₇, 69-70,

- 71₁, 75, 78-79, 79₁₋₂, 80, 81_{9,12},
 82, 82₅, 83, 85-88, 88₉, 92, 102₁,
 113₂, 114, 117₄, 121₁, 135-136,
 142₃, 144-146, 146₁, 147, 147₃,
 148-150, 150₁, 151, 151₇, 158,
 158₆, 163₅, 168₇, 169, 170₅, 174-
 175, 177, 180, 182, 184, 184₇, 185-
 186, 186_{1,3}, 189, 189₆, 190-191,
 191₂, 192, 194, 196, 196₃₋₄, 197,
 197₉, 198, 198₆, — Φιλίππων ἔλος,
 19, 22, 22₅₋₆, 26, 44, — ἐπιγραφές,
 27₅, 43₂, 88₉, 100₃, 114, — πεδιά-
 δα, 13, 22, 24, 34₇, 49, 69, 198₆,
 — τεῖχος, 102, — σημερινό ὀμώνυμο
 χωριό, 146, 169
 Φίλιππος οὐ Β', 20, 24₃, 32, 32₇, 35,
 35_{1,5,7}, 37, 55₁₁, 65, 66₂, 70, 75,
 75₄, 78-79, 89, 95₆, 107, 120, 120₂,
 123-124, 147, 156-157, 157₁, 158,
 186₁, 192, 196, — Φίλιππος οὐ Ε',
 36, 85, 120₃
 Φιλιπούπολη, 50
 Φρυγία, 57, 57₆
 Φραγκάλα, τοποθεσία κοντὰ στοῦ χωριοῦ
 Δραβῆσκος, 52, 142
 Φράστεν, παλιά ὀνομασία τοῦ χωριοῦ
 Ὀρεινή, 174
 Abrocomas, actor, 27₁
 Acontisma, 45₂, 46₁, 48₃, 164_{6,8}
 Ad Duodecim, mutatio, 46, 46₁, 49,
 135, 143-144, 187₇
 Amphipolis, 24₄, 46₁, 52₄, 55₄, 112₂,
 122₁, 194₉
 Apollonia, 164₇
 Apri, 135, 143
 Arason (= Ἀρωλος), 103, 117₃, 119,
 119₂
 Artemidorus Claudianus, κτηματίας, 26
 Atiarus Germanus, κτηματίας, 27
 M. Aurelius Antoninus, 44₄
 Baibius Magnus, κτηματίας, 27
 Belasiča, βουνό, 11
 Besideltus, κάτοικος άγνωστού ονόματος

- Φτελιά, χωριό Ν. Δράμας, 83, 183-184
 Φυλή Ν., χωριό Ν. Σερρών, 186
 Φυλλίδα, βασιλοπούλα, 24, 76₆, 96₃,
 — τμήμα τῆς Ἡδωνίδας, 29₁₀, 94-
 95, 95_{5,7}, 96, 195₇
 Φωτολίβος, χωριό Ν. Δράμας, 49
 Χαλκιδεῖς, 63₄, 78
 Χαλκιδική, 23, 61, 63, 63_{1,4}, 64, 64₂,
 107-108, 139, 150, 157₄
 Χαριτωμένη, 26₅, 27, 81₁₁, 170
 Χατζῆ Σουληνάρ, τοποθεσία κοντὰ στοῦ
 Ν. Σούλι, 175
 Χερρόνησος, 112, 112₆
 Χίος, 57
 Χριστούπολη, 151, 163₂
 Χρυσός, χωριό Ν. Σερρών, 51, 135₃, 180
 Χρυσόπολη (= Ἡτόνα), 139₁₂
 Χρυσούπολη, κωμόπολη Καβάλας, 21, 48,
 69, 69₂, — πεδιάδα, 82
 Χωριστή, χωριό Ν. Δράμας, 83, 169,
 177
 Ὠδονες, θρακ. φυλή, 62₃
 οδομαντικού πολιέματος, 175
 Bessoï, 67₅
 Bisaltae, 24₄, 55₄, 92₁
 Blagoevgrad, βουλγ. πόλη, 170₃
 Cadmus, 36₄
 Caesius Victor, κτηματίας, 27, 27₁, 186
 Carbillesoi, 67₅
 Ceres (= Σέρρες), 127
 Cermoroëus sinus, 17₂, 194₁₀, 195,
 195₆
 Cesivecetrizis, βλ. Sertorius
 Claudianus Artemidorus, κάτοικος ά-
 γνωστού ονόματος οδομαντικού πολί-
 σματος, 27₇
 Colonia Philippensis, 79, 79_{2,9}, 80
 Coreni, vicani, 135, 169

- Daravescos, 50, 50₄, 122₁, 135, 142,
146, 146₁
Desudava, 125₃
Diobessoi, 67₅
Diza, θρακ. ὄνομα, 98
Domeros, mutatio, 46, 46₁, 59, 135,
143
Dyrrhachium, 45₂, 46₆, 164₇

Elethoi, θρακ. φυλή, 67₅
Euporia, 52₄, 53, 117₃, 122₁

Fabia, ρωμ. φυλή, 88, 88₉
Fons $\bar{\omega}$, σταθμός τῆς Ἐγνατίας, 46₁,
47, 47₄, 135, 149-150
Fortunatus, actor, 27₂
Fundus Aimilianus, 27, 169₁, 198,—
Fundus Psychianus, 27, 169₁, 198

Gassera, 129₂
Giario (= Graero), 129
Graero, ρωμ. σταθμός, 52₄, 53, 103,
112₂, 113, 113_{3,6}, 117, 117₃, 118,
122₁, 129, 160₆₋₇

Haemus, 21₅
Heraclea Santica, 50₄, 52₄, 117₃,
120₁, 122₁
Hercontroma (= Ἀκόντισμα), mansio
τῆς Ἐγνατίας, 46₁, 48₄, 162

Junius Pontius Junior, κτηματίας, 27

Kadim Köprü, ρωμ. γέφυρα, 49-50, 50₂

Lucius, actor, 27₁
Lurianus, actor, 27₅

Males Planina, 11
Mediana, προάστειο Ναύσοῦ, 169₂

- Mediani, vicani, 84, 135, 169
Medius, vicus, 169
Mestus, ποταμός, 164₇
Montani, vicani, 135, 170

Neapolis, 46_{1,5-6}, 48₃, 164₆₋₈
Nerva Traianus, 45₂
Nessus, βλ. Nestus
Nestus, 55₄, 67₅, 92₁
Nicaenses, vicani, 135, 169
Niger, actor, 186₄

Oesyra, 164₇
P. Opimius, κτηματίας, 26
Otopiso (= Τόπειρος), 46₁, 48₃

Pangaeum, 36₄, 67₅, 164₇
Q. Paquius Rufus, legatus, 79, 79₃
Parastrymonia, ἡ παραλία τοῦ Στρυμο-
νικοῦ κόλπου, 17₂
Pennana, σταθμός τῆς Ἐγνατίας, 46₁,
105
Philippi, 26₁, 46_{1,5}, 48₃, 50₄, 122₁,
164₆₋₇
Pirin Planina, 11
Priscianus Assus, κτηματίας, 27,—
Priscianus Bassus Antigonus, 27₅
Purdis, σταθμός τῆς Ἐγνατίας, 46₁

Quirina, ρωμ. φυλή, 88

Rares Arpentis, 169₁

Sandaski, βλ. Sveti Vrač
Sarra (= Σέρρες), 127-128
Sarxa, ρωμ. σταθμός (= Σέρρες), 50,
50₄, 122, 122₁, 126-128, 132
Satriceni, vicani, 84, 135, 169
Scapora, vicus, 98, 170
Scaporeni, vicani, 98, 135, 170
Scaptopara, θρακικὴ κώμη κοντὰ στὸ
Blagoevgrad, 170₃

- Scotussa, 50, 50₄, 122₁, 164₇
Sc[...], vicani, 169
L. Septimius Severus, 46₆
Serra (= Σέρρες), 127
C. Sertorius Cesivecetrizis, κάτοικος
ἀγνώστου ὀνόματος ὁδομαντικοῦ πο-
λίσηματος, 175
Sirae (= Σῆρες), 61₄, 127
Strumešnica, ποταμός, 18
Strymon, ποταμός, 21₅, 55₄, 67₅,
92₁, 164₇, — ρωμαϊκὸς σταθμός (:),
50₄, 122₁
Sveti Vrač, 84₁₃, 125, 125₃
Suritani, vicani, 135, 170

Tasibasta, vicus, 170, 170₅, — Tasiba-
steni, vicani, 135, — Tasibastenus,
ἐπίθετο τοῦ Διόνουσου, 170

- Thasos, 76₁
Topiro, σταθμός τῆς Ἐγνατίας, 46₁,
48₃, 100₆, 164₆₋₇
Trillon, βλ. Trinlo
Trinlo, ρωμ. σταθμός, 52₄, 53, 103,
112, 112₂, 113, 113₂₋₃, 122₁
Triulo, βλ. Trinlo

Valerianus, decurio, 182
Vicontissima (= Ἀκόντισμα), 48₃
L. Vinuleius Palaecius, procurator
τῆς Θράκης, 75, 75₈
Vitoša, 16, 20
Voltinia, ρωμ. φυλή, 80, 88, 88₉, 191₂

Zcambu[...], vicani, 135, 169

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

32. Χρ. 'Α. Νάλτσα, Φίλιππος Β' ὁ Μακεδών - ὁ ἐνωτὴς τῶν Ἑλλήνων, Θεσσαλονίκη 1970, 8ον, σελ. 1στ' + 920.	Δρχ.	300
33. Ἰωάν. Π. Μαμαλάκη, Τὸ Ἅγιον Ὄρος (Ἄθως) διὰ μέσου τῶν αἰῶνων, Θεσσαλονίκη 1971, 8ον, σελ. λβ' + 686 + 24 πίνακες.	»	250
34. Ἰ. Κ. Βασδραβέλλη, Ἄρματολοι καὶ Κλέφτες εἰς τὴν Μακεδονίαν, ἔκδοσις 2α, μετὰ γαλλικῆς περιλήψεως, Θεσσαλονίκη 1970, 8ον, σελ. 188.	»	80
35. Ζαχ. Τσιρπανλῆ, Οἱ Μακεδόνες σπουδαστὲς τοῦ Ἑλληνικοῦ Κολλεγίου Ρώμης καὶ ἡ δράση τους στὴν Ἑλλάδα καὶ στὴν Ἰταλία (16ος αἰ. - 1650), Θεσσαλονίκη 1971, 8ον, σελ. 299 + 11 εἰκόνες + 2 χάρται.	»	150
36. Θεοδ. Σαδικάκη, Ρωμαῖοι ἄρχοντες τῆς ἐπαρχίας Μακεδονίας (Provincia Macedonia). Μέρους Α', Θεσσαλονίκη 1971, 8ον, σελ. VIII + 227 + 3 χάρτες.	»	130
37. Ἀπ. Ε. Βακαλοπούλου, Τὰ κάστρα τοῦ Πλαταμώνα καὶ τῆς Ὠριῆς τῶν Τεμπῶν καὶ ὁ τεκὲς τοῦ Χασάν Μπαμπά, Θεσσαλονίκη 1972, 8ον, σελ. 126.	»	100
38. Δημ. Ν. Κακκάβου, Ἀπομνημονεύματα (Μακεδονικὸς Ἀγών), Θεσσαλονίκη 1972, 8ον, σελ. 200.	»	100
39. Βασ. Δημητριάδη, Ἡ Κεντρικὴ καὶ Δυτικὴ Μακεδονία κατὰ τὸν Ἑβλιγὰ Τσελεμπή, Θεσσαλονίκη 1973, 8ον, σελ. ιη' + 464 + 1 χάρτης + 12 πίνακες.	»	350
40. Μιχ. Α. Καλινδέρη, Ὁ βαρῶνος Κωνσταντῖνος Δ. Βέλιος, 1772-1838. Ἡ ζωὴ καὶ ἡ ὑπὲρ τοῦ ἔθνους προσφορά του, Θεσσαλονίκη 1973, 8ον, σελ. 77.	»	70
41. Κωνστ. Ἀπ. Βακαλοπούλου, Τρία ἀνέκδοτα ἱστορικὰ δοκίμια τοῦ φιλικοῦ Γεωργίου Λασσάνη, Θεσσαλονίκη 1973, 8ον, σελ. 204 + 15 πίνακες.	»	150
42. Μιχ. Α. Καλινδέρη, Ὁ κῶδιξ τῆς Μητροπόλεως Σισανίου καὶ Σιατίστης (1686—), Θεσσαλονίκη 1974, 8ον, σελ. 152 + XVII πίνακες.	»	160
43. John K. Vasdravellis, Klephts, Armatoles and Pirates in Macedonia during the Rule of the Turks (1627-1821), Θεσσαλονίκη 1975, 8ον, σελ. 202 + πίν. XIV.	»	300
44. Ἀρχιμ. Τίτου Κ. Καράντζαλη - Δημ. Β. Γόννη, «Κῶδιξ τῆς ἀλληλογραφίας» τοῦ Βοδενῶν Ἀγαθαγγέλου (ἀγῶνες τοῦ Ἀγαθαγγέλου κατὰ τοῦ Βουλγαρισμοῦ 1870-1871), Θεσσαλονίκη 1975, 8ον, σελ. 139.	»	120
45. Γεωργ. Χ. Χιονίδη, Ἡ ἐστρατεία καὶ ἡ ἐπανάστασις εἰς τὸν Ὀλυμπον κατὰ τὰ ἔτη 1821-1822, Θεσσαλονίκη 1975, 8ον, σελ. 99.	»	100
46. Κωνστ. Απ. Βακαλοπούλου, Ἀνέκδοτα ἱστορικὰ στοιχεῖα ἀναφερόμενα στὴν Μακεδονία πρὶν καὶ μετὰ τὸ 1821, Θεσσαλονίκη 1975, 8ον, σελ. 101.	»	100
47. Ἀ. Ξυγγοπούλου, Τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Μελενίκου εἰς τὴν Ἐθνικὴν Βιβλιοθήκην Ἀθηνῶν, Θεσσαλονίκη 1975, 8ον μικρόν, σελ. 51 + πίν. 17.	»	130
48. Μιλτ. Ἰ. Παπαϊωάννου, Τὸ γλωσσάριον τῶν Γρεβενῶν, Θεσσαλονίκη 1976, 8ον, σελ. 162	»	300